INSTITVTIONVM IVRIS CIVILIS

LIBRI IIII.

OLIM A THEOPHILO ANTECESſore in eum e Latino uberius diffuſiusque translati,& nunc nuper e Græco in Latinum per D. Iac. Curtium Burgenſem Iuriſconſultum conuerſi.

IN QVIBVS MVLTA, QVAE IN aliarum libris, vel deerant, uel corrupte legebantur, adhibita Græcarum Inſtitutionum, collationes ſunt reſtituta.

Cum argumentis compendiarijs paragraphos ſingulos illuſtrantibus.

Indexq; copioſiſſimus adiectus eſt.

VENETIIS,

Apud Chriſtophorum Zanettum, 1573.

AMPLISS. CLARISSIMOQVE VIRO D. IAC. AB *Haleuinio, Eq. Aur. Domino de Maldebem, Vutkereke, Lambeke, &c.*

IAC. CVRTIVS.

QVVM Impellentibus huc amicis V. C. editionem horũ librorum adornarẽ, quiduis potius in animo habebam: quã vt cuiquam eos dicarem: propterea, quod nihil in ijs meum viderem præter uerba, hoc eſt rem adeo leuem ac nihil, vt inde natum ſit prouerbium de ijs qui compoſita in fraudem oratione falſa pro veris obtrudũt, quod verba dare dicantur. Et ecce repente frequens accurrit ex latere turba cauillantium hominem eſſe me putidum, ruſticumq;, ac plane indignum qui literas norim: quod tenebras quæram, famamq; detrectem, ac lucem ſpectare non auſim. Quod quantumuis falſo dicatur (nã quomodo is qui in uulgus aliquid edit, ſperare poſſet ut lateat?) authoritas ta-

men ipsorum uelut de gradu sententiæ, quam institueram tenere, me deiecit. Quid enim facerem: quum præsertim ex eo numero esset Dammius tuus, qui quia ipsius iussu hanc omnem rem primum subijssem, hoc quoque sibi putaret deberi, ne quid iniussu suo de editione constitueretur. Ac mihi videtur satis acerbe ac rigide ius suum, si quod habebat, in me & mea exercuisse; quando ne ita quidem ad præsens hominem potui differre, quod alia mihi in incude esse dicere, quæ longe iustius mea possem uocare. Venit igitur ad te Theophilus noster V.C. uenit, sed incultus & incomposito habitu, dubitansq; ac hærens, quid primum, quid ve vltimum dicat; quippe ex medio itinere, ad alium, quam ad quem emissus erat, abreptus. Amico & honesta valde, & parum, ut aiebat, grauia efflagitanti morem gerere me putabam: simul & illud futurum sperans, vt prima eorũ, qui iuri operam darent studia, vtcunque pro uirili mea iuuarem. Itaq; & eo tempore, quo festa ac lata (vt cum Vopisco loquar) fieri diciq; solent omnia, rem aggressus, per intermisionum dilationumque moras, disimili, vt necesse erat, & inęquali textura tandem absolui. Verum vt aliquãdo tibi inscriberetur, nihil om

nium

nium minus tunc agebam. Nec vero quærendum est, quare non in manus resumpto libro, mutarim correxerimq;, quæ mutata aut correcta magis placere posse crederem: quoniam, ut omittam integrum id mihi non fuisse, multo maxima parte iam excussa: quum omnis emendatio etiam in facili ac iucunda materia, ingratum quiddam & amarum habet, tũ vero hic tantum in uertendo molestiarum exhaustum mihi fuerat, ut & ipsum emendationis nomen, uelut earum memoriam refugerem. Etenim si plerisq; in rebus, ijs maxime in quibus mercedē non spectamus, ipsa muneris quod tractamus dignitas, diligentiam nostram cũ primis intendere & exacuere consueuit: qui tandem in omnibus his libris est, quod adeo mihi id, quicquid est laboris quod ago hic subij, commendare debuerit? Est quidem ea Iuris Ciuilis excellentia, ut neque eorum qui ad minima quæque & infima se dimittunt, non honesta functio, & laudanda sit opera: sed longe alia est uertendi, & alia scribendi ratio. Qui scribit, solutus ac liber nulliq; addictus, seipsum, hoc est naturā suam sequitur: quæ tēpore mutata sunt, transit: quæ in pſens omitti pōssũt, differt: modo capita rerũ ꝑcurrit, alias ī altũ penitus descē-

di:nunc ſtylum cohibet,interdum latius excurrit.Omnia prorſus uarie. Deniq;, quod vel maxime animos noſtros accen dit, ſolidam laudem, ſi ad eam aſpirat, ſperare poteſt.At illi alteri, intra ingenium eius quem uertit, ſtandum eſt, ac multa etiam præter animi ſui rationem dicenda.Siue quid frigidius collectum, ſiue audacius tranſlatum, ſeu durius aut inflatius dictum eſt, mutare non licet. Quod ſi qua deinde laus ſequitur,maior & melior pars eius,ei qui transfertur de cidi debet. Atque hæc eo minora ſunt, quo maior ac grauior eſt author, quem vertis, vbi.ſ.& figuris iuuet certare, & ſelectis verbis vti liceat Nec enim omnia vt e Græcis conuerſa ſint,elaborandum eſt, ſicut M.Cicero docet: ſatis eſt, ſi vel eiuſdem generis ſint. At uero hic noſter, adeo non habet quod contentio nem illam admittat, ut etiam videri poſ ſit operam dediſſe, ne haberet. Sic & in verbis negligens eſt,& longus in exemplis, & in docendo remiſſus. Non quod ea commode caſteq; transferri non poſ ſint (quis enim id dicat?) ſed quod animus eius qui transfert, non ſatis ijs ſe oblectet, parumq; tali opere paſcatur. Quid tædij mihi concoquendum fuerit, quantunq; nauſeæ inter uertẽdum obor

tum

tum ſit, oſtendo: non Theophili ſtudium vel operam damno: quando is aliter ac ſcripſit, ſcribere nec potuit fere, nec in his libris debuit: ſiue naturam rerum quæ traduntur ſpectes, ſiue perſonam eorum quibus ſcribuntur. Quoniam & Iuris Ciuilis ea ratio eſt, vt quemadmodum res in medio poſitas, atque in communi hominum vſu uerſantes amplectitur: ita & ſermone e media hominum vita deſumpto, contentum, nullas dicendi figuras, nulla verborum lumina, nullos tractandi colores magnopere deſiderare videatur. Et omnibus in artibus, id quum primis animaduertendum ac cauendum eſt ijs, qui rudibus earum εἰσαγωγὰς inſtitutioneſq; componunt, vt nec ſummam ingenij laudem ex eo labore captent, nec tanquam parua contemnant, quæ uiam ad maiora faciunt, & ſine quibus maiora non conſiſtunt. Quid ergo inquies V.C. mihi inſcribis? nihil ne habet, quod quenquam capere poſsit? Imo enimuero complura. Quę quamuis (ut dixi) non admodum grata ſint nomen aliquod ex tranſlatione quærenti, tamen eum, qui magis rem ipſam quam alia quædam expendat, vehementer delectare debeant. Etenim (ne ſingula quęq; tam anxie conſecter) quam tibi proba-

tum iri credimus eum docendi modum, quem Theophilus obseruat, tam facilē, tam expositum, tam familiarem? Primum quum nomen aliquod Iuris Ciuilis vel principaliter in disceptationem venit, vel obiter in re tractāda incidit, nec satis apertam habet significationem: mirum quam breui, quam plana, quam commoda definitione id explicet. Quin etiam in plerisq; eo descendit, vt quare in definiendo quicq; adiectum sit, exequi non grauetur. Quod si quando nō verba, sed res ipsæ (ut sæpe fit) obscuritate aliqua laborant, ea σωκεπίδ έματος, ideſt exēplis quibusdam pro tempore, confictis, tam apte, tamq; aperte declarat, vt quamuis teneras discentum aures, quamuis rudes adolescentulum animos facile subire posſint. Deinde vbi per medias Iuris regulas esse eundum videt, antequam ad ea veniat, quæ propria sunt, eius disputationes, προθεωρίαις quibusdā (sic.n.ab eo vocantur) discentis animum præparat atque instruit: ne quum illuc venerit, aut ille uelut in tenebris oberrans ad multa offendat, nihil videat, aut ipse seriem rerum, si tunc demum docere velit, soluere ac scindere cogatur. Postremo, quoniam hoc nonnunquam euenit, vt ijs, quæ author in quem exponis dixit, vel aliqua

non

non male posſis addere, vel tale aliquid ſit conſequens, quod omitti vix debeat: habet & Theophilus nõnullos id genus exceſſus. Incredibile tamen quam ſeſe reprimat, quam modum teneat: in ea re præſertim, quæ neque ſi ſemper ſequaris modum aut finem habeat, & hodie ſane ad nimium venerit. Ne dicam interim, q̃ vbique timeat, ne cui impudentior videri poſsit. Sic enim fere veniam præfatur, Τοῦτο δὲ ἐξωθεμιστι ἐξωθεμ. δ'ιδεναι ὀφειλεις. Ab hac docendi ratione, qua melior nulla eſt, pudet dicere quã lõge recedant, qui his temporibus uulgo Inſtitutiones Iuris prælegũt. Nam perinde qua ſi non primã & infirmã ætatem inſtituãt, ſed omni genere huius ſtudij perfectis ſummam (quod aiunt) manum imponãt, difficillimas quaſq; & maxime arduas quæſtiones iam inde a Pylij vel Azonis ſeculo ĩ Doctorum diſputationibus verſatas, ſub incudem reuocant, ac diffuſe ijs quæ in vtranq; partem a multis multa dicta ſunt relatis, & quibuſdam etiam ab ipſis ne nihil ſuum videantur auferre additis: ita rem omnem inuoluunt, vt neque ipſi ſe (mitto nunc adoleſcentes) explicare omnino, aut exitum vllũ inuenire poſſit. Mirãtur hęc ij, q̃ nuꝑ ad hęc ſtudia ad-

moti ſunt:tam exundans leges ac iura ci tandi flumen,tam paratã argumentorum copiam, tam variam opinionum expoſitionem. Sed cum tempore hoc omni, quod prælectioni conſtitutum erat, in eum modum extracto ac conſumpto, do mum abeunt, ſi quem ipſorum roges, quid ſecum e ſcholis afferat quod vel in vſum aliquem transferri, vel viam muni re ad maiora poſsit: nihil habeat,opinor, quod commode & ad rogatum dicat. Habere tamen pro more Doctores noſtri uidentur, vt priuſquam ad rerum ipſarum interpretationem accedant,quę dam de tituli ſignificatione præmittant, ac breuiter & paucis conſtituant quomo do id de quo agitur, intelligendum ſit. Faciunt id ſane nonnunquam (cur.n.vera diſsimulem) ſed plerunq; tam obſcu ra ſunt omnia, tam dubia, tam coacta,ut prima ſtudia magis onerent quam iuuẽt, & diſcentem incertiorem, quam ante fuerit,dimittant. Fingunt etiam caſus ali quos(ſic.n.hodie uocant, quę Græci θέματα, & veteres, ſpecies dicunt) ſed quam ineptos, quamq; abſurdos? in his præſertim libris ubi hoc decebat eſſe conuenientiores,quo rudes animos magis exempla intrant quam regulæ. Equidem non opinor quenquam tam triſtem

eſſe

esse aut seuerum, qui in ijs legendis risum tenere possit. Euidentialia vero (nam & ea sic dicuntur) quæ simile quid dã ταῖς τρ οθεωρίαις habent, ut putantur: quam indigna sint eo nomine, res ipsa vel me tacente clamat. Quod si ad partes, & ij mihi vocandi sunt, qui neque de lectu vllo habito, neq; ueniam ullam (quod minimum est) præfati, omnia undeuis in prælectionibus suis ὁξωθεν asci scunt, ueluti parum intersit, quo quicque loco dicatur: vides iamdudum quan tam hic scribendi materiam habeam, quam latus se mihi campus ostendat. Quid.n.minus ferendum est, quam quod isti unius verbi arrepta occasione, tractatum ex ijs aliquem quos maximos fusissimosq; habet Ius Ciuile, alieno loco, non suo tempore, totum a capite accer sunt, ac tanquam Peliam quendam recoquunt? Ita fit vt dum contra quam Iustinianus factum uoluit infirmas bonorum adolescentum aures, multitudine ac uarietate rerum obruunt: aut spes illorum infringatur, & desertores huius studij fiant: aut serius & magno cum labore ad ea veniant, ad quæ maturius per faciles quasdam methodos sine labore perduci possent. Huc adde, Ius Ciuile in tam tenuem & obscuram artem contrusum nõ

 esse

esse,ex qua tanquam e pristino educandum dissipandumq; ac dispergendũ sit: quin e contrario,doctissimum quenq; & sapientissimum id iam diu optare, uti existat tandem aliquis, qui ita Ius omne in artis formam redigat, vt & quæ dispersa non protinus ad manum sunt; in vnum colligat: & quæ diuulsa iacent ijs quæ affinem tractatum habent, subiungat: & quæ confusa magnos tumultus cient,multos errores gignunt per genera sua disponat: ac aliquando certa sit apud omnes per æque gentes, & omnibus in scholis, Iuris Ciuilis ratio. Quod Aelius noster martianus, non tantum fieri posse, sed etiam debere scribit. Quid porro memorem,nihil ęgrius caueri posse,quam,ne quantum operæ ac temporis ijs datur, quæ obiter, & (ut dixi) ἔξωθεν oblata vel ascita sunt:ei omne pereat & decedat,cuius potior ac prior in tractando esse ratio debebat. Magna sunt hæc, & grauia: maius ac grauius illud, quod etiam exemplo, non tantum peccato nocent. Pronior semper in deteriora mortalium natura est, faciliusq; præceptorum vitia, vt parentum liberi,quam virtutes,reddunt, & exprimunt discipuli. Vix mensem vnum aut alterum in scho-

lis

lis uersati sunt: iam Digesta cogitant, tam Codicem poscunt. Pudet e numero Iustinianistarum esse. Ardet animus cũ Baldo, cum Bartholo pedem cõferre. Expertus dico: eadem enim me imperita mala quæ cæteros, tam stultis cogitationibus fatigarunt. Inde, vbi de iure publice respondendi potestas facta est, ne id quidem nos sequitur, vt regulas ratiónesque Iuris, ad causam, de qua consulti sumus, accommodare possimus, sed magna temporis iactura, per immensa consiliorum, Repetitionum, Lecturarumq; volumina rapimur, decisionem (sic.n.loquimur) Doctoris alicuius quærenter. Haud aliter, atque is qui viam quam non probe didicit, ingressus est, ad singula penetriuia, hæret animo, & in proximas villas deflectit, vt discat, qua eundum sit. Quod tamen sic nolim accipi, ut eos probare videar, qui ex una & altera Iuris regula, de tota re, quæ magnum & uarium forsan tractatum habet, confidenter impudenterq; respondent, sed ut me uicem meam, & aliorum dolere intelligas, qui graui valetudinis iactura, nec æstimandis quoq; sumptibus, Iuri ciuili operam damus, si qui ad Doctoris nomen aspirant sine cortice

(ut

(vt aiunt) interdum nare non poterunt, ſed toti ſemper ex ueterum ſcriptis pen debunt Vnde ergo hoc flagitium, vnde hoc dedecus fluxit? Nimirũ ex eo, quod omnis iam docendi ac diſcendi ordo inuerſus,& ratio peruerſa eſt:nec quiſquã omniũ ſeu magiſtri perſonã ſumit ſiue ad diſcendum venit, circa minora illa tã tiſper hærere poteſt, dum ſolida in ſequentes annos fundamenta iaciuntur. Nec vident miſeri quanto minore negotio, in cacumen euadat,qui obliquum & circa montis latera, pendentem cliuum ſequitur,quam qui per abruptas, & aſperas cotes recta in altum contendit. His ego cogitationibus, & me inter relegendi diſcribendiq; tædia refocillari plurimum ſenſi,& te inter legendum,ſi quando tantillum tibi eſſet, a maximis quę curæ tuæ incumbunt rebus otij, acquieturum mihi perſuaſi.Quin etiam(vide quo progrediar) de euentu tranſlationis tam magnifice non dubitaui ſentire,vt in ſpē venirem,noſtros homines,quum accepiſſent,quemadmodum Gręci,qui viuo etiã num Iuſtiniano,Iura tractarunt,in docendo Iure ſeſe geſſerint: rationem inſtituẽdorum adoleſcentum in melius commutaturos. Porro in vertendo (non & eius

rei reddenda est ratio) eum morem seruaui, vt orationis elegantiam, verborũq; lenocinia non captarem, sed verbum verbo, quo ad fieri posset, summa fide redderem. Quod eo pertinet, ne quis aut sermonis dictionisq; negligentiam mihi potius, quam ei quem transtuli ascribat, aut timide se translationi meæ: tanquam ad exercendum ingenium magis quam vt res intelligerentur scriptæ, committat. Quanquam, o nemo se cõmittat, sed omnes potius Græcis literis operam dent, vt in pristinum decus redeat Iurisprudẽtia. Nec rursus tamen ita me huic superstitioni alligaui, quin aliquãdo cum Græca significantius quid efferrent (vt propria quædam cuiq; linguæ sunt, quæ in aliam translata, indolem illam amittant) non vererer longiore verborum circun ductu, tam appositam vnius verbi significationem vtcunq; exprimere. Sed ea omnia (scio) tu boni consules: apud quem omnis quidem semper excusatio facilis est: sed illa hoc tempore faccillima erit: quod nec animi causa, nec operis amore, sed eius rogatu, cui nihil negare possem, tam grauem arduamque prouinciã, tam temere, forsan susceperim. Apud cęteros quoq; eo nomine paratiorem mihi

hi veniam fore confido,quod non admodum ſpectem aut poſtulem vt inter ingenij mei monumenta, ſi tale quid vnquam curabo, tranſlatio hæc ponatur. Vale. Septimo Idus Septembris.

AD LECTOREM.

IGnorare nolumus te, Lector optime, multa in Græcis temporum uitio, aut ſcriptorum incuria, corruptiora eſſe, quam Latina Curtij translatio oſtendat. Sicuti in omnibus fere rebus natura fert, ut initio minus perfectæ prodeant. Neq̃

tamen, id falleret, Asterisci notulam ★ ijs locis omnibus diligenter Curtius in margine adscripsit.

IMPERATORIS Iustiniani Augusti Constitutio, qua Institutiones confirmantur, approbanturque.

ARGVM.

Imperaturo sanctæ, ac Rempublicam recte moderaturo, non armorum modo, verum etiam Legum præsidiis opus: vt tempore vtroque, pacis nimirum ac belli commode præsit.

IMPERATORIAE maiestati proprium est, non solum armis decorari, sed etiam legibus armari: vt vtrunque tempus, & belli & pacis recte gubernetur, ac Princeps Romanus victoriam reportet, non tantum fusis congressu hostibus nomen sibi comparans, sed etiam per legales adinuentiones calumniatorum iniquitates expellens. Atque tam iure constituendo venerabilem se præbeat, quam de victis hostibus triumphet.

ARGVM.

Arma & leges ex æquo Imperator amplexus, vtrunque summis vigiliis curaque confecit ac deinde ex triplici Codice; vnum suo nomine decoratum concinnauit.

§ Quorum vtraq;.

QVorum vtranque vitam cum summis vigilijs maximaq; rerum futurarum prouidentia,

tia, Deo iuuante Imperator noster confecit. Et bellicos quidem sudores eius Barbaræ gentes sub iugum missę testantur, re ipsa fortiorem potentioremque expertæ, & tam Aphrica, quàm alię innumeræ prouinciæ post multas annorum circum volutiones, victorijs eius a cęlesti numine pręstitis: iterum Romanæ ditioni, & Imperio ipsius additæ clamant. Porro & omnes populi legibus ab ipso editis, & compositis reguntur: quasi ipse lex sit. Et principum quidem constitutiones, quæ olim confusæ iacebant, & inter se pugnabant, in luculentissimam erexit consonantiam. Quum autem tres essent Codices, Gregorianus, Hermogenianus, & Theodosianus: ad hoc & multæ extarent aliæ constitutiones, quæ post Theodosianum Codicem fuerant æmissæ, ac magna etiam eßet contrarietas, atque discordia inter eas, quæ in præfata volumina erant relata: Optimus hic noster & maximus Princeps, resectis ijs quæ aut cum alijs, quarum Iure vtimur, pugnabant: Codicem iussit conscribi, quem de suæ Serenitatis nomine vocauit. Sed & his non contentus, ad immensa veterum legum volumina curam suam extendit, & opus quod omnem spem vincebat, veluti per medium profundum incedens, Deo fauente correxit, & probatas receptasque veterum sententias vno libro conclusit.

ARGVM.

Institutionum libri abs tribus legitimæ disciplinę coryphęis, ad faciliorem iuuentutis eruditionem Imperatoris mandato compositis.

Atque

Atque id quum peractum eßet, Triboniano glo-riosissimo magistro, & exquæstore sacri Pala-tij, nec non Theophilo, Dorótheoq; viris illustri-bus, & Antecessoribus, quorum omnium soler-tiam, & legum scientiam, ac in principum iussis fidem, ex multis argumentis cum cognitam per spectamq; haberet Imperator Sanctissimus, con-uocatis specialiter mandauit, vt sua ipsius autho ritate, suoq; suasu, Instituta siue εισαγωγας iu ris componerent: quo adolescentibus liceret, pri-ma iuris exordia non ab antiquis fabulis disce-re (nam qui ea legunt, quæ olim obtinebant & nunc ab vsu reiecta sunt, similes videtur ijs, qui in fabulas incidere) sed ab Imperatorio splendo-re ea cognoscere, ac tam aures ipsorum, quam etiam animi nihil inutile, nihilq; perperam po-situm: sed quod in ipsa rerum obtineret experien tia addiscerent. Et ita quod superioribus tem-poribus, vix post trium annorum tempora iuri operam dantibus contingebat, vt tanto tempore elapso, principum constitutiones legerent: id nunc in ipsis rerum (vt ita dixerim) initijs consequen tur: tanto digni habiti honore, tantamq; asse-cuti felicitatem, vt & iuris exordium, & stu-dij finem a voce imperatoria adipiscerentur. Nam & præsens volumen ab imperatoria vo-ce componitur, quod veluti proœmium est at-que exordium legalis disciplinæ & perlecta ve-teris interpretatione necesse est eum, qui in iu-re instituitur legendis principum constitutioni-bus accingi.

§. Cū que hoc.

ARG.

ARGVM.

Inſtitutiones in quatuor partitæ libros, quid olim vſus obtinuit, quidue hodie in deſuetudinem abiit, paucis explicant.

§. Igitur.

POſteaquam igitur compoſiti ſunt libri Digeſtorum ſiue Pandectarum, in quibus omne Ius antiquum collectum eſt, quos glorioſiſ. Tribonianus & cæteri Illuſtres facundiſſimique viri compoſuerunt in quatuor hos libellos, dictorum Digeſtorum inſtitutiones Sereniſ. Imperator noſter partiri iuſſit: vt totius legalis diſciplinę prima eſſent elementa: in quibus, breuibus ac paucis expoſitum eſt, & quod apud maiores obtinebat, & quod deinde deſuetudine obumbratum, Imperatoria cura illuminatum eſt.

ARGVM.

Inſtitutiones potiſſimum ex Caii commentariis concinnatæ, ab Imperatore lectæ, Imperiali fulciuntur munimine: & ſummam conſequuntur authoritatem.

§ quas ex oibus.

HAS autem inſtitutiones ex omnibus veterum inſtitutis præcipueq́, ex commentarijs Caij, tum Inſtitutorum, tum Codicum, in quibus de rebus quotidianis diſputat, aliiſque multis voluminibut collectis præfati tres prudentiſſimi viri maximo Imperatori obtulerunt. Porro cum Serenitas eius eas legiſſet, cognouit opus eſſe vt ſuum pleniſſimumq́, robur per conſtitutionem eis accommodaret.

ARG.

ARGVM.

Gnauiter alacriterq; huic ciuili disciplinæ vacandum, ob idq; per magna proponuntur prẹmia.

ADhortatur igitur per præsentem constitutionem Clementiß. Imperator noster eos, ad quos eam rescripsit. vt summa ope, & alacri studio præsentes leges excipiant: & ijs legendis ita se prudentes ostendant, vti spes eos pulcherrima foueat, alatque, fore vt toto legali opere perfecto, diuersẹ ipsius Imperatoris Reip. partes regendẹ credantur.

§. Summa itaque.

*

INSTITVTIONVM IVRIS CIVILIS,

A THEOPHILO ANTECESSOre in Græcam linguam translatarum.

IACOBO CVRTIO IVRISC. Interprete.

LIBER PRIMVS.

De Iustitia, & Iure. Tit. I.

ARGVMENTVM.

Iustitia quid sit, quid item Iurisprudentia, propria accommodataq; explicatur definitione.

ANTE omnia definitionem Iustitiæ scire oportet. Est igitur Iustitia, constans & perpetua voluntas, ius vnicuiq; suum tribuens. Deinde dicamus quo modo definiatur & Iurisprudentia. Iurisprudentia autem est, diuinarũ atq; humanarum rerum notitia, iusti q; & iniusti scientia.

§. Iustitia.

§. Iurisprudetia.

ARGVM.

Infirmæ adolescentium aures multitudine rerum, ac varietate onerãtur, quibus perterriti ad duorum alterũ compelluntur, nimirum aut huius artis desertores fiant, aut ad eius cognitionem tardius ac difficilius perueniant.

HIS *igitur generaliter præcognitis, incipientibus nunc nobis exponere Leges*

§. His igitur

ac Iura populi Romani, ita maxime videntur eã cõmode tradi posse: si primo facili ac simplici via, post deinde exactißima diligentißimaq; interpretatione singula exequamur. alioqui si statim in ipsis initijs proœmijsq; etiam num, & infirmas adolescentum aures multitudine ac varietate rerum onerauerimus: duorũ alterum, aut desertores huius studij efficiemus, aut cum magno labore, sæpe etiam cum diffidentia, quæ plerunq; iuuenes auertit, serius ad ea perducemus, ad quæ leuiori via deducti, sine labore, & bona cum spe maturius perduci possent.

ARGVM.

Iuris præcepta tria esse: huius autem studij positiones duas. Et in quo sint.

§. Iuris p̄cepta

§ Huius.

IVRIS autem præcepta tria sunt hæc: Honeste viuere: alterum non lædere: & ius cuiq; suum tribuere. Porro studij huius duæ sunt positiones siue species: Publicum, & priuatum. Et publicum quidem ius dicitur, quod ad statũ rei Romanæ spectat. Priuatum vero, quod ad singulorum vtilitatem pertinet. Dicendũ est autem de Iure priuato, quod ex tribus constat partibus. Collectum est enim aut ex naturalibus, aut ex gentium, aut ex ciuilibus præceptis.

De Iure Naturali, Gentium, & Ciuili. Tit. II.

ARGVMENTVM.

Naturæ Ius quid sit, finitione explicat, Et ad quæ porrigitur animantia, hic traditur.

IVS

IVS Naturale est, quod ad omnia animalia quæ in terra, in aqua, vel in aere sunt, extenditur. Nec enim usq; ad solos homines natura vim suam coangustauit, sed etiam ea quæ in aere sunt, disposuit: & ijs quæ in terra viuunt, formam dedit. Ac ne illa quidem quæ in mari nascuntur, prouintiæ suæ expertia esse passa est. Exemplum autem Iuris Naturalis est, maris atq; fœminæ coniunctio, (quod nos matrimonium appellamus) & in liberis educandis studium. Videmus enim non homines modo, sed cætera quoq; animalia, ijs qui legem hanc obseruant, asscribi. Quoniam natura quum singula quæq; animalia videret morte consumi: per matrimonium, & ex eo sequentem liberorum procreationem, ac rursus eorum quæ procreata sunt charitate, educationemq; & successionem, quandam veluti immortalitatem ys commenta est.

ARGVM.

Ius Gentium quid, & quid Ciuile. Et idem aut scriptum, aut non scriptum. Item, vnde Vnumquodq; inductum.

§. Ius aũt Ciuile.

DIXIMVS supra, iura aut naturalia esse, aut gentium, aut ciuiliũ. Quum igitur dictum sit de iuris naturalis definitione, & exemplis eius, necesse est, vt & de iure gentium dicamus. Quoniam quicunq; Rempublicam constituit, & eam legibus ornare vult: has duas in legibus ferendis vias sequitur: Aut

enim ius gentium (quod etiam per abusionem Naturale vocamus) aut ius Ciuile constituit: & aut ius scriptum, aut ius nō scriptum. Quid est ius Gentium? Ius gentium est, quod ad omnes homines aut eos saltem qui ratione volunt viuere, extenditur. Exempla autem eius sunt: Homicidas interfici: Adulterum puniri: Furem pecunia mulctari, quoniam & in pecunia nos læsit. Vt debitor memorem se ostendat beneficij, & gratum aduersus eum qui in rebus angustis necessitati ipsius succurrit. Vt seruus domini iussis, quæ lex non prohibet, obtemperet. Vt contractus celebrentur, venditiones, emptiones, locationes, conductiones, deposita, societates, mutui dationes, Vt donationes fiāt, vt testamenta conscribantur. Quid est ius Ciuile? Quod locale, & χρειῶδες appellatur, idest ex vsu necessitateq́; rerum latum: locoq́; circunscribitur, & ijs, quibus cuiq; loco opus est subuenit, eaq; quæ loco illi perniciosa sunt, tollit. Veluti, Ciuitas Atheniensium aduectitio frumento vtebatur, vtpote, quæ sterilis esset, nec vlla alia res magis eos premebat ac grauabat, quam annonæ charitas. Huic malo qui finem quæreret, quid aliud lege lata constituisset, quam hoc? Vt negotiatores oēs frumentarij, immunitatem vectigalium haberēt. Id enim quum fama per omnes gentes diffudisset, multi erant in Atticam nauigaturi, duo hæc studentes vt & propter frumenti inopiam statim venderēt, & nullum insuper huius negotiationis nomine vectigal penderent. Quum autem

autem multi illuc nauigassent, dubium nõ est, quin magna aduecta fuerit frumenti copia, ius igitur hoc solis vtile erat Atheniẽsibus. Apud Alexãdrinos vero & alios, qui frumento abundant, non solùm superuacaneum, sed etiam ridiculum sit, tale aliquid cõstituere. Alterum exemplum Iuris Ciuilis præbet nobis ciuitas Lacedæmoniorum: quæ ex iure quod Lycurgus ipse composuerat, peregrinos expellebat: quã inde ξενηγασιαν vocãt, ne immistus peregrinis mores ciuium Lacedæmoniorum in deterius mutarentur corruperenturq́. Ius hoc apud Lacedæmonios magna in veneratione est. At Athenienses pene irrident, qui adeo absunt ab expellendis peregrinis, vt etiam magno apud eos in honore sit ara Misericordiæ, & tam officiose eos qui ad se veniũt, excipiãt, vt præ nimia humanitate pro ijs sæpe bella gerere non sint veriti. Omnes igitur populi, aut scripto iure vtuntur, aut non scripto. Et alias proprio, idest Ciuili, alias communi, idest Iure gentium. Quæcunq; enim iura sibi quæq; Ciuitas constituit, & intra eam consistunt ea Ius Ciuile dicuntur.

ARGVM.

Quæ Naturalis ratio inter omnes homines ad inueni, eadem apud oẽs gentes obseruari, Iusq́; gentium appellari. Hinc populũ Romanum partim Ciuili, partim gentium Iure vti.

§. Quæ vero.

QVAE vero naturalis, & humana ratio inter omnes homines inuenit, hæc apud gentes obseruãtur, & Ius gentiũ appellantur. Et populus igitur Romanus partim

Iure Ciuili, partim Iure gentium vtitur. Quæ singillatim, & qualem naturam habeant, suis locis exponemus.

ARGVM.

Ius Ciuile aut à ciuitate, in qua obtinet, aut ab eo qui ipsum constituit, appellationem desumit, per se tamen pronuntiatum, Romanum ceu excellentius, notat.

§. Sed ius quidem Ciuile.

SED Ius quidem Ciuile, ex vnaquaq; ciuitate, in qua obtinet, appellationem sumit, veluti Atheniensium aut Lacedæmoniorum. Nam si quis leges Solonis, qui Atheniensibus leges conscripsit, aut Draconis, qui Lacedæmonijs; Ius Ciuile Atheniensium vel Lacedæmoniorum, appellare velit. non omnino peccauerit, aut à veritate aberrauerit. Similiter & Ius quo Ciuitas Romana vtitur, Ius Quiritum dicitur, hoc est, quo Quirites vtuntur. Romani enim à Quirino, idest Romulo, qui se ex Marte natum gloriabatur, Quirites appellantur. Quum vero quis indefinite Ius Ciuile dicit, non addito cuiusnam Ciuitatis, Romanũ significat. Quemadmodum quum Poetam dicimus, nec proprium nomen addimus, apud Græcos subintelligitur Homerus: apud Latinos, Virgilius.

ARGVM.

Ius gentium humano generi commune, vsu exigente, ac humani necessitatibus cogentibus vatum, bellis occasionem dedit, vnde & secutæ sunt captiuitates, inductiq; fere contractus sunt ex eo omnes.

§. Ius aũt gentium.

IVS autem gentium omni humano generi commune est. Nam vsu exigente & humanis

nis necessitatibus efflagitantibus gens humana quædam ex sese inuenit atq; constituit. Et bella enim coorta sunt, & ea captiuitates sequutæ, & introductæ seruitutes, quæ res maxime iuri naturali contraria est: quoniam natura ab initio liberos homines omnes creauit. Et hoc Iure gentium omnes fere contractus inuenti sunt, vt emptio, venditio, locatio, conductio, societas, depositum, mutuum, & alij complures contractus.

ARGVM.

Ius ciuile aut scriptura constat, aut minime. Eius autem quod scripto cōstat, formæ sex sunt. Et quid vnaquæq; species, ac rursus quinam iura constituerunt.

§.Cōstat.

QVVM igitur de prima iuris diuisione dictum sit aliud scilicet esse naturale, aliud gentium & aliud ciuile: & vnumquodque eorum definitione & exemplis explicatum sit: transeamus ad secundam iuris diuisionem. Ius igitur aliud scriptum est, & aliud non scriptum. Et scriptum quidem ius est, vt Leges, Plebiscita, & Senatusconsulta, Principum constitutiones, Magistratuum edicta, Prudentum responsa. Libenter discerem quot sint qui iura apud Romanos constituāt: & qoinam hi sint, & quomodo ea quæ singuli quiq; eorū constituerint vocentur. Sex sunt qui apud Romanos iura constituunt: Populus, Plebs, Senatus, Princeps, Magistratus, & Prudentes vrbis Romæ. Et quid est populus? communis fortunę concilium, in vnum & eundem cum plebę

§.Scriptum.

 numerum

§.Lex est.

numerum relato Senatu, ius autem quod à populo constituitur, dicitur Lex, quoniam scriptum ius erat, quod à populo constituebatur. Porro commune est omni scripto iuri nomen Lex: quum ex ea & cæteræ quinq; iuris constituendi rationes proficiscantur. Quoniam vero omnium, qui iura constituunt, prima potestas apud populũ erat, necesse erat, vt & ius quod ab eo constitueretur, communi nomine quod omnes iuris scripti species habent, cohonestaretur. Hunc autem in modum id constituebatur. Senatorio magistratu, veluti Consule interrogante, an hoc constituendum esset, annuebat populus.

§. Plebiscitum.

P L E B S est, reliqua omnis multitudo, exceptis Senatoribus. Quod autem ab ea constituebatur, dicebatur plebiscitum quasi, quod plebs sciuit ac ratum esse iußit. Nam plebeio magistratu, (vt est Tribunus plebis, quem Græci δημαρχον vocãt) interrogãte, plebs constituebat ius. Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere Nam appellatione populi, omnes ciues significantur connumeratis etiam Patritijs & Senatoribus. At plebis nomine, sine Patritijs & Senatoribus, cæteri ciues veniunt. Tertio loco apud Romanos ius constituit Senatus. Senatus est, concilium è selectis viris constans, quo nulli plebeio aditus est. Ius autem, quod ab eo constituitur, proprio nomine dicitur Senatusconsultum. Sed dicat hic mihi aliquis: Quomodo quum populus facile conuenire posset, & legem condere, ius omne

§. Plebs aũt

§. Senatusc õsul.

suum

ſuum in tam varias ſecuit ſciditq́; appellatio-nes, Et cauſa eius rei eſt hæc: Quum vrbs Roma hominum numero abūdaret, diſcordia, vt ferè fieri conſueuit, & ſeditio inter plebem & Senatum cohorta eſt, Senatu forte primas omnium rerum ad ſe trahente. Eiuſce rei nomine ſeceſſio facta eſt: & vtriq; per ſe agebant, & per ſe Remp. gerebant. Sed quoniā in Repub. non poterant viuere quin negotia contraherent, & contractus inirent, ad tollendas controuerſias, & iudicandas lites quæ inde exoriebantur, iura quædam à Senatu conſtituebantur. Idem & ſeorſum fiebat à plebe. Non igitur iniuria, quæ ab ijs conſtituta erant, diuerſam appellationem ſumpſere. Et quidem quod à Senatu conſtituebatur, Lex dici non poterat, quum plebis conſenſus non interueniſſet: vnde neceſſe erat: vt ab ijs, qui id conſtituerant, nomen caperet, & diceretur Senatuſconſultum. Nimirum à Senatu, & à Conſulendo. Conſulere porro eſt, prouidere & curam gerere. Quoniam ergo Senatus conſtituendo Iure lites ſubinde incidētes ad curam ſuam reuocabat, merito vocatum eſt id in Senatuſconſultum. Sed & quum apud Plebeios litium occaſiones exorirentur, Ius ab is conſtituebatur: quod nec ipſum Lex dici poterat, propterea quod de ſententia Patrum factum non eſſet. Vocatum eſt igitur Plebiſcitum, Quoniam tamen inimicitias eorum immortales eſſe non decebat. Hortentius quidem vir patriæ amās conſuluit eis, vt poſita mutua maleuolentia, ad concordiam

reuerterentur, enarrans mala quæ ex discordijs seditionibusq; consequi solent, & tandem persuasor in mutuam gratiam reduxit. Quum igitur in vnū conuenissent, postulare cœpit Plebs, vt ea, quæ ipsa sciuisset, & etiam aduersus Senatum tenerent. Petebat autem & Senatus, vt Senatusconsulta & aduersus Plebem valerent. Quumq; his vtriq; aduersarentur, & Senatus dedignaretur Plebiscita recipere, & Plebs id ægre ferens Senatusconsultis parere nollet: futurum erat, vt veteres inimicitiæ renouarentur, donec idem Hortensius, compressa eorum dissensione, persuasit, vt alteri alterorum iura acciperent, & ijs obtemperarent. Et ita quidem, quod vtriq; constituerant, Lex dici non potuit, quum neq; initio de consensu ambarum partium constitutum esset. Sed quum ius quod Plebs constituerat (idest Plebiscitum) eundem exitum haberet, & eundem sortiretur effectum, vt scilicet omnes teneret (id enim dico) ac legis vigorem haberet: ac deinde successu temporis, Populus Romanus in magnam multitudinem excresceret, ita vt difficile esset populum in vnum locum iuris constituendi causa conuenire, æquissimum visum est, vt vice totius populi, solus Senatus iura conderet.

ARGVM.

Princeps apud Romanos ius constituit, & Constitutio dicitur, quę tres habet partes. Et quid vnaquæq;: Quod autem Princeps constituit, legis vim habet.

§. Sed & qđ princi pi.

TRES *diximus qui Iura constituerent, Populum, Plebem, & Senatus. Quū igitur*

tur dictum sit quomodo singuli eorum definiantur, quomodoq́; ius quod ab ijs constituitur, vocetur, dicamus nunc & de eo, qui Quartus Ius constituit. Quartus apud Romanos iura constituit Princeps. Et quid est Princeps? Princeps est, qui potestatem imperandi à populo accepit. Ius autem quod ab eo conceditur, generali nomine Constitutio vocatur, hoc est διάταξις *aut* διατύπωσις. *Porro in tria diuiditur: in Epistolam, in Edictũ, & in Decretum. Et quid est Epistola? Rescriptum Principis ad relationem magistratus alicuius, de re quapiam dubia emissum. Veluti, Euenit vt in prouincia aliqua mortuo quopiam, quum neque parentum vllus extaret, neque liberorum, duo de hæreditate contenderent frater & patruus defuncti horum enim vterque solus ad hæreditatem volebat admitti: Ille vt frater, hic vt patruus. Quum lex nulla posita esset qua controuersia hæc dirimeretur. Præses Prouinciæ ea de re quid fieri placeret ad Principem retulit. Princeps quum rem allatam legisset: rescripsit: fratrem defuncti debere præferri. Per Decretum quoque Princeps Ius constituit. Et quid est Decretum? Est sententia Principis inter duas partes, de quarum ipse causa cognoscit & indicat, pronuntiata. Vt in æde specie: Duo aliqui magnis contentionibus de defuncti cuiusdam hæreditate agebant, frater in quam & patruus defuncti, nempe vter eorum potius ad hæreditatem deberet vocari. Princeps causa cogita,*

*Et vtroq; audito, pronuntiauit: fratrem præferri. ea lex est Principis. Dicitur autem Decretum à decernendo, quod dispicere significat: quoniam is vbi cum animo suo de tota re dispexit, id quod iustum sibi videtur, pronuntiat. Aeque autem & decretum dicitur sententia Magistratus. Sed in hoc differunt, quod Principis Decretum, & eam ipsam & aliam simile causam quocunq; tempore exortã dirimat: Magistratus aũt Decretũ, * eam tantũ de qua agitur, ac interdũ ne eam quidẽ, si intercesserit appellatio, Per edictum quoq; ius constituit Princeps. Et quid est edictum. Quicquid ex sua natura motus princeps statuit ad honestatẽ & vtilitatem subditorum. Dicitur aũt Edictũ ab edicendo, quod prædicere significat, & obuiam ire rebus, quæ si contingant, damno aut dolori sint subditis futuræ. Nam sæpe Princeps, quum de vita ac moribus suorum cogitationem instituerent deprehenderunt aliqua, quæ admodum iniqua & praua essent. Quale hoc fuerit: quidam quum centum aureos mutuo daret, octonos aureos sibi quotannis dari vsuræ nomine stipulatus est. Id quũ princeps apud se valde iniquum esse videret, commotus aduersus eos qui tam grauiter peccarent, constitutione emissa cauit, vt in centum aureos mutuo datos seni tantum (verbi gratia) quotannis vsuræ noĩe darentur. Porro in confessum venit ea quæ à Principe cõstituuntur, legis vim habere. Sed dixerit hic mihi aliquis: Quare quum in Senatusconsultis faciẽdis frequens sit Senatus ea tamen plebem non tenerent?*

* Eam tãtum đ qua agit.) Nota cõtra vulgarẽ nostrorũ errorẽ qui ex sententiarũ iudicijs argumẽta captãt

rent?

rent? Et rursum, quum immensus sit plebis numerus, aduersus tamen Senatum plebiscita non valerent, nisi Hortensius aliquis ita cum eis egisset, vt eo iure, quod alteri constituerent, vtrosque teneri vellent: & tamen nemo principis cōstitutionibus: quæ ab eo vno homine emittuntur parere detrectat. Sed dicimus eum, qui rationem iusce rei cognoscere velit, in memoria habere definitionem Principis debere. Est enim Princeps, qui potestatem imperitandi à populo accepit. Porro autem Populi appellatio, & Senatum & Plebem in se continet. Atque ita, neque Plebs constitutionibus eius parere renuebat, neque Senatus eas aspernabatur. Alioqui enim ipsi secum & cum suffragijs suis pugnassent: quum populus eum designarit, per legem Regiam, quæ de Imperio eius lata est, & omnem Principi in populum potestatem concesserit.

ARGVM.

Quæ Princeps constituit, nomine cōmuni constitutiones dicuntur, quæ aut personales sunt, aut generales. Et cur personales atque generales dicantur.

QVAE igitur constituuntur à Principe, communi nomine constitutiones vocantur. Atque harum quædam sunt personales, neque in exemplum trahuntur: quia nunc hoc Princeps voluerit. Nam si cui Princeps ob egregia in Rempublicam merita aliquid concesserit, veluti immunitatem à tributis, aut vectigalibus: ac deinde alius quispiam non peius, aut etiam longe melius de Republica mereatur,

reatur; is ex illa lege consimilem sibi immunitatem vindicare non poterit: propterea, quod illa lex intra certam personã consistat. Sed & si cui aut grauiorem quam pro delicto vel quam lege cautum est, pœnam irrogauerit; aut pœnæ gratiam fecerit, id ad consequentiam non pertinet. Itaq; nec si quis postea in idem delictum inciderit, aut similem gratiam consequetur aut grauius quàm par est in eum animaduertetur. Quoniam intra personas eorum, quibus subuentum est, vel auctum supplicium, ea sistentur. Personales igitur constitutiones, personas eorum de quibus emissæ sunt, non excedunt. Quæ autem generales sunt: & ad omnes personas viam sibi faciunt, & omnibus in rebus valent, obtinentq;.

ARGVM.

Magistratus Romanis Iura constituunt, aliter tamen ac Princeps. Et cur ita.

§. Prætorũ.

QVATVOR dixímus, qui Iura constituerent: Populum, Plebem, Senatum, & Principem. Quinto loco apud Romanos Iura constituunt, Magistratus populi Romani: qui & ipsi sella consulari vtebantur. Multi autem hi, & varij sunt, & communi nomine Magistratus populi Romani vocantur. Porro constituebant hi Iura, non per epistolam, nec per Decretum, sed per edicta tantum. Et quænam ratio est, vt Princeps: & per Decretum & per edictum Iura constituat: Magistratus autem tantum per edictum? Et inde huius

*rei causa fluxit: Veteres quum Rempub. Romanam constituerent, & eam bonis legibus instituti vellent, id summopere laborauerunt, ne quid in constituendo Iure admitteretur, quod merito reprehendi posset. Id autem maxime videntur esse consequuti, quum Principum decreta & edicta, legis vigorem habere voluerunt; magistratuum vero non item. Satis enim sciebant, magistratum multis obnoxium esse suspitionibus, vtrum amicitiæ aliquid tribuens, aut donis corruptus, aut odio incensus ita pronuntiasset. Quæ in Principem non cadunt. Neque enim auro is inescatur, qui non tantum fortunarum nostrarum, sed etiam corporum ipsorum dominus est. Neque ob amicitiam Iura transgreditur quoniam Princeps ei, quem diligit, aliter prodesse potest, vnde & certiorem gratiam, & veriorem gloriam assequatur. Neque etiam odio cuiusquam aliquid facit. Nec enim odit Princeps quenquam eorum, qui sunt in eius Republica: aut si quis inuentus fuerit, is protinus inter mortuos connumerabitur. Porro ideo tantum per edictum iura constituere magistratibus permissum est, quod edicta res ipsas præcedant, idest quod antequam negotia, & causæ existant, proponi soleant: atq; ita omnis deterior suspitio cesset, præcipua autem Iuris constituendi potestas Prætori Vrbano data est, & Prætori peregrino, & Aedilibus Curulibus. Ac Prætoris Vrbani appellatio inde fluxit: quoniam Prætor * à præcedendo, quod anteire & impetrare significat, dictus est.*

Vrbanus

* A præcedēdo) rectius dixisset ab eo quod est præire, Prætor ēdici quasi Præitorē. Curtius.

Vrbanus autē, quia vrbs κατ' ἐξοχὴν idest per excellentiam Roma dicitur. Atque is, ijs qui Romæ agebant, ius dicebat. At alter Prætor peregrinus dicebatur: Prætor quidem ab eo quod est præcedere. Peregrinus vero, quod inter peregrinos & aduenas ius redderet. Nam quum innumerabilis hominum turba Romam conflueret, nec omnibus Prætor vrbanus operam dare posset: creatus est Prætor peregrinus, qui peregrinis ius diceret.

ARGVM.

Aediles Curules Ius Romanis constitueruut, quod legis vim obtinuit. dicti autem Aediles, quod sacrarum curā gererent ædium: aut quod ab ijs, qui ope aliqua egerent adirentur, quasi Adiles.

§. Proponebant.

PORRO *Aediles Curules & ipsi constituebant Iura: qui ex eo nomen hoc sumpsere, quod ædium sacrarum curam gererent. Aediles ab ædibus dicti, & Curules à cura. Id enim ad solicitudinem ipsorum pertinebat, ne quis ante quadragesimum forte annum ad sacerdotium admitteretur. Aut, quod vel magis est, quod forum curarent, ita vocati sunt. Nam & qui Latinè Aediles dicātur, à Græcis ἀγορανόμοι vocantur. Aut quod omnium maxime ad verum accedit, ex illo. Nam quo tempore plebs secesserat à Senatu, quemadmodum inter Patres Consul ius reddebat, & controuersias dirimebat: ita & in plebe creatus est quidam, quem ij adirēt, qui ope aliqua egerent, & ita ab adeundo dictus est Aedilis, quasi Adilis. Nam euphoniæ gratia interposita est litera e. Et ita factum*

est,

est, Aediles Curules aũt ideo dicũtur, quod sella consulari vterentur. Horũ edicta & in prouincijs obtinebant. Ius aũt quod ij constituebant Ius honorarium appellabatur, quoniam in honorem Magistratuũ & authorum eius, id valebat, & in vsum recipiebatur. Aediles igitur de capitulis & causis quibusdam ius constituebãt: & edictum eorum factum est portio, ac cohæret edicto amborum Prætorum, Vrbani, & Peregrini.

ARGVM.

Responsa prudentum, Iuris partem notant. Et in sententiam ac opinionem responsum secatur: abs quo iudicanti recedere liberum non est.

§. Respõsa prudẽtum.

SEXTO *loco Ius constituũt prudentes. Prudentes dico, quibus iura cõdere populus, aut Senatus, aut princeps cõcessit. Ius aũt quod ab ijs cõstituitur, generali noĩe vocatur, Responsa prudentum: quoniam per consultationem & responsionem iura condebant. Porro Responsum diuiditur in sententiã & opinionem. Et quid est sententia? Est perfecta & indubia responsio. Veluti, hoc facere licet: hoc facere non licet. Opinio vero est, suspensa & timida, ac cum dubitatione elata responsio. Vt, existimo hoc fieri licere, existimo hoc fieri non licere. Concessum autem erat his, vt publice Iura constituerent, siue interpretarẽtur: qui & Iuriscõsulti appellati sunt, quod de iure interrogarentur, nam consulere, interrogare est. Quorum sententiæ & opiniones eam authoritatem obtinent, vt liberum non sit Iudici, à responso eornm recedere: quemadmodum*

dum & principis cuiusdam constitutione cauetur. In his igitur Ius omne scriptum consistit: in ijs scilicet quæ vel à populo constituta sunt, vel à plebe, vel à Senatu, vel à Principe, vel à Magistratibus P.R. vel ex responso Prudentum.

ARGVM.

Ius non scriptum est, quod longa consuetudo Vtentium consensu approbauit, & ad scripti Iuris similitudinem redactum est: vnde nec temere in duas partes Ciuile Ius distributum est, nimirum in scriptum, ac non scriptum.

§. Ex nõscripto. §. Et nõ ine legan ter.

IVS autem non scriptum est, quod longa consuetudo vtentium approbauit, & ad similitudinem Iuris scripti redegit. Haud igitur ridendus fuerit, qui dicat in duas species Ius Ciuile distributum esse, in Ius scriptum, & in ius non scriptum. Summa autem eorum origo ex institutis duarum ciuitatum, Athenarum scilicet & Lacedæmonis videtur fluxisse. In his enim ciuitatibus agi solitum erat, vt Lacedæmonij iura sua magis memoriæ mandarent: Athenienses ea maxime seruarent, custodirẽtq; quæ in literas essent relata.

ARGVM.

Ius gentium, quod & naturale dicitur, immotum manere. Ciuile vero aut consuetudine, aut contraria lege mutari posse.

§. Sed naturalia.

SED Iura quidem gentium veluti diuina quadam prouidentia, apud omnes peræque gentes seruantur, vnde & firma semper atque incommutabilia permanent. Quæ vero ex iure Ciuili descendunt, id est quæ ipsa sibi quæq; Ciuitas

uitas constituit, sæpe mutari solent: vel tacito populi consensu, vel alia lata lege.

De Iure personarum. Tit. III.

ARGVMENTVM.

Ius Romanorum circa tria versari, nempe circa personas, res, & actiones. Et paruum quidem est Iura nosse, si persona, quarum gratia ipsa constituta sunt, ignorentur.

CVM dixerimus quid sit Iustitia, & generalem iuris diuisionem exequuti simus, didicerimusq; quot olim Iura constituerint, ac quomodo ea, quæ quoque constituebantur, vocata sint: & quemadmodum aliud sit ius scriptum, & aliud sit ius non scriptum: pergamus ad aliud ac discamus circa quot ius omne Romanorum versetur. Circa tria igitur versatur, circa personas, circa res, circa actiones. Et quidem circa personas, quum dicimus, hic Senatorius est, aut plebeius. Circa res, quum quærimus testamentum ab aliquo factum, valeatne, ab inutile sit. Circa actiones, quum in dubium venit, Sitne hic actio, an non sit. Atque in primis de personis differendum est, deinde de rebus, & postea de actionibus. Hic enim ordo verissimus, & rectissimus est. Quoniam vbi personæ sunt, ibi & res contrahi inirique in confesso est: atque quum res existunt, tunc & de actionibus necesse est quærare. Dicendum est igitur de personis, nam &

§. Omne autem.

exiguum

exiguum quiddam sit ac inutile, iura noscere: si personæ, quarum gratia ius constitutum est, à nobis ignorantur.

ARGVM.

Personarum primaria sectio, qua hominũ alij liberi, serui alij dicuntur: vnde libertas atq; seruitus profluunt. Et ibidem libertas quid sit, & itẽ q̃d seruitus, aptissimis finitionibus explicat̃.

§. Sũma itaque. *SVMMA itaq; personarũ diuisio est hæc, quod hominum alij sint liberi, alij serui.* §. Et libertas. *Et libertas quidem (ex qua & Liberi vocantur) sic definienda est: Libertas est naturalis facultas, qua cuiq; facere, quæ velit, concessum, nisi quatenus aut ius aut vis prohibet. Vis quidem, veluti quum ne agere aliquid volentem quod iure vetitum non est, fortior quispiam & plus habens virium prohibet. Ius autem, veluti quũ pœnarum minis cohibeor, ne quicquid animo collibitum est, faciam. Nam seruo ne omnia pro animo suo agat, etiam timor domini obstat.* §. Seruitus autẽ. *Seruitus autem est constitutio iuris gentium qua quis dominio alieno contra ius naturæ subycitur. Quoniam natura omnes liberos produxit: bellorum autem machinamenta, seruitutem inuenerunt. Nam ius belli vult vt victores eorũ, quos vincerint, domini fiant.*

ARGVM.

Serui à seruando dicti, qui & mancipia dicuntur, quod ab hostibus manu capiantur. Nascuntur autem, aut serui fiunt.

§. Serui aũt ex eo. *SERVI autem ex eo appellati sunt, quod Imperatores captiuos quos vendere volebant, seruabant, nec occidi sinebant. A seruando*

uando igitur serui dicti sunt, qui etiam vocantur Mancipia, quòd ab hostibus manu capiantur. Porro serui aut nascuntur, aut fiunt. Nascuntur qui ex ancillis nostris nobis gignuntur. Fiunt, aut iure gentium, idest ex captiuitate: aut iure Ciuili, veluti quum homo liber maior viginti annis, ad participandum pretium se venundari passus est. Egi enim fortasse cum aliquo vt me, verbi gratia viginti aureis venderet, & sibi pro lucro quinque haberet, & quindecim mihi redderet: Hic nanq; talis, eo iure quod Romanorum proprium est, libertatē amittit, cui tantam ignominiæ notam inussit, simul & seipsum ea indignum ostendens, & liberum arbitrium quod per eam habebat vili accepto argento, procedens.

§. Seruiaūt.

ARGVM.

Seruorum natura diuisionem non recipit, liberorum vero conditio differentias habet multas.

ET seruorum quidem conditio nullam recipit diuisionem, neq; enim de quoquā eorum dicere possis, Minus seruus, aut magis seruus. Scindi igitur in species seruitus non potest, In liberis vero multas inuenimus differentias, aut enim ingenui sunt, aut libertini.

§. In Seruorum.

De Ingenuis. Tit. IIII.

ARGVMENTVM.

Liberorum differentia duplex: vt alius ingenuus, libertinus alius dicatur. Ad ingenuitatem autem matris conditio etiam differentibus temporibus spectatur.

Diximus

DIXIMVS liberos in duo diuidi, in ingenuos & libertinos. Et ingenuus est, qui simulac natus est: liber, est, nondum seruitutis iugum expertus, siue ex duobus ingenuis matrimonio editus est, siue ex duobus libertinis, siue vna persona ingenua sit, & altera libertina. Sed & si quis ex matre nascatur libera, sed patre seruo: nihilominus ingenuus erit: quemadmodum & is, qui ex matre libera & incerto patre, hoc est ex meretritio concubitu natus est. Neq; enim pueri ingenuitatem offendit, ex meretritio coitu conceptum esse. Sufficit autem liberam esse matrem, eo tempore quo nascitur: quamuis eo tempore quo conceptus est, serua fuerit. Et ex contrario, si libera cõcepit, & ancilla facta peperit, vt quia vendi se passa est, & ex pretio accepit, liberum est quod nascitur. Quoniam ei qui in vtero est, calamitas matris non nocet. Porro quum dictum sit sufficere infanti ad libertatem, quod mater in pariendo libera fuerit. & quando conceptio in libertate contigit, ac partus in seruitute, liberum esse qui nascitur: vide quid ex hoc quæsitum sit. Ancilla quædam quum prægnans esset, manumissa est paulò post ancilla facta est. Posteaquã ancilla facta esset, peperit. Videamus, seruum an liberum pepererit. Et dicimus liberum esse, Sufficit enim ei qui in vtero est, matrem ipsius vel medio tempore liberã esse. Quod & verum est.

§. Sed & si quis.

AR-

ARGVM.

Ingenuitas vera manumiſsione non læditur, nec ipſi ob manumiſsionis actum præiudicium paratur.

IS qui ingenuus natus eſt, ſi ſtatus ſui ignarus ſeruierit, & deinde manumiſſus fuerit, ingenuitas eius per manumiſſionem non læditur: Nam id ſæpiſſime principum conſtitutionibus cautum eſt, Libertatem ex abundanti, & ſuperuacuo datam, nullum ingenuitati præiudicium parere. Et quomodo cõtingat, vt ingenuus aliquis manumittatur, exemplo aliquo velut ex facto oſtendamus: In miniſterio meo liberam habebam mulierem, Ea peperit: & anniculum (verbi gratia) relinquens puerũ, deceſſit. Non multo poſt euenit, vt & ego morerer, Hæres meus quum in hæreditate mea infantem hunc reperiſſet, ſeruum eſſe putauit. Sed & is quum adoleuiſſet: conditionem ſuam ignorabat. Verũius cui nota eſt veritas: ex hæredis, & ipſius pueri errore, ingenuitatem eius non mutauit. Et ſi hæres beneficium manumiſſionis in eum conferre voluerit, libertas fruſtra, & ſuperuacuo, vt dictum eſt, data, propter fictam ſeruitutem, veram ingenuitatem non corrumpet.

§. Cũ aũt.

De Libertinis. Tit. V.

ARGVMENTVM.

Libertinus is dicitur, qui ex iuſta legitimaque ſeruitute manumiſſus eſt: quanquã natura ſeruos neſciat, quos bella induxerunt. Ac horum liberatio manumiſsio eſt, quæ libertatis datio dicitur.

Diximus

DIXIMVS qui sint Ingenui: Dicamus & de Libertinis. Libertinus est, qui ex iusta seruitute manumissus est. Verū adde, Et legitima. Libertinus igitur est, qui ex iusta, & legitima seruitute manumissus est. Additum est autem definitioni Iusta, vt eum eximerē, qui suæ conditionis ignarus seruiijt. Adiectum quoque est, Legitima: propterea quod natura seruos nesciat, sed ex bellis inuenta sit seruitus.

§. Manumissio.

PORRO liberatio horum, Latinè dicitur Manumissio. Et quid est Manumissio? Est datio libertatis. Etenim quandiu quis in seruitute est, manui potestatiq́; nostræ subijcitur: & manumissus, ab ea potestate liberatur. Manumissio autem hæc à Iure primam gentium originem sumpsit, cum iure naturali omnes homines liberi nascerentut. Nec enim nota erat manumissio quum seruitus esset incognita. Sed postquā Ius gentium seruitutem introduxit, consequenter & beneficio manumissionis opus esse visum est. Et quum natura nobis vnum nomen hominis dedisset, (Omnes enim homines appellamur) Iure gentium tria esse hominum genera cœperunt. Sunt enim liberi, & qui ijs opponuntur serui. Est & tertium genus Libertinorum, idest eorum qui serui esse desierunt. Diximus hominū alios esse seruos, alios liberos. Et seruitutem quidem indiuiduam esse, libertatem vero in duas species diuidi, Ingenuos & libertinos. Ingenuitas quoque indiuidua est, neq; magis aut minus in se recepit.

recepit. Videamus & de Libertinitate, quæ & ipsa hodie indiuidua est, quamuis olim tres fuerint species, vt infra dicemus. Definimus iam ante, quis esset libertinus.

ARGVM.

Manumissio, siue inter viuos, siue in vltima voluntate, varie procedit: quinetiam libertas, cũ liberę, nõ necessariæ sit iurisdictionis, aut contentiosę, quouis tẽpore, ac loco seruis dari põt.

§ Multis autẽ modis.

PORRO *manumissio multis modis procedit, aut.n. ex sacris cõstitutionibus in sacrosanctis ecclesijs manumittere possumus; aut apud magistratũ, quod dicitur Vindicta (cuius appellationis causam infra discemus,) aut inter amicos, aut per epistolam, aut in testamento, aut per aliã quamlibet vltimã voluntatẽ. Sed & alijs multis modis libertas dari potest: qui tum ex veteribus, tum ex Imperatoris nostri constitutionibus introducti sunt.*

§. Serui vero.

Libertas aũt seruis omni tempore recte dari potest, etiã in die festo. Nec solum, cum magistratus in suo Prætorio consistit, sed ẽt cum iter facit, possimus eum adire, & ita manumittere: veluti quũ Prætor Romæ, vel Proconsul, aut Præses in prouincijs in balneũ, aut theatrũ abeunt, aut ad ædes publicas, vel quum quauis alia de causa in publico comparent.

ARGVM.

Libertinorum multiplici reiecta prisca differentia vna, est hodie conditio ac natura, vt liberi dicantur. Ciuesque Romani efficiantur omnes.

§. Libertinorũ autẽ.

L*IBERTINORVM autem tripartito diuisa erat conditio. Nam qui manumit-*

tebantur: aliàs maiorem, & iustissimam libertatem consequebantur, & fiebant ciues Romani: alias minorem, & efficiebantur Latini Iuniani, ex lege Iunij Norbani, quæ conditionem prima reperit. Dedititios verò inuenit Aelius Sentius. Ait enim, Si quis tempore seruitutis inciderit in aliquod ex ijs vitijs aut affectis, quæ ab eo reperta sunt veluti si ob delictum, notis in fronte, & stigmatibus compunctus, vel in publicos carceres coniectus: aut propter delictum aliquod verberibus affectus, delictum confessus fit: ac deinde gratia cum domino inita, manumissus ab eo fuerit: Libertinũ Dedititium hunc fieri. Dedititios autem eos nominauit ad exemplum peregrinorum. Nam quondam Peregrinorum aliqui cum Romanis vectigal penderent, sublatis aduersus Romanos animis, arma in eo sumpsere. Quos collocata acie & dato congressu Romani vicerunt. Etenim quum impetum fortitudinemq́; eorum, Peregrini sustinere non possent, abiectis armis, sese dediderunt. At Romani, cum ijs humane agentes: vitam quidem ijs cõcessere, sed huius appellationis ignominia affectis, vt quia se dedidissent, Dedititij vocarentur. Et hi quoq́; igitur Libertini, ex lege Aelia Sentia Dedititij vocati sunt: vt quorum turpitudo communis erat, eorum & nomen commune esset. Sed Dedititij quidem iam ex multis temporibus in desuetudinem abierant: Latinorũ vero nomen non admodum frequens erat in vsu. Vnde & Imperator noster omnia augere cupiens, & in meliorem statum reducere, duabus

constitu-

constitutionibus veterum errores correxit, sublata Dedititiorum & Latinorum conditione: & Iure libertinorum ad pristinam formam reuocato, libertinitatem omnem vnius generis fecit. Quando & à primis Imperij Romani incunabulis, vna atque simplex fuit Libertinorũ conditio, idest vt libertus eandem libertatem haberet, quam habebat manumissor, & vterque ciuis esset Romanus, tantumq́; in illo differrent, quod Libertinus esset is, qui manumitteretur; quamuis is qui manumitteret esset ingenuus. Et dedititios quidem Imperatoris sanctissimi constitutio sustulit, quam ad suggestionem Triboniani excellentissimi. Quæstoris rescripsit, & inter decisiones, per quas veterum altercationes compressit, in vulgus emisit. Latinos autem Iunianos, & omnem quæ circa eos erat obseruantiam eodem gloriosissimo Quæstore suggerente, per aliam constitutionem è Repub. fugauit, quæ & ipsa inter Imperatorias sanctiones resplendet. Vt omnes iam Libertini ciues sint Romani: nullo habito discrimine in ætate manumissi, aut in dominio manumissoris, aut in modo manumittendi sicut antea obseruabatur. Quid autem id sit, dicere necesse est.

§. Sed Dedititiorum.

§. Et Dedititios

ARGVM.

Aetas apud Roman. legitima ac naturalis: item dominium legitimum, ac naturale: præterea manumisſionis modus legitimus, & naturalis quisnam dicatur.

TV hæc habeto in modum præuiæ cuiusdã inspectionis. Est apud Romanos legitimà

B 2 *ætas,*

ætas, est & naturalis ætas. Est legitimum dominium. Est legitimus modus manumissionis, est & naturalis modus manumissionis. Et naturalis quidẽ ætas, quæ minor est triginta annis. Legitima vero, quæ maior est anno trigesimo. Nõ quod ætatẽ maiorẽ triginta annis, natura non agnoscat: quoniã omnis ætas naturalis est: Sed quod specialiter lex ætatis, quæ annos tringinta excedit, meminerit, ideo dixi hanc ætatẽ esse legitimã. Est etiã (vt dixi) naturale dominiũ, est legitimũ dominiũ. Et naturale dominiũ dicitur in bonis: & dominus bonorum dominus. Legitimum vero dicitur, Iure Quiritum, idest, Romanorum: Romani enim, Quirites à Romulo, à quo originẽ ducunt, vocantur. & dominus dicitur, Iure Quiritum dominus. Quod si quis vtrumq; dominium habeat, is pleno iure dominus dicitur: vt ambo dominia habẽs, naturale & legitimum. Est & legitimus modus manumissionis & naturalis modus manumissionis.

ARGVM.

Manumissionis legitimus modus triplici via procedit, nimirum vindicta, censu, ac testamento: Et quid horum vnumquodq; .

ET legitimus modus, tribus modis fiebat: vindicta, censu, testamento. Et vindicta erat, apud magistratũ facta manumissio. Dicta est autem vindicta, quod vindicaretur mancipium in naturalem libertatem: aut à Vindicio quodam qui quum seruus esset, erupturam aduersus Romanos coniurationem, iudicio suo patefecit: publiceq; à Romanis manumissus est, & in

in honorem eius quicunque apud magiſtratum manumittuntur vindicta manumitti dicebantur. Quæ autem cenſu fiebat manumiſſio, ea hunc in modum procedebat. Cenſus ſignificat tabulam aut chartam, in qua Romani facultates ſuas conſcribebant, vt belli tempore, pro modo patrimonij ſui vnuſquiſq; conferret. In hoc igitur cenſu cum iuſſu domini ſeruus ſe liberum ſcribebat, liberabatur à ſeruitute. Teſtamento vero, quum quis ſeruum ſuum in teſtamento liberum eſſe iuſſiſſet.

ARGVM.

Manumiſsionis naturales modi tres olim, & quot in manumittendo ſeruo concurrere deberent legitima.

NATVRALES quoq; modi manumiſſionis erãt tres inter amicos, per menſam, & per epiſtolam. Et quidem inter amicos, quum præſentibus amicis quempiam manumittebant. Per menſam vero, quum libertatis dandæ gratia ſeruum conuiuio adhibebant. Per epiſtolam, quando alij in locis agenti miſſis literis permittebant, vt liber viueret. His ita præcognitis, videto nunc rem de qua agimus. Quum in manumittendo ſeruo tria legitima concurrebant: vt & ipſe maior eſſet annis triginta & dominus eius legitimus eſſet dominus, hoc eſt ex iure Quiritum, & ſeruus vindicta, cenſuúe aut teſtamento manumitteretur, nec ignominia vllum genus perpeſſus eſſet: omnino is qui manumittebatur, ciuis Romanus fiebat. Quod ſi quum ignominia nulla ſubeſſet tria non concurrebant legitima:

 quoniam

quoniam aut seruus minor erat triginta annis: aut dominus tantum bonorum erat dominus, nec etiam legitimum dominium habebat: aut manumissio procedebat per mensam, aut per epistolam: aut inter amicos: aut duo interdum desiderabantur legitima aut etiam omnia tria; is qui ita manumittebatur, Latinus Iunianus fiebat. Porro quum nota ignominiæ suberat omnino is, qui manumittebatur, fiebat Dedititius. Et hæc quidem olim. Hodie vero, quum (vt dictum est) vna sit species Libertinitatis, ij qui manumittuntur, omnino fient ciues Romani: nec quidquam curiosius, de dominio, modoúe manu mittendi, aut de ætate tractamus.

Quibus ex causis manumittere non licet. Tit. VI.

ARGVMENTVM.

Mauumittere cuiuis domino lege non permittitur, & qui in creditorum fraudem manumittit, nihil agit. tametsi ei qui soluendo minime est, quandoq; seruum manumittere, & eundem hæredem instituere lex concedit.

SVPERIORA Nos docere possunt, quot modis manumissio procedat. Nunc necesse est, vt discamus quemadmodum non cuiuis domino liceat manumittere. Nam is qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit. Quia lex Aelia Sentia libertatem impedit. Odio enim ius habet illos, qui in fraudem eorum facultates suas minuunt, qui in

tempore necessitatis, quũ egerent, pecuniã ipsis suppeditauerunt. Eadem tamen lex quæ hoc cauit, quibusdam manumittendi potestatem facit, quamuis per hoc facultates ipsorum minuantur: hoc est ijs qui non soluendo sunt quos Græci ἀπόρους vocant. Is autem non soluendo est: qui plus debet, quàm in bonis habet. Is igitur qui nõ soluendo est, valde sit infracto ægroq; & curis confecto animo necesse est, quũ apud sese tacitus cogitat, nõ tam ea, quæ multa & grauia viuos fatigant & vexant, vtpote quæ interdum vitari quibusdam modis (aut minui) possint: quàm ignominiam infamiamq;, quam à morte cineribus atq; ossibus suis videt iniustum iri. Nemo enim qui modo mentem aliquam habet, hæreditatem admittet, ex qua adiens nullum emolumentũ sperare possit, sed quæ multas iniurias molestiasq; & damna, & lites secum afferat. Nemine igitur eius hæreditatem suscipiente, necesse erit, vt bona ipsius à creditoribus vendantur, & per hoc memoria eius lacereiur ac minuatur. Neq; enim dicent creditores se hæredis illius bona vendere, sed defuncti.

§. Licet ãe.

Permittit igitur lex Aelia Sentia ei, qui non soluendo est, vt si seruos habet, vnnm eorum cum libertate hæredem instituat: qui post mortẽ ipsius hæres ei fiet ex necessitate, ac dicetur solus, & necessarius. Solus, quoniam vnum & eum solum ei qui non soluendo est, hæredem licet instituere. Nam vsq; ad vnum lex constitutionem suã vitiat, & corrumpit, Necessarius; quoniam & inuitus hæres fit. Fiebat autẽ hic

ARGVM.

In fraudem manumittere, vt quis dicatur, non tam facultatum magnitudo ac paruitas cum manumittitur, spectatur, atq; consilium & euentus.

§. In fraudem.

QVOMODO quis in fraudem creditorũ manumittere videatur, quærere necesse est. Et quidam dicebant eum in fraudem creditorum manumittere, qui plus deberet, quàm in bonis haberet. Alij eum, cui deducto ære alieno, nihil reliquum esset, cuiusq; præsens patrimonium creditoribus possit sufficere, sed datis libertatibus futurum sit, vt creditores lædantur, quia hoc modo minuantur eius bona, ita vt soluendo esse desinat. Verum præualuit vt non solum inspiciamus, an non soluendo, si is qui manumittit, sed etiam an vt creditores defraudet, det libertatem. Tunc enim datio libertatis impeditur, quum & consilium interuenerit, & euentus acciderit. Itaq; si ea vtraq; concurrant, seruus non fit liber. Sin vnum desit, libertatem adipiscitur. Vtrumq; autem, hoc est consilium & euentum, inuenies in hoc specie. Quidam trecentorum aureum patrimonium habebat. Hic trecentos aureos debebat. Et ad defraudandos creditores suos, voluit seruos, qui centum aureis valebant, manumittere. Atque ita patrimonium eius ducentorum aureum fiebat. Hic vtrumq; est, & consilium, & euentus. Nam & malo consilio rem aggressus est, & euentus creditoribus damno est. Deficit autem euentus hunc in modum: Qui mille aureos in bonis habebat, trecentos tantum habere se putabat:

& quadringentos debebat. Seruos suos qui centum aureorum erant, in fraudem creditorum manumisit. Res hæc pessimo consilio inita est: nempe in necem damnumq; creditorum. Euentus tamen eis damno non est. Nam & deducta seruorum qui manumissi sunt æstimatione, abunde superest in bonis, quo nomina creditorũ dissolui possint. Consilium deest, vt in hac specie. Aliquis mille aureos in bonis habebat: & debebat quadringentos. Eo procul à patria profecto contigit, vt fortunæ ipsius luculentum damnum acciperent, ædibus forte incendio absumptis, aut collapsis, ita vt iam ad trecentos aureos reciderint. Is quum nondum damna sua resciisset, seruos quosdam pretij centum aureorum, quorũ nimiæ erga se beneuolentiæ gratiam volebat referre, manumisit. In hac specie, nihil affectu animoq; fraudandi factum est: sed euentus creditores lædit. Quoniam quod in patrimonio superest, dimittendis creditoribus non sufficit. Vides enim quemadmodum amplum se putarit habere patrimonium, & quod æri alieno dissoluendo posset sufficere. Ac fidelissimos, & optime de se meritos seruos manumiserit: & in omnibus per quæ omnia ostenderit, nihil agi malo consilio. Euentus autem exitiosus est, quia non vt putabat in patrimonio eius vere plus erat, quàm in ære alieno. Interdum enim aliter existimamus de facultatibus nostris, quàm rei veritas se habet. Tunc igitur (vt rem in pauca conferam) impediuntur libertates, quum & animo peruerso seruos manumitito; & creditoribus

nocet

nocet damnoq́, est, id quod egi. Satis ex ijs quæ proxime dicta sunt patet, libertates in fraudem creditorum datas impediri per legem Aeliam Sentiam quippe quæ manumittentis cogitationem in alterius iniuriam susceptam oderit.

ARGVM.

Minor annis viginti non temere ac paßsim manumittit, sed iusta ex causa in consilio approbata. Quid autem cõsilium, quod conuentus, & qui recuperatores iudices dicãtur, subinde traditur.

§. Eadem.

EADEM lex, irritas esse vult libertates, quæ à minore viginti annis præstantur: nulloq́, id odio, sed fauore potius manumittentium. Nouerat enim eos, qui eam ætatem agunt, facile circumueniri, seruulorumq́, blandimentis & adulationibus capi, & ita facultates suas diminuere. Id ergo quum sciret, insidijs quæ illinc intendi & parari poterant, constitutionem suã opposuit. Non tamen ita eos prohibet suum seruorum manumittere, quin libertates eorũ qui apud magistratum iusta causa in consilio approbata, manumißi fuerint, ratas habeat. Sed dicamus prius quid sit consiliũ, deinde iustas manumißionis causas enumerabimus. Consilium est, consessus certorum virorum statis anni diebus coeuntium. Habebatur autem hoc consiliũ, non Romæ tantum, sed etiã in prouincijs. Coibant autem viri illi, tempore conuentus. Et quid est conuentus? Est certum statumque tempus litium dirimendarum gratia inuentum. Nam Romani, quum totum ferè annum bellis gerendis occuparentur, certo quodam tempore, quum hyems eos & hybernæ

tempestates sub pellibus agere prohiberent: quoniam (vt in communi vita) sine litibus controuersusq; esse non poterant; omissis armis: Indicijs vacabant, & multos eam in rem constituebant Iudices, vt ambiguas ipsorum causas dirimerent, qui recuperatores vocabantur: quia per eos vnusquisq; debitum recipiebat. Tempus autem illud à conueniendo, Conuentus dictum est. Conueniebant enim & iudices & litigatores. Extremo autem conuentus die habebatur consilium in prouincijs, hunc in modum: Procedebat enim Proconsul aut Præses, & in tribunali suo considebat, vnaquaq; iuxta ipsum viginti viri, qui dicebantur Peregrini recuperatores, quia per eos mancipium naturalem libertatem recipiebat (scis enim natura liberos omnes homines productos esse) & apud eos à manumittentibus allegabatur iustæ causæ manumissionis. Habebatur & Romæ cõsilium die aliquo Conuentus, Prætore pro tribunali sedente, & assidentibus ei quinq; Senatoribus & quinq; equitibus Romanis. Erat autem dignitas Equestris minor ordine Senatorio, sed tamen velut seminarium eius.

ARGVM.

Manumittendi causa iusta varie spectatur, & compluribus exemplis explicatur.

§ Iusta

QVVM dictum sit de consilio, dicamus & de iustis causis. Iusta causa est, quum minor viginti annis patrem aut matrem vult manumittere: quos natura filio parentes

rentes dedit, sed domini voluntas seruos fecit. Et quomodo id accidit, vt is qui ex seruis natus est, liber sit ac ciuis Romanus, parentes autem in filij dominio sunt? Finge omnes tres in vnius & eiusdem esse dominio: & filium à domino moriente minorem viginti annis hæredem insti tui: & hoc modo illum cum cæteris rebus & pa rentum horum dominum fieri. Deinde quum filius parentes suos è quibus ipse genitus esset, ser uitutis iniuria ac calamitate affectos videre nollet, manumisit si quis dicat, eos apud consilium. Est & iusta causa, filius meus naturalis, aut filia mea naturalis est. Finge enim quempiam amore ancillæ suæ captum fuisse, & liberos ex illa habere. Quod natum est, haud dubie seruum est, vt ex seruo ventre procedens. Rursus & illa iusta causa est, si quis dicat, frater meus naturalis, aut soror mea naturalis est. Nam quũ pater meus ex ancilla sua stupro cognita liberos haberet, quos non manumiserat, illorũ eo mortuo ego dominus iure sum factus. Sed eos ego ob naturalem cognationem manumisi. Iusta & illa causa est, si quis dicat: Pædagogus meus est, aut nutrix, aut educator, aut alumnus vel alumna, aut collactaneus. Idemq; est si procuratoris habendi gratia, seruum manumittere velim, vt liber factus sine vllo impedimento negotia mea administret. Vel ancillam matrimonij causa. Nam quoniam inter liberũ & seruum matrimonium nõ consistit, ideo eam manumittere volui. Is aũt qui matrimonij causa manumittit, intra sex menses vxorem eam

debet

debet ducere, nisi iusta causa impedierit: Veluti, quia manumissor Senator factus est: Nam Senator libertinam uxorem ducere non potest. Sed & is qui procuratoris habendi gratia manumittitur, maior esse debet septemdecim annis.

ARGVM.

Causa manumissionis in consilio semel dicta, siue vera, siue falsa sit, manumissio secuta non retractatur.

§. Semel autē causa

QVVM autem semel in cōsilio iusta causa allegata est, siue vera sit, siue falsa, manumissio sequuta, non retractatur. Nam quum ea dicitur, contradicere licet, & manumissioni moram facere. Quæ postquam sequuta est, non credetur ei, qui iustam illam causam fictam esse contendet.

ARGVM.

Minor annum decimumoctauum ingressus, seruis proprijs libertatem testamento conferre potest.

§. Cū ergo.

QVONIAM vero diximus, minorem viginti annis manumittere non posse, nisi iustā in consilio causam dixerit: absurdum quiddam hinc oritur. Contingit enim vt qui maior sit quatuordecim annis, legata maximi pretij dare, testamentumq; facere, & hæredes instituere possit, & quocunq; modo velit de hæreditate sua disponere: seruulum tamē vnū, qui decem aureis valeat, manumittere nō possit. Ridiculum igitur hoc ius est, quod maiora concedit, & minora prohibet. Quod profecto ferendū non videtur, vt omnia bona sua quis in quem velit transferre possit, vnū seruulum libertate

bertate donare non possit. Vnde & Imperator noster sanctiss. tanta iuris absurditate commotus, constituit, vt quemadmodũ de cæteris omnibus rebus suis adolescentes in testamentis secundum voluntatẽ suam disponunt: ita etiã quamuis minores viginti annis seruos suos testamento possent manumittere. Porro quoniam inæstimabilis res est apud Romanos libertas, & propter hoc lex Aelia Sentia ante vigesimum annum libertatem dare prohibuit: ideo ipse mediã quandã viam ingressus, non aliter minori viginti annis, seruo suo libertatem dare testamento permisit, quam si decimumseptimũ annũ excesserit, & decimumoctauum attigerit. Etenim quũ veteres maiori septemdecim annis pro alijs postulare permittant, quare non dicamus iudicij sui stabilitatem & in manumittendis seruis eis prodesse? Qui enim adeo sapit, vt alios patrocinio suo iuuare possit, is haud dubie & sibi recte consulet. Itaq; minor viginti annis inter viuos non manumittet. In testamento autem post annum decimũseptimum, recte id faciet. Nam quum sex anni sint ab anno decimoquarto, vsq; ad annum vigesimũ completum. Imperator noster in tribus primis annis vsq; ad annum decimumseptimum prohibitionem legis Aeliæ Sentiæ seruauit, post annum vero decimumseptimum, manumittere concessit.

De lege Fusia Caninia. Tit. VII.

ARGVMENTVM.

Libertatẽ seruis ĩ testamẽto, sicuti inter viuos, acerbitate inuidia legis Fusiæ Caniniæ profligata, quiuis dare potest.

tinos. Atq; iterũ: Ingenuitatẽ esse indiuiduam: Libertinitatẽ vero olim in tres species diuisam fuisse. Nã libertinorũ alios fuisse Ciues Romanos, quosdã Latinos Iunianos, & aliquos Dedititios. Addidimus ẽt Dedititiorũ & Latinorũ conditiones diuersis constitutionibus sublatus esse: vt iã Libertinitatis vna tantum sit species quemadmodũ & Ingenuitatis. Dicamus nunc & de secunda personarũ diuisione. Homini.n. alij sunt in potestate, alij sunt suæ potestatis, hoc est, alij sunt sui iuris, alij sunt iuris alieni. Discamus igitur prius de personis quæ alieno iuri subiectæ sunt: nam ex ijs & eas cognoscemus, quæ sui iuris sunt. Quicunq; enim inter has nõ sunt, apertũ ẽ, inter eas esse quæ sui iuris sunt. Subiectũ autẽ esse alieno iuri, Græcè υπεξυσιοτης, Latinè dicitur potestas. Hanc porro habemus aut in seruos nostros, aut in liberos nostros.

ARGVM.

Potestas dominis olim in seruos summa concessu, quæ iuregentium inducta est, hodie adeo legitimæ coercita est, atq; temperata, vt nemini imperio subdito, causa legibus non cognita, seruum occidere liceat.

AC prius inspiciamus de ijs, qui in potestate dominorum sunt. Est autem potestas ακρα εξουσια, Summa licentia vel authoritas. Potestas vero hæc in seruos, Iurisgentiũ est. Nec n. tantũ apud Romanos, sed ẽt apud alias gẽtes, ea in vsu habetur: Adeoq; iuri nostro subiecti sunt serui vt vitæ necisq; in eos sit potestas, hoc est, vt eos trucidare impune liceat: atq; vt quodcunq; per seruũ acquiritur, id ad dominũ eius pertineat.

neat. Sed hodie, nulli hominũ qui sub Imperio Rom. sunt, sine causa legibus cognita seruũ suũ occidere permissum est.

ARGVM.

Dominis in seruos sæuire supra modum, causaq; non cognita, minime licet. Iusta autem sæuiendi causa, quæ sit exemplis planum facit. Seruis autem de dominis querentibus non temere credendum, siquidem natura serui dominorum hostes sunt. At si domini sæuitia intolerabilis cognita sit, vendere dominus conditionibus bonis, ac pretio iusto seruum cogitur. Et qui constitutioni huic fraudẽ fecerit, seuerissime plectet.

§. Sed & maior.

AC ne supra modum quidem sæuire in eum licet. Constitutione enim Antonini Cæsaris, is qui seruũ suum sine iusta cã occiderit, nõ minus puniri iubetur, quam is qui alienũ seruum occidit. Est autem iusta causa, si dominus seruum suum cum vxore ipsius rem habentem comprehenderit, aut quum domino manus inijcere vellet, dominus eum anteuertens ferro interemerit. His enim ex causis cædes ad pœnã non vocatur. Nec vero occidi tantum seruos idem Princeps vetuit, sed etiam maiorem dominorum asperitatem alia quadam constitutione coercuit, quæ ex huiusmodi occasione initiũ sumpsit. Iulius quidem Sabinus, sæuus admodum & immitis erat in seruos suos. Qui quum tam immoderatã eius acerbitatem ferre nõ possent, relicto domino, alij in ædes sacras, alij ad statuas principum cõfugerunt. Quumq; Aelius Martianus Præses Prouinciæ illac præteriret, auxilium eius inuocauerunt. Is quum eos interrogasset, simul & conditionem ipsorum co-

gnom

gnouit, & causam cur se adirent didicit. Sed quum nullam legem haberet, qua species tali dirimeretur, rem ad Principem retulit, quid de ea fieri placeret consulens, & omnia vt gesta erant exponens. At Princeps ad ea commotus rescripsit, Seruis de domino quærentibus facile credendum non esse. Natura enim seruus domini hostis est. Sed Iudicem eos conuocare, & quid inter eos controuersiæ sit cognoscere debere. Vt si intolerabilis dominorum sæuitia videretur, cogantur domini eos, quibus tam duri & acerbi incumbunt, bonis conditionibus vendere, & dominis pretium illorum reddatur. Ideo autem dixit bonis conditionibus, ne dominus seruo infensior, graues venditioni conditiones apponeret, paciscens scilicet vt aut semper haberetur in vinculis, aut nunquam manumitteretur, aut habitaret in regionibus, quæ tam graui & inmiti cælo sunt, vt nemo id nisi qui diu assueuerit, ferre possit. Et ita potestas fieret vendenti domino, etiam à venditione crudelitatem suam eo pacto in seruum effundendi. Rectissime autem & illud Princeps adiecit, vt venderetur seruus, ac pretium domino daretur: quo scilicet & seruus per venditionem ab impotenti & acerbo domino liberaretur, & dominus pretium accipiens nullum ex seruo damnum sentiret. Nec est quod indignetur dominus non licere sibi, vt suis seruis imperet: quoniã subditos suos Princeps & inuitos benefici afficit. Porro illud facile futurum erat, vt serui desperata liberatiõe, aut manus ac

vim

vim sibi afferrent, aut fuga arrepta, pretiũ sui domino auferrent. Vtrisq; igitur prouidit, & dominis & seruis. Nam & hoc expedit Reipub. ne quis sua re male vtatur. Sunt autem rescripti ad Aelium Martianum missi verba hæc: Dominorũ quidem potestatẽ in seruos suos illibatam esse oportet, neq; hac lege dissolui, idest iura dominorum minui non debent. Sed tamen id dominis vtile est, vt auxiliũ feratur seruis, qui male à dominis habetur, aut ex immodica ira, aut per famem vel aliam intolerabilẽ iniuriam. Vnde nec seruis qui iusta petunt, id negandum est; Cognosce igitur querela eorũ, qui ex familia Iulij Sabini ad statuas confugerunt. Et si, re tota perquisita, durius eos à Sabino quã par erat tractatos, aut ad turpissima quædam obeunda adactos esse copereris, distrahi iube. Idq; ita, vt nunquam in venditoris potestatem reuertantur. Quod si dictus Sabinus in fraudem huiusce constitutionis aliquid agere tentauerit, palam quidem & prima fronte seruos venundans, sed clam & per occultum paciscens vt sibi reddantur: seuerissime aduersus eum qui tantum facinus admiserit, fraudemq; constitutioni suæ fecerit, Princeps eam rem exequuturus est.

De Patria potestate. Tit. IX.

ARGVMENTVM.

Potestati patriæ subesse dicuntur, qui ex iustis nuptijs suscepti sunt. Nuptiæ autem, viri ac mulieris coniunctio indiuiduam vitæ consuetudinem promittens dicuntur.

IAM

IAM ante diximus in potestate nos habere seruos nostros & liberos nostros. Quũ igitur de eo dictum sit, quemadmodum serui in potestate nostra sint: reliquum est, vt dicamus quemadmodum in potestate nostra sint liberi nostri. In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptijs suscepimus. Porro quod Græci vno verbulo dicunt γαμον pro eo Latinus sermo duo habet, nuptias, & matrimonium. Et quid est matrimonium, siue nuptiæ? Viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ consuetudinem promittens siue præbens.

ARGVM.

Potestas patria iure Romano inducta: solis competit ciuibus Romanis: at ne id quidem omnibus, sed maribus tantum.

§. Ius autẽ.

IVS autem potestatis, quam in liberos nostros habemus proprium est ciuium Romanorum. Nemo enim alius talem potestatem in liberos suos habet, qualem habent ciues Romani. Est igitur ius illud Ciuilis iuris. Nam potestas quã in seruos habemus, iuris gentium est. Qui igitur ex me & vxore mea nascitur, in potestate mea est. Similiter & is, qui ex eo, qui in potestate mea est, & vxore eius nascitur .i. nepos meus, & neptis mea æque in potestate mea sunt. Idem & in pronepotibus abnepotibusq;, & deinceps dicendum est: Qui vero ex filia mea nascuntur, in potestatem aut materni .i. in meam scilicet non cadunt, sed in potestate patris sui sunt.

DE

De Nuptijs. Tit. X.

ARGVMENTVM.

Puberes masculi ac fœminæ viripotentes inter se iustas contrahunt nuptias, si modo quæ legibus iubētur, obseruent. Et si filij familias sint qui contrahunt, paterno consensu egent, modo is sit pater, qui consentire queat.

IVSTAS autē Nuptias inter se cōtrahunt ciues Romani, quū ea de nuptijs, legibus cauentur, obseruant. Necesse est autē, vt masculi puberes sint, fœminæ viripotentes, hoc est vt illi maiores sint annis quatuordecim, hæ annos duodecim excedant. Atq; hæc dicimus, siue filiusfamilias, siue patresfamilias sint ij, qui nuptias contrahunt. In filijs tamen familias aliud quiddam exigimus: Nempe parentum consensum, in quorum potestate sunt ij, qui matrimonio coniugantur. Id enim fieri & ciuilis & naturalis postulat ratio. Ciuilis quidem propter ius quod Romanorū propriū est, nempe patrium potestatem. Naturalis vero, quoniam æquum est, vt qui ad illam vsq; ætatem eos educauerunt (parentes scilicet) hoc honoris, habeant, idest, vt matrimonio consentiant. Oportet autem patris iussum præcedere, hoc est, oportet à patre rem comprobari. Vnde illud in dubitationem deuenit, quū pater in furore esset, filius aut filia ad contrahendas nuptias solicitabantur. Neque enim calamitas patris furiosi, liberos à potestate eius liberat,

berat, Quoniam neque sana ac sobria parentis mens potestatem patriam aduersus liberos inducit, vt consequenter dicere possimus, quũ pater sapere desijt, vna & patriam potestatem extingui, sed potius liberi ex iustis nuptijs procreati eã inducunt. Nuptias igitur liberi volebant contrahere, sed quum filijfamilias essent, opus erat patris consensu. At is qui in furore est, nullum potest habere consensum. Quærimus ergo an possint? Et quidem si dicimus consensum esse quum specialiter pater dixerit sibi id quod agitur placere, hunc à furente consensum præstari morbus non patitur. Sin autem consensum esse admittimus, quòd quum pater rem quæ gesta est videret, non contradixerit: propius est, vt citra impedimentum nuptiæ procedant. Attamen ne hoc quidem verum est. Nam is qui in furore est, tacendo non consentit. Quoniam is demum tacendo consentit, qui quum rem sentiat quæ agitur: si illa parum ipsi placeat, contradicere potest. At is qui furore tenetur, tacet quidem, sed vt malis oppressus, non vt placide quiescẽs. Quoniam igitur multæ magnæq; hisce de rebus inter Iurisconsultos erant dubitationes, edita est Imperatoris nostri constitutio, quæ totam controuersiam dissoluit, ac filio cuius pater in furore est permittit, vt legitimam sibi vxorem adiungat, non expectato patris consensu, quemadmodum & filiæ permissum est (nam in filia nulla erat dubitatio) ijs tamen seruandis, quæ præfata constitutione comprehensa sunt.

AR-

ARGVM.

Nuptiæ non pafsim ac temere contrahuntur, ſed ita demum, cum nec naturalis nec ciuilis con iunctionis vinculũ, affert impedimentum, quod aut cognationis agnatiõisve, aut adoptionis eſt.

§. Ergo nõ oẽs.

PORRO *quoniam diximus, iuſtas eſſe nuptias, quum ciuis Romanus maior annis quatuordecim uxorem ducit ciuem Romanam maiorem annis duodecim: an ſi quis matrem ſuã, ſororemúe aut filiam in uxorem acceperit, licitum eſt hoc matrimonium. Et dicimus nequaquam. Quoniam á quibuſdam nuptijs abſtinendum eſt. Et vt rem omnem melius intelligas, hæc habeto in modum cuiuſdam præuiæ inſpectionis. Cognatio nomen eſt generale, diuiditur autem tn tria aſcendentes, in deſcendentes, & eos qũi ſunt in obliquum. Et aſcendẽtes quidem ſunt, qui nos genuerunt, veluti pater, mater, auus, auia, & qui ſupra hos ſunt. Deſcendentes vero, qui ex nobis gignũtur: veluti filius, filia, nepos, neptis, & qui infra hos ſunt. Ex tranſuerſo propinqui, ſunt, qui neq; nos genuerunt, neq; à nobis gignũtur, ſed ſtirpem ſuam, & radicem nobiſcum habent communem: veluti, frater, ſoror, patruus, vel auunculus, amita vel martertera, conſobrinus, conſobrina, & qui ex his deſcendunt. Cognatio autem quæ ex latere ſiue ex tranſuerſo eſt, in duo diuiſa eſt: in agnatos & cognatos. Et agnati quidem ſunt, qui per maſculos nobis coniungũtnr, vt frater conſanguineus, & ſoror conſanguinea & fratris liberi, & nepos neptisúe ex fratris filio & patrnus, & patrui liberi,*

liberi,& ex filio patrui nepos neptisúe,& amita. Atq; (vt totam rem vno verbo absoluam) tandiu per ordinem procedit agnatio, quandiu nulla interuenit persona fœmina, quæ causam det cognationi. Cognati vero sunt,qui per fœminas nos contingunt. Vt frater vterinus non etiā consanguineus, & liberi eius. Aut soror vterina, aut etiam sororis consanguineæ liberi: nam & hi cognati sunt,quoniā sororis persona agnationem incidit. Porro agnati & legitimi dicuntur, ideſt iure Ciuili inuenti, & cognati,ideſt natura cogniti. Cognatos vero sola nouit natura,neq; item legitimi sunt. Quos enim ius Ciuile nouit,hos nouit & natura: quos vero natura nouit hos non omnino non nouit & ius Ciuile. Hæc autem cognatio bifariam cōstituitur, aut natura,aut iure Ciuili, siue adoptione. Natura, quum ex iustis nuptijs liberi naſcūtur. Adoptione,quum quis filium habens, alium in adoptionem accipit Is enim qui ita adoptatur, filij mei naturalis & fratris sui adoptiui agnatus eſt,eſt autem & cognatus. Quos enim adoptio ei agnatos facit,hos facit & cognatos. Quoniam actus hic legitimus,hoc eſt,adoptio,facile agnationi quæ & ipsa legitima eſt,coniungitur. Legitima enim legitimis facile cohærent. Porro agnatio adoptioni coniuncta secum trahit & naturam,ideſt cognationem: & quos adoptiuus agnatos vocat,hos nominat & cognatos. Quos vero cognatos vocaret (si natura mihi eſſet filius) hos quum adoptiuus eſt, neque agnatos, neque cognatos vocabit. Cognatio enim quæ na-

tura contingit, pro nulla habetur in adoptione. His ita præcognitis, vide nunc rem de qua agimus. Diximus supra non semper iustas esse nuptias, quum ciuis Romanus ciui Romanæ iungitur, propterea quòd à quibusdam nuptijs abstinendum sit. Et quidem inter parentes & liberos in infinitum prohibitæ sunt nuptiæ: neque enim potest quispiam matrem suam vel auiam, aut filiã vel neptẽ in vxorẽ accipere, siue naturales sint, siue adoptiuæ, etiam si maxime per emancipationem soluta sit adoptio, quoniam & pristinũ patris vel aui nomẽ pudori esse oportet.

ARGVM.

Cognatio non omnis iustas contrahi nuptias vetat. Et sublata ciuili cognatione, cognationem dissolutam esse.

§. Intereas quoq;

SED & inter personas, quæ ex trãuerso gradu cognationis iungũtur, est prohibitio aliqua, verum non perpetua. Ecce enim inter fratrem & sororem nuptiæ non consistunt: siue ab eodem patre eademq; matre nati fuerint, siue ab eodem patre tãtum, vel ab eadem matre tantum. Sed & si qua mihi per adoptionem, soror esse cœperit, quamdiu constat adoptio, matrimonium impeditur: quum vero ea dissoluta fuerit, quia aut ego emancipatus aut illa emancipata sit, citra impedimentum procedẽt nuptiæ. Nam quum adoptio quæ legitima res est per emancipationem quod & ipsum iuris Ciuilis nomen est, dissoluta sit: nullo cognationis genere ea mihi videtur coniungi. Nam ante quam ambo

ambo in vnius essemus potestate, & agnatam eam vocabam & cognatam, verum adoptione per emancipationem dissoluta, agnatam eam amplius non vocabo. Quoniam adoptio, quum sit res Iuris Ciuilis: ciuilem quoque cognationem, idest agnationem secum vna quum extingueretur, sustulit. Sublata autem agnatione, dissoluta est & cognatio. Nam quum agnatam eam vocare non possim, consequenter nec cognatam potero. Quapropter si quis generum suum adoptare velit, debet ante filiam suam emancipare. Et si quis quum filium habeat, nurum suam velit adoptare, ante debet emancipare filium. Id enim nisi fecerit per adoptionem gener vel nurus soluetur matrimonium. Quoniam futurum est, vt fratres inueniantur. Porro inter fratres neque si adoptiui sint, consistunt nuptiæ.

ARGVM.

Cum filia aut filio fratris naturalis, & si iustæ ac legitimæ non contrahuntur nuptiæ, cum filia tamen sororis ciuilis idest adoptiua cõtrahi mihi vetat.

§. Fratris vero.

FRATRIS *mei aut sororis meæ filiam vxorem ducere fas non est. Imo ne nepotem quidem eorum: quamuis mihi quarto gradu sit. Quo tamen ex gradu vxorem, possum ducere, veluti patrui vel auunculi, æmitaq́, vel materteræ filiam. Id enim pro vniuersali regula tenendũ est: Cuius personæ filiã vxorẽ ducere nõ possim, eius nec neptẽ ducere me posse. Quod si pater meus naturalis virginẽ aliquã adoptauerit,*

§ Eius vero.

 rit,

rit, atque ex ea nata sit filia, vxorē hanc possum ducere. Nam hæc mihi per fœmininum sexū cognata est. Porro iam dictum est, cognationem, quæ natura contingit, pro nulla haberi in adoptione.

ARGVM.

Liberi fratrum duorum aut sororum legitime nuptias contrahunt. Sed cum amita, aut matertera etiam adoptiua, & superiore gradu non licet.

§ Duorū autē

DVORVM *fratrum vel sororum, aut fratris & sororis liberi, rectè inter se nuptias contrahunt. Amitam meam (est autem amita patris mei soror) vxorem ducere nō possum, quamuis adoptiua sit: neque etiam materteram (est autem matertera matris soror)*

§. Itē amitā

quoniam matrum locum obtinent. Qua ratione neq; magnam amitam, neq; magnā materteram ducere potero: quoniam vicem auiarum sustinent. Est & magna amita aui mei soror, quam pater meus amitam, & ego magnam amitam appello. Matertera magna auiæ meæ soror, quam mater mea materteram vocat, & ego magnam materteram. Dictum est de amita, eam in vxorem accipi non posse, neq; si adoptiua sit. Quod tamen in matertera non æque placuit. Et quomodo contingit vt amitam adoptiuam vel amitam magnam adoptiuam habeam? Verbi gratia: Auus meus paternus qui patrem meum filium haberet, puellam aliquam in adoptionem accepit. Et pater meus hāc adoptiuam sororem vocabat, egoq; adoptiuam voco amitam. Magna

autem

autem amita adoptiua quomodo procedit? Finge à proauo meo paterno, quum auum meum filium haberet, puellam aliquam in adoptionem acceptam esse: quam auus meus sororem adoptiuam vocabat, & pater meus amitā adoptiuam, at ego magnam voco amitam adoptiuam. Ideo autem in amita adoptionis mentio semper fit, in matertera vero, non item: quia quum per virilem sexum illa mihi coniungeretur, dubium non erat quin esset mihi agnata: atque ideo erat & cognata, quoniam qui agnatus est, is omnino & cognatus est. In matertera autem, per adoptionem nuptiæ non impediebantur: quoniam quum matertera me per fœminæ personam contingat, cognata tantum mihi est: & ex adoptione nullo iure cognationis mihi iungitur, propter regulam qua dicimus: Cognationem, quæ natura contingit, in adoptione pro nulla haberi. Quando igitur cum hac nuptiæ non prohibentur, ideo in fingenda exempli specie, materteram adoptiuā non posui. Et quō accidit, vt quis materterā adoptiuam habeat? Veluti, si auus meus maternus, quum matrem meam haberet filiam, puellam quampiā in adoptionem accepit, quam mater mea sororem adoptiuam vocabat, & ego voco materteram adoptiuam.

ARGVM.

Affinitatis veneratio ac reuerentia inter socrū ac nurum, vitricum ac priuignam, siue nunc sit, siue olim fuerit, vt prohibet nuptias; ita inter socrum ac nouercam cum genero ac priuigna non admittit.

§. Affinitatis quoq;

DIXIMVS iam de nuptijs propter cognationem prohibitis. Sunt & aliæ quæ non per cognationis iura, sed per affinitatis venerationem parum procedant. Est autem affinitas, propria quædam personarum qualitas, quæ citra cognationem nobis ex nuptijs coniunguntur: veluti, priuignam nurumue meã vxorem non possum ducere, quoniam loco filiarum habentur. Et nurus quidem est, filij mei vxor: priuigna vero, vxoris meæ filia. Porro in his addenda est dictio, (Quondam) & dicendum est, in vxorem accipere non possum priuignam quondam meam, aut quæ nurus quondam mea fuerit. Nam addita dictione (Quondam) ostendimus personas eas non extare, quæ affinitati causam dederunt. Atqui ne sic quidem ijs possum matrimonio coniungi, sublatis personis per quas contracta est affinitas, sed affinitatis veneratione ab huiusmodi coniunctionibus abstinendum est. Nam quum dico, Quæ quondam nurus mea fuit: ostendo maritum illius, filium meum, defunctum esse. Item quum dico, Quæ quondam priuigna mea fuit, ostendo matrem illius, vxorem meam mortuam esse. Etenim si hæc adhuc priuigna mea est, & illa adhuc nurus: maior est ratio, quæ prohibet ne eam vxorem ducam, quoniam futurum est vt aut vnus vir duas habeat vxores, aut vna mulier duobus maritis nupta sit. Si enim nurum meam duxero, & filium meũ; & me illa habebit maritos. Sin vero priuignam meã, continget vt mihi duæ sint vxores, ea scilicet quæ mea nunc vxor est,

&

*& filia quoq, eius priuigna mea. Porro capitalis in eos pœna constituta est, qui binas nuptias contrahunt. Nemo igitur *maiore prohibitione omissa (de capitali pena sentio) de minore disputat & in honorẽ affinitatis coniunctionem dicit prohibitam esse.*

* Maiore prohibitio.] Græcè est in editione Basiliensi κωλασιν, qđ hili verbum est. Ideoq; aut κολασιν legendum est, aut κωλισιν. Editio Louaniensis habet κολασιν. Ego malui κωλισιν. Hæc Curtius. Malint alij nonnulli κολασιν.

Vxorem non possum ducere, quæ quodam aut socrus mea aut nouerca fuerit: quoniam matrum loco habentur. Et socrus quidem est; vxoris meæ mater. Nouerca verò, patris mei vxor, ex qua ego natus sum. Addidi autem & hic dictiunculam illam. Quondam, vt ostendam personas quæ causam affinitati dederunt, non extare, quia aut vxor mea, aut pater meus defunctus sit. Nam si adhuc supersint, fiet vt geminentur nuptiæ. Etenim si socrum meam vxorem duxero, futurum est, vt duas habeam vxores socrum & filiam eius. Sin nouercam, duorum illa vt vxor sit continget, patris scilicet mei, & mea ipsius. Porro ex ijs quæ diximus, nosti capitalem esse binarum nuptiarum pœnam.

§. Socrum quoq;

ARGVM.

Filius ac filia diuersi vteri, etiam si parentes vtrinq; nuptias contraxerint, & liberi suscepti exinde sint, licite matrimonium ineunt.

§. Mariti.

PATRIMVS, quum filium ex Titia haberet, Patrimā quæ filiam ex Titio habebat, vxorem duxit: aut ex contrario, ille filiam, hæc filium habeat. Horum liberi (* qui vulgo dicuntur αλληπ' ολογονοι quasi dicas inuicem priuignos) recte inter se nuptias contrahunt, licet frater aut soror ijs natus fuerit ex matrimonio, posteaquam ipsi nati essent, contracto.

* Qui vulgo dicũtur.) οι αλληγοπρονοι, Latine posset dici cõpriuigni, nempe quorum alterius pater alterius matrem in vxorem duxerit. Sicut à Trãquillo in vita Claudij, consoceri dicũtur, quorũ alterius filia, alterius filio nupsisset. Curti⁹.

ARGVM.

Honestas publica nuptijs, iustum parat impedimentum, etsi cognationis vel affinitatis nullus obex subsit: Et inter seruos etiam manumissos cognatio nuptias non admittit. Inter quos autẽ matrimonium non consistat, in genere tradit.

§. Si vxor.

VXOR mea diuortio à me digressa, alij viro denupsit. Ex eo filiam suscepit, Quæritur, an filiā hanc ex ea natā vxorẽ possim ducere? Et affirmo hanc priuignā non esse: quoniā priuigna est, quæ ante meas nata est nuptias. Attamẽ honestas exigit, vt ab huiuscemodi coniunctione abstineam. Nam & filij mei sponsa, nõ sequutis nuptijs nurus mihi nõ est facta, neq; patris mei sponsa, nuptijs impeditis nouerca mihi facta est: & tamen quamuis nihil eorũ, quæ ante dicta sunt obstet, quo minus eas vxores ducam, Iulianus propter honestatem rectius non

&

& iure facturos tradit, si ad has & tales nuptias non accesserimus.

§. Illud certum est.

Cognatio quoq;, quæ in seruitute contracta est, an impedimento sit nuptijs, tractari potest. Veluti, cum sorore sua aliquis manumissus est: quæritur, an permissum sit eos matrimonio coniungi. Et quidem quantum ad iuris subtilitatem attinet, nulla inter eos videtur esse cognatio. Verius tamen est, vt ius sanguinis coniunctionem impediat. Sunt & aliæ personæ, quas diuersas ob causas vxores non possim ducere. Sed eas in libris Pandectarum siue Digestorū ex multis veteribus collectas, inseri Imperator noster sanctissimus voluit.

§. Sūt & aliæ

ARGVM.

Matrimoninm aduersus ea, quę de nuptijs sancita sunt, contrahentes, nec mariti, nec vxoris nomen consequuntur, sed nec quod infertur nuptiarum causa, dotis nomine retinet: quinimo varijs obnoxij fiunt pœnis.

§. Si aduersus ea

QVOD si quis aduersus ea quæ dicta sunt, vxorem duxerit, neq; cognationem quæ inter parentes & liberos est veritus: neque personas, quæ ex latere vetitæ sunt, obseruans: neq; memor prohibitionis, quæ ex affinitate procedit, aut etiam cognationem, quæ in seruitute contracta est, contemnens, nec mariti ipse, nec illa vxoris habebit nomen: Quinimo nec matrimonium erit, quod gestum fuerit: nec dos, quod illatū. Quoniā tamē ne hæc quidē improborū cupiditates coercere poßūt, grauior in eos pœna iure constituitur. Cautum est.n.ne qui ex huiuscemodi coniunctionibus nascuntur, in

patris potestate sint (quoniam quos sola nouit natura eos ius ignorat vt non secundum praecepta sua genitos) sed quantum ad patriam potestatem attinet, tales sunt, quales ij qui ex meretricio coitu & vulgo nascuntur. Nam neq; ij patres habere intelliguntur, quandoquidem illorum pater ignoratur, ob magnum eorum numerum qui cum matribus illorum consuetudinem habuerunt, sed receptum est: vt Spurij vocentur: vel à Græca voce σποράδην quasi σποράδην, idest sparsim & vulgo ac passim concepti: vel à Latinis notis S. P. quasi sine patre filij. Quibus consequens est, vt tali coniunctione soluta nec dotis petitio procedat. Nec tamen eas tantum pœnas quas retulimus patiuntur ij qui illicitas nuptias contrahunt, sed etiam alias quasdam quas ex Principum constitutionibus latius potes discere.

ARGVM.

Curiæ oblatione eius, qui vt natus est patrio iuri non subest, patriæ potestati obnoxius efficitur, atq; legitimus. Idemq; erit si secuta dotalia fuerint instrumenta, si modo ea sit mater, cum qua alias liceat nuptias inire legitimas.

§. Aliqndo aût.

INVENIAS etiam quando is qui simul ac natus est, in potestate patris non est, tamen postea in potestate patris fit. Et quis hic tandem est? Consuetudinem cum muliercula aliqua habebam, cuius matrimonio mihi legibus interdictum non fuerat, habebam autē cum ea consuetudinem, non vt cum vxore, sed vt cum meretrice, forsan vel vt cum concubina.

Ex

Ex ea mihi sunt nati liberi. In potestate mea ij non sunt: quia matrimonium non præcesserit. Sed naturalis est filius, Si hunc ego postea curiæ offeram, potestati meæ subiectus fiet. Idemq; si cum muliere aliqua non vt cum vxore, rem habui: quam ne vxorem ducerem nulla lex vetabat, sed voluntas tantum mea deerat, natus est ex ea mihi filius. Is in potestate mea non est. Si postea (quemadmodum Imperatoris nostri religiosissimi constitutione cauetur) dotalia cum ea fuerint instrumenta confecta: non solum qui ante ea dotalia nati fuerint, sed etiam ij quos postea nasci continget, potestati meæ subijcientur: secundum ea, quæ præfata Imperatoris nostri constitutione comprehensa sunt.

De Adoptionibus. Tit. XI.

ARGVMENTVM.

Vt natura, ita adoptione nostræ potestatis liberi fiunt. Adoptio autem formas habet duas, vt quæ Principis authoritate fiat: si sui Iuris est, qui in adoptionem datur: aut magistratus imperio, si Iuri subsit alieno.

EX ijs, quæ dicta sunt, nouimus in potestate nostra esse liberos, qui ex iustis nuptijs nobis nascuntur. Verum sciendum est, & adoptiuos liberos in potestate nostra esse. Et quid est adoptio? Actus legitimus naturam imitãs ad eorum, qui liberos non habent, solatium inuentus. Forte quispiam quũ liberos non haberet, quia vel vxorẽ non duxisset,

set, vel sterile matrimonium esset expertus, vel liberos quos habuerat amisisset, leuare volens aut naturæ vitium aut infelicitatem fortunæ, aliquam in adoptionem accepit. Hoc autẽ ideo dictum est, non quod ij tantum adoptent, qui liberos non habent. Nam & ij qui habent, citra impedimentum adoptant, vt & supra diximus in illa specie, vbi diximus eum qui generum aut nurum adoptare vellet, prius filium aut filiam emancipare debere: ita igitur in specie nisi nuptiæ prohibuissent, nihil fuisset, quo adoptio impediretur. Sed ideo adoptionem dixi ad eorum, qui liberos non habent, solatium inuentam esse, vt id quod plerunque fit ostenderem. Porro quæ Latinè dicitur adoptio, eam Græci υοθεσιαν vocant. Est autem adoptionis nomen generale, & in duas species diuiditur. In arrogationem, & in eam quæ generis sui nomine stat, & proprie dicitur adoptio. Fit igitur duobus modis: aut ex Principis rescripto, aut per iussum Magistratus. Per principis rescriptum eos easúe in adoptionem accipimus, qui quæúe sui iuris sunt: & hæc species adoptionis Arrogatio vocatur. Imperio Magistratus eos easúe adoptare possumus, qui quæúe in aliena potestate sunt, siue primum gradum ad parentes naturales obtineant, qualis est filius filia: siue inferiorem, qualis est nepos neptis. Et hæc propriæ adoptio dicitur. Nam adoptionis nomen & generale & speciale est.

§ Ado ptio autẽ.

AR-

ARGVM.

Extraneo in adoptionem filiusfamilias datus, in potestatem minime transit, licet ad ipsius intestati successionem admittatur. Cõtra vero ascẽdenti datus, eius potestatis efficitur, cum duo efficacius, atque vnum agant.

*ATQVE olim quidem quenuis adoptare licebat, qui in aliena erat potestate, & potestas patris naturalis transibat in adoptiuũ. Sed hodie ædita est sanctissimi Imperatoris nostri cõstitutio, qua cauetur : ne quum quis eum qui in aliena potestate est, adoptat: potestas patris naturalis dissoluatur, aut ad patrẽ adoptiuũ transeat, neve ille in potestate eius sit, quamuis eadẽ constitutione iura ab intestato successionis ei in bonis eius qui ipsum adoptauerit tributa sint. Quod si pater naturalis non extraneo cuipiam, sed socero suo hunc in adoptionem dederit. qui illi erat auus maternus: aut si quis quum postea quam emancipatus esset (quod sæpe contingit) liberos suscepisset filium si bi post emancipationem natum patri suo, auoq; illius paterno dederit in adoptionem: in his casibus, quum in vnam & eandem personam & naturalia.i.quæ ex genitura comparantur, & adoptionis iura concurrãt: dubium non est, quin filius in potestatem patris adoptiui transeat, & iure ciuili, & natura illi coniunctus atque in familia & potestate sit aui *paterni.*

§. Sed hodie *Paterni) Hoc loco aut addẽdũ est materni si mileve qpiam: auttollenda elt dictio paterni, de vtroq; .n.auo loqt̃, quod vitiũ & in græcis est.

ARGVM.

Inter arrogationem, & adoptionem multę intercedunt differentiæ. Et in arrogatione id obseruandum, vt cauere debeat arrogator, de restituendis arrogati bonis, si intra pubertatem decesserit

cesserit is, quibus obuentura erant, arrogatione non secuta: quinetiam exhæredato, aut sine causa arrogato emancipato quarta bonorum pars relinqui debet, ac præterea bona propria restitui.

§. Cũ autem ĩpub.

MVLTAE igitur sunt differentiæ inter arrogationem & adoptionem, atque hæc quidem prima. Arrogatio fit apud Principem, Adoptio apud Magistratus. Secunda differẽtia. Arrogatio in patribus familias, Adoptio in filijsfamilias locum habet. Est & tertia differentia. Paterfamilias impubes olim in adoptionem accipi non poterat. Ad extremum tamen id permissum est, sed quædam in eo obseruanda sunt. Quum igitur per rescriptum principis paterfamilias impubes arrogatur: quærendum est, an honesta causa, quæ arrogationem consiauit, id est, an non ob turpem amorem, is qui pater futurus est, arrogationem velit fieri. Item an id vtile sit pupillo, an vero expediat. Nam forte arrogator inops est, aut interdum sumptuosus, & pupillus admodum diues. Et si quid horum compertum fuerit, non procedit arrogatio. Adhæc & illud necesse est, vt arrogator personæ publicæ, id est, tabellioni caueat, si intra pubertatem pupillus decesserit, quem arrogauerit, restituturũ se bona illis, qui si adoptio facta non esset, ad successionem eius venturi erãt. Sed neque aliter pupillum hunc arrogator emancipare potest, nisi iusta causa approbata dignus visus fuerit emancipatione. Quid enim si aut patri adoptiuo insidias fecerit, aut aliud quid egerit, propter quod merito ex adoptiui patris pote-

potestate abijci debeat? Sic tamen vt bona, quæ patri adoptiuo, per ipsum acquisita fuerint ei reddantur. Sed & si decedens pater adoptiuus eum exhæredauerit, aut viuus sine causa emancipauerit, quartam partem bonorum suorum ei relinquere iubetur, exceptis videlicet bonis quæ ad patrem adoptiuum transtulit, & quorum cōmodum post arrogationem ei acquisiuit. Hæc autem omnia in filiosfamilias impubere adoptato cessant. Primo quia filiusfamilias nihil habere intelligatur. Secundo quia pater omnibus hisce de rebus perquirere possit, & ita eum in adoptionem dare.

ARGVM.

Adoptioni & arrogationi, quę communia sint. Et quod natura non admittit, arte non efficietur.

§. Minorē.

TRES *diximus differentias. Dicamus et quid commune sit inter arrogationem & adoptionem: nam fere, quæ in quibusdam differunt, quædam etiam communia habent. Atque in primis id vtrisque commune est: Eum qui in adoptionem accipit, maiorem esse eo qui adoptatur oportet: quum ad similitudinem & imitationem naturæ introducta sit adoptio. Porro natura, pater filio semper senior est: nam illud pro monstro sit, & natura alienum dicere, filium patre seniorem esse. Atque hæc tam in filiisfamilias quam patribusfamilias procedunt. Porro necesse est, vt pater octodecim annis præcedat: hæc enim ætas plena pubertas dicitur, quando & in ijs qui tardius pubescunt*

§. Licet. *bescunt, habitus corporis tunc omnino cocurrit. Secundo & aliud inter hæc commune est. Nam in locum nepotis aut neptis, vel pronepotis aut*
§. Et tam filium. *proneptis, & deinceps adoptare possum, etiam si filium non habebam. Quod autem dicturus sum non tam commune est inter ea quam propriu est differentiæ, quæ tertia est. Nam in patribusfamilias non procedit. In locum enim nepotis alienum filium adoptare possum: & rursus alienum nepotem in locu filij. Quoniam necesse mihi non est, ordinem gradumq́, qui apud patrem naturalem est seruare. Quarto commune iis est, quod si*
§. Sed si qs. *quis in locum nepotis aliquem adoptet, velut ex eo natum quem aut naturalem habet aut adoptiuum filium: opus sit omnino & filij consensu. Non cum mortuo illo qui adoptauit, is qui adoptatus est in potestatem eius recidat, ex quo natus esse per adoptionem fingitur, ideo eu qui in medio est cosentire oportet, ne ei inuito suus hæres agnoscatur. Ex contrario tamen, si quis quu filium haberet, & ex eo nepotem, nepotem alteri det in adoptionem: filij consensu non est opus. Est*
§. In plurimis. *& quinto quod inter arrogationem & adoptionem commune sit. Quemcuque enim in adoptionem accepi, siue per arrogationem, siue per adoptionem; siue apud Principem, siue apud Prætorem aut Præsidem vel Procosulem: quum is extraneus non esset: hunc ego & alteri in adoptionem dare possum. Vt enim in multis aliis, ita & hoc similitudo est inter arrogationem & adoptionem.*

AR-

ARGVM.

Eunuchus, generis nomen in tres diductum species. Et quinam ex Eunuchorum genere adoptet.

§. Sed & illud.

SED & Eunuchi quod sexto inter arrogationem & adoptionem commune sit, nobis praebent. Tu vero hæc habeto in modum præuiæ cuiusdã inspectionis. Eunuchus nomẽ generale est, & in tres species diuiditur. Quoniam Eunuchorum, alij sunt Spadones, quidã Castrati, aliqui Thlibiæ. Et spadones quidem sunt, qui propter vitium aliquod aut frigiditatem membrorũ genitalium, liberis operam dare non possunt, sed eo sublato liberos suscipere possunt. Thlibiæ vero sunt, quibus à nutrice vel forsitan matre extriti sunt testiculi. Castrati autem sunt, quibus exacta sunt membra virilia. Hoc ita præcognito, videto nunc cætera, Quæsitum est an Eunuchus adoptare possit? Et dicimus Thlibiam, aut Castratum adoptare non posse, neque patremfamilias apud principem, neque filiumfamilias apud Prætorem, aut alios. Nam quibus natura negauit liberos posse gignere, his neque ius ciuile, quod naturæ vestigia sequitur, cõcessit. Quũ ne sperare quidem possint vt liberis vnquã dent operam. At spado, quoniam is sperare potest, & vitio, quo tenetur, cessante liberos possit gignere, recte in adoptionem accipiet tam filiumfamilias quam patremfamilias. Sed spado qui filiũfamilias adoptauerit, in potestate eum non est habiturus: Quoniam omnino futurum est, vt extraneus sit. Nã quomodo spado paternus aut

maternus

maternus auus esse poterit? Nisi si quis dixerit. Non eum tantum spadonem esse, qui initio liberos gignere non potuit, sed tamen sperabat: verum etiam illum qui quum ante liberos gignere potuerit, postea in tale vitium collapsus est, vt liberis operam dare non possit.

ARGVM.

Fœmina in liberorum amissorum solatium ex Principis indulto adoptat, quę tamen liberos nõ habet, hoc beneficio non fruitor.

§. Fœminæ.

EST & quod septimo inter hæc commune, sit, id quod à fœminis procedit. Nam neq; per arrogationem neq; per adoptionem fœminæ quemquam adoptare possunt: quoniam per adoptionem in liberos patria potestas quæritur. At mulier ne naturales quidem liberos in potestate habet, & ius ciuile naturam quantum potest sequitur. Haud iniuria igitur neminem adoptabit fœmina, nisi si ex indulgentia Principis in solamen amissorum liberum aliquem velit in adoptionem accipere. Itaque mulier quæ liberos nõ habet ne ex rescripto quidem principis aliquem adoptat.

ARGVM.

Arrogatus vna cum his, quos in potestate habet, in arrogantis potestatem transit, quod non perinde est in eo, qui in adoptionem datur.

§. Illud proprium.

PRAETER differentias iam ante dictas, est & hæc, Si quem arrogauero, qui & aliũ in potestate habeat, filius eum suus sequitur, & ipse mihi erit loco filij: hic vero loco nepotis. Sin autem quempiam filiumfamilias ex quo, et filius

filius sit, adoptauero, ipse in potestatem meam solus transibit, & filium suum apud auum naturalem relinquet. Et ratio quidem huiusce rei in promptu est, quoniam quum in potestate esset, alium in potestate habere non potuit. Quod autem is qui filium in potestate habet in arrogationem acceptus, vna secum & filium suum trahat, vel ex eo apparet, quòd Augustus Cæsar, non ante Tiberium, qui deinde ei in Imperio successit, in adoptionē acceperit, quam is Germanicum adoptasset. Quum enim vellet Tiberium loco filij habere, & Germanicum loco nepotis: atque id vna adoptione fieri cuperet: curauit vt prius Germanicus à Tiberio adoptaretur, & ipse deinde adoptauit Tiberium.

ARGVM.

Adoptione quæ in liberis tantum personis locum habet, etsi vt adoptio, quod actum est, nō valeat, seruus tamen liber efficitur. Et qui in iudicio filius nominatur, libertatem si seruus sit, consequitur. Vnde qui in iudicio se filium probat, tanquā legitimus obtinere debet.

§. Apud Catonem.

QVIDAM seruum suū adoptauit. Quæritur an valeat adoptio, aut quid inde sequatur? Et scribunt veteres respōsum esse à Catone: adoptionem quidem non valere. Nā ea in liberis personis locum habet. Sed tamen adoptione, quamuis vt adoptio nullam vim habeat: liberum fieri seruum. Qui enim adoptare voluit dubium non est, quin tacite eum manumittere festinauerit. Hic igitur, id quod expressit, non confecit: quod vero in animo non habuit,

buit, id peregit. Hæc ratio & sanctissimum Imperatorem nostrum mouit, vt constitueret, quū quis in iudicio, & actis interuenientibus de seruo suo dixerit. Filius meus est. Ex huiuscemodi verbis seruum quidem ius filij non habere, sed tamen seruum esse desinere.

Quibus modis ius patriæ potestatis soluitur. Tit. XII.

ARGVMENTVM.

Manumissio, vt dominicam dissoluit potestatem, ita patriam mors dirimit: licet domini mors non liberationem, sed dominij mutationē promittat.

EX iis quæ suprà dicta sunt, didicimus qui iuri nostro subiecti sint, nempe serui et liberi nostri, tū naturales tum adoptiui. Executi sumus etiam in quibus arrogatio & adoptio differant, atq; in quibus conueniant. Nam sex inter eas sunt differentiæ, & septem iis sunt cōmunia. Nunc videamus, quēadmodum potestas nostra soluatur. Quod enim quibusdam modis contractum est, hoc etiam quibusdam modis dissolui potest. Et potestas quidē quam in seruos habemus, per manumissionē soluitur. Quot autem modis manumissio cōtingat, iam ante à nobis diffuse dictum est. Nam domini mors, non seruitutis liberationem, sed dominij mutationem promittit. Potestas vero quam in liberos nostros habemus, multis soluitur modis. Atque in primis mors parentis, liberos sui iu-

ris

ris efficit. Sciēdum est autem Parentes dici oēs qui supra nos sunt, Liberos uero omnes qui infra nos sunt. Quod igitur dictum est, morte parentis liberos sui iuris fieri, distinctionem quādam recipit. Nam si pater obijt. dubium ea res non habet, quin filius & filia sui iuris fiant. Sed quū auus decessit, non omnino nepotes & neptes sui iuris fiunt: tempus enim mortis aui spectandum est. Et si quidem interueniat media persona, hoc est filius in potestate: & nepotes eo tempore in potestate aui sint, quo is moritur, auo mortuo nepotes sui iuris non erunt, quoniam in potestatem patris sui recident. Sin autem is, qui in medio est, aut ante patrem iam decessit, aut de potestate eius exijt, tunc nepotes quū in potestatem eius cadere nō possint, post obitū aui sui iuris fient.

ARGVM.

Patria potestas patris aut filij deportatione dirimitur, quam reddit Principis restitutio: relegatio autem ius patrium non adimit.

§. Cū autē.

LIBERAT autem liberos à patria potestate & parentis deportatio. Nam si quis alicuius maleficij accusatus, & cōuictus huiusmodi acceperit sententiam à Præside vel Præfecto, & alijs: Volo te deportari in insulam illā, simulatq; sententia lecta fuerit, lex ei & ciuitatem & bona adimit: & ciuitate Romana exutus, fit peregrinus. Atq; ita per deportationem perinde atque per mortem, eius liberi in potestate esse desinunt. Neq; enim possunt liberi, qui ciues Romani sunt, in peregrini potestate esse: quum soli ciues Romani liberos in potesta-

te habeant. Sed & si filius deportatus fuerit, in potestate parentis esse desinit. Quum enim sit peregrinus, in potestate ciuis Romani esse non potest. Si tamen ex indulgentia principis reuocatus & ciuitati redditus fuerit, omnia illi in pristinum statum restituuntur. Quòd si non deportatus sit, sed tantum relegatus parens: dixit.n. Præfectus, Præses, aut Proconsul. Relego te in illam insulam, lex ei ciuitatem non adimit. Quapropter in suo habitu manent omnia, & ipse liberos in potestate retinet. Et ex contrario, si qui liberum relegati fuerint, de patria potestate non exeunt.

ARGVM.

Seruo pœnæ parente effecto, sui cōmode iuris efficiuntur liberi.

§. Pœnæ seruus.

QVIDAM criminis interrogatus est quæ si ab eo cōmissi. Deinde cōuicto crimine, ita à Præside vel Præfecto pronuntiatū est. In metallum ego te mitto: aut, Bestiis ego te te subycio. Hic confestim seruus pœnæ efficitur, non solū amissa ciuitate, sed etiam libertate. Et hunc quoque in modū liberi ipsius sui iuris fiūt.

ARGVM.

Patritiatus sola dignitas, hoc iure patriam dissoluit potestatem.

§. Filiusfamilias

FILIVS familias armatæ militiæ nomē dedit aut senator vel cōsul factus est, nihilominus in potestate patris remanet. Neq; enim militiæ aut consulatus dignitas de potestate parentum liberos liberant. Quod si patritius filius familias factus est tunc ex constitutione Imperatoris nostri simulatq; codicillos patritiatus accepit,

cepit, de patria potestate liberatur. Quis enim ferat, patrem per emancipationem nexus patriæ potestatis posse soluere: Imperatoriam vero celsitudinem, eum quẽ sibi patrem delegit, ab aliena potestate eximere non valere?

ARGVM.

Filij aut patris captiuitate in suspenso Ius patrium manet, ob postliminij beneficium, quod ijs, qui ab hostibus redeunt, pristinum Ius omne restituit.

§. Si ab hostibus

CONTIGIT, vt pater meus in hostium potestatem veniret, & seruus illorum nẽpe factus est. Quæritur, an ego filius eius, mei iuris sim, an vero in potestate ipsius? Et quidem ego me patremfamilias esse non possum dicere, propter spem postliminij. Est autem postliminium ius quoddã, quod ijs qui ab hostibus redeunt pristinam omnem conditionem restituit. Cur autem dictum sit postliminium infra dicemus. Idcirco reuersus parens etiam liberos in potestatẽ suam recipiet, quoniam postliminium eum fingit, semper in ciuitate mansisse, nec ab ea vnquam exijsse. Neque rursum medio tempore dicere me possum esse filiumfamilias. Nam quomodo ego qui ciuis sum Romanus in potestate eius ero, qui hostium seruus est? Necesse est igitur, vt interim ius patriæ potestatis in suspenso sit: & siquidem reuersus fuerit pater in potestate eius ero: sin illic mortuus fuerit, mei iuris fiam. Sed quẽadmodum in confessum venit, illo apud hostes mortuo, me mei iuris fieri, ita quærendum est, ex quo tẽpore de potestate eius exijsse videar: ex eoñe tẽpore, quo ab hostibus captus est, an vero

ex

ex eo quo apud hostes decessit. Interest.n. inter vtrunque, & quidem plurimum. finge enim quempiam binos habere liberos, & duo aureum millia in bonis, captumq́, eũ esse ab hostibus quorum liberorum alter diligens fuerit, & acceptis de bonis paternis, mille aureis, ex negociationibus suo labore alios mille aureos lucri fecerit: alter quum socors ac negligens esset, nihil omnino lucratus fuerit. Post tempus aliquod nuntio allatum est, patrem eorum apud hostes extinctũ esse. Comparauerunt igitur se, vt paternam hæreditatem diuiderent. Et negligens quidem ille hic dicebat: nunc demum sese quum vere pater mortuus esset, sui iuris factos esse. Quicquid ergo tu diligens quæstus fecisti, id patris est, Et necesse est tria aureum millia in diuisionem venire: hoc est, vt vterque millenos quingentenos accipiat. At alter ille diligens cõtra aiebat: Ex eo tempore, quo captus esset pater, sui iuris se fuisse. Videtur enim is, qui non rediit, illo tempore extinctus esse. Vt igitur paterfamilias, quæcunque lucratus sum, ea mihi non alij acquisiui. Et hanc sententiam magis sequimur. Sed & si filius meus nepósue ab hostibus captus fuerit, æque dicimus ius patriæ potestatis in eum, in suspenso esse. Neque enim me dico eum in potestate non habere, propter ius postliminij: quippe qui redire possit. Porro quomodo is qui semel de potestate mea exijt iterum ei, nulla re interueniente subijcietur? Quoniam postliminium non solum mihi reddit potestatem, quã ego in alios habebam: sed etiam eam, quam alij in me habebant

bant, mihi conseruat. Neque rursus saluā mihi esse dico potestatem in filium meum. Quomodo enim eum qui hostium seruus est in potestate habere possum? In suspenso igitur erit eius patriæ potestatis. Dictum est autem postliminium à limine & post. Vnde eum qui ab hostibus captus est, & in fines Romanos postea peruenit, rectè dicimus postliminio reuersum esse. Nam sicut limina in domo quēdam finem faciunt: sic & Imperij Romani finem veteres esse limen voluerunt. Atq; hinc & limes dictus est, quasi finis quidam & terminus. Ab eo igitur postliminium vocatum est, quia eodem limine reuertitur, quo & amissus erat is, qui ab hostibus captus fuerat. Nec vero is tantum, qui vel ab hostibus fugit, vel ab ijs dimissus est, ius postliminij habet, sed etiam is qui victis hostibus à nobis receptus est.

ARGVM.

Emancipatione patria soluitur potestas. Quid autem sit emancipatio, & qua ratione olim fuerit, dare traditur. Et de bonis emancipati patri debetur legitima & eidem defertur tutela, si qui emancipatur, pupillus est.

PATRIA quoq; potestas per emancipationem soluitur. Et quid est Emancipatio? Actus tres emancipationes, & tres emanumissiones: vel vnam emancipationem, & vnam manumissionem complectens. In hunc autem olim fiebat modum emancipatio. Quinq; aderant testes, & libripens, stateram & nummum æreum ferens, & medius aliquis. Deinde medius ille ijs præsentibus filium de patre emebat, dabatq; quasi in similitudinem pretij, vnum il-

§. Præterea.

lum numinum, & ita filius in potestatem medij illius transibat, loco serui futurus, & eum medius ille vindicta manumittebat. Sed is tacita quadam ratione in patris potestatẽ recurrebat. Iam secundum igitur eum pater vendebat, idq́, eundem in modum: & emptor eum rursus vindicta manumittebat. Atq; iterum tamen tacito iure in patris potestatem reuertebatur.

** Tertium ergo vendebatur, & ita soluebatur patria potestas. Vindictaq́, manumittebatur, & ita sui iuris fiebat. Tres igitur emãcipationes & tres manumissiones patriã potestatem soluunt. Emancipatio autem dicitur venditio in eum modum, qui dictus est, facta. Filium sui iuris efficiunt tres emãcipationes & tres manumissiones. Ideo autem vendebatur filius, vt in seruitutem redigi videretur & ita commode ei libertas daretur. Nam liber manumitti non poterat. Filia tamen, & nepos, neptisúe & reliquæ personæ per vnam emancipationem & vnam manumissionem sui iuris fiebant Agebantur autem hæc & sine Principis rescripto. Sed hæc quidem olim. Nam postea edita est Imp. nostri sanctiss. constitutio, qua hæc omnia in melius reformata sunt: vt veteri figura, & imaginarijs venditionibus explosis parentibus liceat competentes iudices vel magistratus adire, & filios aut filias, vel nepotes aut neptes, & cæteras deinceps personas*

* Tertium ergo.] Græcè est τῷ πατρί. Nannius quidam (vt audio) legit ὁ πατήρ, ego verò lego vt & verti, τὸ τρίτον.

nas à potestate sua liberare, simpliciter dicendo: Hunc ego mancipo, & à manu mea dimitto. Et post huiusmodi emancipationem si contingat eum eamúe, qui quæúe emancipatus emancipatáue fuerit, sine liberis facto testamento decedere: eadem iura ex edicto Prætoris in bonis ipsius manumissori parenti præstantur, quæ & patrono dantur in bonis liberti, qui testamento condito sine liberis decessit. At hæc si impuberes sint ij, qui emancipati sunt, parens qui eos emancipauit, tutor eorum erit. Quoniam libertatis dationem, & tutelæ onus sequitur.

ARGVM.

Filium & nepotẽ ex eo qui habet, ex eis quemlibet, aut vtrunq; emancipare potest, quod & ad pronepotem proneptemq́; porrigi potest.

§. Ad monẽdi.

QVIDAM filium habebat, & ex eo nepotem vel neptam in potestate. Filiũ hic emancipare potest, & nepotes in potestate retinere, aut ex contrario nepotes emancipare, & in potestate retinere filium. Sed & si pronepotem habeat aut proneptem, idem dicimus, licere ei, vt pronepotem emancipet, & filium ac nepotes retineat: aut etiam è diuerso, vt filium & nepotes emãcipet, & retineat pronepotem, aut etiam vt omnes emancipet.

ARGVM.

Filiusfamilias ab ascendente adoptatus, in adoptantis potestatem permeat, & patris naturalis potestatem exuit, si cum adoptatur præsens non contradicit.

§. Sed & si.

EST & alius modus quo patria potestas soluitur. Nam si ego eum, quẽ in potestate

 habeo,

habeo, paterno aut materno auo in adoptionem dedero : soluitur quidem potestas, quam ego in eum habeam, sed in auum transfertur. Fit autem id hunc in modum, actis interuenientibus apud competentem iudicem : nam eum pater adire debet, & si præsente auo, qui adoptaturus est, & eo, qui in adoptionem datur consentiente, nec contradicente, sententiam suam declarauit, dicendo : Hunc ego in adoptionẽ do, tunc iura patriæ potestatis in auum transferuntur. In hac enim specie, diximus vetera adoptionis iura seruari, & eum qui adoptatur, potestati adoptantis subijci.

ARGVM.

Ante emancipationem aut adoptionem auo de patre factam, conceptus in aui potestate remanet : secus si post emancipationem aut adoptionem conceptus ac natus fuerit, quoniam aut patris omnino, aut aui adoptiui subditur potestati.

§. Il-lud.

QVIDAM filium in potestate habebat, cui vxor grauida erat. Filium aut emancipauit, aut auo in adoptionem dedit. Natus deinde nepos est. Quæritur vtrius in potestate sit is, qui natus est : aui, an patris? Et dicimus eum in potestate aui esse : quoniam in iustis nuptijs tempus conceptionis spectatur : Porro quum conciperetur, filius ex quo hic genitus est, in potestate erat : merito igitur in aui naturalis potestate erit. Quod si post mancipationem vel adoptionem conceptus & natus fuerit, omnino patris sui, aut aui adoptiui subycietur potestati.

AR-

ARGVM.

Pater filium inuitus, non subsistente causa, emancipare minime cogitur.

ID autem regulariter scire debemus, filium qui in potestate mea est, siue naturalis, siue adoptiuus sit nullo modo me cogere posse, vt sese vel inuitus emancipem.

§. Et quidē

De Tutelis. Tit. XIII.

ARGVMENTVM.

Personarum, quæ alienæ potestati non subduntur, aliæ in tutela, in curatione aliæ sunt: aliæ neutro iure tenentur.

DIXIMVS hominum quosdam seruos esse, alios liberos. Et rursus liberorū alios ingenuos esse, quosdam libertinos. Diximus & secundā diuisionem, aliquos esse sui iuris, & aliquos alienæ potestati subditos. Quum igitur de potestate, tum de ea quam in seruos nostros habemus, tum de ea quæ in liberos nostros vel ex iustis nuptijs, vel ex adoptione nobis competit, disseruerimus; dictumq; sit etiam quemadmodum ea soluātur: transeamus ad aliam diuisionem. Ex ijs personis quæ in potestate non sunt, quædam in tutela sunt, aliæ in curatione, quædam nec tutorem nec curatorem habent. Sed quoniam multi sunt qui neutro iure tenentur: dicamus de ijs, qui vel in tutela, vel in curatione sunt, qui enim inter hos non sunt, nempe haud dubium est, quin inter illos sint. Et prius videamus de ijs qui sub tutoribus

ribus agunt. Dum illud ante omnia sciamus, in tutela esse, rem esse in ijs qui alieno iuri subditi sunt, ineptam alienamq́, sed eorum propriam esse qui sui iuris sunt.

A R G V M.

Tutelæ, ac eorum qui eam gerunt, definitio.

§. Est auté.

ATQVE in primis definiamus quid sit tutela. Tutela est (vt Seruius definit) ius quoddam, ac potestas in liberum caput data, & ad tuendum eum inuenta, qui per ætatis imbecillitatem se defendere non potest, iure ciuili permissa. Tutores igitur sunt, qui dictã vim ac potestatem habẽt: ad quorum solicitudinem pertinet, curam pupilli gerere, & res eius seruare. Ex eo autem quod ab ijs agendum est, appellationem sumpserunt. Latine enim vocantur Tutores, quòd quasi tuitores quidã sint, & rem pupilli indemnem seruent, ac ipsum vbiq; defendant: quemadmodum & Aeditui sacerdotes dicuntur, qui ædes tuentur.

§. Tutores.

A R G V M.

Tutores in testamento parentes liberis relinquunt, ac nepotibus quoque & neptibus, si post aui mortem in patris potestatem non sint recasuri.

§. Per missũ

DICAMVS primo loco, qui quibus tutores relinquant. Tutores igitur potentes liberis, quos in potestate habent, testamento relinquunt. Atq; iam paulò ante diximus, tutorem habere, rem esse ineptam & absurdum in ijs, qui in potestate essent. Sed sciendum est liberis quidem, qui in potestate sunt tutores relinqui: sed in tempus quod post mortem patris futurum

turum est, quũ sui iuris erunt. Nam & tunc demum ea quæ testamento cauentur, valebunt. Liberis igitur impuberibus patres quos in potestate habent, tutores testamento relinquũt tam masculis quàm fæminis. Nepotibus autem & neptibus ita demũ relinqui possunt, si post mortem aui, in potestatẽ patris sui recasuri nõ sint. Itaq; si quis filium in potestate habeat, & ex eo nepotem, ac nepoti testamento tutorem relinquat: sic distinguẽdum est, vt si quidem eo tempore quo testator moritur, in potestate eius medius ille fuerit, nepotes tutorem illum testamentarium habere non possint. Quum enim mortuo auo in patris sui potestatẽ recidant, nulla est ratio cur tutores habeant: quoniam dictum est, Tutorem habere, rem esse alienam ab ijs, qui in potestate essent. Sin aũt eo tẽpore quo auus moritur, media illa persona sui iuris fuerit, tunc quia nepos per aui mortem sui iuris fiat, valeat tutoris datio in eum, qui sui iuris est, facta.

ARGVM.

Posthumis, nedum iam natis, pater tutorem dare potest, si modo eius generis sint, vt mox nati nostrę potestati subsint.

ET liberis quidem, qui in rerum natura sunt, dari tutores posse, iam dubium non est. An igitur & posthumis? Posthumi autem sunt, qui post mortem nostram nascuntur. Et sane id ita dicimus, quoniam multis in casibus pro iam natis habẽtur. Porro tunc recte posthumis tutores damus, quum si nobis viuis nati fuissent, futurum erat, vt in potesta- §. Cæ aut.

te noſtra fierent, nec quiſquam ante eos ordine prior eſſet, quos ſuos hæredes vocamus.

ARGVM.

Emancipato filio in teſtamento à patre datus tutor, Præſidis, vel Proconſulis, aut prætoris confirmatione eget.

§. Sed & ſi.

SED & ſi mancipato filio pater teſtamento tutorem dederit: datio quidem tutoris, ſi iuris Ciuilis ordinem ac regulam ſpectes, non procedit: quoniam dictum eſt, ſolis iis, quos in poteſtate habemus, teſtamentarios tutores à nobis dari poſſe: ſed Prætor, aut Præſes, vel Proconſul mortui voluntatem adimplet, & tutoris dationem confirmat, idq; etiam ſine inquiſitione hoc eſt, non inquirens, an locuples ſit, aut an poſſit rem pupilli gerere: quum ad pleniſſimam omnium earum rerum fidem probationemq; defuncti teſtimonium ei ſufficiat.

Qui teſtamento dari poſsint tutores vel non. Tit. XIIII.

ARGVMENTVM.

Tutores teſtamento non ſolum patresfamilias dari poſſunt, ſed & filij familias ac ſerui proprij cum libertate expreſsim adſcripta, aut tacite, pupillorum fauore. Verba autem, quibus vti in teſtamentis poſſumus, varia ſunt: vt precaria alia, directa alia dicuntur.

QVVM dictum ſit, qui tutores relinquant, intelligamus & qui relinqui poſſint. Teſtamento igitur tutores damus, non patresfamiliâs tantùm, ſed etiam filiosfa-

liofamiliâs. Sed & seruum nostrum testamento cum libertate, recte tutorem damus. Quòd si filio meo seruum meum tutorem dedero, libertate ei non adscripta, sed sine libertate (quod dicitur) eum tutorem dedero, fauore pupillorum placuit, directam ei libertatem tacite competere, & per hoc eum recte tutorē esse. Ideo aũt dixi directam libertatem, vt simulatq; testator decessit, ipse seruitute liberatus, tutelam suscipiat. Nam fideicommissaria sit, necesse est, vt à pupillo manumittatur. Quid autem id sit, paulò clarius apertiusq; dicendum est. Tu vero hæc habeto in modum præuiæ cuiusdam inspectionis. In testamentis varia & diuersa verba sunt. Sũnt enim quædam, quibus hæredem scribimus. Sunt & alia quæ per legata damus, & alia per quæ tutores damus, & alia per quæ relinquimus libertatē, & alia per quæ vel fideicommissum vel fideicommissariam libertatem relinquimus. Hæredem scribimus, dicendo: Illum hæredem esse iubeo, & ea vocatur hæredis institutio. Legatum damus hunc in modum, Hinc lego decem solidos, & vocatur legati datio. Tutorem damus sic, Illum filio meo tutorem do, & vocatur tutoris datio. Libertatem relinquimus ita: Ille seruus meus liber esto, & vocatur libertatis datio. Sed omnia verba hæc directa dicuntur. Porro igitur & alijs verbis pecunias relinquimus hunc in modum: Rogo te hæres, vt des illi decem solidos, & vocatur fideicommissum. Libertatem vero sic relinquimus: Rogo te hæres, vt seruum illum meum manu-

 mittas,

mittas, & hæc vocatur fideicommissariæ libertatis datio. Verba aũt, ex quibus fideicõmissum constat, dicuntur precaria, quasi dicas Græcè σπαρακλητικα. Libertatem igitur directam relinquimus per dictiunculam, Esto: & precariam, per verbũ, Rogo, estq; hæc inter has duas libertates differentia, quòd directa, simulatq; is, qui hæres scriptus est, hæreditatẽ adijt, siue suscepit, aut admisit, ipsa vim suam explicet, & seruũ seruitute liberet. Precaria vero, opus habeat facto hæredis, idest, vt seruum apud magistratũ vel alio quouis modo ex ijs, quos suprà retulimus, manumittat. His cognitis, videto nũc rem quã tractamus. Diximus, quũ seruũ meum sine libertate filio meo tutorẽ dedi, tacitè directam libertatem ei deferri. Atq; ideo directam, ne facto hæredis opus sit, sed vt ex testamento ei libertas competat. Si enim fideicommissaria fuisset, & pupillus fuisset hæres scriptus, seruũ sibi tutorẽ datum, is manumittere non potuisset: quoniam minor viginti annis (vt scis) propter legem Aeliam Sentiam seruum suum manumittere non potest, nisi ex iusta causa in consilio approbata. Sed dixerit hic aliquis: iustam & hanc causam esse. Verum, primo hæc supra iniustarum causarum numerum à nobis relata non est. Deinde vt specialiter fuerit relata, tamen in manumittendo opus est consensu & authoritate tutoris. Quomodo is igitur, qui nondũ tutorẽ agit, sed adhuc in seruorum numero est, consensum potest præstare? Quòd si testator seruũ suum liberũ putabat esse, &, vt liberum

tutorem dedit: non æque dicimus ei libertatem tacitè competere. Quoniam in proxima specie, ex defuncti voluntate illam ei dedimus: in hoc autem casu, nulla huiuscemodi defuncti voluntas inuenire potest. Quomodo enim? quum is eum liberum esse putauerit.

ARGVM.

Seruus alienus in libertatis conditionẽ vtiliter, purè inefficaciter tutor datur. Proprius aũt in hanc conditionẽ dari nequit. Quid aũt de furioso ac xxv. ann. minore consequenter tradit.

§. Seruus autem.

SERVVS alienus purè inutiliter testamento datur tutor. Sic tamen dari videtur posse, Ille illius seruus, quũ liber erit, tutor esto. Seruum tamen nostrum sub hac conditione inutiliter tutorem damus. Seruus ille meus quum liber erit, tutor esto. Et ratio quidem in promptu est. Quod enim in potestate nostra habemus, id in casum conferre non debemus. §. Furiosus. *Si furiosum aut minorem vigintiquinq; annis, tutores testamento dederim: tutores fient quum ille compos mentis, aut hic maior vigintiquinq; annis fuerit factus.*

ARGVM.

Tutor ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel in conditionem, ante hęredis institutionẽ recte dari potest: ad rem autem certam, vel causam non item.

§. Ad certũ.

AD certum tempus, vel ex certo tempore, recte damus tutores. Ad certum tempus, veluti, Ille vsque ad duos annos tutor esto. Ex certo tempore, Veluti, Post duos annos, quam mortuus ero, hic tutor esto. Dare tutorem & sub cõditione possumus, Si nauis ex Asia ve-

nerit, Ille tutor esto. Potest et ante hæredis institutionem tutor relinqui. Veluti si dicamus: Ille filio meo tutor esto. At ille hæres mihi esto. Certæ tamen rei aut certæ causæ tutorem dare non possumus. Veluti, Ille tutor esto in hoc fundo, aut in hac lite. Personæ enim tutor, non causæ vel rei dare consueuit.

§. Certæ.

ARGVM.

Filiorum appellatione, vt presSiores posthumi gradus primi, non vlterioris continentur: ad liberorum verbo nepotes, ac reliqui descendentes continentur, posthumorum autem voce, quiuis liberorum gradus comprehenduntur.

§. Si quis filiabus.

SI quis filiabus suis tutorem vel filijs dederit, & posthumæ vel posthumo videtur dedisse: quoniam filij vel filiæ appellatione, & posthumus ac posthuma continentur. An igitur & nepotes filiorum appellatione veniunt, vt scilicet tutores, qui filijs dati sunt, & ipsis dati intelligantur, ac filiorum appellatione significentur & nepotes? Et ita sane id dicimus, si modo non filijs sed liberis dixerit. Nam si dixerit, Filijs meis tutorem do, nō continentur nepotes. Aliter enim filij, & aliter nepotes appellātur. Quod si dixerit: Posthumis tutorem do, tunc quicunque natus fuerit, siue filius sit, siue nepos, sub eo tutore qui datus est, erit.

De legitima Agnatorum tutela.

Tit. XV.

ARGVMENTVM.

Pupillis tutorem ex testamento non habentibus Lex duodecim Tabularum agnatos tutores constituit.

Diximus

D*IXIMVS, parentes liberis suis, quos in potestate haberent, testamentarium dare tutorem posse. Quid igitur si nullus sit tutor testamētarius? Aut enim pater intestatus obijt, aut quum testamentum faceret, tutorem dare oblitus est: aut is, qui datus erat, viuo testatore decessit: in cuius tutela erunt hi? Et lex duodecim Tabularum in hoc casu tutores dat eis agnatos.*

ARGVM.

Cognatorum appellatio generalis est, in parentes, liberos, ac propinquos ex latere diducta. Quid autem horum vnumquodq;, & quid agnati, aptis finitionibus explicatur.

E*T quinam sunt agnati? Habeto hæc in modū cuiusdā præuiæ inspectionis. Cognatio nomē est generale, & in tria diuiditur: in parentes, in liberos, & propinquos ex latere. Et parentes quidem sunt, qui nos genuere: pater, mater: auus, auia: proauus, proauia: & qui supra hos sunt. Liberi sunt qui ex nobis nascūtur: filius, filia: nepos, neptis: pronepos, proneptis: & qui infra hos sunt. Ex latere autem veniunt, qui neq; nos genuere, neq; à nobis gignuntur, sed eandem stirpem, & radicem nobiscum communem habent: veluti, frater, soror, patruus vel auunculus, amita vel matertera, consobrinus, consobrina, & qui ex ijs nascuntur. Porro cognatio hæc quæ ex latere venit, in duas species diuisa est: in agnatos, & in cognatos. Et agnati quidem sunt, qui per virilem sexum nobis coniunguntur: veluti frater eodem patre genitus,*

§. Sūt aūt.

& liberi eius: item soror eadem matre genita, tum patruus, ac liberi eius, deinde & amita. Cognati vero sunt, qui per fœminam nos contingunt. Vt soror eadem matre tantum genita, ac liberi eius: item matertera ac liberi eius: tum & amitæ liberi. Agnati autem & legitimi dicuntur, à lege, scilicet quasi Græcè dicas νομιμοῦς. Dicuntur vero & cognati, quasi dicas naturales: quoniam quos Ius ciuile nouit, hos nouit & natura. Cognati verò tantum habent cognationem naturalem. Quos enim natura nouit, hos non protinus nouit & ius ciuile. His ita præmissis, videto nūc rem de qua agimus. Quum igitur nulla est persona testamentaria, sub cuius tutela sint liberi, necesse est, vt legitimi siue agnati tutelam, suscipiant, qui per virilis sexus personas nobis coniuncti sunt. Agnati autem dicuntur hi, veluti frater eodem patre natus, & filius eius nepósq; ex eo. Qui vero per fœminas nos contingunt, agnati non sunt, sed naturali ratione cognati. Sic igitur materteræ meæ filius, agnatus mihi non est, sed cognatus: sed & ego ei cognatus sum, quoniã qui nascuntur, patris non matris familiam sequuntur. Atqui amita agnata est: qui tamen ex ea nascitur cognatus est. Quæ ergo huiusce rei ratio? Quia interueniens fœminæ persona, nempe amitæ agnationem interscidit. Id enim in vniuersum sciendum est: Qua quisque me cognatione contingit, eam & me cum illo habere.

AR-

ARGVM.

Inteſtatus quo ad tutelæ cauſam,nõ is tantum deceſſiſſe videtur, qui omnino teſtamentum non fecit, ſed & qui teſtatus tutorem teſtamento non dedit,aut eius datio minime tenuit.

§. Qđ aũt.

QVOD autem diximus, agnatos ad tutelam vocari,non hanc habet ſignificationem,ſi omnino non fecerit teſtamentum is,qui tutores dare poterat: ſed ſi quantum ad tutelę cauſam pertinet,deceſſerit inteſtatus. Quod & tunc contingit,quum is, qui datus eſt tutor,ante eum qui dederat, defunctus eſt: aut quum teſtator in teſtando oblitus eſt filio dare tutorem.

ARGVM.

Agnationis iura, non cognationis capitis minutione perimi. Et ciuili ratione ciuilia iura corrumpi poſſe,naturalia nequaquam.

§. Agnatio

SED ius quidem agnationis plerunq; quauis capitis diminutione perimitur,quoniam agnatio iuris Ciuilis nomen eſt. Cognationis autem iura non omni capitis diminutione mutantur. Et hæc quidem in agnatione ratio eſt: quia ciuilis ratio (ideſt capitis diminutio) ciuilia quidem iura (ideſt agnationis) corrumpere poteſt: naturalia vero (.i.cognationis) non vtiq;.

De capitis diminutione. Tit. XVI.

ARGVMENTVM.

Capitis minutio,quæ prioris ſtatus commutatio eſt,tres habet partes, vt alia maxima, media alia,alia minima ſit. Et quibus modis vnaquæq; contingat,recte ac ordine traditur.

Diximus

§. Maxima.

DIximus capitis diminutiõe iura agnationis plerunq; corrũpi. Constituamus quid sit capitis diminutio. Capitis diminutio est, prioris status cõmutatio aut ita: est affectio ex circunstãtia iuris Ciuilis cõtingens, statũ eius qui eã patitur, aut mutans, aut minuens. Tres aũt sunt capitis diminutiões. Aut n. maxima est, aut minor, quam aliqui mediam vocant, aut minima. Maxima autem capitis diminutio est, quũ quis & libertatem simul & ciuitatem amittit. Quod in ijs contingit, qui per atrocitatem sententiæ in eos latæ serui pœnæ efficiuntur, veluti quum bestijs aut igni tradendi sunt: vel in libertis, qui ingratitudinis in patronum admissæ condemnantur: & in ijs qui se ad pretium participandum venundari passi sunt. Horum enim vnusquisq; in maximam capitis diminutionem collapsus, vnà cum ciuitate, & libertatẽ amittit.

§. Minor.

Media capitis diminutio est, quum ciuitas quidem amittitur, sed libertas manet integra, quod ei cõtingit, cui aqua & igni interdictum fuerit: vel ei qui in insulam deportatus est. Vterq; enim, quum liber maneat, ciuitatem Romanam exuit: Et in hoc quidem æquales sunt: sed in illo differunt, quòd deportatus, certo loco concludatur, hoc est, insula quadam: is vero, cui aqua & igni interdictum est, omni loco arceatur.

§. Minima.

Minima capitis diminutio est, quum & ciuitas & libertas retinetur ac salua permanet: sed præsens hominis status mutatur, quod in

in ijs accidit, qui quum sui iuris essent seipso in adoptionem dederunt, & alieno iure subiecti sunt facti: aut contra, is qui alieno iuri subiectus erat, sui iuris factus est. In his enim tantum, ius alienæ potestatis, aut ius suæ potestatis commutatum est. An seruus igitur, quum manumittitur, capitis diminutionem patitur? Et dicimus, nequaquam: quoniam neq; ante, caput vllum habuit, sed nunc demum à manumissione caput habere, & iure ciuili cognosci cœpit. Quibus autem princeps dignitatem adimit, ij capite minui non videntur. Itaq; neq; is qui senatu motus est, capite minutus dicetur.

§. Seruus.

§ Quibus.

ARGVM.

Capitis minutione agnationis ius plerunque perimi, cõtra cognationis iura plerunq; nõ perimi. Et cur ita.

§. Qđ autē.

PER *capitis igitur diminutionem plerunq; ius agnationis perimitur, (cur autem addatur dictio, Plerunq;, mox dicemus) cognationis vero ius plerunq; non perimitur. Ideo aūt dixi, Plerunq;, quod minima capitis diminutio interueniens in suo habitu statuq; cognationis iura conseruet: maxima vero capitis diminutio intercurrens ius quoq; cognationis corrumpat. Nam si quis redactus in seruitutem fuerit, cognatus ijs non manet quibus cognatus erat. Sed neq; is qui semel liber, postea seruus factus est: post manumissionem, pristinas cognationes, quas antequam in seruitntem redigeretur habeat, recipit. Sed & si in mediam capitis dimiutionem inciderit, veluti deportatione: & hūc in modum soluitur cognatio.*

AR-

ARGVM.

Tutela legitima cum sibi locũ vindicat, diuersorum agnatis graduum existentibus, ad eos qui propiores sunt, defertur: æqualium autem graduum qui sunt pariter omnes ad eam, vocantur.

§. Cũ aũt.

INTELLEXISTI igitur, quum pupillo tutor quæritur, nec vllus est testamento relictus, locum agnatis fieri ad tutelam. Quod si plures sunt cognati, non ad omnes simul tutela pertinet, sed ad eos tantum qui proximiores gradu sunt, veluti est, agnatus frater, est & patruus. Magis est, frater ad tutelam vocetur. Si tamen plures eiusdem gradus sint, veluti, multi fratres, aut plures patrui, omnes pariter vocantur.

De legitima patronorum tutela. Tit. XVII.

ARGVMENTVM.

Libertorum tutelam mens tacita legis duodecim Tabularum ad patronos defert: vt quos hæreditatis commodo subleuat, eosdem ex iuris regula tutelæ onere grauet.

LIBERTVS aut liberta tutore indigebant ob minorẽ ætatem: quis eorũ tutelã suscipiet? Testamentarius? nequaquam. Hos enim dat is, qui impuberes in potestate habet. Qui autem ex seruitute manumissi sunt in potestate nullius videntur esse: quoniam nec parentes habere intelliguntur. Legitimi igitur. Et quomodo is qui parentes non habet, propinquos ex latere habere potest? quum hi per illos comprehendantur. Quid ergo est?

Lex

Lex duodecim Tabularum patronos, & eorum liberos, ad Tutelam horum vocat. Quoniam (vt & iam suprà diximus) dationem libertatis vnus tutelæ sequitur: Vocatur autem & hæc legitima tutela, quoniam ex lege duodecim Tabularum inuenta est. Sed dicat hîc aliquis: Atqui quum verba legis duodecim Tabularum legerem, nullam huiusce tutelæ mentionem inueni. Verum huic dicemus: quamuis non nominatim, & expressis verbis in ea lege de hac tutela disseratur, tamen per interpretationem ex mente legis id posse colligi. Sic enim in parte aliqua suarum Constitutionum ait: Si quis sine liberis, & intestato decesserit, ad hæreditatem huius agnati vocantur. Et rursus in alia parte ait: Si quis tutore indiget, huius tutelam agnati suscipiunto. Agnatos igitur, quibus emolumentum hæreditatis detulit, & onere tutelæ grauauit. Et hæc in ingenuis. Quum autem ad libertinos venisset, ita loquuta est: Si libertus aut liberta sine liberis, & intestato decesserint, ad hæreditatem horum patroni, aut eorum liberi veniant. De Tutela vero, nihil omnino dixit. Quum igitur patronos ad liberorum hæreditates vocasset, necessario veteres tota legis mente perspecta, ad similitudinem agnatorum dixere, & patronos eodem modo onus tutelæ subire: quoniam plerunq; vbi successionis emolumentũ est, ibi & onus tutelæ esse oportet. Ideo autem dixi, plerunq; quia si à fœmina impubes manumittatur, et impubes libertus decedat,

cedat, ipsa quidem ad hæreditatem eius vocatur, sed tutelæ eius (dum viuit) onere non præmittitur. Quoniam tutorem esse, virile officium est, & alienum à fœminis.

De legitima parentum tutela. Tit. XVIII.

ARGVMENTVM.

Pater emancipans, patronorum exemplo filio ac deinceps ab ipso emancipatis legitimus tutor erit.

FILIVM meum, filiamúe, aut nepotem, vel neptem, quum adhuc impuberes essent, emancipaui. Quis horum tutelam suscipiet, quoniam omnino tutore indigent? Testamentarium nō possis dicere. Nam is testamento dat tutorem, qui impuberem in potestate habet. Agnatum igitur? Sed per emancipationem ius agnationis corruptum est. Quis ergo ad tutelam vocatur? Quemadmodum & supra diximus, pater & auus, qui eos manumiserint: exemplo patronorum, & tutores eorum erūt. Atq; ita & ipsi legitimi tutores dicuntur.

De fiduciaria tutela. Tit. XIX.

ARGVMENTVM.

Patre vel auo impuberis emācipati, tutoribus legitimis defunctis, ex liberis vnus qui viginti quinq; annis maior sit, fiduciarius tutor est, non legitimus. In patroni aūt filio nō idē seruatur q liberti, vt patronus, tutor sit legitim⁹. Et cur ita.

Præter

PRAETER iam dictas tutelas, est & alia quæ vocatur fiduciaria. Nam si filium meum, aut filiam, vel nepotem aut neptem, vel pronepotem aut proneptem, quum impuberes essent, manumisero: ego legitimus eorum tutor fio, quemadmodũ suprà proximo titulo dictũ est. Quoniam manumissor liberi capitis, exemplo eius qui ex vera seruitute manumisit, ad tutelam eius vocatur. Si ergo contingat, vt ego liberos masculos relinquens decedam, hi fiduciarij tutores erunt impuberis cuius ego per emancipationẽ factus sum tutor legitimus. Euenit autem, vt non solùm frater fratri fiat tutor fiduciarius: sed etiã patruus fratris filio: & pater filio. Et frater quidem fratri hunc in modum: Duos habebam filios, alterum vigintiquinq; annorum aut etiam maioris ætatis, alterum impuberem. Quum impuberem emancipassem, ego ei legitimus tutor eram. Me defuncto, frater perfectæ ætatit, tutor ei erit fiduciarius. Patruus vero fratris filio quomodo? Filium habebam maiorem vigintiquinq; annis, & nepotẽ neptemúe ex filio iam ante mortuo. Emancipaui hunc nepotem: dubium non est, quin ego ei fiam tutor legitimus. Post mortem igitur meam, patruus vt fiduciarius tutelam suscipiet. Pater autem filio, hunc in modum: Filium habebam maiorem vigintiquinq; annis, & impuberem nepotem ex eo. Nepotem emãcipaui. Ego quidem vt legitimus ad tutelam vocor: sed à morte mea, pater vt fidu-

fiduciarius vocabitur, Verũ dicat hic mihi aliquis: Quare quum patronorum liberi, legitimi tutores dicantur eorum parentum liberi, qui impuberes emanciparunt, appellationem mutant? nam parentes legitimi tutores dicuntur, eorum liberi fiduciarij. Sed hæc eius rei ratio est. Nam si ego viuens filium meum sui iuris nõ fecissem, omnino post obitum meum sui iuris fieret, nec in potestatem fratris sui aut patrui caderet. Ideo nec eandem tutelam habebit filius emancipatoris, sed vocabitur fiduciarius. Libertus autẽ, si manumissus non fuisset, sed seruus mansisset, vtiq; seruus liberorum defuncti futurus erat. Porro tunc præfati omnes ad dictas tutelas vocantur, quum maiores fuerint viginti quinque annis. Id enim generaliter Imperatoris nostri Constitutio in omnibus tutelis, & curationibus obseruari præcepit. Absurdum nanq; existimauit, eum, qui alterius cura indigeret, aliorum bona administrare.

De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia, & Titia dabatur. Tit. XX.

ARGVMENTVM.

Pupillis vtroq; tutore carentibus, ideſt teſtamentario ac legitimo, ex lege Attilia Romæ ab Vrbano Prætore & Tribunorum parte maiore tutor dabatur: In prouincia autem ex lege Iulia & Titia, Præſidis iudicio: vnde vt Attilianus, ita Iulius Titianus dictus.

Pupillus

PVPILLVS aut pupilla opus habebant tutore. Non erat testamentarius, ne agnatus quidem. Cessabat & tutela, ad quam patroni vocantur. Neq; pater extabat, qui ad exemplũ patroni tutelam susciperet. Fiduciaria quoque tutela, locum non habebat. Quis ad tutelam vocandus est? Et dicimus Romæ à Prætore Vrbano cum maiore parte Tribunorum plebis (hi autem oẽs decem erant) idest cum sex aut septẽ, inquisitione habita, tutorem dari, idq; ita iubente lege Attilia. Vnde & Tutor, qui sic datur, ab authore dicitur Attilianus. Sed Angustissimis finibus eius legis constitutio cõtinetur. Neq; enim extra Romam procedit. Sed in prouincijs ad exemplum eius duæ sunt latæ leges, Iulia & Titia, quibus iubetur vt ijs quibus tutor quæritur, iudicio Præsidis prouinciæ tutor detur: qui & ex illis appellationem sumpsit, vt Iulius Titianus vocetur.

ARGVM.

Testamentarij tutoris quandiu spes est futuri, tandiu locum datiuus habet, qui tum esse tutor definit, cum sublato obice, testamentarius ad tutelam accedet.

§. Sed & si testamẽto.

PORRO non ei tantum qui tutorem habet, Attilianus tutor aut Iulius Titianus datur: sed etiam quum is qui tutor esse debuit, ex aliqua causa impedimentum habet, ne tutelam suscipiat. Quod enim si quis moriens hærede instituto filio, tutorem ei sub conditione

dederit: si nauis ex Asia venerit, aut ex die: veluti post biennium ab obitu suo? Quandiu aut conditio, aut dies pendet, Attilianus aut Iulius Titianus tutor datur. Sed & si pure datus est tutor, & his qui hæres scriptus est, deliberat de adeunda hæreditate: finge enim extraneum hæredem, esse institutum, & filium esse exhæredatum, tutoremq; ei pure relictum, & interim deliberare seu hæredem scriptum. Et hac specie datur Attilianus tutor, aut Iulius Titianus. Quod si contingat, vt aut conditio existat, aut dies veniat: aut hæres adeat: tunc is qui in testamento datus est tutor, ad tutelam accedet, & hi tutores esse desinent.

§. Ab hostibus.

Sed & si is qui tutor est, in hostium potestatem venerit, rursus, in vrbe quidem Roma Attilianus, in prouincijs vero datur Iulius Titianus tutor: qui & ipsi tutores esse desinent, quum is qui captus erat ab hostibus, hostes effugerit: nam reuersus, tutelam iure postliminij recipit.

Sed ex his

Et hæc quidem olim sic habebant. Postea sublata est Attilianorum tuorum & eorũ, qui ex lege Iulia & Titia dabantur, datio: nam & Consules primo vtriusque sexus pupillis tutores secundum iurisdictionem suam dare cœperunt, hoc est, inquirentes, an hi qui tutores erant dandi locupletes essent, an honestam frugiq; vitam ducerent, an deniq; alienis bonis administrandis sufficerent. Post Consules autem & Prætores ex constitutionibus eandem rem ad curam suam reuocauerunt. Nam prædictæ leges Attilia & Titia nihil neque de cautione à tutoribus exigenda, rem pupilli saluam fore,

fore, cauebant: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem constituebant.

ARGVM.

Tutores Romæ Præfectus hoc iure: & Prætor pupillis dabant: in prouincijs autem Præses, aut eius iussu magistratus secundum quisq; suam iurisdictionem, nisi pupillarium facultatũ magnitudo non sinat.

HOC igitur iure vtimur, vt in vrbe quidẽ Roma, aut Præfectus vrbis, aut Prætor secundũ iurisdictionẽ suã tutores det, (ideo aũt dixi, Secundũ iurisdictionẽ suã, quia sunt aliqui quibus Præfectus non autem Prætor, decernere tutores possit) in prouincijs vero Præsides Prouinciarum, aut Magistratus iussu Præsidum, dummodo non amplæ ac magnæ sint impuberum facultates, tutores creant.

§. Sed hoc iure.

ARGVM.

Pupillis hodie, si horũ facultates quingẽtos nõ excedãt aureos, Præsidis iussu nõ expectato, quiuis magistratus ciuitatis Epo assistente, tutores dat, cautione rem pupilli saluam fore data: cuius periculum ad recipientẽ, non ad magistratũ pertinet.

§ Nos autẽ.

VERVM Imperator noster per constitutionem suam, huiuscemodi difficultates hominum resecans disposuit: vt non expectato Præsidũ iussu, si facultates pupilli, vel adulti vsque ad quingentos aureos valeant: defensores ciuitatum vnà cum eiusdem ciuitatis religiosissimo Episcopo, vocatis, & alijs publicis personis, idest Magistratibus, vel Alexandriæ Iuridico, tutores aut curatores creent: legitima cautione secundum ea, quæ eadem constitutione expressa sunt, præstanda, idq; eorum periculo, qui illam

accipiunt, si contingat, vt is qui eam cautionem præstiterunt, locupletes non sint.

ARGVM.

Naturali congruit rationi, vt qui per ætatẽ se regere nequit, alterius cura regatur. finita autem tutelæ administratione, non ante, tutelari iudicio ad reddendam gestionis rationem tutor conueniendus est.

Porro in tutela sint impuberes naturali iuri congruit: quoniam iustum est, vt is qui perfectæ ætatis non est alterius cura regatur. Quum vero puberes facti fuerint pupilli, tutelæ iudicio cum tutoribus ad reddendam rationem agent.

De authoritate tutorum. Tit. XXI.

ARGVM.

Pupillo rem suam meliorem faciẽti, tutoris authoritate nil opus: ubi autem deteriorem vel mutua obligatione esset facturus, contrahentem secũ sibi obligat, non aũt obligatur, nisi tutoris interueniat authoritas.

Quoniam didicimus, tutorem administrandis pupilli bonis constitui: sciendum est, eum in omnibus quæ à pupillo geruntur, authorem esse debere: etsi quid sine authoritate illius factum fuerit, nihil factum esse videri. Sunt tamen in quibus non admodum tutoris authoritate opus sit. veluti, stipulatus est à me pupillus. Decem aureos mihi dare spondes? ad hoc vt valeat stipulatio, superuacua est tutoris authoritas. Quòd si pupillus

lus ipse stipulanti promittat, ad constituendam stipulationem consensus tutoris necessarius est. Placuit enim pupillum meliorem conditionem suam facere posse, & facultates suas augere sine tutoris authoritate, peiorem uero facere conditionem, aut minuere facultates non posse, nisi ĩ re agenda interueniat tutoris authoritas. Vnde in ijs casibus, in quibus vltro citroque actiones inter contrahentes nascuntur, vt in locatione, mandato, vel deposito (nam is qui deposuit, directam habet depositi actionem: qui vero aliquid in rem depositam impendit, contrariam) nisi interuenerit tutoris authoritas, is quidem qui cum pupillis contrahit, obligabitur, sed ipsi inuicem, contrahenti non obligabuntur.

ARGVMENTVM.

Hæreditatem quamlibet lucrosam, aut bonorum possessionem, vel fideicommissariam hæreditatem, non aliter, quam tutore authore adire, aut suscipere potest.

§. Neque tamen.

SEd neque hæreditatem adire, neque bonorũ possessionem petere, neque fideicommissariam hæreditatem suscipere aliter possunt, quàm tutore authore, quamuis illis admodum lucrosa sint, nec vllum in se damnum habeant.

ARGVM.

Tutor actui præsens authoritatem præstare debet, alioqui post tempus, aut per epistolam absens authoritatem interponens nihil agit.

§. Tutor.

PRæsens autem tutor, author fieri debet, si id quod agitur pupillo conducere existimat.

Sin autem post tempus adsit, aut absens per epistolam id significet non vtiliter authorem se facit: veluti, cōtraxi ego cū pupillo, necesse erat, vt ipso in contractu tutor præsens diceret se authorē fieri. si ergo quū eo tempore domi in vrbe ageret, post diem forsitan vnum venerit ad me, & dixerit se authorē fieri: aut ēt nō venerit, sed per literas significauerit se authorem fieri: authoritas hæc (vt dictum est) nihil proderit.

ARGVM.

Tutor pupillo secum litigaturo author esse nō potest, sed curatoris opera iudicium exercendum est.

§. Si inter tutorem.

IVDICIVM quoq; suscipere cum tutoris authoritate debet pupillus. Vnde illud quæsitum est, quum ego tutelam pupilli gererem, litem cum eo habebam, reus an actor. Pupillus sine authoritate mea iudicium ingredi non poterat; & ego author in rem meam vetabar esse. Porro nec lis moram patiebatur. Hac in specie olim à Prætore tutor dabatur, qui dicebatur Prætorius, quòd à Prætore daretur. Verùm sublata veteri solennitate, sublatus est & tutor Prætorius: Hodie igitur in locum eius datur curator: quo constituto peragitur iudicium, eoq; ad finem perducto, curator esse desinit. Et hoc in casu, eodem tempore, & sua tutela est pupillus & in curatione. Nam alijs quidem in rebus, ego & ei tutor sum. In sola vero lite, quam aduersus me habet, in curatione dati curatoris est.

Quibus

Quibus modis tutela finitur. Tit. XXII.

ARGVMENTVM.

Tutelam pubertate finiri. Metimur autem pubertatem non (vt veteres) impudice ex corporis habitudine inspecta, sed annis, scilicet, in masculo decimoquarto, in fœmina duodecimo cōpleto.

QVVM dictum sit, quemadmodum tutela constituatur, dicamus quomodo ea & soluatur. Quod enim aliquo modo constitutum est, hoc & aliquo modo soluitur. Soluitur tutela per pubertatem tum masculi, tum fœminæ. Pubertatem autem veteres, non solum ex annis, hoc est, ex eo quod quis decimumquartum annum egressus esset, æstimabant, sed etiã ex habitu corporis. Itaq; siue quis eo habitu corporis fuisset ante decimumquartum annum, siue maior fuisset quatuordecim annis, nec habitus adfuisset: inter puberes non numerabatur, sed tunc demum cùm vtraq; concurrebãt. Verùm Imperator noster sanctissimus indignum id esse castitate suorum temporum iudicans, voluit id quod veteres in fœminis seruabant: nam solum in iis spectabant tempus, an scilicet maiores essent anno duodecimo; quippe qui habitum curiosius quærere existimarent indecorum esse. Putauit igitur Imperator noster, & in maribus impudicum esse corporis habitũ inspicere: atq; ideo quod in fœminis veteres seruabant, id & in maribus valere voluit. Eaq; de

re,& constitutionem edidit in qua statuit, vt pubertas in maribus post completum annum decimumquartum inciperet, & quæ de fœminis erant prodita, in suo statu reliquit, vt ab anno duodecimo impleto puberes esse intelligerentur.

ARGVM.

Tutelam arrogatione, deportatione, seruitute ac captiuitate pupilli finiri, sed & conditionis euentu naturali morte tam pupilli, quã tutoris, at capitis diminutione, siue maxima, siue etiã media, ac minima pupilli omnem tutelam perimi: tutoris autem minima legitimam duntaxat. Verum quæ temporalis est, tempore quoque cedente finitur.

§ Itẽ finitur.

Preter modum iam dictum soluitur & tutela si impuberes aut in captiuitatem venerint, aut in arrogationem sese dederint, vel si etiam deportati fuerint. Nam aliquando ij qui proximi sunt pubertati, tale aliquid admittunt, ob quod in pœnam hanc incidant: aut adeo ingrati sunt aduersus patronos suos, ut in seruitutem redigantur: aut nõnuuquam etiam in hostium manus veniunt. Tutelam igitur soluit ac perimit, & minima, & media, & maxima capitis diminutio. Sed & si quis impuberi tutor testamento datus fuerit ad certam conditionem: ueluti, Tutor esto, donec nauis ex Asia venerit, post conditionis euentum, soluitur tutela.

§. Sed & si

§. Simili modo.

Tutoris quoque morte, vel eius qui in tutela est tutela finiri solet. Sed et si maximam capitis diminutionem tutor passus fuerit, per quam libertatem amisit: aut mediam per quam ciuitatem exuit omnis finitur tutela. Minima autem capitis diminutione tutoris, veluti, si seipsum in arroga-

§. Sed & capitis.

arrogationẽ dederit; sola legitima tutela perit. Cætera uero, hoc est testamentariç, & quç a magistratibus dantur in statu suo permanent. Nam capitis diminutio pupilli, & si sit minima, omnes tutelas tollit, quoniam alieno iuri subijcitur. pupillos porro Tutorem habere, aliena res est ab ijs, qui aliena in potestate sunt. Datus est aliquis testo tutor usq; ad duos annos. Biennio finito, tutelam deponit.

§. Preterea.

ARGVM.

Qui vt suspectus remouetur, aut iusta ex causa sese excusat, tutor esse desinit.

§. Desinunt.

Desinit autem & tutor esse, is qui ut suspectus a tutela remouetur, quoniã forte male administrabat res pupilli. Sed & is qui iusta ex causa se excusat, (quçnam uero sint iustæ causæ, infra dicemus) tutor haud dubio esse desinit.

De curatoribus.

TIT. XXIIII.

ARGVM.

Tutelarum uarijs enumeratis generibus, curationis materiam pertractat, ut puberibus, siue maribus siue fœminis ad annum xxv. curatores dentur ab ijsdem certe magistratibus, à quibus & tutores. at testamento non recte dantur, dati tamen Prætoris uel Præsidis Decreto confirmantur. Inuito nemini dantur, tutores uero uel nolentibus præponuntur. Ad certam causa tutor non datur, curator autem uel maxime dari potest.

DIXIMVS eorum, qui sui iuris eßet alios in tutela esse, alios in curatione, plerosque neutro iure teneri. Quum igitur de tutoribus dictum sit, & quot sint tutelæ: (Sunt autem hæ, Testamentaria, Agnatorum, siue legitima, Patronorum sub qua continetur & tutela parentũ manumittentium, Fiduciaria, & Attiliana, siue Iulia Titiana, in cuius locum aliam Imperator noster sanctissimus adinuenit), quumq; etiam dictum sit, quot modis ea finiatur: nunc dicamus & de curatione. Masculi igitur, ad hæc & fœminæ, quũ puberes facti sunt, curatores accipiũt donec vigesimumquintũ annum egreßi fuerint. Quamuis enim puberes sint, adhuc tamen eius ætatis sunt, vt sua negocia tueri non poßint. Dantur autem curatores ab iisdem magistratibus, à quibus & tutores. Sed curator testamento vtiliter non datur: verum datus, decreto Prætoris vel Præsidis confirmatur: Item adolescens inuitus curatorem non accipit, nisi forte in certam litem. Num curator & ad certam causam dari potest, vt suprà diximus. Multæ itaque sunt inter tutores & curatores differentiæ. Nam tutor solis impuberibus datur: curator sæpe puberibus, interdum vero & impuberibus. Tutor recte datur testamento, sed curator inutiliter. Inuitus nemo curatorem accipit, in tutela sunt, & nolentes. Tutor ad certam causam dari non potest, curator autem maxime potest.

AR-

ARGVM.

Furiosis & prodigis quamuis maioribus, ex lege XII. Tab. agnat. curatores dantur, qui si desint, à iudice decernũtur, qui curã gerãt. Mente autem captis, ijsq; qui in eo statu sunt, vt rebus suis prouidere nequeant, curatorem decerint iudex.

§. Furiosi.

PRAETER adultos, & furiosi in curatione sunt: necnon & prodigi, etiam si maiores sint vigintiquinq; annis. Sunt autem in agnatorum curatione, quemadmodum lege XII. Tab. cautũ est, ac Romæ quidem Præfectus urbis aut Prætor, in prouincijs vero Præsides furiosis & prodigis ex inquisitione dant curatores, quum aut nullus extat agnatus, aut is qui extat, inutilis est administrationi. Porro in curatione sunt & mente capti, & surdi ac muti, & qui perpetuo morbo laborant, propterea quòd ipsi rerum suarum curam gerere non possint.

ARGVM.

Tutor ex iuris regula, licet habenti tutorẽ non detur, curatorem quandoq; dari nil vetat, quod fit tutore, aut idoneo non existente, aut ad tempus excusationem habente

§. Interdũ.

INTERDVM autem & pupilli curatores accipiunt veluti si legitimus tutor non sit idoneus. Nã ideo ei nõ alius tutor, sed curator datur, quia regula est, qua dicimus: Tutorẽ habẽti tutorẽ dari non posse. Sed & si tutor testamentarius, vel quẽ Prætor aut Præses dederit, inidoneus est ad administrationem, dum tamen maligne ac fraudulenter in rebus pupilli non versetur, curator ei adiungi solet. In locum quoque eorum, qui se ad tempus à tutela excusant, curatores dari consueuerunt: de quo & infra latius.

ARGVM.

Tutor valetudine, aut quauis alia causa uista administrare præpeditus, pupillo absente, aut eodem infante, suo periculo apud iudicem actorem constituit: pupillo autem præsente & loqui potente ab eodem, tutoris tamen authoritate, constitui actor potest.

§. Quod si tutor.

SI tutor aduersa valetudine laboret, aut alia qua necessitate impediatur, quo minus pupilli negotia gerat: veluti si suis litibus distentus sit & pupillus aut absit, aut infans sit, potest tutor suo periculo actorem cōstituere apud Prætorem aut Præsidem Prouinciæ: qui ideo actor vocatur, quia per acta cōstituitur. Quod si pupillus adsit, & loqui possit, is ab eo cum tutoris authoritate constitui potest.

De satisdatione tutorum vel curatorum. Tit. XXIIII.

ARGVMENTVM.

Tutor omnis, omnisque curator præter testamento & ex inquisitione datos, cautionem rem pupilli saluam fore: datis fideiussoribus præstāt.

QVando quidem de curatoribus diximus, quomodo aut constituantur, aut esse desinant: & quod alij vsque ad vigesimumquintum annum in curatione sint: alij vero, qui certo morbi ac vitij genere tenentur, donec eius mali liberationem consecuti fuerint: nunc generalem aliquem sermonem instituimus, qui ad omnes quicunque res aliorum administrant,

ministrant, sese extendat. Omnis igitur tutor, omnisque curator, cautionem præstare datis fideiussoribus debet, per quam repromittat, saluas & integras res eorum, qui in tutela ipsius vel curatione sunt fore. Hæc enim maxima Prætoris cura est. Ex tutoribus tamen excipe testamentarium, quoniam hic onere satisdandi non grauatur. Fidum enim ac diligentem eum futurum in administrando, ipso testatoris testimonio satis probatum est. Non dissimiliter & tutores curatoresque ex inquisitione dati, satisdare non cogantur. Idoneos nanque eos esse, vel ipsa magistratuum inquisitio argumento est. Quoniam hæc & talia inquiri solent: an vir sit bonæ frugi, an locuples, an viua pignora habeat, id est liberos. Nam qui liberos habet, nouit quemadmodum erga pupillos affectus esse debeat, quibus in locum patris datus est denique an terram diligat in qua natus est, hoc est patriam.

ARGVM.

Tutores plures aut curatores ubi in testamento, aut ex inquisitione dati sunt, is solus administrat, qui contutoribus satisdationem offert, aut concuratoribus nemine autem offerente ad testatoris iudicium recurrendum est, quod sine id quidem testatoris iudicio: quinam gerere debeat, appareret, electio tutorum rem decidet: quibus in eligendo discordantibus, eliget Prætor, quem volet, ac proficiet.

INterdum tamen & hi debẽt satisdare. Nam si duo vel plures testamento aut ex inquisitione dati fuerint tutores aut curatores: atque vnus eorum quo magis pupillo vel adulto

§. Sed si ex testamẽto.

de indemnitate cautũ sit, satisdationem offerat: is contutori vel concuratori præfertur, & solus administrabit, quoniam certior est adolescenti satisdatio, quàm defuncti testimoniũ, qui falli, sicut & magistratus in inquirẽdo potuit. Quapropter ei soli credetur administratio. Potest tamẽ & alter hac in re cõtradicere, & satisdationem offerendo, administrationẽ in se transferre. Itaq; si multi sint tutores testamentarij vel curatores, non potest unus aliquis exurgere, ac dicere contutori vel concuratori Satisda, & tibi omnẽ habe administrationẽ. Verum si quis id velit agere, vt contutor aut concurator suus satisdationẽ præstet: prior ipse satis offerat, vt deinde per æmulationem, atq; ea re commotus alter, ad satisdandum veniat. Quoniam quum satisdationem offero, electionem do contutori, satisne velit à me accipere, & administrationem mihi cedere: an potius ipse satisdare mihi, & administrationẽ sibi habere. Quod si nemo eorum, qui testamento aut ex inquisitione dati sunt, satis offerat: tũc si quidem defunctus certæ alicui personæ administrationem commisit, is so'us gerere debet. Sin autem de nemine id testator expressit, is gerere debet, quem maior pars contutorum elegerit. Nam id ita & edicto Prætoris cauetur. Quod si tutores inter se de eligendo eo qui gerere debet, dissentiunt, & alij hunc, alij illum eligunt: (nam fieri potest, vt tam amplæ non sint pupilli facultates, quin vnius sufficiat administrationi) tunc Prætor eligat, quem velit, & ei administrationem committat. Idq; omnino dicimus &

in pluribus ex inquisitione datis: nam & in ijs, à maiore parte eligi debet, qui rem pupilli gerere possit.

ARGVM.

Pupillus pubes aut adultus factus ob improbam malignamq; gestionem aduersus tutores & curatores actionem in factum subsidiariam habet, & qui idonee caueri non curarunt eandem tenentur actione etiam in hæredes transitura. Quod si cauere detrectent tutores ac curatores, captis pignoribus coerceri debent.

§. Sciendũ.

PORRO autem pupillus, quũ pub s factus fuerit, vel adultus quum ad perfectam & iustam ætatem venerit, non solum tutores aut curatores ex rerum suarum administratione obligatos habebit, sed etiam eos, qui satisdationem ab illis acceperint: habentq; aduersus eos actionem in factum pro indemnitate sua: quæ dicitur subsidiaria, quod vltimum auxilium præbeat. Quum enim neq; à tutoribus vel curatoribus, neque à fideiussoribus eorum res pupilli indemnis seruari potest, tũc ij qui satisdationem ab ijs acceperunt, actione in factum tenentur: quæ ex ea re vocata est subsidiaria. Datur autẽ ea quum aut omnino non curarũt satisdandum ij, qui rare id solent, aut quum curarunt quidẽ, sed non idonee passi sunt caueri: & non locupletes fideiussores acceperunt. Sed & in hæredes datur, quemadmodum & responsis prudentum & Principum rescriptis cautur. Quibus & illud exprimitur, vt si tutores vel curatores creati, satisdare ob administrationem suam no lint,

sint, captis pignoribus ad id cogantur, hoc est iussu magistratus ex bonis eorum aliquid capietur, quod loco pignoris sit.

ARGVM.

Præfectus vrbis, Prætor ac prouinciæ Præses subsidiaria non tenentur, sed qui satis accipere solent magistratus scilicet, ac ciuitatis defensor.

§. Neque. PORRO *neque Præfectus vrbis, neque Prætor, neque Præses prouinciæ actione subsidiaria tenebuntur, sed ij tantum, qui huiusmodi satisdationes accipere solent, vt magistratus, & defensores ciuitatum.*

De excusationibus tutorum, vel curatorum. Tit. XXV.

ARGVMENTVM.

Liberi numero lege definito & locorum priuilegijs ab onere tutelæ excusant, etiam si emancipati sint: adoptiui non æque. Nepotes ex filio præmortuo, & liberi in acie ipsoq; cõflictu amissi ad idem conferunt: sicut & qui rerum fiscalium curam gerunt.

NEQVE *id tantum, quod modo diximus, inter tutores & curatores commune est vt satisdare cogantur, sed etiam illud quod quum ad tutelam vel curationẽ vocantur, excusatione uti possint. Nam quum lex non nesciret, graues admodum & molestas esse earum curas ac solicitudines, excusationes quasdam varijs ex causis commenta est: quarum vna qui vsus fuisset, onus tutelæ aut curationis euaderet.*

euaderet. Plerunq; autem propter liberos excusare nõ poßumus, siue in potestate sint, siue emancipati. Si enim tres liberos Romæ superstites quis habeat, vel in Italia quatuor, vel quinq; in prouincijs, is recte à tutela & curatione excusare se exemplo cæterorum munerum potest. Nam & tutelas ac curationes in numero publicorum numerum eße, in confeßum venit. Sed adoptiui liberi ad excusationem non prosunt, sed naturales (vt dictum est) etiam si alteri in adoptionem dati sint. Nepotes ex filio proderunt, persona quæ in medio est defuncta. In patris enim locum succedunt: sed nepotes ex filia, excusationem non præstant. Liberi quoq; (vt dixi) ij tantum prosunt, qui in viuis sunt: defuncti vero, non. Si tamen in bello amißi sint, quæsitum est, an prosint. Et placuit, eos duntaxat excusationem præstare, qui in acie, ipsoq; in conflictu ceciderint. Nam quando ij pro Rep. perierunt, per rerum gestarũ gloriam semper viuere intelliguntur. Imperator quoq; Marcus in constitutionibus semestribus rescripsit eũ qui res fiscales aut publicas administraret, quandiu in ea administratione est, excusationem à tutela & curatione habere. Et ratio quidem in promptu est, quoniã neceße est, vt aut dũ rebus pupilli vel adulti operam damus, fiscus in multis lædatur, aut dum fiscum indemnem seruare volumus, iura adolescentium minuantur.

§. Itẽ diuus

ARGVM.

Excusatio à tutela semel suscepta admitti ñ solet, absẽtia tñ ob Reip. cãm tãdiu excusat à suscepta, quãdiu eadẽ cã, q̃ suscepit, abest: & futurã decerni non sinit.

SED

§. Itē qui.

SED & ij qui Reip. causa absunt, à tutela et curatione excusantur, non tantum futura, verùmetiam ab ea, quæ nūc eis incumbit. Atqui quum quis semel administrationem aggreßus est, excusatio non solet admitti. Verum is qui semel administrationem aggreßus est, si medio tempore Reip. causa peregre proficiscatur, vtitur quidem excusatione, sed tantisper sine periculo ab administratione potest abstinere, dum Reip. causa abest. Itaq; & in locum eius curator datur. Reuersus autem ex profectione, quam Reip. causa susceperat, statim & tutelæ oneri subijcitur: ac ne anni quidem habet excusationem siue vacationem; sicut & Papinianus lib. 5. Resp. scribit: nam anni spatium tunc datur reuersis ex profectione, quam Reip. causa susceperant, ad excusationem, quam quis ad nouam tutelam vel curationem vocatur. Itaque si quum tutor sim, Reipub. causa aliquo proficiscar, tutor quidem eße desino, sed reuersum statim neceße erit administrationem aggredi. Quod si quum tutor non eßem, Reip. causa peregre profectus fuero, ac deinde reuersus ad tutelam aliquam vel curationem vocer, veluti in primo mense, quam reuersus sum, aut sexto, aut decimo, aut duodecimo, aut denique (vt rem vno verbo absoluam) antequam annus expletus sit, excusatione vti potero.

ARGVM.

Poteſtatem aliquam gerens, à futura, non à ſuſcepta excuſatur tutela.

Sed

SED & qui potestatem aliquam gerunt, excusatione vtuntur, vt voluit Marci Principis rescriptum. Sed susceptam tutelam potestas superueniens non soluit.

ARGVM.

Lis non omnium bonorum, aut maioris partis cum pupillo; à tutela non excusat.

IVDICIVM cum pupillo vel adolescente habebam id excusationem non præstat: nisi forte de omnibus nostris bonis, aut de hæreditate controuersia sit.

ARGVM.

Tutelæ tres minime affectatæ, à quarta excusant, si modo diuersorum sint patrimoniorum.

TRES tutelæ vel curationes, quas ego non studio & per affectationem accepi, vacationem à quarta tutela vel curatione præstant, quandiu eæ tres tutelæ vel curationes consistunt. Ideo autem dixi, quas non studio & per affectationem accepi: quia si forte huius aut illius tutelam vel curationem affectauerim suscipere, quum opulenta esset, ea numerum trium tutelarum non explebit. Sed & illud sciendū est, non ex personis, sed ex patrimonijs, tres tutelas æstimari. Nam si quis tres aut plures liberos decedens relinquat, egoq; eorum tutor vel curator fiam: vna erit tutela, quoniam & vnum patrimonium est.

ARGVM.

Paupertas ab onere tutelę excusat (si quis iniunctǫ muneri se imparem doceat) sicuti valetudo ac literarum imperitia.

SED & paupertas excusationem præbere solet. Id enim & Diui fratres Seuerus & Antoninus,

Antoninus, & Marcus deinde Imperator, rescripserunt. Inuenias ergo, vbi & paupertas prosit. Si quis quum ad tutelam uocatur, inidoneum se & imparem oneri iniuncto doceat, aut morbum aliquem excuset, vel aduersam valetudinem, propter quā nec suas res gerere possit, admitti debet ita se a tutela uel curatione excusans. Is qui literas nescit, iustam habet excusationem, vt D. Pius rescripsit quamuis & imperiti literarum, interdum alienis negotijs gerendis sufficiant.

§. Sed & propter. §. Itē ꝓpter aduersum. §. similiter.

ARGVMENTVM.

Inimicus testamento datus a tutela excusatur, non qui se testatori ignotum allegat. Item capitales inimicitiæ cū pupillorum parēte excusant, secus, si non capitales.

§. Itē si propter.

SI quis inimicum suum liberis testamento dederit tutorem, excusationē hoc nomine is habebit. Quemadmodum ex diuerso, non excusabitur, qui se tutelam patri pupillorum quum adhuc uiueret administraturum promisit. Nemo ex eo loco excusationem habet, quod dicat se patri pupillorum ignotum fuiße: id enim rescripto duorum fratrum continetur. Inimicitiæ, quas cū patre pupillorum vel adultorum exercui, si capitales fuerint, nec reconciliatio interuenerit, à tutela uel curatione me liberant: Sin autem capitales non fuerint, excusationē non præstant.

§. Nō esse. §. inimicitiæ.

ARGVM.

Status quæstio olim mota, facit ne in præsentia tutelam liberorum mouentis suscipere cogar.

SI quis mihi status controuersiam fecerit, liberorum eius tutelam non cogar suscipere.

§. Itē si quis

AR-

ARGVM.

Tutelam uel curationem septuagenarius inuitus non suscipit, ad eam annis xxv. minor uel uolens (sicuti nec miles) non admittitur.

QVi maior est annis septuaginta, a tutela, et curatione excusationem habet. At minor viginti quinq; annis, olī quidē ad tutelā vocatus, excusatione utebatur, dicens se minorem esse vigintiquinque annis: verum Imperator hunc nō excusationem, sed prohibitionem habere uoluit. Vnde si quis minor vigintiquinque annis ad tutelam vel curationem uocetur, ne excusatione quidem indiget, vt eadem sacra constitutione expressum est. Sic itaque neque impubes, neque etiam pubes minor uigintiquinque annis, ad legitiman tutelam uocabuntur. Id enim ab omni iure ciuili alienum est, ut qui in rerum suarum administratione, alieno indigent auxilio, quique ab alijs regi debent, hi ad aliorum tutelam uel curationem uocentur.

§. Itē maior

Quemadmodum autem minor uigintiquinq; annis nec uolens ad tutelam, uel curationem admittitur, ita neque miles.

§. idē & in milite.

ARGVM.

Grammatici, Rhetores, ac Medici tum Romæ, tum in patria artes huiusmodi exercentes ad numerum lege definitum ab onere tutelæ immunes sunt.

GRāmatici, Rhetores, & Medici qui Romæ sunt, aut qui in patria sua has artes exercent, dum sint intra numerum a constitutione, quæ hæc de re loquitur, datum,

§. Itē Roma

uacatio-

vacationem tutela & curatione habent. Est enim constitutio Antonini, quæ quot medici, grammatici, aut rhetores in quaq; ciuitate esse debeant, declarat.

ARGVM.

Qui plures,ne tutelam suscipiat, excusationes habet,si quas earum probare nequeat, intra legitimum tempus reliquis vti poterit.

QVI multas habet excusationes, si cum quibusdam ex ijs vteretur, probare non potuit: potest intra tempora excusationis, & cæteris vti.

ARGVM.

Ad tutelam vel curationem vocatus,non ob id appellat, sed excusatione vti debet:qua non audita, aut reiecta appellationi locus est. Excusatio autem intra quinquaginta dies continuo currentes ab eo, qui intra centesimum est lapidem constitutus proponi debet: qui vero vltra centesimũ est,ex quo se tutorem resciuit, in quælibet viginti milliaria diem vnã habet, ac triginta dies, ita vt quinquaginta pauciores non sint,licet plures interdum esse queant.

IS qui ad tutelam vel curationem vocatur, & onus illud studet effugere, excusatione vti,& non appellare debet. Tunc enim appellatio necessaria est, quum is, qui excusatione vti voluit,obtinere non potuit. Porro qui excusatione vti vult,intra quinquaginta dies, qui continuo currunt,& vtiles non sunt, ea vti debet. Nam ex quo die tutorem se datum esse cognouerit, incipiunt currere. Excusatione autem hunc in modum vti debent,siue testamentarij sint,siue legitimi,siue patroni,siue fiduciarij,siue à Magistratibus dati tutores, siue etiam curatores specialiter

ſpecialiter dati, ſiue per leges vocati, ſiue in ciuitate ſint, vbi dati ſunt, ſiue intra centeſimum milliarium ab eo loco, ſiue vltra centeſimum milliarium agant: dinumeratione facta vicenorum millium, quæ in ſingulos dies præbentur, & quæ conficere debet is, qui ad tutelã vel curationem vocatus eſt, vt in locum, vbi datus eſt tutor, veniat ad vtendum excuſatione ſua. Sic tamen vt poſtquàm venerit in ciuitatem in qua ſe velit excuſare, reliqui ſint ei triginta dies. Quod & Scæuola ſic dicebat computari debere, vt non minus quam quinquaginta dies tutor vnquam ad proponendam excuſationem haberet, ſed & plus interdum. Veluti, quum certior factus eſt, aberat CC. millibus, habet quidem in iter X. dies: ſed poſt aduentum ſuum habet XI. dies Aberat CCC. in iter quidem habet XV. dies: & poſt aduentum habebit reliquos XXXV. dies. Sin ab fuit CCCC. millibus, in rationem itineris habet. XX. dies: vices enim. XX. faciunt CCCC. & quum aduenerit, habet dies XXX. Quod ſi abfuit CCCCC. millibus, dies habet XXV. itineris nomine: & XXX. poſt aduentum ſuum. Sin vero M. millibus erat diſſitus quinquaginta dies habet, quos in inter impendat: nihilominus & elapſis quinquaginta diebus, habebit & XXX. dies integros. Et hũc in modum interdum plus habet quam dies quinquaginta, ſed nunquam minus ſit, vt dicta exempla ſingillatim oſtendunt.

ARGVMENTVM.

Datus ſimpliciter tutor, ad uniuerſum pupill

patrimo-i

patrimoniũ; nō ad certas res datus intelligitur.

§. Datus. *Datus est aliquis tutor: is ad omnes pupilli res datus videtur esse. Nec dicendum est, in alijs eum esse tutorem, & in alijs non esse.*

ARGVMENTVM.

Tutelæ officio functus, ad curationem nominatus, eam subire non cogitur.

§. Qui tutelã. *Tutor sui pupilli, is pubes euasit, Nominatus sum curator eius. Inuitus curationem subire non cogor. Itaque si pater me tutorem filio suo impuberi testamento dederit, addens se, me eundem ei curatorem dare: curator eius fieri non cogor. Id enim D. Seuerus & Antoninus rescripserunt.*

ARGVM.

Excusationem maritus non amittit, qui rei vxoriæ administrationi se immiscuit. Nec qui falsis allegationibus excusationem impetrauit, liberatur, quominus læso ob non gestionem teneatur.

§. Idẽ rescripsẽrũt. §. Si quis autẽ. *Vxori suæ datus est aliquis curator. Excusatione vti potest quamuis administrationi sese immiscuerit. Aliquis quum tutor nominatus esset, falsis vsus allegationibus excusationem meruit. Non liberat id eum ab onere tutelæ, sed si qua in re læsus fuerit pupillus, quod ipse res illius non gesserit, damnum hoc præstare cogetur.*

De

De suspectis tutoribus Vel curatoribus. Tit. XXVI.

ARGVM.

Crimen suspecti ex xij. Tab. lege descendens Romæ apud Prætorem, in prouincia apud Præsides aut legatum tractatur. Eius autem criminis rei tutores omnes omnisque generis fieri possunt ac remoueri, patroni tamen famæ parcitur: ne iudicio hoc lædatur.

§. Ostendimus.

QVoniam de excusationibus dictum est, dicamus quomodo tutores & curatores, suspecti crimine postulentur. Crimen autem hoc ex lege XII. Tabul. descendit. Sed videamus apud quos crimen hoc intentetur, & qui vt suspecti remoueantur, & qui suspectos facere possint. Suspecti igitur fiunt, in vrbe quidem Roma, apud Prætorem: in prouincijs autem, apud Præsides, aut legatum, qui Proconsulis personam sustinet. Dictum est, qui cognoscant, dicamus & de suspectis. Et sciendum est, tutores omnes siue testamentarij sint, siue alterius generis suspectos fieri posse. Vnde & legitimus, vt suspectus remouetur. Sed & si patronus sit; idem dicemus. hoc tamen sciendum est, famæ patroni parcendum esse, licet vt suspectus remotus fuerit. nam suspecti iudicium, famosum est.

AR-

ARGVM.

§.Cōsequēs

Suspecti crimen publicum ac populare est adeo feminæ quoq; admittantur, si modo pietatis, aut sanguinis necessitudine ductę ad id procedant.

NVnc consequens est, ut dicamus qui suspectos facere possint. Et sciendum est, ut publicam esse hanc accusationem, hoc est, cuius homini liceret, ut eam moueat. Plus dico, & feminas admittit. Sic enim id rescripto diuorū Seueri. & Antonini permissum est Sed eæ solæ admitti debent, quæ pietatis necessitudine ductę ad hoc procedunt: veluti mater, nutrix, auna. Ne soror quidem prohibenda est. Sed & si qua alia mulier fuerit, quam Prętor pietatis studio eo venire uiderit, ac non impudētia elatam, nec sexus verecundiam egredientem, sed pietate adductam non posse æquo animo iniuriam pupillorum ferre admittet & eam ad accusationem.

ARGVMENTVM

§. Impuberes.

Impuberes tutores suos ut suspectos non remouent: adulti autem de necessariorum consilio curatores accusant.

Impuberes, tutores suos suspectos remouere non possunt. Sed adultę curatores suos accusare possunt: de consilio tamen necessariorum suorum, veluti cognatorum & qui per affinitatem ijs coniungūtur. Et ita id Seuerus & Antoninus rescripserunt,

ARGVMENTVM.

Suspectus, qui mala fide gerit, licet soluēdo sit, dicitur, Ac proinde qui ob dolum ut suspectus remouetur, infamis fit: non perinde si ob culpam.

Suspe-

§. Suspect⁹

SVSPECTVS autem est: & qui non ex fide tutelam gerit: licet soluendo sit. Sic enim id ait Iulianus. Tutor, etiam antequam tutelam gerere incipiat, ut suspectus remoueri potest: quemadmodum Iulianus respondit, cuius responsum, & constitutione quadam approbatū est. Qui ut suspectus remotus est, si ob dolum remotus est, infamis est; sin ob culpam, non æque.

§. Suspect⁹ aūt remot⁹.

ARGVM

Accusatus ut suspectus, iudicio pendente non administrat, eo autem mortuo perit accusatio.

§. Si quis autē.

QVANDIV quis ut suspectus postulatur, donec iudicium finem accipiat, ad administrationem accedere non debet. Est enim id ei interdictum, ut Papiniano uidetur. Sed si cognitio suspecti, suscepta fuerit, ac medio tempore tutor aut curator decedat, extinguitur tale iudicium. Nam qui mortuus est, quomodo remoueri possit?

ARGVM

Tutor copiam sui subtrahens ne pupillo alimēta decerni queant, in bona missionem patitur: q. bus curatore dato, quæ seruando deteriora sunt futura, ut pupillo prouideatur, distrahuntur, & ut suspectus remouetur. Qui si non latitet, at falso non subesse ad alimenta substantiam astruat mendacio comperto, ad præfectum vrbis puniendus remittitur: veluti libertus, qui liberorum patroni improbe tutelam gessit.

§. Si qs tutor.

SI tutor non comparet, aut copiam sui non facit, ut alimenta pupillo à Magistratu decernãtur: cautũ est Seueri & Antonini constitutione, ut in possessionem bonorum eius pupillus mittatur, & bonis tutoris curator detur, qui ea quæ tempore deteriora sunt futura distrahat: veluti, iumenta, vestes, & quæcunque talia sunt. Ergo ut suspectus remouere poterit, qui non præstat alimenta pupillo.

§. Sed si quis

Sed si quis copiam sui faciat, & neget propter inopiã alimenta pupillo decerni posse, & compertum fuerit, id falsum esse: ad præfectum urbis puniendus remittendus est: quemadmodum & is, qui data pecunia redemit, ut tutor fieret.

§. Libertus

Libertus quoque si male tutelam filiorum vel nepotum patroni sui gessisse probetur, ad Præfectum urbis in corpore puniendus remitti debet.

ARGVM.

Satisdatio tutoris improbum propositum non mutat, quæ potius grassandi in rebus pupilli occasionem parat: unde qui non ex fide gerit, etsi cautionem offerat, ut suspectus remouetur. Suspectum autem mores indicãt, nõ paupertas reddit.

§. Nouissime.

AD extremum & illud sciendum est, eos qui per fraudes in tutelã vel curatione versantur etiam si satisdationem illam offerãt, quæ dicitur, Rem pupilli saluam fore, nihilominus remouendos esse à tutela. Quia satidatio maleuolum tutoris propositum non mutat: sed diutius in rebus pupilli, grassandi facultatem præbet.

§. Suspectũ

Suspectum enim & eum putamus, qui tam per-

uersis

uersis est moribus, vt vel ex ijs ostendi posit, suspectum eum esse. Enimuero tutor aut curator, quanuis pauper sit, dum & fidus sit, & diligens, eo nomine quasi suspectus remouẽdus non est.

Primi libri Finis.

ANNOTATIONVM IVRIS CIVILIS,

A THEOPHILO ANTECESSOre in Græcam linguam translatarum,

LIBER SECVNDVS.

IACOBO CVRTIO IVRISC. Interprete.

Hæc quidem naturali ratione communia sunt omnium: Aer, aqua profluēs, mare, & litora maris, & si quid in ijs inuenitur.

Vniuersitatis autem: Theatra, Stadia, & quęcunque sunt generis eiusdem.

Hæc vero in nullius dominio sunt: Res sacræ, sanctæ, & religiosæ.

Ea uero singulorū sunt, quę modis quam plurimis nostri fiunt dominij, ac dicuntur Specialia.

De-

De rerum diuisione.

TIT. I.

ARGVM

Procemio hoc,quæ fusius supra dicta sunt ad sollicitandam iuuenum memoriam,paucis perstringuntur.& quæ dicturus est Imperator uia admodum facili,definiendo scilicet atque diuidendo, subintrat: vt primum diuisionis finitionem apte proponat,ac mox res in suas secet partes: ponit que hoc loco huius artis ,quæ de rebus tractat,diuisionem secundam.

SVPERIORE libro, enarratis ijs, qui iura cõstituerent,factoq; à legũ diuisione initio , diximus , Ius ciuile Romanorum circa hæc tria versari,Personas , Res , Actiones . Ac plene cumulateq; de Personis tradita in eódem lib . doctrina,diximus quosdam liberos esse, quosdam seruos & liberorum quosdam ingenuos, quosdã libertinos.Alteramq; fecimus diuisionem , quòd hominum quidam essent alieni iuris . quidam sui. Et quinam alieni iuris essent, ac quot modis id dissolueretur,iterumq; quod eorum qui sui iuris essent,quidam sub tutoribus agerent,quidam curatores haberẽt.Sed & hoc intel'ectũ est ,quẽadmodũ tutores cõstituerẽtur,& absoluerentur, vel excusarẽtur aut suspecti postularentur.Nũc ad secũdũ ordine veniamus tractatũ: & d: re-

rum diuisione dicamus. Est autem diuisio compendiaria infinitæ materiæ comprehensio. Porro summa rerum diuisio est hæc, quòd quædam in dominio seu patrimonio nostro sint, quædam extra dominium seu patrimonium nostrũ habeantur. Namq; alia, iure naturali, siue gentium cõmunia sunt omnium. alia publica, alia uniuersitatis, alia nullius, pleraq; in singulorum dominio: quæ variis ex causis cuique acquiruntur, sicut ex ijs, quæ sequuntur apparebit.

ARGVM.

Communia quæ nam sint: & quæ publica, recte atque ordine traditur.

§. Et quidẽ naturali.

Naturali ergo Iure, communia omnium hominum hæc sunt: aer, aqua perenniter fluens, & mare, eoq; etiam litora maris. Nemo igitur ad litora maris accedere prohibebitur: ueluti pro deambulandi, aut nauis adaptandæ gratia. Si tamen, vt a villis siue domicilijs, monumentisq; ibi positis, & ab ædificiis abstineat, nec ijs negotium faciat. Hæc enim omnium communia, aut iuris gentium non sunt, sicut & mare est. Flumina autem omnia, & portus, publica sunt, hoc est populi Romani. Quapropter & ius piscandi omnibus commune est, in fluminibus & portubus. Quoniam vero dixi, litora vt mare, iuris gentium esse, definiendum est, quid sit litus. Litus est quatenus hybernus fluctus maximus excurrit. Vnde & æstate, vsq; ad eum locum litus definimus.

§. Flumina.

ARGVM

Publicus Riparum usus est, sicut & fluminis: at proprietas eorum est, quorum prædijs adiunctæ sunt: unde & eorum quoque arbores ibidem na-

tæ,

tæ, esse intelliguntur: cum subiecto solo superficies cedat.

§. Riparũ.

Riparum quoque usus publicus est, ut volunt iura gentium, sicut & ipsius fluminis usus publicus est. Itaq; verbi gratia, & nauigium ad ripas appellere, & funes de arboribus ibi natis religare, & nauis onera in his locis reponere, liberum cuiq; est: sicuti nec per flumen ipsum nauigare, quisquam prohibetur. Usus igitur riparum, ut dictum est, publicus, aut Iuris gentium est: sed proprietas ipsarum eorum est, quorum prædiis adiuncta sunt, vel adhærent. Qua de causa, & arbores in iis ripis natæ, eorũ sunt, quorum & proprietas riparum. Subiecto enim solo, cedit superficies.

ARGVM.

Litorum etsi publicus usus est, proprietas tamen eorum dominum agnoscit neminem, cuius iuris & mare quoque est, & quæ mari subiacet terra uel arena.

§. Litorũ.

Litorum quoq; usus publicus est ut & ipsius maris: & ob id data est facultas volentibus casas ibi sibi componere, in quas se recipere possint, ut & retia siccare, & ex mari deducere. Sed proprietas eorum, proprium non capit dominum: eiusdem enim iuris est & mare, & quæ subiacet mari terra uel arena.

ARGVM.

Vniuersitatis, non singulorum propria sunt, quæ hic enumerantur.

§. Vniuersitatis.

Vniuersitatis sunt, non singulorum ueluti quæ in ciuitatibus sunt, theatra, stadia, publica balnea, porticus, & si qua alia sunt cõmunia ciuitatum.

Antoninus, & Marcus deinde Imperator, rescripserunt. Inuenias ergo, ubi & paupertas prosit. Si quis quum ad tutelam uocatur, inidoneum se & imparem oneri iniuncto doceat, aut morbum aliquem excuset, uel aduersam ualetudinem, propter quã nec suas res gerere possit, admitti debet ita se a tutela uel curatione excusans. Is qui literas nescit, iustam habet excusationem, ut D. Pius rescripsit quamuis & imperiti literarum, interdum alienis negotijs gerendis sufficiant.

§. Sed & propter. .Itẽ ppter aduersum. §. simi liter.

ARGVMENTVM.

Inimicus testamento datus a tutela excusatur, non qui se testatori ignotum allegat. Item capitales inimicitiæ cũ pupillorum parẽte excusant, secus, si non capitales.

§. Itẽ si propter.

SI quis inimicum suum liberis testamento dederit tutorem, excusationẽ hoc nomine is habebit. Quemadmodum ex diuerso, non excusabitur, qui se tutelam patri pupillorum quum adhuc uiueret administraturum promisit. Nemo ex eo loco excusationem habet, quod dicat se patri pupillorum ignotum fuisse: id enim rescripto duorum fratrum continetur. Inimicitię, quas cũ patre pupillorum uel adultorum exercui, si capitales fuerint, nec reconciliatio interuenerit, à tutela uel curatione me liberant: Sin autem capitales non fuerint, excusationẽ non prestant.

§. Nõ esse. §. inimicitiæ.

ARGVM.

Status quęstio olim mota, facit ne in pręsentia tutelam liberorum mouentis suscipere cogar.

SI quis mihi status controuersiam fecerit, liberorum eius tutelam non cogar suscipere.

§. Itẽ si quis

AR-

ARGVM.

Tutelam uel curationem septuagenarius inuitus non suscipit, ad eam annis xxv. minor uel uolens (sicuti nec miles) non admittitur.

Qui maior est annis septuaginta, a tutela, et curatione exusationem habet. At minor vigintiquinq; annis, olî quidẽ ad tutelã vocatus, excusatione utebatur, dicens se minorem esse vigintiquinque annis: verum Imperator hunc nõ excusationem, sed prohibitionem habere uoluit. Vnde si quis minor vigintiquinque annis ad tutelam vel curationem uocetur, ne excusatione quidem indiget, vt eadem sacra constitutione expressum est. Sic itaque neque impubes, neque etiam pubes minor uigintiquinque annis, ad legitiman tutelam uocabuntur. Id enim ab omni iure ciuili alienum est, ut qui in rerum suarum administratione, alieno indigent auxilio, quique ab alijs regi debent, hi ad aliorum tutelam uel curationem uocentur.

§. Itẽ maior

Quemadmodum autem minor uigintiquinq; annis nec uolens ad tutelam, uel curationem admittitur, ita neque miles.

§. idẽ & in milite.

ARGVM.

Grammatici, Rhetores, ac Medici tum Romæ, tum in patria artes huiusmodi exercentes ad numerum lege definitum ab onere tutelæ immunes sunt.

Grãmatici, Rhetores, & Medici qui Romæ sunt, aut qui in patria sua has artes exercent, dum sint intra numerum a constitutione, quæ hæc de re loquitur, datum, uacatio-

§. Itẽ Roma

vacationem tutela & curatione habent. Est enim constitutio Antonini, quæ quot medici, grammatici, aut rhetores in quaq; ciuitate esse debeant, declarat.

ARGVM.

Qui plures, ne tutelam suscipiat, excusationes habet, si quas earum probare nequeat, intra legitimum tempus reliquis vti poterit.

QVI multas habet excusationes, si cum quibusdam ex ijs vteretur, probare non potuit: potest intra tempora excusationis, & cæteris vti.

ARGVM.

Ad tutelam vel curationem vocatus, non ob id appellat, sed excusatione vti debet: qua non audita, aut reiecta appellationi locus est. Excusatio autem intra quinquagintà dies continuo currentes ab eo, qui intra centesimum est lapidem constitutus proponi debet: qui vero vltra centesimũ est, ex quo se tutorem resciuit, in quælibet viginti milliaria diem vnã habet, ac triginta dies, ita vt quinquaginta pauciores non sint, licet plures interdum esse queant.

IS qui ad tutelam vel curationem vocatur, & onus illud studet effugere, excusatione vti, & non appellare debet. Tunc enim appellatio necessaria est, quum is, qui excusatione vti voluit, obtinere non potuit. Porro qui excusatione vti vult, intra quinquaginta dies, qui continuo currunt, & vtiles non sunt, ea vti debet. Nam ex quo die tutorem se datum esse cognouerit, incipiunt currere. Excusatione autem hunc in modum vti debent, siue testamentarij sint, siue legitimi, siue patroni, siue fiduciarij, siue à Magistratibus dati tutores, siue etiam curatores

specialiter

ſpecialiter dati, ſiue per leges vocati, ſiue in ciuitate ſint, vbi dati ſunt, ſiue intra centeſimum milliarium ab eo loco, ſiue vltra centeſimum milliarium agant: dinumeratione facta vicenorum millium, quæ in ſingulos dies præbentur, & quæ conficere debet is, qui ad tutelã vel curationem vocatus eſt, vt in locum, vbi datus eſt tutor, veniat ad vtendum excuſatione ſua. Sic tamen vt poſtquàm venerit in ciuitatem in qua ſe velit excuſare, reliqui ſint ei triginta dies. Quod & Scæuola ſic dicebat computari debere, vt non minus quam quinquaginta dies tutor vnquam ad proponendam excuſationem haberet, ſed & plus interdum. Veluti, quum certior factus eſt, aberat CC. millibus, habet quidem in iter X. dies: ſed poſt aduentum ſuum habet XI. dies Aberat CCC. in iter quidem habet XV. dies: & poſt aduentum habebit reliquos XXXV. dies. Sin ab fuit CCCC. millibus, in rationem itineris habet. XX. dies: vices enim. XX. faciunt CCCC. & quum aduenerit, habet dies XXX. Quod ſi ab fuit CCCCC. mill.bus, dies habet XXV. itineris nomine: & XXX. poſt aduentum ſuum. Sin vero M. millibus erat diſſitus quinquaginta dies habet, quos in inter impendat: nihilominus & elapſis quinquagiuta diebus, habebit & XXX. dies integros. Et hũc in modum interdum plus habet quam dies quinquaginta, ſed nunquam minus ſit, vt dicta exempla ſingillatim oſtendunt.

ARGVMENTVM.

Datus ſimpliciter tutor, ad uniuerſum pupill

patrimoniũ; nõ ad certas res datus intelligitur.

§. Datus.

Datus est aliquis tutor: is ad omnes pupilli res datus videtur esse. Nec dicendum est, in alijs eum esse tutorem, & in alijs non esse.

ARGVMENTVM.

Tutelæ officio functus, ad curationem nominatus, eam subire non cogitur.

§. Qui tutelã.

Tutor sui pupilli, is pubes euasit, Nominatus sum curator eius. Inuitus curationem subire non cogor. Itaque si pater me tutorem filio suo impuberi testamento dederit, addens se, me eundem ei curatorem dare: curator eius fieri non cogor. Id enim D. Seuerus & Antoninus rescripserunt.

ARGVM.

Excusationem maritus non amittit, qui rei vxoriæ administrationi se immiscuit. Nec quì falsis allegationibus excusationem impetrauit, liberatur, quominus læso ob non gestionem teneatur.

§. Idẽ rescripserũt

§. Si quis autẽ.

Vxori suæ datus est aliquis curator. Excusatione vti potest quamuis administrationi sese immiscuerit. Aliquis quum tutor nominatus esset, falsis vsus allegationibus excusationem meruit. Non liberat id eum ab onere tutelæ, sed si qua in re læsus fuerit pupillus, quòd ipse res illius non gesserit, damnum hoc præstare cogetur.

De

De suspectis tutoribus Vel curatoribus.
Tit. XXVI.

ARGVM.

Crimen suspecti ex xij. Tab. lege descendens Romæ apud Prætorem, in prouincia apud Præsides aut legatum tractatur. Eius autem criminis rei tutores omnes omnisque generis fieri possunt ac remoueri, patroni tamen famæ parcitur: ne iudicio hoc lædatur.

§. Ostendimus.

QVoniam de excusationibus dictum est, dicamus quomodo tutores & curatores, suspecti crimine postulentur. Crimen autem hoc ex lege XII. Tabul. descendit. Sed videamus apud quos crimen hoc intentetur, & qui vt suspecti remoueantur, & qui suspectos facere possint. Suspecti igitur fiunt, in vrbe quidem Roma, apud Prætorem: in prouincijs autem, apud Præsides, aut legatum, qui Proconsulis personam sustinet. Dictum est, qui cognoscant, dicamus & de suspectis. Et sciendum est, tutores omnes siue testamentarij sint, siue alterius generis suspectos fieri posse. Vnde & legitimus, vt suspectus remouetur. Sed & si patronus sit; idem dicemus. hoc tamen sciendum est, famæ patroni parcendum esse, licet vt suspectus remotus fuerit. nam suspecti iudicium, famosum est.

AR-

ARGVM.

§. Cōsequēs

Suspecti crimen publicum ac populare est adeo feminæ quoq; admittantur, si modo pietatis, aut sanguinis necessitudine ductę ad id procedant.

Nunc consequens est, ut dicamus qui suspectos facere possint. Et sciendum est, ut publicam esse hanc accusationem, hoc est, cuius homini liceret, ut eam moueat. Plus dico, & feminas admittit. Sic enim id rescripto diuorū Seueri. & Antonini permißum est. Sed eæ solæ admitti debent, quæ pietatis neceßitudine ductę ad hoc procedunt: veluti mater, nutrix, auna. Ne soror quidem prohibenda est. Sed & si qua alia mulier fuerit, quam Prętor pietatis studio eo venire uiderit, ac non impudētia elatam, nec sexus verecundiam egredientem, sed pietate adductam non posse æquo animo in iuriam pupillorum ferre admittet & eam ad accusationem.

ARGVMENTVM

§. Impuberes.

Impuberes tutores suos ut suspectos non remouent: adulti autem de necessariorum consilio curatores accusant.

Impuberes, tutores suos suspectos remouere non poßunt. Sed adultę curatores suos accusare possunt: de consilio tamen neceßariorum suorum, veluti cognatorum & qui per affinitatem ijs coniungūtur. Et ita id Seuerus & Antoninus rescripserunt,

ARGVMENTVM.

Suspectus, qui mala fide gerit, licet soluēdo sit, dicitur, Ac proinde qui ob dolum ut suspectus remouetur, infamis fit: non perinde si ob culpam.

Suspe-

SVSPECTVS autem est: & qui non ex fide tutelam gerit: licet soluendo sit. Sic enim id ait Iulianus. Tutor, etiam antequam tutelam gerere incipiat, ut suspectus remoueri potest: quemadmodum Iulianus respondit, cuius responsum, & constitutione quadam approbatũ est. Qui ut suspectus remotus est, si ob dolum remotus est, infamis est; sin ob culpam, non æque.

§. Suspect⁹

§. Suspect⁹ aut remot⁹.

ARGVM

Accusatus ut suspectus, iudicio pendente non administrat, eo autem mortuo perit accusatio.

QVANDIV quis ut suspectus postulatur, donec iudicium finem accipiat, ad administrationem accedere non debet. Est enim id ei interdictum, ut Papiniano uidetur. Sed si cognitio suspecti, suscepta fuerit, ac medio tempore tutor aut curator decedat, extinguitur tale iudicium. Nam qui mortuus est, quomodo remoueri possit?

§. Si quis auté.

ARGVM

Tutor copiam sui subtrahens ne pupillo alimẽta decerni queant, in bona missionem patitur: q. bus curatore dato, quæ seruando deteriora sunt futura, ut pupillo prouideatur, distrahuntur, & ut suspectus remouetur. Qui si non latitet, at falso non subesse ad alimenta substantiam astruat mendacio comperto, ad pręfectum vrbis puniendus remittitur: veluti libertus, qui liberorum patroni improbe tutelam gessit.

§. Si quis tutor.

SI tutor non comparet, aut copiam sui non facit, ut alimenta pupillo à Magistratu decernãtur: cautũ est Seueri & Antonini constitutione, ut in possessionem bonorum eius pupillus mittatur, & bonis tutoris curator detur, qui ea quæ tempore deteriora sunt futura distrahat: veluti, iumenta, vestes, & quæcunque talia sunt. Ergo ut suspectus remouere poterit, qui non præstat alimenta pupillo.

§. Sed si quis

Sed si quis copiam sui faciat, & neget propter inopiã alimenta pupillo decerni posse, & compertum fuerit, id falsum esse: ad præfectum urbis puniendus remittendus est: quemadmodum & is, qui data pecunia redemit, ut tutor fieret.

§. Libertus

Libertus quoque si male tutelam filiorum vel nepotum patroni sui gessisse probetur, ad Præfectum urbis in corpore puniendus remitti debet.

ARGVM.

Satisdatio tutoris improbum propositum non mutat, quæ potius grassandi in rebus pupilli occasionem parat: unde qui non ex fide gerit, etsi cautionem offerat, ut suspectus remouetur. Suspectum autem mores indicãt, nõ paupertas reddit.

§. Nouissime.

AD extremum & illud sciendum est, eos qui per fraudes in tutelã vel curatione versantur etiam si satisdationem illam offerãt, quæ dicitur, Rem pupilli saluam fore, nihilominus remouendos esse à tutela. Quia satidatio maleuolum tutoris propositum non mutat: sed diutius in rebus pupilli, grassandi facultatem præbet.

§. Suspectũ

Suspectum enim & eum putamus, qui tam peruersis

uersis est moribus, vt vel ex ijs ostendi posit, suspectum eum esse. Enimuero tutor aut curator, quanuis pauper sit, dum & fidus sit, & diligens, eo nomine quasi suspectus remouẽdus non est.

Primi libri Finis.

ANNOTATIONVM IVRIS CIVILIS,

A THEOPHILO ANTECESSOre in Græcam linguam translatarum,

LIBER SECVNDVS.

IACOBO CVRTIO IVRISC. Interprete.

Hæc quidem naturali ratione communia sunt omnium: Aer, aqua profluẽs, mare, & litora maris, & si quid in ijs inuenitur.

Vniuersitatis autem: Theatra, Stadia, & quęcunque sunt generis eiusdem.

Hæc vero in nullius dominio sunt: Res sacræ, sanctæ, & religiosæ.

Ea uero singulorũ sunt, quę modis quam plurimis nostri fiunt dominij, ac dicuntur Specialia.

De-

De rerum diuiſione.
TIT. I.

ARGVM

Procœmio hoc,quæ fuſius ſupra dicta ſunt ad ſolicitandam iuuenum memoriam,paucis perſtringuntur.& quæ dicturus eſt Imperator uia admodum facili,definiendo ſcilicet atque diuidendo, ſubintrat: vt primum diuiſionis finitionem apte proponat,ac mox res in ſuas ſecet partes: ponit que hoc loco huius artis,quæ de rebus tractat,diuiſionem ſecundam.

SVPERIORE libro, enarratis ijs, qui iura cõſtituerent,factoq; à legũ diuiſione initio, diximus, Ius ciuile Romanorum circa hæc tria verſari,Perſonas, Res, Actiones. Ac plene cumulateq; de Perſonis tradita in eódem lib. doctrina,diximus quoſdam liberos eſſe, quoſdam ſeruos & liberorum quoſdam ingenuos, quoſdã libertinos. Alteramq; fecimus diuiſionem, quòd hominum quidam eſſent alieni iuris. quidam ſui. Et quinam alieni iuris eſſent, ac quot modis id diſſolueretur,iterumq; quod eorum qui ſui iuris eſſent,quidam ſub tutoribus agerent,quidam curatores haberẽt.Sed & hoc intellectũ eſt,quẽ admodũ tutores cõſtituerẽtur,& abſoluerentur, vel excuſarẽtur aut ſuſpecti poſtularentur. Nũc ad ſecũdũ ordine veniamus tractatũ: & de re-

tæ, esse intelliguntur: cum subiecto solo superficies cedat.

§. Riparū.

Riparum quoque usus publicus est, ut volunt iura gentium, sicut & ipsius fluminis usus publicus est. Itaq; verbi gratia, & nauigium ad ripas appellere, & funes de arboribus ibi natis religare, & nauis, onera in his locis reponere, liberum cuiq; est: sicuti nec per flumen ipsum nauigare, quisquam prohibetur. Vsus igitur riparum, ut dictum est, publicus, aut Iuris gentium est: sed proprietas ipsarum eorum est, quorum prædiis adiuncta sunt, vel adhærent. Qua de causa, & arbores in iis ripis natæ, eorū sunt, quorum & proprietas riparum. Subiecto enim solo, cedit superficies.

ARGVM.

Litorum etsi publicus usus est, proprietas tamen eorum dominum agnoscit neminem, cuius iuris & mare quoque est, & quæ mari subiacet terra uel arena.

§. Litorū.

Litorum quoq; usus publicus est ut & ipsius maris: & ob id data est facultas volentibus casas ibi sibi componere, in quas se recipere possint, ut & retia siccare, & ex mari deducere. Sed proprietas eorum, proprium non capit dominum: eiusdem enim iuris est & mare, & quæ subiacet mari terra uel arena.

ARGVM.

Vniuersitatis, non singulorum propria sunt, quæ hic enumerantur.

§. Vniuersitatis.

Vniuersitatis sunt, non singulorum ueluti quæ in ciuitatibus sunt, theatra, stadia, publica balnea, porticus, & si qua alia sunt cōmunia ciuitatum.

ARGVM.

Res sacræ ac Deo dicatæ in nullius bonis esse possunt. Nam quod iuris est diuini, nullius subest dominio. Sacræ autem res quid sint, hîc dicitur. Eas tamen aut alienari, aut obligari, constitutione principali prohibitum est.

§. Nullius. §. Sacræ.

*NVLLIVS autem sunt res sacræ, religiosę, & sanctæ. Quod enim diuini iuris est, id nullius in dominio est. Sacræ res sunt, quæ rite & per Pontifices Deo consecratæ sunt, veluti Ecclesiæ, sacella martyrum oratoriaque, & dona, quæ rite ad ministerium Dei destinata sunt: quod genus fuerint et prætiosa * Ceimelia. Hæc autem Imperatoris nostri constitutio alienari, et obligari prohibuit, excepta causa redemptionis captiuorum. Nam si quem à barbaris capi contingat, nec pecuniam habeat sanctissima eius ciuitatis Ecclesia: datur ciuitatis episcopo vel ęconomo facultas ea distrahendi, aut acceptis nummis in causam pignoris dandi: vnde scilicet captiui redimantur. Quod si quis authoritate propria, quasi sacrum sibi locum constituerit, nemo eum sacrum dixerit. Semel enim dictum est, qualiter res sacræ fieri consueuerint: sed dicimus locum hûc prophanum esse, siue priuatum. Sed & si contingerit, ut ædes sacræ terræmotu subsiderent, aut vetustate collaberentur, nihil ominus locus in quo fuerint, sacer est, nec ullius in bonis, ut Papinianus ait. Qui enim sacer factus est, nullo modo sacer esse desinit.*

* Ceimelia Intelligere uidentur res prętiosas in ecclesiarũ thesauris, s. positas, ac recõditas.

ARGVM

Locum religiosum quiuis propria authoritate facit, dum in suum, non communem locum, mor

tuum infert. Nam inuito socio in fundum commu nem nec dum religiosum mortuum inferri non licet: sed nec proprietatis domino fructuario repu gnante inferre licebit.

Ex ijs quę nullius sunt, sunt & religiosa. Porro religiosum propria sibi vnusquisq; voluntate constituit, dum mortuum infert in locum suum. Quòd si locus communis fuerit, ac purus, necdum religiosus factus, inuito socio ac nolente, mortuum illhuc inferre, & reliquias ibi condere non licet. Si uero commune fuerit monumentum, & inuitis socijs reliquias ibi condere licet. At si loci alicuius alius habeat usumfructum: est autem usus fructus, ius quoddam certis modis constitutum, sed in comprehensione mẽtis consistens, quod efficit ut in aliena proprietate ego vtar, & fruar re. Si igitur eiusdem loci alius usumfructum habeat, alius proprietatem, proprietarius reliquias ibi condendo, nisi consentiente usufructuario, locum religiosum non facit. Etenim, quum iã religiosus, in nullius bonis esse possit, ac vsumfructum in alterius proprieta te consistere vsusfructus definitio doceat, merito necessarius est vsusfructuarij consensus, neq; quicquam eorum firmum erit, quæ in damnum usufructuarij à proprietario agũtur. In alienum quoque locum consentiente domino inferre licet, & locus religiosus efficitur. Sed & si quis inscio vel inuito domino intulerit, & id ille quum resciisset ratum habuerit, fiet & ita locus religiosus.

§. Religiosę.

ARGVM.

Sanctæ res quæ sint exemplis notat, & etymo explicat: abs quo in Iure argumentum quandoq; sumere licet. Et sanctiones Iuris partes sunt, quibus leges offendentibus pœnæ infliguuntur. Sancire autem quid sit, & quid sanctum dicatur, hic plane docetur.

§. Sanctæ.

SAnctæ quoque res, ut muri portæq;, quodam modo diuini iuris sunt, nec in ullius dominium cadunt. Ideo autem muros sanctos diximus, quòd capitalis aduersus eos pœna constituta sit, qui aliquid in muros deliquerint, vt si quis inde lapides tollat, aut aliud muro damnum inferat. Vnde & legum eas partes, quibus pœnę conscriptæ sunt aduersus eos qui contra leges fecerint, Sanctiones vocamus. Dicuntur autē & inde Sancti, quòd Sancire firmare significet. Quando igitur muri firme nos tuētur, & firmis munitionibus tutos faciunt, ideo sancti appellantur. Possumus autē & ex fabulis veterum, aliā huius appellationis causam afferre. Quondam enim Deos perhibent inter homines uersatos esse qui et eos a malis undique immunes conseruarent. Procedente deinde tempore, factum esse, vt pertæsi hominum, eos deseruerint. Igitur homines Deorum auxilio destituti, ad imitationem similitudinemq; custodiæ, quā ab illis habuerant, mœnia excogitarūt: quando id ergo sanctum est, quod magno in prętio est, ideo muros portasque, vt in locum eorum quæ utique magni habenda erant, inuenta, sancta dixerunt.

ARGVM.

Singulorum res fieri multis contigit modis. Et

tum

tum ciuilia iura cœperunt, cum ciuitates condi, magistratus creari,& leges scribi cœptæ sunt: at Ius naturale una cum genere humano natura in lucem prodidit.

§. Singulorum.

Dicamus deinceps & de rebus, quæ sub dominium singulorum rediguntur. Hæ autẽ multis modis patrimonij nostri fiunt. Quarundã enim domini efficimur iure naturali, quod, sicut dictum est, ius gentium appellatur, quarundam vero ex acta strictaq; & ciuili ratione: quod ius proprie Romanorum est. Commodius autem est, a vetustiori iure initium docendi facere. Porro in confessum uenit, antiquius esse ius naturale, quod una cum genere humano in lucem natura produxit. Ciuilia uero iura tunc inueniri cæperunt quum & ciuitates condi, & magistratus actus creari, & leges cæperunt scribi.

ARGVM.

Feræ bestiæ, uolucres ac pisces occupantis fiũt. Nam quod nullius fuit, naturalis ratio occupantis fieri suadet: si tamen intercipientis manus, euaserit quod captũ est, pristinæ redditur libertati.

§. Feræ.

Feræ igitur bestiæ, & uolucres, adhæc & pisces: hoc est, quæcunq; animalia in terra, & in mari, & in cælo nascuntur, simulatque ab aliquo capta fuerint iuregentium statim in dominio illius esse incipiunt. Quod enim ante nullius erat, id naturali ratione occupantis fit. Nec interest feras bestias, & uolucres in suo fundo quis capiat, an in aliena venandi aut aucupandi gratia illhuc ingreßus. Recte tamen a domino fundi prohibetur si illud is prouiderit. potest enim prohibere, ne in fundum suum ingrediatur. Si

quid autem eorum quæ dicta sunt, animalium ceperit quis, tantisper ipsius est, dũ custodia eius continetur. Simulatq; vero custodiam eius euaserit, & in naturalem libertatem se receperit in illius qui ante cęperat dominio esse desinit, ac rursus aucupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere animal intelligitur, quum conspectum nostrum effugerit, aut ita sit in conspectu, vt difficilis sit eius persequutio. Quid enim si in summum quempiam & accessu difficilem locum confugit?

ARGVM.

Feram bestiam tum demum uulnerãtis fieri cũ capta fuerit. Nam inter calicem supremaq; labra multa intercidere possunt.

§. Illud quæsitum.

Illud quęsitum est: Ceruus aut aper, ita a me vulneratus est, vt facile capi possit: quidã dicunt, confestim tale animal meum fieri aliis placet, meum quidem fieri, quod ego lethali vulnere afflixi, sed eousque donec persequor animal. Quod si id persequi cessem meum esse desinit, & occupantis fit. Fuit et tertia sentẽtia dicentium, nõ aliter me, qui vulnerauerim, dominium eius fieri, quam si illud ceperim. Atque hanc tertiam sentẽtiam magis probat Imperator noster, huiusmodi addens rationem. Ait enim, multa interim accidere posse, quę me dictum animal capere nõ sinant. Nam forte occurrens fera aliqua longius me progredi vetuit, aut eripuit quod vulneraueram. Vel denique in persequendo, in aspera et inculta loca incidens, inuestigare bestiam non potui.

AR-

ARGVM.

Apes in arbore nidulantes occupantis, fiunt, una cum melle ac fauo: poteſt tamen fundi ingreſſus a principio prohiberi. Ac examen ab apiario euolans tandiu tuum dicitur, donec conſpectum non effugerit, nec perſecutio eius ſit difficilis.

§. Apium.

Apium natura fera eſt. Itaque profectò, neque apes, quæ in arbore tua cõſederint tuę fiunt antequã alueo, quam Græci & κυψέλλην vocant: includas: quemadmodum neq; volucres, quæ nidum in arbore tua fecerint, ante quam capiantur, tuę fiunt. Vnde ſi quis præueniat, et eas in alueo ſuo recondat, dominus earum fiet. Fauos quoque, quos forte effecerunt, volenti licet auferre, quamuis in fundo meo effecti ſint. Quod ſi prius quam fauos alter contingat, ego id præuidẽs prohibuit, ne fundum meum ingrederetur (id enim iure poſſum facere) nemo obſtabit, quo minus fauos ipſe capiam. Examen quoque apiũ quod alueis tuis relictis auolauerit, tantiſper tuum eſſe intelligitur, dum in conſpectu tuo eſt, nec difficilis eſt eius perſecutio. Quod ſi oculos tuos effugerit, occupantis fit.

ARGVM.

Quæ natura fera ſunt ſed caſu accidentario mãſueta, tandiu noſtra dicuntur, quoad eundi ac redeundi conſuetudinem retinent. Vnde in his quæ uere ac mere naturalia non ſunt, accidentaria magis quam orientalis natura ſiccatur.

§. Pauonum.

Pauonum & columbarum natura fera eſt. Nec uero dixerit quis familiare illis eſſe, ut auolent & rurſus redeant: nam & apes idem faciunt,

faciunt & tamen extra controuersiam est, feram earum esse naturam. Sed et ceruos aliquis ita habet mansuetos, ut & dominos relinquãt, in syluas abeãt, ac rursus redeãt. Nihilo tamẽ minus fera eorũ natura est. In his autem animalibus quæ ex cõsuetudine redire solent, quũ abierint, quod genus sũt apes, colũbę, pauones, cerui: certissima nobis tradita est talis regula. Tãtisper.n.ea nostra eße dicimus, dum animum habent ad nos redeundi. Quod si animum hunc habere desinant, & nostra eße desinũt, occupantisq; fiunt. Quoniam autem animum in brutis intelligere non possumus, ex reuertendi consuetudine is accipiendus est. Finge enim ceruam meã me relicto solere in syluas abire, ac eodem posterove die aut etiam tertio reuerti, neque unquam vltra tres dies extra ædes meas mansiße. Si ergo ea intra tertiũ diẽ, intra quem reuerti solita est, ab aliquo accepta sit, habebo ego, vt læsus circa proprietatẽ eius, in rem aduersus eum actionem. Quod si quarto die quis eam ceperit, nullam aduersus eum actionẽ mouebo. Manifestum est enim ex eo quod reuertendi consuetudinem non obseruauerit, dominiũ meum aspernatam esse.

ARGVMENTVM.

Gallinarum & anserum fera non est natura: vnde dominum habent. Et qui eas intercipit, licet cõspectum nostrum effugerint, furtum committit.

§. Gallinarũ

Domesticarum gallinarum & anserum nõ est fera natura. Quod vel ex eo intelligere est, quòd aliæ sint gallinę, quas feras dicamus. Græce vocãtur αγριορνιθες, & alij item anseres quos feros dicam⁹, Gręce αγριοχηναρια. Vnde si anse-

si anseres tui, aut gallinę aliquo modo turbati auolauerint, aut etiam conspectum tuum effugerint, tui nihilominus sunt, quocunque in loco, inueniantur. Et qui lucrandi causa, aut animo interuertendi ea animalia retinet, furari videtur, & furti in eum datur actio.

ARGVM.

Capta ab hostibus nostra fiunt, si tamen manus nostras euadant, priorem recipiunt libertatem. In maris litore comperta, ut gemmæ ac lapilli. Item ex animalibus nostris nata, ut ea a quibus nascuntur, iure naturæ nostra sunt.

§. Itē ea quę ex hostibus.

Naturalis est & eorum acquisitio, quæ ex hostibus capiuntur: nam hoc, iure gentium comparatum est, vt quæcunque ex hostibus cepe rimus, statim nostra fiant: adeo ut liberi homines capti, in seruitutem nostram redigantur. Si tamen hæc mancipia a potestate nostra euaserint, & ad suos redire contingat, pristinum recipiunt statum.

§. Itē lapilli

§. Itē ea quę ex animalibus.

Pretiosi lapilli, gemmæq;, & cętera quę in litore maris reperiri solent, naturali ratione statim eius fiunt, qui reperit. Ea quoque quæ ex animalibus dominio meo subiectis nascuntur: mea sunt, sicut & illa, ex quibus nascuntur.

ARGVMENTVM

Alluuione gentium iure nobis quæritur nisi vt atque impetu fluminis, ex uicini fundo nostro adiectum sit: quoniam uicini tunc remanet, sed quæ in fundo nostro arbores gerunt radices, nostra fiunt.

§. Praeterea.

Iuris gentiũ est & acquisitio ꝑ alluuionẽ. Alluuionẽ Græci προσηλυσιν aut προσχωσιν vocant, quasi Latine dicas, abundationem uel adaggerationem. Quicquid enim per alluuionem flumen agro nostro adijcit, iure gentium meum fit. Est autem alluuionis definitio, incrementum latens. Porro id per alluuionem videtur adijci, quod ita paulatim adijcitur, vt intelligere nemo possit, quantum quoque tempore proprietati nostræ adijciatur. Finge enim duo esse prędia, tuum, item & meum, mediumque flumen fluere. Si flumen paulatim & sine cuiusquam intellectu aliquid terræ meę adiiciat, hoc per alluuionem meum fit. Sin vero, vt & impetu fluminis pars aliqua fundo tuo detracta, & prædio meo applicata sit, dubium ea res non habet, quin quod adiectum est, tuum maneat: neque enim id sine intellectu, factum est. Quod si pars, quæ fundo tuo detracta est, arbores habet: & prædio meo adiecta, longiori tempore ei adhæsit, & arbores quas ferebat: ita radices egerunt, vt in meum veniant, ex eo tempore meæ ficnt, ex quo terra mea solum ali capere, vt quæ scilicet radices habeant in terra mea.

ARGVM.

Insula medio mari innata occupantis fit, in flumine non æque, sed eorum fit quorũ prædia vtrinque viciniora fuerint, pro modo tamen possessionis cuiusque. At si extra medium mare enata sit eius fiet, ad cuius prædium propius accedit.

Ager

Ager autem a flumine redactus in insulam, eius remanet, cuius prius fuit.

§ Insula

INsula in medio maris nata est, quod rarius contingit: aucupantis fit insula. Quum enim nullius ante fuerit, nunc alicuius esse incipit. Quod si in flumine nascatur, vt frequenter accidit, & in medio fluminis consistat: communis erit eorum, qui ex vtraque parte fluminis, ad ripam possessiones habent, pro modo mensuraq; latitudinis hinc & inde spectantium fundorum, quæ latitudo ripæ proxima sit, veluti verbi gratia, extenditur insula hęc in pedes centum. Et qui ex dextera parte insulæ prædium possidet, latitudinem habet prope ripam pedum itidem centum, sed alter tantum septuaginta. Is ergo qui in parte dextera est, dominus fiet insulæ, ad pedes vsque centum in latum: ijs vero qui in sinistra est, ad pedes vsque septuaginta in latum. Sin vero vni ripæ proximior est insula, & longius abest, ab altera, eorum est tantum qui ex ea parte quæ proximior est, prope ripam prædia possident. Quod si flumen, quod fundum meum præterlabitur per partes diuisum, & in duo scissum, in fundum meum excurrerit, factoq; ibi circulo seu anfractu, deinde ad extremum, in sese rediens, vnum rursus fiat, ita ut locus, qui in medio est, formam insulæ habeat, a flumine in duo scisso, per circulum quendam & anfractum circundatus: id quod ita circundatum est, meum permanet, quia & ante meum fuerit.

ARGVM.

Alueus prior flumine destitutus, eorum fit, qui

prædia

prædia ripæ propinquiora habent: ac nouus publicus fit, vt flumen ipsum: Vbi autem in pristinum alueum reducat flumen, nouus alueus eis accedet, quorum propiores ripæ fundi sunt. fluminis tamen impetu ager inundatus eius esse non definit, cuius & prius fuit.

§. Quod si naturali

Si autem naturali alueo, idest, ventre illo, aut cubili, in vniuersum relicto, per aliam partem fluere flumen cœperit: prior quidem alueus eorum erit qui prope ripam eius prædia possident pro modo scilicet latitudinis vtriusque eorum, qui vtrinque prædia habent, prædij: quæ tamen latitudo ripæ sit proxima. Nouus autem alueus, eius esse iuris incipit, cuius erat & flumen, hoc est, publici. Quod si post tempus aliquod, ad priorem redierit alueum, rursus & hic iam relictus alueus, eorum esse incipit, qui prope ripam eius prædia possident. Aliud quiddam est si crescēte flumine totus ager meus inundatus fuerit: neque enim hic dicemus, totum agrum fieri publicum, aut dominium eius mutari, quoniam nihilominus meus permanet. Vnde futurum est vt si ab ijs locis, quos inundatione sua texerat, recedat, agrum meum recepturus sim, nullo eorum facto domino qui in vicino habent prædia: sicut nouus alueus, publicus iam factus, recessu fluminis eorum fit, qui prædia in propinquo habent.

ARGVM.

Confecta species, ex aliena materia, si talis sit, vt in priorem materiam dissolui queat, eius erit, cuius ipsa materia: at si id non fieri possit, facientis speciem erit: Quod si partim ex mea, partim ex tua materia species facta sit, facientis quoque erit.

Ex

§. Cū ex aliena.

EX aliena materia speciem quis fecit. In quæstionem cadit, vter speciei futurus sit dominus iure naturali, is ne, qui materiam in speciem verterit, an vero is qui materiæ dominus fuerit. Quod genus est, si quis ex alienis medicamentis emplastrum aut collyrium composuerit, aut ex alienis vuis, vel oliuis, vel spicis, vinum vel oleum, vel frumentum fecerit: aut ex alieno auro argentove vel ære, vas aliquod fecerit: aut ex alieno vino & melle, mulsum: aut ex aliena lana, vestimentum: aut ex alienis tabulis, nauem. Et magnę fuerunt hac de re inter Sabinianos & Proculianos contentiones. Nam Proculiani, dicebant eum, qui speciem fecisset, dominum eius quod fecißet, fieri. contra Sabiniani, dominum materiæ, & speciei volebant eße dominum. Extitit & tertia sententia, medium quiddam tenens, alias Sabinianis, alias Proculianis assentientium, quam & religiosissimus noster dominus elegit. Ea est, vt si species, quæ confecta est, in priorem ex qua confecta est, materiam resolui possit, is speciei sit dominus, qui & materiæ. sin vero ad pristinam materiam reduci non possit, eius sit species, qui eam fecerit: Quod videre est in exemplis relatis. Vas quod ex maßa æris, argenti, vel auri feceris conflatum, potest pristinam ęris, argenti vel auri formam induere. At vinum, oleum aut frumentum, in vuas, oliuas aut spicas reuerti non potest. Imo ne mulsum quidem, in vinum & mel resolui potest.

Et hæc quidem de ijs dicta sunt, in quibus tota

tota materia aliena fuit. Quod si ex mea & tua materia speciem aliquam fecerim, veluti ex meo vino & tuo melle, mulsum: aut ex meis & tuis medicamentis, emplastrum: aut ex mea & tua lana, vestimentum, dubium non est hoc casu, eum esse dominum qui fecerit. Non enim operam tantum suam in eam speciem impendit, sed etiam partem materiam præbuit.

ARGVM.

Quod ornatus gratia alij rei adiectum est, ei cui adiectum est, quasi accessio cedet: poterit tamẽ à furore cõcidere, q rei adiectæ dominus fuit.

§. Si tamen alienã

SEd si quis alienam purpuram vestimento suo intexuerit, quamuis adiecta purpura pretiosior sit vestimento cui adiecta est, tamen accessionis vice accipienda est. Et qui dominus fuit purpuræ, aduersus eum qui surripuerit, & hæc commiserit, furti actionem & furti condi tionem habebit, siue ipse qui surripuit, vestimentum fecerit: siue alius surripuerit, & alius surreptam vesti adiunxerit. Nam actione in rem agere purpuræ dominus non potest. Videtur enim purpura quodammodo extincta esse, nec per sese esse iam, sed vna eße cum veste. Om nino tamen furti condictio intentabitur. Etenim quanuis ea quæ extincta sunt aut interuersa, actione in rem vindicari non possint, aduersus tamen fures, & quosuis possessores, licet ÿ fures non sint conditione furtiua agere poterimus. Sed ita, si is fuerit fur, qui vestem cui purpura adiuncta est, possidet, & furti actio, & condi-

& condictio, furtiua locum habent. Sin uero alius à fure sola conditione tenetur: actione furti:nequaquam.

ARGVM.

Materiarum confessione ex dominorum volun tate facta siue diuersi sint generis, siue eiusdem, quod inde effectum fuerit, commune erit domini utriusque. At si fortuito facta fuerit confusio: siue eiusdem generis sint materiæ, siue diuersi non idē est futurum.

§. Si duorum.

MAterię duorum quorundam ax uoluntate dominorum confusę sunt, totum id corpus quod ex confusione confectum est, utriusque erit commune. veluti, duo aliqui vinum suum confu derunt, aut massas argenti vel auri conflauerunt. Sed & si diuersę sint materię, & diuer sarū materiarū confusiones propriā speciem con stituant, vt ex uino et melle mulsum, aut ex au ro & argento electrū: dicimus duorū commune esse, quod confectū fuerit. Atque hęc quidē, quū id ex uoluntate dominorum factum est. Quod si fortuito & præter sentētiam dominorum, confusę sunt materię, siue eiusdem generis, siue diuersi sint, non idem erit.

Si Titij frumentum tuo mistum, & vnus aceruus factus fuerit, siquidem ex uoluntete uestra, communis erit aceruus quoniam singula corpora, hoc est, singula grana, de consensu uestro communicata sunt. Quod si casu facta fuerit mistio, aut Titius præter ueluntatem tuam id miscuerit, aceruus non erit communis, quoniam singula grana, in substan-

tia

tia sua manserunt, nec mutata sunt per commistionem. Quapropter communis nō erit acervus tali in specie, quemadmodum neque grex ovium communis fiet, si pecora Titij, tuis pecoribus immissa fuerint. Quod si contingat ut tu acervum frumenti, aut Titius possideat, adversus possessorem alteri in rem actio competit. Porro iudicis officio continetur, ut aestimet quale cuiusque fuerit frumentum, & secundum qualitatem, & mensuram possessorem actori condemnet.

ARGVM.

Quod ex aliena materia solo meo inædificaui meum fit. materia tamen prioris domini remanet, quam subsistente ædificio repetere nequit, diruto vero, si non duplum actione de tigno iniuncto, sit consecutus, ad illam in rem actione & ad exhibendum agere poterit. At quod in alieno solo sciens extruxi, solo cedit, nec hoc casu diruto ædificio materiam vindicabo.

§. Cū in suo

SI quis in suo solo, ex aliena materia domū construat, ipse eius quod constructum est, dominus fit. Solo enim cedit quicquid inędificatum fuerit. Illud tamen apertum est, dominum materiæ, non in perpetuum excidisse dominio eius, sed tantisper dum consistit ædificiū, neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum ut sibi reddatur agere, propter legē XII. Tabul. qua cautum est, ne quis alienum tignū ædibus suis iniunctum eximere cogatur, sed ut duplum eius pretium rependat proposita in personam actione, quæ de tigno iniuncto dicitur. Est autem huic actioni locus, non tunc solum, quum quis lignum meum in suum ædificium conie-

coniecit, ſed etiam ſi lapidem, peſſulum, aut columnam. Nam tigni appellatione quæuis materia ſignificatur, ex qua ædificia fieri poſſunt. Hæc autem ideo lege XII. Tabu. cõſtituta ſunt, ne in rem agatur aut ad exhibendum, ob lignũ ædificio meo adiunctum, uti ne ſi condemnatus à iudice fuero in id quod petitur, diſſoluere cogat ædificium, prætextu ſententiæ ac iudicato ſatisfaciendi, ac bene ea in re lex duodecim Tabularum ædificijs conſuluit. Quod ſi aliqua ex cauſa eueniat, ut ædificium collabatur, dominus materiæ ſi nondum per actionem de tigno iniuncto, duplum conſequutus eſt, poterit audacter & in rem & ad exhibendum agere. Supra iam diximus de eo, qui ſuo in ſolo ex aliena materia ædificium conſtruxit. Nunc ſpeciem ex contrario fingamus. Si in tuo ſolo ex mea materia domum extruxi, tu ſoli dominus, ipſius etiam ędificij eris dominus, per regulam dictantem: Superficiem ſubiecto ſolo cedere. Vnde & in perpetuum dominium materiæ amiſi: ſciens enim prudensque in alieno ſolo ædificaui. Itaque profecto, etiam ſi contingat vt ædificium diruatur, ad materiam vindicandam, in rem actionem non habebo.

§. Ex diuerſo.

ARGVM.

Poſſeſſor bonæfidei in alieno ſolo ædificans expenſas in ædificando factas exceptionis ope retinere põt: ſecus ſi malæ fidei poſſeſſor fuerit.

§. Certe illud.

Illud omnino extra controuerſiam eſt. Si me ædificatorem contingat eſſe in poſſeſſione domus, & ſoli dominus, vſus regula dictante ſuper-

superficiem subiecto solo cedere, mecum velit in rem agere: siquidem bonæ fidei poßessor fuerim, quia meum esse solum putarim: consecuturum me, non tantum pretium materiæ, sed etiam mercedes fabrorum: actorique facere id nolenti, doli exceptione, præscripturum. Nisi bona fide ædificaui, Sin vero mala fide possederim, quia non ignorauerim locum esse alienum nullam habebo exceptionem: sed cogar locum restituere, vna cum ijs quæ inædificata sunt, quoniam illud mihi obijci potest, quod temere in eo, quod alienam esse sciebam, ædificauerim.

ARGVM.

Quæ feruntur aut plantantur eius fiunt, cuius est solum, si tamen radices egerint, at qui bona fide in alieno inserit: sumptus quos serendo fecerit, doli exceptione proposita consequitur.

§. Si Titius

SI Titius alienam arborem in suo fundo plãtauerit, Titij erit arbor. Sin vero is Titius arborem suam in fundo Mæuij plantauerit, Mæuij tantum erit arbor si modo vtraque in specie, quod plantatum est, radices egerit. Nam arbor antequam radices egerit, & subiectam terram apprehenderit, prioris domini manet. sed simulatque radices egit dicta planta, conuertitur dominium eius, ad soli in quo sita est dominum. Quæ ex re talis orta est quæstio: Vicinus fundi mei, ad finem agri sui, arborem habebat, prope terrulas meas: euenit vt paulatim huius arboris radices sub terra latius serperent, ac in fundum meum subirent, terramque meam apprehenderent, & inde alerentur. Relata quæ-

quæstione, placuit meam arborem fieri, neque enim patitur naturalis ratio, ut alterius sit arbor, quam eius in cuius fundum radices egerit. Unde si in confinijs duorum fundorum nascatur arbor, cuius radices utrunque in fundum porrigantur, communis hæc arbor fiet. Porro, quemadmodum plantæ quę in terra aluntur crescuntque, eius fiunt, qui, & subiectæ terræ dominus est: eadem ratione & quæ seruntur, ut frumẽtum, hordeum, quæq; alia ijs similia, solo cedunt. Sed & quemadmodum bonæ fidei ædificator in alieno solo actione in rem petitus, indemnem se conseruat per exceptionem doli: ita per eandem doli exceptionem tutus erit, qui sua impensa fundum alienum conseuit, dum bona fide id fecerit. §Qua rône.

ARGVM.

Chartis scriptura quamlibet pretiosa, cedit: si tamen qui scripsit, in bona fide fuit, eas reddere, non resarcito impendio, minime tenetur.

Chartas meas aut membranas aliquis abstulit, & aliqua in ijs scripsit, libellumq; composuit: & hic ad similitudinem soli: superficies subiecto cedit: etiam si maximæ aureæ sint, quæ inscriptæ sunt, literæ: etenim dominus ego libelli fio. Neq; interest, carmen sit, an historia, aut oratio rhetorica, quod inscriptum est. Unde futurũ est, ut si in rem agens aduersus eum qui libellum fecit, refundere impendia scripturæ paratus non sim, doli exceptione submouear, dum bonę fidei possessor fuerit, qui scripsit. §. Literæ.

ARGVMENTVM.

Tabula picturæ cedit: nec si tabulæ dominus

picturam possideat, non soluto tabulæ pretio, picturam reddere tenetur.

§. Si quis ĩ aliena

A Liquis aliena accepta tabula, pinxit in ea imaginemq; effinxit. Quæsitum est, utrius hæc imago sit. Et existimant quidam pictorem tabulæ dominum fieri, & tabulam picturæ cedere. Alij contra, eum qui tabulæ fuerit dominus, et picturæ dominũ fieri dicunt, qualiscunq; tandem ea sit pictura. Imperatori vero nostro prior sententia magis placuit: & eũ, qui pinxerit, imaginis dominum vult fieri. Ridiculum enim putabat esse, picturam Apellis (fuit is pictor apud Græcos præstantissimus) aut Parrhasij (magnum hic apud Romanos nomen habuit) vilissimæ tabulæ cedere. Unde si tabulæ dominus in possessione imaginis sit, pictor qui actione in rem proposita, pretium tabulę nõ vult reddere, doli exceptione submouebitur. Quod si is qui depinxit, imaginem possideat, tũc dominus tabulę, directam quidem in rem actionem habere non põt: nam per impositionem picturę, dominio tabulę excidit: sed datur ei utilis in rem, qua se in agendo ut quasi dominũ experiri dicat. Sed & si utili in rem agens sumptus in pingendo factos, ei qui bona fide pinxit, nolit restituere, doli exceptione expellitur. Procedi aũt hic tractatus, quũ de dominio imaginis quæretur. Nam illud in cõfessum venit, siue is qui pinxit, siue alius quispiam tabulam furto abstulerit, furti actionẽ aduersus furem dari domino.

§. Si quis a nõ domino.

ARGUM.

Bonæ fidei possessor perceptos facit fructus suos

ſuos adeo, vt ne conſumptos quidem reſtituat, quos malæ fidei reſtituere compellitur.

*Q*Vum dominum eſſe te putarem, alienum de te fundum emi aut dono, accepi, vel ex alia iuſta cauſa bona fide tamen, veluti ex permutatione. Ratio naturalis dominum eſſe me vult perceptorum fructuum, propter cultu ram curamq́; quam in ijs adhibui. Quapropter ſi poſtea ſuperueniens fundi dominus, fundum per in rem actionem vindicet, nullã aduerſum, me habebit actionem de fructibus illhinc perceptis, & a me conſumptis. Quod ſi ſciens alienũ fundum poſſedi, fructus non lucrabor, ſed vna cum inde perceptis fructibus reſtituere fundũ cogor, etiam ſi forte conſumpti ſint.

ARGVM.

Fructus a ſolo non ſeparatos fructuarius ſuos non facit: idonee nec pendentes ad hæredes tran ſeunt. Quod ad colonum quoque porrigitur.

§. Is uero ad quem.

*E*Iuſdem fundi ego proprietatem habeo, tu vſumfructum. Non aliter tu vſufructua rius fructuum dominus fies, quàm ſi eos à terra perceperis. Quapropter ſi maturis iam fru ctibus, & terræ adhuc adhærentibus, mori te contingat, non capiet eos hæres tuus, ſed proprie tario acquirentur. Eadem fere & de colono dicuntur, hoc eſt, de eo qui mercede conducit. Nã ſi tibi fundum mercede locauerim, non ante fru ctuum qui inde percipiuntur dominus fies, quã eos a terra ſeparaueris. Quod autem dictũ eſt, Fere, pareleon eſt, et explendæ orationis gratia additum. Quoniam vero nonnihil de vſufructu fundi diſſerui, ſcire debes, in pecudum vſũ

§. In pecudum.

fructu esse fœtum ipsarum, vt & lac, pilos & lanã. Quocirca & agri, hædi, vituliq; & equuli, simulatque æditi sunt, naturali iure vsufructuarij fiunt. Ancillarum autem partus non sunt in fructu: Vnde si tibi ego ancillæ meæ vsumfructum concedam, tu quidem pro fructu ministerium eius habebis, & manus operam: quod vero natum ex ea fuerit, proprietario acquiretur. Absurdum enim visum est, hominem connumerari inter fructus, quum hominum causa, fructus omnes rerum natura comparauerit.

§. Sed si gregis.

Quod si quis gregis habeat vsumfructum in locum demortuorum capitũ, ex fętu vsufructuarius submittere, & numerũ implere debet. Sic enim id Iuliano videtur. Verbi gratia, concessi tibi vsumfructũ gregis centũ ouium, euenitque vt triginta oues morerentur, & quinquaginta nascerentur. triginta ex his prioribus debes addere, vt datum tibi numerũ conserues, & ita reliquas viginti, tuas facies. Sin vero vineæ tibi, aut etiam fundi vsumfructum concessi, in locũ demortuarum, vel senio confectarum vitium, & in locum laborantium vel deiectarum arborum, alias substituere debes. Oportet enim te recte, & vt uirum integrum decet, fundum colere, cuius tibi vsusfructus concessus est, & ita versari, vt optimus paterfamilias versaretur.

ARGVM.

Thesaurum, siue in suo, siue in sacro ac religioso loco qui inuenit, eius dominus efficitur: in alieno vero & fortuito inuentus, pro dimidia tantum inuentori cedit, residuo soli domino saluo remanente. quod locum quoque obtinebit

in eo

in eo qui in Cæsaris, fiscali & publico loco inuentus fuerit.

Quidam thesaurum in fundo suo reperit: diuus Hadrianus naturale ius sequutus repertori thesaurum concessit: idemq; statuit, si quis in sacro aut religioso loco, fortuito casu repererit.

§. thesauros.

Quod si quis in alieno fundo non data ad hoc opera, sed fortuito thesaurũ repererit, dimidiũ eius, domino soli concessit Hadrianus. Per consequens igitur, si quis in Cæsaris loco thesaurum repererit, dimidium thesauri Cæsari præstabit, dimidium sibi repertor retinebit. Sed & si quis publico in loco, aut fiscali, repererit, eodem modo repertor dimidium lucrabitur, & dimidium fiscus aut ciuitas accipiet.

ARGVM.

Traditione nobis naturaliter quæritur, ac domini rei traditæ efficimur modo ex causa ad dominij translationem apta, & ab eo qui dominus sit facta sit traditio, sublata Italicorum & stipendiariorum differentia.

§. Per traditionẽ.

Est & naturalis acquirendi modus per traditionem. Et quid est traditio? est de manu in manũ translatio, naturalem quendam minimeq; multæ solemnitatis actum, et qui facile absolui possit, continens. Neq; enim aliud tã naturæ conuenit, quàm domini voluntatem in alterum rem suam transferentis, ratam haberi. Vt aũt traditione dominiũ transferatur, hæc necesse est ut concurrant. Nã & eum qui tradit, dominũ esse oportet: & animo volentis dominiũ transferre, traditionẽ facere: & corporale esse

id quod traditur. Corporale ideo dico, quod incorporalia, quum tactum fugiant, traditionẽ nõ recipiant. Ideo quoque dixi tradentem esse dominum debere, propterea quod is qui dominus non est, dominiũ quod non habet, transferre non possit. Sed & hoc adiectum est, animo volentis eum dominum facere, qui accepit, vt cõmodatũ & depositum exciperẽ. nam his in rebus & corporale est, quod traditur: & qui tradit, dominus est: sed tradit paulo post se sperans receptu rum. Nec referre opinor, quale sit id quod a domino traditur, siue prædium Italicum, siue possessiones stipendiariæ, aut tributariæ. Vocamus autem stipendiarias & tributarias possessiones, quæ in prouincijs sunt, principis iussu a populo occupatæ. Appellationis vero huius inde fluxit occasio. Quidã apud ueteres Romanus Imperator, quum toto orbe subacto, virtus eius in magna Romanorum admiratione esset, prouincias omnes diuisit. Et quasdã sibi retinuit, alias po pulo reliquit. Quas populus acceperat, eæ stipẽ diariæ inde appellatæ sunt, quod stips, ἔρανον siue collationem significet, & particulatim argenti aliarumque rerum factam collectionem. Quum igitur minutula quædam prouinciales ex ijs, quæ apud ipsos nascebatur, collectione facta, mitterent populo, vt ea in vsus suos & voluptates impenderet: factum est, vt prouinciæ stipendiariæ dicerentur, & deinde consequenter, domus quoque & prædia stipendiaria. Imperatoris vero ꝓuinciæ dictæ sunt tributariæ, quoniã tributum est graue illud vectigal, quod

princeps

princeps prouincialibus suis indicebat, eo nomine, quòd magnos alendis exercitibus sumptus faceret. Qui autem ex largitione populi vel principis stipendiaria, vel tributaria habebãt prædia, domini illorum non erant: verum dominium aut apud populum erat, aut apud principem, sed vsumfructum eorum habebant, & plenissimam detentionem, ita vt & transferre possent & ad hæredes transmitterent. Nam Italicorum fundorum domnumq; domini dominium habebant. Et hæc quidem olim. Hodie vero Imperatoris nostri constitutio, nullam esse vult differentiam Italicorum, & stipendiariorum vel tributariorum. Sed si is qui dominus est, rẽ suã tradat mihi siue ex donatione, siue in dotem, aut ex alia quauis causa: velut ex permutatione: dominium in me sine dubio transfert.

ARGVM.

Vendita res ac tradita, non aliter accipientis fit, atque si pretium persolutum, aut alioqui nomine eius satisfactum, aut de pretio fides habita sit: quod partim & legitimo, & gentium iure nititur, siue per dominum siue per alium res agatur.

§. Vendita.

SEd & si quis tradat id quod vendidit, nõ aliter transijt dominium in emptorem, quã si emptor venditori pretium rei soluerit, vel aliter de pretio satisfecerit. Quid ita? quoniam pro se Titium dedit quempiam qui pretium soluere repromiserit, aut etiam pignus pro pretio præstitit. Est autem hoc & lege XII. Tab. cautum, nihiloq; minus inuenias & iuris gentiũ esse, quoniã & naturalis iustitia ei adhæret, quũ apud omnes gentes æque obseruetur. In alijs igi

tur causis, semper is qui tradit, dominium trans fert in emptione, non aliter quã si pretium accepit, aut satis eo nomine factum est. Sed & si venditor: neq; pretium accepit, neq; loco emptoris, expromissorem, neq; pignora, sed fide emptoris contentus est, satis si bi pollicens fore, vt pretium accipiat: dicendum & hic est, dominium statim ad emptorem transire Facta aũt traditione: nihil interest, is ne, qui dominus est, tradiderit, an voluntate eius, alius. Hac ratione, si cui liberã potestatem fecero, rem meã, vt volet, administrãdi: & is ex ijs rebus aliquam vendiderit, tradideritq;: in accipientem transfert dominium. Nã voluntate domini id facere videtur.

ARGVM.

Rei venditione secuta quam quis eo nomine non tradidit vt tua fieret, domini nuda voluntate citra nouam traditionem, dominus efficeris. quod ad quemuis iustum quoq; titulũ porriges.

§. Interdũ. *INuenire est & species quasdam seu casus: in quibus & sine traditione, nuda tantum voluntas dominio transferendo sufficiat: veluti commodaui tibi librum meum: locaui tibi fundum meum: deposui apud te mensulam meam. Si postea hæc tibi vendam, aut donẽ, simul vna cum donatione aut emptione, dominum te eorũ facio, idq; traditione non accedente. Nam quum ante apud te, naturalis dictarum rerum fuerit possessio detentatione, ob hoc solum, ꝙ rẽ meam tuã esse velim, statim dominiũ eius tibi acquiritur perinde atq; si ex causa donationis venditionisve specialis traditio intercessißet. Varias in*

horreo merces reposui, tu mecum egisti, ut eas tibi venderem. Contractu celebrato, soluisti pretium. Si ego claues tibi horrei, quũ ab eo haud lõge abessẽ, tradiderĩ, statim fis merciũ dominus.

§. Itẽ si quis merces:

ARGVM.

Dominium quandoque uel in incognitam personam domini sola uoluntate & fortuita traditione trãsferri: quo fit ut missilia in uulgus proiecta, & quę pro derelicto habita sunt: excipientis occupantisque fiant.

§ Hoc amplius.

INterdum uoluntate mea transfero dominiũ, & in personam incognitam, de qua rogatus si ue ante traditionem: siue post traditionem, dicere omnino non possim, quænam ea sit. Id autem contingit in Prætoribus & Consulibus qui pro more, uel in processibus vel in spectaculis, iacere quædam solent in vulgus: & dominus fit statim, qui acceperit. quanuis qui iacit ignoret: quid eorum quisque sit accepturus. Vnde & illud liquet, si rem meam asperner, & ex possessione mea vel detentatione abijciam, statim eam occupantis fieri. Id Veteres dixerunt, pro derelicto. Pro derelicto autẽ id habetur, quod dominus ea mente eoque animo abijcit, vt id patrimonij sui esse nolit. Itaq; profecto statim dominus esse desinit.

ARGVMENTVM.

Quæ non eo animo abijciuntur, ut a nobis dominium abdicemus: sed periculi causa deuitandi aut nec opinantibus excidunt in dominio nostro permanent, nec occupantis fiunt: quinimo ad ea & in rem & ad exhibendum, furtique, & condictio furtiua competunt.

§. alia sane.

ALiud est in ijs rebus quas coorta inter nauigandum tempestate, vt onus nauis le-

tius reddatur, in mare nauigantes eyciunt: hæc enim quanuis abiecta abyjcientium manent. Palam est enim, eas non hac mente eyci, quod illi eas sui patrimonij esse amplius nolint, sed magis, quod cupiant vna cum naui, discrimen maris effugere. Quapropter, si quis eas res fluctibus expulsas, aut in mari natantes excipiat animo lucrandi aut interuertendi, furtum committit. Consimiles his & illæ res sunt, ueluti exempli causa. In locum quempiam proficisci uolebam. habebas tu carruccam, qua ego iter celeriter cōficere poteram. Rogaui te ut liceret ascendere, & res meas imponere, quo maturius, quo uolebam, venirem. Id tu mihi promisisti siue pretio, siue etiam sine pretio. Res meas carruca imposui. In itinere euenit vt aliquid rerum mearum me ignorante de carruca decideret non fiet hoc reperientis, sed mihi dominium seruatur. Datur enim mihi actio eo nomine in rē, ad exhibendū, furtiq́, et cōditio furtiua: ea ãt est actio quędā, vendicationi similis, & euictio aduersus fures.

De rebus corporalibus & incorporalibus.
TIT. II.

ARGVM

Rhetorum more, quę fusius supra tractauit, eleganti Anacephaleosi repeti Imperator, ac mox rem destinatā tractatui eggreditur, diuidens res in ea, quæ corpore constant, & quæ minime. Ad hæc obiter multas iurium, definitiones tradit, & explicat.

Dictum

DIctum est supra de rerum diuisione, quasdam enim esse naturales siue iuris gẽtium, quasdam publicas, quasdam uniuersitatis, quasdam nullius, plerasq; singulorum. Dictum est etiam multis modis fieri, ut dominium rerum acquiramus. Et naturales modos enarrauimus hos uenationes, hostium spolia, repertos in maris litore lapillos aut gemmas, quæ ex animalibus nostris nascuntur, & alluuionem, & insulã siue in mari: quod rarius est, siue in flumine, qđ frequens, enatam. Adhęc & proximũ esse alueo quem flumen reliquerit: & ita speciem ex aliena materia conficere, vt confecta ad pristinam materiã reduci nequeat; & ex sua & aliena materia aliquid efficere, & alienam purpurã suo uestimento intexere: & duorum materias uel eiusdẽ uel diuersi generis, ex uolũtate dominorum aut fortuito misceri: aut plurium dominorum frumenta uoluntate ipsorum in unum aceruum confundi, non item si uno tantum uolente aut casu id accidat: & regulam dictantem, Subiecto cedere superficiem, vt in non vna specie visum est. Cuiusmodi est, quum ex aliena materia in solo meo ædificatum est, aut ex materia mea in alieno solo domum erexi: aut alienã arborem in suo quis agro plantauit, aut arborem suam in aliena terra: ita ut radices ageret. Quod obtinuit & in serẽdo frumẽto: & in literis, quæ chartis aut mẽbranis meis inscribuntur. Contrariũ esse in imagine. Illhic enim aliena tabula picturę cedit. Est

& inter naturales acquisitiones, ab eo qui dominus non sit, bona fide fundum accepisse. Hæc enim bonæfidei possessio, sufficit ut quis fructuũ consumptorum dominus fiat. Præterea & thesauri inuentio, aut totũ aut partem inuẽtori tribuit. Per traditionem quoque secundum quod constitutum est, naturalis acquisitio est. Sed hæc quidem nobis omnia de corporalibus dicta sint: Porro quoniã rerum aliæ corporales sunt, aliæ incorporales: est autem Corporalis quæ & nomine cognoscitur, & sub tactum oculosq; recidit veluti fundus, domus, vestis, seruus: Incorporalis uero quæ sola mente intelligitur, neque sub tactum, neque sub oculos recidit: tractatu habito de corporalibus, dicamus & de incorporalibus. Incorporale est autem, quod in iure cõsistit, vt hæreditas. Et quid est Hæreditas? Est ius quoddã certis modis constitutũ, sed intellectu cõprehensum, qđ alieni patrimonij uniuersalẽ dominum me efficit. Deinde & Vsusfructus: est autẽ vsusfructus ius quoddã certis modis constitutum, quod efficit ut in proprietate alterius ego utar et fruar. Ad hęc & obligationes quocunque modo contractę, multi enim sunt contrahendæ obligationis modi, vt in sequentibus docebimus. Et quid est obligatio? est iuris uinculum, quo quis quodque facere cogitur, quod facere debet. Neque uero dixerit quispiam, quod in hęreditate & res corporales inueniuntur: nam habet hæreditas & seruos, & fundos, & ædificia, & libros. Sed & vsusfructus habet in sese fructus, qui ex fundo percipiuntur, qui utique corporales sunt.

Ad hęc quod ex obligatione nobis debetur, plerunque corporale est: ueluti fundus, seruus, pecunia. Dixi plerunque, quoniam ut ex ijs quæ sequuntur discemus, sępe et incorporale est, quod ex obligatione petimus. Ne quis ergo dixerit, hęreditatem, vsumfructum, & obligationem, corporalia esse, quia res quæ in illa cadunt, corporales vt dictum est, sint. Nam ius ipsum, quod mihi potestatẽ facit in uniuersum alienum patrimonium accipiendi, aut ex alieno fundo fructus colligendi, aut quod mihi debetur, exigendi spectandum est: qđ utique incorporale est, quãuis circa corporalia uersetur. Inter incorporalia sunt & Seruitutes (quę vocantur) vrbanorum, & rusticorum prædiorum. Et quid est Seruitus vrbani prædij? est ius quoddam certis modis constitutum, sed intellectu comprehensum, quod efficit, ut vicinus vrbanus, vicini onera sustineat. Seruitus rustici prędij est, ius quoddam certis modis constitutũ, sed intellectu comprehensum, quod efficit, vt vicinus rusticus, vicini onera sustineat. Ad hęc est & vsus. Et quid est vsus? Vsus ab vtendo dictus est. Et est ius quoddam certis modis cõstitutum sed intellectu comprehensum, quod efficit vt in aliena proprietate, ego re vtar, sed vtar tantum. Præterea & habitatio. Et quid est habitatio? est ius quoddã certis modis constitutum, sed intellectu comprehensum, quod efficit, vt libere in aliena domo habitem, ab vsu & vsufructu separatum.

De seruitutibus.
TIT. III.

ARGVMENTVM.

Totus hic titulus, cum procedat per finitiones & exempla epitome magnopere non eget, sed oculis & memoria.

D*Icamus primo de seruitute rustici prædij. Et definitionem quidem nostri. Necessarium igitur species dicere. Seruitus rustici prædij est, iter, actus, via, aquæ ductus. Et quid est Iter? Verbi gratia. Habebam ego fundum, habebas & tu fundum in propinquo, quum in meum ire vellē, opus erat mihi magno circuitu. Rogaui te, ut mihi iter concederes, hoc est, vt mihi per tuū fundum ire liceret. Nam hæc via compendio ducebat in fundum meum: tu mihi iter concessisti, ut transire possim, sed neque cum iumento, neque cum vehiculo. Actus ab agendo iumēto dicitur: verbi gratia, quum rogabo te; vt mihi per fundū tuum trāsire liceat, cum iumento vel vehiculo. Qui igitur iter habet, actum non habet. Nam cū iumento aut vehiculo transire non potest. Qui vero actum habet, habet & iter. Potest enim & solus & cum iumento transire. Via est ius eundi & agendi iumenta. Via igitur eadem habet, quę & actus. Sed in cęteris est differentia, sicut in Digestis docebimus. Aquæductus est, ius ducendi aquam per alium fundum. Verbi gratia. Habebas fundum aquis abundantem, habebam & ego fundum in vicino aquis indigentem. Rogaui*

gaui te, vt mihi liceret ex fonte q in tuo oritur, aquam in fundum meum ducere. Id mihi cõcessisti. Hæc seruitus dicitur aquæductus. Nunc dicamus seruitutes vrbanorum prædiorum. Seruitutes vrbanorum prædiorum sunt, quæ ædificijs inhærẽt. vnde & Latrinæ vrbanorum prædiorũ dicuntur. Aedificia enim omnia, vrbana prędia appellantur, quamuis in villa sint. Et quænam sunt seruitutes urbanorum prædiorum? ut onera uicini sustineam Fę autem sunt hę: Habebam ego domum, habebas & tu in vicino domum. Rogaui te, vt mihi liceret trabes meas in parietem tuum immittere, aut stillicidia mea, vel canales aquarum in tegulis meis collectarũ, in ædes tuas vel aream proijcere. Aut tu ius huiusmodi habebas in ædes meas, & rogaui te ne stillicidia tua aut canales in domum vel aream meam proijceres. Aut rogaui te ut mihi tale ius concederes, ne tibi liceret domum tuam altius tollere, & ita luminibus ædium mearum officere.

§. Prædiorũ

§. Inter.

*Inter seruitutes rusticorũ prædiorũ (nã illhuc recurrendũ est) dicũt quidã merito numerari et * Aquæ haustũ, vt scilicet mihi liceat, in fundo tuo uersari, & ex fonte qui ibi oritur, aquam haurire. Item vt pecudes meas ad aquas tuas appellã, aut ut ibi pascantur quoniam forte gramine fundus tuus abuñdat,*

*Aquæ haustũ. [In Græcis ẽ ακουα δουκτυον, qđ nihil ad rẽ facit. Ideoq; aut ακούαιαστουν legẽdũ est: aut και ταυτα (quoniã nec id male cõuenit huic loco) aut tale aliquid. Curtius.

aut

§. Ideft.

aut ut calcem coquam uel aremam tollam. Porro ideo seruitutes hæ dicuntur rusticorum & urbanorum prædiorum, quòd sine prædijs rusticis uel urbanis cõsistere non possint. Nec enim potest quisquam seruitutem prædij urbani vel rustici acquirere, nisi qui prædium habet urbanum aut rusticum: neque rursus quisquam habere aliquã dictarum seruitutum, nisi qui prædium habet vrbanum vel rusticum.

ARGVMENTVM.

Pactis, stipulationibus, & ex testamento seruitus constituitur.

§. Si quis velit.

QVod si quis uicino seruitutem velit constituere. pactionibus atq; stipulationibus id efficere potest. Nam vbi conuenerit de seruitute constituenda, stipulatur is, qui ex constitutione eã accepturus est. Spondes manere constituta seruitute? & si non maneas, spondes dare mihi nomine pœnæ aureos centum? Potest quis etiam in testamento hæredem suum damnare dicendo: Damno te hęres ne ędes altius tollas, luminibus vicinæ domus nõ officias, aut, Damno te hæres, vt vicinum patiaris tignum in parietẽ tuum immittere, aut uicinũ in tuas ædes stillicidium proijcere: aut, ut permittas vicinum itineris seruitutẽ uel actus, habere per fundum tuũ, aut ex eo aquam ducere in fundum suum. Sic itaque constituntur seruitus, pactis, stipulationibus, & in testamento.

De vſufructu.
TIT. IIII.
ARGVM.

Vſusfructus, qui ſeruitus perſonalis eſt, & ſeparationem a proprietate recipit, clare hic definitur conſtituitur autem inter uiuos, tum in ultimo moritur i iudicio. Notabis igitur literam, ex qua phyſicum illud: Corpore, ſubiectoque non ſubſiſtente eius qualitatem ſubeſſe non poſſe.

POſt ſeruitutes urbanorum, & ruſticorum prędiorum, diſſeramus nunc de uſufructu. Et quidem noſti, quemadmodum in ſuperioribus definierimus, quid eſſet uſusfructus. Non abſurdum tamen fuerit, & aliam definitionem addere. Vſusfructus eſt ius quoddam, quod efficit, ut rebus alienis utar, & fruar, quãtum tamen fieri poſſit ſalua rerum primitiuarum principaliumq́; ſubſtantia. Etenim quum uſusfructus, quamuis incorporalis ſit, de rebus tamen corporalibus prædicetur, neceſſe eſt & ipſum una cum re corporali perimi. Verbi gratia: Conceſſi ego tibi uſumfructũ ſerui mei, & tu quidem es uſusfructuarius, ego uero proprietarius: quandiu ſupereſt ſeruus, uſusfructus conſiſtit: illo autem mortuo, & uſusfructus extinguitur. Separationem igitur habet uſusfructus a proprietate, multiſq́; id modis accidit, ueluti in hac ſpecie. Vſumfructum tibi fundi mei legaui. Hęres quidem eius habet proprietatem: legatarius uero uſumfructũ. Aut item ex cõtrario: legaui tibi fundum deducto uſufructu hic

§. uſuſfructus.

hic legatarius quidem habet proprietatem, hæres uero usumfructum. Aut iterum, alteri legaui usumfructum, tibi proprietatem. Et hæc quidē in testamento. Porro autem sine testamento, si quis alteri uelit usumfructū constituere, pactionibus & stipulationibus id efficere debet. Ne uero in uniuersum inutiles essent proprietates, usufructu semper separato, placuit certis quibusdā modis extingui usumfructum et ad propietatem reuerti.

ARGVM.

Vsusfructus in his, quæ vsu non intereunt, uere constituitur, in alijs autem per abusionem constitui dicitur, in quo vsufructuarius de tātundē restituendo vsufructu, finito proprietatis domino, aut eius æstimatione danda, cautionem prestat.

§. Cōstituitur.

Constituitur autem usufructus non tantum in fundo aut ædibus, sed etiam in seruis, iumentis & alijs rebus, exceptis ijs, quæ ipso usu cōsumuntur. Harum enim neque naturali, neque ciuili ratione consistere potest usufructus. Et quænam sunt hæ res? puta uinum, oleum, frumentū, uestis. Quibus consimiles sunt & numi, siue pecunia numerata. Nam & hi ipso usu, & assidua permutatione, dum ab alio in alium transeunt, quodam modo extinguuntur. Quoniam uero ne procedere quidem in ijs usufructus dicitur, factum S.C. censens, & earum rerum quadam ratione posse usumfructum constitui. Etenim si quis moriens, hæredē instituat, legetque tibi mille solidos aut mille sextarios vini vel olei, aut uiginti modios frumenti in usumfructum tantum, tu legatarius accipiens solidos, uinumq; aut oleum,

preter

præter naturã vsusfructus, dominus eorum fis. Nam usufructus in aliena proprietate est. Sed quoniam hisce in rebus secundum leges, vsusfructus non consistit, mirum non est, si neque regulę i. vsufructu receptę, hic obseruãtur. Nã vsusfructus (ut dictum est) in aliena proprietate est. Sed satisdabis mihi, de tanto restituendo, quantum & accipis, si contingat ut moriaris, aut capitis diminutionem patiaris. Neque uero in ijs tantũ: quæ dicta sunt procedunt hæc, uerum etiã in cęteris, vt in vestimentis, in cera, aut vbi denique vsus, rem de qua agitur, consumit. Fit autem eorum dominus legatarius, si & æstimatio eorum ineatur (quod de pecunia non dico, nam pecunia non æstimatur: per eam enim cętera æstimationem accipiunt) cautionem præstante legatario, vt quũ mortuus fuerit, aut capite minutus, æstimatio earum rerum restituatur. Non igitur Senatus, qui hęc censuit, vsumfructum in his constituit, quoniam ne potuit quidem, sed inuentio cautionis quendã quasi usumfructũ introduxit.

ARGVM

Vsusfructus, ut uarie constituitur, ita & uarie extinguitur, quo extincto qui proprietatis tãtum dominus fuit, plenam in re potestatem consequitur, qui tum uere dominus dicitur.

§ Finitur.

Extinguitur autem usufructus morte usufructuarij, & duabus capitis diminutionibus, maxima & media. Item non utendo per modum conuentum, aut tempus constitutum. Quę omnia Imperatoris nostri cõstitutio amplexa est. Similiter extinguitur vsusfructus, si usufructuarius

ctuarius vsumfructus proprietario cedat: extranea enim cedens nihil agit: & inefficax est talis cessio. Sed & si contra vsufructuarius proprietatem acquirat, simili modo finitur. Vocatur autem hoc, Consolidatio: quoniam in unum conueniunt vsusfructus, & proprietas. Quod si quis ædium habeat vsumfructum, eæque vel incendio cõsumptæ sint, ut terræmotu subsederint, vel vetustate conciderint usufructus extinguitur, sic vt ne nudi quidem soli, siue areæ vsusfructus, vsufructuario relinquatur, quoniam ei nõ soli, sed ædium vsusfructus erat constitutus. Extinctus autẽ vsufructus, aliquo ex dictis modis, ad proprietatem recurrit. Et ex eo tempore dominus rei plenam in ea incipit habere potestatem: hoc est, fructus capere potest. Nam ante quũ fructus capere non posset, non plenam videbatur habere in re potestatem.

De usu & habitatione.

TIT. V.

ARGVM.

Vsus & habitatio, quę seruitutes pſonales sũt, ijsdem solet modis cõstitui atque interire quibus usufructus constituitur & definit. Et in fundo qui usum habet, domino, aut quibus res rustica peragitur, molestus aut impedimẽto esse non debet, alioqui vsu cadit. Sed nec alteri ipsum aut uendere, aut gratis concedere potest.

Post

P*Ost seruitutes,& usumfructum consequens est dicere de usu,& habitatione.Vsus ysdẽ modis cō stituitur, & ÿsdem extinguitur, quibus vsufructus.Minus autem lucri est in vsu, quàm in vsufructu.Nam qui usum fundi habet: nihil amplius habere potest, quam ut oleribus ibi natis,pomis,floribus,fęno,stramentis,& lignis quã tũ vsui quotidiano satis est,vtatur. Eatenus quoque vsurario in fundo hærere licet, vt neq; fundi domino molestus sit,neque ÿs, per quos opera rustica fiunt,impedimento sit. Vsum autem vẽdere,locare aut gratis alteri cedere nõ licet quũ vsufructuarius omnia hæc facere possit.*

ARGVM.

Vsum domus habens cum uxore ac familia,& contra,in ea habitare potest:ius autem inhabitandi transferre in alium non potest.

§. Itẽ is.

ITem is qui ædium usum habet, eatenus potestatem habere intelligitur,vt ipse tantum habitet,non ut in alterum habitationem trãsferat. Vnde quæsitum est an amicum recipere liceat: & placuit, posse. Concessum autem ei est habere in habitationem, vxorem, & liberos, sed & libertos. Quinetiam & alios quamuis essent liberi,quibus non minus quam seruis utatur, velut mercede conductos. Quod si mulieri usus ędiũ relictus sit,pōt ibi sine dubio cũ uiro habitare.

ARGVM.

Serui usum qui habet, solus vti potest, idemq; in iumenti usu seruandum. At qui pecoris usum habet,eo tantum ad agrum stercorandum utetur

non

§. Itē nō lacte, lana aut ignis, q̄ in fructu, nō in usu sūt.

§. Item is ad quem

ITem si usus mihi sit concessus serui, ego solus operis eius, & ministerio, uti possum. Idemque est, & si iumenti usum habebam. Quod si pecorum vel ouium mihi usus legatus sit, neque lacte, neque agnis, neq; lana ipsarū, uti concessū est. Hæc enim in fructu sunt, hoc ē, usus fructus sunt, non usus. Sed in hoc tantum mihi prodest usus ouium, quod possim eas in fundū meum mittere, & eum ita stercorare. Nam ouium fimus fundum reddit fertilem & pinguem.

ARGVM.

Habitandi ius cui legatum est, eidem alteri locare licet.

§. Sed si cui.

SI cui habitatio legata, vel alio modo constituta sit, neque usus id videtur, neque ususfructus, sed quasi ius quoddam proprium. Quæsitum est autem, an qui habitationem haberet alteri eam posset locare: & quum multi Iurisconsulti contradicerent, ac solus Marcellus locare permitteret, facta est religiosissimi Imperatoris nostri constitutio, quæ hanc controuersiam decidit: approbata Marcelli sententia, propter vtilitatem rerum, permittens non ipsum tātum habitare si velit, sed etiam alteri locare.

ARGVM.

Epilogus eleganti transitione conclusus quo quæ superius attigit plenius, paucis perstringit legislator, atq; de quibus dicturus est, ad ea viā præmunit.

§. hæc de seruitutibus.

HAec de seruitutibus, ususfructus, usuq;, & habitatione disseruisse sufficiat. De hereditatibus autem & obligationibus, suis exponemus

mus

ums locis. Quoniam vero dictum est summatim quibus modis naturaliter res acquiramus, necessarium est dicere nunc quibus modis legitimo ac ciuili iure aliena acquirere possimus.

De usucapionibus & longi temporis præscriptionibus.

TIT. VI.

ARGVM.

Bona fide ac iusto titulo res mobilis hodie triẽnio: immobilis inter præsentes decennio, inter absentes annis uiginti, si tamen res litigiosa aut sacra non sit, vsucapitur.

CVM dictum sit de naturalibus acquisitionibus, tractemus et de ciuilibus. Quod igitur is, qui suam mihi rem tradit ad hæredes dominium transferat, in confesso est. Quid autem si alienam mihi quis rem, cuius non sit dominus, tradat? an transfert hic dominium? & dicimus, quòd nequaquam. Quomodo enim, quod non habebat? Quid ergo? Possessionem in me aut detentionem, quam habebat, transtulit. Nec ea parua res est. Nam si bona fide rem accipiam (est autẽ bona fide accipere, si credã eum dominum esse qui vendidit, aut donauit, aut ex alia iusta causa, velut ex permutatione, dedit) olim quidem: si res erat mobilis, anno elapso dominus fiebam, siue in Italia, siue in prouincijs agerem. Sin vero immobilis, per biennij lapsum, quum fundus aut domus esset in Italia, usucapiebatur a me ex lege xii. Tab. & mei dominij fiebat. Nec

uius reddatur, in mare nauigantes eijciunt: hæc enim quanuis abiecta abijcientium manent. Palam est enim, eas non hac mente eijci, quod illi eas sui patrimonij esse amplius nolint, sed magis, quod cupiant vna cum naui, discrimen maris effugere. Quapropter, si quis eas res fluctibus expulsas, aut in mari natantes excipiat animo lucrandi aut interuertendi, furtum committit. Consimiles his & illæ res sunt, ueluti exempli causa. In locum quempiam proficisci uolebam. habebas tu carruccam, qua ego iter celeriter cõficere poteram. Rogaui te ut liceret ascendere, & res meas imponere, quo maturius, quo uolebam, venirem. Id tu mihi promisisti siue pretio, siue etiam sine pretio. Res meas carruca imposui. In itinere euenit vt aliquid rerum mearum me ignorante de carruca decideret non fiet hoc reperientis, sed mihi dominium seruatur. Datur enim mihi actio eo nomine in rẽ, ad exhibendũ, furtiq́, et cõdictio furtiua: ea ãt est actio quędã, vendicationi similis, & euictio aduersus fures.

De rebus corporalibus & incorporalibus.
TIT. II.

ARGVM

Rhetorum more, quę fusius supra tractauit, eleganti Anacephaleosi repeti Imperator, ac mox rem destinatã tractatui eggreditur, diuidens res in ea, quæ corpore constant, & quæ minime. Ad hæc obiter multas iurium definitiones tradit, & explicat.

Dictum

Ictum est supra de rerum diuisione, quasdam enim esse naturales siue iuris gẽtium, quasdam publicas, quasdam uniuersitatis, quasdam nullius, plerasq; singulorum. Dictum est etiam multis modis fieri, ut dominium rerum acquiramus. Et naturales modos enarrauimus hos uenationes, hostium spolia, repertos in maris litore lapillos aut gemmas, quæ ex animalibus nostris nascuntur, & alluuionem, & insulã siue in mari: quod rarius est, siue in flumine, qđ frequens, enatam. Adhęc & proximũ esse alueo quem flumen reliquerit: & ita speciem ex aliena materia conficere, vt confecta ad pristinam materiã reduci nequeat; & ex sua & aliena materia aliquid efficere, & alienam purpurã suo uestimento intexere: & duorum materias uel eiusdẽ uel diuersi generis, ex uolũtate dominorum aut fortuito misceri: aut plurium dominorum frumenta uoluntate ipsorum in unum aceruum confundi, non item si uno tantum uolente aut casu id accidat: & regulam dictantem, Subiecto cedere superficiem, vt in non vna specie visum est. Cuiusmodi est, quum ex aliena materia in solo meo ædificatum est, aut ex materia mea in alieno solo domum erexi: aut alienã arborem in suo quis agro plantauit, aut arborem suam in aliena terra: ita ut radices ageret. Quod obtinuit & in serẽdo frumẽto: & in literis, quæ chartis aut mẽbranis meis inscribuntur. Contrariũ esse in imagine. Illhic enim aliena tabula picturę cedit. Est

& inter naturales acquisitiones, ab eo qui dominus non sit, bona fide fundum accepisse. Hæc enim bonæfidei possessio, sufficit ut quis fructuū consumptorum dominus fiat. Præterea & thesauri inuentio, aut totū aut partem inuētori tribuit. Per traditionem quoque secundum quod constitutum est, naturalis acquisitio est. Sed hæc quidem nobis omnia de corporalibus dicta sint: Porro quoniā rerum aliæ corporales sunt, aliæ incorporales: est autem Corporalis quæ & nomine cognoscitur, & sub tactum oculosq; recidit. veluti fundus, domus, vestis, seruus: Incorporalis uero quæ sola mente intelligitur, neque sub tactum, neque sub oculos recidit: tractatu habito de corporalibus, dicamus & de incorporalibus. Incorporale est autem, quod in iure cōsistit, vt hæreditas. Et quid est Hæreditas? Est ius quoddā certis modis constitutū, sed intellectu cōprehensum, qđ alieni patrimonij uniuersalē dominum me efficit. Deinde & Vsusfructus: est autē vsusfructus ius quoddā certis modis constitutum, quod efficit ut in proprietate alterius ego utar et fruar. Ad hęc & obligationes quocunque modo contractę, multi enim sunt contrahendæ obligationis modi, vt in sequentibus docebimus. Et quid est obligatio? est iuris uinculum, quo quis quodque facere cogitur, quod facere debet. Neque uero dixerit quispiam, quod in hęreditate & res corporales inueniuntur: nam habet hæreditas & seruos, & fundos, & ædificia, & libros. Sed & vsusfructus habet in sese fructus, qui ex fundo percipiuntur, qui utique corporales sunt.

Ad hęc quod ex obligatione nobis debetur, plerunque corporale est: ueluti fundus, seruus, pecunia. Dixi plerunque, quoniam ut ex ijs quæ sequuntur discemus, sępe et incorporale est, quod ex obligatione petimus. Ne quis ergo dixerit, hęreditatem, vsumfructum, & obligationem, corporalia esse, quia res quæ in illa cadunt, corporales vt dictum est, sint. Nam ius ipsum, quod mihi potestatē facit in uniuersum alienum patrimoninm accipiendi, aut ex alieno fundo fructus colligendi, aut quod mihi debetur, exigendi spectandum est: qđ utique incorporale est, quãuis circa corporalia uersetur. Inter incorporalia sunt & Seruitutes (quę vocantur) vrbanorum, & rusticorum prædiorum. Et quid est Seruitus vrbani prædij? est ius quoddam certis modis constitutum, sed intellectu comprehensum, quod efficit, ut vicinus vrbanus, vicini onera sustineat. Seruitus rustici prędij est, ius quoddam certis modis constitutũ, sed intellectu comprehensum, quod efficit, vt vicinus rusticus, vicini onera sustineat. Ad hęc est & vsus. Et quid est vsus? Vsus ab vtendo dictus est. Et est ius quoddam certis modis cõstitutum sed intellectu comprehensum, quod efficit vt in aliena proprietate, ego re vtar, sed vtar tantum. Præterea & habitatio. Et quid est habitatio? est ius quoddã certis modis constitutum, sed intellectu comprehensum, quod efficit, vt libere in aliena domo habitem, ab vsu & vsufructu separatum.

De

De seruitutibus.

TIT. III.

ARGVMENTVM.

Totus hic titulus, cum procedat per finitiones & exempla epitome magnopere non eget, sed oculis & memoria.

Dicamus primo de seruitute rustici prædij. Et definitionem quidem nostri. Necessarium igitur species dicere. Seruitus rustici prædij est, iter, actus, via, aquæ ductus. Et quid est Iter? Verbi gratia. Habebam ego fundum, habebas & tu fundum in propinquo, quum in meum ire vellē, opus erat mihi magno circuitu. Rogaui te, ut mihi iter concederes, hoc est, vt mihi per tuū fundum ire liceret. Nam hæc via compendio ducebat in fundum meum: tu mihi iter concessisti, ut transire possim, sed neque cum iumento, neq; cum vehiculo. Actus ab agendo iumēto dicitur: verbi gratia, quum rogabo te; vt mihi per fundū tuum trāsire liceat, cum iumento vel vehiculo. Qui igitur iter habet, actum non habet. Nam cū iumento aut vehiculo transire non potest. Qui vero actum habet, habet & iter. Potest enim & solus & cum iumento transire. Via est ius eundi & agendi iumenta. Via igitur eadem habet, quę & actus. Sed in cęteris est differentia, sicut in Digestis docebimus. Aquæductus est, ius ducendi aquam per alium fundum. Verbi gratia. Habebas fundum aquis abundantem, habebam & ego fundum in vicino aquis indigentem. Rogaui

gaui te, ut mihi liceret ex fonte q in tuo oritur, aquam in fundum meum ducere. Id mihi cōcessisti. Hæc seruitus dicitur aquæductus. Nunc dicamus seruitutes urbanorum prædiorum. Seruitutes urbanorum prædiorum sunt, quæ ædificijs inhærēt. unde & Latrinæ urbanorum prædiorū dicuntur. Aedificia enim omnia, urbana prędia appellantur, quamuis in villa sint. Et quænam sunt seruitutes urbanorum prædiorum? ut onera uicini sustineam Fę autem sunt hę: Habebam ego domum, habebas & tu in vicino domum. Rogaui te, ut mihi liceret trabes meas in parietem tuum immittere, aut stillicidia mea, vel canales aquarum in tegulis meis collectarū, in ædes tuas vel aream proijcere. Aut tu ius huiusmodi habebas in ædes meas, & rogaui te ne stillicidia tua aut canales in domum vel aream meam proijceres. Aut rogaui te ut mihi tale ius concederes, ne tibi liceret domum tuam altius tollere, & ita luminibus ædium mearum officere.

§. Prædiorū

*Inter seruitutes rusticorū prædiorū (nā illhuc recurrendū est) dicūt quidā merito numerari et, * Aquæ haustū, ut scilicet mihi liceat, in fundo tuo uersari, & ex fonte qui ibi oritur, aquam haurire. Item ut pecudes meas ad aquas tuas appellā, aut ut ibi pascantur quoniam forte gramine fundus tuus abuūdat, aut*

§. Inter.

*Aquæ haustū. [In Græcis ē ακουα δουκτυον, qđ nihil ad rē facit. Ideoq; aut ακούαιαστουν legēdū est: aut και ταυτα (quoniā nec id male cōuenit huic loco) aut tale aliquid. Curtius.

§. Id-est. *aut ut calcem coquam uel aremam tollam. Porro ideo seruitutes hæ dicuntur rusticorum & urbanorum prædiorum, quòd sine prædijs rusticis uel urbanis cõsistere non possint. Nec enim potest quisquam seruitutem prædij vrbani vel rustici acquirere, nisi qui prædium habet urbanum aut rusticum: neque rursus quisquam habere aliquã dictarum seruitutum, nisi qui prædium habet vrbanum vel rusticum.*

ARGVMENTVM.

Pactis, stipulationibus, & ex testamento seruitus constituitur.

§. Si quis velit. *QVod si quis uicino seruitutem velit constituere. pactionibus atq; stipulationibus id efficere potest. Nam vbi conuenerit de seruitute constituenda, stipulatur is, qui ex constitutione eã accepturus est. Spondes manerẽ constituta seruitute? & si non maneas, spondes dare mihi nomine pœnæ aureos centum? Potest quis etiam in testamento hæredem suum damnare dicendo: Damno te hęres ne ędes altius tollas, luminibus vicinæ domus nõ officias, aut, Damno te hæres, vt vicinum patiaris tignum in parietẽ tuum immittere, aut uicinũ in tuas ædes stillicidium proijcere: aut, ut permittas vicinum itineris seruitutẽ uel actus, habere per fundum tuũ, aut ex eo aquam ducere in fundum suum. Sic itaque constituitur seruitus, pactis, stipulationibus, & in testamento.*

De

De vſufructu.
TIT. IIII.
ARGVM.

Vſusfructus,qui ſeruitus perſonalis eſt, & ſeparationem a proprietate recipit,clare hic definitur conſtituitur autem inter uiuos, tum in ultimo moriturí iudicio.Notabis igitur literam,ex qua phyſicum illud:Corpore,ſubiectoque non ſubſiſtente eius qualitatem ſubeſſe non poſſe.

Poſt ſeruitutes urbanorum , & ruſticorum prędiorum , diſſeramus nunc de uſufructu . Et quidem noſti , quemadmodum in ſuperioribus definierimus, quid eſſet vſusfructus . Non abſurdum tamen fuerit , & aliam definitionem addere . Vſusfructus eſt ius quoddam, quod efficit , ut rebus alienis utar,& fruar, quatum tamen fieri poſſit ſalua rerum primitiuarum principaliumq; ſubſtantia.Etenim quum uſusfructus,quamuis incorporalis ſit,de rebus tamen corporalibus prædicetur,neceſſe eſt & ipſum una cum re corporali perimi.Verbi gratia:Conceſſi ego tibi uſumfructũ ſerui mei, & tu quidem es uſusfructuarius , ego uero proprietarius: quandiu ſupereſt ſeruus,uſusfructus conſiſtit:illo autem mortuo , & uſusfructus extinguitur . Separationem igitur habet vſusfructus a proprietate,multiſq; id modis accidit,veluti in hac ſpecie. Vſumfructum tibi fundi mei legaui. Hęres quidem eius habet proprietatem:legatarius uero uſumfructũ.Aut item ex cõtrario:legaui tibi fundum deducto uſufructu

§.uſuſ fructus.

hic

hic legatarius quidem habet proprietatem, hæres uero usumfructum. Aut iterum, alteri legaui usumfructum, tibi proprietatem. Et hæc quidẽ in testamento. Porro autem sine testamento, si quis alteri uelit usumfructũ constituere, pactionibus & stipulationibus id efficere debet. Ne uero in uniuersum inutiles essent proprietates, usufructu semper separato, placuit certis quibusdã modis extingui usumfructum et ad propietatem reuerti.

ARGVM.

Vsusfructus in his, quæ vsu non intereunt, uere constituitur, in alijs autem per abusionem constitui dicitur, in quo vsufructuarius de tãtundẽ restituendo vsufructu, finito proprietatis domino, aut eius æstimatione danda, cautionem pręstat.

§. Cõstituitur.

Constituitur autem usufructus non tantum in fundo aut ædibus, sed etiam in seruis, iumentis & alijs rebus, exceptis ijs, quæ ipso usu cõsumuntur. Harum enim neque naturali, neque ciuili ratione consistere potest ususfructus. Et quænam sunt hæ res? puta uinum, oleum, frumentũ, uestis. Quibus consimiles sunt & numi, siue pecunia numerata. Nam & hi ipso usu, & assidua permutatione, dum ab alio in alium transeunt, quodam modo extinguuntur. Quoniam uero ne procedere quidem in ijs ususfructus dicitur, factum S.C. censens, & earum rerum quadam ratione posse usumfructum constitui. Etenim si quis moriens, hæredẽ instituat, legetque tibi mille solidos aut mille sextarios vini vel olei, aut uiginti modios frumenti in usumfructum tantum, tu legatarius accipiens solidos, uinumq́, aut oleum,

pręter

præter naturã vsusfructus, dominus eorum fit. Nam usufructus in aliena proprietate est. Sed quoniam hisce in rebus secundum leges, vsusfructus non consistit, mirum non est, si neque regulę i. vsufructu receptę, hic obseruãtur. Nã vsusfructus (ut dictum est) in aliena proprietate est. Sed satisdabis mihi, de tanto restituendo, quantum & accipis, si contingat ut moriaris, aut capitis diminutionem patiaris. Neque uero in ijs tantũ: quæ dicta sunt procedunt hæc, uerum etiã in cęteris, vt in vestimentis, in cera, aut vbi denique vsus, rem de qua agitur, consumit. Fit autem eorum dominus legatarius, si & æstimatio eorum ineatur (quod de pecunia non dico, nam pecunia non æstimatur: per eam enim cętera æstimationem accipiunt) cautionem præstante legatario, vt quũ mortuus fuerit, aut capite minutus, æstimatio earum rerum restituatur. Non igitur Senatus, qui hęc censuit, vsumfructum in his constituit, quoniam ne potuit quidem, sed inuentio cautionis quendã quasi usumfructũ introduxit.

ARGVM.

Vsusfructus, ut uarie constituitur, ita & uarie extinguitur, quo extincto qui proprietatis tãtum dominus fuit, plenam in re potestatem consequitur, qui tum uere dominus dicitur.

§ Finitur.

Extinguitur autem usufructus morte usufructuarij, & duabus capitis diminutionibus, maxima & media. Item non utendo per modum conuentum, aut tempus constitutum. Quę omnia Imperatoris nostri cõstitutio amplexa est. Similiter extinguitur vsusfructus, si usufructuarius

ctuarius usumfructus proprietario cedat: extra neo enim cedens nihil agit: & inefficax est talis cessio. Sed & si contra usufructuarius proprietatem acquirat, simili modo finitur. Vocatur autem hoc, Consolidatio: quoniam in unum conueniunt usufructus, & proprietas. Quod si quis ædium habeat usumfructum, eæq; vel incendio cõsumptæ sint, ut terręmotu subsederint, vel uetustate conciderint usufructus extinguitur, sic ut ne nudi quidem soli, siue areæ usufructus, usufructuario relinquatur, quoniam ei nõ soli, sed ædium usufructus erat constitutus. Extinctus autẽ usufructus, aliquo ex dictis modis, ad proprietatem recurrit. Et ex eo tempore dominus rei plenam in ea incipit habere potestatem: hoc est, fructus capere potest. Nam ante quũ fructus capere non posset, non plenam videbatur habere in re potestatem.

De usu & habitatione.

TIT. V.

ARGVM.

Vsus & habitatio, quę seruitutes ꝑsonales sũt, iisdem solet modis cõstitui atque interire quibus usufructus constituitur & definit. Et in fundo qui usum habet, domino, aut quibus res rustica peragitur, molestus aut impedimẽto esse non debet, alioqui vsu cadit. Sed nec alteri ipsum aut uendere, aut gratis concedere potest.

Post

POst seruitutes, & usumfructum consequens est dicere de usu, & habitatione. Vsus ysdē modis cō stituitur, & ÿsdem extinguitur, quibus vsusfructus. Minus autem lucri est in vsu, quàm in vsufructu. Nam qui usum fundi habet: nihil amplius habere potest, quam ut oleribus ibi natis, pomis, floribus, fœno, stramentis, & lignis quā tū vsui quotidiano satis est, vtatur. Eatenus quoque vsurario in fundo hærere licet, vt neq; fundi domino molestus sit, neque ÿs, per quos opera rustica fiunt, impedimento sit. Vsum autem vē dere, locare aut gratis alteri cedere nō licet quū vsufructuarius omnia hæc facere possit.

ARGVM.

Vsum domus habens cum uxore ac familia, & contra, in ea habitare potest: ius autem inhabitandi transferre in alium non potest.

§. Itē is.

ITem is qui ædium usum habet, eatenus potestatem habere intelligitur, vt ipse tantum habitet, non ut in alterum habitationem trāsferat. Vnde quæsitum est an amicum recipere liceat: & placuit, posse. Concessum autem ei est habere in habitationem, vxorem, & liberos, sed & libertos. Quinetiam & alios quanuis essent liberi, quibus non minus quam seruis utatur, velut mercede conductos. Quod si mulieri usus ędiū relictus sit, pōt ibi sine dubio cū uiro habitare.

ARGVM.

Serui usum qui habet, solus vti potest, idemq; in iumenti usu seruandum. At qui pecoris usum habet, eo tantum ad agrum stercorandum utetur

ums locis. Quoniam vero dictum est summatim quibus modis naturaliter res acquiramus, necessarium est dicere nunc quibus modis legitimo ac ciuili iure aliena acquirere possimus.

De usucapionibus & longi temporis præscriptionibus.

TIT. VI.

ARGVM.

Bona fide ac iusto titulo res mobilis hodie triẽnio: immobilis inter præsentes decennio, inter absentes annis uiginti, si tamen res litigiosa aut sacra non sit, vsucapitur.

QVVM dictum sit de naturalibus acquisitionibus, tractemus et de ciuilibus. Quod igitur is, qui suam mihi rem tradit ad hæredes dominium transferat, in confesso est. Quid autem si alienam mihi quis rem, cuius non sit dominus, tradat? an transfert hic dominium? & dicimus, quòd nequaquam. Quomodo enim, quod non habebat? Quid ergo? Possessionem in me aut detentionem, quam habebat, transtulit. Nec ea parua res est. Nam si bona fide rem accipiam (est autẽ bona fide accipere, si credã eum dominum esse qui vendidit, aut donauit, aut ex alia iusta causa, velut ex permutatione, dedit) olim quidem: si res erat mobilis, anno elapso dominus fiebam, siue in Italia, siue in prouincijs agerem. Sin vero immobilis, per biennij lapsum, quum fundus aut domus esset in Italia, usucapiebatur a me ex lege xii. Tab. & mei dominij fiebat. Nec

uero

uero iniquam esse legem aliquis existimauerit, quòd alter per vsucapionem,hoc est temporalem possessionem dominus efficeretur,& alter dominio rerum suarum priuaretur. Id enim adinuentum est,ne res ipsę perirent. Namque unusquisque ignorans num uere esset dominus rei, quam possideret, nullam omnino in eam curam impendebat, semper timens nequando verus dominus veniret,& eam sibi auferret. Et ea de causa socordes quoque erant mortales,& per socordiam ipsorum sine cura solicitudineq́; res erant: quod quum esset,illud quoque nimirum eueniebat, vt corrumperentur, & pessum irent. Perspecta igitur hac hominum cogitatione, lex xii. Tabu. in re mobili tempus anni statuit,in immobili,biennium:intra quod nisi dominus adeßet, res a posseßore auferri non posset. Nec id admodum indignantibus dominis. Sufficiebat enim iis anni aut biennii tempus ad inquisitionem rerum suarum. Et hęc quidem lex XII Tab. Imperator vero noster meliore & humaniore sententia vsus sanxit,ne tam facile tamq́; celeriter, rebus suis domini defraudarentur. Neque iterum certo loco beneficentiam suam coangustauit, sed generalem ea de re promulgauit constitutionem:qua cautum est, vt res quidem mobiles vbiq́; elapso triennio vsucapiantur: immobiles vero per longi temporis possessionem, id est, si pręsentes sint domini decennio: sin absentes, viginti annis elapsis. Verbi gratia:Fundum tradidisti mihi, aut domum ad Titium spectantem, quum te dominum eius putarem,et ita bona fide rem accipienti. Si

ti. Si præsens est Titius, decennium mihi ad usucapionem sufficit, sin vero peregre viginti anni. Hæc autem non de ijs tantum, quę in Italia sita sunt immobilia, constituta sunt, sed & de ijs quę in Prouincijs: ac olim stipendiaria aut tributaria appellabantur, & ut breuiter dicam, in tota terra eius imperio subiecta, vbique tamen bonæ fidei poßessione præcedente. Quoniam uero dictū est, bonæ fidei poßessorem vsucapere poße: inuenire est casus, in quibus vsucapio non procedat, Verbi gratia: Si quis liberam personā possideat, aut rem sacram religiosamve. Nam quia dominium addicit usucapio, hæc autem in dominium nullius recidunt, merito nec vsucapioni subijciuntur.

ARGVM.

Furtiua res, vel vi expulsiua possessa, ne a bona fidei quidem possessore vllo tempore usucapi, aut præscribi potest: Et qui rem alterius sciens vēdit, furtum tommittit.

§. Furtiuæ.

IDem dicendum est, si quis alienum fugitiuum possideat: neq; enim vsucapioni subijcitur. Neque item res furtiuæ, neque vi possessæ: etiam si quis decem aut viginti annis eas bonā fide possederit. Hæc autem ita accipe, vt furtiuas intelligas, in mobilibus: ui possessas, in immobilibus. Nam furtiuarum rerum vsucapionem inhibuit lex XII. Tab. & lex Attilia: vi posseßarum, lex Iulia & lex Plautia. Quum te igitur aliquis consulit, num ille, quod ex venditione possidet, vsucapere possit: id te ante omnia quærere oportet, bona fide an mala possideat. Et ubi intellexe

ris bona fide possidere, ad secundam mox quæstionem decurre, & roga, num sacra sit res, num religiosa, num libera persona, num furtiuum, nũ vi possessum. Et si quid eorum inueneris, dic usucapionem non procedere propter vitium rei inhærens, quoniam furtiua est, aut ui possessa. An igitur fur quive per uim possidet, usucapere potest? Forte inconsulte prosiliens, dices nequaquã: propter uitium, quod rei adhæret: nam furtiua est, aut ui possessa. Verum id te dicere nõ oportet. Ordinis enim es oblitus. Sed dicere debes usucapionem non procedere, propter priorem rationem quoniam mala fide possidet. Nouit enim furtiuã esse, aut ui possessam. Quod si fur quive per uim possidet, eam rem alteri bona fide accipienti tradat tunc ex priori responsione, cum bona fide possideat, is qui rem possidet, usucapio non impeditur, sed propter uitium rei inhærens prohibebitur: nam furtiua est, aut vi possessa. Et quid est furtiuum? Furtiuum est, non solum, quod noctu aut interdiu clam surripitur, sed etiã quæcunque res mobilis aliena, quæ inuito domino contrectatur. Cõtrectare autem est, vt dominum circa rem uersari, & omnia in ea agere, quę domini solent. Atqui, si uerum est quod dicimus, nunquam res aliena vsucapietur. Quicunque enim rem alienam possidet, inuito domino eam contrectat. Sin autem inuito domino cõtrectat, furtiuã reddit. Quod si furtiua est, prohibetur usucapio. Vitio igitur laborat definitio: & adijciendum est ei, Malo animo: & dicendum, Furtiuũ est non solum quod noctu uel interdiu clam surripitur

ripitur

ripitur, sed omne alienũ mobile, quod malo animo, inuito domino contrectatur. Sic enim definitio, sine defectu ac uitio est.

ARGVM.

Error in iure aut facto in tradente, usucapionem rei alienæ bona fide possessæ uitioque reali carentis, non impedit, si modo qui accepit, bona fide & titulo ad transferendum dominium apto accipiat: unde non continuo rem furtiuam efficit, qui rem alienam inuito alienat domino.

§. Sed tamen id.

ATqui, quamuis hoc addito, inuenio tamen cur usucapio non procedat. Nam qui rẽ alienam inuito domino possidet, profecto malo animo eam contrectat, & furtiuam reddit. Sed uerum hoc non est: Fieri enim potest ut rem alienam quis contrectet inuito domino, & furtum tamen non cõmittat quoniã malo affectu caret. Velut in hac specie: Commodaui Titio librum meum, aut seruum meum locaui, aut lancem meam apud eum deposui. Defunctus est hic, te hærede. Tu ea in hæreditate inuenisti, & hæreditaria esse putasti. vendidisti alicui bona fide accipienti aut donasti aut in dotem dedisti. Ecce rem alienam, & inuito domino contrectas. furtiua tamen non fit, quoniam malus animus abest. Quapropter is, qui accepit sine dubio rem usucapiet, quoniã fide possidet, & res abest à uitio. Neq;.n. dicere possumus, hæredẽ, qui bona fide vẽdidit, furtũ cõmittere. Id & in alia specie inuenire est. Vsumfructũ tibi ancillæ meæ concessi. Vsusfructus autẽ ancillæ in opera manuum & ministerio eius est. Ea apud te enixa est. Palã est partũ eius mihi dominio acquiri,

ut in superioribus dictum est. Tu tamen existimans partum ancillæ ad te usufructuariũ spectare, vendidisti, aut donasti eum. Ecce & hic inuito domino fecisti: quoniam tamẽ malo animo carebas, furtum eo facto non committitur. In uniuersum enim id scire debes, furtum sine malo animo nõ fieri. Furtum enim sine affectu furandi non committitur. Et paucas ego tibi species enarraui: sed rerum ipsarum uarietates atque circumstantiæ multas alias producere poterunt, in quibus aliquis rem alienã inuito domino alienabit, nec tamen furtiuam reddet.

ARGV.

Rem nõ ui possessam, vel malæ fidei possessor, bona fide accipienti tradens, vsucapiendi conditionem transfert. Et fundi aut loci furtum non cõmittit: quinetiam qui bona fide ac titulo possidet, principalibus iuuatur cunstitutionibus.

§. Qđ autem

ET hæc quidẽ de furtiuis. Porro res ui possessa, ex facto uim inferentis æstimanda est: ut si quis me aggressus, ut ex ædibus meis aut fundo me expellat. Nam quid furtiuum sit ex Iuris regulis cognoscitur. Si te igitur ui ex re immobili expellam, non possum eam usucapere: quoniam mala fide possideo. Sed & si quis bona fide eam a me accipiat, non usucapiet, propter vitium quod rei inest. Est enim ui possessa. Quod si nullo uis illatę vitio laboret, is qui eam bona fide accipit, usucapere potest. Et qualiter id contingat, dicere necesse est. Habebat aliquis fundum, eum peregre profectus uacuum reliquit, aut etiam præsens, nullam eius curam habuit, aut mortuus est sine successore,

neque

neque quisquam omnino hęreditatē eius adijt. Ego conspicatus vacantem esse hunc fundum, nec a quoquam possideri, in possessionem eius intraui: usucapere eam nullo modo potero, mala enim fide possideo, sciens esse alienum. Quod si eum alteri, tradam bona fide accipiē ti procedit usucapio: & longum tempus dominium ei, ut dictum est, acquirit. Quoniam neque prior responsio usucapionem impedit, quippe quum bona fide possideat. neque rursus posterior: abest enim res a uitio. Atqui dicere possit aliquis, furtiuam rem esse factam. Nā quum ego sciens esse alienum fundum, eum tamen vē dam furtiuum uideo facere. Sed falsa est ratio hæc quoniam rerum immobilium furtum non committitur. Sublata est enim & explosa e ciuili iure sententia quorūdam Iurisconsultorum, existimantium in rebus immobilibus furtum committi. Sed neque res ui posessa est, quoniam neque facinus uim inferentit consequutum est. Reliquum est ergo, ut qui eam bona fide accepit, decem aut uiginti annis elapsis dominus fiat, quum & constitutionibus adiuuetur, quæ dicunt: longam & indubitatā possessionem nulli auferri debere.

ARGVMENTVM.

Quæ furtiua atque ui possessa sunt, uitio purgato usucapioni subiecta sunt.

§. Aliquando.

DIctum est, res furtiuas & ui possessas usucapi nō posse. Aliquando tamen eę in usucapionem cadūt: ueluti, si in domini potestatem reuersæ fuerint. Tunc enim uitio, quo tenebantur

tur, liberantur, & in usucapionis causam redeunt. Verbi gratia: Seruum tu mihi Titij, quem surripueras, aut fundum quem vi obtinueras, uẽdidisti: impediebatur ius vsucapionis. Euenit, vt medio tempore possessio cuius a me ad Titium dominum transiret, statim furtiuæ esse res aut ui possessæ desinũt. Quapropter si postea ego possessionem earum nanciscar, nihil obstabit quo minus usucapiantur. ARGVM.

Res fisco addictæ vsucapi non possunt: nondũ ac dictæ aut denuntiatæ possunt.

§. Res fisci.

H*AEc habeto in modum præuię inspectionis, ueluti pro fundamẽto quodã. Si quis testimonio facto moriatur, is ei succedit, quem hæredem scripserit. Sin uero intestatus, ad successionem eius ueniens liberi, si qui sunt post hos, si nõ extent, agnati & fiunt hæredes. Si agnati desint, cognati; & fiunt bonorum possessores. Quod si nulli eorum supersint, aut hæreditatem non admittant, vacantia fiunt ea bona, & fisco acquiruntur. Et quicunque actionẽ habet aduersus defunctum, qualiscunq; ea sit, siue in rem, siue in personam, siue hypothecariam, eam intra quadrienniũ aduersus fiscũ proponet. His ita ueluti pro fundamento quodam præcognitis, vide deinceps cętera. Supra diximus, res furtiuas, & ui possessas, vsucapi non posse. Inuenias & aliud, quod vsu non capiatur: veluti, res fiscalis vsucapi non potest. Scribit tamen Papinianus si quis sine successore moriatur, bonaq; eius fiant uacantia, et aliquis antequam bona fisco denuntientur, quędam ex ijs mihi uendat & tradat bona fide ementi,*

procedere

procedere vsucapionem. Nondum enim res fiscales fuerunt, quæ in patrimonium fisci versæ non sunt. Hoc nanque non solum prius Imperator, sed etiam Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

ARGVMENTVM.

Res ut usucapi queat, uitio omnino carere, & bona fide iustoque titulo accipi debet. Et quid in falsa causa erat usucapioni occasionē nō præbet.

Nouissime autem & hoc scire oportet, rem vsucapiendam talem esse debere, ut nullū in se uitium habeat, utq; item bona fide ematur aut ex donatione capiatur, vel etiā alia ex causa comparetur. Sed & ueram esse possessionis causam oportet: Error enim falsæ causæ, locum vsucapioni non præbet: ueluti, possidebam rem, quā emisse me putabam, nec emeram, aut donatam esse mihi, nec erat donata. Nam falsa possessionis opinio, vsucapionem impedit.

§. Nouissime.

§. Error.

ARGVM.

Possessio quæ olim profuit, & hæredi quoq; proderit. Et ut bona fides authoris, successori prodest, sic mala quoque oberit. At possessionem bona fide cœptam successoris fides mala non uitiat. Et cōtra mala fide inchoata, successoris bona fide non iuuātur. Tempora autem possessionum authoris ac successoris constitutionibus coniungi permittuntur.

Fundum alienum bona fide aliquis possidebat, opus erat longo tempore vt dominus fieret: & post octo forte aut nouem annos mortuus, hæredem iure ciuili, aut iure prætorio

bonorum possessorem habuit. Hæres huius aut bonorum possessor si reliquo tempore possideat, ita rem habebat, ut auferri ab eo non possit, etiam si fundum esse sciuerit alienum. Nam possessionem bona fide inchoatam, mala fide successoris non uitiat. Quod si contra, mala fide alienum fundum quis posederit, hęres eius aut bonorum possessor, etiam si alienum esse ignoret non iuuabitur, propterea quod initium possessionis cũ mala fide apud defunctum fuerit. Hæc de longo tempore dicta religiosissimi nostri domini constitutio etiam ad usucapionem produxit, ut a defuncto bona fide inchoata possessio in re mobili, & successori proficiat ad implẽdam usucapionem, & tempus eius confirmetur, quamuis successor alienam esse sciuerit. Ex contrario quoque ut mala fide inchoata possessione a defuncto hæredem bona ipsius fides in possidendo, non iuuet.

§. Inter uẽditorem.

Sed & si quis bona fide rem alienam emerit temporeq; aliquo possederit demum vendiderit: possederit & is, qui eam iterum de emptore emit: coniuncto utriusque personæ emptore possessionis, secundo emptori dominium eius acquiritur. Sic enim Diui seuerus & Antoninus rescripserunt.

ARGVM.

Qui a fisco uel rem alienam emit, alioue iusto accipit titulo, ab inde tutus est: at ei, qui se læsum putat, intra quadriennium aduersus fiscum de iure suo experiri permittitur, postea nequaquam. Idemq; ius in reb. ab Imperatore, Augustaue alienatis seruari præcipitur:

Emissa

§. Edicto.

EMissa est & constitutio ab Imperatore D. Marco in modum edicti, qua cauetur, ut qui rem alienam a fisco emerit elapso quinquennio dominus eius fiat. Edictum hoc necessarium erat ijs, qui minore tempore, quam quinquennio domini eius, quod emerant, fieri non poterant: ue luti, qui forte furtiuum erat, & post tēpus quinque annorum, conuentus emptor præscriptione repellebat agentem. Et hæc quidem Diuus Marcus. Extitit autem & D. Zenonis constitutio dicens eum, qui a fisco emerit, aut dono acceperit aut ex permutatione comparauerit, statim securum fieri & potiorem auferre, calculum, siue experiatur, siue conueniatur. Ipsum uero rei dominum usque ad quadrienniū actionem habere aduersus fiscum. Atque hęc non in proprietate tantum, sed etiam in pignore vel hypotheca, eadem constitutio pro lege tradidit. Itaque neque dominus rei actionem in rem, neque creditor Seruianam de rebus a fisco alienatis, saluas habebant post quadriennium. Extat, & Principis nostri constitutio, quam nuper emisit, qua cauetur, ut eadem obseruentur in ijs, quæ serenitas ipsius alienauerit, aut religiosissima domina nostra, quæcunque Zenonis constitutio, in fiscalibus alienationibus introduxit.

De donationibus.

TITV. VII.

ARGVM.

Donationū genera duo, causa mortis scilicet,

 & in-

& inter uiuos. Donatio mortis causa, quæ lega torum istar redacta est, hic definitur. Ea autem tribus modis reuocatur.

EST & alius modus acquisitionis, donatio: de qua tractare necessarium est. Meminimus eius, velut obiter & supra: verum nunc per fectam de ea instituimus doctrinā. Donationum igitur duo sunt genera, quarum vna mortis cau sa dicitur, & altera inter viuos. Et mortis causa donatio est, quæ per mortis cogitationem fit. Veluti si quis periculosam aggressurus nauigatio nē, aut iter infestum feris, latronibus, hostibus ve ingressurus, donet aliquid, ut si quid donanti humanitus contigerit, ei, qui accepit, extorqueri donatio non possit. Sin uero prior decesserit is, in quem donatio collata est, liceat donanti, quod do nauit repetere. Quod si pœnituerit donantem, do nationem suam recipit, quemadmodum si prior decesserit donatarius. Hæ autem mortis causa donationes, per omnia ad exemplum legatorum redactæ sunt. Nam olim dubium erat inter Iuris consultos, donationibus an legatis similes essent; & quum vtriusque quædam haberent insignia donationis, inquam & legati, alij donationi es se similem, alij legati instar habere dicebant do nationē causa mortis. Sed prodijt cōstitutio Prin cipis nostri, quæ hanc contentionem persecuit: Sā citum est enim ut per omnia fere legatis exæqua retur. Dixi Fere, quoniam à uiuente in uiuentem confertur. Constituatur igitur secundum ea, quæ diuina eius constitutione expressa sunt. Est au-

tem

tem veluti in summa, mortis causa donatio, quũ se quis mauult habere, quàm eum cui donat: & eum cui donat, lucrari rem mauult, quàm hæredem suum. Huiusmodi donationem & diuinus ille Homerus Telemachum Piræo facientem introducit, in Odyssea, his versibus.

Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα   Οδ-
    νας.ρ
Εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι,
Λάθρη κτείναντες πατρώια πάντα δάσονται,
Αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Idest, si Latine transferas:
Piræe, incertus quoniam rerum exitus harũ est,
Si tacita incautum stolidi me forte necare.
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:
Hęc ego te malo, quàm illorum quempiã habere.
Sin ego eos iusta meritos affecero clade,
Tum mihi tu læto reddes illa omnia lætus.

ARGVM.

Donatio inter uiuos legatis nõ omnino ex ęqua ta, nulla mortis cogitatione facta, temere non re

uocatur, quæ secundum modum suum, aut insinuatione eget, aut minime: quandoque etiam supra modum factæ insinuationem non requirit.

§. Aliæ.

Cognita donatione causa mortis, dicamus de reliquis donationibus, quæ fiunt inter uiuos. Fiunt autem hæ nulla subsistente mortis cogitatione, sicut eæ quæ legatis comparantur. Porro has, ubi finem acceperint, temere non licet reuocare, Perficiuntur autem, finemq; accipiunt, quum donator uoluntatem suam per literas, aut etiam sine scripto declarauerit. Et quemadmodum uenditor rem venditam tradere emptori cogitur, ita & Principis nostri constitutio, eum qui donare uoluit, omnino quod donauit, cogit tradere: plerumque & perfectum robur donationi tribuit, etiam si traditio non sit sequuta. Neq; vero id tantum de ijs, in quos donationes cõferuntur, statuit Princeps, sed & quiddam aliud pter hoc adinuenit. Nam quum ueteres quidam Imperatores constituissent, ut donationes quæ ducentos solidos excederet, actis interuenientibus insinuaretur, ipse sanciuit, ut usq; ad quingentos solidos donatio & sine insinuatione, valida esset. Inuenit adhac donationes quasdam, quæ neq; si summam quingentorum solidorum excedant, actorum insinuatione indigeant, sed robur eas & vires, habere iussit. Multaq; ptærea & alia ad ulteriorem exitum, & robur donationum. Sed ea omnia facile reperiet, qui diuinas eius constitutiones velit euoluere.

AR-

ARGVM.

Donationem quamlibet plenam ac perfectam ingratitudinis occasione reuocari, ne ex liberalitate sua damnum quis experiatur.

§. Sciendũ.

Illud autem sciendum est, ꝙ & si plenæ ac perfectæ sint donationes, secundum modos iam relatos, si tamen ingratus probatus fuerit donatarius, in eum, à quo beneficium, in ipsum collatum est, constitutio principis nostri, potestatem fecit donatori, eas ex certis causis, quæ ingratitudini ascribuntur, reuocandi, ne qui res suas liberalitatis causa in alterum transtulit, damno iniuriaq; ab eo afficiatur, cui donauit. Ingratitudinum autẽ modos & actiones, per quas donationes reuocantur, facile est discere, si quis dictam constitutionem legat.

ARGVM.

Donationem ante nuptias, quæ in se tacitam habet conditionem, si nuptiæ secutæ fuerint, non tantum matrimonio constante augeri posse, sed etiam constitui, ac etiam tum initium capere: vnde & conuenientiori appellatione propter nuptias dicta est.

EST & alia species donationis inter uiuos, quam veteres quidem Iurisconsulti ignorarunt, sed constitutiones Principum, qui post illos venere, introduxerunt. Vocatur autem Ante nuptias donatio, quam scilicet sponsus in sponsam confert. Habet autem tacitam in se conditionem ut, tunc demum vires habeat, & rata sit, quum nuptiæ fuerint sequutæ. Porro ante nuptias vocata est, quod ante contractum matrimonium fieri debeat: non autem post nuptias. Nam in uniuersum, omnis prohibita

est donatio

est donatio constante matrimonio inter uirum & vxorem facta. Sed prodijt constitutio sanctissimi Iustini, permittens, vt quemadmodum veteres tradunt, constante matrimonio dotem augeri posse, & si forte centum solidi in dotem dati essent licere mulieri post tempus contracti matrimonij quodcunque vellet addere, & dotem maiorem facere, nec quisquam id donationem vocabat. Ita & vir donationem ante nuptias possit maiorem reddere. Ac permisit, vt vno partem suam augente, & alter idem faceret. Sed quum ita constitutio hæc vellet, nomen donationis ante nuptias non erat non veniens, & dicebatur ante nuptias, quæ tamen post nuptias facta esset. Itaque Princeps noster religiosiss. omni ex parte ius ciuile volens carere vitio, et apta rebus quibusq; dare nomina laborans: constituit vt non solum donationes hæ constante matrimonio augeri, sed etiam initium capere possent. Nã si ego vxorem duxero, nulla in eam collata ante nuptias donatione, ob inopiam forte aut aliam quam causam, nunc vero constituere ei aliquam velim, nihil obstabit quo minus id faciam. Hoc insuper sancito, ne post hac, Ante nuptias, sed vt, Propter nuptias vocetur donatio. In his igitur doti exæquata est donatio, Propter nuptias. E quemadmodum non augeri tantum sed etiam dari dos post contractas nuptias potest, ita & donationes, quæ propter nuptias fiunt, non solum præcedant nuptias, sed etiam post eas contractas, vel ex parte fiant, vel initium sumant.

AR-

ARGVM.

Accrescendi ius, acquirendi ciuilis modus, hodie in seruo duorum communi, ab altero dominorum manumisso locum nequaquam habet, sed non manumittenti soluto consulitur pretio, seruo autem libertas constitutione principali cõfirmatur.

§. Erat olim.

EXposuimus ciuiles acquisitiones, tum eam quæ per vsucapionem fit, tum eam quæ per longi temporis possessionem. Quod si quis diligẽtius inquirat, inueniet & alium antiquiorem ciuilis acquisitionis modum. Vocatur is autem per ius accrescendi. Et in hunc fiebat modum: Patrimus & Titius seruum habebant communem. Patrimus inuito Titio communem seruum manumisit vindicta, siue apud magistratum. Cautũ erat iure ciuili, non solum Patrimũ in hac specie nihil agere, neq; seruum seruitute liberare, sed etiã partem domini, quam in eo habebat, amittere, et amissam iure accrescendi ad Titium transire: & ita deniq; solum Titium fieri eius dominum. Sed quum hoc exemplo esset pessimum, & seruum libertate defraudari, & eos qui erga seruũ humaniores esse uellent danno affici: rursus eos, qui misereri eius eumq; seruitute liberare nollẽt, lucrum capere, parte serui ipsis accrescente: religiosissimus noster Imperator, inuidia id plenum iudicans, diuinam ipse viam remedij excogitauit, per quam & Patrimus, qui manumiserit, & Titius, qui non consenserit, & seruus qui libertatem acceperit, constitutioni ipsius gratias agãt. Seruum enim liberum esse iussit (quando & veteres legumlatores multa & aduersus communes regulas studio & fauore libertatis) inuenerunt

runt) ut & Patrimus libertatem a sese datam ratam firmamque esse lætetur, & socij res in pretio seruetur in damnis, id ei secundum partem dominij quam habebat in seruo restituente manumissore. Sicut latius in dicta constitutione comprehensum est.

Quibus alienare licet, uel non.

TIT. VIII.

ARGVMENTVM.

Qui dominus est, rem suam quandoque alienandi potestatem non habet: & contra, non dominus quandoque habet: ut, qui rei dotalis dominus est, eam ne vxore quidem consentiente, alienare, aut obligare potest: creditor autem, qui dominus nō est, forma legis seruata, ex pacto, vel etiam nullo intercedente pacto, pignus alienat.

NVNC mirabiles quosdam casus enumerare est necesse: quando aut is, qui dominus est, rem suam alienare non possit, aut is, qui dominus non est rem non suam possit. Et primo de illo dicamus quando dominus alienare non possit: veluti mulier quædam, quum viro nuberet, varias ei res nomine dotis dedit: dedit autem & fundum. Et traditione facta, totius dotis eum dominum fecit. Vir igitur quicquid eorum, quæ in dotem accepit, alienauerit, dominium in accipientem transfert: dotalem vero fundum, id est, qui datus in dotem est, lex Iulia alienari prohibet, quamuis eius vir sit dominus. Sed & hoc lex Iulia vetabat, ne res immobiles in Italia sitæ, à viro, inuita uxore alienarentur, Obligare vero eas ne volente quidem

dē uxore poterat: Sed absurdū hoc videbatur esse alienationem consentiente uxore recte fieri, vbi tamen res penitus ad alium abit: hypothecas vero, vbi res in dominio mariti manebat, nec de consensu uxoris concedi. Verum, dicimus ex tali cogitatione, ad hanc rationem prorupisse legem. Nouerat enim, vbi de alienatione fundi dotalis, quam maritus faceret, ad mulierem referretur, ipso auditu turbatum iri mulierem, nec inductum iri vt consentiret. Sin vero de hypotheca uxori maritus aliquid diceret, non grauatim eam consensum præstaturam. Non iniuria ergo, rogatione sua, hypotecarum causam subuertit: alienationem vero, uxorij consensus difficultati reliquit. Lex igitur Iulia, alienationem inuita uxore factam prohibuit, hypothecam autem, & de consensu uxoris factam vetuit. Et locum hæc habebant tantum in rebus immobilibus in Imperator vero noster commodissima excogitatione vtrunque commutauit. Nec enim in solis Italicis prædijs, verum etiam in prouincialibus, prohibitam esse & interdictam marito voluit alienationem vel obligationem rerum dotalium etiam si rei gerendæ mulier consentiat: ne muliebris sexus imbecillitas, perniciem rebus ipsis afferret. Porro nunc dicere oportet, quādo is qui dominus non est, alienandi habeat potestatem. Id autem velut in hac specie contingit: Centum à te solidos mutuo accepi, fundumq; tibi meū in cāusam pignoris obligaui, ac cōueni, vt anno elapso, & debito non exoluto, pignus tibi vendere liceat. Ecce hic, creditor quum dominus non

§. Cōtra.

sit,

sit, recte alienat. Si quis tamen rem diligentius inspiciat, nihil miri contingit. Nam ei debitor ipse, qui dominus est, vendere videtur: cui ex pacto cessatione facta in soluendo debito, vendere creditorem permittit. Et olim quidem formam quandam habebant creditores, qua concessum ijs fuerat, hypothecas aut pignora vendere. Sed emissa est Imperatoris nostri constitutio, quæ neque creditores indebiti sui persecutione impediri voluit: neque debitores temere & inexcuse res suas amittere. Elegantem igitur adinuenit alienandi modum, per quem pignorum venditio possit procedere. Quæ constitutio vtrunque beneficio affecit, tum debitorem, tum creditorem. Modos autem quibus hæc fieri possint, facile est inuenire, si quis sacram hanc sanctionem legat.

ARGVM.

Pupillus pecuniam suam siue tutoris authoritate mutuans, accipientis non facit: quo fit, vt extantes numos vindicet, consumptos haud mala fide condicat, aut ad exhibendum, si mala intercessit fides, agat.

§. nec admo nidi.

SVnt et alij qui res suas alienare non possint. Vt pupillus & pupilla res suas alienare non possunt sine authoritate tutoris: quapropter neque mutuum dant. Quid autem id sit, dicere est operæpretium. Tu vero hæc habeto in modum præuiæ inspectionis, velut pro fundamento quopiam. Definitio mutui est, vt accipiens dominus fiat, & vt nobis obligetur, non ad eadem illa, sed ad alia eiusdem substantiæ & quantitatis. Ideo autem dixi, vt accipiens dominus fiat: nempe vt commoda-

commodatum & depositum vitarem: in his enim accipiens dominus non fit. Ideo rursus dixi, Vt nobis obligetur: nempe vt uitarem donationem. In hac enim accipiens non obligatur. Ideo denique dixi, Non ad eadem illa, sed alia eiusdem substantiæ & quantitatis: ne scilicet vsum mutui tollerem. Nam si cogeretur is, qui mutuum accepit, ea, quæ accipit, reddere: superuacuum esset mutuari. Enimuero non quæuis res mutuo dantur sed eæ, quæ in pondere, numero, aut mensura consistunt. Et in pondere consistunt, uerbi gratia, aurum, argentum, plumbum, stannum, cera, æs, pix, & si qua similia. In numero, quæ per numerum dantur, vt minuti numi. In mensura, verbi causa, frumentum, hordeum, & reliqua talia. His ita veluti pro fundamento præcognitis, vide nunc cætera. Diximus pupillum sine tutoris authoritate res suas alienare non posse. Quid igitur si mutuum dederit sine tutoris authoritate, an valida est mutui datio? Et dicimus, nequaquam. Nam in mutuo, accipiens, dominus fit: id quod hic non fit, quoniam sine tutore pupillus alienare nō potest. Neq; mutuum igitur consistit, neque accipiens obligatur. Quid ergo? Numos à se mutuo datos actione in rem pupillus vindicabit, idq; si extant numi. Sin vero mala fide consumpti sunt, id est, ab eo qui pupillum esse sciuit, a quo mutuum accepit: actione ad exhibendum tenebitur. Nam quæ, quum extant, actione in rem uendicantur; in ijs si occultentur, aut mala fide consumpta sint, actioni ad exhibendum locus est. Quòd si bona fide consumpti sunt, id est, eo qui

eo qui mutuum accepit existimante adultum esse qui mutuum dabat: tunc neq; actio in rem intentari potest, quoniam non extant numi; neque ad exhibendum, quoniã non occultantur, neq; mala fide cõsumpti sunt. Quid ergo fiet, ne ius, quod pro pupillo introductum est, in damnũ ipsius vertatur? Et postea, quàm nulla ex Iuris regulis actio competit, reliquum est, vt condictionem habeat, & quòd pecuniæ numeratione effectum nõ est, vt scilicet mutuum consisteret, & condictione teneretur accipiens: id efficiat bona fides consumentis. Nam & hic oritur condictio.

ARGVM.

Solutio a debitore pupillo tutoris authoritate ac iudicis interposita, facta plenam soluenti parit liberationem: alioqui pecunia salua, aut ditiore pupillo reddito, exceptionis beneficio liberatione solues cõsequitur: aliter aũt minime liberatur.

§. At ex cõtrario.

QVid autem contra, si quis pupillo rem aliquam det sine tutoris authoritate? Et dominus fit pupillus. Neq; enim lex ei inuidet patrimoniũ suum sine tutoris authoritate augenti. Quid ergo si debitor pupilli, ipsi pupillo debitum soluit? Et dubium non est, quin pupillus eorum dominus fiat, quæ soluuntur. An ergo debitor obligatione liberatus est? dicimus quòd nequaquam. Nam si dicimus debitorem liberatum esse, iam reperitur pupillus accepto sine tutoris authoritate debito obligationem alienare, quod prohibitum est, In solutione ergo debiti, opus est authoritate tutoris. Si quid enim siue permissu illius solutum fuerit, non liberatur debitor. Et

hoc

hoc apertissime Princeps noster religiosissimus constituit in constitutione, quam ad Cæsarienses aduocatos, ex suggestione Triboniani quæstoris emin ntissimi scripsit: qua sancitum est, ut debitor pupilli, solutionem tutori eius aut curatori faciat (scit enim quando impuberi curator detur) quam ita facere debet, ut prius iudicis sententia sine omni sumptu celebretur, quæ solutionem fieri permittat. Quo subsequuto, si & iudex pronuntiauerit, & debitor soluerit: plena securitas ei, qui soluerit, parta est, ut pote à debito iam liberato. Quod si præter dictam formam solutio aliqua debiti facta fuerit, & soluta pecunia extet apud pupillum, aut acceptam utiliter in usus suos, aut patrimonium suum consumpserit, forte enim aut ædes suffulsit, aut fundos uos excultiores reddidit, aut præceptoribus mercedes prebuit, aut creditores absoluit: nihilominus & ita saluam habet aduersus debitorem actionem pupillus, sed si agere cum eo nitatur & debitum petere, opposita doli mali exceptione submouebitur. Sin vero acceptam per luxum & inutiliter consumpserit, aut furto amiserit: debitum à debitore iterum repetet, nec ulla obstabit exceptio: nam proculdubio condemnabitur debitor, quia temere sine tutoris authoritate, & non secundum dispositionem constitutionis Principis nostri, solutionem fecerit.

ARGVM.

Pupillus, sine tutore creditori debitum inutiliter soluit: & ideo qui extant, numos vendicāt,

sup-

ſuppreſſos aut mala fide inſumptos ad exhibendũ actione repetit.

§. Sed ex diuerſo.

IMpuberes quoque ſine tutoris authoritate ſoluere non poſſunt, quando nec dominium in accipientem transferunt: propterea quòd nullam ſine tutoris authoritate res ſuas alienandi poteſtatem habeant. Quid ergo fiet, quum ſoluerũt, nec à debito liberantur, quaſi is cui ſolutum eſt, dominus factus non ſit? Et dicimus extantibus nummis fore, vt in rem actionẽ habeãt: ſuppreſſis aut mala fide conſumptis, ad exhibendum. Quod ſi bona fide conſumpti ſint, quia forte creditor putabat eſſe adultos, & ita conſumpſit: quoniam neque actio in rem procedit, quum non extent, inutiliſq; eſt & actio ad exhibendum: quum neque mala fide conſumpti ſint, neque ſupprimãtur: ex ipſo facto hoc liberabuntur pupilli a debito. Et quod numeratio ſine authoritate tutoris facta non fecit, id conficit bona fides conſumentis.

Per quas perſonas nobis acquiritur,

TITVL. IX.

ARGVM.

Quæri nobis non tantum per nos poteſt, ſed & per eos, quos in poteſtate noſtra habemus liberos ac ſeruos, & eos, quorum uſusfructus nobis debetur: ad hæc per ſeruos alieños & homines liberos, quos bona fide poſsidemus.

QVæcunque dicta ſunt, ſiue in rebus, ſiue in actionibus acquiruntur nobis, non ſolum per noſmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habemus. Itẽ per ſeruos alienos, in quibus vſumfructum habemus. Sed & per

liberas

liberas personas, & seruos alienos, quos bona fide possidemus, nostros esse seruos existimantes. De singulis ergo diligentius uideamus.

ARGVM.

Aduentiorum bonorum filij patri usumfructū, sibi proprietatē acquirunt: profecticiorum autē & usufructus & ꝓprietas patri omnino quærũtur.

§. Igitur.

ET in primis, liberi nobis nostri acquirunt, quos in ptāte habemus, siue mares sint, siue fœminæ. Atque olim quidē, quicquid vndecunq; ad eos peruenerat, nobis, in quorum erant potestate, acquirebant: exceptis castrensibus peculijs. & ita hæc parentum erant, quæ liberi acquisierant, ut potestatē haberent qđ p unū uel unā ex liberis acquisitum erat alteri filio, aut extraneo donare uel uendere, vel quocunq; modo applicare. Quod quum Principi nostro inhumanū uisum esset, generali ipsius constitutione competentem id curam accepit, in qua & liberis pepercit, & parentibus debitum honorem reseruauit. Sanciuit enim vt si quid ex re patris filio, qui in potestate eius est, obueniat, donatum forte a patre, aliave ex causa ad eum trāslatum: hoc secundum antiquam conseruationem, totum patri acquiratur. Nec enim vlla inuidia est, id, qđ ex patris occasione ad eum profectum est, ad patrem reuerti. Quod uero alia ex causa filiusfamilias acquisierit, eius ut usus fructus patri acquiratur, & proprietas apud filium maneat. Iniquum enim est, id quod magno labore, aut prospera fortuna cuiquam accessit, in alterum conferri, & ei, qui primitus acquisierit, causam mœroris

esse, quoniam non tam molestum est nihil acquisiisse, quàm quum acquisieris, id tibi auferri.*

* quoniam Sumptum videtur ex oratione Cyri apud Xenoph. lib. pę

ARGVM.

Filium emancipans velut in emancipationis pretium dimidiam vsusfructus aduētitiorum partem duntaxat consequitur. quæ in tertiæ locum partis, hodie successit.

§ Hoc quoq;

ERant sane, & ante constitutionem religiosissimi nostri Principis quædam, quæ patri non acquirebantur: ut bona materna, & lucra nuptialia. Erat & constitutio, per quam licebat patri filiũ emancipanti, tertiā partē eorum, quæ acquisitionem effugiunt, sibi retinere, quasi emācipationis pretium. Et inhumanum quiddam accidebat: ut emancipatio, quæ honoris causa filiofamilias dabatur (nam sui iuris per eam fiebat) in damnum ipsius converteretur. Per diminutionem enim rerum fortunis suis spoliabatur. Vnde religiosissimus noster Princeps constituit, ne posthac tertiam partem proprietatis pater retineret in rebus filij, quæ in acquisitionem nō ueniunt, sed dimidiæ partis usumfructũ. Sic enim & intactum apud filium manet patrimonium suum, & pater dimidię partis usumfructum accipiens: maioris honoris nomine lætatur, ut qui pro tertia dimidiam sit habiturus.

ARGVM.

SERVVS etsi domino uel ignoranti acquirit, hęreditatem, tamen nisi eius iussu non adit: cui non proprietas tantum, sed & possessio quoq; quæritur.

§. Itē vobis

NOn solum autem liberi nostri, qui in potestate nostra sunt, nobis acquirunt, sed etiā serui nostri, siue quid ex traditione nāciscantur, siue

siue stipulentur, siue ex alia qua causa acquirant. Id enim & ignorantibus, imò quod maius est, & nolētib. dominis acquiritur. Nam seruus, vt qui in alienæ sit potestate, nihil proprium habere potest, excipe hæreditatem: Si enim ab aliquo seruus meus, hæres scribatur: haud aliter eam acquirere potest, quam si iußu meo adeat. Nam fieri potest, ut onera, quæ latent, necdum comparent longe maiora sint lucro, quòd prima facie apparet. Porro absurdum esset, ignorantes, imo & nolentes nos, damnosam adire hæreditatem, eaq; propter, in acquisitione hac necesse est, domini iußus præcedat. Et si voluntate mea seruus meus adierit, perinde hæres efficiar atque si ego ipse hæres scriptus fuissem. His autem consequens est, vt & legata ipsis relicta, nobis acquirantur. Porro non solum proprietas per eos quos in potestate habemus, acquiritur nobis, verum etiam possessio. Siquis enim rem non suam mobilem aut immobilem, seruo meo bona fide accipienti tradat possessio eius siue detentio ad hoc mihi proficiet, vt rei dominus constituar per vsucapionem, vel longi temporis possessionem.

ARGVM.

Seruus, cuius vsusfructus nobis debetur, ex duabus causis, scilicet re nostra, ac operibus suis nobis, ex reliquis proprietatis domino qnærit.

§. De ijs autem.

ET hæc quidem de seruis nostris. Acquirunt autem nobis, vt dictum est, & serui alieni, ĩ quib. vsum fructũ habemus. Non tamẽ

quibuscunque ex causis, sed ex duabus tantum: hoc est, ex re mea, & ex operis suis. Ex re mea est, quando, verbi gratia, curam ei possessionum mearum credidi: aut permisi, ut pecuniis meis mutuandis praeesset, dispensatoremque (ut vocatur) eum feci. Fieri enim potuit, ut ex diligentia circa rem familiarem, vel circa res rusticas, vel in mutuum dando, extrinsecus aliquid ad ea, quae mihi debentur, & ad me spectant, lucri corraderet: hoc dicitur ex re mea, & mihi acquiretur. Ex operis autem suis, verbi gratia, aut sutor erat, aut faber, aut pictor. Locaui eum, ut alijs operaretur, pactamque mercedem pro arte sua acciperet. Fieri potest, ut hic supra pactam mercedem aliquid acceperit: & quod inde partum est, mihi acquiret, idest, ex operis suis. Si quid vero extra has duas causa acquisierit, hoc ad proprietarium pertinet. Quapropter siue hereditas ei relicta, siue legatum datum est, & legatum est consequutus, siue donationem aliquis in eum contulit, proprietario id, non vsufructuario acquirit.

ARGVM.

Liber homo ac seruus alienus bona fide possessi, possessori ex re ipsius propria, operisque suis non modo proprietatem sed & possessionem q[illegible] [illegible] duas ca[illegible]
que qua[illegible]
partu[illegible]
qui[illegible]

fide poßideo, siue liber sit, siue alienus seruus. Nam & hi, ex duabus illis causis nobis acquirunt, hoc est, ex re mea, vel ex operis suis. Quod uero extra istas duas causas nanciscūtur, id, si liber est, quem bona fide poßideo, lex ipsi reseruat, in illud scilicet tempus, quum fortunam suam is agnouerit: quod si alienus est seruus, quē bona fide poßideo, domino uero acquiruntur quæcunque ille acquisierit, præter quam ex duabus illis causis. Porro qui bona fide alienum seruum possidet, tantisper ex duabus tantum causis illis eorum: quæ acquisita sunt per seruum, dominus sit, dum triennium transeat: hoc enim elapso, seruum in posterum vsucepit, & quacunque is aliquid ex causa acquirat, ipsi acquirit. Nam qui liberum bona fide possidet, non vsucapit, vt dictum est. Sed neque is qui vsum fructum, habet, vsucapere vnquam potest. Primum quia non possidet: porro sine poßessione usucapio non procedit. Est autem poßessio, animo dominantis possi[illegible] uero tantum habet ius vtendi & fr[illegible] nullo ad iuris regulas habi[illegible] ijs quæ oculis videt æs[illegible] rium possidere dixe[illegible] ori ratione prohibebit [illegible] od usufructuarius [illegible] e enim nescire po[illegible] lum autem [illegible] iet [illegible] ibus usum- [illegible] fide possidet [illegible] uam bona iti [illegible] se existimans.

2 *sed*

sed etiam possessio acquiritur, secundum tamen ea, quæ paulo ante dicta sunt hoc est ex re mea, uel ex operis suis. Nam si rem alienam ex duabus his causis, ab eo, qui dominus non fuerit acceperint tempora, quibus ipsi in possessione fuerint, & mihi ad usucapionem proficient, siue current.

V R G V M.

Per extraneu prorsus, nobis omnino nihil quæri potest: nisi is procurator sit, qui non dominium modo, uerum & possessionem atque usucapiendi conditionem nobis acquirit.

§. Ex his.

EX ijs igitur, quæ dicta sunt, apparet, per liberas personas, quæ nec in potestate nostra sunt, nec bona fide nobis seruiunt: item per alienos seruos, in quibus neque usumfructum habemus, neque possessionem bonæ fidei, nulla ex causa quicquam nobis acquiri posse. Et hoc scilicet est, quod uulgo dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse, excepto casu, quem iam referam. Nam si quis mihi prædium, quod alio in loco situm est, uendat: neque ego illuc proficisci possim, sed procuratorem meum mittam, & hic possessionem prædiorum accipiat: possessio mihi per eum acquiretur. Nec uero solum si scientibus nobis id contingat, sed etiam si ignorantibus, possessio eius, quod nostro nomine ijs datum fuerit, nobis acquiritur, ut uoluit constitutio Seueri Cæsaris. Possessione uero nobis acquisita, tacite sequitur & dominium, si dominus fuerit, qui tradidit: quod si non fuerit, per usucapionem

capionem, aut longi temporis possessionem, dominium rei traditæ acquiro.

ARGVM.

Epilogo admodum eleganti cum venusta transitione, quæ superioribus titulis dicta sunt, repetit ac concludit, quæ dicturus deinceps, paucis perstringens.

§. hac tenus.

Hactenus dixisse sufficit, quemadmodum singulæ res nobis acquirantur. Est & alius ciuilis acquirendi modus per legatum: quo & ipso iure singulæ res nobis acquiruntur. Item per fideicommissa: vbi etiam singulæ res possunt relinqui. Verùm hæc commodius suis locis infra dicentur. Acquisitiones igitur aut Iuris gentium sunt, aut Ciuiles: Et Iuris gentium quidem sint quatuordecim: vt Venatio, Hostium spolia: & lapilli in littore maris inuenti, siue pretiosæ gemmæ. Animalium nostrorum fætus, Alluuio: insula in mari aut flumine enata: Et prædia ad alueum à flumine desertum, habere: Et alienam materiam, in eam speciem, quæ in pristinam materiam redire nequeat, mutasse: Et ex aliena & sua materia speciem fecisse: Duorum materias eiusdem aut diuersi generis voluntate dominorum, aut fortuito commistas esse. Regula, quæ dicit superficiem subiecto cedere, vt in multis casibus visum est: veluti quũ ex aliena materia domum in solo meo construxit: aut ex meo, in alieno. Alienam arborem in suo plantasse fundo, & contra suam arborem in alieno fundo plantasse sic vt radices

egerit. Literas chartis aut membranis meis inscriptas esse. Porro in imagine uitiabatur regula: nam tabulam uincebat pictura. Bona fide alienum fundum possidere, & hunc consueuisse Thesaurum in suo loco, aut in sacro religiosove ex casu reperisse. Si enim in alieno, pro dimidio tantum dominus fiet, siue priuati, siue Principis siue Fisci, siue Ciuitatis is locus fuerit. Ad hæc & traditio. Porro autem Ciuiles acquisitiones olim quinque erant, hodie quatuor. Veluti usucapio, longa possessio, & apud ueteres ius accrescendi, eo quòd temere in seruum communem libertas esset collata. Et legatum. Ad extremum & fideicommissum. Sed hæ singulares acquisitiones sunt: quoniam & una res est, quæ geritur, & una res nobis acquiritur. Sunt autem & aliæ acquisitiones, quæ dicuntur per uniuersitatem. In quibus una quidem res est, quæ geritur, sed multa nobis sub uno acquiruntur. Porro acquisitiones uniuersales sunt hæ: Hæreditas, Bonorum possessio, Abrogatio, Et aliena bona libertatum conseruandarum causa addici. Ac de hæreditate quidem primo oportet differere: quoniam hæreditatum duplex est acquisitio (aut enim ex testamento, aut ab intestato ad nos pertinent) prius de ea tractemus, quæ ex testamento ad nos pertinet. Qua in re necesse est, vice præfationis exponere: quemadmodum testamenta fiant.

De testamentis ordinandis.

TIT. X.

ARGVM.

Testamentum, quod olim multiplex uariumq; fuit huic plene docetur, etymo tantum ab Imperatore declaratur, definitur autem a Iurifcon fulto. ff. eodem. l. prima. vt fit nostra uoluntatis sententia iusta de eo, quod post mortem nostram fieri uolumus.

*NECESSARIVM est ante omnia testamenti dicere definitionem, aut * Etymologiam. Testamẽtum autẽ Latinæ dicitur, quod Græci διαθήκην uocant, inde notationem habens, quòd testatio mentis sit. Habet enim testimonium mentis defuncti. Ne quid autem eorum, quæ olim in usu erant, ignoretur (nam quanuis in horum ignorantia nihil sit periculi, tamen ad cognitionem historię, &, ut intelligatur, quemadmodum paulatim temporis processu hęc mutata sunt, haud absurdum erit aliquid dicere) testamentorum duo erant olim genera. Et alterum quidem Calatis comitijs dicebatur: alterum uero Procinctum. Testamentum Calatis comitijs tempore paucis fiebat bis in anno, hunc in modũ. Pręco uniuersam circuibat ciuitatem conclamans, & totus populus congregabatur, & ita qui uolebat, teste populo testamẽtum scribebat. Inde Calatis comitijs dictum est. Nã Calare uocare est: Comitia, congregatio: quoniam igitur uocati congregabantur, appellatum est testamentum Calatis comitijs * Procinctum uero testamentnm est, quod fiebat, quum in prælium*

* Etymologiam. Hinc apparet nõ iniuria a Valla reprehensũ esse hunc locũ.

* Procinctum Hoc ĩ procinctu tantũ Latini uocant.

eo qui mutuum accepit existimante adultum esse qui mutuum dabat: tunc neq; actio in rem intentari potest, quoniam non extant numi; neque ad exhibendum, quoniā non occultantur, neq; mala fide cōsumpti sunt. Quid ergo fiet, ne ius, quod pro pupillo introductum est, in damnū ipsius vertatur? Et postea, quàm nulla ex Iuris regulis actio competit, reliquum est, vt condictionem habeat, & quòd pecuniæ numeratione effectum nō est, vt scilicet mutuum consisteret, & condictione teneretur accipiens: id efficiat bona fides con sumentis. Nam & hic oritur condictio.

ARGVM.

Solutio a debitore pupillo tutoris authoritate ac iudicis interposita, facta plenam soluenti parit liberationem: alioqui pecunia salua, aut ditiore pupillo reddito, exceptionis beneficio liberatione soluēs cōsequitur: aliter aūt minime liberatur.

§. At ex cōtrario.

QVid autem contra, si quis pupillo rem aliquam det sine tutoris authoritate? Et dominus fit pupillus. Neq; enim lex ei inuidet patrimoniū suum sine tutoris authoritate augenti. Quid ergo si debitor pupilli, ipsi pupillo debitum soluit? Et dubium non est, quin pupillus eorum dominus fiat, quæ soluuntur. An ergo debitor obligatione liberatus est? dicimus quòd nequaquam. Nam si dicimus debitorem liberatum esse, iam reperitur pupillus accepto sine tutoris authoritate debito obligationem alienare, quod prohibitum est, In solutione ergo debiti, opus est authoritate tutoris. Si quid enim siue permissu illius solutum fuerit, non liberatur debitor. Et

hoc

hoc apertissime Princeps noster religiosissimus con stituit in constitutione, quam ad Cæsarienses ad uocatos, ex suggestione Triboniani quæstoris emi n ntissimi scripsit: qua sancitum est, vt debitor pupilli, solutionem tutori eius aut curatori faciat (scit enim quando impuberi curator detur) quam ita facere debet, vt prius iudicis sententia sine omni sumptu celebretur, quæ solutionem fie ri permittat. Quo subsequuto, si & iudex pro nuntiauerit, & debitor soluerit: plena securi tas ei, qui soluerit, parta est, vt pote à debito iam liberato. Quod si præter dictam formam solutio aliqua debiti facta fuerit, & soluta pecunia extet apud pupillum, aut acceptam vtiliter in vsus suos, aut patrimonium suum consumpserit, forte enim aut ædes suffulsit, aut fundos uos excultiores reddidit, aut præceptoribus mer cedes prębuit, aut creditores absoluit: nihilominus & ita saluam habet aduersus debitorem actionem pupillus, sed si agere cum eo nitatur & debitum petere, opposita doli mali exceptione submouebitur. Sin vero acceptam per luxum & inutiliter consumpserit, aut furto amiserit: debitum à debitore iterum repetet, nec vlla obstabit exceptio: nam proculdubio condemnabitur debitor, quia temere sine tutoris authoritate, & non secundum dispositionem constitutionis Principis nostri, solutionem fecerit.

ARGVM.

Pupillus, sine tutore creditori debitum inutiliter soluit: & ideo qui extant, numos vendicāt,

sup-

uocatur, quæ secundum modum suum, aut insinuatione eget, aut minime: quandoque etiam supra modum factæ insinuationem non requirit.

§. Aliæ.

Cognita donatione causa mortis, dicamus de reliquis donationibus, quæ fiunt inter uiuos. Fiunt autem hæ nulla subsistente mortis cogitatione, sicut eæ quæ legatis comparantur. Porro has, ubi finem acceperint, temere non licet reuocare, Perficiuntur autem, finemq; accipiunt, quum donator voluntatem suam per literas, aut etiam sine scripto declarauerit. Et quemadmodum venditor rem venditam tradere emptori cogitur, ita & Principis nostri constitutio, eum qui donare voluit, omnino quod donauit, cogit tradere: plerumque & perfectum robur donationi tribuit, etiam si traditio non sit sequuta. Neq; vero id tantum de ijs, in quos donationes cõferuntur, statuit Princeps, sed & quiddam aliud pter hoc adinuenit. Nam quum veteres quidam Imperatores constituissent, ut donationes quæ ducentos solidos excederet, actis interuenientibus insinuaretur, ipse sanciuit, vt usq; ad quingentos solidos donatio & sine insinuatione, valida esset. Inuenit adhæc donationes quasdam, quæ neq; si summam quingentorum solidorum excedant, actorum insinuatione indigeant, sed robur eas & vires, habere iussit. Multaq; pterea & alia ad vlteriorem exitum, & robur donationum. Sed ea omnia facile reperiet, qui diuinas eius constitutiones velit euoluere.

AR-

ARGVM.

Donationem quamlibet plenam ac perfectam ingratitudinis occasione reuocari, ne ex liberalitate sua damnum quis experiatur.

§. Sciendū.

Illud autem sciendum est, ꝙ & si plenæ ac perfectæ sint donationes, secundum modos iam relatos, si tamen ingratus probatus fuerit donatarius, in eum, à quo beneficium, in ipsum collatum est, constitutio principis nostri, potestatem fecit donatori, eas ex certis causis, quæ ingratitudini ascribuntur, reuocandi, ne qui res suas liberalitatis causa in alterum transtulit, damno iniuriaq; ab eo afficiatur, cui donauit. Ingratitudinum autē modos & actiones, per quas donationes reuocantur, facile est discere, si quis dictam constitutionem legat.

ARGVM.

Donationem ante nuptias, quæ in se tacitam habet conditionem, si nuptiæ secutæ fuerint, non tantum matrimonio constante augeri posse, sed etiam constitui, ac etiam tum initium capere: vnde & conuenientiori appellatione propter nuptias dicta est.

Est & alia species donationis inter uiuos, quam veteres quidem Iurisconsulti ignorarunt, sed constitutiones Principum, qui post illos venere, introduxerunt. Vocatur autem Ante nuptias donatio, quam scilicet sponsus in sponsam confert. Habet autem tacitam in se conditionem vt, tunc demum vires habeat, & rata sit, quum nuptiæ fuerint sequutæ. Porro ante nuptias vocata est, quod ante contractum matrimonium fieri debeat: non autem post nuptias. Nam in uniuersum, omnis prohibita

est donatio

est donatio constante matrimonio inter uirum & vxorem facta. Sed prodijt constitutio sanctissimi Iustini, permittens, vt quemadmodum veteres tradunt, constante matrimonio dotem augeri posse, & si forte centum solidi in dotem dati essent licere mulieri post tempus contracti matrimonij quodcunque vellet addere, & dotem maiorem facere, nec quisquam id donationem vocabat. Ita & vir donationem ante nuptias possit maiorem reddere. Ac permisit, vt vno partem suam augente, & alter idem faceret. Sed quum ita constitutio hæc vellet, nomen donationis ante nuptias non erat non veniens, & dicebatur ante nuptias, quæ tamen post nuptias facta esset. Itaque Princeps noster religiosiss. omni ex parte ius ciuile volens carere vitio, et apta rebus quibusq; dare nomina laborans: constituit vt non solum donationes hæ constante matrimonio augeri, sed etiam initium capere possent. Nā si ego vxorem duxero, nulla in eam collata ante nuptias donatione, ob inopiam forte aut aliam quam causam, nunc vero constituere ei aliquam velim, nihil obstabit quo minus id faciam. Hoc insuper sancito, ne post hac, Ante nuptias, sed vt, Propter nuptias vocetur donatio. In his igitur doti exæquata est donatio, Propter nuptias. E quemadmodum non augeri tantum sed etiam dari dos post contractas nuptias potest, ita & donationes, quæ propter nuptias fiunt, non solum præcedant nuptias, sed etiam post eas contractas, vel ex parte fiant, vel initium sumant.

ARGVM.

Accrescendi ius, acquirendi ciuilis modus, hodie in seruo duorum communi, ab altero domino rum manumisso locum nequaquam habet, sed non manumittenti soluto consulitur pretio, seruo autem libertas constitutione principali cõfirmatur.

§. Erat olim.

EXposuimus ciuiles acquisitiones, tum eam quæ per vsucapionem fit, tum eam quæ per longi temporis possessionem. Quod si quis diligẽtius inquirat, inueniet & alium antiquiorem ciuilis acquisitionis modum. Vocatur is autem per ius accrescendi. Et in hunc fiebat modum: Patrimus & Titius seruum habebant communem. Patrimus inuito Titio communem seruum manumisit vindicta, siue apud magistratum. Cautũ erat iure ciuili, non solum Patrimũ in hac specie nihil agere, neq; seruum seruitute liberare, sed etiã partem domini, quam in eo habebat, amittere, et amissam iure accrescendi ad Titium transire: & ita deniq; solum Titium fieri eius dominum. Sed quum hoc exemplo esset pessimum, & seruum libertate defraudari, & eos qui erga seruũ humaniores esse uellent danno affici: rursus eos, qui misereri eius eumq; seruitute liberare nollẽt, lucrum capere, parte serui ipsis accrescente: religiosissimus noster Imperator, inuidia id plenum iudicans, diuinam ipse viam remedij excogitauit, per quam & Patrimus, qui manumiserit, & Titius, qui non consenserit, & seruus qui libertatem acceperit, constitutioni ipsius gratias agãt. Seruum enim liberum esse iussit (quando & veteres legumlatores multa & aduersus communes regulas studio & fauore libertatis) inuenerunt

runt) ut & Patrimus libertatem a sese datam ratam firmamque esse lætetur, & socij res in pretio seruetur in damnis, id ei secundum partem dominij quam habebat in seruo restituente manumissore. Sicut latius in dicta constitutione comprehensum est.

Quibus alienare licet, uel non.

TIT. VIII.

ARGVMENTVM.

Qui dominus est, rem suam quandoque alienandi potestatem non habet: & contra, non dominus quandoque habet: ut, qui rei dotalis dominus est, eam ne vxore quidem consentiente, alienare, aut obligare potest: creditor autem, qui dominus nõ est, forma legis seruata, ex pacto, vel etiam nullo intercedente pacto, pignus alienat.

NVNC mirabiles quosdam casus enumerare est necesse: quando aut is, qui dominus est, rem suam alienare non possit, aut is, qui dominus non est rem non suam possit. Et primo de illo dicamus quando dominus alienare non possit: veluti mulier quædam, quum viro nuberet, varias ei res nomine dotis dedit: dedit autem & fundum. Et traditione facta, totius dotis eum dominum fecit. Vir igitur quicquid eorum, quæ in dotem accepit, alienauerit, dominium in accipientem transfert: dotalem vero fundum, id est, qui datus in dotem est, lex Iulia alienari prohibet, quamuis eius vir sit dominus. Sed & hoc lex Iulia vetabat, ne res immobiles in Italia sitæ, à viro, inuita vxore, alienarentur, Obligare vero eas ne volente quidem

de uxore poterat: Sed absurdũ hoc videbatur esse alienationem consentiente uxore recte fieri, ubi tamen res penitus ad alium abit: hypothecas vero, ubi res in dominio mariti manebat, nec de consensu uxoris concedi. Verum, dicimus ex tali cogitatione, ad hanc rationem prorupisse legem. Nouerat enim, ubi de alienatione fundi dotalis, quam maritus faceret, ad mulierem referretur, ipso auditu turbatum iri mulierem, nec inductum iri ut consentiret. Sin vero de hypotheca uxori maritus aliquid diceret, non grauatim eam consensum præstaturam. Non iniuria ergo, rogatione sua, hypotecarum causam subuertit: alienationem vero, uxorij consensus difficultati reliquit. Lex igitur Iulia, alienationem inuita uxore factam prohibuit, hypothecam autem, & de consensu uxoris factam vetuit. Et locum hæc habebant tantum in rebus immobilibus in Imperator vero noster commodissima excogitatione utrinque commutauit. Nec enim in solis Italicis prædijs, verum etiam in prouincialibus, prohibitam esse & interdictam marito voluit alienationem vel obligationem rerum dotalium etiam si rei gerendæ mulier consentiat: ne muliebris sexus imbecillitas, perniciem rebus ipsis afferret. Porro nunc dicere oportet, quã do is qui dominus non est, alienandi habeat potestatem. Id autem velut in hac specie contingit: Centum à te solidos mutuo accepi, fundumq; tibi meũ in cãm pignoris obligaui, ac cõueni, ut anno elapso, & debito non exoluto, pignus tibi vendere liceat. Ecce hic, creditor quum dominus non

§. Cõtra.

sit,

ſit, recte alienat. Si quis tamen rem diligentius inſpiciat, nihil miri contingit. Nam ei debitor ipſe, qui dominus eſt, vendere videtur: cui ex pacto ceſsatione facta in ſoluendo debito, vendere creditorem permittit. Et olim quidem formam quandam habebant creditores, quâ conceſſum ijs fuerat, hypothecas aut pignora vendere. Sed emiſſa eſt Imperatoris noſtri conſtitutio, quæ neque creditores indebiti ſui perſecutione impediri voluit: neque debitores temere & inexcuſſe res ſuas amittere. Elegantem igitur adinuenit alienandi modum, per quem pignorum venditio poſſit procedere. Quæ conſtitutio vtrunque beneficio affecit, tum debitorem, tum creditorem. Modos autem quibus hæc fieri poſſint, facile eſt inuenire, ſi quis ſacram hanc ſanctionem legat.

ARGVM.

Pupillus pecuniam ſuam ſiue tutoris authoritate mutuans, accipientis non facit: quo fit, vt extantes numos vindicet, conſumptos haud mala fide condicat, aut ad exhibendum, ſi mala interceſſit fides, agat.

§. nec admodum nidi.

SVnt et alij qui res ſuas alienare non poſſint. Vt pupillus & pupilla res ſuas alienare non poſſunt ſine authoritate tutoris: quapropter neque mutuum dant. Quid autem id ſit, dicere eſt operæpretium. Tu vero hæc habeto in modum præuiæ inſpectionis, velut pro fundamento quopiam. Definitio mutui eſt, vt accipiens dominus fiat, & vt nobis obligetur, non ad eadem illa, ſed ad alia eiuſdem ſubſtantiæ & quantitatis. Ideo autem dixi, vt accipiens dominus fiat: nempe vt commoda-

commodatum & depositum vitarem: in his enim accipiens dominus non fit. Ideo rursus dixi, Vt nobis obligetur: nempe vt uitarem donationem. In hac enim accipiens non obligatur. Ideo denique dixi, Non ad eadem illa, sed alia eiusdem substantiæ & quantitatis: ne scilicet vsum mutui tollerem. Nam si cogeretur is, qui mutuum accepit, ea, quæ accipit, reddere: superuacuum eßet mutuari. Enimuero non quæuis res mutuo dantur sed eæ, quæ in pondere, numero, aut mensura consistunt. Et in pondere consistunt, uerbi gratia, aurum, argentum, plumbum, stannum, cera, æs, pix, & si qua similia. In numero, quæ per numerum dantur, vt minuti numi. In mensura, verbi causa, frumentum, hordeum, & reliqua talia. His ita veluti pro fundamento præcognitis, vide nunc cætera. Diximus pupillum sine tutoris authoritate res suas alienare non poße. Quid igitur si mutuum dederit sine tutoris authoritate, an valida est mutui datio? Et dicimus, nequaquam. Nam in mutuo, accipiens, dominus fit: id quod hic non fit, quoniam sine tutore pupillus alienare nõ potest. Neq; mutuum igitur consistit, neque accipiens obligatur. Quid ergo? Numos à se mutuo datos actione in rem pupillus vindicabit, idq; si extant numi. Sin vero mala fide consumpti sunt, id est, ab eo qui pupillum esse sciuit, a quo mutuum accepit: actione ad exhibendum tenebitur. Nam quæ, quum extant, actione in rem uendicantur, in ijs si occultentur, aut mala fide consumpta sint, actioni ad exhibendum locus est. Quòd si bona fide consumpti sunt, id est,

eo qui

eo qui mutuum accepit existimante adultum esse qui mutuum dabat : tunc neq; actio in rem intentari potest, quoniam non extant numi ; neque ad exhibendum, quoniã non occultantur, neq; mala fide cõsumpti sunt. Quid ergo fiet, ne ius, quod pro pupillo introductum est, in damnũ ipsius vertatur ? Et postea, quàm nulla ex Iuris regulis actio competit, reliquum est, vt condictionem habeat, & quòd pecuniæ numeratione effectum nõ est, vt scilicet mutuum consisteret, & condictione teneretur accipiens : id efficiat bona fides consumentis. Nam & hic oritur condictio.

ARGVM.

Solutio a debitore pupillo tutoris authoritate ac iudicis interposita, facta plenam soluenti parit liberationem : alioqui pecunia salua, aut dictio re pupillo reddito, exceptionis beneficio liberatione solues cõsequitur: aliter aũt minime liberatur.

§. At ex cõtrario.

QVid autem contra, si quis pupillo rem aliquam det sine tutoris authoritate ? Et dominus fit pupillus. Neq; enim lex ei inuidet patrimoniũ suum sine tutoris authoritate augenti. Quid ergo si debitor pupilli, ipsi pupillo debitum soluit? Et dubium non est, quin pupillus eorum dominus fiat, quæ soluuntur. An ergo debitor obligatione liberatus est? dicimus quod nequaquam. Nam si dicimus debitorem liberatum esse, iam reperitur pupillus accepto sine tutoris authoritate debito obligationem alienare, quod prohibitum est, In solutione ergo debiti, opus est authoritate tutoris. Si quid enim siue permissu illius solutum fuerit, non liberatur debitor. Et

hoc

hoc apertissime Princeps noster religiosissimus constituit in constitutione, quam ad Cæsarienses aduocatos, ex suggestione Triboniani quæstoris eminentissimi scripsit: qua sancitum est, vt debitor pupilli, solutionem tutori eius aut curatori faciat (scit enim quando impuberi curator detur) quam ita facere debet, vt prius iudicis sententia sine omni sumptu celebretur, quæ solutionem fieri permittat. Quo subsequuto, si & iudex pronuntiauerit, & debitor soluerit: plena securitas ei, qui soluerit, parta est, vt pote à debito iam liberato. Quod si præter dictam formam solutio aliqua debiti facta fuerit, & soluta pecunia extet apud pupillum, aut acceptam vtiliter in vsus suos, aut patrimonium suum consumpserit, forte enim aut ædes suffulsit, aut fundos suos exultiores reddidit, aut præceptoribus mercedes præbuit, aut creditores absoluit: nihilominus & ita saluam habet aduersus debitorem actionem pupillus, sed si agere cum eo nitatur & debitum petere, opposita doli mali exceptione submouebitur. Sin vero acceptam per luxum & inutiliter consumpserit, aut furto amiserit: debitum à debitore iterum repetet, nec vlla obstabit exceptio: nam proculdubio condemnabitur debitor, quia temere sine tutoris authoritate, & non secundum dispositionem constitutionis Principis nostri, solutionem fecerit.

ARGVM.

Pupillus, sine tutore creditori debitum inutiliter soluit: & ideo qui extant, numos vendicāt, sup-

ſuppreſſos aut mala fide inſumptos ad exhibendũ actione repetit.

§. Sed ex diuerſo.

Impuberes quoque ſine tutoris authoritate ſoluere non poſſunt, quando nec dominium in accipientem transferunt: propterea quòd nullam ſine tutoris authoritate res ſuas alienandi poteſtatem habeant. Quid ergo fiet, quum ſoluerũt, nec à debito liberantur, quaſi is cui ſolutum eſt, dominus factus non ſit? Et dicimus extantibus nummis fore, vt in rem actionẽ habeãt: ſuppreſſis aut mala fide conſumptis, ad exhibendum. Quod ſi bona fide conſumpti ſint, quia forte creditor putabat eſſe adultos, & ita conſumpſit: quoniam neque actio in rem procedit, quum non extent, inutiliſq́; eſt & actio ad exhibendum: quum neque mala fide conſumpti ſint, neque ſupprimãtur: ex ipſo facto hoc liberabuntur pupilli a debito. Et quod numeratio ſine authoritate tutoris facta non fecit, id conficit bona fides conſumentis.

Per quas perſonas nobis acquiritur,

TITVL. IX.

ARGVM.

Quæri nobis non tantum per nos poteſt, ſed & per eos, quos in poteſtate noſtra habemus liberos ac ſeruos, & eos, quorum uſusfructus nobis debetur: ad hæc per ſeruos alieros & homines liberos, quos bona fide poſſidemus.

Qvæcunque dicta ſunt, ſiue in rebus, ſiue in actionibus acquiruntur nobis, non ſolum per noſmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habemus. Itẽ per ſeruos alienos, in quibus vſumfructum habemus. Sed & per

liberas

liberas personas, & seruos alienos, quos bona fide possidemus, nostros esse seruos existimantes. De singulis ergo diligentius uideamus.

ARGVM.

Aduentiorum bonorum filij patri usumfructũ, sibi proprietatẽ acquirunt: profecticiorum autẽ & usus fructus & ꝓprietas patri omnino quærũtur.

§. Igitur.

ET in primis, liberi nobis nostri acquirunt, quos in ptãte habemus, siue mares sint, siue fœminæ. Atque olim quidẽ, quicquid undecunq; ad eos peruenerat, nobis, in quorum erant potestate, acquirebant: exceptis castrensibus peculijs. & ita hæc parentum erant, quæ liberi acquisierant, ut potestatẽ haberent qđ p unũ uel unã ex liberis acquisitum erat alteri filio, aut extraneo donare uel uendere, vel quocunq; modo applicare. Quod quum Principi nostro inhumanũ uisum esset, generali ipsius constitutione competentem id curam accepit, in qua & liberis pepercit, & parentibus debitum honorem reseruauit. Sanciuit enim vt si quid ex re patris filio, qui in potestate eius est, obueniat, donatum forte a patre, aliave ex causa ad eum trãslatum: hoc secundum antiquam conseruationem, totum patri acquiratur. Nec enim ulla inuidia est, id, qđ ex patris occasione ad eum profectum est, ad patrem reuerti. Quod uero alia ex causa filiusfamilias acquisierit, eius ut usus fructus patri acquiratur, & proprietas apud filium maneat. Iniquum enim est, id quod magno labore, aut prospera fortuna cuiquam accessit, in alterum conferri, & ei, qui primitus acquisierit, causam mœroris

esse, quoniam non tam molestum est nihil acquisiisse, quàm quum acquisieris, id tibi auferri.*

* quoniam Sumptum videtur ex oratione Cyri apud Xenoph. lib. pe

ARGVM.

Filium emancipans velut in emancipationis pretium dimidiam vsusfructus aduētitiorum partem duntaxat consequitur. quæ in tertiæ locum partis, hodie successit.

§ Hoc quoq;

ERant sane, & ante constitutionem religiosissimi nostri Principis quædam, quæ patri non acquirebantur: ut bona materna, & lucra nuptialia. Erat & constitutio, per quam licebat patri filiū emancipanti, tertiā partē eorum, quæ acquisitionem effugiunt, sibi retinere, quasi emācipationis pretium. Et inhumanum quiddam accidebat: ut emancipatio, quæ honoris causa filiofamilias dabatur (nam sui iuris per eam fiebat) in damnum ipsius conuerteretur. Per diminutionem enim rerum fortunis suis spoliabatur. Vnde religiosissimus noster Princeps constituit, ne posthac tertiam partem proprietatis pater retineret in rebus filij, quæ in acquisitionem nō ueniunt, sed dimidiæ partis usumfructū. Sic enim & intactum apud filium manet patrimonium suum, & pater dimidię partis usumfructum accipiens: maioris honoris nomine lætatur, vt qui pro tertia dimidiam sit habiturus.

ARGVM.

SERVVS etsi domino uel ignoranti acquirit, hęreditatem, tamen nisi eius iussu non adit: cui non proprietas tantum, sed & possessio quoq; quæritur.

§. Itē vobis

NOn solum autem liberi nostri, qui in potestate nostra sunt, nobis acquirunt, sed etiā serui nostri, siue quid ex traditione nāciscantur,

siue

siue stipulentur, siue ex alia qua causa acquirant. Id enim & ignorantibus, imo quod maius est, & nolētib. dominis acquiritur. Nam seruus, vt qui in alienæ sit potestate, nihil proprium habere potest, excipe hæreditatem: Si enim ab aliquo seruus meus, hæres: scribatur: haud aliter eam acquirere potest, quam si iußu meo adeat. Nam fieri potest, ut onera, quæ latent, necdum comparent longe maiora sint lucro, quòd prima facie apparet. Porro absurdum esset, ignorantes, imo & nolentes nos, damnosam adire hæreditatem, eaq; propter, in acquisitione hac necesse est, domini iußus præcedat. Et si voluntate mea seruus meus adierit, perinde hæres efficiar atque si ego ipse hæres scriptus fuissem. His autem consequens est, vt & legata ipsis relicta, nobis acquirantur. Porro non solum proprietas per eos quos in potestate habemus, acquiritur nobis, verum etiam possessio. Siquis enim rem non suam mobilem aut immobilem, seruo meo bona fide accipienti tradat poßessio eius siue detentio ad hoc mihi proficiet, vt rei dominus constituar per vsucapionem, vel longi temporis possessionem.

ARGVM.

Seruus, cuius vsusfructus nobis debetur, ex duabus causis, scilicet re nostra, ac operibus suis nobis, ex reliquis proprietatis domino qnærit.

§. De ijs autem.

ET hæc quidem de seruis nostris. Acquirunt autem nobis, vt dictum est, & serui alieni, ĩ quib. vsum fructũ habemus. Non tamẽ

I qui-

quibusuis ex causis, sed ex duabus tantum: hoc est, ex re mea, & ex operis suis. Ex re mea est, quando, verbi gratia, curam ei possessionum mearum credidi: aut permisi, vt pecunijs meis mutuandis praeesset, dispensatoremque (vt vocatur) eum feci. Fieri enim potuit, vt ex diligentia circa rem familiarem, vel circa res rusticas, vel in mutuum dando, extrinsecus aliquid ad ea, quae mihi debentur, & ad me spectant, lucri corradat: hoc dicitur ex re mea, & mihi acquiretur. Ex operis autem suis, verbi gratia, aut sutor erat, aut faber, aut pictor. Locaui eum, ut alijs operaretur, pactamque mercedem pro arte sua acciperet. Fieri potest, vt hic supra pactam mercedem aliquid acceperit: & quod inde partum est, mihi acquiret, idest, ex operis suis. Si quid uero extra has duas causa acquisierit, hoc ad proprietarium pertinet. Quapropter siue haereditas ei relicta, siue legatum datum est, & legatum est consequutus, siue donationem aliquis in eum contulit, proprietario id, non vsufructuario acquirit.

ARGVM.

Liber homo ac seruus alienus bona fide possessi, possessori ex re ipsius propria, operisque suis non modo proprietatem, sed & possessionem quoque quaerunt: quod uero extra has duas causas partum fuerit, proprietatis domino, si seruus sit, qui quaerit, acquirit: si liber, lex ipsi reseruat, quo ad fortunā conditionemque suā agnouerit.

§. Idē placet

QVae dicta sunt de seruo, in quo vsūfructū habeo, & in eo placuerunt, quem bonae fide

fide poßideo, siue liber sit, siue alienus seruus. Nam & hi, ex duabus illis causis nobis acquirunt, hoc est, ex re mea, vel ex operis suis. Quod uero extra istas duas causas nanciscũtur, id, si liber est, quem bona fide poßideo, lex ipsi reseruat, in illud scilicet tempus, quum fortunam suam is agnouerit: quod si alienus est seruus, quẽ bona fide poßideo, domino uero acquiruntur quæcunque ille acquisierit, præter quam ex duabus illis causis. Porro qui bona fide alienum seruum posidet, tantisper ex duabus tantum causis illis eorum: quæ acquisita sunt per seruum, dominus fit, dum triennium transeat: hoc enim elapso, seruum in posterum vsucepit, & quacunque is aliquid ex causa acquirat, ipsi acquirit. Nam qui liberum bona fide possidet, non vsucapit, vt dictum est. Sed neque is qui vsum fructum, habet, vsucapere vnquam potest. Primum quia non possidet: porro sine poßessione usucapio non procedit. Est autem poßessio, animo dominantis possidere: hic vero tantum habet ius vtendi & fruendi. Quod si quis nullo ad iuris regulas habito respectu, verum ex ijs quæ oculis videt æstimans rem usufructuarium possidere dixerit: alia, & quidem maiori ratione prohibebitur usucapio, nimirum quod usufructuarius mala fide possideat: neque enim nescire potuit alienum esse. Non solum autem proprietas nobis per seruos, in quibus usumfructum habemus, aut quos bona fide possidemus, uel per liberam personam, quam bona itidem fide possideo, seruum meum esse existimans.

sed etiam possessio acquiritur, secundum tamen ea, quæ paulo ante dicta sunt hoc est ex re mea, uel ex operis suis. Nam si rem alienam ex duabus his causis, ab eo, qui dominus non fuerit acceperint tempora, quibus ipsi in possessione fuerint, & mihi ad usucapionem proficient, siue current.

V R G V M.

Per extraneū prorsus, nobis omnino nihil queri potest: nisi is procurator sit, qui non dominium modo, uerum & possessionem atque usucapiendi conditionem nobis acquirit.

§. Ex his.

EX ijs igitur, quę dicta sunt, apparet, per liberas personas, quæ nec in potestate nostra sunt, nec bona fide nobis seruiunt: item per alienos seruos, in quibus neque usumfructum habemus, neque possessionem bonæ fidei, nulla ex causa quicquam nobis acquiri posse. Et hoc scilicet est, quod uulgo dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse, excepto casu, quem iam referam. Nam si quis mihi prædium, quod alio in loco situm est, uendat: neque ego illuc proficisci possim, sed procuratorem meum mittam, & hic possessionem prædiorum accipiat; possessio mihi per eum acquiretur. Nec uero solum si scientibus nobis id contingat, sed etiam si ignorantibus, possessio eius, quod nostro nomine ijs datum fuerit, nobis acquiritur, ut uoluit constitutio Seueri Cæsaris Possessione uero nobis acquisita, tacite sequitur & dominium, si dominus fuerit, qui tradidit: quod si non fuerit, per usu-

capionem

capionem, aut longi temporis poßeßionem, dominium rei traditæ acquiro.

ARGVM.

Epilogo admodum eleganti cum venusta transitione, quæ superioribus titulis dicta sunt, repetit ac concludit, quæ dicturus deinceps, paucis perstringens.

§. hac tenus.

HActenus dixisse sufficit, quemadmodum singulæ res nobis acquirantur. Est & alius ciuilis acquirendi modus per legatum: quo & ipso iure singulæ res nobis acquiruntur. Item per fideicommißa: vbi etiam singulæ res possunt relinqui. Verum hæc commodius suis locis infra dicentur. Acquisitiones igitur aut Iuris gentium sunt, aut Ciuiles. Et Iuris gentium quidem sint quatuordecim: vt Venatio, Hostium spolia: & lapilli in littore maris inuenti, siue pretiosæ gemmæ. Animalium nostrorum fætus, Alluuio: insula in mari aut flumine enata: Et prædia ad alueum à flumine desertum, habere: Et alienam materiam, in eam speciem, quæ in pristinam materiam redire nequeat, mutasse: Et ex aliena & sua materia speciem fecisse: Duorum materias eiusdem aut diuersi generis voluntate dominorum, aut fortuito commistas esse. Regula, quæ dicit superficiem subiecto cedere, vt in multis casibus visum est: veluti quum ex aliena materia domum in solo meo construxit: aut ex meo, in alieno. Alienam arborem in suo plantaße fundo, & contra suam arborem in alieno fundo plantaße sic vt radices

egerit. Literas chartis aut membranis meis inscriptas esse. Porro in imagine uitiabatur regula: nam tabulam uincebat pictura. Bona fide alienum fundum possidere, & hunc consueuisse Thesaurum in suo leco, aut in sacro religiosove ex casu reperisse. Si enim in alieno, pro dimidio tantum dominus fiet, siue priuati, siue Principis siue Fisci, siue Ciuitatis is locus fuerit. Ad hæc & traditio. Porro autem Ciuiles acquisitiones olim quinque erant, hodie quatuor. Veluti usucapio, longa posseßio, & apud ueteres ius accrescendi, eo quòd temere in seruum communem libertas esset collata. Et legatum. Ad extremum & fideicommissum. Sed hæ singulares acquisitiones sunt: quoniam & una res est, quæ geritur, & una res nobis acquiritur. Sunt autem & aliæ acquisitiones, quæ dicuntur per uniuersitatem. In quibus una quidem res est, quæ geritur, sed multa nobis sub uno acquiruntur. Porro acquisitiones uniuersales sunt hæ: Hæreditas, Bonorum poßeßio, Abrogatio, Et aliena bona libertatum conseruandarum causa addici. Ac de hæreditate quidem primo oportet differere: quoniam hæreditatum duplex est acquisitio (aut enim ex testamento, aut ab intestato ad nos pertinent) prius de ea tractemus, quæ ex testamento ad nos pertinet. Qua in re necesse est, vice præfationis exponere: quemadmodum testamenta fiant.

De testamentis ordinandis.

TIT. X.

ARGVM.

Testamentum, quod olim multiplex uariumq; fuit huic plene docetur, etymo tantum ab Imperatore declaratur, definitur autem a Iurisconsulto. ff. eodem. l. prima. vt sit nostra uoluntatis sententia iusta de eo, quod post mortem nostram fieri uolumus.

*NECESSARIVM est ante omnia testamenti dicere definitionem, aut * Etymologiam. Testamētum autē Latinæ dicitur, quod Græci διατήκην uocant, inde notationem habens, quòd testatio mentis sit. Habet enim testimonium mentis defuncti. Ne quid autem eorum, quæ olim in usu erant, ignoretur (nam quanuis in horum ignorantia nihil sit periculi, tamen ad cognitionem historię, &, ut intelligatur, quemadmodum paulatim temporis processu hęc mutata sunt, haud absurdum erit aliquid dicere) testamentorum duo erant olim genera. Et alterum quidem Calatis comitijs dicebatur: alterum uero Procinctum. Testamentum Calatis comitijs tempore paucis fiebat bis in anno, hunc in modū. Pręco vniuersam circuibat ciuitatem conclamans, & totus populus congregabatur, & ita qui uolebat, teste populo testamētum scribebat. Inde Calatis comitijs dictum est. Nā Calare uocare est: Comitia, congregatio: quoniam igitur uocati congregabantur, appellatum est testamentum Calatis comitijs * Procinctum uero testamentnm est, quod fiebat, quum in præ-*

* Etymologiam. Hinc apparet nō iniuria a Valla reprehensū esse hunc locū.

* Procinctum Hoc ī procinctu tantū Latini uocant.

lium essent extituri, nomenque ab habitu, in quo testamenta faciebant sortitum est. Procinctus. n. dicitur qui accinctus est & paratus ad confligẽdum cum hoste. Nam quum in incerto esset, an redituri essent testamento prius facto in præliũ exibant. Porro quum hæ duę tantum species in usu essent, eueniebat ut nonnulli subitaneo morbo correpti, intestati morirentur, neque. n. Calatis comitijs testabantur, quia nondum instaret tẽpus: neque item in Procinctu, quia bellum non esset. Deinde & illud mali ominis videbatur, sano quempiam & ualente corpore testamentum facere. Ob hæc igitur tertia species inuenta est, quę dicebatur Per æs & libram. Fiebat autem per emancipationem. Porro emancipatio est imaginaria uenditio. In hunc. vero modum vendebatur. Quinque aderant testes, & libripens, ciues Romani, ijq; puberes. Atque ijs præsentibus, is qui successor defuncti erat futurus, patrimonium morituri emebat, verba quædam dicens solẽnia, quæ nunc frustra sit referre: & imaginarij pręty nomine, numũ rerũ domino dabat, appellaturq; is, qui emebat, Familiæ emptor, Deinde ordinabat moriens, quid post mortem suã fieri uellet. dicebat. n. familiæ emptori, siue hæredi: Huic uolo dari fundũ, illi domũ, alij centũ solidos. Hoc testamenti genere inuenio, priora illa Calatis Comitijs & in Procinctu iam longo tempore in desuetudinẽ abierat. Sed & tertiũ genus per æs & libram, paulatim sperni cœperat. Nam, quũ idẽ familiæ emptor esset, & hæres, pro certo habẽs is se hęredem futurum, in dominũ hæreditatis insi-

dias

dias cōparabat: unde complures pro ueteri more familiæ emptorem adhibebant, qui imaginaria emptione patrimonium morituri emeret: sed testatur seorsum in tabulis aut chartis, quem sibi hæredem esse vellet scribebat. Et prædicta quidem testamentorum genera, solo Iure ciuili cognita erant. Postea uero ex edicto Prætoris alia testamentorum faciendorum formæ inuenta est. Nam iure Prætorio nulla emancipatio siue imaginaria uenditio interueniebat, sed septem testiū signa honorario testamento sufficiebant. Si quis. n. testamēto facto septem. testium signis id fecißet signari, perfectum erat iure honorario testamentum, cū iure ciuili signis testium opus non eßet.

ARGVM.

Testamenti (quod triplici iure subnixum est) solennitas in testium se subscribentium ac signaculorum numero hæredisq; nominatione posita est cum scripto constat, nihil tamen signaculo uno testes omnes uti posse uetat.

§. Sed quum paulatim:

SEd quum paulatim, partim ex uario usu hominum partim ex emendationibus constitutionū, in unā, cōsonantiā cōiungi cępißet Ius Ciuile & prætoriū cōstitutū est & obtētū: ut uno eodēq; tēpore, (qđ Ius Ciuile uolebat) septē testibus præsentibus & subscribentibus) qđ ex constitutionibus inuentū est (signisq; eorū impreßis) qđ prætor uolebat testamentū perficeretur. Sic igitur hodie ex hoc triplici iure testamenta constant, Ciuili, Cōstitutionum & Prætoris. Et ex Iure quidem Ciuili, descendit, ut testibus præsentibus uno contextu coniunctim testamentum peragatur: ex

eo qui mutuum accepit existimante adultum esse qui mutuum dabat: tunc neq; actio in rem intentari potest, quoniam non extant numi; neque ad exhibendum, quoniã non occultantur, neq; mala fide cõsumpti sunt. Quid ergo fiet, ne ius, quod pro pupillo introductum est, in damnũ ipsius vertatur? Et postea, quàm nulla ex Iuris regulis actio competit, reliquum est, vt condictionem habeat, & quòd pecuniæ numeratione effectum nõ est, vt scilicet mutuum consisteret, & condictione teneretur accipiens: id efficiat bona fides consumentis. Nam & hic oritur condictio.

ARGVM.

Solutio a debitore pupillo tutoris authoritate ac iudicis interposita, facta plenam soluenti parit liberationem: alioqui pecunia salua, aut ditiore pupillo reddito, exceptionis beneficio liberatione solues cõsequitur: aliter aũt minime liberatur.

§. At ex cõtrario.

QVid autem contra, si quis pupillo rem aliquam det sine tutoris authoritate? Et dominus fit pupillus. Neq; enim lex ei inuidet patrimoniũ suum sine tutoris authoritate augenti. Quid ergo si debitor pupilli, ipsi pupillo debitum soluit? Et dubium non est, quin pupillus eorum dominus fiat, quæ soluuntur. An ergo debitor obligatione liberatus est? dicimus quòd nequaquam. Nam si dicimus debitorem liberatum esse, iam reperitur pupillus accepto sine tutoris authoritate debito obligationem alienare, quod prohibitum est, In solutione ergo debiti, opus est authoritate tutoris. Si quid enim siue permißu illius solutum fuerit, non liberatur debitor. Et

hoc

hoc apertissime Princeps noster religiosissimus constituit in constitutione, quam ad Cæsarienses aduocatos, ex suggestione Triboniani quæstoris eminentissimi scripsit: qua sancitum est, vt debitor pupilli, solutionem tutori eius aut curatori faciat (scit enim quando impuberi curator detur) quam ita facere debet, vt prius iudicis sententia sine omni sumptu celebretur, quæ solutionem fieri permittat. Quo subsequuto, si & iudex pronuntiauerit, & debitor soluerit: plena securitas ei, qui soluerit, parta est, vt pote à debito iam liberato. Quod si præter dictam formam solutio aliqua debiti facta fuerit, & soluta pecunia extet apud pupillum, aut acceptam vtiliter in vsus suos, aut patrimonium suum consumpserit, forte enim aut ædes suffulsit, aut fundos uos excultiores reddidit, aut præceptoribus mercedes prębuit, aut creditores absoluit: nihilominus & ita saluam habet aduersus debitorem actionem pupillus, sed si agere cum eo nitatur & debitum petere, opposita doli mali exceptione submouebitur. Sin vero acceptam per luxum & inutiliter consumpserit, aut furto amiserit: debitum à debitore iterum repetet, nec vlla obstabit exceptio: nam proculdubio condemnabitur debitor, quia temere sine tutoris authoritate, & non secundum dispositionem constitutionis Principis nostri, solutionem fecerit.

ARGVM.

Pupillus, sine tutore creditori debitum inutiliter soluit: & ideo qui extant, numos vendicāt,

sup-

ſuppreſſos aut mala fide inſumptos ad exhibendũ actione repetit.

§. Sed ex diuerſo.

Impuberes quoque ſine tutoris authoritate ſoluere non poſſunt, quando nec dominium in accipientem transferunt: propterea quòd nullam ſine tutoris authoritate res ſuas alienandi poteſtatem habeant. Quid ergo fiet, quum ſoluerũt, nec à debito liberantur, quaſi is cui ſolutum eſt, dominus factus non ſit? Et dicimus extantibus nummis fore, vt in rem actionẽ habeãt: ſuppreſſis aut mala fide conſumptis, ad exhibendum. Quod ſi bona fide conſumpti ſint, quia forte creditor putabat eſſe adultos, & ita conſumpſit: quoniam neque actio in rem procedit, quum non extent, inutiliſq; eſt & actio ad exhibendum: quum neque mala fide conſumpti ſint, neque ſupprimãtur: ex ipſo facto hoc liberabuntur pupilli a debito. Et quod numeratio ſine authoritate tutoris facta non fecit, id conficit bona fides conſumentis.

Per quas perſonas nobis acquiritur.

TITVL. IX.

ARGVM.

Quæri nobis non tantum per nos poteſt, ſed & per eos, quos in poteſtate noſtra habemus liberos ac ſeruos, & eos, quorum uſusfructus nobis debetur: ad hæc per ſeruos alienos & homines liberos, quos bona fide poſsidemus.

Qvæcunque dicta ſunt, ſiue in rebus, ſiue in actionibus acquiruntur nobis, non ſolum per noſmetipſos, ſed etiam per eos, quos in poteſtate habemus. Itẽ per ſeruos alienos, in quibus vſumfructum habemus. Sed & per liberas

liberas personas, & seruos alienos, quos bona fide possidemus, nostros esse seruos existimantes. De singulis ergo diligentius uideamus.

ARGVM.

Aduentiorum bonorum filij patri usumfructũ, sibi proprietatẽ acquirunt: profecticiorum autẽ & usus fructus & ꝓprietas patri omnino quærũtur.

§. Igitur.

ET in primis, liberi nobis nostri acquirunt, quos in ptãte habemus, siue mares sint, siue fœminæ. Atque olim quidẽ, quicquid undecunq; ad eos peruenerat, nobis, in quorum erant potestate, acquirebant: exceptis castrensibus peculijs. & ita hæc parentum erant, quæ liberi acquisierant, ut potestatẽ haberent qđ p unũ uel unã ex liberis acquisitum erat alteri filio, aut extraneo donare uel uendere, vel quocunq; modo applicare. Quod quum Principi nostro inhumanũ uisum esset, generali ipsius constitutione competentem id curam accepit, in qua & liberis pepercit, & parentibus debitum honorem reseruauit. Sanciuit enim ut si quid ex re patris filio, qui in potestate eius est, obueniat, donatum forte a patre, aliave ex causa ad eum trãslatum: hoc secundum antiquam conseruationem, totum patri acquiratur. Nec enim ulla inuidia est, id, qđ ex patris occasione ad eum profectum est, ad patrem reuerti. Quod uero alia ex causa filiusfamilias acquisierit, eius ut usus fructus patri acquiratur, & proprietas apud filium maneat. Iniquum enim est, id quod magno labore, aut prospera fortuna cuiquam accessit, in alterum conferri, & ei, qui primitus acquisierit, causam

mæroris

esse, * *quoniam non tam molestum est nihil acquisisse, quàm quum acquisieris, id tibi auferri.*

* quoniam Sumptum videtur ex oratione Cyri apud Xenoph. lib. pę

ARGVM.

Filium emancipans velut in emancipationis pretium dimidiam vsusfructus aduētitiorum partem duntaxat consequitur. quæ in tertiæ locum partis, hodie successit.

§ Hoc quoq;

Erant sane, & ante constitutionem religiosissimi nostri Principis quædam, quæ patri non acquirebantur: ut bona materna, & lucra nuptialia. Erat & constitutio, per quam licebat patri filiū emancipanti, tertiā partē eorum, quæ acquisitionem effugiunt, sibi retinere, quasi emācipationis pretium. Et inhumanum quiddam accidebat: ut emancipatio, quæ honoris causa filiofamilias dabatur (nam sui iuris per eam fiebat) in damnum ipsius conuerteretur. Per diminutionem enim rerum fortunis suis spoliabatur. Vnde religiosissimus noster Princeps constituit, ne posthac tertiam partem proprietatis pater retineret in rebus filij, quæ in acquisitionem nō ueniunt, sed dimidiæ partis usumfructū. Sic enim & intactum apud filium manet patrimonium suum, & pater dimidię partis usumfructum accipiens: maioris honoris nomine lætatur, ut qui pro tertia dimidiam sit habiturus.

ARGVM.

SERVVS etsi domino uel ignoranti acquirit, hęreditatem, tamen nisi eius iussu non adit: cui non proprietas tantum, sed & possessio quoq; quæritur.

§. Itē vobis

Non solum autem liberi nostri, qui in potestate nostra sunt, nobis acquirunt, sed etiā serui nostri, siueqiud ex traditione nāciscantur, siue

siue stipulentur, siue ex alia qua causa acquirant, Id enim & ignorantibus, imò quod maius est, & nolētib. dominis acquiritur. Nam seruus, vt qui in aliena sit potestate, nihil proprium habere potest, excipe hæreditatem: Si enim ab aliquo seruus meus, hæres: scribatur: haud aliter eam acquirere potest, quam si iussu meo adeat. Nam fieri potest, ut onera, quæ latent, necdum comparent longe maiora sint lucro, quòd prima facie apparet. Porro absurdum esset, ignorantes, imo & nolentes nos, damnosam adire hæreditatem, eaq; propter, in acquisitione hac necesse est, domini iussus præcedat. Et si voluntate mea seruus meus adierit, perinde hæres efficiar atque si ego ipse hæres scriptus fuissem. His autem consequens est, vt & legata ipsis relicta, nobis acquirantur. Porro non solum proprietas per eos quos in potestate habemus, acquiritur nobis, verum etiam possessio. Siquis enim rem non suam mobilem aut immobilem, seruo meo bona fide accipienti tradat possessio eius siue detentio ad hoc mihi proficiet, vt rei dominus constituar per vsucapionem, vel longi temporis possessionem.

ARGVM.

Seruus, cuius vsusfructus nobis debetur, ex duabus causis, scilicet re nostra, ac operibus suis nobis, ex reliquis proprietatis domino quærit.

§. De ijs autem.

ET hæc quidem de seruis nostris. Acquirunt autem nobis, vt dictum est, & serui alieni, ĩ quib. vsum fructũ habemus. Non tamẽ

quibusuis ex causis, sed ex duabus tantum: hoc est, ex re mea, & ex operis suis. Ex re mea est, quando, verbi gratia, curam ei possessionum mearum credidi: aut permisi, vt pecunijs meis mutuandis praeesset, dispensatoremque (vt vocatur) eum feci. Fieri enim potuit, vt ex diligentia circa rem familiarem, vel circa res rusticas, vel in mutuum dando, extrinsecus aliquid ad ea, quae mihi debentur, & ad me spectant, lucri corradat: hoc dicitur ex re mea, & mihi acquiretur. Ex operis autem suis, verbi gratia, aut sutor erat, aut faber, aut pictor. Locaui eum, ut alijs operaretur, pactamque mercedem pro arte sua acciperet. Fieri potest, vt hic supra pactam mercedem aliquid acceperit: & quod inde partum est, mihi acquiret, idest, ex operis suis. Si quid uero extra has duas causa acquisierit, hoc ad proprietarium pertinet. Quapropter siue haereditas ei relicta, siue legatum datum est, & legatum est consequutus, siue donationem aliquis in eum contulit, proprietario id, non vsufructuario acquirit.

ARGVM.

Liber homo ac seruus alienus bona fide possessi, possessori ex re ipsius propria, operisque suis non modo proprietatem, sed & possessionem quoque quaerunt: quod uero extra has duas causas partum fuerit, proprietatis domino, si seruus sit, qui quaerit, acquirit: si liber, lex ipsi reseruat, quo ad fortunā conditionemque suā agnouerit.

§. Idē placet

QVae dicta sunt de seruo, in quo vsūfructū habeo, & in eo placuerunt, quem bona

fide

fide poßideo, siue liber sit, siue alienus seruus. Nam & hi, ex duabus illis causis nobis acquirunt, hoc est, ex re mea, vel ex operis suis. Quod uero extra istas duas causas nanciscũtur, id, si liber est, quem bona fide poßideo, lex ipsi reseruat, in illud scilicet tempus, quum fortunam suam is agnouerit: quod si alienus est seruus, quē bona fide poßideo, domino uero acquiruntur quæcunque ille acquisierit, præter quam ex duabus illis causis. Porro qui bona fide alienum seruum posidet, tantisper ex duabus tantum causis illis eorum: quæ acquisita sunt per seruum, dominus sit, dum triennium transeat: hoc enim elapso, seruum in posterum vsucepit, & quæcunque is aliquid ex causa acquirat, ipsi acquirit. Nam qui liberum bona fide possidet, non vsucapit, vt dictum est. Sed neque is qui vsum fructum, habet, vsucapere vnquam potest. Primum quia non possidet: porro sine poßessione usucapio non procedit. Est autem poßessio, animo dominantis possidere: hic vero tantum habet ius vtendi & fruendi. Quod si quis nullo ad iuris regulas habito respectu, verum ex ijs quæ oculis videt æstimans rem usufructuarium possidere dixerit: alia, & quidem maiori ratione prohibebitur usucapio, nimirum quod usufructuarius mala fide possideat: neque enim nescire potuit alienum esse. Non solum autem proprietas nobis per seruos, in quibus usumfructum habemus, aut quos bona fide possidemus, uel per liberam personam, quam bona iti dem fide possideo, seruum meum esse existimans.

sed etiam possessio acquiritur, secundum tamen ea, quæ paulo ante dicta sunt hoc est ex re mea, uel ex operis suis. Nam si rem alienam ex duabus his causis, ab eo, qui dominus non fuerit acceperint tempora, quibus ipsi in possessione fuerint, & mihi ad usucapionem proficient, siue current.

V R G V M.

Per extraneũ prorsus, nobis omnino nihil quęri potest: nisi is procurator sit, qui non dominium modo, uerum & possessionem atque usucapiendi conditionem nobis acquirit.

§. Ex his.

EX ijs igitur, quę dicta sunt, apparet, per liberas personas, quæ nec in potestate nostra sunt, nec bona fide nobis seruiunt: item per alienos seruos, in quibus neque usumfructum habemus, neque possessionem bonæ fidei, nulla ex casa quicquam nobis acquiri posse. Et hoc scilicet est, quod uulgo dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse, excepto casu, quem iam referam. Nam si quis mihi prædium, quod alio in loco situm est, uendat: neque ego illuc proficisci possim, sed procuratorem meum mittam, & hic possessionem prædiorum accipiat: possessio mihi per eum acquiretur. Nec uero solum si scientibus nobis id contingat, sed etiam si ignorantibus, possessio eius, quod nostro nomine ijs datum fuerit, nobis acquiritur, ut uoluit constitutio Seueri Cæsaris Possessione uero nobis acquisita, tacite sequitur & dominium, si dominus fuerit, qui tradidit: quod si non fuerit, per usucapionem

capionem, aut longi temporis poßeßionem, dominium rei traditæ acquiro.

ARGVM.

Epilogo admodum eleganti cum venusta transitione, quæ superioribus titulis dicta sunt, repetit ac concludit, quæ dicturus deinceps, paucis perstringens.

§. hactenus.

HActenus dixisse sufficit, quemadmodum singulæ res nobis acquirantur. Est & alius ciuilis acquirendi modus per legatum: quo & ipso iure singulæ res nobis acquiruntur. Item per fideicommißa: vbi etiam singulæ res possunt relinqui. Verum hæc commodius suis locis infra dicentur. Acquisitiones igitur aut Iuris gentium sunt, aut Ciuiles. Et Iuris gentium quidem sint quatuordecim, vt Venatio, Hostium spolia: & lapilli in littore maris inuenti, siue pretiosæ gemmæ. Animalium nostrorum fætus, Alluuio: insula in mari aut flumine enata: Et prædia ad alueum à flumine desertum, habere: Et alienam materiam, in eam speciem, quæ in pristinam materiam redire nequeat, mutasse: Et ex aliena & sua materia speciem fecisse: Duorum materias eiusdem aut diuersi generis voluntate dominorum, aut fortuito commistas esse. Regula, quæ dicit superficiem subiecto cedere, vt in multis casibus visum est: veluti quũ ex aliena materia domum in solo meo construxit: aut ex meo, in alieno. Alienam arborem in suo plantaße fundo, & contra suam arborem in alieno fundo plantaße sic vt radices

De testamentis ordinandis.

TIT. X.

ARGVM.

Testamentum, quod olim multiplex uariumq; fuit huic plene docetur, etymo tantum ab Imperatore declaratur, definitur autem a Iuriscon sulto.ff. eodem.l. prima. vt sit nostra uoluntatis sententia iusta de eo, quod post mortem nostram fieri uolumus.

*NECESSARIVM est ante omnia testamenti dicere definitionem, aut * Etymologiam. Testamẽtum autẽ Latinæ dicitur, quod Græci διατὺκην uocant, inde notationem habens, quòd testatio mentis sit. Habet enim testimonium mentis defuncti. Ne quid autem eorum, quæ olim in usu erant, ignoretur (nam quanuis in horum ignorantia nihil sit periculi, tamen ad cognitionem historię, &, ut intelligatur, quemadmodum paulatim temporis processu hęc mutata sunt, haud absurdum erit aliquid dicere) testamentorum duo erant olim genera. Et alterum quidem Calatis comitijs dicebatur: alterum uero Procinctum. Testamentum Calatis comitijs tempore paucis fiebat bis in anno, hunc in modũ. Pręco vniuersam circuiibat ciuitatem conclamans, & totus populus congregabatur, & ita qui uolebat, teste pcpulo testamẽtum scribebat. Inde Calatis comitijs dictum est. Nã Calare uocare est: Comitia, congregatio: quoniam igitur uocati congregabantur, appellatum est testamentum Calatis comitijs * Procinctum uero testamentnm est, quod fiebat, quum in præ-*

* Etymologiam. Hinc apparet nõ iniuria a Valla reprehensũ esse hunc locũ.

* Procinctum Hoc ĩ procinctu tantũ Latini uocant.

lium essent exituri, nomenque ab habitu, in quo testamenta faciebant sortitum est. Procinctus .n. dicitur qui accinctus est & paratus ad confligẽdum cum hoste. Nam quum in incerto esset, an redituri essent testamento prius facto in prœliũ axibant. Porro quum hæ duę tantum species in ũsu essent, eueniebat ut nonnulli subitaneo morbo correpti, intestati morirentur, neque .n. Calatis comitijs testabantur, quia nondum instaret tẽpus: neque item in Procinctu, quia bellum non esset. Deinde & illud mali ominis videbatur, sano quempiam & ualente corpore testamentum facere. Ob hæc igitur tertia species inuenta est, quę dicebatur Per æs & libram. Fiebat autem per emancipationem. Porro emancipatio est imaginaria uenditio. In hunc. vero modum vendebatur. Quinque aderant testes, & libripens, ciues Romani, ijq; puberes. Atque ijs præsentibus, is qui successor defuncti erat futurus, patrimonium morituri emebat, verba quædam dicens solẽnia, quæ nunc frustra sit referre: & imaginarij prętij nomine, numũ rerũ domino dabat, appellabaturq; is, qui emebat, Familiæ emptor, Deinde ordinabat moriens, quid post mortem suã fieri uellet. dicebat .n. familiæ emptori, siue hæredi: Huic uolo dari fundũ, illi domũ, alij centũ solidos. Hoc testamenti genere inuenio, priora illa Calatis Comitijs & in Procinctu iam longo tempore in desuetudinẽ abierat. Sed & tertiũ genus per æs & libram, paulatim sperni cœperat. Nam, quũ idẽ familiæ emptor esset, & hæres, pro certo habẽs is se hęredem futurum, in dominiũ hæreditatis insi

dias

dias cōparabat: unde complures pro ueteri more familiæ emptorem adhibebant, qui imaginaria emptione patrimonium morituri emeret: ſed teſtatur ſeorſum in tabulis aut chartis, quem ſibi hæredem eſſe vellet ſcribebat. Et prædicta quidem teſtamentorum genera, ſolo Iure ciuili cognita erant. Poſtea uero ex edicto Prætoris alia teſtamentorum faciendorum formæ inuenta eſt, Nam iure Prætorio nulla emancipatio ſiue imaginaria uenditio interueniebat, ſed ſeptem teſtiū ſigna honorario teſtamento ſufficiebant. Si quis. n. teſtamēto facto ſeptem teſtium ſignis id feciſset ſignari, perfectum erat iure honorario teſtamentum, cū iure ciuili ſignis teſtium opus non eſſet.

ARGVM.

Teſtamenti (quod triplici iure ſubnixum eſt) ſolennitas in teſtium ſe ſubſcribentium ac ſignaculorum numero hæredisq; nominatione poſita eſt cum ſcripto conſtat, nihil tamen ſignaculo uno teſtes omnes uti poſſe uetat.

§. Sed quum paulatim:

SEd quum paulatim, partim ex uario uſu hominum partim ex emendationibus conſtitutionū, in unā, cōſonantiā cōiungi cœpiſſet Ius Ciuile & prætoriū cōſtitutū eſt & obtētū: ut uno eodēq; tēpore, (qđ Ius Ciuile uolebat) ſeptē teſtibus præſentibus & ſubſcribentibus) qđ ex conſtitutionibus inuentū eſt (ſignisq; eorū impreſſis) qđ prætor uolebat teſtamentū perficeretur. Sic igitur hodie ex hoc triplici iure teſtamenta conſtant, Ciuili, Cōſtitutionum & Prætoris. Et ex Iure quidem Ciuili, deſcendit, ut teſtibus præſentibus uno contextu coniunctim teſtamentum peragatur: ex

constitutionibus autem testatoris testiumque subscriptiones descendunt, porro signacula & testium numerus, ex dicto Praetoris. Omnis autem haec obseruatio ad hoc pertinet, vt fraudes in testamenti confectione remouerentur, & omnis dolus abesset. unde & a religiosiss. Principe nostro hoc constitutione quadam additum est, vt testator ipse manu sua nomen haeredis scribendo exprimat, quod hunc haeredem instituerit. Quod si id ille non faciat, saltem testibus haeredis nomen dicere necesse est: &, vt rem verbo dicam, in nominibus secundum constitutionis illius tenorem, procedi oportet. Porro quoniam dictum est, vt testes signacula sua imprimant: scire debes eos, & vno annulo testamentum signare posse. Quid enim si septem testes annulos habeant, qui omnes vna sint sculptura, hoc est vnum et eundem habeant characterem? Sicut Pomponio videtur. Sed & alieno annulo signare licet.

§. Possunt.

ARGVMENTVM.

Testem eundem in testamento esse posse, qui & heres institui potest, modo ex his, qui hic prohibentur, non sit.

§. Testes.

HI autem demum ad testimonium admitti possunt, quibuscum testamenti factionem habemus, hoc est qui & a nobis haeredes scribi possunt, & ipsi nos scribere. Sunt & alij, qui omnino a testamentario testimonio arcentur, vt mulier, impubes, mutus, surdus, furiosus, prodigus, seruus. Postremo & is, quem leges improbum intestabilemque esse iubent. Et quisnam

hic

hic est? dicam exemplo, Quum quidam testamentum ordinaret, vocatus est Titius in testem, & in testē sese præbuit, hoc est, testamento suscripsit & signauit. Mortuo testatore noluit adesse, aut loco testimonij subscriptionem suam, signūq; agnoscere. Hunc leges odio persequuntur, neq; ex alieno testamento quicquam capere sinunt, neque ius testandi concedunt, neque in alieno testamento testem esse permittunt. Is autem dicitur improbus intestabilisque.

ARGVM.

Seruum communi errore liberum creditum, etiā si deinceps seruitus detecta fuerit, testamenti fauore, in testamento testem esse posse unde elicere licet communem errorem ius facere, & ueritati opinionem præferri.

§. Sed cū aliquis.

QVid ergo si quis? testium in testamento adhibitorum, qui tempore faciendi testamenti liber existimabatur, postea seruus apparuerit? Videamus an testamentum irritum & infirmum sint, quoniam seruus esse testis prohibetur, vt dictum est. Et quum primum hæc dubitatio orta esset, emissa est. Hadriani Cæsaris constitutio ad Catonium verum. Et quū iterum idem contigisset, Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt, ex sua liberalitate se viribus testamenti succurrere, vt perinde id haberetur, quasi ab initio sine uitio omni factum fuisset, omnibus existentibus liberis, qui pro testibus interuenissent: quum eo tempore, quo testamentum condebatur: omnium opinione pro libero habitu sit neque quisquam fuerit, qui status ei quæstionem moueret.

ARGVM.

Patrem ac filium, quinetiam fratres duos in eodem testamento, si modo extranei sint, testes esse posse, in proprio non posse. In eo nanque iura domesticum testimonium reprobarunt. domesticum autem non ex cognatione, sed unitione per patriã potestatem ius metitur.

§. Pater.

SI testamentum ego faciam testis in eo potest esse Primus unaque filius eius. Secundus quãuis in potestate ipsius sit. Sed & duo fratres, qui in eiusdem potestate sunt, testes esse non uetantur Neque enim prohibet quicquam, quo minus plures ex una familia seu domo testes alieno in testamento adhibeantur. Porro quum quis testatur, si testamentum suum esse uult perfectum & sine vitio, videat ante omnia, qui sint inter testes futuri, et inquirat nun quis eorum in potestate testatoris sit, et ĩuctũ a testimonio repellat. Illud uero amplius non quærimus, nũ quis testiũ ĩ potestate habeat testatorẽ, aut in eiusdẽ potestate sit: Et ratio est hæc: Vtrũ uis testatorẽ esse sui iuris an in potestate? Si sui iuris esse dixeris, nõ ꝓcedet q̃stio, nũ quis aut in eiusdẽ potestate sit, aut, eũ in potestate habeat. Quod si in potestate fingas esse tã maiore ratione, uim testamenti soluis: quoniam, qui in aliena potestate est testari non potest. Nam testamentum est, per quod quis de rebus suis disponit: at qui in potestate aliena est, plenam rerum suarum administrationem non habet, ut de ijs quomodo uelit, statuere possit. Si tamen unquam aliquis qui aliena in potestate est, testabitur, tunc reliquum erit uidere, num

fieri

fieri possit, ut & cætera procedant. Et sane, quũ diu quærimus, inuenimus ueteranum, qui quum in patris potestate sit (est autem Veteranus, qui alias militauit, & nunc militia solutus est) de peculio tamen castrensi, testari possit. Id est ijs de rebus, quæ labore suo in bellis comparauerit. Id enim ei per Principum cõstitutiones indultum est. Quãdo igitur testator hic in aliena esse pote state inuenitur, tractemus reliqua. An ergo si ueteranus filiusfamilias de peculio castrensi testamentum faciat, pater eius, qui eum in potestate habet aut frater, qui in eiusdem potestate est, in testem adhiberi potest? Et dicimus quod nequa quam. Domesticum enim testimonium in testamento probatum non est. Porro domesticum testimonium, non ex cognatione intelligimus, sed ex unitione, quæ per patriam potestatem contin git. Etenim quamuis ei constitutiones Principum nec dum patria potestate soluta, permittãt testa ri, tamen ab eo et illud exigunt, ne protinus in te stando Iuris regulas contemnat.

ARGVM.

Testamento nec inscriptus hæres, sed nec pater aut filius, nec qui in eiusdem patris potestate sit frater, in eo testes esse possunt: legatarij autem, & qui in eorum potestate sunt, aut quorum ipsi pote stati subsunt, a testimonio minime repelluntur.

QVidam testamentum faciens, hæredem me scripsit. In huius ego testamenti confe ctione testis esse non possum neque is, quem in potestate habeo: neque is in cuius ego potesta te sum: neque frater meus, qui in eiusdem §. 5 neq

potestate

poteſtate eſt. Quia totum hoc negotium, quod teſtamēti ordinādi gratia geritur, hodie inter hæredē & teſtatorē geri creditur. Etenī, quāuis hoc ius maxime apud veteres inordinatū & contur batū fuerit, quum ſolennis ille familiæ emptor in uſu eſſet: (quia enim ipſe hæres eſſe prima facie videbatur, non poterant ij, qui per patriam poteſtatem familiæ emptori coniūgebantur, in teſtes adhiberi. Eos uero, qui hæredi clam ſcripto, ſicut iam ante diximus, per patriam poteſtatem erant coniuncti, imo hæredem ipſum, nihil vetabat teſtes eſſe: quaſi nihil obſtarent Iuris regulæ, propterea quod lucrum omne uideretur in familiæ emptorem conferri & clam ſcriptus hæres rerum omnium eſt ignarus) tamen ij ipſi ueteres, qui id permiſerant, nec vetabant quo minus ſcriptus hæres, & ſi quis ei per patriam poteſtatem coniungebatur, teſtimonia in teſtamento præſtaret: admonebant teſtatores, ne facile hac ſibi conceſſa licentia abuterentur. Et hæc quidem apud antiquiores. At Imperator noſter, hac confuſione tam incompoſita correcta (quid.n. minus compoſitum, quam licentiam cōcedere & admonere ne quis ea vteretur?) quod veteres ꝑ conſilio reſpondebant, ipſe in legis neceſſitatem tranſtulit. Et quemadmodum in uetere illo fami liæ emptore, nullus in teſtem admittebatur, qui per patriam poteſtatem ei coniūgeretur: ita nec hæredi, qui ueteris familię emptoris imaginem obtinet, nec alijs ei per patriā poteſtatē coniunctis, teſtimonia præſtare conceſſit. In rē.n. ſuam

lucrumq; suum testes videntur esse. Et quoniam vetustiorũ Principem constitutio hæredem permittebat in testem adhiberi, idcirco talem constitutionem Imperator noster sanctissimus Codici suo inseri noluit. Legatariis autem & fideicõmissarijs (quia non iuris successores sunt) & alijs omnibus per patriam potestatem is coniunctis, testimonium denegatum non est. Quinimo constitutio quędam est serenissimi Principis nostri, qua specialiter id permissum est, ut legata ijs, qui testes in testã futuri sunt, relinqui possint: ac multo magis ijs, qui per patriam potestatem ipsis coniunguntur.

§. Legatarijs.

ARGVM.

Nihil referre in qua testamentum materia scribatur: quinimo idem varijs codicibus inscribi potest.

P*Orro nihil interest, in qua materia testamentum scribatur, vtrum in tabulis, an in chartis, an in membranis, aut alia quauis materia, ut in pellibus, aut eburneis pupillaribus. Potest testator multa eiusdem formæ testamenta facere, sicut unumquodq; eorum ea obseruatione cõficiatur, quæ in testamentis obtinet. Est autem id aliquando necessarium, plura esse testamentorum exemplaria. Vt si quis lõginquam nauigationem instituens, testamentũ suũ secũ uelit portare, & aliud itẽ domi relinquere, unde eo defuncto constare possit mentis ipsius contestatio. Sed & aliæ multæ causæ interuenire possint ex varijs rerum humanarum casibus, quæ rem hãc maxime faciant necessariã. Nã et hoc interdum*

§. Nihil.

§. Sed vnũ.

accidit

accidit, vt vnum exemplar furto amittatur: aut is, apud quem depositũ est, peregrinetur, nec quisquam sciat vbi gentium degat.

ARGVM.

Quod nuncupatiuum dicimus, id declaratione voluntatis nostræ coram septem in hoc vocatis testibus facta, iuris ciuilis beneficio conficitur.

§. Sed hæc q dem.

ET hæc quidẽ omnia, de testamentis, quæ in scriptis fiũt, intelligũtur. Quod si quis sine scriptis testamẽtũ facere velit, iure. s. ciuili: nã Prętor testamentũ sine scriptis ignorat. qũo n. nosset, qui signa testiũ semper requirat? septẽ testibus adhibitis, et voluntate sua corã eis nũcupata, pfectum firmũq; Iure Ciuili erit hoc testamentũ.

De militari testamento.

TITVL. XI.

ARVVM.

Militibus in expeditione agentibus, exacta Iuris Ciuilis obseruatio in cõficiẽdis ordinãdisq; testamentis remissa est: quinimo vt libet, illis testari licet: alibi aũt non æque, possunt tamen licet filij familias sint, iuris ciuilis forma seruata, testari.

IAM supra dictum est, quemadmodum testã ordinari debeãt. Sed ea tam diligens & exacta obseruatio, in paganorũ testamentis locum habet. Verum in militaribus testamentis oĩs rõ hæc cessat. Militibus. n. ex Principũ cõstitutionibus, pp rerũ ciuiliũ imperitiã cõcessum est, testã sua sine hac obseruatione ordinare. Proinde, & si vel vno teste testamentum fecerint, vel suis manibus hæredum nomina non scripserint, rata tamen eorum voluntas est. Etenim, quum in expeditionibus occupati sint, nõ mirum

mirum est, si solennitatem huius obseruati nis ignorent. Et olim quocunque in loco agerent, militariter poterant testari. Sed constitutione Imperatoris nostri, tum demum eis concessum est, vt voluntas ipsorum quocunque modo facta, siue in scriptis, siue sine scriptis, firmum ex se robur haberet, quum in castris siue in expeditione sunt.

§. Ilis autem

Eo vero tempore, quo alijs in locis versantur, in ijs quæ Sedeta vocantur, idest, vbi eos agere necesse est siue in sedibus suis: militaribus in testando non fruuntur priuilegijs. Sed testari quidem poßunt, & si filijsfamilias sint, dum tamen in omnibus Iuris communis obseruationem, quum extra castra degunt, sequantur.

ARGVM.

Solennitas Iuris militibus in testando remissa non eo porrigitur, vt probatio eius, quod ab ipsis actum est non sit necessaria.

§. Plane.

POrro non absurdum fuerit, in medium proferre, quod a Traiano de militaribus testamentis statutum sit, in tali fere specie: Miles aliquis conuocatis quibusdam, coram eis dixerat se hunc aut illum sibi hæredem esse velle, & seruum hunc manumittit. Et hæc sine scriptis omnia. Post mortem militis, quæstio coorta est inter eos, qui ab intestato veniebant, & eum, qui hæres nuncupatus erat. Et hi quidem, qui ab intestato veniebant, negabant ea, quæ defunctus dixerat, animo testandi dicta esse. Contra hæres, proposito militum priuilegio, ex eo testamentum vt validum, tuebatur.

Sta-

Statilius Seuerus, ad quem in ius itum fuerat, dubitationem suam ad D. Traianum retulit. At que is ita rescripsit: Id priuilegium, quod militantibus datum est, vt testamenta militum quocunque modo facta, rata sint, sic intelligi oportet, vt prius constare debeat testamentum factum esse in scriptis aut sine scriptis. Is ergo defunctus miles de cuius bonis quæstio mota est, si quibusdam in hoc conuocatis, vt coram testibus voluntatem suam declararet, clare significauit, quem sibi hæredem esse vellet, & quem seruorum libertate donaret: testamentum hoc & sine scriptura ratum esse dicimus. Quòd si (vt sæpe numero in sermonibus congressibusque contingit) præsentibus quibusdam, in aliquem conuersus dixit, Ego te hæredem facio: vel, Bona mea tibi relinquo: non oportet hoc vim testamenti habere. Nec in vllo alio magis id dispiciendum & cauendum est, quam in militibus, quibus pro priuilegio datum est, vt quocunque vellent modo testarentur, ne quæ in congressibus dicta fuerint, ad formam testamenti referantur. Alioqui non difficulter, post mortem cuiusuis militis, existerent testes assenerantes audisse se, defunctũ dicentem alicui. Ego te hæredem meum facio: aut, Bona mea tibi relinquo, & per hoc vera subuerterentur militum iudicia.

ARGVM.

Sermonis aut auditus carentia, militibus testandi facultatem non adimit.

§. Quinimo. *Miles siue mutus sit, siue surdus, recte testatur. Sed tamen finge missum non esse à militia,*

à militia, causaria missione. Hunc enim absurdum & turpe esset militare. Nam alter ducis sui mandata non exaudit: alter, si qua re opus ei sit, vt armis, dicere id non potest.

VRGVM.

Testamẽtum militis post missionem, aut extra muros confectum non subsistit si iuris forma communis desit: in castris confectum per annum priuilegium retinet, licet conditio adiecta post annum contingat.

ENimuero hactenus à principalibus constitutionibus militibus concessum est, vt non obseruata solennitate testantur tantisper dum militant & in castris degunt. Post missionem vero, id est, quum veterani facti sunt, vel alias extra castra sunt, quamuis adhuc militent, paganorum solennitatem obseruare debent. Quoniam vero diximus: milites, qui in castris testantur, sine periculo iuris obseruationem omittere: veteranos vero cõmuni iure testari debere: vide quod inde quæsitum est, quantum inter militem & veteranum intersit: Miles in castris agens, quocunque volebat modo, testatus est: missionem accepit & obijt. Videamus num voluntas eius rata esse debeat. Et si quis tempus inquirat, quo testamentum factum est, dico valere, etiam non obseruata solennitate. Sin vero tempus, quo mortuus est: testamentum, quod sine iuris obseruatione factum est, valere non oportet. Quid ergo? Tempus ipsum hanc dubitationem dirimit. Nã si intra annum à missione obijt, decimo forte, vel decimove aut duodecimo mense, quum adhuc mili-

§. Sed hactenus.

militare testamentum hoc vocare possis, robur & vires habere opinor. Sin vero annus post missionem elapsus est, amplius valere non potest. Sufficit enim medium ei tempus, vt solennitatem, quæ circa testamenta desideratur, obseruare disceret, & mutato priore testamento aliud conderet. Quid autem si quis militariter testatus hæredem, sub conditione instituerit, & ipse quidem intra anuum a missione decesserit, sed conditio hæredi adscripta post annum extiterit? videamus an id testamento noceat. Et dicimus quod nequaquam. Id enim spectamus, vt mors intra annum post missionem contingat, non etiã vt aditio.

ARGVMENTVM.

Voluntas dispositioni inefficaci superueniens, ex priuilegio præsenti, eam validam ac efficacem reddit.

Quidam quum adhuc paganus esset, non iure fecerat testamentum, deinde miles factus, & in castris agens, resignato testamento quædam adiecit, aut induxit, aut forte solum relegit testamentum, aut aliud quid fecit, vnde voluntas ipsius constare possit hoc testamentum vtique volentis valere. Postea defunctus est. Testamentum hoc, quanuis non iure factum, valet: quasi ex noua ipsius voluntate, quam in castris degens, de testamento habuit. Item miles in castris degens non iure fecit testamentnm, deinde capitis diminutionem passus est:

est; aut enim quum sui iuris esset, in arrogationem se dedit, aut quum in patria potestate esset, emancipatus est: nihilominus in robore suo manere debet testamentum, quòd post emancipationem, noua militis voluntate videatur esse confirmatum, quoniam hoc ipso, quod non mutauit, valere id & vires habere voluit. Neque capitis diminutio irritum facit testamentum, quum miles sit testator. Quòd enim, vt infra dicemus capitis diminutio testatoris, testamenta subuertit, id hic non obseruatur. Nam absurdum foret, testamentum non iure factum, quod tamen valeat, per Iuris ciuilis regulas irritum fieri.

ARGVM.

De quasi castrensibus testari volens, Iuris communis regulas omnino sequi debet: nisi militiæ priuilegio iuuetur.

SVnt aliqui, qui cum in potestate patris sint, peculium habeant, non castrense, sed quasi castrense: tam ex anterioribus legibus, quàm ex Principum constitutionibus. Quod genus fuerint ea, quæ vel ex assessuris, vel ex aduocationibus, vel ex magistratibus percipiunt, hoc est, annonæ, quæ ex publico eis præbentur. Et de ijs permissum est, quamuis in patria potestate degant, testari. Sed quum hac in re nonnihil esset dubitationis, exijt quædam generalis Imperatoris nostri constitutio, dicens: quicunque in patria potestate constitutus quasi castrense haberet peculium, eum de hoc iure communi testari posse. Quam constitutionem vbi legeris,

geris,

geris, nihil omnium ignorare poteris, quæ ad hoc ius pertinent.

Quibus non est permissum testamentum facere.

TIT. XII.

ARGVM.

Extra castrensia aut quasi, subditus alieno iuri nemo vtiliter, vel accedente paterno consensu testatur: in his autem vel inuito patre. At si ab intestato decedant, qui castrensia aut quasi habent, nullis relictis liberis, aut fratribus superstitibus, ius commune ad patrem huiusmodi bona defert.

HOMINVM quidam testamentum faciunt, quidam nõ faciunt. Et dicamus de ijs, qui testamenta facere possunt. Sed quoniam hi multi numero sunt, dicamus de ijs, qui facere non possunt, quum pauci sint, vt ex his, multos illos cognoscamus. In primis testari non potest, qui alieno iuri subiectus est: quoniã testamentum est rerum suarum ordinatio siue dispositio. At qui alieno iuri subiectus est, disponere sua non põt. Adeo vero ꝓhibetur hic testari, vt si ego pater (sicut fieri solet) obsecundans ei, permittam ipsi, quotacunque velit ex parte patrimonij mei testari, valere non possit, quod fecerit. Neque enim oportet priuati hominis voluntatem, plus virium habere, quàm leges. Sunt tamen, qui quanuis in potestate sint, nihilominus testentur: veluti, qui peculium habent castrense. Et id quidem initio solis concessum erat, militibus, tũ ex authoritate Augusti, tũ Neruæ

nec,

nec non optimi Imperatoris Traiani. Postea ve ro constitutio Hadriani & veteranis id ægre ferentibus, concessit, vt & ipsi, in potestate quũ essent, testarentur. Itaque si omnes hi testamenta fecerint de castrensi peculio, id is accepturus est, quem hæredem scripserint. Sin vero intestati decesserint, nullis liberis eorum vel fratribus superstitibus, iure communi ad parentes eorum tanquam paganum siue profectitium peculium id abibit. Quando enim is, cui noui quidpiam concessum est, eo non vtitur, locus sit veteri legi. Et olim qualecunque esset peculium, mortuo filio pater accipere solebat. Porro multæ sunt profectitij & castrensis peculij differentiæ. Et prima quidem est hæc, quod de castrensi filius familias testari possit: de profectitio non possit. Secunda differentia, quód pater iratus filio, profectitium ei peculium adimere possit: castrense, non possit. Tertia differentia. Si quis graue æs aliennm contraxerit, & bona eius à creditoribus distrahantur profectitium filij peculium vna vẽditur. Castrense vero nequaquam. Est & quarta differentia. Nam si quis moriens plures relinquat liberos, quorum vnus peculium habeat profectitium & castrense: profectitium omnium fratrum commune erit, castrense vero eius tantum, qui id acquisierit. Quamuis omnia liberorum, qui in potestate sunt, peculia pro parte patrimonij paterni habeantur, sicut & seruorum peculia, in bonis dominorum numerantur. Quæ autem dicta sunt in castrensibus peculijs, ea & in ijs intellige, quæ per constitutiones prin

cipium varijs de causis patri nõ acquirunt. Eo igitur excepto, qui castrense aut quasi castrense peculium habet, si quis alius filiusfamilias testamẽtum fecerit inutile est huius testamentum, quamuis suæ potestatis factus decesserit. Spectamus enim non solum mortis tempus, sed etiam tempus confecti testamenti, an utroque tempore potestatem habuerit testandi.

ARGVM.

Impuberis velut & furiosi testamentum inefficax est: nec, quo tempore impubes ac furiosus est factum, ex superuenienti pubertate mentisve sanitate, efficaciam recipit, at quod furorem præcessit furor superueniens non infringit. Prodigi quoque post interdictionem administrationis bonorum factum uiribus minime subsistit: ante uero utiliter factum, uires interdictione non perdit.

§. Præterea.

SEcundo testamentum facere non possunt impuberes. Nosti enim testamentum esse testationem mentis. At impubes mentem, hoc est, iudicium non habet. Item non testantur furiosi. Nam & hi mente & ratione carent. Neque igitur impubes, neque furiosus testatur. Prudentia enim & animi iudicium, alteri nondum adfuit, alterum autem reliquit. Porro inualida sunt ipsorum testamenta, etiam si ante mortem alter in puberem euaserit, & alter ad mentem redierit. Si tamen furiosus eo tempore testamentũ faciat, in quo furor intermissus fuerit, hoc est, in interuallis, quæritur an valeat? Et dicimus iure valere hoc testamentum. Quid ergo, si quis testamẽto condito, in furorem incidat? Et certe morbus furoris postea superueniens, testamentum

recte

recte atque ordine factum non subuertit, quemadmodum neque alium contractum furor superueniens rescindit. Deinde neq; prodigum cui rerũ suarũ administratione interdictũ est leges testari permittunt. Testamentũ tamen quod ante fecerit: quam prodigus esset hoc est bonorum suorum interdictio ei fieret firmum manet & ratũ.

§. Itẽ prodigus.

ARGVM.

Surdus ac mutus non semper quandoque tamẽ recte testãtur cæcus autem tum demum, cum quæ constitutione de hoc facta, comprehensa sunt obseruat.

ITem mutus & surdus non semper testantur. Vtique autem de eo surdo loquimur, qui omnino non exaudit, nõ de eo, qui tardius exaudit, hic enim testatur. Nam & illum mutum dicimus, nõ qui tardius loquitur, sed eum, qui omnino non loquitur. Quod autem dixi non, semper id ideo adiectum est, quia sæpe etiã aliquis eruditus & qui literas norit, varijs casibus (qui multis ex causis contingunt) linguæ uel aurium usum amittat. Quoniam uero apud ueteres neque hi testari poterant, edita est Imperatoris nostri constitutio, qua & ijs, qui ex aduerso casu in hoc malum inciderint permissum est cum obseruationibus quibusdam testamẽtum facere. Normam uero ordinemque eius obseruationis, facile est discere, si quis eam, quam dixi, nouam constitutionẽ legat. Quod si quis testamẽto cõdito, vel ex morbo aliquo & aduersa ualetudine, aut ex supplicio, quo Præses eum affecerit, vel alia quauis ex cã, mutus aut surdus factus fuerit,

§. Itẽ surdus.

§. Cæcus. *testamentum, quod ante factum fuerit uim suã retinet. Cæcus testamentum facere potest, ijs obseruatis, quæ constitutione quadam Diui Iustini cumprehensa sunt.*

ARGVMENTVM.

Captiuus testamenti faciendi facultatem nõ habet: sed quod ante captiuitatem fecit, siue inter hostes, siue inde reuersus decedat, valet: illud legis Corneliæ, hoc postliminij beneficio.

§ eius *QVi apud hostes est, non recte apud eos testatur, quanuis.n. in ciuitatẽ nostram redire contingat: testamẽtũ uero, quod apud nos fecerit, ualere dicimus eo postea in hostium potestatem redacto. Nam si redeat, Iure postliminij valebit. Sin apud hostes moriatur, valebit ex lege Cornelia.*

De exhæredatione liberorum.

TIT. XIII.

ARGVM.

More suo, quæ superius dixit paucis repetit: deinde qua ratione utiliter testari possimus, pulcherrime docet ut primum testaturus, si filium in potestate habeat, eum aut instituat, aut nominatim exhæredet. Nam filij præteritione, iure ipso concidit testamentum: filiæfamilias uero, non æque, sicuti nec eorum, qui ulterioris gradus sunt: aut qui per uirilem sexum descenderunt: qui licet accrescendi ius haberent, inter cæteros tamen exhæredari poterant.

DIXIMVS supra, quemadmodum testamenta fieri debent. Veluti ut testator, sua manu scribat nomen hæredis, aut id dicat corã testibus. Itẽ ut septem sint testes & ij testamento subscribant: & id consignent, nulla

nulla re in medio agenda. Quod si quid eorum omissum fuerit, irritum facit testamentum. Porro ut utiliter testemur, non dicta modo obseruatione opus est, sed & aliud quiddam quærimus. Id enim uidēdum, num quem testator filium habeat in potestate, aut emancipatum: quoniam hunc aut hæredem scribere, aut nominatim exhæredare necesse est. Quod si cum silentio prætereat ex ipsa scriptura & ordinatione sui, non subsistet testamentum. Itaque & si filium ante patrem mori contingat, nihilominus irritum testamentum est, idque ex regula quæ dicit. Ea, quæ ab initio non subsistunt, ex postfacto non conualescere. Neque poterunt scripti hæredes hæreditatem defuncti suscipere, quanuis filius, qui præteritione læsus est, non superfit. Et hæc quidem, quum quis filium habet in potestate. Quod si quis filiam habeat in potestate, aut nepotem uel neptem, aut pronepotem vel proneptem, neque eos hæredes scribat, neque item exhæredet, sed tantum ignominia præteritionis aspergat, non est irritum huius testamentum. Verum, qui præteriti erant, scriptis hæredibus accrescunt. Est autem ius accrescendi: ueluti ius partis auferendæ. Sed si extranei sint hęredes scripti, ius accrescendi ad dimidiam usque competit: sin uero sui, pro rata. exempli gratia: Tres aliquis instituit hæredes, filiam uero aut nepotem silentio præterijt. Si hæredes scripti extrānei sunt, filia uel nepos unum semissem accipient: & alterum semißem tres illi hæ-

li hæredes extranei. Sin uero sui, pro rata acci piunt, hoc est, quadrantem siue tres uncias quantum accepturi erant, si pater intestatus decessisset, hoc est, quartam partem hæreditatis eius. Licebat autem hos non solum nominatim, sed etiam inter cæteros, hoc est, ἀορίστως siue indefinite exhæredare, dicendo: Cæteri exhæredes sunto,

§. Nominatim. *Nominatim exhæredatio hunc in modum fiebat: Titius filius meus exhæres esto. Sed & à studijs exhæredari quis potest, ita: Grammaticus ille exhæres esto. Et ab arte. Excussor ille. Et ab ætate: Senex ille aut iuuenis. Et a colore. Albus ille aut niger. Et ut in uniuersum dicam, Sermo omnis & loquutio, dilucide explicans personam, de qua quis loquitur, exhæredationem nominatim perficit.*

VRGVM.

Testamentum posthumi præteritione non corruit, sed eius natiuitate: ideo ne corruat, aut institui aut exhæredari debet: at posthuma inter cæteros olim legato aliquo exhæredari poterat masculus nominatim.

§ Posthumi. *Oportet autem eum, qui testamentum condit non liberorum tantum, qui in rerum natura sunt, sed & posthumorum curam gerere, eosque vel hæredes scribere, vel exhæredare. Nã si præteritisint simul atque nati fuerint, testamẽtum rumpunt. Neque est hic ulla differentia inter filium aut filiam aut nepotem vel neptem. Nam si prætereantur, valet quidem testamentum ex scriptura sui, sed posthumo postea agnato aut posthuma, rumpitur, & inutile redditur propter ipsorum scilicet præteritionem. Non*

igitur

igitur ex seipso & scriptura sui irritum est. sed per natiuitatem rumpitur. Vnde si contingat ut mulier, ex qua posthumus nasci sperabatur, abortum faciat, nihil obstabit quo minus hæredes scripti hæreditatem adire possint. Et fœminini quidem sexus posthumæ uel nominatim uel inter cæteros exhæredantur. Nam si dixerit testator. Ille mihi hæres esto, cæteri exhæredes sunto. per uerba hæc exhæredari uidetur posthuma. Veruntamen ne turpissimo aduersus scriptum hæredem iudicio, vbi nata fuerit, consistat, dicens: non de me cogitauit testator, quippe qui & ignorauerit me: idcirco & legata ei relinqui oportet. Vt ita scilicet dicat testator; Ille mihi hæres esto, cæteri exhæredes sunt. posthumæ uero meæ, si qua nascetur, centum solidos lego. Hoc enim ita facto, dicemus ei: Testator de te inter cæteros exhæredationem scripsit: itaque profecto & legatum tibi reliquit. Posthumos uero masculini sexus, ut filium, nepotem, pronepotem non aliter exhæredari placuit, quam si nominatim id fiat. Et quomodo nomen eius dicere possumus, qui necdum natus est? Dicimus id hunc in modum declarari posse, ut dicamus: Quisquis mihi filius natus fuerit, exhæres esto: aut: Qui ex illa uxore mea nascetur, exhæres esto.

ARGVM.

Posthumorum locũ ij tenere dicuntur, qui mortuo hærede suo gradu priore, suorum iura nanciscuntur: ideo eorum institutio, aut exhæredatio ex legis Velleiæ consilio necessaria est.

§. Posthumorum.

SVnt & alij quidem posthumorum loco, qui suo hærede priore in gradus, mortuo sui fiũt. Vt in hac specie: Habebam filium in potestate & ex eo nepotem uel neptem. Et filius quidem mihi suus erat, propterea, quod nemo eum prçcederet: nepos uero uel neptis, in potestate quidem mea erant, sui mihi non erant, propterea quod ante eos pater ipsorum eßet. Si iam ego testamentum faciam, cuiusnam curam mentionemque habere debeo? Et certum est, filij eumque aut hçredem scribere, aut exhæredare. Non igitur nepotis aut neptis? Non. Hi ergo quum sui non sint, si prætereantur, neque efficiant, ut testamentum ipso iure non subsistat, neque scripto hçredi accrescere poterunt. Hæc enim suorum propria sunt. Et si quidem hic rerum habitus usque ad finem seruetur, omnia illa recte dicta sunt. Quod si fortasse me adhuc uiuente, media illa persona, ex potestate mea abeat, uel morte uel per Patritiam forte dignitatem: iam nepos neptisve velut agnatione quadam & instar posthumorum, suus suaue inuenitur. Nam quum ante sui non fuerint, nunc sui fiunt. Et quemadmodum posthumi per natiuitatem, itẽ & isti per succeßionem in locum prioris testamenta rumpunt. Ne igitur nouus hic (ut ita dixerim) suus in locum prioris succedens testamentum ruptum faciat: sicut, filiũ ipsum, ita & nepotem ne; temve hçredes scribere, aut nominatim exhæredare debeo. Quod si præteriti fuerint, media persona xempta succedendo in locum eius, testamentum, ut non satis legibus firmum, irritum & inualidum efficiunt.

unt. Idque lege Iulia Velleia prouisum est. Quæ similitudinẽ posthumorum exhæredari eos docuit, hoc est, nepotem quidem nominatim: neptem uero uel inter cęteros, dum tamen hic legatum ei detur.

Nominatim Græca n. deprauata sũt, quę sic emẽdo ἐγγυιον νομινῶ τιμ δὲ ἢ ĩter cęteros. (μετὰ δ. λ.) τ. θυγατέρας ἐγγόνους.

ARGVM.

Emancipatos Iure ciuili instituere aut exhæredare nemo cogitur Iure Prætorio aut instituere, aut nominatĩ, si masculi sint, exhęredare expedit si fœminæ, ut iubet: alioqui bonorum possessione petita eis Prætor succurrit.

§. Emãcipatio.

Filium quis habebat aut filiam emancipatos. Hic si testamentum faciat, quantum ad ius Ciuile attinet hæredes eos scribere, aut exhæredare non cogitur. Nam eos propter capitis diminutionem, quam passi, sunt, Lex XII. Tab. ignorat. At Prætor respectu ad naturalem cognationem habito, & filios hos nouit, & emancipatos quoque hærede scribi iubet. Quod si id testator nolit masculi nominatim exhæredentur fęmine uel nominatim uel inter cæteros. Quod si neque hęredes scripti, neque, ut dictum est, exhæredati fuerint, bonorum possessionem eis Prętor contra Tabulas dat. Per quam filius aut nepos totam defuncti hæreditatem accipiet: filia uero aut neptis, quantum si in potestate esset, lucraretur per ius accrescendi.

ARGVM.

Adoptiui filij, dum adoptãtis iuri subsunt, quasi naturales, aut instituendi, aut exhæredandi sunt: at resoluto adoptionis uinculo, quo ad patrem naturalem uelut ab eo emancipati censentur, & liberi ab adoptante prætereuntur.

Hæc habeto in modum præuię cuiusdam inspectionis. Si quem adoptauero in filium hic mihi & lege & natura filius erit: lege quidem propter adoptionem ipsam: natura uero, propter legem. Naturam enim lex in sese continet. Tantisper autem natura huius filij pater esse videor dum causa adoptionis durat. Quod si eũ emancipauero, quum hic sit actus legitimus, legem, quæ ex adoptione constabat, dissoluit. Porro lege iam extincta, simul discedit & natura tanquam eo amisso, quo continebatur. His ita pro fundamento quodam inspectis, vide nunc cætera. Filiam tibi ego meam in uxorem dedi, natus est filius, & in tua scilicet erat potestate. Rogatus eum mihi dedisti in adoptionem. Quæstionis est, uter nostrum huius in testamento suo mentionem facere & curam gerere debeat? Et dicimus, quod ego pater adoptiuus. Per adoptionem enim hic eiusdem iuris habetur, cuius sunt ex iustis nuptijs quęsiti. Quemadmodum igitur iustũ filium meũ, qui in potestate mea est, hæredem cogor scribere, aut secundum ea, quæ diximus exhæredare, ita & hunc adoptiuum. Tu uero pater naturalis, scribere eum hęredem nõ cogeris. Nam neque lege tibi filius est, quoniam in potestate eum non habes: neque natura, quum ego per legem naturalis ei esse pater uidear: nec fieri possit ut duos patres naturales quis habeat. Quod si ego eum emancipauero neque Iure ciuili: neque eo Iure, quod ex edicto Prætoris uenit, inter liberos connumerandus est. Quapropter neq; ego eum scribere hęredẽ cogor, neq; naturalis pater

idface-

id facere cogetur. In eo enim casu filius, hic erit quasi a te naturali patre emancipatus fuisset.

ARGVMENTVM.

Sexus quo ad institutionem aut exhæredationẽ liberorum, differentia sublata, eadem ratione instituí aut exhæredari fœminæ, qua mares hodie debent siue posthumi, siue iam nati, siue emancipati sint, quod locum quoque habet, siue priorem, siue ulteriorem gradum teneant.

§ Sed hæc quidem.

SEd hæc quidem olim obtinebant. Verum Imperatoris nostri constitutio nullam esse in testamentis uoluit differentiam inter masculos & fœminas: propterea quòd utranque æque personam ad procreationem liberorũ idoneam natura produxerit. Sed & illinc apertum est nullum esse inter eos discrimen, quod lex duodecim Tabul. mares iuxta ac feminas ad successionem intestati uocauerit. Quin & Prætor legem duodecim Tabu. sequutus uidetur & ideo simplex ac simile ius: in filijs & filiabus et cęteris per uirilem sexum descendentibus, non natis tantum, sed etiam posthumis, nec filijsfamilias mõ, uerum & emancipatis introduxit iussitq́, ut siue sui essent filij, siue emãcipati, nisi hęredes instituerentur, nominatim exhęredarentur. Etenim si prætereantur, æque testamenta ex ipsa scriptura ipsorum reddunt inutilia & iniusta, siue sui sint, siue emancipati, siue in rerum natura, siue in utero cõstituti postea nascantur. Porro in adoptiuis specialem quandam obseruationem inuenit in alia quadam constitutione Imperator noster sanctissimus, quam de adoptiuis edidit.

ARGVM.

Militis liberos se habere scientis in expeditione agentis, liberorum præteritione testamentum non corruit, sed pro exhæredatione præteritio habetur, ignorantis autem testamentum iure ipso concidit.

§. Sed si in expeditione.

Miles in expeditione agens, testamentum fecit liberos suos iam natos posthumos, neque hæredes scripsit, neque nominatim exhæredauit, sed contumelia præteritionis affecit. Quæsitũ ẽ, an ualeat testamẽtũ: Et dicimus: Si liberos hos habere se sciuit, nec mentionem eorum habuit, præteritionem hanc pro exhæredatione nominatim facta accipi (sicut Principum constitutionibus cautum est) & ualere testamentum eius. Quod si nesciuit, ipso iure testamentum eius non subsistit.

ARGVM.

Matris preteritio, aut eorum, qui supra eam sunt idem quod patris exhæredatio efficit.

§. Mater.

Mater uel auus maternus liberos suos hæredes instituere aut exhæredare necesse non habent, sed silẽtio preterire possunt. Matris enim aut aui materni silentium, non minus potest, quã patris exhæredatio. Nam neq; mater filium aut filiam, neque auus nepotem neptemve ex filia heredes instituere coguntur aut exhæredare. Itaque præteriti, neque auxilium, a Iure Ciuili habent, neque rursum Prætor eis bonorum possessionem contra tabulas pollicetur. Hæc enim suis constituta sunt, nõ ys, qui sui esse desierũt. Sed aliud eis adminiculũ seruatur, q̃d paulo pòst dicemus.

De hære-

De hæredibus instituendis.

TITV. XIIII

ARGVM.

Liberum hominem hæredem institui posse, sed & seruum quoq; tum proprium, tum alienum cum libertatis adiectione, aut sine ea. Et seruo simplici ter instituto, libertas data intelligitur. Seruus tamen adulterij postulatus ante sententiam manumitti, aut hæres instituta domina nequit.

POST traditam de institutione & exhæredatione liberorum doctrinam, & illud dicere necesse est, quas alias personas hæredes scribere possimus. Hæredes igitur instituere permissum est, tum liberos tum seruos: nec nostros modo seruos sed & alienos. Sed nostros quidem seruos olim secundum plurium Iurisconsultorum sententiam, haud aliter instituere licebat, quam cum libertate. Hodie uero & sine libertate serui institutio ualet ex constitutione Imperatoris nostri, quæ seruos & sine libertate institutos, ad hereditatem sine impedimento admittit. Neq; id per innouationem introductum est, sed ex sentētia quorūdam ueterum. Nam & Attilicinus Iuriscōsultus id sequutus est, ut seruus & sine libertate recte institueretur sicut prudētissimus Paulus, tū in libris ad Massuriū Sabinū, tū in libris ad Plautium refert. Seruus āt noster & is intelligitur cuius alij usumfructum concessimus, & nos eo nudā proprietatem habemus. Inuenias autem mirabilem quendam casum, in quo nec cum libertate seruus utiliter a domina hæres instituitur, ut cōstitutione diuorum Seueri

§. Est āut casus.

& Antonini comprehensum est, quę locum habet in hac specie. Quidam aduersus Titiam accusationem instituerat, dicens, eam cum seruo proprio Stichò adulterium cōmisisse. Iudicio nondum absoluto, dicta Titia moriens, dictum Stichum cum libertate hæredem instituit. Quæsitum est post mortem eius an hæredis institutio ualeret? Et quidem ij quos diximus diui Principes rescripserunt, Seruum adulterij rerum non utiliter ante finem iudicij in testamento manumitti ab ea domina, quæ eiusdem illius criminis rea postulatur. Hæc igitur in tali specie serui institutio nullius momenti est.

ARGVM.

Vsusfructus in seruo, vsufructuarij seruum proprium non reddit. ideo ab eo institutus, etiam cū libertatis adiectione, libertatem minime cōsequetur. At qui a proprio domino cum libertate, aut citra libertatis expressionem instituitur, hæres domino necessarius fit simul & liber: nisi testamento superstes dominus aut manumiserit, aut alienauerit. manumissus ex necessario, uoluntarius hęres fit: alienatus seruus manens, nouo domino hæreditatem quærit.

§. alienus. §. Seruus autem a domino.

Qvoniam uero dictum est, & alienum seruum utiliter a nobis hæredē scribi: sciēdū est & eum alienum esse, in quo testator usumfructum habebat. Quando autem seruum meum hæredem instituo siue cum libertate, siue sine libertate (neque enim interest, ut iam diximus) siquidem meus manserit, liber fiet, & necessarius mihi hæres. sin uero eum testamento meo superstes manumisero, uoluntarius fiet hæres, & liberū, ei erit, aut adire aut non adire. Necessarius

cessarius enim esse non potest, dum vtrunque ex domini testamento non habeat, hæreditatem scilicet & libertatem. Quod si eum non manumisero, sed alienauero: noui domini iussu adiens, illi hæreditatē acquirit. Alienatus enim & meus non permanens, neque liber, neque hæres esse potest, etiam si cum libertate hæres institutus fuerit: quoniam dominus à libertatis datione destitisse videtur, propterea quod eum alienauerit. Et hęc quidem de seruo nostro. Alienus autem seruus hæres institutus, si eiusdem domini permanserit, iussu illius hæreditatem adiens, ipsi eā acquirit. Sin vero alienatus fuerit, aut viuo testatore, aut post mortem eius antequam domini iussu adiret: tunc noui domini iussu adire poterit. Quod si viuo testatore à domino suo manumissus fuerit, aut post mortem eius ante aditionē: suo arbitrio vtpote liber, adibit.

§ alienus.

ARGVM.

Serui alieni post domini mortem collata institutio non modo efficax est, sed eius quoque, qui vel hæreditarius est, vel eius, qui nasciturus, nondum natus est. Et qui plurium seruus est, ab extraneo hæres institutus, cuilibet domino pro virili hæreditatem acquirit.

§. Seruus ac alienus.

HAec habeto in modum cuiusdam præuię speculationis. Quos dominos hæredes instituere possumus horum possumus & seruos. Nā seruus quum personam non habeat à domino suo designationem accipit. Hęc est prępuia speculatio: vide nunc cætera. Titius seruum habebat, Stichum nomine. Nunc ego Stichū ita hæredē scripsi: Stichus post mortem Titij domini sui, mihi hęres

hæres esto. Quæsitum est, an testamentum non subsistat: nam mortuo Titio, nemo est in rerum natura, ex cuius persona designationem seruus habeat, Sed tamen placuit, hæredis institutionem valere. Etenim vt maxime dominus eius Titius non superſit, tamen in hæreditate, & hæreditarius est seruus. Porro cum seruis hæreditarijs testamenti factionem habemus: quoniam hæreditas nondum adita, personæ vicem sustinere videtur defuncti, non hæredis futuri. Quod autē id verum sit, vel hinc apparet, Si quis moriens posthumum relinquat: nam etiam nondum nato posthumo, defuncti seruum vtiliter hæredem instituere poßum quamuis alienum posthumum (est autem alienus posthumus, qui si nascatur, suus mihi non est futurus) veteres mihi hæredē instituere non permittunt. Atqui si hæreditas personam sustineret futuri hæredis, non vtiliter in hac specie, hæreditarium seruum hæredem instituißem. Complures vnius erant serui domini. Seruum hunc ego hæredem instituere poßum. Et dummodo cum singulis eorum testamenti factionem habuerim, vnicuique dominorum pro parte dominica hæreditas mea acquiritur.

ARGVM.

Hæredes quot volumus, facere poſſumus, ſi quidem hæreditas plerumque in duodecim vncias diſtributa, ex diſponentis arbitrio, aut legis interpretatione plures aut pauciores recipit partes.

§. Et vnū. §. Hæreditas.

Possum autem & vnum & plures, & vsque ad infinitum hæredes instituere. Hæreditas plerunque in duodecim diuiditur vncias. Et vniuersa hæc hæreditas, As appellatur, habetq́;

pater

pater in sese, q̃ ab vncia per ꝓpria nomina vsq; ab assem appellantur. Sunt autem hæ: Vncia, duodecima hæreditatis. Sextans, id est, duę vncię, sexta pars. Quadrans, quarta pars, hoc est, unciæ tres. Triens, tertia: quæ vncias quatuor efficit. Quincunx, tertia pars & duodecima, hoc est, quinque vnciæ Semis, dimidia: hoc est, vnciæ sex. Septunx, dimidia cum duodecima: hoc est, septem vnciæ. Bes, duæ partes e tribus (Græce διμοιροι) siue octo vnciæ. Dodrans, duæ partes e tribus cum duodecima: Id valet vncias nouē. Dextans, duę partes e tribus cum sexta, id est, vnciæ decem. Deunx, duæ partes e tribus cum quarta: hoc est, vncia vndecim. As, vncię duodecim. Porro non vtique semper patrimonium, de quo testator testamentum condit, in duodecim vncias diuidi oportet: tot enim vnciæ aßem absoluunt quot testator voluerit. Si quis igitur, verbi gratia, vnum hæredem scripserit in semissem, id est, in vncias sex, totus as in sex vncijs erit. Neque enim dicimus, fore, vt hæres scriptus semißem accipiat, & qui ab intestato veniet, alterum semissem. Quoniam paganus pro parte testatus, & pro parte intestatus decedere non potest: quamuis omnino miles possit, cuius voluntas qualiscunque sit, in testamentis pro lege habetur. Itaque si miles testamentum ordinans ita dixerit: Ille mihi ex quadrante hæres sit, dodrantem ij qui ab intestato veniunt, accepturi sunt. Porro autem quemadmodum as à testatore in pauciores vnicas contrahi potest, ita & in plures extendi potest. exempli gratia, dicere potest, Ille mihi ex

besse

besse hęres esto, & ille ex septunce.

ARGVM.

Plures non definitis partibus instituti, ex æquo ad hæreditatem vocati intelliguntur: proinde qui hæredes inæqualibus partibus habere vult, partes definire necesse habet. At partibus definitis nonnullis hæredibus factis, qui sine parte institu ti sint, reliquum hęreditatis accipiunt: asse vero prorsus distributo, quibus pars definita non est, semissem auferunt.

§. Si plures

SI plures institu:m hæredes, & ex æquis par tibus esse eos hæredes velim: sufficit eos sine partibus institui: ita, Ille & ille, & ille mihi hæ redes sunto, quamuis enim ego vncias non nomi nem, tamen ex æquo succedent. Sin vero ex inæqualibus eos partibus esse velim hæredes, tunc ex certa parte instituero necesse est, & dicere: Il le mihi ex triente, & ille ex semisse hæredes sun- to. Quid ergo? si pluribus institutis hæredibus, partes in quorundam personis expressi, & vnum aliquem sine parte institui, quantum accepturus est, qui sine parte institutus est? Et dicimus, si quidem aliqua desit assi pars, forte enim Primũ institui ex quincunce, Secundum ex quadrante; & tertium ex sextante, & addidi, Quartus mi hi hæres esto: vel. Quartus & Quintus & Sex tus hæredes mihi sunto: tunc dicimus, vnum il- lum, aut hosce tres, qui sine parte instituti sunt, ex duabus vncijs siue ex sextante hæredes futuros. Quod si in tres priores totum aßem consumpserim, vn' ex semisse, altero ex triente, tertioque ex sextante hæredibus institutis: deinde vnum aliquem aut plures sine parte sub iunxe-

iunxerim: tunc, quoniam nihil assi deest, in quod venire possint, qui sine parte instituti sunt, semis illi aut illis, qui sine parte instituti sunt, dabitur quasi videatur testator ex vigintiquatuor vnciis hæredes instituisse. Qui igitur sine parte hæres institutus est, aut partem, quæ ad assem deest, aut semissem habebit. Neque vero interest, primus an post omnes, an in medio institutus sit is, qui sine parte est: ubique enim eadem ratio & idem effectus est. Complures hæredes institui, ex certis partibus: nec tamen aßem in eos consumpsi: sed pars eius adhuc aliqua reliqua est. Pars igitur quæ vacat, ad quem spectabit? Et dicimus, quod pars quæ reliqua est tacite scriptis hæredibus accrescit. Verbi gratia: Tres ex ternis vnciis hæredes scripsi, vt iam quadrans vnus sit reliquus. Quadrans hic tacite singulis hæredibus pro parte hæreditaria accrescet, & in effectu vnusquisque eorum ex quatuor vnciis hæres esse institutus inuenietur perinde atque si singuli in singulos trientes instituti fuissent. Et ex diuerso si plures ex certis partibus hęredes scribam, & ex certa parte scribendo duodecim vncias excedam: tacite cuiq; id decrescet quod superest: Verbi gratia: Quatuor ex quaternis vnciis hæredes scripsi: lex tacite singulis singulas detrahit vncias, & in effectu singuli singulos habere quadrantes deprehenduntur.

§. Et si plures.

Itē plures ex certis partibus hęredes īstitui, et duodecim vncias egressus sū: deinde et aliū sine parte adiunxi: quātū habebitis, qui sine parte est?

Et

Et dicimus quantum complēdo alteri aſſi defuerit. Verbi gratia: Si dixi: Primus mihi ex qui uncce hæres eſto, Secundus ex ſemiſſe, Tertius ex beſſe. Porro & Quartus mihi hęres eſto. Dicimus futurum, vt quartus reliquas quinque vncias habeat. Nouemdecim enim vncię ijs qui certas partes habent, relictæ ſunt. Idemque eſt, ſi vtroque aſſe, hoc eſt dupōdio in tres illos conſumpto alium poſtea ſine parte adiungam. Nam & hic aſſem vnum habiturus eſt, vt ita triginta ſex fiant unciæ. Enimuero has viginti quatuor, aut triginta ſex vncias, ad vnum aſſem reuocare reducereque poſſum.

A R G V M.

Pure & ſub conditione hæredem inſtitui poſſe ex certo autem tempore, aut ad certum tempus nequaquam: huiuſmodi tamen temporis adiectione circunducta, qua ſi appoſita non ſit, quod ſic diſpoſitum fuerit, minime corruet.

§. Haires.

HAeres & pure & ſub conditione inſtitui poteſt. Pure, Ille mihi hæres eſto. Sub conditione, Ille mihi hæres eſto, ſi nauis ex Aſia venerit. Ex certo autem tempore, vel ad certum tempus inſtitui nemo vtiliter poteſt. Verbi gratia: ille mihi poſt quinquennium quàm moriar, hæres eſto, vel à Calendis Ianuarijs. Aut ſi quis ita dixerit: Ille mihi hæres eſto vſque ad Calendas Ianuarias. Circunductto enim & pro ſuperuacuo habito tempore, quod vſque ad Calendas vel a Calendis eſt, perinde erit inſtitutio, quaſi pure fuiſſet facta.

ARGVM.

Conditionis impoſſibilitas vltimæ voluntatis diſpoſitionem non labefacit. Et quæ ſub pluribus conditionibus coniunctim diſponuntur, omnino adimplenda ſunt: quæ ſub alternatiuis pro parte vnius tantum.

QVendam ſub conditione impoſſibili hæredem inſtitui, dicens: Ille mihi hęres eſto, ſi mare ebiberit: aut etiam legatum alicui, ſideiue commißum vel ſeruo libertatem reliqui. Conditio hæc impoßibilis aufertur, ac pro non ſcripta habetur, et purum efficitur, quod hæredi relictum eſt. Hæredem quendam ſub pluribus conditionibus inſtitui. Quęritur, an expectandum ſit, donec omnes impletæ fuerint? Et dicimus, quòd ſi coniunctim adſcripta ſunt, (veluti ſi dixerim: Ille mihi hæres eſto, ſi Capitolium aſcenderit, & ſi nauis ex Aſia venerit, & ille Conſul factus fuerit) omnium expectandus eſt euentus. Sin vero ſeparatim & diſiunctim eas adſcripſi, dicens: Ille mihi hæres eſto, ſi Capitolium aſcenderit, aut ſi Titio dederit decem ſolidos: cuicunque volet parendo, hęres fiet.

§. Impoſſibilis. § Si plures

ARGVM.

Teſtantis ignorantia quo ad hæredis inſtitutionem, diſpoſitionem inefficacem minime reddit.

VTiliter & eos quis, poteſt inſtituere hæredes, quos nunquam viderit. Verbi gratia: Fratrem aliquis habuit peregre degentem, & is ibi liberos creauit. Filios eos, quos nunquam uidit, hæredes ſcribere poteſt. Ignorantia enim teſtantis circa hæredem inſtitutionem inutilem non facit.

De

De uulgari substitutione.

TIT. XV.

ARGVM.

Hæredum gradus plures facere possumus, quorum à primo, qui posteriores sunt substitutionis nomine continentur: Est autem substitutio, secunda conditionalis institutio: cuius species hic & sequenti titulo fuse pertractantur. Cæterum in euẽtum possumus & hæredem seruum nostrum instituere, qui sit hæredis nomen in subsidium necessario subiturus.

Nihil prohibet, quo minus testator, & institutionem faciat, & substitutionem, aut denique (vt rẽ verbo absoluam) plures hæredũ gradus. Gradus autem hæredum dicitur, qui totum aßem, hoc est, duodecim habet vncias. Licet enim nobis ita testari: Primus hæres esto. Si primus hæres non erit, Secundus hæres esto. Si nec Secundus hæres erit, Tertius hæres esto. Quod si Tertius non erit, Quartus hæres esto: & ita deinceps in infinitum substituere poßumus. Et ultimo loco siue gradu, tanquam in extremum subsidium, seruum nostrum instituere poßumus. Vt si contingat omnes recusare, seruus necessario sit hæres. Poßumus autem, & vni vnum, & vni plures, & pluribus vnum, & pluribus plures substituere. Vni vnum, vt Primus mihi hæres esto. Si primus non erit Secundus hęres esto. Vni plures, sic: Primus mihi hęres esto. Si Primus non erit, Secundus & Tertius mihi hæredes sunto. Pluribus vnũ ita: Primus, & Secundus

§. Et plures

cundus mihi hæredes sunto. Si ij non erunt, Tertius mihi hæres esto. Plures pluribus, vt: Primus & Secundus mihi hęres sunto. Si ij non erunt, Tertius & Quartus mihi hęres sunto. Possumus ad hæc & inuicem hęredes sibi substituere. Vt: Primus mihi ex semiße hęres esto, & Secundus item ex semisse. Quod si Primus hęres non fuerit, hęres esto. Secundus & in partem eius. Sin vero Secundus non adierit, Primus in Secundi partem substitutus esto.

ARGVM.

Institutis portionibus non æquis, mutuoque substitutis, partibus non definitis, eædē partes in substitutione datæ uidentur, quæ in institutione.

§. Et si ex disparibus.

ET si quis hęredes ex disparibus partibus scriptos, vt hunc ex septūce, illum ex quincunce, inuicem substituerit, & nullam in substitutione partium mentionem habuerit: eas partes accepturus est substitutus, quas accepturus erat si adijsset is, in cuius locum substitutus est. Nam si contingat, vt is, cui quincunx datus est, adeat, & is, cui septunx, omittat: dicendum non est, Primum ex substitutione tantum quincuncem habiturum, sed septuncem. Hunc enim Secundus accepturus erat si adijsset.

ARGVM.

Substitutus ei, qui cohæredi substitutus est, neutro priorū adeunte, ad vtriusq; partes admittitur.

§. Sed si instituto.

QVidam hęredes scripsit. Primum ex semisse, & Secundū ex semisse. Deinde dixit: Si Secūdū hæres nō erit, Primus & ex parte

Secundi

Secundi hęres esto. Quod si Primus hæres non erit, Tertius hæres esto. Seuerus & Antoninus rescripserunt: sine distinctione Tertium hæredem esse posse, siue Primus solus, siue Primus, & Secundus hęreditatem omittant.

ARGVM.

Substitutio alieno seruo, libero a testatore credito, vulgariter facta, substitutum ad hæreditatis, vel à seruo domini iussu aditæ, partem admitti facit. Verba autem hæc, Si hæres non erit, quid velint, facile explicat Imperator.

§. Si seruus

QVum seruum tuum patremfamilias esse putarem hęredem eum institui. Et adieci: Si is mihi hæres non erit, Mæuius mihi hæres esto. Mortuo me, seruus tuus quem hęredem scripseram, te iubente hęreditatem adyt: quęritur, an locus sit substitutioni? Et dicimus substitutum in partem dimidiam admitti. Sed dicat aliquis, substitutum in totum assem admitti debere, Nam testator dixit: Ille mihi hæres esto: & si is non fuerit, Mæuius esto. Quum igitur hęres institutus, hæres esse non potuerit, vt qui seruus fuerit, necesse erat substitutum in vniuersum ius vocari. Sed huic respondendum est, verba hæc, Si hæres non erit: in eo quidem, qui alieno iuri subiectus est, quum testator id non nesciret, sic intelligi debere. Si neque ipse institutus hæres erit, neque alium hæredem fecerit, hoc est aly acquisierit, vt tunc demum locus fiat substitutioni. In eo vero, quem patremfamilias esse putabat testator, hoc significare verba illa, Si hæres non erit: Si neque sibi: neque ei, cuius iuri postea subiectus esse cęperit, hæreditatem acqui-

acquisierit: vt in totum, locum habeat substitutio. Hic autem, quia iam alieno iuri subiectus esset, qui paterfamilias esse putabatur, ideo substitutus dimidiam partem accipit. Idque & diuus Pius in persona Partheniј serui sui rescripsit. Forte enim quispiam quum Parthenium Cæsaris seruum liberum esse arbitraretur, heredem eum scripsit, & deinde ita substitutum dedit. Quod si Parthenius mihi hęres non erit, Mæuius hæres esto. Et tunc facta est constitutio, vt dimidia pars hęreditatis per Parthenium Cęsari acquireretur, & in alteram dimidiam Mæuius substitutus vocaretur.

De pupillari substitutione. TITV. XVI.

ARGVM.]

Quos in potestate habemus liberos, his non vulgariter modo substituimus, si modo impuberes sed pupillariter quoque: atque ita, vt & pupillari, vulgarem coniungamus. Substitutione autem locum habente, substitutus pupillo hæres efficitur.

AT enim non extraneis tantum hęredibus institutis, substitutum dare possumus, sed etiam liberis nostris, ita dicentes: Filius ille meus hęres mihi esto: & si hæres non erit, ille hęres esto. Et hęc vocatur vulgaris substitutio, quoniam apta idoneaque est vt cuiuis fiat, tum extraneo, tum filio. Sed in extraneo quidem multis casibus accidit, vt substitutio locum habeat: Quod genus fuerit, Si institu-

institutus ante testatorem decedat, si repudiet aut omittat hæreditatem: aut si sub conditione eo instituto, conditio non existat. In filio vero, vno duntaxat casu locus sit substitutioni: videlicet si filiusfamilias ante patrem testantem decedat. Nam si ante filium decedat pater, substitutioni non sit locus. Ille enim statim patri sit hæres, neque abstinendo nomen hæredis ponit. Nam hęredis nomen semel alicui partum, difficulter ad alium transfertur. Est & alia substitutio, quę in liberis nostris procedit: nec liberis tantum, sed quos in potestate habemus: nec tantum quos in potestate habemus, sed suis impuberibus. Vocatur autem ea Pupillaris, ab ętate, de qua fieri solet. Substitutionem igitur pupillarem sic facere possumus: Ille filius meus hæres mihi esto, & si hęres fuerit, ac impubes moriatur, ille hęres esto. Et si filius hęres factus fuerit, & ante pubertatem decesserit: locus sit substitutioni. Porro pupillari substitutioni vulgarem licet cõiungere, & facere substitutionem (vt ita dixerim) Vulgari pupillarem, hunc in modum; Filius meus hęres mihi esto, & si hęres non erit, (quod est proprium vulgaris) aut hęres factus, intra pubertatem decedet, (quod est proprium pupillaris) ille hęres esto, Quid ais? Viuo patre mortuus est filius: ex prioribus uerbis, uenit substitutus; & hęres fit patris, non defuncti filij. Quod si uiuo filio pater decessit, & filius hęres factus, ante pubertatem mortuus est: tũc ex uerbis sequentibus substitutio locum habet, & hęres fit substitutus, non patris, sed defuncti filij. Porro ius

ro ius hoc pupillaris substitutionis, nulla propria lege inuentum, sed moribus & iure non scripto introductum est. Etenim quum pupilli testamentum sibi facere non possent: iustum visum est, ut patres ijs testamenta facerent.

ARGVM.

Exemplaris substitutio, ad pupillaris exemplũ inuenta, mentis sanitate, vt pupillaris pubertate expirat.

HAc ratione motus & Imperator noster sanctissimus, constitutionem emisit, quam & Codici suo uoluit inseri: qua & tali casui consultum est. Ait enim: Si quis furiosos, aut dementes filios habeat, aut nepotes aut pronepotes, cuiuscunque sexus sint & cuiuscunque gradus, ius & potestas ei esto, etiam si puberes sint, ad similitudinem substitutionis pupillaris, certas personas substituere, in casum quo in dementiæ morbo adhuc manentes, deceßerint. Quòd si resipuerint substitutionem illam infirmari sanciuit. Id quod & ipsum ad exemplum pupillaris substitutionis inuenit, quæ postquam pupillus adoleuerit, infirmatur.

§. qua rõne.

ARGVM.

Pupillari substitutione facta, duo quodammodo testamenta uideri: at verius duarum hæreditatum testamentum vnum dicetur. Cęterum, si timeatur de substituto, ne pupillo insidias paret, qualiter fit occurrendum.

PVpillari igitur substitutione in præfatum modum ordinata, duo quodammodo testamenta sunt: alterum patris erga filium: alterum

§. Igitur.

filij erga substitutum, quemadmodum si ipse filius hæredem sibi scripsisset. Quinimo, si verum dicere volumus propius est, ut unum sit testamentum, sed hæreditates duæ, quarum altera ad filium a patre defertur, altera à filio ad substitutum vadit. Quæcunque enim pupillus vel ex hæreditate paterna habuerit, vel ipse sibi acquisierit post mortem patris: ad substitutum transeunt. Porro unum esse testamentum, vel eo argumento ostenditur, quod solum septem testes adhibeantur: quum, si duo fuissent testamenta, quatuordecim adhibendi fuerunt.

§. Sin autem quis. *Contingit sæpe numero ut qui filio suo pupillariter substitutum dederit: in summum timorem veniat, ne qui pupillo substitutus est, ubi nouerit post mortem patris, se illi substitutum datum pupillo insidias comparet (est autem impubes ob ætatis breuia tempora, insidijs admodũ obnoxius) Si quis ergo pater ita formidolosus est, & formidinem hanc vitare vult: pupillo hærede instituto, vulgarem substitutionem palam sine timore post institutione pupilli scribat. Sic enim pupillo insidiari substitutus non poterit, neque viuo patre: quia tunc ignorat, quid in testamento scriptum sit, neque a morte testatoris: quia iam pupillus hæres patris factus, locum vulgari substitutioni non facit: porro nemo sine spe lucri, insidias pupillo molitur. Et id quidem de vulgari substitutione. Pupillarem autem substitutionem, quum quis facere vult, dicat in hunc modum, Filius meus hæres mihi esto, & si hæres non erit, ille mihi hæres esto. Et quum tutores, legata,*

legata, fideicommissa, & libertates dederit, in inferiore testamenti parte hæc verba scribat: Sin vero filius meus hæres factus ante pubertatem mortuus fuerit, ille ei hæres esto. Et hanc partem proprio lino colligat, & propria cera consignet. Sed & in priore parte testamenti, hæc verba scribat: Nolo inferiorem partẽ testamenti viuo filio meo & adhuc impubere aperiri. Substitutione enim pupillari hunc in modum facta, tutus erit pupillus ab insidijs omnibus. Nam neque viuo patre quisquam ei insidiabitur, propterea quod testamentum omne adhuc clausum sit: neque a mortis patre, propterea quod tota substitutionis pupillaris ratio ignoretur. Quidam quum testamentum conderet, & filium hæredẽ scriberet, statim substitutionem pupillarem subiunxit, valet nihilominus substitutio. Verum is, qui id consilij cepit, & ibi filio substitutum dedit, vbi filium hæredem instituerit cum magno filij discrimine testatus esse videtur:

ARGVM.

Liberis impuberibus institutis non solum pupillariter, sed exhæredatis quoque substitui potest: in quo substitutionis genere, pupilli bona vndecunque quæsita continentur.

§. Nõ solum

NOn solum autem hæredibus, institutis liberis impuberibus, pupillariter substituere parentes possunt sed etiam exhæredatis. Quemadmodum igitur propter patriam potestatem, non quia hæredes scribuntur, pupillarem habent substitutionẽ: ita & exhæredatis liberis vtiliter

substituimus. Verum dixerit aliquis, Quid ergo accepturus est is, qui exheredato pupillo substituitur? Dicemus, si quid contingat pupillum ex hereditatibus, legatis, aut donationibus propinquorum, vel amicorum paternorum, acquirere, id omne ad substitutum transibit. Ea quę dicta sunt de substitutione liberorum impuberum institutorum uel exheredatorum, etiam ad posthumos trahuntur. Posthumis enim uulgariter substituere possumus, hunc in modum: Posthumus mihi hęres esto: &, si non fuerit, ille hęres esto. Hęres autem non est, si aut non nascatur, aut natus ante patrem decedat. Possumus & pupillariter, ita: Posthumus mihi hæres esto: & si hæres fuerit, et impubes decesserit, ille hęres esto. Sed & illud ijs quę dicimus consequens est, ut Vulgari pupillaris (quam uocant) substitutio in posthumis procedat.

ARGVM.

Impuberi filio pater pupillariter substituere nequit, nisi pariter sibi testamentū faciat: co corruente, concidet & substitutio. Potest autem huiusmodi substitutio, vel singulis liberis fieri, vel ei, qui postremus eorum impubes decedet.

§. liberis.

HAbeto hęc pro quadam pręuia inspectione. Pars testamenti, in qua pater sibi hæredem instituit, dicitur principalis: ea uero in qua filio impuberi substituit, dicitur pupillaris. Pendet autem pupillaris ex principali, & ex illa uim suam accepit. Hoc ita pro pręuijs quibusdam cognito, uide nunc reliqua. Diximus liberis nostris impuberibus posse nos substituere. Id autem intelige, quum nobis ipsis hęredes

des instituimus: hoc est, quum principalem partem condimus. Hac enim non condita, pupillaris non habet unde sibi robur assumat. Nam pupillare testamentum veluti pars & sequela est principalis testamenti. Atqui sequelam nemo inuenire potest, nisi & principale subsistat. Adeo autem vim suam omnem pupillare testamentum à principali accipit, ut si principale non ualeat, nec pupillare valere possit. Finge enim exempli gratia: Testatorem in principali, nomen hæredis sua manu non scripsisse, & tamen in pupillari id fecisse: nullius momenti erit pars pupillaris, quoniam pars principalis vitio laborat. Possumus autem, si plures nobis sint liberi impuberes, vel singulis pupillariter substituere, vel ei, qui eorum nouissimus impubes morietur. Sed si neminem liberorum impuberum intestatum velim decedere: singulis propria substitutione substituo. Sin vero iura successionum ab intestato, salua & integra esse inter liberos malim, tūc ei, qui eorum vltimus impubes morietur, alium quempiam extraneum substituo. Et si alij mortui fuerint fratres superstites, ius legitimæ hæreditatis ab intestato habebunt. Sin vero vnus ex eis nouissimus impubes obierit, tunc veniet substitutus.

§. Vel singulis.

ARGVM.

Substitutio pupillaris nomiuatim, aut generaliter concipi potest. Quod si generaliter facta sit, pro ea parte scripti hæredes ad hæreditatem ex substitutione pro qua in institutione vocantur.

§. Substituitur.

PRæterea nominatim impuberi substituere possum, & dicere: Si filius meus hæres mihi fuerit, & impubes decesserit, Titius ei hæres esto. Possum autem & generaliter ei substituere. Verbi gratia, multos vna cum filio meo hæredes institui, aut multis institutis hæredibus, filium exhæredaui. Possum generaliter ita substituere, dicens: Quisquis mihi patri hæres erit, is & filio meo ante pubertatem morienti, substitutus esto. Per quæ verba, ex substitutione ad hæreditatem impuberis venient qui & scripti sunt hæredes & extiterunt. Nam si instituti, hæreditatem, ex principali parte repudiauerint, & pupillari substitutione nihil capient. Diuiditur autem inter eos pupilli hæreditas, proportione hereditaria, id est pro qua parte patri hæredes facti sunt.

ARGVM.

Pubertate pupillaris substitutio siue in mare, siue in fœmella finitur: nec in longius porrigitur tempus.

§. Masculo.

ET masculis quidem usq; ad annos quatuordecim licet substituere: feminis vero vsque ad duodecim. Quam ætatem si excedant: euanescit substitutio.

ARGVM.

Extraneo ac filio puberi addita semel hæreditate, substitui directo non potest, indirecte & per fideicommissum potest.

§. Extraneo.

EXtraneo autem vel filio puberi heredibus institutis, nemo ad similitudinem impuberum liberorum substituit, dicens: Ille mihi heres esto: &, si hæres mihi fuerit, & intra trigesimum

mum (exempli gratia) annum decesserit, ille ei heres esto. Sed hoc solum permissum est, vt eum, quem hæredem instituerimus, per fideicõmissum possimus obligare, alij hæreditatem nostram vel totam, vel pro parte restituere. Porro ius fideicommissi quid & quale sit, suo loco tradetur.

Quibus modis testamenta infirmantur.

TIT. XVII.

ARGVM.

Agnatione etiam ciuili, testamentum vel iure factum, concidit.

Dicimus quemadmodum iure testamenta fiant. Sed si quid eorũ quæ ad solennitatem obseruationemque spectant omissum fuerit, dicitur testamentum non iure ciuili factum, aut uerbi compendio, iniustum. Forte enim legitimus (idest, a lege statutus) testium numerus omissus est: aut adfuerunt quidem septem testes, sed non omnes subscripserunt: aut subscripserunt quidem omnes, sed non consignauerunt: aut ipsi quidem omnia hæc fecerunt, sed testator manu sua nomen hæredis non scripsit, neque coram testibus futurum successorem nominauit: aut aliquis qui liberos habebat, suos neque eos instituit, neque exhæredauit. Omnibus his ex causis, testamentum dicitur non Iure ciuili factum. Quòd si nihil eorum neglectum fuerit, non tamen sic omnino ad finem vsque vim habet testamentum. Nam aut rumpitur, aut irritum fit. Et rumpitur quidem hunc in modum:

Quidam ſine vitio omni teſtamentum condidit. Sed quum teſtator eodem in ſtatu non manſiſſet, ius teſtamenti minutum eſt: forte enim poſt teſtamenti confectionem, adoptauit in filium, vel eum, qui ſui iuris eſſet, apud Imperatorem, vel eum, qui alieni, apud Prætorem, ſecundum ea, quæ conſtitutione quadam piiſſimi noſtri Principis cauentur: hoc eſt, quum auus eſt, qui adoptat. tunc enim adoptio naturam ſuam explicat: & teſtamentũ eius rumpitur, per adiectionem noui huius ſui perinde atque per agnationẽ poſthumi.

ARGVM.

Teſtamento poſteriore facto, ex quo iure ciuili hæreditas adiri poteſt, licet adita non ſit, prius corruit.

§. Poſteriora.

SEd & poſterius teſtamentum quod iure perfectum eſt, ſuperius rumpere poteſt, ſiue quis ex eo hæres exiſtat, ſiue non, dum exiſtere potuerit. Id enim ſolum ſpectamus, an aliquo caſu exiſtere potuerit. Et qui fieri poteſt, ut qui exiſtere potuit, non exiſtat tamen? Finge eum qui in ſecundo teſtamento hæres inſtitutus eſt, aut repudiaſſe, aut uiuente teſtatore, vel poſt mortem eius ante aditionem mortuum eſſe, aut conditionem, ſub qua inſtitutus erat, non extitiſſe. Et in his caſibus contingit, ut is, qui duo teſtamenta fecerit, inteſtatus tamẽ moriatur, priore rupto per confectionem poſterioris, & ſecundo irrito facto, quòd ex eo nemo hæres extiterit.

ARGVM.

Teſtamento poſteriore iure facto, prius iure quo-

que

que factum tollitur; quanquam in ipso posteriore in re certa facta sit institutio, nisi prius valere testator expresserit: quo casu, qui in re certa institutus est, omnia per fideicommissum restituit. Vnde fit, ut rupti testamenti vitium multis modis contingat. Quibus autem modis irriti uitium testamentū soluat, hic consequenter facile traditur.

§. Sed & si quis.

QVidam testamento condito hæredem primum instituerat. Deinde post tempus aliquod aggressus est & secundum testamentum facere, quod & iure perfecit, hærede instituto secundo, hunc in modum: Secundus mihi ex illa & illa re hæres esto. Nihilominus & hoc modo prius testamentum rumpitur. Nec enim quod ex certa parte secundus heres in secundo testamento institutus sit, id institutionem irritam facit. Ac ita Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Cuius constitutionis hæc verba sunt: (Neque enim referre absurdum est, quum & aliud quiddam non inutile, ex ea discere possimus.) Quidam testamento condito, pluribusq; in eo institutis hæredibus, in secundo testamento alium quendam ex certis rebus hæredem scripsit, hoc addito, se nihilominus velle & prius testamentum valere. Decessit. Relata est ad Seuerum & Antoninum, & ab ijs Cocceio Campano rescriptum est: Testamentum quidem secundo loco factum, licet in eo certarum rerū heres scriptus sit, nihilominus prius testamentum rumpit, perinde atq; si institutio sine aliqua rerū mentione in secundo testō facta esset. Verū iusserūt eū, qui in secundo testō institutus erat hæredē quidē

 esse,

esse, sed tamen teneri hæredibus in priore testamento institutis, ad restitutionem hereditatis, ijs videlicet rebus cõtentum, ex quibus heres scriptus fuerat. Ita vt si ea, quę ipsi relicta sunt, quadrantem legis Falcidiæ non faciunt: suppleri ei debeat, quod quadranti deest. Huius autem rei ratio in verbis ex secundo testamento insertis: quibus, vt valeret prius testamentum expressum est. Rupti ergo testamenti vitium multis modis accidit. Nam & posthumi natiuitas, & noui sui agnatio, & secundi testamenti confectio, testamentum rumpere solent. Et hæc de rupto. Porro & irriti uitium testamenta soluit. Verbi gratia, quum testator capitis diminutionẽ patitur. Quod quibus modis accidat, primo libro relatũ est. Si enim testator aut maximam patiatur, & fiat seruus: aut mediam, & ciuitatem amittat: aut minimam, & fiat alieni iuris, dando se in arrogationem: irritum fit testamentum. Quemadmodum igitur, & iam dictũ est, tria vitia sunt, quæ testamentis sunt molesta: non Iure ciuili factum, ruptum, & irritum. Possumus autem & quod irritum est, ruptum vocare: & quod ruptum est, irritum. Sed & ea quæ nec initio iure facta sunt, irrita vocare possumus: & sine differentia, his nominibus utimur. Sed ideo singula uitia, singulis appellationibus distinguere institutum est, vt ex proprio cuiusque nomine cognitis uitijs, facilius ea uitare possemus.

ARGVMENTVM.

Quæ superius non Iure ciuili facti testamenti vitia tradita sunt, ad id quod Prætorio iure conficitur

tur, nil pertinet: quinimo Iure factum, testatoris capitis diminutione irritum Prętoria æquitate, si quo tempore testator decessit, ciuis Romanus ac sui iuris sit, vires resumit, hæredique scripto secundum tabulas bonorum possessio conceditur.

§. Nō tamē.

Sed hęc tria dicta uitia, testamentum Iure ciuili factum infirmat, uerum ad testamentum Iure prętorio confectum non pertinent. Nā uitium non Iure ciuili facti, stultum sit dicere in testamento, quod ad Ius Prætorium pertinet, locum habere. Sed neque uitium rupti id dissoluit: neque etiam irriti, si contingat, ut testator capitis diminutionem quam subierat, effugiat. Prętor enim duo tempora inquirit: nempe conditi testamenti, & mortis: & si quem utroque tempore inuenerit testamenti factionem habuisse, pro ualido testamentum tuetur: nihil curiosius de medio tempore laborans, siue ciuitatem, siue libertatem amisit. Omnino enim si septē testium signis signatum sit, & defunctus utroque tempore, testamenti factionem habuerit, quoniam & ciuis Romanus & suæ potestatis erat, hæredi scripto dat bonorum possessionem secundum tabulas. Quòd si in capitis diminutionem deceßerit: quum enim se arrogandum præbuisset, mortuus est, antequam potestatis suæ fieret; tunc & ipse Prætor irritum esse nouit testamentum, neque hęredi scripto bonorum possessiones secundum tabulas pollicetur.

ARGVM.

Testamentum Iure perfectum, vltimæ uoluntatis sequenti imperfecta, neque solenni dispositione, minime infirmatur.

§. Ex eo autem.

QVidam testamento condito superuixit, ac dixit se nolle id testamentum valere. Ex solis his verbis testamentum non infirmatur. Nam quæ iure confecta sunt, iure etiam subuerti tollique debent. Plus dico: etsi quis post prius testamentum, secundum facere aggressus sit, & aut mortalitate preuetus aut quia eum eius rei penituit, id non perfecerit: Diui Pertinacis constitutione cautum est, vt prius testamentum firmum ratumque sit. Ait enim, non aliter tabulas priores, quæ iure factæ sint, per sequentes irritas fieri, quàm si & sequentes iure ordinatæ & perfectæ fuerint. Nam imperfectũ testamentum, sine dubio, nullum & infirmũ est.

ARGVM.

Quæ aduersarij causa in lite uexandi, vel de Imperatore facta est institutio, minime uiribus consistit. Nam & si legibus solutus, iuxta certe legum dignitatem ac præcepta sibi viuendum credit. Vnde nec temere quamlibet de se institutionem factã admittit.

§. Eadem.

EAdem constitutione & illud expressum est, talem institutionem valere non debere, quum quis litis causa, quam cum aliquo habet. Imperatorem hæredem instituit, nec firma huiusmodi testamenta vocat. Sed neque ex nuda voce sineque scriptis, hæredis institutionem in Imperatorem collatam admittit, neque commissurum se dicit, vt aliquid accipiat ex ulla scriptura, tanquam ex ultima voluntate, nisi integra ei Iuris authoritas adesset. Secundum hanc constitutionem & D. Seuerus & Antoninus sæpe rescripserunt. Licet enim (inquiunt) legibus

solu-

soluti simus, attamen secundum leges uiuimus. Quam vocem adeo diuinam magnifacere oportet, & sæpe in ore habere.

De inofficioso testamento.
TIT. XVIII.

ARGVM.

Inofficiosi querelam solis liberis ac parentibus defuncti, item fratribus & sororibus consanguineis competere, colore dementiæ prætento, cæteris autem agnatis non æque.

Diximus supra, posse parentes in condendis testamentis, liberos suos hæredes non scribere, sed uel exhæredare, uel præteritionis ignominia afficere, in quibus scilicet præteritio pro exhæredatione accipitur. Sed quoniam parentes hinc arrepta potestate, filios suos grauiter lædebant, relinquentes eos in inopia, nam si quis ex ascendentibus per masculos, aliquẽ ex liberis exhæredasset, neque ipso iure inualidum erat testamentum, neque ab intestato filius uenire poterat: nam quomodo quũ testamentum extaret neque Prætor bonorum possessionem contra tabulas dabat. præteritis enim non exhæredatis ea dabatur. Quod si mater erat testatrix, ne cogitare quidem poterant ij, qui per matrem descendebant, de bonorum possessione contra tabulas: aduersus enim testamentum fœminæ liberis bonorum possessio contra tabulas non datur. In extremum igitur subsidiũ inductum est, ut liberi de inofficioso te-

stamento

stamento agere possint, qui quæruntur, aut dicunt, iniqueſe exhæredatos, uel inique præteritos eſſe: huius coloris prætextu, quòd defunctus ſanæ mentis non fuerit, quum teſtamentum ordinaret. Id autem dicitur à liberis non quaſi uero furioſus fuerit defunctus, ſed quòd recte quidem fecerit, uerùm non ut ratio pietatis exigit. Nam ſi uere furioſus fuiſſet, teſtamentum facere non potuiſſet. Aut certe ideo inſaniſſe exiſtimandus eſt, quòd naturam ſine cauſa odiſſet. Non autem liberis tantum permiſſum eſt, teſtamentum parentum, ut inofficioſum accuſare: ſed etiam parentibus, ut liberorum teſtamenta impugnent. Porro ſoror & frater tum demum teſtamentum defuncti ſubuertunt, quaſi ſcriptis hæredibus à iure prælati, quum hæredes inſtitui turpes perſonas ſuſtinent, ut aurigæ, mimi, arenarij, & hi, quorum familiaritas ex turpi conſuetudine conflata eſt: ſic enim id ſacris conſtitutionibus expreſſum eſt. Parentes igitur aſcendentes & liberi deſcendentes, quum ingrati in defunctum non extiterunt, aduerſus quemuis ſcriptum hæredem, querelam inofficioſi teſtamenti intentabunt: frater autem & ſoror ſolum aduerſus turpes perſonas. Cognati uero, qui ultra fratrem & ſororem ſunt, nullum habent aditum ad querelam inofficioſi, & eam mouentes, ſuccumbent.

ARGVM.

Querelæ inofficioſi remedium, cum ſubſidiarium ſit, tum demum competit, cum nullum aliud iuris auxilium ſubeſt.

Porro

§. Tū autē.

Porro de inofficioso testamento agunt liberi, tum naturales, tum etiam adoptiui secundum ea, quæ constitutione Imperatoris nostri cauentur. Verum tunc demum querelam inofficiosi utiliter intentant, cum omni auxilio destituti sunt: nam extremum subsidium est querela inofficiosi. Qui ergo aliud eius habet, quo ad hæreditatem defuncti totam, uel partem eius venire possit, aditum ad querelam inofficiosi non habet. Et hoc non solum de liberis, qui in rerum natura sunt, sed etiam de posthumis intelligi oportet.

ARGVM.

Querelam quantulacunque hæreditatis portio relicta impedit, sed ad id, quod debito iuris subsidio deest cessante querela, cui minus relictum est, agere permittitur.

§. Sed hæc ita.

Sed & hæc omnia ita accipienda sunt, si nihil eis penitus a defuncto relictum est: id enim & constitutione quadam sanctissimi Imperatoris, ad seruandam congruentem naturæ verecundiam introductum est. Nam olim, nisi tota debita pars relicta fuißet, locus querelæ de inofficioso fiebat: veluti, si quis quadringentos solidos in bonis haberet, necesse erat ei omnino centum relinquere, hoc est, quartam partem hæreditatis, ne de inofficioso agi poßet. Hodie uero, & si unus solidus tantum, uel quantacunque pars hæreditatis, uel res qualiscunque eis fuerit relicta, querela de inofficioso quiescit, constitutione id, quod eis deest usque ad quartam partem legitimæ partis, quam ab intestato erant habituri, supplente: etiam si maxime

xime testator propria manu non adscripsit uelle se, ut quod quartæ deesset, boni uiri arbitratũ compleretur. Id enim constitutio ipsa quamuis non adiectum, tanquam naturæ consentaneum admittit.

A R G V M.

Tutor pupillari nomine legatum petens querelæ præiudicium non parat: sicuti nec si pupillari nomine querela egerit, a legati sibi facti petitione excidit.

§. Si tutor.

S*I quis patris uoluntatem approbauerit, per querelam de inofficioso eam subuertere nõ potest. Vnde vide quid quæsitum sit: Is, quem ego in potestate habebam, pupilli cuiusdam tutor erat: Moriens ego alium hæredem scripsi & filium meum exhæredaui. Porro pupillo, cuius is tutor erat, legatum dedi. Legatum filius meus, quod pupillo relictum erat, exegerat: postea de inofficioso uult agere, quod se nihil ex paterna hæreditate habere dicat: Id ne ei licet, an nihil nocuit, quòd legato exacto videatur voluntatem defuncti approbaſſe? Et dicimus, nihil eum pati præiudicij, quoniam pupilli nomine, & ex tutoris officio, legatum exegit. Nihil igitur prohibet, quo minus suo nomine de inofficioso possit agere. Ex contrario quoque quæritur: Impuberem ego filium in potestate habebam: alio quodam hærede instituto, impuberem nihil ei relinquens exhæredaui. Legaui autem Titio cuidam solidos centum, quem ego impuberi testamentarium tutorem dederã, aut Prætor dederat, aut fortaſſe lege ad tutelã vocabatur. Titius tutor nomine pupilli de inoffi*

cioso

ciofo egit, & uictus eſt: forte enim merito exhæredatus fuit impubes. Poſtea hic idem Titius legatum ſibi relictum à ſcripto hærede petijt, haud dubium eſt, quin id non amittat.

ARGVM.

Quarta hæreditatis portio quouis relicti titulo data querelam excludit, ſeu unicus, cui relinquitur, ſeu plures filij ſint quod tamen iure nouiſsimo minime receptum eſt.

QVerelam igitur de inofficioſo excludit relicta quarta ei, qui ab inteſtato ad hæreditatem uocatur ſiue per legatum relicta ſit, ſiue per fideicommiſſum, ſiue per donationem cauſa mortis. Donatio autem inter uiuos ijs non connumeratur, niſi in hoc donatum fuerit, ut in ijs caſibus, quorum Imperatoris noſtri ſanctiſſimi conſtitutio quædam meminit. & alijs quibuſdam modis, qui veteribus legibus, & ſacris conſtitutionibus comprehenſi ſunt. Si quarta igitur filio relinquatur querela inofficioſi quieſcit, & ſiquidem vnus eſt filius. quartam ei totius hæreditatis relinqui oportet: ſin autem duo ſunt, aut etiam plures, quarta omnibus relicta pro rata, & ex æquo, efficit ut querela ſileat. Verbi gratia. Duo ſunt, neceſſe eſt, ut ijs relinquam ſingulos ſeſcunces. Quòd ſi tres ſint, neceſſe eſt, ut ſingulas uncias ijs relinquam.

De hæredum qualitate & differentia.

TIT. XIX.

ARGVM.

Hæredum differentia triplex, nimirum neceſſarii, ſui ac neceſſarij, & denique extranei. At neceſſarius ſeruus a domino inſtitutus dicitur, quod

uelit

velit nolit ei hæres sit. Quæ tamen domino mortuo quærit, sibi acquirit, modo hæreditatis occasione non quæsierit.

§. Necessarius.

HAeres nomen generale est, in tres autem species diuiditur. Nam hæredum alij dicuntur Necessarij, alij Sui & Necessarij: quidam Extranei. Et quisnam est Necessarius? Seruus, qui hęres institutus est, inde sic uocatus, quia uolens nolens omni modo post domini mortem, & liber statim & necessarius fit hæres. Itaque qui de facultatibus suis dubitant, & ratione subducta uerentur fore, vt nemo propter angustias rei familiaris ipsorum, pro hærede se uelit gerere: seruorum aliquem in primo, secundo, aut tertio gradu, aut etiam inferius hæredem instituere solent, ueluti, Stichus seruus meus hæres esto. Ecce in primo gradu. Aut in secundo sic: Primus hæres esto: & si is hæres non erit, Stichus seruus meus hæres esto, aut etiam ultra. Nemine igitur ad hæreditatem accedere audente, ex necessitate ueniet Stichus, & hæres fiet. Ac nisi creditorum nomina, quæ defunctus contraxit, dissoluta fuerint, aliterve eis eo nomine satisfactum nulla defuncti memoriæ ignominia inuritur, sed hæreditas distrahitur, non tam illis dicentibus huius defuncti bona distrahi, sed Stichi hæredis. Creditores igitur in bonorum possessionem missi, aut distrahunt illa, aut inter se diuidunt. Habet autem infamiæ huius mercede seruus. Primo libertatem qua nihil est præstabilius neque per-

que pretiosius. Deinde & illud commodum ei præstatur. ut ea quæ post mortem patroni, Stichus sibi ex alijs causis acquisierit, hoc est non per occasionem hæreditatis, ipsi reseruentur, neque in ijs ei molesti sint, creditores, quamuis maxime defuncti bona æri alieno non sufficiant. Et hi quidem sunt neceßarij.

ARGVM.

Quem nemo in potestate præcedit, siue filius, siue alius sit, sui ac necessarij hæredis nomen retinet, iureque prætorio (licet olim non æque ob seruatum ciuili Iure fuerit) abstinendi beneficium si expediat, habet.

§. Sui autē.

Porro, qui & sui & neceßarij sint, uideamus. Sui & necessarij sunt, uerbi gratia, filius, filia, nepos, & neptis ex filio, & deinceps liberi omnes, qui in potestate quum is moreretur, fuerunt. Et filius quidem & filia ex sese omnino ius suorum hæredum habent: uerum ut nepos neptis ve sui hæredes sint, non sufficit eum eamve in potestate aui defuncti tempore mortis fuiße, sed opus est ad hoc ut sui hæredes fiant, patri ipsorum, ex quo nati sunt, in potestate patris sui esse desiisse: per mortem forte aut emancipationem, uel alios modos, quibus patria potestas soluitur. Tunc enim nepos aut neptis in locum patris sui succedit. Et Sui quidem ideo appellantur, quia domestici hæredes sunt, hoc est, quia viuo etiamnum patre, domini quodammodo existimantur. Vnde & lex. XII. Tab. Primam eorum causam fecit, in intestatorum successionibus. Et Sui quidem ob dictas causas uocantur. Necessarij uero ideo dicuntur,

cuntur, quia omnimodo siue uelint, siue nolint, tum ex testamento, tū ab intestato, hæredes fiūt. Et iure quidem ciuili nulla est differentia inter Necessarium & Suum necessarium: sed Prætor respiciens quid natura æquum sit, permittit ijs, ut hæreditate paterna, si suspectam illam habent, abstineant. Nam inter duos ingenuos longe melius est, defunctum contumelia affici, quàm uiuum, quippe qui & iniuriam sentiat. Ubi is ergo abstinuerit, bona defuncti à creditoribus possidebuntur, idque non sub filij nomine.

ARGUM.

Extraneus dicitur: qui morientis potestati, quo tempore moritur, non subest: in quo triplicis temporis capacitas, ut hæres sit, desideratur, licet medii temporis inhabilitas non obsit.

§. Cæteri.

Extranei autem sunt omnes (ut rem uerbo absoluam) præter hos iam dictos qui iuri defuncti subiecti non sunt. Itaque & liberi nostri emancipati, extranei uocabuntur. Sed & filius matri extraneus hæres & est, & uocatur. Nam fœmina liberos in potestate habere non potest. Quidam testamento condito seruū suum hæredem instituit. Quum testamento facto superuixisset, seruum uindicta manumisit, & testamento non mutato mortuus est: quærimus, hic institutus hęres, necessarius sit, an extraneus. Et dicimus eum extraneum esse, quoniam utrunque ex defuncti testamento consequutus non est, libertatem scilicet, & hereditatem.

§. In extraneis.

In extraneis hæredibus illud obseruandum est, ut cum eis sit testamenti factio, siue ipsi hæredes instituan-

stituantur, siue ij qui in potestate eorum sint. Hanc autem testamenti factionem duobus temporibus exigimus: quum testamentum condimus, ut tunc valeat institutio: & quum morimur, ut tunc institutio recte facta, utilem effectum habeat. Quod si quis accurate singula inquirat, & tertium inueniemus tempus, quo testamenti factionem eum habere oporteat, hoc est, quum hæreditatem adit. Neque ulla est differentia, utrum pure an sub conditione hæres sit institutus. Nam ipsum ius hæredis, hoc est, an hæres esse possit, eo maxime tempore spectatur, quo hæreditatem adire debet. Medio autem tempore, quod est inter factum testamentum & testatoris mortem aut conditionem institutionis existentem, si quis conditionaliter est hæres institutus: ius hæredis mutatum, nullum ipsi ad succedendum, damnum affert. Vnde futurum est, ut si contingat eum ciuem Romanum esse, quem hæredem institui, & is post factum testamentum ciuitatem amiserit, & eam recuperauit ante mortem meam, aut si conditionaliter institutus est, ante euentum conditionis, nihil eum prohibeat hereditatem acquirere. Sic igitur (vt rei totius effectum in unum contraham) tria tempora inspicimus, quibus hæredem testamenti factionem habere oportet, testamenti confectionem, mortem testatoris, & tempus aditionis. Et ex ijs maxime testamenti confectionem & aditionem.

ARGVM-

ARGVMENTVM.

Teſtamenti factionem is habere dicitur qui in teſtamento hæres inſtitui, & hæredem inſtituere poteſt.

§. Teſtamẽti.

TEſtamenti autem factionem habere intelligitur, non is tantum, qui teſtamentum facere poteſt: ſed etiam qui ex alieno teſtamento capere poteſt, uel alij acquirere, licet hic teſtamentum facere non poſſit. Quapropter & furioſus, & mutus, & pupillus, & infans, & poſthumus, & filiusfamilias, & alienus ſeruus, teſtamenti factionem habere dicuntur. Vt enim maxime teſtamentum facere non poſſint, tamen ex alieno teſtamento, uel ſibi vel alij poßunt acquirere. Niſi quòd in furioſo ſpeciem, ſeu caſum fingere oportet, ut à patre hæres eſſe inſtitutus intelligatur. Nam ab alio inſtitutus, donec reſipiſcat neque ſibi, neque alij hæreditatem acquirere poteſt.

ARGVM.

Extraneus uoluntarius hæres eſt, ut cui adire aut hæreditatem repudiare liberum ſit: at ſemel aditam, ſi minor non ſit, repudiare nequit. Quid autem acquirendi, adeundi, immiſcendi, repudiandi ac abſtinendi verba inter ſe diſtent, hic perbelle traditur.

§. Extranei:

EXtranei autem hæredes dicuntur & uoluntarij: quum liberum ijs ſit, ut hæredes ſint, aut non ſint: Alii uero neceſſarij dicuntur, propterea quòd ex neceſſitate ad hæreditatem veniant. Neque in hoc ſolum differentia eſt, uerum & in illo, quòd hæreditatem acquirere, in extraneo dicatur Aditio: in neceſſarijs, Immiſtio. Et quòd hæreditatem non admittere,

tere, in extraneo dicatur Repudiatio: in necessario, Abstentio. Sed extraneus repudians perinde est, quasi nunquàm ei hæreditas delata fuißet. Suus autem & necesarius quamuis abstineat, tamen quum a morte patris protinus hæres factus sit, nomen hæredis nihilominus retinet. Nam id tam sæpe dictum est, nomen hæredis semel alicui partum, difficulter ad alium transferri: nisi quod Prætor (qui & ius abstinendi inuenit) tutum eum præstat, aduersus molestias & negotia creditorum hęreditariorum. Et in his quidem differunt, in illo autem conueniunt: quod siue Necessarius immiscuerit se, siue Extraneus adierit, postea omittendæ hęreditatis facultatem non habent, nisi minores sint viginti quinque annis. Nam hanc ętatem agentibus, sicut in cęteris omnibus causis, deceptis, ita & hic in eo læsis, quod temere damnosam hæreditatem susceperint, Prætor subuenit data eis in integrum restitutione ad hæreditatem omittendam. Quid ergo si quis magior uigintiquinque annis hæreditatem, quam opulentam esse putabat adierit: & postea ex improuiso grande æs alienum apparuerit, quod longo interuallo hęreditatem excedat; Et exijt constitutio Hadriani Cęsaris. quę huic succurrit, quum prima facie opulenta uideretur hæreditas, sed ex improuiso postea ęs alienum emersisset, quod aditę hęreditatis tempore latebat. Sed Hadrianus quidem ex speciali beneficio, certę personæ hanc ueniam dedit D. autem Gordianus postea, ad milites solum hoc benefi-

cium

cium extendit:

ARGVM.

Qui rerum hæreditariarum inuentarium conficit, hoc beneficium consequitur, ut citra formidinem hæreditate adita, creditoribus eatenus duntaxat adstrictus sit, quatenus hæreditatis facultates finiunt.

§. Sed nostra

Verum Imperatoris nostri beneuolentia, commune omnibus Imperio suo subiectis hoc beneficium præstitit. Constitutionem enim nobilissimam æquissimamque scripsit, ut ante aditionem inuentarium fiat, cum certis quibusdam obseruationibus: quas si quis sequutus fuerit, etiam si inopem hæreditatem adierit, in tantum duntaxat tenebitur, quantum e rerum hæreditariarum quantitate colligitur. Vt ex hac causa in posterum, ius deliberandi necessarium non sit futurum. Nam ad hoc inuentum est ius deliberandi, ut prius cognosci posset, an admittenda esset hæreditas, & ita quisque adiret: ne scilicet ex improuiso damnosam aliquis susciperet hæreditatem. Quod si quis ea contemnens, quæ diuina illa Imperatoris nostri constitutione cauentur, tempus ad deliberandum petierit, & deinde hæreditatem adierit, non fruetur constitutionis illius auxilio, sed omne æs alienum ab eo exigetur.

ARGVM.

Quod pro hærede se gerit, hoc ipso hæreditatem adit quam ob rem & eidem repudiare licebit, modo hæreditatem delatam sibi, licet mutus sit intelligat.

§. Itē extraneus.

Extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hæreditatem uocatus,

uocatus, poteſt pro hærede gerere, idest, vt hæres administrare, agere, ſeu tractare, aut etiam nuda voluntate hæreditatem ſuſcipere, & ita hæres fieri. Pro hærede autem gerere videtur, qui in rebus hæreditarijs vt dominus verſatur, ſiue in vendendo, ſiue in colendis, aut locandis prędijs, & (vt rem verbo vno abſoluam) quocunque modo voluntatem ſuam declaret, vel re vel verbo de adeunda hæreditate duntaxat, ſi prius nouerit vtrum ex teſtamento, an ab inteſtato hæres ſit. Nam ſi quis hæres inſtitutus ſit, & is tanquam ab inteſtato vocatus adeat, aut ex contrario, hæres non fiet. Pro hærede gerere eſt pro domino gerere. Veteres enim nomine hæredis, pro domino vtebantur. Quemadmodum autem nuda voluntate extraneus hæres fit, dicendo hæreditatem ſe admittere: ita etiam contraria reſponſione ſtatim ab hæreditate repellitur, dicendo ſe non admittere hæreditatem. Is, qui mutus eſt, aut ſurdus, ſic natus vel poſtea ex accidentia factus, nihil prohibet, quo minus pro hærede gerere poſſit, et hæreditatē ſibi acquirere, dūmodo id ſe ſciat ꝑpter hæreditatē facere.

De legatis.
TIT. XX.
ARGVM.

Eleganti ſane occupatione diluit obiectionem tacitam, quod continenter propoſitum minime proſequatur. Nihil ſe tamen facere temere, argutule oſtendit. Quanquam enim ex cauſa materias diuerſas, non omnino pugnantes, promiſcue tractare expedit.

POst testamentorum doctrinam, necesse est dicere de legatis. Sed dixerit hic aliquis, eum, qui id fecerit, docendi seriem continentiamque institutionis scidiße. Propositum enim erat ordine dißerere, de acquisitionibus, quæ per uniuersitatem fierent: unde oportebat eum qui de hæreditate, quę ex testamento defertur, dixisset, orationem suam uertere protinus ad eam, quæ ab intestato defertur: & ita deinde per reliqua ad legatum venire per quod singulæ res acquiruntur. Sed in promptu responsio est. Nam quoniam de hæreditatibus: quæ ex testamento deferuntur, dißeruimus (in testamento autem & legata relinquuntur) non omnino sine ratione aliqua est, sequenti loco & de legatis dicere.

ARGVM.

Legatum, quod in donatione a defuncto facta ab hærede præstanda consistit, olim quadruplicis generis fuit; hodie autem omnibus natura una imposita. Petuntur autem quæ legata sunt, aut in rem actione, aut personali, aut hypothecaria.

§. Legatum itaq;. §. Sed olim.

ET ante omnia definiendum est, quid sit legatum. Legatum est donatio à defuncto relicta. Sed legati quidem nomen primitiuum est, & uelut materia: procedunt autem ex eo genera quatuor. Per uindicationem, Per damnationem, Per sinendi modum, & Per præceptionem. Sunt autem & certa quædam uerba cuique legati generi assignata, per quæ singula genera significantur. Et uindicationis quidem hęc uerba sunt: Do illi solidos centum. Porro uindicatio hæc dominum faciebat legatarium simul atque hæres adiißet, ita ut aduersus quemuis actio-

uis actione in rem uti posset. Et ideo referri solita est inter illa, per quæ singularum rerum dominia acquirimus, ut supra diximus. Dicta est autem uindicatio ab eo quod est Vindicare, id est, rem per actionem in rem auferre. Damnationis uero illa sunt uerba. Damno te hæres illi dare solidos centum. Nascebatur autem hinc legatario aduersus hæredem actio in personam, quæ dicitur ex testamento. Sinendi modo, sic. Damno te hæres, ut illi permittas illam rem accipere. Et hinc itidem actio ex testamento competebat. Præceptionis quoque illa uerba sunt: Præcipuam ille ex parte hæres rem illam accipito. Itaque non recte ei qui ex parte hæres non est, per præceptionem relinquimus. Nam qui dicit Præcipito, uel Præcipuam accipito, non dubio declarat se præsupponere partem aliquam hereditatis: hoc n. dicit, Ad partem, quam ei reliqui, uolo ipsum & illud habere præcipuum. Exigebatur autem quod per præceptionem relictũ erat, iudicio familiæ erciscundæ. Et hæc quidem olim. Nam iuniorum Principum constitutiones, hanc uerborum solennitatem, per quæ singula quæque genera significabantur sustulerũt. Emissa est autem & sanctissimi nostri Imperatoris constitutio, quam cum magna lucubratione fecit, studio ualidiores firmioresque defunctorum uoluntates reddendi, qua iussit, ut sententiæ, non uerba morientium spectentur, & una omnium legati generum sit natura: atque etiam ut quibuscunque uerbis aliquid relictum sit, liceat legatariis id consequi, siue per actiones

§. Nostra.

M 2 perso-

personales, siue per actionem in rem, aut etiam hypothecariam. Multa autem & alia vtilia, eadem constitutione docemur: Sed longe perfectius perpensum eius robur discent, qui verba eius diligenter perlegerint.

ARGVM.

Fideicommissis, & si hodie legata parem naturam habere dicantur, nihil prohibet de his facilioris institutionis causa, seiunctum tractatum facere.

§. Sed nō vsque.

AT neque ad hæc ea constitit constitutio, verum etiam maius quiddam adiecit. Quum enim videret legata in multa versari solennitate, in fideicommissis autem magis testantis voluntatem foueri, & ideo latiorem quoq; ea naturam habere: necessarium existimauit, omnia legata fideicommissis exæquare, sic vt nulla inter ea esset differentia: sed vt quod legatis deesset, id ex natura fideicommissorum repleretur: & si quid amplius esset in legatis, per hoc crescere & fideicommissorum natura. Verum, ne confuse & permiste de legatis & fideicommissis in proœmijs iuris differentes, teneriores adhuc adolescentium aures per difficiliores his traditiones offendamus in ipsis institutionibus, operæpretium esse duximus, prius separatim de legatis, deinde postea de fideicommissis tractare: vt natura vtriusq; per sese cognita, subtiliorem postea & exactiorem, eruditi iam & quodam quasi habitu assumpto, doctrinam sine perturbatione accipiant.

ARGVM.

Legatum rei, quam etiam alienā sciuit testator,

consi-

consistere potest: quanquam publica quæ sunt, aut in nullius bonis posita, ligati onus non ferant. Scisse autem rem alienam testatorem legatarius, non hæres probat.

§. Nõ solum autẽ.

Porro non solum testantis aut hæredis res, sed etiam alienæ legari possunt. Non tamen vt domino res suæ auferantur. Nam hæres dominum adire cogitur, & cum eo de re emenda agere. Et si quidem dominus eam vendere non recusat, emptam hæres dabit legatario. Sin vero emere eam de inuito domino non potest, æstimationem legatario præstabit. Quod si quis moriens mihi rem legauerit, cuius commercium non habeo, idest, ius eam comparandi: non solum non debebitur mihi, quod relictum fuerit, sed neque æstimationem eius petere potero. Quid enim, si quis mihi campum Martium legasset (est autem locus publicus non longe a Roma) vel basilicam, vel templum, vel quæ vsibus publicis destinata sunt, veluti Theatrum, Arenam, Equitium? Omnia enim huiuscemodi legata, nullius momenti sunt. Sed illud quod paulo ante dictum est, alienam rem vtiliter legari posse, tunc intelligendum est, quum ego testator alienam rem sciebam esse: si enim ignoraßem, non consisteret legatum. Nam forte si meam non esse sciuissem, interdum non eam legassem: & hoc ita rescripto Diui Pij cautum est. Si quis mihi rem alienam legauerit, neque hæres eam redimere, & mibi dare velit, neque æstimationem eius præstare, quod legatum dicat non consistere, quia testator alienam rem

esse nesciuerit: ego uero legatarius instem & ad uerser, prot:rea quod ualidum esse contendem, quia defunctus alienam esse sciuerit: utri tandem onus probandi incumbit? hæredine, qui ignorasse testatorem dicit, an mihi legatario, qui sciuisse contendo? Et dicimus, legatario onus probandi incumbere, hæredem uero probare nõ cogi. Nam legatarius, quum actor sit, merito probandi onus sustinet.

ARGVMENTVM.

Rei legatæ alii obligatæ, si id legans nouit, ad hæredem, non legatarium pertinet luitio: nisi aliud constiterit.

§. Sed & si rem.

Titius à Primo mutuatus, fundum & suũ eius debiti nomine, in pignoris causam dederat. Titius antequam debitum solueret, ad mortem ueniens, fundum hunc mihi legauit. Necesse est hæredi, æs hoc alienum, quod Primo debetur, soluere: & mihi fundum a pignore siue hypotheca liberum dare. Sed tamen & hic eadem distinctio adhibetur, quæ in præcedente casu, quum aliena res legata est. Tunc enim hæres soluto debito cogitur fundum ab hipotheca liberare, quum defunctus obligatam esse rem sciebat. Idque Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Si tamen legatarium uoluerit defunctus rem legatam ab obligatione hipothecæ liberare, & hoc specialiter expreßerit, hæres eã luere non debet.

ARGVM.

Legatæ rei semel dominium legatarius gratioso ac lucroso adeptus titulo, amplius legatum (sed ne eius quidem æstimationem) petere non potest

oneroso

onerofo autem, non legatum, fed æftimationem poteft. At ex uno confecutus, alio quoque non prohibetur petere titulo.

§. Si res aliena.

Rem ego tibi alienam legaui, & quum poft teftamentum fuperuixiſſem, tu legatarius eius rei factus es dominus. Illud profecto extra omnem controuerfiam eft, te eam rem ab hærede meo petere non poſſe: nam quomodo, quæ in tuo dominio eft? An ergo neque exiftimationem eius petere poteris? Et ita diftinguendum eft. Si quidem ex cauſa emptionis eam comparaueris, æftimationem eius per actionem ex teftamento contra hæredem intentatam, confequeris. Sin uero ex donatione, aut ex legato dominus eius factus fueris, ne pretium quidem eius petere poteris. Idque propter regulam dicentem. Duas lucratiuas cauſas in eundem hominem, & eandem rem concurrere non poſſe. Hac ratione, ſi eandem mihi rem Primus & Secundus legauerint, & deinde diem ſuum obierint: quærimus, an ab utriuſque hæredibus rem legatam petere poſſim? Et dicimus, quod ſi ex unius ex teftō rem ipſam conſequutus ſim; ex alterius teſtamento nihil conſequar: neque rem ipſam, nam quomodo, quum in bonis meis ſit: neque pretium eius, quoniam rem ipſam ex lucratiua cauſa conſecutus ſum. Sin autem ex uno teſtamento pretium rei acceperim: nihil prohibet, quo minus ex altero rem ipſam petam.

ARGVM.

Rei etiam in rerum natura non exiftentis, futuræ tamen legatum fubfiftit.

§. Ea quoq; res.

NOn solum quæ in rerum natura sunt, sed etiam quæ non sunt, sed vt sint sperantur vtiliter legamus. Veluti, fructus, qui ex illo fundo nascentur: aut quod ex illa ancilla nascetur.

ARGVM.

Res duobus eadem coniunctim, aut disiunctim legata, acceptantibus ex æquo legata intelligitur: altero autem, respuente, alteri prorsus cedit.

§. si ea dē res

SI duobus quibusdam vnam & eandem rem legauero, siue coniunctim, siue disiunctim, & ambo legatum petant, in duo inter eos scindetur legatum. Sin alter eorum deficiat, aut voluntate sua, aut fortuna. voluntate, ut quia repudiauerit legatum. fortuna, vt quia uiuo testatore decesserit: aut si quo alio modo capere non possit, vt quia ciuitatem amiserit, tunc totum legatum ad collegatarium pertinet. Et coniunctim quidem est, si ita relinquam Titio & Seio Stichum seruum do, lego. Disiunctim vero sic: Titio Stichum seruum do, lego. Seio seruum Stichum do, lego. Sed & si adiecerim, Seio eundem seruum, æque disiunctim legatum efficitur. Dixi enim Titio Stichum seruum lego: Seio eundem seruum lego. Sic igitur coniunctio illa. Et, adiecta coniunctim legatum videri facit. Quod si adiecta non sit, disiunctim.

ARGVM.

Legati fundi proprietas, ex causa onerosa, si legatarii facta sit. Vsusfructus autem gratioso titulo ac lucroso ad proprietatis duntaxat æstimationem iudicis officium superest.

TITII fundum moriens mihi legasti. Te

adhuc

adhuc viuente fundum ego hunc de Titio emi deducto vsufructu:hoc est,nadum proprietatem sine vsu accepi,& vsusfructus apud Titium mã sit.Pauco post tempore mortuus est Titius,& ita morte ipsius extinctus vsusfructus,quem sibi exceperat, ad proprietatem recurrit. Mortuo te, cum hærede tuo ex testamento volo agere. Iulianus ait,recte me per actionem in personam, æstimationem proprietatis fundi petere. Nam in hac petitione vsusfructus locum seruitutis obtinet. Sed officium iudicis est,vt deducto vsufructu, æstimationem ab hærede præstari iubeat. Verbi gratia: Fundus cum vsufructu, centum quinquaginta solidis valet: sine vsufructu,centum. Agens igitur centum quinquaginta solidos petam: sed hoc officio Iudicis continetur,vt solius proprietatis æstimationem accipiã. hoc est,solidos centum. Id.n.absurdissimum est, vt vsusfructus pretium consequar,quum vsusfructus ex causa lucratiua ad me peruenerit.

§. Si cui fũdus.

ARGVM.

Rei,quæ legatario propria est,licet testamento facto ipsius esse desierit,legatum viribus nõ subsistit. At qui rem suam, alienam creditam legat, non inutiliter agit:Nam veritatem opinioni præferri æquioris iuris est.

QVidam meum mihi fundum legauit. Inutile est legatum. Quod enim meum est, amplius meum fieri non potest. Et si maxime fundum hunc alienauerim, non debebitur mihi, neque fundus ipse, neque æstimatio eius. Titius serui dominus erat: hunc mihi legauit,quum Primi esse putaret: valet le-

§. Sed si rem.

gatum. Nam ueritas opinioni præualet. Sed & si meum, qui sum legatarius, seruum esse putauit: ualet, & ita nihilominus: quoniam utilem exitum habet legatum. Nam & defunctus dominus est, & ego dominus non sum: neque impedit quicquam quo minus in me dominium transferri possit.

ARGVM.

Rem a se legatam qui alienat, legatum non reuocat nisi adimendi mente factum constet.

§. Si rē tuā

REm tuam mihi legasti, & quum superuiueres: alienasti eam. Ait Celsus, si adimendi animo, & quod ab amicitia mea recederes, eam alienaueris, legatum mihi non deberi. Quod si hunc animum in alienando non habueris, quia forte magna tibi incubuit necessitas ob publica aut priuata debita, & quum parata pecunia egeres, eam uendidisti: legatum ab hærede tuo petere possum. Idque etiam Seuerus & Antoninus rescripserunt. Quidam mihi prædium suum legauit, & quum superuixisset, pignori id dedit: ab iisdem Principibus rescriptum est, non uideri eum, qui pignori dedisset, animo legatum adimendi id fecisse. Vnde legatarius hæredem coget exoluto debito prædium a creditore luere, & sibi dare. Quod si quis fundum mihi legauerit, & quum superuixißet, partem eius alienauerit: pars quæ alienata non est, omnino mihi debebitur, pars autem alienata, tunc demũ quum non animo alienauit, quod ab amicitia mea recederet.

ARGVM.

Liberationis legatum in perpetuum & ad tem-

pus fie-

pus fieri posse, at debitoris legatum creditori de eo, quod debet, factum, utilitatem nullam afferens inutile est.

§. Si quis debitori.

Centum mi'.i solidos debebas. Ego tibi liberationem debiti legaui; Valet legatū. Et neque a te hæres meus, neque ab hærede tuo petere potest, neque ab alio qui hæredis loco est, ut ab eo qui uniuersitatis fideicommissum acceperit, aut a bonorum possessore. Sed etiam ex contrario cum hærede meo ex testamento poteris agere, ut te accepti latione liberet. Porro non tantum in perpetuum debitori meo id concedere possum, ne ab eo petatur, sed etiam ad tempus dicendo: Damno te hæres, ne intra decem annos debitum petas a debitore meo. Quid autem, si ex contrario, debitor moriens debitum quod debet creditori suo legauerit, quærimus an ualeat? Et dicimus, legatum hoc inutile esse, si nihil plus est in legato. Nam si is, qui centena debet centena legarit, non ualet: igitur ut debitum petitur & quum locum habet lex Falcidia, non diminuitur ut cætera legata. Sin autem centena quinadena legata sint, ualet legatum propter adiectionem. Quum uero sola centena sunt in legato, ideo legatum non ualet, quoniam sine lucro est: Quod si tibi in diem debebam, ut quia forte stipulatus eras centum solidos tibi dari post annos quindecim, aut debebam tibi sub conditione: ueluti, si nauis ex Asia uenerit: & debitum tibi hoc puro legaui, Quæritur an ualeat legatum. Et dicendum est, ualere propter repræsentationem, id est, quoniam statim iam sol-

 uitur.

tur creditor, quod statim accipiat id, quod post decennium, aut post euentum conditionis erat præstandum. Aut etiam interdum quod nunquam daretur, si forte conditio non extitisset. Quid ergo, si in hoc legato, viuo testatore, qui debitor est, aut diē venire, aut conditionē existere contingat? Et ait Papinianus utile nihilominus esse legatū, quia semel constitit ab initio, & lucrū in se habuit. Quod & verum est. Neq; n. obtinuit sententia quorundā Iurisconsultorum, quę existimabant legatū extingui, quum in eam causam peruenisset, à qua incipere non potuisset. Vt ecce adueniente die, aut existente conditione debitum purum est tempore mortis testatoris. At si quis, quod ab initio purum erat, legauerit, iam dictum est legatum non valere. Hic autem ideo ualet, quia ab initio constiterit.

ARGVM.

Dotis legatum vxori factum, licet dos nulla data sit, si modo certa quantitas in legato expressa fuerit, efficax est.

§. Sed si vxori.

Dotem ego ab vxore mea accepi, & constante matrimonio moriens, dotem ei legaui. Valet legatum. Id enim lucratur mulier, quod plenior sit de legatis actio, quàm de dote. Nam (vt adhuc discere poterimus) non simul atque solutum est matrimonium, dos etiam redditur. Ad legatum protinus soluitur. Quid ergo, si dotem, quam non acceperim, uxori legauerim? Seuerus & Antoninus rescripserunt, si quidem simplicius legauerim, forte quod dixerim. Vxori meæ dotem lego, quam mihi dedit, inutile est legatum.

legatum. Nihil enim mihi dedit, & incerta est quantitas. Sin vero certæ quantitatis mentionẽ fecerim; ut si dixerim, Centũ solidos, quos nomine dotis mihi dedit, ei lego. Aut forte, Illũ fundum, quem mihi dedit, lego ei: Vtile est legatũ. Aut si dixerim, Quæ in instrumento dotali expressa sunt, ei lego. Nam & sic valet legatum.

ARGVM.

Res legata, si sine hæredis uel ignorantis facto dolove præstari nequeat, damnum hoc ad legatarium, non hæredem pertinebit, at si eius facto dolove, teneri hæredem haud dubium est.

§. Si res legata.

SErvum tibi legaui, is sine facto aut dolo hæredis mei mortuus est. Damnum hoc erit legatarij. Sed & si alienus sit seruus, qui legatus est: & is non ex hæredis voluntate manumissus sit a domino, aut mortuus sit, non tenetur hæres. Quod si hæredis seruus legatus fuerit, & is eum manumiserit, teneri hæredem Iulianus ait ad æstimationem eius. Nec interesse putamus, scierit, an ignorauerit eum seruum a se legatum esse. Idem est, & si ipse seruum non manumiserit, sed alij eum donauerit, & is, cui donatus est, eum manumiserit. Nã & hic æstimatio eius petetur ab hærede quãuis ignorauerit eum legatũ esse.

ARGVM.

Principali subsistente, non possunt non subsistere quæ illi accedunt. Et principalibus causis non subsistentibus, minime quæ illis accedunt, viribus consistent.

§. Si quis ancillas.

Ancillã aliquis suã, cũ natis suis legauit, viuo testatore mortua est ancilla. In ipsa quidẽ legatũ est

est extinctum, sed in liberis eius valet: nec cum ipsa liberorum legatum perimitur. Seruus meus dicitur ordinarius, seruus autem serui mei vocatur vicarius. Quidam igitur quum seruum haberet Sticum nomine, qui vicarios habebat: ordinarium mihi cum vicarijs legauit. Contigit, vt ordinarius moreretur. Et hic legatum in ordinario peremptum, in vicarijs vtile est. Habeto hæc in modum cuiusdam præuiæ inspectionis. Quædam sunt principalia, quædam sunt horum sequelæ siue accessoria. Et quandiu valent principalia, subsistunt & ea quæ accedunt. Illis vero sublatis, & hæc perimuntur. Verbi gratia: Principale est, Seruus: Accessorium peculium eius quandiu seruus consistit, consistit & peculium. Seruo autem aut mortuo aut manumisso, aut alienato, extinguitur peculium. Nam quomodo peculium apud me poßet extare, ipso illo quod principale est, non extante? Rursus, Principale est fundus. Accessorium, instrumentum ipsius. Est autem instrumentum fundi, quicquid ad gignendos & colligendos, aut transferendos, vel conseruandos fructus pertinet. Ad gignendos: vt serui agricolæ, boues, aratra, ligones, & cætera id genus. Ad colligendos: vt falces, & quæ ijs similia. Ad transferendos: vt plaustra, corbes, & cætera ijs affinia. Ad conseruandos: vt dolia, testæ, lenticulæ, & quæcunque talia sunt. His ita præcognitis, vide nunc rem quam tractamus. Seruum tibi meum cum peculio suo legaui. Quum a testamento facto superuixissem, seruum meum manumisi, aut alienaui, aut eum mori con-

ri contingit: Non in seruo tantum, sed etiam in peculio, perijt legatum. Nam quum principales causæ non subsistunt, neque ea quæ accessorij vicem obtinet, subsistere possunt. Idemque est, si tibi fundum meum instructum, siue cum instrumẽto suo legauerim, eumque quum superuixissem alienauerim. Nam & hic, quum instrumentum sequela & accessorium sit fundi, extinguetur legatum & in instrumento.

ARGVM.

Legatum gregis etiam in oue vna subsistit; at si testamento facto superstiteque testatore adauctus grex fuerit, legato etiam cedent, quæ agnatæ fuerint oues.

§. Si grex.

GRegem ouium tibi meum legaui. Euenit deinde vt totus grex ad vnam ouem reductus esset. Potest legatarius & ouem, quæ reliqua est, petere. Gregem ego tibi meum, in quo centum erant oues, legaui. Quum a testamento superuixissem, contigit, vt multis agnatis fieret capitum centum quinquaginta: & eæ, quæ post testamentum aditæ sunt, in grege numerantur, & omnes legatarius accipiet, vt ait Iulianus. Grex enim, vnum corpus est, ex diuersis capitibus constans. Sicut & domus, vnum corpus est, ex cohærentibus lapidibus aut materijs consistens. Itaque si domum tibi legauerim, & à testamento facto columnas aut marmora adiecerim, nempe & hæc adiecta accipies.

ARGVM.

Legato peculio, quicquid testatore superstite accedit decediтve, ad legatarii lucrum aut damnum

pertine-

pertinebit, sed quod post testantis mortem contigit, necdum tamen hæreditate adita, id legatario, si seruo legatum factum sit, cedet: si extraneo, non æque.

§. Si peculium.

Peculium ego tibi serui mei legaui in quo erant decem solidi, Siue me viuente quindecim fiant, siue quinque, omne id legatarium respicit, siue lucrum est, siue damnum. Hæc habeto in modum præuiæ cuiusdam inspectionis. Cessio est, legatorum quæ nōdum percepta sunt, ad hæredes transmissio. Porro quod patrifamilias est hæres, id seruo est dominus. Quod.n.ego paterfamilias nondū perceptū, ad hæredē meū transmittere possum, hoc.s. & seruus domino acquiret. Quod vero cedere non pōt, atque ad hæredes transmitti, id neque dominis acquiretur. Cedunt autem legata, quum delata nobis fuerint. Differri vero est, actionem eorum nomine competere. Competit autem actio, in puris quidem legatis, a morte testatoris, in conditionalibus vero, post conditionis euentum. Et olim quidem legata ab adita hæreditate cedebant. Sed quum id sæpe in legatariorum damnum uerteretur (hæredes.n. videntes aliquos ex legatarijs morbo laborantes, in magno esse vitæ periculo, aditionem differebant, ne legata eis competerēt, & ad hæredes ipsorum transmitterentur) ideo placuit legata a morte testatoris cedere, siue deferri, quoniam hoc tempus in hæredum arbitrio non est, Inuenias tamen ubi & legata quædam hodie propter diuersas iuris regulas, ab adita demum hæreditate, ut olim solebant, cedant.

His

His ita pro præuio fundamento quodam inspectis, videto nunc rem, de qua agimus. Stichi serui mei peculium legaui. Post mortẽ meam ante aditionẽ, Stichus prædictus acquisiuit aliquid, utrius lucro id cedet? apud hæredem manebit, an legatario dabitur? Et ait Iulianus: si quidẽ ipsi Sticho in testamento manumisso, legatum fuerit peculium suum, omne quod ante ęditam hęreditatem acquisierit, ipsius esse. Et quã ob causam, dicemus? quia dies huius legati, ab adita hęreditate cedit. At quis, si a morte testatoris legatum cessisset, ad hęredẽ spectaret. Huiuscemodi ergo differentiæ quę ratio est? Audisti, cessionem esse legatorum, quę nondũ percepta sunt, ad hęredes transmissionẽ. Hic igitur Stichus, ad quem transmissurus erat peculium sibi legatum ante aditam hæreditatem? Ad hęredes non poterat: quoniã seruus hæredẽ habere non põt. Domino igitur acquireret. At n. q is dominus eius ante aditam hæreditatẽ? merito igitur non cedet legatum. Post aditam vero hæreditatem, quoniã tunc & liber est factus, & hæredem habere potest: non sine ratione est, ut legatum cedat. En tibi igitur casum, in quo & hodie secundum vetera iura ab adita demum hæreditate, legatum cedit. Non iniuria ergo, quum auctum sit legatum antequam cederet, omnia, quę postea acquisita sunt, ad Stichum legatarium pertinet. Quod si extraneo cuipiam Stichi serui peculium legauerim, quę post mortem meam ante aditam hęreditatem acquisita fuerint, apud hæredem manebunt. Non legatum

hoc à morte testatoris cedit. Hæc autem dico, quæ post mortem meam acquisita sunt, legatario non dari, nisi quæ acquisita sunt, ex rebus ipsis primitiuis quæ sunt in peculio descenderint. Veluti, Ancilla erat in peculio, & ea peperit. Fundus, & in eo fructus nati.

ARGVM.

Seruo in testamento, libertate relicta, concessum quoque peculium non intelligitur: at inter viuos libertate indulta, ad peculium petitio supererit. Cui autem legatum peculium est, si quid is domini nomine impenderit, non reperit. Cæterum legata libertate hac lege, vt rationes reddantur, & reliqua inferantur: peculium quoque legatum videri.

§. Peculiũ autẽ. *Porro sciendum est, quum seruus in testamento manumittitur: peculium non sequi: quod si inter viuos eum manumittam, accipere eum cum libertate peculium, nisi id specialiter adimam. Idque Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. Seruus autem meus non solum habet in peculio, ea quæ quauis ex causa acquirit, sed etiam si quid in res aut rationes meas impendat, id peculium auget. Verbi gratia: Mille solidorum aliquis habebat peculium, & debebam ei centum solidos, quos in res meas impenderat, erit peculium eius mille & centum solidorum Si hunc igitur seruum testamento manumittam, & peculium ei suum legem, dubium id non est, quin mille illos solidos sit consequuturus. An autem & centum illos, quos in rem meam impendit? Et ijdem Principes rescripserunt, petitionem eum eorum non habere. Quæ enim in prom*

ptu

ptu sunt,& in parato,legare videor, non etiam quæ in rationes meas impendit. Si dispensatorē rerum mearum testamēto manumittam sub hac conditione,si rationes dispensationis suæ reddiderit: legare ei videor peculium, ac dicere, vt ijsdem Principibus visum est,ex peculio, quod ei legatum uidetur, debere ipsum reliqua infer re. Nam vnde,quum seruus esset, exoluturus erat,ea quæ deberet, nisi ex peculio: ex quo & reliqua illaturus erat,si dominus: quum adhuc uiueret,reliqua petijsset;

ARGVMENTVM.

Iura ac facta legari posse.

§. Tā autem corporales.

N*On solum res corporales, sed etiam incorporales legari possunt. Et ideo si quis centum solidos mihi debeat,actionem quam contra eum habeo,alteri legare possum. Cogitur autem hæres hanc legatario præstare. Quod si debitum hoc exegerim,quum a testamento superuixissem, extinguitur legatum. Ecce hic igitur, incorporale est, quod relictum est. Actio enim legata est. Sed & tale legatum valet: Damno te hæres domum illius reficere. Aut, Titium ære alieno liberare.*

§. Sed & tale.

ARGVM-

Legato genere, electio ad legatariū pertinebit.

§. Si generaliter.

G*Eneraliter aliquis seruum,aut rem aliam legauit,dicēs:Do,lego huic seruum. Aut, do,lego illi equum. Quæritur, vtri danda sit electio,hæredine,vt quem velit soluat: an legatario,vt quem velit accipiat? Et dicimus electionem esse legatarij, nisi specialiter contrarium dixerit testator.*

ARG.

ARGVM.

Optandi facultas legata, si legatarius viuus non optarit ad hæredem transmittitur. Et pluribus eligere debentibus, ac inter se dissentientibus, res sorte peragitur.

§. Optionis

Optionis legatum, id est, ubi testator ex seruis suis, aut ex uestibus, aut ex libris, legatarium optare aliquid, siue eligere iussit, tacitam habet conditionem. Vnde nisi legatarius viuus optauerit, sed ante opinionem mortuus fuerit, non transit id legatum ad hæredem ipsius, propter regulam dicentem, legatum conditionale ante euentum conditionis mortuo legatario, ad hæredem eius non transmitti. Est autem optio, quum ita dixit testator: Optato Titius de familia mea seruum unum. Et hæc quidem olim in usu erant. Constitutio autem sanctissimi nostri Imperatoris & hoc in meliorem statum transtulit: licentiamque dedit hæredi legatarij, seruum optare, quem legatarius in uita sua non optauit. Et diligentiore tractatu habito, illud in eadem constitutione additum est. Nam quum olim duobus aut pluribus optione relicta, si in optione non consentiebant, sed alius Stichum optabat, alius Pamphilum secundum aliquorum Iurisconsultorum sententiam, in pendenti esset legati petitio, donec consensissent: secundum alios, dissensu eorum extingueretur: constituit Imperator, ut siue unius legatarij plures sint hæredes, qui in optando non consentiant: siue plures sint legatarij, qui non eundem seruum optent, ne legatum ideo pereat: quamuis compluribus ueterum aliud ui-

sum

ſum ſit, contra omnem rationem. Sed totam eiuſmodi optionem ſiue electionem fortunæ uoluit committi, & iudicium eius expectari. Sorte enim iacta, eum optionem ſiue electionem habiturum, cui id ſors dederit, & cæteros omnes collegatarios aut cohæredes hunc ſequuturos, & eum accepturos, quę is elegerit, cui ſors fauerit.

ARGVM.

Qui hæredes inſtitui poſſunt, ijs legatum relinqui poteſt. At quæ incertæ ſunt perſonæ, ijs neque legatum neque fideicommiſſum (niſi certa demonſtratio adiecta ſit) relinqui olim poterat: ſolutum tamen non repetebatur.

§. Legari. §. Incertis uero.

ILlis autem ſolis legare poſſumus, quibuſcum teſtamenti factionem habemus. Incertis perſonis neque legata, neque fideicommiſſa relinqui poſſunt. Et neque id in paganis ſolum obtinet, ſed ne militibus quidem permiſſum eſt, ſicut Diuus Hadrianus reſcripſit. Incerta enim perſona eſt, quam incerta opinione teſtator animo ſui ſubiecit, & de qua rogatus nihil certi poſſit dicere: ueluti, ſi quis ita dixerit. Quicunque filio meo filiam ſuam in matrimonium collocauerit, fundum illum ab hęrede meo accipito. Aut, Qui primi a morte mea Conſules deſignabuntur, ijs hæres meus decem ſolidos dato. Incerta eſt & hic perſona. Nam & hoc incertum eſt, quis filiā ſuam filio teſtatoris in uxorem daturus ſit, & quis poſt teſtamentum ſit deſignandus Conſul. Nam ſi quis de eo teſtatorem interroget, nihil habet certi quod dicat. Et alios autem multos huiuſmodi, facile eſt fingere.

Liber-

§. Libertas §. Sub certa.

Libertas quoque incertæ personæ relicta, inutilis est. Nominatim enim seruos in testamento manumitti placet. Sub certa autem demonstratione, incertæ personæ utiliter legatur, veluti si dixero: Ex cognatis meis, quos nunc habeo, si quis filiam meam in vxorem duxerit, rem illam ab hærede meo accipito. Hic enim persona quidem incerta est, verum demonstratio, hoc est, vniuersitas, certa. Nam dixi, Ex cognatis quos nunc habeo, qui numerus certus est. Incertæ personæ legatum dedi. Dubium non est, quin non consistat. Si tamen per errorem hæres meus soluerit, repetere non potest. Ita enim id sacris constitutionibus cautum est.

§. Incertis autē.

ARGVM.

Posthumo olim alieno inutiliter, ceu incertis personis, legabatur, hodie vero vtrisq; utiliter.

§. Posthumo

Alienus posthumus similis est incertis personis: & ideo inutiliter ei legatur. Est autem alienus posthumus ille, qui natus suus hæres non fit: ideoque ex emancipato filio conceptus, & natus nepos, extraneus est mihi posthumus. Et hæc quidem olim ita in vsu erant. Sed est quædam Imperatoris nostri in Codice posita constitutio, quæ totam hanc de incertis personis partem, mirabiliter emendauit, non solum in hæreditatibus, sed etiam in legatis, & fideicommissis. Sed ipsa sese constitutio si quis eam legat, clarissime ostendit.

§. Sed nec huiusmodi.

ARGVM.

Tutoris incerti datio, inutilis est.

§. Tutor autem.

Incertus tamen tutor dari, ne ex hæc quidem constitutione poterit, certus enim esse debet,

quo-

quoniam certo indicio debet testator filijs suis tutorem dare. Inutilis ergo erit illa tutorisdatio, si dixerit: Qui primus ad iusta mihi facienda venerit, is filio meo tutor esto.

ARGVM.

Instituì posthumus alienus hæres iure olim Prætorio: & nunc quoque potest.

Alienus posthumus, & olim hæres institui poterat, & nunc potest sine impedimento. Nisi forte in vtero eius feminæ sit, quam iure vxorem habere non possum.

§. Posthum9.

ARGVM.

Personarum appellationes multiplices: si quis tamen legando in his erret, non continuò legatum concidet.

Porrò, vt clarius personas, de quibus agere-tur veteres explicarent, multas commenti sunt appellationes. Est enim nomen, vt Titius. Cognomen, hoc est, quod nomini subiungitur: & id modo in laudem: modo in vitium sonat, In laudem, vt Pius: in vitium, vt Superbus. Est & Prænomen: Hoc autem vel à maioribus aßumitur, vel à benefactoribus. A maioribus, vt si quis Achillem vocet Aeacidē. A benefactoribus, quemadmodum uidemus Præsides quosdam Prouinciarum, qui proprijs appellationibus nomina illorum præponunt, quorum suffragio Præsides facti sunt. Veluti Strategium aut Constantinum. Si quis ergo quum legatum alicui daret, in nomine legatarij errauit, ut si cum Titium dicere deberet, dixerit Seium, aut in cognomine, ut si pro Superbo. Pium dixerit: aut in appellatiuo. ut si pro Strategio dixerit Primum

§. Si quis ī hoīe.

mum: quęritur, an legatum sit inutile. Et dicimus. si in confessum ueniat, de quo senserit; nihilominus ualere legatum. Idemque & in hęredibus obseruatur. Nam si quem hæredem instituens in aliquo eorum quæ dicta sunt, errem: institutionem id non vitiat. Et merito. Nam nomina signandorum hominum gratia inuenta sunt. Quòd si alio quouis modo intelligi possit, qua de persona agatur, nihil interest: atque adeo nullum ex errore circa nomina damnum contingit.

ARGVM.

Falsa demonstratione, ut legatum non perimitur: ita nec ficta quoque causa adiectione, nisi in conditionis vim prolata sit, corruet.

§. Huic proxima,

H*Vic rationi proxima est, & illa Iuris regula, qua dicimus, Falsa demonstratione legatum non perimi. Sciendũ est enim quòd interdum demonstratio, interdum causa legatis accidit. Est autem Demonstratio, rei, quæ legatur, designatio. Veluti si quis seruum legaret: Stichum seruum meum vernam lego Titio, vtile est legatum, quamuis non verna sit Stichus, sed ex emptione eum habeam. Aut etiam ita: Stichum seruum meum, quem de Seio emi, Titio lego. Quamuis eum de Primo emerim, vtile tamen est legatum, propter dictam regulam: Falsa demonstratione legatum non perimi.*

§. Longe magis.

Ficta quoque causa legato iniecta, legatum non vitiat. Est autem Causa significatio rationis, quare res quæque legetur. Veluti si quis ita legauerit, Titio, quia me absente negotia mea curauit

curauit Stichum seruum meum, do, lego: Vel ita: Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, seruum meum lego. Quamuis enim maxime, neque negotia mea unquam Titius gesserit, neque patrocinio eius capitale descrimen euaserim, ualet tamen legatum, idque propter regulam, qua dicimus: falsa causa legatum non perimi. Sed si conditionaliter enuntiata fuerit causa, & ea falsa inueniatur, nihil consequetur legatarius. Verbi gratia, sic dixi: Titio, si negotia meæ unquam curauit, fundum lego. Nam si curauit, habebit legatum, tanquam impleta conditione. Sin autem non curauit, tanquam conditione defectus, nullam habebit actionem pro legato.

ARGVM.

Legatum hæredis seruo pure relictum inutile est, sub conditione utile: alieni uero serui hæredis instituti domino pure & sub conditione efficaciter relinquitur, hærede tamen seruo domini iussu hæreditatem adeunte expirabit legatum.

§. An seruo

Haec habeto in modum præuiæ cuiusdam inspectionis. Quum in unam & eandem personam concurrunt iura actoris & rei, confusio eo modo facta, iudicium tollit, & litem extinguit. Neque enim fieri potest, ut quisquam aduersus seipum iudicio cõsistat. Illud quoq; sciẽdum est, quod paulo iam ante dictum est, legata pura a die mortis testatoris cedere: conditionalia ab euentu conditionis. His ita præinspectis, uideto nunc rem, quam tractamus. Quidam moriens hæredem me instituit: deinde & Sti-

cho seruo meo legatum à me reliquit. Quæritur an recte legatum hoc datum sit, quoniam in vnam personam, iura actoris & rei concurrunt. Ego enim reus sum, ut qui sim hæres: ego rursus actor sum, ut qui sim dominus. Quoniam igitur ius actoris & rei in me concurrit, lis confunditur. Quidam tamen iurisperiti putant inspiciendum esse: quando deferatur legatum, hoc est, quando actio pro legato competat, & num eo tempore diuisæ sint à se inuicem personę hæredis & legatarij. Forte enim quum superuixisset testator, ego seruum meum manumisi uel alienaui. Nam quoniam tunc diuisæ sunt personæ, ualet legatum. Sin vero tempore mortis testatoris, ego seruum meum, qui & legatarius est, in potestate mea habere inueniar, extinctum est legatum propter rationem iam dictam. Et id quidem, quum pure datum est legatum. Sin autem conditionaliter relictum est, tunc non mortem testatoris, sed euentum conditionis spectamus. Et si quidem existens conditio Stichum inuenerit aut liberum aut alterius seruum, vtile est legatum. Sin autem hac eueniente, in potestate mea inuentus fuerit, non consistit legatum. Et hæc quidem illi. Cæterum quod obtinuit, id fere tale est. Nam in legatis conditionalibus verum est, quod iam retulimus spectandum esse euentum conditionis. In puris autem una cum scriptura sui legatum inutile est, idq́; propter Catonis regulam qua dicimus: Omnia legata; quæcunque inutilia erant futura, si statim à testamento facto, testator decessisset:

sisset: ea neque ideo conualescere, quòd testator post testamentum factum, tam diu superuixerit, & medio tempore, facultatem habuerit hęres seruum Stichum uel manumittendi uel alienandi. Et enim si testator simulatque testamentum fecerat, decessisset: futurum erat haud dubie: ut seruus in potestate hæredis inueniretur. Quid autem e contrario, si quis moriens seruum meũ hæredem instituit, & ab eo mihi legatum dedit? Et dubium non est, quin hic ualeat quod relictum est. Nam & si statim testamento facto, testator decessisset: nõdum futurum erat, ut apud hæredem dies legati cederet. Et enim supra quidem in proxima specie, ubi hæres dominus erat, & seruus legatarius, legatum seruo delatum, statim & domino acquirebatur. In hac autem specie, dici non potest, legatum domino delatum, & instituto hæredi seruo acquiri. Nam hæreditas hic à legato separata est, & per hunc Stichum alius hæres effici potest. Et enim si antequam iussu meo hæreditatem adeat, eamque mihi acquirat, in alterius potestatem translatus sit, nouo domino acquiret hæreditatem. Sin autem manumissus fuerit, adeundo sibi acquirit hæreditatem. Et in his casibus utile erit legatum. Diuisa enim est persona hæredis, & legatarij. Itaque uel cum eo si manumissus adiit, vel cum nouo domino, ad legatum agere possum. Quod si in potestate mea permanserit, iussuque meo adierit, euanescit legatum. Quoniam ego & legatarius ex scriptura testamenti, & hæres per serui acquisitionem inuenior.

ARGVM.

Testantium uoluntates spectari magis, quam scripturę ordinem: ac proinde ex legati atque in stitutionis praposteratione dispositionem non infringi.

§. Ante hæredis. *Ante hæredis institutionem inutiliter legamus.*

✲ Et merito, quoniam testamenta vim suā ex institutione hæredū accipiūt. Et ob id uelu ti caput atq; fundamentū totius testamēti hæredis institutio esse intelligitur. Sic igitur id quod ante hæredis institutionem relictū fuerit, extra testamentū esse videtur. Hac eadē ratione, neq; liber tas ante hæredis institutionem dari potest. Sed quoniam sanctissimus noster Imperator absurdū putauit esse, scripturæ quidem ordinem seruare (quod tamen & ipsi ueteres uituperabant) testatorum autem uoluntates aspernari constitutionem edidit, per quam & hoc uitium emenda uit, ut iam liceat & ante hæredis institutionem, & inter medias hæredum institutiones, legatū relinquere, ac multo magis libertatem, utpote quam leges omnes maximo fauore prosequantur. Et ante hæredis quidem institutionem, uelu ti si ita in initio testamenti dixero, Illi solidos centum lego: aut, Ille liber esto, et post deinde sub iungam, Ille mihi hæres esto. Inter medias uero hæredū institutiones, quum dico: Ille mihi ex semisse

✲ Et merito [Quam stulte igitur tradunt aliqui in arte quam Notariatus uocant: pr ordine seruādum esse, ut prius legata dentur. deinde ad extremum hæres scribatur? Curtius:

misse hæres esto: illi, & illi centum solidos lego: aut Stichus seruus meus liber esto: deinde post subiungã, et secundũ hæredem ex altero semisse.

ARGVM.

Hoc iure hodie ante & post hæredis legatarij que mortem, sed & pridie quoque mortis ipsorum, utiliter legatur.

§. Post mortẽ

Post mortem hæredis, aut post mortem legatarij, inutiliter relinquitur legatum: ueluti si quis dixerit, Post mortem hæredis illi centum solidos lego. Tunc enim quandiu superest hæres, legatum ab eo non petitur: post mortẽ vero eius, ab hærede eius non petetur. Idque propter regulam, qua dicimus, Actionem, quæ aduersus nos non cœperit, neque aduersus hæredes nostros trãsire. Idque est, & in legatario. Nam si dixerim, Primo quum mortuus fuerit, centum solidos lego, non constat legatum: quoniam neque ipse petere poterit propter verba testatoris: neq; hæres eius propter regulam, qua dicimus: Actionem quę in nobis non cœperit, neque in hæredes nostros transmitti. Item pridie quàm legatarius aut hæres morietur, inutile legatũ est. Verbi gratia, si dixero: Pridie quam futurum est, vt hæres moriatur, aut quam futurum est, vt Titius moriatur, Titio centum solidos lego. Incertus. n. dies est qui pridie mortis sit. Nam post mortẽ, ad præteritum recurrentes dicimus, diem hesternum pridie mortis fuisse: & quoniam id non nisi ex morte cognoscitur, perinde est, quasi post mortem legatum fuißet. Verum & hæc Imperator noster sanctissimus simili modo emendari digna-

ri dignatus est, legatus ita relictis firmitatem præbendo ad similitudinem fideicommissorum: Nam ueteres fideicommissa in hunc modum relicta admittebant, & legata calumniabantur. Sic igitur nulla est hac in re inter legata & fideicommissa differentia: valent enim utraque.

ARGVM.

§. pœnæ. In pœnam hodie legari, ac legatum transferri, vel adimi posse: nisi, quod legibus uetitum, uel probrosum aut deniq; impossibile sit, præcipiatur.

Legatum quoque quod pœnæ nomine relinquitur, aut adimitur, aut transfertur, inutile est. Pœnæ nomine legari uidetur, quod coercendi hæredis causa relinquitur, quo magis aliquid aut faciat aut non faciat. Nam quoniam multi quædam ab hæredibus suis fieri iubebant, ac modum quendam illi præscribebant uiuendi & hæredes has uoluntates sine piculo ac danno aliquo contemnebant: ideo uidentes homines contenni iussa ac præcepta sua, deinceps pecuniariam quandam pęnam excogitauerunt, per quã hæres facere quidque cogeretur uel contra animum suum. Et dicamus exemplo quid sit legatum pęnæ nomine. Veluti, Ille mihi hęres esto, & filiam suam Titio in uxorem dato: aut ex contrario, ne dato. Quod si contra sententiam meam fecerit, Seio decem solidos dato. Vel etiã ita: Hæres meus, si seruum meum Stichum alienauerit, aut ex contrario, si non alienauerit, Titio decem solidos dato. Non ualet legatum propter duas rationes. Prima est, quod lex improbet legatum, quod in arbitrio hæredis positum

tum

tum est. Atqui hic in ipso est, ut legatum debeat, aut non debeat. Nam si iussa testatoris fecerit, nihil soluit: sin aduersatus fuerit, obligatur legatario. Ad hæc, legata amore legatarij, & ex beneuolentia dari oportet, non odio hæredis. Porro adeo regula hæc quæ dicit: Legata pœnæ nomine relicta inutilia esse, obtinet: vt multæ extent Principum constitutiones, quibus ostenditur, ne Principem quidem agnoscere legatum quod pœnæ nomine ei relictum sit. Neque etiam ex militari testamento valet legatum pœnæ nomine relictum, quamuis aliæ militum uoluntates in testamentis ordinandis, vt Iurisperiti dicunt, valde obseruentur. Quinetiam nec libertas pænæ nomine relicta, utilis est. Eo amplius nec hæredem pœnæ nomine utiliter institui scribit Sabinus. Veluti: Si quis ita dixerit. Titius mihi hæres esto, si filiam suam Seio in matrimonium collocaturus est. Quòd si Titius filiam suam Seio in uxorem non dederit, Seius ei cohæres esto: inutilis est Seij institutio. Quoniam enim molesta est hœredi legati datio, tam nocebit ei & hæredis adiectio: quoniam dimidia hæreditatis aufertur. Sed tantam hanc scrupulositatem Imperator noster sanctissimus, parum sibi placentem generali constitutione sustulit ac iussit, ne eæ quæ pœnæ nomine relicta sunt, uel adempta: vel in alium translata à cæteris legatis distarent, quæ sine pœna uel dationem, uel ademptionem, uel translationem habent: exceptis videlicet ijs, quæ uel impossibilia sunt, uel legibus interdicta, vel alias probrosa. Tales enim

testatorũ voluntates obtinere, à rõne religiosorũ sui imperij tẽporũ alienũ esse sanciuit. Et impossibile quidẽ legatũ est, Veluti, si dixero: Titio si in cœlum ascenderit, centũ solidos do, lego: & si nõ ascenderit, eos Primo lego. Nam Titius hic legatũ consequetur. Aut si ita dixero; Titio si uxorẽ illius adulterauit, centũ solidos lego; & si nõ adulterauit, eos Primo lego. Nam & hic Titius legatũ cõsequetur. Aut ita: Titio si matrem suã verberauerit, centũ solidos lego: et si nõ uerberauerit, eos centũ solidos Primo lego. Aut si hunc in modũ ademero: Et si in cælum non ascenderit uel uxorem illius non adulterauerit, uel matrẽ suã nõ uerberauerit, centũ illos solidos ei non lego. Quoniã & hic inutilis est ademptio, ut in prioribus casibus translatio. Quòd si neq; impossibilia sint, quæ legatario iniuncta sunt, neq; legibus uetita, neque probrosa, tunc & pœnæ nomine facta datio, uel adẽptio, aut trãslatio ualet.

De ademptione legatorum.
TIT XXI.
ARGVM.

Legatum in testamento factum, eodem testamento aut etiam codicillis adimi, vel in alium quibuslibet verbis transferri posse.

ET in eodem testamento utilis est legatorum adẽptio, et in codicillis. Neq; interest, an contrarijs uerbis fiat ademptio. Verbi gratia, si dixi. Titio centũ solidos do, lego. deinde paulo post in eodem testamento uel in codicillis, adieci negationẽ non, sic dicens: Titio cẽ

tum

tum solidos, quæ dari ei iusseram, non do, nec le gò Ecce uerba hæc contraria dicuntur. Per quę enim uerba dederã, per eadem adimo, adiecta negatione, non. Nã illi, do hoc non do, contrariũ est. Sed si alijs uerbis fiat ademptio, ualet & ita: vt si dixerim, Titio centũ solidos lego. deinde dicã, Titio centum solidos dari nolo. Possumus aũt & ab alio in alium trãsferre. Verbi gratia: Seruum meum Stichum Titio reliqui. Possum ita dicere: Stichum quẽ Titio legaui, Seio lego. Dicere autem id possum vel in eodem testamento, uel in codicillis. Porro translatio tacitã in se habet ademptionem. Nam legatũ, quod à Titio ad Seium transfero, tacite Titio adimo.

De lege Falcidia.
TIT. XXII.

ARGVM.

1 Legandi Facultas lege x i i Tabul. liberrima licet fuerit, hodie legis Falcidiæ prouisione supra dodrantem legari nemini conceditur.

Hinc necesse est dicere de lege Falcidia per quã modus nouissime legatis datus ẽ. Nã olim licebat totũ patrimoniũ, uel fere totũ, legatis exhaurire, permittente id lege duodecim Tabularũ, qua sic cautũ erat: Vti quisq; legasset, suæ rei ita ius esto. Sed postea placuit hãc legãdi licẽtiã coarctare. Id ꝙ & ipsorũ testatorũ gratia inuẽtum ẽ, ob id, ꝙ plerũq; intestati moriebãtur, recusãtibus scriptis hæredibus, ꝓ nullo aut minimo lucro hęreditates adire.

Et lata quidem est post hæc lex Furia, qua caue batur, ne cui ultra mille aureos legare liceret. Quod si quis maiorem summam sibi relictam ac cepisset, quadruplum eius, quo plus quàm lice bat, acceperat, reddebat: Verbi gratia, si mille & ducentos aureos acceperat, quadruplum ducentorum reddebat, hoc est, octingentos. Sed parata huic legi fraus erat. Et enim si quis qusum quinque millia aureum in bonis haberet, quinque legatarijs millenos reliquisset, in legem non incidebat, & rursus tamen eueniebat, ut hæres qui nihil lucri habebat, hæreditatem repudiaret. Et ita iterum subuertebantur testamenta. Tertio loco lata est lex Voconia, qua cautum erat, ne legatarius plus haberet quàm hæres. Sed tamen & hæc ipsa facile conuellebatur. Nam si quis, quum centum solidos in bonis haberet, hæredem me instituisset, & nonaginta nouem legatarijs singulos solidos reliquisset, neque legem transgrediebatur, & locum tamen faciebat repudiationi. Ob unum enim solidum nemo totius hæreditatis onera subire sustinuisset. Vltimo igitur lata est lex Falcidia, quæ totum defuncti patrimonium in duodecim uncias diuisit, & uetuit, ne cui ultra dodrantem, id est, nouem uncias totorum bonorum legare liceret, siue unus sit hæres institutus, siue plures: sed ut quadrans, id est, quarta pars bonorum apud hæredem hæredesve maneret.

ARGVM.

Quarta suæ institutionis parte quamlibet exceden-

cedentia facta sint legata, nemo fraudari debet: ne etiam quidem si in nullo cohæres grauatus fuerit.

§. Cũ quæsitum.

QVidam igitur quum quadringentos solidos in bonis haberet, duos hæredes ex æquis partibus instituit, Titium & Seium. Legauit autem nominatim à Titio, dicens: Damno te Titi, illi & illi dare res quæ ualeant solidis ducentis, aut solidis centum octoginta: A Seio uero aut nihil specialiter legauit, aut tantula legauit, quæ partem eius duntaxat in partem dimidiam minuerent: sic ut ei adhuc integri sint centum solidi. Aderant legatarij, & cum Titio agebant integra petentes legata. At is, cum exolutis legatis, aut nihil esset habiturus reliquum, aut pauca admodum: quartam partem eius partis, ex qua institutus erat, volebat detrahere siue deducere, hoc est, solidos quinquaginta. Ex aduerso dicebant legatarij, satis esse factum à testatore legi Falcidiæ. Tantum enim dodrantem bonorum legatis esse exhaustum. Coorta igitur hac quæstione, placuit suæ quenque partis, ex qua hæres scriptus esset, quartam retinere posse. Neque ideo ergo, quòd Titius integrum semissem aut quadrantem habeat, impedimento id erit Titio, quo minus quartam partem suæ institutionis retineat. Singulos enim hæredes, quartam partem, institutionis suæ habere oportet.

ARGVM.

Acceſſio aut imminutio hæreditati iacenti contingens; legatarijs quantum ad legem Falcidiam pertinet, ut non prodeſt, ita ne obeſſe quidem poteſt, ſed quod mortis tempore in mortui patrimonio affuit, aut defuit, id ipſis aut lucro aut damno cedit.

§. Quãtitas autẽ.

Porro quoniam diximus quartam bonorum defuncti integram debere apud hæredem manere, videndum eſt utro tempore quantitas bonorum defuncti quanta ſit ſpectetur. Mortiſne tempore, an aditę hęreditatis? Et magis placuit, tempus mortis teſtatoris ſpectandum eſſe. Quapropter uſq; ad aditam hæreditatem ſiue damnum aliquod diminutiove in hęreditate accidit, ſiue quid ei acceſſit, id legatarijs quantum ad legem Falcidiam pertinet, neque nocet, neque prodeſt. ſed exitus utriuſque rei, hoc eſt tum deceſſionis, tum acceſſionis hęredem reſpicit. Veluti in hac ſpecie. Centum aliquis ſolidos in bonis habebat: legauit centum ſolidos. Et in confeſſo eſt, hęredem ex lege Falcidia uiginti quinque potuiſſe retinere, hoc eſt, quartam. Dilata aditione hęreditatis, contigit, ut per ſeruos hęreditarios aliquid hęreditati acquireretur: aut parerent ancillę, aut ederentur fœtus pecudum. Et tantum hęreditati acceſſit, uel hęres quartam habere poſſit nec egeat lege Falcidia. Verum quum placeat mortis tempus ſpectari, acceſſio, quę medio tempore facta eſt, hęredis lucro cedit. Quoniam nihilominus quartam centum ſolidorum retinebit, extrinſecus acceſſiones lucrifaciens. Tractemus idem & ex contrario.

rio. Quidam quum centum solidos in bonis haberet, legauit solidos septuaginta quinq;: dubium non est, quin hæres quum ex uoluntate testatoris quartam haberet, nihil eguerit retentione ex lege Falcidia. Post mortem tamen testatoris ante aditam hæreditatem vel coorto incendio domus hæreditariæ consumptæ sunt, uel facto naufragio merces hæreditariæ perierunt, uel serui hæreditarij mortui sunt, ita ut hæreditas in uigintiquinque solidos decreuerit, & ad LXV. solidos, aut eo minus veluti ad septuaginta uenerit. Hæres ubi adierit solida legata soluere cogetur. Nam tempore mortis testatoris, ex voluntate eius quartam habebat, nec auxilio legis Falcidiæ egebat. Sic igitur in hoc & simili casu nihil lucratur, sed est quando & lædatur. Neq; uero indignetur: quoniam liberum ei erat damnum hoc nō adeundō hæreditatem effugere. Et id in causa fuisset ut legatarij, quū scirent, illo hæreditatem repudiante, se nihil ex legatis cōsecuturos, cum eo paciscerentur, ut portione aliqua legatorum sibi relictorum contenti, nihil amplius peterent. Et ita quod lex Falcidia non tribuit, id ratio hæc hæredi præstaret, propterea quod minitaretur repudiationem.

ARGVM.

Rationē legis Falcidiæ sic subduci expedit, ut primū æs alienū, mox funeris impēsa, ac denique seruorum pretia deducta subtrahātur. Eius autem quod amplius fuerit, apud hæredem pars quarta remanebit, reliquo legatarijs cedente. Quod si legata excedant, sic temperandum est, ut hæres quadrantem, dodrantem legatarij reportent.

Quan-

§. Cũ aũt ratio.

Quantitas autem patrimonij ita ſpectatur. Nam primo deduci oportet æs alienum, defuncti item funeris impenſas, tum pretia manumiſſorum ſeruorum. Tunc demum reliquum ſpectandum eſt, quantum ſit. Id enim purum eſſe & verũ patrimonium putatur, & ex eo quarta pars apud hæredẽ manere debet. Veluti, verbi gratia, in hac ſpecie. Deceſſit aliquis. DCCC. ſolidos in bonis habens, legauit. CCCC. Debebat creditoribus, CC. Serui manumiſſi æſtimantur ſolidis, CL. In funus eius impenſi ſunt, L. vt iam reliqui ſint, CCCC. hoc eſt, ipſa legata. Vt igitur, CCCC. apud hæredem, C. manere debent, non vero vt ex, DCCCCC. propter deductiones, quas fieri debere dictum eſt. Sic igitur tres partes legatarijs dabuntur pro rata. Quarta vero (hoc eſt, C,) apud hæredem manebit. Quum ergo is, qui pure in bonis, CCCC. ſolidos habet, CCCC. legat, quarta hoc eſt, C. ſolidi apud hæredem manent. Quid ſi CCCL. leget? Octauam retinere oportet. Eſt autẽ octaua pars, CCCCL. Habet ergo hæres ex teſtatoris voluntate, L. & ex lege, alteros, L. Quæ vtraque quartæ quantitatem efficiunt. Quod ſi quis. D. legarit, quum, CCCC. in bonis haberet, & quidẽ eos, D. ſic legarit, Primo, C. Tertio, Quarto, Quinto Centenos: tunc quod ſupereſt, deduci debet, hoc eſt, ſingulis legatis quinta pars detrahi, vt ſic ſingulis legatarijs relinquitur, LXXX. ſolidi, Ad extremum nomine legis Falcidiæ, retinet hæres a ſingulis legatarijs, XX. ſolidos. Et ita, ipſe quidem ſibi conficiet, C. ſolidos, hoc eſt, quartam bonorum defuncti: legatarij vero qui

quin-

quinque numero sunt, quibusq́, singulis, C. legati, erant, singuli, LIX. habebunt.

De fideicommissarijs hæreditatibus.

TIT. XXIII.

ARGVM.

Docendi methodus recta, hoc exigit, vt ab vniuersalibus & communioribus ad singularia & minus communia initium sumatur. Et quoniam fideicommissa, quæ aut singularia, aut vniuersalia sunt, nulla olim iuris necessitate, sed solo hæredis pudore ac fide (vnde nomen contraxerunt) prꝗstarentnr, hodie vt præstentur, cui relicta sunt a iure necessitas imponitur.

DIctum est de legatis, nunc ad fideicommissa transeamus. Fideicommissorũm quædã sunt singularia, & quædam vniuersalia. Oportet autẽ prius disserere de vniuersalibus, & ita venire ad singularia. Interea videamus nonnihil de antiquitate ipsorum. Et initio infirma erãt omnia fideicommissa: quia nemo inuitus ijs præstabat, quibus dare rogatus erat. Porro hinc inuenta sunt fideicommissa. Sæpenumero eueniebat, vt ciuis Romanus moreretur, habent cognatos peregrinos, quibus neque hæreditas, neque legata relinqui poterant, propterea quod diuersæ ciuitatis essent Vocabat hic ergo ciuem aliquẽ Romanum, qui hæres ipsi ex testamento esse posset, quod eum sibi beneuolum & fidum futurum speraret: eumq́, hæredem scribebat, ac rogabat extra testamentum, vt uel hæreditatem totam, vel partem eius, vel certas res illi peregrino restitue-

restitueret. Et in scripti hæredis situm erat arbitrio, daret ea, an non daret. Neque enim vllum iuris erat vinculum, quo facere id cogeretur, sed tantum pudore, & fide eorum, qui rogabantur, tota res continebatur. Vnde .s. & fideicommissa appellata sunt. Atque hæc antiquissimis temporibus in usu fuerũt. Postea D. Augustus primus, semel atque iterum gratia eorum motus, quibus quum peregrini essent, talia fideicommissa relicta erant (interdum enim ei notæ huiuscemodi personæ, aut in magno pretio erant, ob eruditionem forte, aut alias excellentiores naturæ, aut fortunæ dotes) vel etiam quia per ipsius salutem sæpe hæredes rogati, iusiurandum suum contemnebant, vel ob insignem quorundam perfidiam. Interdum enim diues aliquis rogatus erat pauperibus liberis, & adhuc teneris, vel senio confectis parentibus defuncti restituere, & tamen fidem rumpebat. Iussit ergo Consulibus vt authoritatem suam interponerent, & eum qui rogatus esset, cogerent ad restitutionem. Id quum iustum admodum videretur, & gratum esset in vulgus, paulatim in iurisdictionem & necessitatẽ conuersum est. Ac tantus postmodum fauor est factus fideicõmissorum, vt processu tẽporis & proprius Prætor petendis fideicommissis crearetur, qui fideicommissarius appellatur.

ARGVM.

Hæredem in uniuersum institui, vt vniuersale fideicommissum efficax fit, necesse est, qui non de partem modo, verum de tota hæreditate capaci restituenda grauari potest.

Enar-

ENarrata fideicommissorum antiqua origine, dicamus de ijs quæ per uniuersitatem relinquuntur.

§. In primis.

Vt igitur fideicõmissum uniuersale valeat, necesse est in primis esse aliquem qui directo hæres in testamento instituatur, & is alteri rogetur hæreditatẽ restituere. Alioqui inutile est testamentum, in quo nemo hæres instituitur. Si quẽ igitur hæredem instituam, dicens. L. Titius hæres mihi esto. possum adijcere & dicere: Rogo te L. Tite, vt quum primum poteris hæreditatem meã adire, eam C. Seio reddas & restituas. Possum igitur hæredẽ rogare, & de parte restituenda, non solum de tota hæreditate. Relinquitur autem & pure, & sub conditione, & ex certa die, veluti. Post biennium, quã mortuus fuero.

ARGVM.

Hæreditatis restitutione, hæredis nomen, quod inhærere cœpit, restituens non perdit, quanquam ab eo actiue, ac passiue in legatarium permanerent actiones.

§. Restituta.

SI quis hæres institutus, & rogatus hæreditatem restituere, eam restituerit: nihilominus hæres permanet: quoniam nomen hæredis iam ei inhæsit. Is vero, qui hæreditatem recepit, primis quidem temporibus emptoris vicem habebat, postea autem interdum hæredis, interdum legatarij. Et dicamus prius de emptore. Quoniam igitur absurdum videbatur hæredem onera hæreditatis agnoscere, fideicommissarium vero in lucro versari, ideo placuit imaginariam venditionem fieri, & ita hæres

vno

vno numo totam addicebat hæreditatē. Ac quædam inter hæredem & legatarium siue fideicōmissarium interponebantur stipulationes, quæ vocabantur Emptæ & venditæ hæreditatis. Stipulabatur enim hæres à fideicommissario, hunc in modum: Spondes fideicommissari e, si quid creditor hæreditarius a me exegerit, id mihi reddere, aut defendere me, & me indemnem præstare? Et dicebat fideicommissarius: Spondeo. Deinde stipulabatur & fideicommissarius ab hærede, hunc in modum: Spondes hæres, si quid ab hæreditario debitore exegeris, id mihi præstare: aut etiam actiones mihi cedere, vt eas procuratorio nomine intentare possim? (Qui autem sit procurator infra docebimur.) Et dicebat hæres: Spondeo. Sed cum hac re ita se habente, hæres, qui iudicium fugere studebat, in duplices lites incideret: quoniam & cum creditore hæreditario iudicium excipere cogebatur, et rursum agere cum fideicommissario ex stipulatione, vt reciperet quod soluisset: ideo temporibus Neronis, Trebellio Maximo & Anneo Seneca COSS. Senatusconsultum factum est, quo cauetur, vt si cui hæreditas per fideicommissum relicta & restituta foret, omnes actiones, quæ Iure Ciuili hæredi & in hęredem competerent, hæ ad fideicommissarium, & aduorsus fideicommissarium transirent. Et deinde Prætor S. C. hoc subsequens vtiles actiones, id est, obliquas fideicommissario & in fideicommissarium dedit, perinde quasi ipse hæres esset. Vt is, qui cum eo ageret, perinde atque si hæres foret effectus, diceret,

ceret, Si apparet hunc dare oportere, Ecce hic vicem hæredis obtinet.

ARGVM.

Fideicommissum siue particulare, siue vniuersale restituere rogatus, Pegasiani Senatusconsulti beneficio quadrantem detrahere poterat, apud quem (nisi aliter fideicommissario prouisum foret) ne quasi inane illi hæredis nomen inesset, actiones tum actiuæ, tum passiuæ, vt permanerent, lege cautum fuit.

§. Sed quia hæredes.

Sed quia quum hæc ita se haberent, hæredes scripti totam fere, vt plurimum, hæreditatem restituere rogati, ob nullum, aut minimum lucrum adire recusabant, sed eam repudiabãt, atque ob id extinguebantur fideicommissa: ideo postea Vespasiani temporibus Pegaso & Pusione COSS. factum est S. C. Pegasianum: quo cauetur, vt ei, qui rogatus esset hæreditatem alij restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia quartam partem ex legatis retinere concessum est. Neque vero tantum in immensis fideicommissis vniuersalibus, sed etiam in ijs per quæ singulæ res relinquuntur, retentio hæc permissa est. Quod enim in immensis legatis est lex Falcidia, id in immensis fideicommissis est S. C. Pegasianum. Post hoc autem S. C. hæres solus oneribus hæreditarijs subijciebatur, non autem fideicommissarius. Sed postea placuit fideicommissarium esse loco legatarij partiarij, id est, eius legatarij, qui partem dimidiam acciperet. Nam erat olim quintum genus legati, & vocabatur Partitio. Relinquebatur autem hunc in modum: Titius mihi hæres

hi hæres esto, & hæreditatem meam cum Seio in dimidia portione diuidito. Ad extremum interponebantur inter eos tales stipulationes. Hæres ita stipulabatur a legatario: Spondes legatarie, si conuentus viginti solidos soluero, eorum mihi dare dimidium? Et dicebat; Spondeo. Et rursum legatarius stipulabatur ab hærede sic: Spondes, si a debitore hæreditario consequutus fueris viginti solidos, eorum mihi dare dimidium, hoc est, decem? Et dicebat: Spondeo. Et vocabatur hæc stipulatio partis & pro parte. Ad similitudinem igitur legatarij partiarij, stipulatio intercedebat inter hæredem & fideicommissarium. Et hæres ita stipulabatur: Spondes, fideicommissarie, si creditor hæreditarius quadraginta à me solidos exegerit, dare mihi triginta? Et fideicommissarius stipulatur sic: Spondes hæres, si à debitore hæreditario quadraginta solidos consequutus fueris, dare mihi triginta? Et dicebat, Spondeo. Et hoc modo fideicommißarius per vniuersitatem, vicem sustinebat legatarij. Et neceße erat, damnum & lucrum hæreditarium inter hæredem & fideicommißariũ commune eße pro rata. Vocabantur autem hæ stipulationes, Ex parte & pro parte.

ARGVMENTVM.

Qui ex defuncti voluntate apud se quartam, alia ea amplius habet reliquum hæreditatis fidei commissario restituere ex senatusc. Trebell. compellitur, at supra dodrantem restituere iussus quadrantem minime habens, omnes apud se, nisi aliud cum fideicommissario actum sit, actiones retinet,

quod

quod tum demum verum est, si sponte adierit hæreditatem: si vero ex Trebelliano coactus, in fideicommissarium commigrant actiones.

§. Ergo.

Ergo, ut rem in pauca conferamus, si quidē dodrantem, id est, nouem uncias, aut minorem summam, hæres rogatus sit fideicommissario restituere, & apud se ex voluntate defuncti quartam, aut plus quarta habeat, tunc ex S. C. Trebelliano restituitur hæreditas, & in tres quidem partes fideicommissarius vtili actione vel conuenitur, vel experitur. In quarta vero, hæres directa actione experitur, aut conuenitur. At si plus quam dodrantem, siue nouē uncias, veluti decem, aut vndecim vncias, vel etiam totam hæreditatem fideicommissario restituere rogatus sit hęres, neq; quartam ex voluntate testatoris habeat, locus est Pegasiano S.C. & hæres sua voluntate (cur autem dicam, Sua voluntate, post discemus) semel adita hęreditate, siue retinuerit quartam, siue retinere noluerit, ipse vniuersa onera hęreditaria sustinet. Sed quarta quidem retenta, inter eum & fideicommissarium stipulationes partis & pro parte interponebātur, ad similitudinē hęredis & partiarij legatarij. Si uero totā hęreditatem restituisset, cessabat S.C. Trebellianum, quoniā quartā hæreditatis ex voluntate defuncti apud hęredem esse non videbat. Cessabat & Pegasianum, quoniā hęres quartā retinere non voluerat quidem. Atque ideo neque stipulationes partis, & pro parte locū habebant. Tandē igitur omni cessante auxilio, stipulationes emptę et venditę hę-

reditatis

reditatis interponebantur. Et hęc quidem quũ quis sua sponte hæreditatem adiret. Sed si scriptus hæres hæreditatem adire recuset, ob id quod dicat eam sibi suspectam esse quasi damnosam, cauetur S. C. Pegasiano, ut fideicommissarius Prætorem adeat, & ut Prætor iubeat hæredem adire hæreditatem, ac totam fideicommissario restituere. Et omnes actiones ab hærede in vniuersum ad fideicommissarium & contra fideicommissarium transeunt, perinde atque si ex S.C. Trebelliano restitutio facta fuisset. Atque in hoc casu, concursus fit amborum S.C. Et Pegasianum quidem, scriptum hæredem adire cogit, Trebellianum uero transfert actiones. Denique nullis hic stipulationibus opus est, quia simul & ei qui hæreditatem restituit, securitas datur, quum non conueniatur amplius e & qui hęreditatem recipit, in tuto est, quum omnes ipse actiones habeat.

ARGVM.

Senatusconsulto Pegasiano tandem hodie reiecto, eiusque authoritate Trebelliano, attributa, hæreditates per fideicommissum relicta ex S C Trebel. restituuntur, ita ut pro uirili actionibus inter hæredem ac fideicommissarium diuisis, quarta apud restituentem permaneat. Quod si hæreditatem hæres suspectam habens adire nolit, ex Trebelliano hodie, olim ex Pegasiano actionibus in fideicommissarium deuolutis, adire cogebatur.

§. Sed quia stipulationis.

SEd quia stipulationes ex S. C. Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicebant, ac quibusdam casibus excellentissimus Iurisconsultorum Papinianus eas captiosas vocat: & Impe-

Imperatori nostro sanctissimo studium est, simplicia potius, quam difficultatis plena iura facere: ideo omnibus similitudinibus & differentijs vtriusque S.C. ad se relatis constituit, ac placuit explose S.C. Pegasiano quod postea superuenit, omnem authoritatem Trebelliano. S. C. præstare, vt ex eo fideicommtßariæ hæreditates restituantur, siue ex uoluntate testatoris quartam habeat heres, siue plus, siue minus, siue nihil penitus. Quum enim scriptus hæres, aut totam hereditatem, aut supra dodrantem restituere rogatus fuerit, liceat ei, vel quartam totam, vel quod quartę deest, ex constitutione Imperatoris nostri retinere: aut quod soluerit repetere actionibus pro rata inter heredem & fideicommißarium ex S. C. Trebelliano diuidendis, Sin vero totam hæreditatem sponte restituerit heres omnes actiones fideicommißario, & contra fidei commißarium dabuntur. Sed illud etiam quod pręcipue cautum erat. S. C. Pegasiano, pijssimus noster Imperator constitutione sua ad Trebellianum transposuit. Satis enim ex ijs, quæ paulo ante diximus, nosti, hæredem quando hæreditatem vt suspectam adire recusabat, cogi solitum ex Pegasiano. S.C. vt adiret, & omnes actiones ad fideicommißarium transiiße. Hoc igitur iam ex solo S. C. Trebelliano fiat, & coactus heres adeat, & volenti fideicommißario hereditatem restituat, nullo damno, aut commodo apud hæredem remanente.

ARGVM.

Quot in toto, quo ad ipsum totum sancitum est,

eſt, idem in parte, quo ad partem ipſam cenſendum eſſe.

§. Nihil autem.

QVæcunque tibi dicta ſunt de hęrede, qui ex aſſe, id eſt, in ſolidum inſtitutus eſt, eadem tibi dicta intellige, etiam quum quis ex parte aliqua, vt puta ex ſemiſſe, hęres inſtitutus, aut totam eam partem, aut partem partis reſtituere rogatus eſt. Nam & hic eadē obſeruari Imperator noſter ſāctiſſimus iuſſit, quæ in totius hęreditatis reſtitutione diximus.

ARGVM.

Qui hæreditatem, quarta non ex teſtantis voluntate deducta reſtituit, pro virili cum fideicommiſſario eidem onera, & actiones communicantur: quod ſi ex teſtantis voluntate præceperit, quantuncunque ſit quod præceptum eſt, actionibus omnino in fideicommiſſarium tranſeuntibus nullis obſtringitur oneribus.

§. Si quis vna.

ALiquis moriens hęredem me inſtituit, deinde ita dixit: Rogo te, ut accepto, uel pręcepto fundo illo, aut alia quauis re (finge autem fundum hunc quartam hęreditatis continere) hęreditatem meam illi reſtituas. Et in hac ſpecie S. C. Trebelliano locus eſt, perinde atque ſi dixiſſet: Rogo te, ut quarta hęreditatis retenta, reliquum reſtituas. Sed in illo differentia eſt, quòd quum pręcepta aliqua re, quarta apud hęredem manet, in ſolidum ex S. C. Trebelliano actiones ad fideicommiſſarium & contra fideicommiſſarium transferuntur: & res, quę apud hęredem remanet, ſine ullo onere remanet, quaſi legato relicta. Quum vero non in rę aliqua, ſed in iure habet hęres quartam: dixit enim forte te-

te testator, Retenta quarta hæreditatem meã restitue, scinduntur actiones, & pro dodrãte. i. in tres partes, fideicõmissarius vtili actione (quam & obliquã vocant aliqui) agit, & cum eo agitur, pro quadrante autẽ siue in quartã cum hærede directa agitur, & ipse directa agit, etiam si maxime hęres scriptus, qui vna aliqua re præcepta siue deducta, hæreditatẽ restituere rogatus est, in ea parte, quam deducet, maximã partem hæreditatis habeat. Veluti, si forte quum tota hęreditas esset quadringentorum solidorum, hæres iussus est fundum retinere, qui ducentis quinquaginta solidis valeat. Nam & ita, in solidum actiones fideicõmißario et aduersus fideicõmissarium competunt. Et necesse est hic fideicommißario secum deliberare, num expediat sibi fideicommissum suscipere. Eadem dicimus, et si duabus pluribusve rebus, aut certa aliqua quantitate deducta hæres hæreditatem restituere rogatus sit. Nã & hic si quarta, aut etiã plus quarta, in certis illis rebus, certave illa quantitate sit, ex Trebelliano S. C. ad fideicommissarium actiones in solidum transeunt. Quæ de eo dicta sunt, qui ex asse, id est, in solidum hæres institutus, & certa re certisve rebus deductis, siue præceptis, alteri rogatus est hæreditatem restituere: etiam tunc intelligimus, quum quis ex parte hæres institutus, institutionem suam certa aliqua re, vel rebus retentis, rogatus est restituere. Nam & in hac specie, in solidum eius partis actiones ad fideicommißarium transibunt.

O ARG.

ARGVM.

Fideicommissa non ex testamento solum, sed ab intestato quoque; legata vero non, nisi ex testamento relinquuntur.

§. Praeterea.

Porro autem non scriptum tantum hæredem fideicommisso, quod per vniuersitatem relinquitur, onerare possumus, sed etiam eum, qui ab intestato, legitimo iure, aut honorario, ad successionem nostram venturus est, forte quòd cognatus fuerit, dicentes: Rogo te, qui mihi, aut iure legitimo hæres es, aut iure Prætorio bonorum possessor, vt hæreditatem totam, aut partem eius, aut etiam fundum illum, aut seruos, aut tot solidos illi restituas, quum alioqui legata, ex testamento solum non etiam ab intestato relinqui possint. Sic igitur est hæc differentia inter legata & fideicommissa, quòd legata solum ex testamento relinquantur, fideicommissa etiam ab intestato. Possum autem hærede Primo instituto, ac rogato hæreditatem Secundo restituere, Secundum quoque rogare, vt rursum totam hæreditatem, quam susceperit, uel partem eius Tertio restituat, aut etiam Tertio rem illam præstet.

ARGVM.

Fideicommissum hæredis arbitrio, de ipsius fide confisus, si citra iuris obseruationem testator reliquerit, nec hæres testantis expectationi faciat satis, aut fideicommissum non relictum esse iurare, aut omnino soluere compellitur: quem iuris obseruatio neglecta, si ea tandem confessus vti velit, nihil releuat.

Quoniam

QVoniam autem, sicut in initio huius tituli dictũ est, incunabula ipsa, et prooemia fideicommissorũ à fide hæredis pendent, atq; ex ea re & nomẽ & substantiã sumpserunt: ideo D. Augustus ea quæ olim in arbitrio sita erant, ad iustam præstandi necessitatem deduxit, At Imperator noster, haud ita longo ab hinc tempore, prædictum D. Augustum superare contendens, ex facti contingentia, quod ad sacras ipsius aures Trebonianus Quæstor retulit, constitutionem emisit, per quam disposuit, ut si quis sine scriptura fideicommissum ab hærede suo reliquerit, aut vniuersale, aut speciale, & neq; id ex scriptura planum fieri possit, neq; ex quinque testium testimonio, quorum præsentia fideicommisso constituendo sufficit (nam aliquãdo minor numerus testium, aut omnino nullus testis affuit) tunc siue pater est, qui à filio hærede fideicommissum relinquit, siue alius quispiam qualiscunq; is sit si hæres animi perfidia, id quod fidei suæ creditum commissumque est, recusat adimplere negando, ac dicendo nullam rem ita esse subsequutam, fideicommissario contra hæc retinente, liceat fideicommißario (quum prius ipse de calumnia iurarit, idest, se non animo calumniandi iusiurandum deferre) cogere hæredem, ut iuret null. m relictũ eße fideicõmissum. Et si iusiurandum hæres recusauerit, cogatur ad fideicommißi vel vniuersalis, vel specialis solutionem, ne vltima testatoris depereat voluntas, qui rem totam fidei hæredis concredidit. Sed & si à legatario fideicommissariove hunc in modũ

§ Et quia.

fideicommißum relictum fuerit, eadem obtinet. Et legatarius negans quicquam relictum eße, nihil relictum eße, iurato: aut recusans, fideicōmissum solutio. Quod si is, qui fideicommisso oneratus est, confiteatur quidem fideicommißum à se relictum eße: sed ad iuris obseruationem confugiat dicendo, quinque testes in relinquendo fideicommißo non interuenisse, frigida friuolaq; erit causificatio hæc, & ipse dubio procul fideicommißum soluere cogetur.

De singulis rebus per fideicommissum relictis.

TIT. XXIIII.

ARGVM.

Res non solum per vniuersitatem in fideicōmissum deduci, sed & speciatim, nec ab hærede tantum, verum ab legatario quoq; relinqui possunt.

NOn solum per vniuersitatem, vt iam dictum est fideicommißa relinqui poßunt, sed etiam specialia, & singulæ res veluti fundus, serui vestis, argentum numi. Potest etiam ipse hæres rogari, vt id alicui restituat, aut etiam legatarius, quamuis à legatario legatum relinqui non poßit.

ARGVM.

Testatoris, hæredis, legatarij, ac deniq; fideicōmissarij res, per fideicōmissum relinqui possunt, nemini tamē oneris plus, quā honoris adijciatur. Quod si res aliena in fideicōmissum deducta sit, aut eadem, aut ipsius æstimatio præstabitur.

Relin-

§. Potest.

Relinquimus autem per fideicõmißum non solum res nostras, sed etiam hæredis, & legatarij & fideicommissarij. Porro non solum rogari quis potest, vt eam rem: quæ ipsi relicta est, alteri restituat, sed etiam aliam siue ipsius est, siue aliena. Si enim fundum tibi relinquam, rogare te poßum, vt hunc ipsum fundum, aut domum pro fundo alteri restituas: nec interest, tua sit domus illa, an aliena, dum tamen hoc scilicet obseruetur, ne quisquam plus alteri præstare rogetur, quam ipse percipit. Quod enim plus in fideicommißo est, inutile est: veluti, Centum solidos tibi reliqui, & fideicommißo centum decẽ solidorum oneraui te: in eo, quod amplius est, nõ consistit fideicommissum. Porro quum res aliena per fideicõmissum relinquitur, necesse est ei, qui rogatus est, & hanc restituere, Aut enim redemptam dat fideicommissario, aut si non potest redimere, æstimationem eius præstat.

ARGVM.

Libertas per fideicõmissum alieno, nedum proprio seruo relinqui potest.

§. Libertas

ENimuero non pecuniaria tantum fideicommissa relinquere possumus, sed etiam libertatem per fideicõmißum dare permissum est. Possum n. hæredem meum rogare, vt seruum illum meum manumittat: aut etiam legatarium, vel fideicommißarium. Nec interest, de meo seruo eos rogem, an de seruo hæredis, legatarijve, an cuiuslibet alterius. Dicere n. possum, Rogo te hæres, aut legatarie, vt hominem illum tuum, aut Meuij seruum manumittas. Cogetur enim hunc

redimere, & libertate donare. Quod si dominus eum nolit vendere (quoniam nec cogitur) ne quis extingui dixerit fideicommissariam libertatem, sed interim in pendenti est, & differtur. Et si quando fieri poterit, dabitur libertas. Nam si is, qui rogatus est, quouis modo dominus eiuscemodi serui factus fuerit, manumittere eum cogitur. Et hæ quidem tunc procedunt, quum serui dominus, nihil ex testatoris iudicio habet. Nam si quid ex defuncti voluntate percepit, omnino seruum vendere cogitur.

ARGVM.

Libertas, cui per fideicommissum relicta est, is manumissione secuta, manumittentis libertus efficitur, quod si directo relicta sit, testantis sit, Orcinus que dicitur. libertas autem directa ex testamento seruo competere, non hæredis beneficio censetur.

§. Qui autē. *SI seruo meo fideicommißariam libertatem relinquam: manumissus libertus meus non fit, sed eius qui manumiserit, hoc est, eius qui factū manumissionis addiderit. Quòd si directam libertatem seruo meo reliqui, veluti si dixi: Stichum liberum esse iubeo, aut Stichus liber esto: libertus meus erit Stichus. Vocatur autem is apud Iurisconsultos Orcinus libertus. Illi autem tantum seruo meo directam libertatem relinquere possum, qui vtroque tempore meus fuerit, & quum testamentum facerem, & quum diem obirem. Tunc autem directo relinqui videtur libertas, quum neminem alium rogat testator libertatem præstare, sed ipse velit ex testamento suo libertatem ei, vult deferri.*

ARG.

ARGVM.

Quibus verbis fideicommissa vsus concipi voluerit.

SVnt autem & verba quædam in vsum fideicommissorum inuenta. Ac multa quidem, sed hæc maxime in cōmuni vsu hominū versantur: peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo. Quæ & singula per sese dicta, & omnia simul in vnum congesta, parem vim obtinent.

§. Verba.

De codicillis.

TIT. XXV.

ARGVM.

Codicillorum inuentio ac necessitas.

DIcamus nunc de codicillis. Sunt autem codicilli, eorum, qui in testamento testatoris voluntati desunt, supplementum. Videtur autem non ab re futurum, si de antiquitate & origine codicillorum nonnihil disseramus. Ante Augusti tempore, codicillorū confectio in vsu non erat. Primus eos L. Lentulus inuenit, & in communem vitam induxit. Hic .n. Lentulus Romæ testamento facto, heredes filiam suam & Augustum Cæsarem, & alios quosdam instituerat, ac scripserat in eo testamento ita: Si quos posthac codicillos fecero, firmi & vtiles sunto: hoc est, futuros codicillos confirmauit. Deinde in Africam profectus, quum dies extremus instaret, codicillos scripsit, in quibus rogabat Augustum, quem sibi ex parte herede scripserat, vt faceret aliquid. Velut, vt alicui domū ædifi-

caret, aut simile quippiã. Reliquit aũt & fideicõ missa, ac legata quibusdã nominatim à filia sua. Lecto post mortẽ Lentuli testamento, et allatis co dicillis, Augustus Cæsar ex persona sua, ea quæ Lentulo placuerant impleuit, sed & cæteri deinceps, cohęredes, Augustum sequuti fideicõmissa præstiterunt. Filia quoq; Lentuli ea, quæ nominatim ab ipsa relicta erant legata, ijs, qui ca pere nõ poterãt, exoluit. His ita consequutis, fama est D. Augustũ cõuocasse sapiẽtissimos quosq; eius tẽporis viros, inter quos & Trebatiũ, cuius tunc in legali disciplina maxima erat authoritas, ac quæsijsse præsentibus ijs, an vsus codicillo rum recipi posset, & an à iuris ratione non absonans esset. Hæc quum Augustus quęsijsset, perhibent Trebatium Augusto, dixisse, vtilissimũ & necessariũ esse Romanis codicillorum vsum, propter magnas & longinquas peregrinationes, quę apud veteres ob exorientia vndique bella frequentes erant. Vt si quis testamentũ facere non posset, eis destitutus, quæ ad eam rem requiruntur, codicillos facere posset. Post illa igitur tempora, quum & Labeo Iurisconsultus moriens co dicillos fecisset, iam nemini dubium erat quin co dicilli iure optimo admitterentur.

A R G V M.

Codicillos ab intestato, nedum in testamẽto con fici posse, quos tum demũ olim vtile esse constabat, facto, testatore superstite, testamento, si in eo speciatim confirmationẽ accepissent: hodie vero etiam nulla de eo expressione facta confirmati uidentur, nisi testator contra sensisse ostendatur.

Non

NOn tantum autem testamento facto potest quis codicillos scribere, sed etiam intestatus quis decedens fideicommissa in codicillis relinquere potest. Quod si quis quum a codicillis scriptis superuixisset testamentum postea fecerit, codicillos antea scriptos negat Papinianus valere, nisi specialiter in testamento eos confirmarit, dicendo: Codicillos ante testamentum meum factos, valere volo. Et hæc quidem Papinianus. Sed D. Seuerus & Antoninus rescripserunt, fideicommissa in codicillis ante testamentum scriptis relicta, nihil obstare quo minus peti possint: quamuis non sequuta confirmatione, nisi ostendatur testator ab ijs, quæ in codicillis scripserat, recessisse.

§. Nō tātū.

ARGVM.

Codicillis vt non datur, ita nec directo adimitur hæreditas: sed nec pure instituto, conditio adijci, aut substitutio fieri potest, fideicommitti certe potest. Præterea, vt quisq; volet, plures, aut pauciores codicillos facere potest, quibus testium quinque sat erit fides.

EST autē generalis regula quæ dicit: Non possum codicillos faciens dicere, Ille mihi sit hæres: aut scribere, Filius meus exhæres esto, ne qua confusio inter testamentum & codicillos fiat, & iura eorum discerni nequeat, Hæc enim in testamentis fiunt. Sic igitur, vt dictum est, neque exhæredare, neque hæredem instituere in codicillis possumus. Fideicommissariam vero hæreditatem relinquere possumus. Porro in tantum obtinet dicta regula, vt si primum pu

§. Codicillis.

INSTITVTIONVM IVRIS CIVILIS,

A THEOPHILO ANTECESSO-re in Græcam linguam translatarum,

LIB. III.

IACOBO CVRTIO IVRISC. Interprete.

De hæreditatibus quæ ab inte-ſtato deferuntur.

TIT. I.

ARGVM.

Hæreditates, ut ab inteſtato deferantur, multa incidere poſſunt. Porro quis, quotve modis inteſtatus decedere dicatur, hic plane oſteuditur.

EXpoſitis modis, per quos ſingulę res acquiruntur, factoque deinde initio, ut de ijs, quę per uniuerſitatem acquiruntur, diſſereremus, ab hęreditate cœpimus: dicentes eam nobis aut ex teſtamento, aut ab inteſtato deferri. Quum igitur de ea, quę ex teſtamento defertur, quam fieri poteſt in Iſagoge, ſiue Inſtitutione accuratiſſime pleniſſimeque

 dixeri-

ve ex filio iam defuncto, pronepos proneptisve ex nepote (qui ex filio meo natus erat) ante mortē meā nati. Neque uero inter est utrum naturales sint liberi, an adoptiui. His autem Suis connumerari & eos oportet, qui ex legitimis quidem matrimonijs nati non sunt, sed curijs tamen ciuitatum secundum ea quæ Principum cōstitutionibus cauentur, dati sunt, Curiales .n. siue Decuriones facti suorum hæredum iura habebunt. His adde & eos, quos sanctissimi nostri Imperatoris amplexa est constitutio, per quam iussit, ut si quis mulierem in contubernio suo habuerit nō ab initio animo maritali, eam tamen quam iure habere vxorem non prohibebatur, & ex ea liberi nati sint, atque hinc affectione crescente, dotalia cum ea instrumenta fecerit: filij filiæve nō tantum qui post dotalis instrumenti conscriptionem nati natæve fuerint, iusti liberi fiat, & in potestate patris sint: sed etiam qui ante, quū hi & ijs qui postea nati natæque sunt occasionem pretiosissimum liberorum nomen acquirendi prę stiterint. Quod tamen etiam obtinere uoluit sanctiss. Princeps, in ijs qui ante dotalia instrumēta nati sūt, quāuis nulli post dotalia instrumēta nati fuerint, uel etiā ab hac luce fuerint subtracti.

§. Quibus.

ARGVM.

Nepotes, & qui his ulteriores, tum demum suorum numero habendi sunt, cum eos, quo ad parentis potestatem, nemo in gradu, præcedit. Quod quibus modis contingat, hic clare docetur.

§. Ita demū

NEpos aūt neptis que, itē pnepos et pneptis, tunc demū suorū hæredum numero habentur, quum præcedens persona in potestate parētis

sui

ſui eſſe deſiit, morte fortaſſis, aut alio modo, veluti emancipatione. Nam ſi per id tempus quo quis moritur, filium in poteſtate habeat, non eſt permiſſum ut nepos ex eo, ſuus ei hæres ſit. Idemque eſt, & in cæteris liberis. Nam ſi filium in poteſtate habeam, aut hoc mortuo nepotem ex eo natum: pronepos ſitius mihi eſſe hæres non poteſt. In poſthumis quoque ius ſuorum hæredum eſt, ſed in ijs demum qui ſi viuo parente nati fuiſſent, in poteſtate eius erant futuri.

ARGVM.

Sui hæredis exiſtentia ſcientiam non requirit, cum uel ignorantes, & qui ſimiles ſunt, ſui efficiãtur, quibus pupillis aut furioſis exiſtentibus, circa tutoris authoritatem, aut curatoris aſſenſum hæreditas quæritur.

§. Sui autẽ.

Porro ſui hæredes, & ignorantes fiunt ſiue exiſtunt hæredes. Itaque & furioſi nihilominus hęredes fiunt: Id enim ſciendum eſt pro vniuerſalis regula. Ex quibus cauſis ignorantibus nobis aliquid acquiritur, ex ijs cauſis & furioſis acquirere, quoniam hi ignorantibus ſimiles ſunt. Et ſtatim à morte parentis quaſi continuatur dominium, hoc eſt, non dicimus, quod patre mortuo, patrimonium eius in dominio defuncti eſſe deſiit, & nunc interiecto tempore, in bonis liberorum eſſe incipit: ſed ſine intermiſſione, nullaque re in medio ſequuta, dominia rerum coniunctim ſine temporis interuallo in bonis liberorum eſſe comprehenduntur. Vnde neque patre defuncto, ſi quis liberorum impubes eſt, authoritate tutoris opus eſt ad acquiſitionem paternæ hæreditatis: propterea quod ijs ignorantibus,

rantibus, vt sui hæredibus hæreditas acquiratur. Sed neque pubes, qui aut minor annis est, aut furiosus, hac in re curatoris authoritate indiget. Quamuis in extranea adeunda hæreditate, neque ille sine tutoris authoritate neque hi sine curatoris consensu quicquam facere possint.

ARGVM.

Non qui semel hæredis sui nomen obtinuit, perpetuo retinet: nec qui in potestate intermorientis est continuo suus hæres efficitur: ueluti quoque contingit, vt qui in parentis potestate non sit, suu ipsi tamen hæres fiat.

§. Interdũ autẽ.

Casus interdum inuenias, ubi quis mortis tempore in potestate parentis non sit, suus ei tamen hæres fiat, ueluti: Filius meus ab hostibus captus est, post mortis meæ tempus rediit, Ius postliminij suum eum hæredem efficit, quamuis quum morerer ego, in potestate eum non habuerim. Et iterum per contrarium: Contingit, ut aliquis mortis meæ tempore: in familia mea sit, & tamen suus hæres non fiat: veluti, Mortuus est Primus in potestate habens filium: post mortem uero mota est aduersus defunctum accusatio perduellionis: (nam quamuis cætera crimina morte reorum extinguatur, hoc tamen etiam aduersus mortuos exercetur) Condemnatus est Primus perduellionis, & sententia de ea relata est: Fiscus bona huius occupat: & contingit vt qui in potestate eius fuit, hæres non fiat. Veruntamen si quis rem exacte perpendat, posset dicere: ipso quidem iure hæredem eum fieri, sed condemnata patris memoria hæredem eum esse desinere. En tibi igitur casum,

huic

vbi hæredis nomen ſemel alicui partum, ab eo recedat,

ARGVM.

Nepotes ex filio demortuo patris locum ſubeũtes, una cum patruo aut amita, ad aui ſucceſſionem in ſtirpes, non capita, vocantur. ſi uero ex fratribus præmortuis nepotes tantum ſuperſint: in eã ſolum partem quæque proles admittitur, ad quam pater ipſe, ſi ſuperſtes foret.

§. Cũ filius.

Titius habens filium in poteſtate aut filiam & ex filio ante defuncto nepotem aut neptem, inteſtato mortuus eſt: ad hæreditatem eius venient ſimul, & filius filiave, & ex filio iam ante mortuo nepos neptiſve. Neque is, qui gradu proximior eſt (filius ſcilicet) ulteriorem (id eſt nepotem) excludit. Iuſtum enim eſſe viſum eſt, ut nepotes & neptes in locum patris ſui ſuccedant. Eadem ratione, & ſi quis moriens ex Primo filio iam ante mortuo nepotem aut neptem relinquat, & pronepotem vel proneptem ex nepote iam quoque ante mortuo: nepos qui ex Primo natus eſt, & pronepos, qui ex nepote, pariter hæredes fiunt. Quemadmodum.n nepotes in locum filiorum, ſic & pronepotes in locum maiorum ſuorum ſuccedunt. Quibus rebus conſequens eſt dicere, non in capita, ſed in ſtirpes hæreditatem diuidi. Sic igitur filius dimidiam hæreditatis habebit, & nepotes, qui ex filio ante mortuo nati ſunt, ſiue duo ſint, ſiue plures, alteram dimidiam accipient. Quando enim pater horum, ſi viueret, dimidiam tantum haberet, atque in locum eius ſuccedunt, non immerito ut ſemis dandus fuiſſet patri uiuenti, ita & ipſis dabitur.

bitur. Sed & si quis defunctus fuerit nullo quidem filio relicto, sed qui ex duobus filijs, iam antea extinctus nepotes habeat: ex vno, vnum aut duos: ex altero, tres aut quatuor: vnus ille aut duo illi, dimidiam partem: tres uero hi siue quatuor, alteram dimidiam accipiunt.

ARG. VM.

Suus ut quis dici posſit, destituti quoque testamenti tempus ſpectandum eſſe, ac proinde, qui nepos mortis aui tempore ſuus minime erat, ſi certe destituto teſtamento locum teneat priorem, ſui hęredis iura nanciſcetur, dummodo auo conceptus fuerit uiuo: alioqui nequaquam admittetur.

§. Cũ autem quæritur.

Qvum autem quærimus, an quis ſuus hæres poſſit exiſtere defuncto: tunc exigimus Ius ſui hæredis apud eum eſſe, quis apparet defunctum eſſe inteſtatum. Id uero non ſolum contingit, quum nullum omnino factum eſt teſtamentum: ſed etiam quum factum quidem eſt, ſed nemo ex eo hæres extitit. Quapropter, ſi quis quum filium in poteſtate haberet, & ex eo nepotem: exhæredato filio, hæredem extraneum inſtituit poſt mortem deinde teſtatoris intra deliberationem extranei, filius mortuus eſt: ac poſtea extraneus uel hæreditatem repudiauit, uel hæres eſſe non potuit, fortaſſis enim ſub conditione hęres inſtitutus eſt, & conditio inſtitutionis defecit nepos hic ſuus ſit hęres auo. Nam quo tempore apertum certumq́; factum eſt teſtatorem inteſtato deceſſiſſe, ſolus nepos in familia eius inuenitur, propterea quod medio tẽpore filius mortuus ſit. Eadem locum habẽt, ſi uiuo

auo

auo conceptus nepos, & post mortem eius natus solus in familia defuncti inuentus fuerit, quum nemo eum eo tempore praecederet, quo extraneus aut sponte aut fortuito, haeres factus non est. Quod si post aui mortem nepos ex filio conceptus & natus est, & deinde eo, qui in medio erat, mortuo, extraneus, haeres non est factus, suus heres auo nepos non existet quoniam nullam speciem cognationis hic erga testatorem habebit. Quemadmodum nec ille inter liberos numerabitur, quem filius meus, quum emancipatus esset, in adoptionem accepit. Nam si contingat, ut ego filio meo iam ante mortuo intestatus decedam: is, quem filius meus quum viueret, & emancipatus esset, adoptauit, in iura mea non succedit: quippe qui nullo cognationis genere tangere me possit. Porro autem non solum hi iam dicti iure ciuili haeredes esse non possunt, sed neque bonorum possessionem petere possunt quasi cognati. Et haec quidem de suis haeredibus.

ARGVM.

Emancipatis Ciuili Iure parentum successio non defertur: Praetoris autem beneficio per bonorum possessionem, unde liberi, perinde ad eam, ac si in parentũ potestate perstitissent, conuocantur.

§. Emancipati.

EMancipati uero liberi, sicut & secundo libro diximus, quantum ad ius Ciuile pertinet, in haereditate parentum suorum nihil iuris habebunt. Nam neque sui haeredes fieri possunt, quia in potestate parentis esse desierunt, neque vt cognati a lege XII. Tabul. uocabuntur, propter capitis diminutionem, quam subierunt.

runt. Sed Prætor naturalem æquitatem ante oculos habens, bonorum poßeßionem Vnde liberi dat illis: perinde eos ad successionem defuncti vocans, quasi quis eos eo tempore, quo moriebatur, in potestate habuißet: siue soli sint, siue quos alios in potestate filios habuerit defunctus. Vni enim cum eis hæredes erunt. Itaque si quis intestatus decedat, duobus relictis filiis, emancipato uno, & eo, qui in potestate fuerit: is quidem qui in potestate fuit, solus iure ciuili hæres erit, quum apud se ius sui hæredis habeat. Sed quum beneficio Prætoris adiuuetur emancipatus & in dimidiam partem uocetur, eueniet hoc modo ut suus hæres in effectu non in solidum, sed ex parte hæres sit.

ARGVM.

Emancipati filij se extraneis in arrogationem dantes, tum demum ad naturalis patris successionem olim uocabantur, si uiuo eo arrogatio dissoluta foret, quòd si mortuo eo soluta fuerit, nec ad ipsius, nec adoptiui patris successionem ullo iure admitti poterant.

§. At ii qui emã pati.

DVos habebam filios in potestate. Primum & Secundum. Emancipaui Primum retento in potestate Secundo. Primus quum emãcipatus esset Titio se in adoptionem dedit. Si contingat me intestatum decedere, solus mihi Secundus succedet, non etiam Primus, quum in adoptiua adhuc sit familia. Filius enim hic ad bona mea non admittitur. Hæc autem dico, si modo quum morere, in adoptiua adhuc fuerit familia. Nam si me uiuo Titius eum emancipauerit: non dissimiliter ad bona mea, qui na-

rant

tura sum pater eius, ueniet atque si egomet ipse eum emancipassem, nec unquam in adoptiua familia fuißet. Consequens est igitur dicere: quantum ad adoptiuum patrem pertinet, extraneum eum eße. Quòd si post mortem meam Titius eum emancipauerit, etiam quantum ad eum pertinet, extranei loco existet. Hoc autideò sic placuit, quia iniquum eße visum est, in patris adoptiui potestate eße, ad quos bona patris naturalis pertinerent, ad filiosne an ad agnatos. Si enim quum filium haberem, eum emancipauero, & is sese Titio dederit in arrogationem, deinde moriar agnatos habens, licet, Titio ut filio meo in adoptione retento, aditum præstet agnatis ad hæreditatem meam: aut si velit eum post mortem meam emancipare, vt & agnati repellantur, & ipse ad successionem vocetur, nihil obstabit quo minus id faciat. Sed iam diximus absurdissimum eße, vt id in arbitrio adoptiui patris situm sit, quos hæredes habeam, filium meum, an agnatos.

ARGVM.

Adoptiui quam naturales filij Iuris minus habent. Et quod ius ciuile induxit, non quod naturale, tollere Ius ipsum ciuile potest: unde fit, vt legitimus & naturalis filius emancipatus ad patris naturalis bona, Prætoris beneficio uocetur, sed adoptiuus emancipatus ad adoptantis bona nequaquam.

§. Minus ergo.

SIc ergo (nam ad illud recurrendum est, quod paulo ante diximus, vbi dictum est eum qui adoptiuo patre emancipatus est, ex-

traneum

traneum ei existimari) minus iuris adoptiui filij habent, quam naturales. Nam filius meus naturalis emancipatus à patre adoptiuo, quantum ad ipsum, extranei loco est: quantum vero ad me, etiam si ius successionis de iure ciuili amiserit, attamen per Prætorem in numero liberorum habetur. Filij vero adoptiui si emancipati fuerint, & Iure Ciuili a gradu liberorum excidunt, & à Prætore non adiuuantur. Ac merito quidem. Quoniam naturalia Iura, lex Ciuilis perimere non potest: nec quia desinunt sui hæredes esse, desinunt & natura esse filij filiæve, aut nepotes neptesve. Adoptiui vero liberi, ubi emancipati fuerint, extraneorum loco incipiunt eße: nomen enim filij filiæve quod per adoptionem habebant, alia ciuili ratione, id est, emancipatione amittunt.

ARGVMENTVM.

Ad intestati successionem qui aspirare nequit, eidem bonorum possessio minime concedetur.

§. Eadem hæc.

Atque hæc non solum in hæreditate ab intestato deferenda dicere possumus, sed etiam in bonorum possessione Contra tabulas patenda: quam Prætor aduersus paternum testamentum liberis neque hæredibus institutis, neque ut oportet (id est, nominatim) exhæredatis pollicetur, Quos enim in potestate defuncti inuenerit, & qui emancipati, fuerint naturales, eos ipse si præteriti sint, bonorum possessione. Contra tabulas armat atque instruit. Eis vero, qui quum pater ipsorum naturalis moreretur, in adoptiua fuerint familia, bonorum possessionem, Contra tabulas non largitur.

tur. Si filium meum adoptiuum emancipauerim non modo mihi intestato non succedit, sed neque in testamẽto meo præteritus ad bona mea per bonorũ possessionẽ contra tabulas admittitur: quoniam in numero liberorum meorum esse desit.

ARGVM.

Emancipatus filius ab extraneo adoptatus, licet ad patris naturalis bona peruenire per vnde liberi, vel vnde agnati haud queat, per vnde cognati tamen venire nil impedit.

§. Ad monẽdi.

Illius tamen meminisse nos oportet, quòd naturalis meus filius, qui se in adoptionem dedit, & in adoptiua familia mansit, vel ab adoptiuo patre post mortem meam emancipatus est, etiam si maxime ad successionem meam, qui pater eius naturalis sum, non possit admitti ex ea parte edicti, vnde liberi ad bonorum possessionem vocantur: ex alia tamen parte vocabitur, ex ea videlicet, vnde cognati defuncti vocantur. Et tunc quidem ita hęc res se habebat, quum neq; suos hæredes liberos, neq; emancipatos reliqueram, ac ne vllus quidem interueniebat agnatus. Horum enim causa potior: quoniam ante Prætor liberos vocat, tum suos, tum emancipatos, ac ijs nõ extantibus agnatos: qui si nulli sint: cognati vocantur, inter quos primas obtinent filij mei, qui in adoptiua familia sunt.

ARGVM.

Adoptatus ab extraneo in ipsius potestatẽ adoptantis non transit, quo fit, vt nec querelam, nec contra tabulas hodie habeat, etsi ab intestato succedat, quo ad vero naturalem patrem, veteris Iu-

ris san-

ris sancita plene custodiuntur, modo ab ascendent e naturali adoptatus non fuerit.

§. Sed ea omnia,

HAEC habeto in modum preuię cuiusdam inspectionis: si quum tres filios mares haberent, vnum ex ijs in adoptionem dederim: vocatur hæc adoptio ex tribus maribus. Et extat S.C. Salinianum, quo dicitur, necesse tibi esse, filio huic ex tribus maribus adoptato quartam bonorum tuorum relinquere. Et si non relinquas ipsum S.C. ei dat actionem aduersus hæredes tuos ad petendam quartam. His præcognitis, videto nunc deinceps cætera. Quæcunque iam supradicta sunt, olim obtinebant. At Imperator noster aliquam ijs emendationem attulit per constitutionem suam, in qua de filijs qui à patre naturali in adoptionem dantur, dißeruit. Quum.n. casus nonnullos inueniret, (qui & à nobis supra relati sunt) in quibus filij & naturalis patris hæreditatem amitterent propterea quòd in adoptiua familia eßent, & adoptione facile per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocarentur. hoc ipse solito more in melius conuertens, constitutionem, vt dictum est, fecit, per quam statuit, vt si pater naturalis filium suum alteri in adoptionem dederit, omnia perinde iura ei erga patrem naturalem seruentur, nec aliter ex familia eius exeat, atque si nunquam omnino adoptatus a quoquam fuisset. Neq; igitur adoptio quicquā habebit, nisi in eo tantum casu, ut filius adoptiuus ad patris adoptiui successionem ab intestato venire possit. Quoniam testamento ab eo facto, neque Iure Ciuili,

neque

neque Prætorio ex hæreditate eius aliquid persequi potest, neque contra tabulas bonorum possessio petita, neque querela inofficiosi instituta: quum nec necessitas patri adoptiuo imponatur, vel hæredem eum instituere, vel exheredatum facere, vtpote nullo vinculo naturæ sibi coniunctum. Plus dico, ne si ex S. C. quidem Sabiniano ex tribus maribus in adoptionem datus fuerit: quoniam et in huiuscemodi adoptione, neq; quarta ex S. C. seruabitur: neque actio aliqua ad quartā persecutionem ei competet. Exceptus est autem à dicta Imperatoris nostri sanctissimi cōstitutione is, quē pater naturalis, aut filij in adoptionem dederit. Quum enim hic vtrunque ius concurrat, hinc naturale propter cognitionem, inde ciuile propter adoptionē, vetera Iura huic adoptioni seruamus, perinde atque si paterfamilias aliquis in arrogationē sese dedißet. Et hęc specialiter & singulatim ex prædictæ constitutionis tenore colligi possunt.

ARGVM.

Nepos ex filia, aut ex nepote pronepos, veteris Iuris iniquitate reiecta, cum reliquis filijs & ex eis descendentibus ad aui materni successionem summa Iuris æquitate vocantur, cum tertia tamen partis diminutione, quæ vel locum quoq; obtinēt cū nepotes simul cum filiis, aut superstitibus filiabus, ad auiæ successionem admittuntur.

§. Itē vetustas.

SImiliter & illud debita cura correctum est, Quum enim vetustas ex maribus nato plus diligens, so is nepotibus neptibusq;, qui per virilem sexum descendunt, iura suorum hæredum daret, & agnatorum quoque iura eos anteponeret: neq;

ret, nepotes autem ex filia, aut pronepotes ex nepte natos, in cognatorum numero haberet, & secundos ab agnatis poneret: quoniam tunc demum ad successionem tam aui materni, quam auiæ vel proauiæ siue paternæ siue maternæ vocabantur, quum nulli extarent agnati. Diui principes, qui ante annos aliquot regnarunt, tantam absurditatem sine correctione non relinquerunt. Quum enim nepotis & proneptis nomen commune esset, tũ ijs, qui per virilem sexũ, tũ ijs, qui ex fœminis descendunt: ideo communem eis ordinem & eundem successionis gradum donarunt. Sic tamen vt nonnihil plus haberent, qui per virilem sexum descendunt, vtpote quos & natura agnoscat, & vetera iura tantũ honorarint: ita vt iam tertia parte plus habeant. Nã si quis decedat relicto filio, & ex filia nepote nepteve, vel pronepote pronepteve, filius quidem octo vncias habebit, nepos vero neptisve, aut pronepos proneptisve ex filia iam ante mortua, quatuor, hoc est, tertia parte minus quam mater eorum vel auia, si superesset, haberet. Erat.n. mater eorum siue auia sex uncias habitura, si vixisset: nunc uero illa defuncta, nepos aut pronepos ex ea descendens, minus tertia parte, hoc est, sextante siue duabus vncijs (nam sex unciarum sextans tertia pars est) accepturus est ex aui uel proaui hæreditate. Quod si mortua sit fæmina relicto filio filiave, relicto item nepote aut pronepote ex filio filiave, iam ante defunctis filius ille aut filia octo vncias habebit, nepos vero aut pnepos siue ex filio sint, siue ex filia iam ante defun

P ctis

ctis, quatuor: hoc est, & ipsi tertia parte minus, q̃ pater eorũ aut mater, vel auus auiáve siue pa terni, siue materni haberent. Quoniam quum persona quæ defuncta est, sit fœmina, de cuius hæreditate quæstio est, nulla est differentia, vtrum quis per uirilẽ sexum, an ex fœminis descendat. Sin autem masculus decesserit, relictis ex filia iam ante mortua nepotibus: vel fœmina, quæ ex filio filiave iam ante mortuis, nepotes habeat, superſint autẽ & defuncti agna ti. olim quidem (vt dictum est) ex lege XII. Ta bul. agnati hisce nepotibus præferebantur. Hodie vero, etiam si soli superſint nepotes, nullus agna tis aditus ex lege XII. Tabul. ad successionem defuncti defunctæve dabitur: propterea quòd nepotes & pronepotes in locum eorum, ex quibus nati sunt, succedant. Sed enim quum, vt di ctum est, defuncto uel defunctæ filius aut filia superstes fuerit, in masculi successione, nepotes ex filia nati: in fœminæ successione, nepotes oẽs siue ex filio sint, siue ex filia, tertia parte minus accipiunt, quàm parentes ipsorum. Quum uero certamen illis omne & solum cum agnatis est, tunc totam parentum hæreditatem accipiunt. Nã fuit olim & cõstitutio quædam, quæ huiusce modi nepotibus dodrantem, siue noue vncias da ret, agnatis aũt quadrantem siue tres vncias. Emissa erat & alia posterior constitutio, quæ leui ter tantũ & obscure contrarium volebat. Sed Imperator noster, vt dubitationem hanc ex rei obscuritate coortã tolleret, prædictã secundã con stitutionẽ Codici suo inseri noluit, neq; ex Theo-

dosiano

dosiano Codice transferri concessit. Verum generalem & clarissimam edidit constitutionem, qua totam dodrantis & quadrantis diuisionem sustulit, & in solidum prædictos nepotes agnatis anteposuit. Absurdum enim erat eos, qui ex transuersa linea veniunt, potiores esse illis, qui in ordine liberorum sunt. Et ne multa, eandem constitutionem, secundum illa quæ in ea cauentur, ac secundum tempora quæ in ea designantur, & nunc obtinere voluit. Quemadmodum autem supra diximus, quum quis relicto filio decedit, & nepotes neptesve habet ex filio iã ante mortuo: eos, qui ex filio iam, anteà mortuo descendunt, in stirpem, & non in capita vocari. Sic etiam si masculus aliquis decedat relicto filio, & nepotibus ex filia iam ante mortua natis, omnes nepotes in stirpem vocantur, tertia parte minus accipientes. Sin autem fęmina decedat, relicto filio, & nepotibus ex filio aut filia iã ante defunctis, rursum nepotes quotcunq; sint, trientẽ accipient: & quemadmodum si masculus decedat, nullum relinquens filium: sed ex filijs iam ante mortuis nepotes diuerso numero, ex vno vnum, aut duos, ex altero tres aut quatuor, non in capita, sed in stirpes diuisio fit, & vnus ille aut duo semissem accipiunt, tres uero, hi aut quatuor alterũ semissẽ: sic etiam si masculus decedat nepotes ex filiabus iã ante mortuis relinquens: aut ẽt fęmina decedat nepotes ex filijs aut filiabus iam ante mortuis relinquens diuerso numero: veluti ex vna parte vnum vel duos, ex altera, tres aut quatuor, in stirpem diuidetur hæ

reditas: & unus ille aut duo semißem accipient: tres uero hi uel quatuor, alterũ semißem.

★ Item quum fęmina fuerit quę decessit si certandum habent nepotes, uel pronepotes, cum auũculis scilicet aut materteris, tunc partem eius, qui ante obijt, in solidum consequentur, Idq́, sine vlla tertiæ partis diminutione.

★ Item quum fœmina.] Hic locus omnino corruptus est meo iudicio. Namque & prima facie ijs, quæ supra dicta sunt repugnat, & dictio Gręca δὲ, quam ego item transtuli, non habet quo se referat. Cum tamen, aduersatiua sit, vt vulgo loquimur, Itaque aut superuacanea sunt omnia, quæ sequuntur, aut multa alia desunt. Quid tamen si speciem illam hic dicas repeti, quando nepotes in auiæ hæreditate, cum ijs, qui agnationis iure præferri uolunt, certamen omne & solum sustinent? est quidem id magnum loquacitatis vitium, verum quid agas in rebus tam perplexis:& hoc si probamus, τῶν θείων significationem, quę in Græco est, de magnis maioribusque patruis, vel auunculis, & amitis, uel materteris, intelligere debemus. Curtius.

De le-

De legitima agnatorum successione.

TIT. II.

ARGVM.

Cognatio nomen generis est, in ascendentes, descendentes, & in eos, qui ex transuerso sunt: dissectum. Et qui ex transuerso sunt: aut agnatorum, aut cognatorum nomen habent. At cognationis ordines singuli gradibus uariis distinguuntur: in quibus inter ascendentes, & qui ab eis descendunt, hoc iure cauetur legitimo, vt suis deficientibus, ad agnatos deferatur hæreditas.

H*Abeto hæc ueluti in modum præuiæ cuiusdam inspectionis. Cognatio nomen generale est, sed in tria diuisum: in ascendentes, in descendentes, & in eos, qui ex transuerso ueniunt. Et ascendentes quidem sunt, qui nos genuerunt: ueluti, Pater, mater, Auus, auia, Proauus, proauia & qui supra hos sunt. Descendentes vero, qui ex nobis geniti sunt: veluti, Filius filia, Nepos, neptis, Pronepos, proneptis: & qui infra hos sunt. Ex transuerso autem cognati, qui neque nos genuerunt, neque ex nobis geniti sunt: sed stirpem & radicem nobiscum communem habent: veluti, Frater, soror, patruus vel auunculus, amita uel matertera, patruelis, uel consobrinus, itemque iur. Rursus cognatio, quæ ex transuerso est, in duo diuiditur; nempe in agnatos & cognatos. Et agnati quidē sunt, qui per uirilē lineam nobis sunt coniuncti. Cognati vero, qui per fœmineam. Habēt autē singuli cognationis ordines, uarios & diuersos gra*

dus & inter ascendẽtes et descendẽtes:siue inter parẽtes et liberos,simplex et facilis, ẽ graduũ cognitio,quoniã singulæ personæ gradũ absoluũt, & (vt rem vno verbo explicem) quot generationes, tot inuenies et gradus. In ijs autem qui ex trãsuerso veniũt, maioris negotij res est,& non tã faciles inuẽtu sunt gradus. Neq;.n. statim ad personã,quæ nobis ex trãsuerso coniũcta est, recurri debet:sed prius sursum versus ascẽdi oportet donec peruenerimus ad eũ, qui cognationis huius transuersæ causa & origo est. Quo inuẽto descendendũ est ad personã, de qua ex transuerso q̃ritur. Et ita omnes (quas collegeris) generationes numerãdæ sunt,tũ in ascensu,tũ in descensu. Nã ita numerũ inire debes, ut singulis generationibus suũ gradũ assignes. Et in liberis quidem facile, idest, verbi gratia: Filius meus quoto mihi gradu est? Ego eũ genui. Ecce una generatio vnum gradũ confecit. Primo igitur gradu mihi filius meus est. Nepos aũt quoto? Ego genui filiũ, filius nepotem. Ecce duæ generationes duos gradus cõfecerunt, Secũdo igitur gradu nepos est. Idem tãta & deinceps in pronepote, & abnepote. Similiter videamus & in parentibus. Pater quoto mihi gradu est? Me pater genuit: ecce una generatio vnũ gradũ confecit. Primo igitur mihi ẽ gradu. Auus quoto? Me pater genuit, patrẽ auus: ecce duę generationes, duos gradus confecerũt, Auus igitur secũdo gradu est. Idem & in matre ac auia est, cæterisque ascendẽtibus tum masculis tum fęminis. In ijs vero, qui nos ex trãsuerso cõtingũt, ad eum (vt dictum est) ascẽdi

opor-

oportet, qui cognationis causa est, generationibus semper computandis, & rursus discendi genera tiones exacte constituendo, donec ad eã personã peruentum sit, de qua quærimus. Nam si quis te consulat, quoto gradu sit tibi frater? Dic, secundo. Quam ob rem? Ascende ad patrem. ecce una generatio à patre in te, unum gradum con fecit. Deinde inuento eo, qui generationis causa est, descende ad fratrẽ, hic rursus alterã addens generationẽ: ecce duę generationes duos gradus cõfecerunt. Recte igitur dictum est, fratrem secundo esse gradu. Rursus si quis te consulat; Patruus quoto tibi gradu est? Dic, tertio. Necesse.n. tibi est, ut ad patrem ascendas, & dicas. Pater me genuit, patrem auus: ecce duæ generationes: idem ille auus, patruum meum: ecce tres genera tiones, tres gradus confecerunt. Sic igitur tertio mihi gradu est patruus. Atq; ita, & in cæteris, qui deinde sequuntur, eidem regulæ adhærendo gradus cuiusque inuenire poteris. His ita præfationis modo inspectis, uideo nunc rem, de qua agimus. Si quis decedat neminem suum heredem relinquens, vel alium, qui inter suos aut à Prætore, ut est emancipatus, aut, à constitutionibus, ut iam dicti nepotes, ad hæreditates vocantur: aut quum personæ huiuscemodi extarent, hæreditatem tamen defuncti, amplexæ non sunt, tunc lex. XII. Tab. secundo loco proximum agnatum ad hæreditatem uocat.

A R G V M.

Qui per uirilis sexus personas nobis coniuncti sunt, ij agnati dicuntur: neque ij demum, qui per

generationem, sed per ciuilem quoque natiuitatem, id est, adoptionem agnascuntur. At non quot quot agnati sunt, ad hæreditatem simul lex XII. Tabul. vocat, sed, quos proximum gradum obtinere constiterit.

SVnt autem agnati, (vt primo quoque libro diximus) cognati per uirilis sexus personas nobis coniuncti, quasi à patre cognati. Sic igitur fratres eodem patre nati, agnati inter se sunt, et Latine dicūtur cōsanguinei, Gręce ὁ μαιμοι. Nec interest, ex eadem matre: an ex diuersis matribus nati sint. Sed & patruus meus agnatus mihi est, & ego illi. Sic & qui ex duobus fratribus nati sunt, agnatorum iura inter se habent qui dicuntur fratres patrueles: & per abusionē etiam consobrini, quum consobrini proprie sint, qui ex duabus sororibus nati sunt, quasi consororini: quam regulam si quis sequatur, & ad plures gradus possit peruenire: & dicere. Patrui mei filius & ex filio nepos, agnati sunt. Et (ut vno verbo rem concludam) quandiu per fęminę personam, cognationem non scindi uidebis: agnatos esse qui nascuntur, pronuntiato. Porro non ij tantum, qui uiuo patre nati sunt, sed etiam ij, qui post mortem eius iura consanguinitatis erga me habent. Non tamē omnes simul agnati ad defuncti hæreditatem uocantur a lege duodecim Tabularum, sed ij tantum, qui tunc proximum gradum obtinebant, quum certum esse cępit, intestatū aliquem decessisse. Quod quemadmodum intelligi debeat, infra latius docebimur. Sic igitur, si & frater & patruus extant: quoniā

frater

frater secundo gradu est. patruus autem tertio: frater præfertur. Enimuero non per generationem tantum, sed etiam per adoptionem, ius agnationis consistit, veluti: Habeo naturalem filium, accepi et adoptiuum: hi sese mutuo non agnatos tantum, sed etiam consanguineos uocabunt. Sed & si ex cæteris agnatis quispiam: veluti frater meus, aut patruus, patrui ue filius, uel ex filio nepos, in adoptionem aliquem acceperit: agnatio inter nos constituitur.

ARGVM.

Iuris veteris in succedendi ratione inter uirilis ac fœminei sexus agnatas personas, inæquabilitate reiecta, hodie siue masculi, siue fœmellæ ab intestato successionis ius ex æquo, gradus prærogatiua seruata, habent agnati omnes.

§. Cæterum

HAereditas inter masculos iure agnationis defertur, etiam si longissimo inter se gradu sint defunctus & successor eius. Quoniam fieri potest, ut extet patrui abnepos: per omnes virilis sexus personas descendens, qui septimo gradu est. Nam patruus tertio gradu est: Filius quarto: Nepos, quinto: Pronepos, sexto: unde sequitur, vt abnepos sit septimo. Et hæc quidem inter masculos. Quòd uero ad fęminas attinet: si fęmina erat, quæ ad hæreditatem aspirabat, tunc demum iure agnationis ad bona defuncti admittebatur, quum soror esset consanguinea: Quod si aut amita erat, aut fratris filia: vt agnata hæres esse non poterat. Nam id in uniuersum sciendum est, personam fęmineam, quæ gradum consanguinitatis excessit, iure agna

tionis ad hæreditates nō admitti. Sin uero fœmi na erat, quæ decesserat, masculus autem ad hæreditatē eius uocabatur: siue tertio, siue quarto gradu fuisset, hæres fiebat. Qua de causa, si fratris mei uel patrui filię, aut amita mea decesserit, ego ad hæreditatem eius ut agnatæ admittebar: sin autem ego decesseram, ipsæ iure agnationis ad hæreditatem meam non ueniebant. Hæc ideo sic erant constituta, quia conmodius uidebatur esse & utilius, frequentiores ad masculos quàm ad fęminas hæreditates confluere: propterea quod utiliores sie masculi præstent Reipublicæ, dum aut bella gerunt, aut sacra faciunt, aut muneribus publicis funguntur. Verum quoniam sane iniquum erat, in uniuersum eas repelli a defunctorum sucessione, quasi extraneis similes: Prætor id quod natura æquum est præo culis habens, bonorum possessionem, Vnde cognati eis pollicitus est: ex ea parte edicti uocans eas, qua cognatis aditum ad bona intestatorum dedit, hoc est quum neque proximior cognatus inuenitur. Quod autem dictum est, fœminas iure agnationis hæredes habere, sed hæredes non esse, ubi gradū consanguinitatis excedunt: non inuentū legis XII. Tab. est. Nā lex XII. Tab. familiarē legib simplicitatē amplexa, simili modo omnes tum agnatos tum agnatas cuiuscunq; gradus essent, ad similitudinem suorum, ad successiones defunctorum uocabat. Verum Iuri sconsulti, qui post legem XII. tabularum uenerunt, ea quidem posteriores, sed Principum constitutionibus priores, subtilitate quadā adducti,

ducti, prædictam differentiam commenti sunt, vt eas penitus ab agnatorum successione repellerent: donec (vt dictum est) Prætores asperitatem Iuri Ciuili a prudentibus immistam, humaniores consilio corrigentes, vt cognatas eas ad successionem admiserunt, aut potius quod deerat implentes, (nam id eis familiare est) tertio ordine cognatorum inuento, vt cognatas eas uocarunt, bonorum possessionem, quæ, Vnde cognati dicitur, illis pollicēdo. At uero Imperator noster sanctissimus, æqualitatem inter masculos & fæminas a lege XII. Tab. inuentam conseruans: laudat quidem Prætores humanitatis suæ, quòd nō omnino fęminas a successionibus passi sint excludi, sed negat perfecte ab eis remedium aduersus fęminarum iniuriā inuentum esse. Absurdissimum enim esse, fæminas quę ex uno eodemq; gradu cum maribus concurrant, neque solum naturalem cognationem habeant, sed etiam agnatarum nomen conseruent, non eodem modo, quo mares succedunt, ad successiones admitti, uerum solas sorores iure agnationis ad defuncti hæreditatem venire. Atque his igitur rationibus motus Imperator noster sanctissimus, vetera iura, ex lege (inquam) XII. Tab. reuocauit, & constitutione sua sanxit, vt personæ omnes, quæ per uirilem sexum, defunctum cōtingunt, siue mares sint siue fæminæ, simili modo ad legitimæ successionis iura vocentur: quod tamen seruata ubiq; gradus prærogatiua fiat. Nā proximum quenq; aut proximā ijs, qui remotiore gradu sunt, præferri vult. Neve ideo minus iuris habeāt, quod gradum

consanguinitatis egressæ sint: verum ut si quis decedat, duos relinquens agnatos, eiusdem gradus: quorum alter masculus, & altera sit femina, simul veniant: veluti, uerbi gratia, est filius patrui iam antea defuncti, & filia patrui quamuis ea & quarto in gradu sit. & consanguinitatem exceßerit, nihilominus una cum fratre suo, succedet defuncto.

ARGVM.

Vterinæ vel consanguineæ sororis filij filiæve qui sunt, hi & ad auunculi succesſionem, filiorum intermortuorum filijs, non in stirpes, sed capita, hoc iure vocantur.

§.Hoc etiam.

His ita in dicta constitutione cautis, & illud insuper adiecit Imperator noster sanctißimus. Nam gradum vnum siue personam vnam, à Iure cognationis in ordinem agnatorum transtulit, iubens ac sanciens non filium tãtum aut filiã fratris mei, ad hæreditatem meam vt agnatos (sicut iam dictũ est) venire: verum ẽt & sororis filios, siue eiusdẽ patris simus, siue eiusdẽ matris. Si quis igitur decedat, relinquens fratris iã ante mortui filium aut filiam, & sororis quoq; iam ante mortuæ (siue consanguinea sit, siue vterina) filium aut filiam: ex æquo uenient omnes, & ex æquo suceedent: illi, ut patruo: hi, vt auunculo: perinde atq; si per uirilis sexus personas omnes cognati eßent. Hæc autem ita, ut species ficta est, ĩtelligere oportet: scilicet quum fratres aut sorores, ex quibus ij descendent, in uiuis non sunt. Nam si illi superſint, & defuncti hæreditatẽ amplectãtur, ij, q sequẽtes

gradus

gradus obtinent, quiescet. Porro inter dictas personas, quas dicta constitutio inuenit, hęreditas defuncti non in stirpes, sed in capita diuidetur. Quę tamen exēplo aliquo explicāda sunt. Quidā excessit e uiuis, relicta sorore uterina .i. eadē matre nata, relicto et filio fratris iā tū mortui. Olim quidē filius fratris ante mortui, hęres fiebat, ut agnatus: et quāuis gradus vinceretur (nā ipse tertio erat gradu, soror secūdo) tamē ordine (quū potior is esset) vincebat. Verū hodie ex ijs, quæ à Principe nostro inuenta sunt, ipsa filio fratris perferetur, ius agnatæ habens ex constitutione. Quod autem dicitur IN CAPITA, sic intelligendū est: veluti, Euenit vt intestatus morerer relictis fratris & sororis iā tunc mortuorū filiis: sed fratris quidem erant tres, aut quatuor, sororis autem vnus, aut duo. Non est dicendū filios sororis dimidiā partē, et filios fratris alterā dimidiā accepturos: uerum in capita fiet diuisio. Et fratris filij quum quatuor sint, quatuor partes habebūt sororis aūt duas. Intestatus aliquis decessit, qui multos habebat agnatos, diuersis tamen gradibus: lex duodecim Tab. proximum vocat. Itaque si, verbi*

*Verum in capita] Signa hęc pro opinione Azonis de fratrū liberis, quā præter paucos, in quibus et Zasium, cęteri oēs uno ore īprobant, sed fallūtur ut vel hinc liquere pōt. Nec iuuātur noua Cæsaris Cōstitutiōe, qm̄ ea iis succurrit, qui iure ueteri erāt exclusi: Atq; hac in spē (ut uides) fratrū

gratia

gratia, & frater defuncti superest, & defuncti fratris filius, aut etiam patruus: fratris causa potior est, hic.n.in secundo, cęteri in tertio sunt gradu. filijs, nihil de iure veteri obstabat. Si quęris alia, adi Zasium, in li. Singul. Intell. & in li. Feud. Curtius.

ARGVM.

Agnati defuncto, & si plures sunt, non eos tamē lex ad intermortui successionem euocat: sed ut quisque illi proximus est, successionem arripit. Quod si æquo sint gradu, pariter hæreditatē consequuntur. Is autem proximior censetur, qui desti tuti testam, aut mortis testantis tempore locum proximum obtinet.

§. Si plures

Non solum autem, quum unus proximus est, ad hæreditatem defuncti uocatur, sed etiam si plures sint in proximo gradu, omnes simul venient, quāuis singulari numero lex. XII. Tabularum vsa sit, dicendo proximum præferri: neque dixerit proximos. Si defunctus igitur tres habeat fratres, & fratris iam ante mortui filium: tres illi fratres, hæredes erunt victo fratris ante defuncti filio. Et rursus, quod lex. XII. Tabul. dicit Proximi, id proprie plurium

§. Proximus

graduum comparationem significat. Atqui quamuis id uerbi significatio ostendat, attamen licet vnus tantum extet gradus, locus est legi XII. Tabul. proximum gradum vocanti: veluti. Decessit aliquis relicto patruo, nec ullos habens alios agnatos: patruus ut proximus succedit, etiam si non sit alius gradus, cuius comparatione is proximus sit. Verum enim uero, si quis nullo facto testamento deceßerit,

ille

ille vt proximus admittitur, qui eo tempore, quo is mortuus est, de cuius hæreditate agitur, proximus ei erat. Quod si quis testatus decesserit, tunc quis proximus fuerit eo tempore quo certũ factum est, neminem defuncto hæredem ex testamento extaturum, quærimus. Nam tunc proprie dicitur quisque intestatus decessisse. Id autem lõgo post tempore aliquãdo certum fit. In quo temporis interuallo nonnumquam accidet, vt qui mortis tempore remotiore erat gradu, iam proximum gradum obtinens, ad hæreditatem vocetur: ueluti, Decessit aliquis extraneo hærede instituto, extante fratre, extante & patruo. Hæres scriptus deliberabat num adeunda sibi esset hæreditas: & medio tempore frater defuncti diem obijt. Extraneus deinde hæreditatem repudiauit: patruus, vt proximus vocatur. Quoniam demum certum factum est, defunctum intestatum esse. Quum enim nemo ex testamento ad hæreditatem venerit, proximus inuentus est patruus, quãuis alius mortis tẽpore eũ pcederet: propterea, quod tunc frater defuncti extabat.

ARGVM.

Sucessorio edicto inter agnatos olim de persona in personam non erat locus, præterquam in tutelæ onere subeundo: quod vt parum legitimum, hodie hac constitutione Imperator emendans, de persona in personã successoriu n edictum inducit Cæterum, quoniam tum demum olim pater legitimam filii emancipati consequi potis erat, si contracta fiducia iure patrio filium liberasset, hoc tãdem iure emancipatio sine contracta (quam idem ius præsumit) fiducia minime intelligitur.

In hoc

§. Placeat.

IN hoc autem genere percipiendarum iure agnationis hæreditatum, lex duodecim Tabularũ successionem non nouit: id est, negamus, eo qui proximus est, vel hæreditatem repudiante, vel antequàm adiret mortuo: eum qui sequenti gradu est, legitimo iure admitti ad hæreditatem: veluti, Decessit aliquis intestatus, extante fratre, extante & patruo. Frater vocabatur, nimirum vt proximus: si modo contingat vt frater, aut antequàm adeat, decedat, aut hæreditatem repudiet, patruus, aut agnatus venire non poterit: propterea quòd lex duodecim Tabularum successionem nesciat. At prætor erratum legis duodecim Tabularum corrigens, non perfectum quidem ille, auxilium tamen aliquod tulit, quoniam patruum ex cognatorum ordine vocauit: vtpote agnationis iure nihil hic valente, quum successio locum non habeat. Imperator vero noster sanctissimus, in omnibus perfecta esse iura cupiens, constitutionem emisit, in qua de iure patronatus disseruit. & humanitate suggerente sanciuit, vt & in agnatorum hæreditatibus eßet successio. Absurdum enim putauit esse, quod cognatis a Prætore concessum esset (est.n. inter eos successio) id agnatis non adesse: quum præsertim onus tutelæ successionem habeat. Nã si quis impubes sit, & duo supersint agnati frater & patruus: frater vt proximus ad tutelam vocabitur. Sin vero & is decedat, quoniam hoc modo secundus gradus deficit, locus fiet successioni, & patruus legitimus erit tutor. Quod igitur in onere tutelæ obtinebat, absurdum erat in

lucro

lucro hæreditatis non obtinere. Ex ordine legitimorum, ad filij hæreditatem, & defuncti pater vocatur, qui specialiter contracta fiducia, filium filiamve, nepotem neptemve, ac deinceps emancipauit, Hodie vero ex constitutione Imperatoris nostri, superuacuum est specialiter cõtracta fiducia emancipare, quoniã id præsumptũ vult esse dicta constitutio, et tacite sequi, vt in emancipando contracta esse fiducia intelligatur.

§. Ad legitimam.

De senatusconsulto Tertulliano.

TITV. III.

ARGVM.

Filio olim leg. xij. Tab. ab intestato mater: nec contra matri filius succedebat: ex superuenientis autẽ Senatusconsul. Tertul. beneficio ingenua quæ tres, aut libertina, quæ quatuor liberos mater susceperat, ab ĩtestato filij succedere cœpit. Et quid in successione patris, vbi mater una cum libertis, aut masculis, aut sexus vtriusque superfit.

EX ijs, quę supra dicta sunt, satis cognosci possunt legis duodecim Tab. solennitates, & angustiæ circa hæreditates. Nam & emancipatos a parentum suorum successione reiecit, veluti quæ eos non agnosceret, obsequutam capitis diminutionem, et eos qui per virilis sexus personas coniunguntur, ijs qui ex fœminis descendunt prætulit, quasi ignotis, adeo vt nec mater filio filiæve intestato mortuis succederet, nec eius rursus hæreditas, ad ipsos deuolueretur. Prætor autem vbique fouens naturam,

ram, ex cognatorum proximitate, ultro citroque bonorũ possessionis petendæ, per caput, Vnde cognati ius ipsis dabat. Sed hæ iuris angustiæ postea emendationem consequutæ sunt. Et primo quidem. D. Claudius matri in solatium amissorũ liberorum, legitimam eorum dedit hæreditatem. Post tempus aliquod factum est. S.C. Tertullianum, regnante Hadriano, quo perfectius huic rei prospectum est, & matri amißos liberos lugẽti, legitima eorum hæreditas data est: quod tamen auiæ concessum non est. Dixit. n. Si filius decedat relicta matre, eam, si ingenua sit, & ius trium liberorum habeat, aut libertina, & quatuor liberorum ius habeat, ut agnatam ad bona liberorum (siue masculi sint, siue fœminæ) intestato mortuorum admitti, non solum quum sui iuris est mater, sed etiã quum in parentis sui potestatẽ est, sic tamen ut iussu eius adeant, cuius iuri subiectæ sunt. Præferuntur autem matri, liberi eius qui defunctus est. Nam si quis decedat: & matrem relinquens et liberos: liberi uocãtur, siue sui sint, siue loco suorum quod genus sunt emancipati: siue primi gradus sint, siue secundi, siue infra secundum. Sed & fœmina defuncta, liberi defunctæ auiam suam ab hæreditate excludunt. Masculus aliquis aut etiam fœmina decessit: extabat aũt pater, in cuius potestate non erant, extabat et mater: pater præferetur. Sin autem auus uel proauus extabat, cuius iuri non erant subiecti, tunc mater præferetur, scilicet quum inter eos solos de hæreditate agitur. Frater quoq; cõsanguineus defuncti fratris,

§. Præferuntur.

aut

aut defunctæ sororis, matrem eorum excludit. Soror uero consanguinea pariter cũ matre admittitur: id est, ex æquis partibus hæredes fiunt. Quod si & frater & soror et mater extabat, frater matri quãuis ius liberorum habenti, præferebatur. Et cõmunis erat hęreditas ex æquis partibus inter fratres & sorores. Sic igitur si aut solus frater defuncto extabat, siue & frater & soror & mater, excludebatur mater. Sin aũt frater non extabat, sed sola soror et mater, tunc & mater semissem & semissem soror habebat.

A R G V M.

Veteris iuris acerbitate sublata, matres quamli bet non ter enixæ si ingenuæ, aut quater, si liberti næ fuerint, intestatorum filiorum hæreditatem agnatis exclusis habent, defuncti filii fratribus, demptis, vtroque. vel altero parente progenitis, qui pariter cum matribus forma hoc iure tradita ad successiones vocantur.

§. Sed nos.

Sed hæc qnidem olim. Verum edita est Imp. nostri constitutio, quæ & Codici eius inserta est, quæ constituit, tum ad naturã ipsam, tũ ad puerperiorũ discrimen, quod interdum & mortẽ adducit, respiciens, ut matri auxilium præstaretur. Impium.n. esse duxit, ea quæ forte fortuna, nec ex voluntate matris accidunt, in detrimentum eius conuerti. Etenim si non contigisset ut ingenua mater tres liberos, aut libertina quatuor pareret, nullo suo merito a successione defuncti repellebatur. Quod enim peccatum eis imputabatur, quòd non tres aut quatuor peperissent, per quos legitimo iure ad hæreditates admitti poterant, sed eum tantum aut eam,

qui

§. Sed cũ antea. *qui quæve nunc fato functus functave est? Sed & quum Principum quorundam, qui paucis ab hinc annis regnarunt, constitutiones de legitima successione tractantes, alias matrem iuuarent, alias premerent, non in solidum eam ad hæreditatem liberum vocantes. sed quibusdam in casibus, (veluti quum ius liberorum habebat) tertiam partem ei ablatam certis personis darent. Porro in alijs, quum legitimo iure non poterant admitti, certa portione consolarentur. Quod, vt melius apertiusq; intelligatur, exemplo siue specie ad rem confictam, ostendendum est: Si contigißet, vt quis decederet relinquens matrem iure liberorum cohonestatam, supereßet autem & patruus, qui est legitimus, aut patrui filius: mater octo capiebat vncias, siue beßem hæreditatis, patruus autem aut eius filius trientem, hoc est, quatuor vncias. Quod si ex contrario ius liberorum mater non habuisset, tunc patruus, aut filius eius beßem hæreditatis capiebat, at mater trientem solum. Ideo Imperator noster sanctißimus recta simpliciq; via, matrem omnibus personis legitimis antepoſuit, & sine diminutione vlla, liberorum suorum eis successionem præbuit excepta fratris, & sororis persona, siue consanguinei sint defuncti, siue sola cognationis iura cum eis habeant. Nam quemadmodum eam toti alij ordini legitimorũ Imperator antepoſuit: ita quẽuis fratrem, et quãuis sororem, etiã si legitimi non sint, ad hæreditates vna cũ ipsa vocauit. Sic tamen vt si solæ sorores (siue agnationis, siuè cognationis iura habeant,) & mater defuncti, vel defunctæ*

ctæ superſint, dimidiam quidem mater defuncti vel defunctæ, alteram vero dimidiam omnes ſorores habeant. veluti, Deceſſit aliquis relinquens matrem, relinquens & duas, aut tres ſorores: ſemißem quidem mater, ſemiſſem vero omnes ſorores habebunt. Quòd ſi defunctæ perſonæ frater ſupereſt, aut fratres, vel vna & fratres & ſorores: quamuis tantum cognationis iura habentes, in capita diſtribuenda eſt hæreditas. Sic igitur fratre non extante, mater dimidiam prorſus partem accipit, & ſorores quotcunque ſint, pro vna tantum habetur: fratre vero ſuperſtite, non item ſorores locum vnius obtinent.

ARGVM.

Tutorem, quæ intra tempus lege definitum, filijs non petierit, aut dari non curarit mater, ab illorum ſucceſſione, velut parum pia ſi impuberes deceſſerint, iure repellitur. Hoc tamen præcipuũ habent matres, vt uel meretricio concubitu, ac vulgo quæſitis filiis defunctis, Tertull. beneficio ſuccedant.

§. Sed queãd modũ

Porro autem quemadmodum & matri conſultum proſpectumque eſt per Imperatorem noſtrum ſanctiſſimum: ſic & eam curam liberorum ſuorum gerere iubet. Hortatur enim eas, ſi impuberes habent liberos, qui rectore egeant, quum neque initio vllus tutor datus eſt, aut qui decretus eſt, vel excuſatione eſt vſus, vel vt ſuſpectus remotus: vt tutorem petant, neque eos peſſum ire ſine rectore permittant. Datum eſt autem iis tempus, intra quod liberis tutorem petere poſſint, nempe vnius anni. Quòd ſi matres liberis ſuis pupillis tutores intra annum petere negle-

neglexerint,& hi impuberes deceßerint: hæredi tates eorum matres non capient. Absurdum. n. est, eam quæ liberos suos auxilio destitutos non adiuuit, eorum successione frui. Vocatur autem mater ad bona filij ex S.C Tertulliano, et si ex meretricio cōcubitu defunctum filiū cōceperit.

§. Licet.

De senatuscons. Orficaino. TIT. IIII.

A R G V M.

Filius ac nepos Orficiani Senatu scon. beneficio matri & auiæ ab intestato decedentibus succedant: neque ij solum, qui ex legitimis sunt, sed & uulgo quoque quæsiti agnatis alijs exclusis omnibus. Nec huic succedendi iuri minima capitis minutio oberit.

Diximus supra, neque matrem ad bona liberorum, neq; liberos ad bona matris, ex lege duodecim Tabularum uocari solitos. Sed a Prætore eis ultro citroq; ex proximitate cognatorum ius petendæ bonorum poßeßionis datum fuiße. Diximus item succeßu temporis factum esse S.C. Tertullianum, quod matri in liberorum hæreditatibus legitimæ successionis iura præberet. Quę res tandem perfectā ex constitutione Imperatoris nostri emendationem accepit, sicut præcedens titulus docuit. Porro ad similitudinem S.C. Tertulliani, factum est & S.C. quod Orficianum vocatur, imperante D. Marco, Orficio et Rufo COSS. Quorum filio tum filiæ in materna successione datum est ius legitimæ hæreditatis, etiā si alieno iuri subiecti sint. Præferuntur aūt & consanguineis fratribus, & cęteris agnatis defunctæ matris. Verū S.C. hoc

nepo-

nepotibus opem nō fert. Quemadmodū.n.auia ex Tertulliano nō uocatur, ita nec nepos ex Orficiano. Sed tamen ex Principum constitutionibus emēdationem S.C.Orficianum accepit. His.n.cautum est, ut ad similitudinē filij filiæq;, & neptos neptisq; vocetur.

Illud aūt signandum est, capitis diminutione, iura hæc legitimæ successionis, quæ ex S.C. Orficiano aut Tertulliano data sunt, non tolli: idq; ꝑ pter illā regulam, qua dicimus legitimas hæreditates ex nouo iure inuentas capitis diminutione nō perire, sed eas tātum, quarum inuentum ad legem duodecim Tabularum refertur. Ex S.C. quoq; Orficiano admitti debent & liberi uulgo quæsiti, siue ex meretricio concubitu nati. §. Sciē dum. §. Nouissime.

ARGVM.

Ius accrescendi in successione ex senatusco. Orfic. beneficio inducta, adeo locum habet: vt adeuntium portioni, non adeuntium, aut alioqui partē non capientium portio accrescat. quod etiam ius ad hæredes eodem iure transmittitur.

SI quis decedat, multis relictis legitimis personis eiusdem gradus: & alij hæreditatem adeant, unus autem aliquis repudiet, aut hæres esse prohibeatur uel morte, vel alia quauis causa (nā multi per constitutiones Principum ab hæreditatibus arcentur) tunc pars eius, reliquis qui adierint, accrescit. Veluti quum quatuor essent, tres adierunt, vnus adire non potuit, uel quòd repudiasset, uel quòd mortuus esset, uel quòd lege prohiberetur: pars huius reliquis tribus pro æquis partibus accrescit, siue ij qui adierunt, supersint: siue euenit ut morerentur. §. Si ex pluribus.

De suc-

De succesſione cognatorum.

TITV. V.

ARGVM.

Suis hæredibus non ſuperſtitibus, neque agnatis, qui proximiores e cognatis ſunt, etiam emancipati agnati Prætoris beneficio ad defuncti ſucceſſionem vocantur, ſi tamen defuncti frater ac ſoror non ſint, qui cum agnatis & ſi non eorum liberi admittuntur.

AD hæreditatem eius, qui inteſtato mortuus eſt, diximus vocari ſuos: & quos eorũ numero Prætor habet, vt emãcipatos: & quos deinde conſtitutiones iis adiunxerunt, vt eos qui curijs oblati ſunt, aut qui ex ea muliere nati ſunt, qui cum maritalis affectio non erat, & deinde confectis dotalibus inſtrumentis ius ſuorum adepti ſunt. Poſt hos vocantur ab inteſtato agnati, & quibus ius agnatorũ tribuit, aut S. C. Tertullianum, vel Orficianum nempe matres, & liberi earum: aut conſtitutio Imperatoris noſtri ſanctiſſimi, nempe y qui ex ſorore naſcuntur. Poſt omnes igitur iam dictos, & tertium ordinem inuenit Prætor, quo cognatos vocauit. Quos natura quidem nouit, ſed anguſtiæ Iuris, quod ex lege duodecim Tabularum deſcendit, neſciuerunt. Hi autem ſunt qui capitis diminutionem paſſi ſunt, aut ex ijs nati. Quos quum odio lex duodecim Tab. proſequeretur, Prętor eos ex tertio ordine vocauit. Hęc aũt dico, ſolis exceptis fratribus et ſororibus emãcipatis:

patis:

patis:non tamen liberis eorum. Extat enim constitutio D. Anastasij, qua cautum est, ut si quis decedat relicto fratre integri iuris, hoc est, qui nondum capitis diminutionem subijt, relicto & fratre capite diminuto: vterque quidem ad fratris defuncti hæreditatem uocetur, non tamen ex æquis partibus: sed vt plus habeat legitimus, hoc est, ut capite diminutus habeat quatuor uncias: & frater integri iuris duplum idest octo uncias. Sed totam eiusce Iuris seriem clarius cognoscet, qui dictam constitutionem legerit. Frater igitur capite diminutus vocatur quidem una cum fratre integrum ius legitimi habente, minorem tamen portionem accipit ut dictum est. Alijs vero agnatis, etiam si capitis diminutionem passus sit, anteponitur in solidum, ac multo etiam magis cognatis. Nam si ego decedam relicto fratre capite minuto, relicto etiam patruo, frater præferetur. Nemo igitur capite minutus ex ordine agnatorum vocatur preter fratrem & sororem tantum, non etiam liberos fratris. Hi enim capite minuti, in cognatorum ordinem incidunt.

§. Eos etiam

Eos quoque qui per feminini sexus personas descendunt, sicut & capite minutos, legi XII. Tabularum ignotos, Prætor ex tertio ordine uocauit. Habebit autem & tertius ordo filium in adoptionem datum, quum ad naturalis patris hæreditatem admitti postulabit.

ARGVM.

Qui ex meretricio concubitu nati sunt, agnationis iura inter se non habent: ut qui patrem non cognoscunt, patri agnasci non uideantur, cogna

tionis tamen Iure non priuantur. Quo fit ut matribus, & qui ex huiusmodi linea descendunt, iuris huius beneficio ad bonorum possessionem, unde cognati, non ex æquo quidem ac simul omnes, sed iuxta proximitatis prærogatiuam, uocentur.

§. Vulgo. *MVlier ex meretricijs concubitibus liberos habuit, nullos hi agnatos habebunt. Agnatio enim per patrem cognscitur, hi vero patrem non habere intelliguntur. Sic igitur, neque inter se erunt consanguinei. Quoniam consanguinitas species est agnationis. Cognationis vero iura inter se habent filij ex meretrice matre nati: sicut & erga quemuis, qui per matrem eis coniunctus est, cognatum. Igitur & hi ex tertio ordine succedent. Itaque tertius hic a Prætore inuentus ordo, habet agnatos capite minutos, (exceptis fratribus) & eos deinde qui ex illis nascuntur. Adhæc & illos, qui per feminas nos contingunt. Et filium, qui quum in adoptiua familia sit, patri tamen naturali hæres esse postulat. Et liberos postremo, vulgo quesitos. Quibus omnibus, proximitatis nomine, bonorum possessionem, Vnde cognati pollicetur: hoc est, non omnes simul vocans, sed ut quisque gradu proximus est.*

ARGVM.

Ad hæreditates intestatorum agnati ad decimum vsque gradum, cognati uero ad sextum usque gradum duntaxat. Quibus e septimo gradu filium ac filiam, consobrinum atque consobrinam tantum adiici hoc iure receptum est.

Porro

PORRO quum multæ sint inter agnatos, & cognatos differentiæ, tum & illa præter ceteras vna est. Nam si quis intestato decedat, agnatus eius ad hæreditatem ipsius uocabitur, etiam si decimo sit gradu, & vt ex lege. XII. Tabul. adire poterit, aut ex edicto Prætoris, bonorum possessionem, Vnde legitimi petere. Quod si agnatus nullus supersit, sed cognatos habeat defunctus: dabitur ijs bonorum possessio, Vnde cognati, qua diu inter sextum gradum sunt. Nam e septimo gradu solæ uocantur hæ personæ: Filius filiave, consobrini consobrinæve. Qui autem hi sint, ex sequenti titulo discemus.

§. Hoc loco.

De gradibus cognationum.

TIT. VI.

ARGVM.

Totus in eo est Titulus hic; vt quoto quæque personæ hic connumeratæ gradu inter se, aut coniungantur, aut distent, doceat; quod promptius titulum ipsum diligenter expendendo, atque compendiariam epitomen diutius relegendo, quiuis assequi potest. Iuuabitur autem adolescentis plurimum labor, si subiectæ in hoc arbusculæ circulos, aut cellulas penitius expendat, gradusque solerter dinumeratos excutiat.

QVod nuper in præuia quidem inspectione de gradibus diximus, id nunc nobis per ipsam ordinationem rerum exhibendum est, quo res maiorem fidem habeat. Sic igitur gradus cognationis numerabuntur. Interim tamen in primis sciendum est: cognationem, aut ascendentium & descendentium esse, aut eorum, qui ex latere veniunt, qui dicuntur ex transuer-

so, fratrum, sororum, & qui ex ijs nascuntur: & consequenter, patrui & auunculi, amitæq; & materteræ. Et ascendentium quidem & descendentium cognatio, a primo gradu incipit: eorum vero qui ex transuerso veniunt, a secundo. Nam primus gradus nullus est ex transuerso. Primus gradus, supra habet patrem & matrem: Infra vero filium & filiam.

§. Primo. *Secundus supra habet, auum & auiam: Infra nepotem & neptem. Ex transuerso, fratrem & sororem. Tertius gradus supra habet proauum, proauiam: Infra, pronepotem, proneptem. Ex transuerso, fratris & sororis, filium filiam. Et consequenter, patruum, auunculum, amitam, materteram.*

§. Secúdo. §. Tertio.

§. Quarto. *Quartus, supra continet, abauum, abauiam: infra abnepotem, abneptem. Ex transuerso, fratris & sororis nepotem, neptem: patruum magnum, amitam magnam. Similiter & auunculum magnum, materteram magnam, idest, aui & auiæ meæ fratrem & sororem. Est & consobrinus & consobrina, idest, qui quæve ex duobus fratribus aut sororibus procreantur. Quidam tamen ueterum recte dixerunt, consobrinos eos proprie vocari, qui ex duabus sororibus geniti sunt, quasi consororinos. Eos vero, qui ex duobus fratribus procedunt, proprie dici fratres patrueles. Si autem ex duobus fratribus filiæ nascantur, inter se sorores patrueles dicuntur. At ij qui ex fratre & sorore generantur, amitini proprie dicuntur. Amitę meæ filij consobrinum me uocant, & ego illos amitinos. Ita-*

que

que (vt rem in pauca contraham) per abusionem ij, qui ex duobus fratribus aut sororibus nati sint, consobrini appellantur. Sed proprie mares ex duobus fratribus, fratres patrueles fęminæ, sorores patrueles. Et ex duabus sororibus mares aut fęminæ, consobrini & consobrinæ. Et qui ex fratre & sorore nati sunt, amitini. Sed sororis quidem filius: fratris filium uocabit consobrinum: fratris autem filius, sororis filium, amitinum.

§. quinto.

Quintus gradus habet, supra adauum, adauiam: infra, adnepotem adneptem. Ex transuerso, Fratris & sororis pronepotem, proneptem. Et consequenter, maiorem patruum, maiorem amitam, id est, proaui fratrem & sororem, Auunculum maiorem, materteram maiorem, id est, proauiæ fratrem & sororem. Similiter eorum, qui ex fratribus vel sororibus nascuntur, & (vt dictum est) modo fratres patrueles, alias sorores patrueles: modo consobrini & consobrinæ, nonnunquam amitini & amitinæ vocantur, filium & filiam. Deinde & proprium consobrinum, propriamque consobrinam, sicut vocantur, hoc est, patrui magni & amitæ magnæ, auunculi magni & materteræ magnæ, filium, filiam.

§. Sexto.

Sexto gradu sunt supra, tritauus, tritauia: infra, trinepos, trineptis. Ex transuerso, fratris & sororis abnepos, abneptis. Et conuenienter, patruus maximus, amita maxima, hoc est, abaui frater & soror. Auunculus maximus, matertera maxima idest, abauiæ frater & soror. Similiter & maior consobrinus & maior

consobrina, id est, qui quæve ex filijs filiabusq; fratrum ad sororum patruelium, consobrinorum consobrinarumue, amitinorum amitinarum ve nascuntur. Hactenus monstrasse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur: quoniam sciendum est, semper generata persona gradum vnum adijci. Est autem longe facilius dicere quoto gradu quisque sit, quam propria cognationis nomina exprimere. Eodem quoque modo & agnationis gradus numerantur, & cognationis. Verum quum veritas per oculos quam per aures maiorem fidem habeat, ideo necessarium visum est, post narrationem graduum etiam præsenti libros eos inscribi, vt iuuenes & auribus & oculis hæc accipientes, perfectissimam graduum doctrinam adipiscantur.

Not. hic in Institutionibus Latinis eẽ titulũ de seruili cognatione, qui tñ in Græco Theophilo nõ notatur.

ARGVM.

Cognationẽ seruilem vetera nequaquã olim iura, sed ne Prætor quidem in consideratione habuit hodie vero minime Imperator eam contempsit, qui nimo pie sic ipsi consultum voluit, ut inter patrem ac filios: fratres atque sorores secuta manumissione, patronatus iure sopito, succedendi ius locum habeat. Et quid quam late, ac qua ratione procedat, facile hic traditur.

Illud autem ante omnia nosse oportet, Prætorem, quum cognatorum ordinem excogitasset, seruilem cognationem in eo numero non habuisse. Nam neque veteres leges, vt est lex XII. Tabula. aut aliæ quædam quæ de cognatis loquuntur, eam nouerunt. Verum Imperator noster in constitutione quadam, quam de iure pa-

tronatus

tronatus scripsit, sublata rerum obscuritate & iuris confusione, humanitate suggerente & hoc constituit, ut si quis in seruitute liberum vel liberos habuerit, siue ex libera, siue ex serua: aut contra, si qua mulier ex libero uel seruo liberos pepererit, cuiuscunque sexus sint: & contigerit, vt pater seruus aut mater serua manumittatur, & ij qui ex seruili ventre nati sunt, ad libertatem quoque venerint: hi omnes libere ad successionem patris & matris veniant, iure patronatus in hac parte sopito. Neque vero qui sic nati sunt, solum ad parentum successionem venient, sed etiam alter ad alterius mutuam successionem vocatur, quemadmodũ specialiter uult dicta constitutio. Siue ij soli supersint qui in seruitute nati, & deinde manumissi sunt, siue euenerit, ut post manumissionem parentum alij quoque nascerentur: quoniam vna cum eis ad paternam vel maternam hereditatem admittentur: siue ex eadem matre, aut ex eodem patre in lucem prodierint ij, qui post parentum manumissionem nati sunt, siue ex diuersis. Et (vt uno verbo rem totam absoluam) omnia in eis obtinere debent, ad similitudinem eorum, qui ex iustis nuptiis nati sunt.

ARGVM.

Cognationis ordines tres sunt, suorum nempe ac legitimorum, & eorum, qui generali nomine cognati dicuntur. At cum de successione agitur, liberorum priorem ac potiorem causam esse, qui quamlibet distent ascendentibus quibuscunque ac etiam agnatis præferuntur.

§. Repetitis

Ex iis quæ dicta sunt (vt rem veluti per capita colligendo in compendium contrahã) tres sunt ordines cognationis: Suorum, Legitimorum, & Cognatorum. Quapropter dicendum non est eum, qui proximus gradu sit, statim etiam in hæreditate percipienda præferri, quoniam ordo ordini præfertur. Et qui in proximiore ordine est, quãuis eum alius gradu præcedat, dum ipse ordine potior sit, & in hæreditate percipienda potior est. Tunc autem gradus fit comparatio, quum plures personæ ex eodem ordine veniunt. Neque igitur, qui parem gradum cognationis obtinent semper pariter vocantur: neque eius, qui proximior est causa semper potior est. Primus enim ordo, primaque causa Suorum est, & eorum, qui Suorum numero habentur: vt emancipatorum, & qui per fœminam descendunt, nepotum, atque aliorum, quos supra particulatim enumerauimus. Finge ergo defuncto esse pronepotem vel abnepotem esse & fratrem, patremve aut matrem. Pronepos iste, abnepoti præferetur, vt pote, qui ex potiore ordine veniat, quamuis gradu superetur. Nam pater aut mater, primo gradu sunt, sicut latius dictum est: frater, secundo. At pronepos, tertio, abnepos quarto. Et tamen hic, quum ex quarto gradu veniat, præfertur iis, qui ex primo aut secundo gradu sunt: propterea, quod ordine potior sit. Nec interest, Pronepos iste uel abnepos in potestate morientis fuerit, an non fuerit, quod vel emancipatus esset, vel ex emancipato, aut per fœmininum sexum propagatus.

ARGVM.

ARGVM.

Suis, aut qui eorum loco habentur, non super ſtitibus ad ſucceſsionem uocantur agnati, poſt quos & cognati proximi, fratribus ac ſororibus emancipatis demptis, qui licet cognati ſint, ulte rioris tamen gradus agnatis in ſuccedendo prępo nuntur, eoſque excludunt.

QVando autē Sui non ſuperſunt, aut qui loco Suorum habentur, ſed agnatus ſupereſt, hoc eſt, qui integrum ius habeat legitimi, etiam ſi remotiore gradu ſit, plerunque tamen proximiore cognato, potior habetur. Nam patrui nepos, qui quinto gradu eſt: aut pronepos, qui ſexto, auunculo & matertera præferuntur, quamuis tertium gradum obtineant. Toties igitur proximum cognatum aut potiorem eſſe dicimus, aut una cum ijs, qui eodem gradu ſunt, vocari, quoties neque Suus aliquis, aut qui Sui vicem obtinet, extat: neque etiam agnatus vllus ſupereſt. Nam hi in hæreditatibus præferuntur. Hæc dicimus exceptis fratre & ſorore emancipatis. Hæ enim perſonæ circa ius agnationis per capitis diminutionem non læduntur. Sed agnatis omnibus, qui tertio aut remotiore gradu ſunt, præferuntur: ſecundum Anaſtaſii conſtitutionem. Quod igitur ante diximus, plerunque, propter fratres emancipatos dictum eſt. Nam quamuis hi ſecundum veteres ius tantum cognationis habeant: tamen ex dicta conſtitutione prælati ſunt.

§ ameтis.

De succesſione liberorum.

TIT. VII.

ARGVM.

Patronatum olim uetera tum demum Iura ad liberti hereditatem vocabant, cum Suorum hæredum nullus ſupereſſet. At iure deinceps prætorio in liberi bonis dimidia, non modo inſtituto, verum etiam ab inteſtato filio adoptiuo hærede relicto, patrono concedebatur. Eum tamen in poteſtate liberi, aut etiam emancipati, vel in adoptionem dati, ſi modo inſtituti, aut præteriti bonorum poſtulaſſet poſſeſſionem, excludebant.

Hæc habeto veluti pro quadam præuia inſpectione. Cognatio nomen generale eſt: Diuiditur autem in aſcendentes, deſcendentes, & eos qui ex tranſuerſo veniunt. Verum hæ tres cognationum ſpecies, in cognatis ingenuis ſpectantur. Nam in libertinis, aſcendentes non norunt veteres. Nam quomodo, quũ in ſeruitute nati ſint? ac ne eos quidem, qui ex tranſuerſo coniunguntur. Qui enim aſcendentes non habet, neque ex tranſuerſo cognatos habere poteſt, quum hi ex illis intelligantur. Solam igitur habent deſcendentium cognationem, hoc eſt, eorum quos poſt libertatem conceper.nt, & pepererint. His ita præcognitis, videto nunc cætera. Quum diſputatum ſit, de ſucceſſione ingenuorum, conſequens eſt dicere & de ſucceſſione libertorum: ſi libertus inteſtatus decedat, quis ad hereditatem eius vocetur? Et ſi quidem liberos habet poſt libertatem conceptos, ex ordine Suorum hæredum hi vocabuntur. Quod ſi liberi

beri nulli extent, videamus quis si uocandus. Et agnatum quidem dicere non possumus; quoniam parentes libertus non habet, vt in seruitute natus. Atque ideo non sine ratione, & cognatis ex transuerso caret. Nam hi ab illis procedunt. Quando igitur nullus ei agnatus est, lex in agnati locum, patronum subiecit. Quæcunque igitur agnatum a successione defuncti submouent, ea & patronum a successione liberti reijciunt. Liberti igitur liberis extantibus, patrono locus non est. Quoniam autem & facto testamento agnatus hæreditatem nō percipit, ita similiter nec patronus. Olim igitur quantum ad legem XII.Tab. pertinet liberto patronum præterire licebat. Nam ita demum lex XII.Tab. ad hæreditatem liberti aditum dabat patrono, quum nullus suus extabat, nullumque factum erat testamentum. Et quidem quum aliquis liberorum superstes patronum excluderet, poterat: neque enim indignum erat, patronum naturæ cedere. Verum quum adoptiuus filius, vt iura sui hæredis habens, patrono præferretur, id aperte absurdum & iniquum erat, patronum ab adoptiuo filio superatum, liberti successione priuari. Qua de causa Prætor postea edicto suo, huic Iuris iniquitati succurrit: iubens liberum, qui testamentum faceret, dimidiam bonorum suorum partem omnino patrono relinquere. Quod si minus dimidia reliquisset, dabat patrono bonorum possessionem Contra tabulas testamenti liberti, per quam semissem penitus consequebatur. Si vero intestatus libertus decederet, adoptiuum filium relinquēs,

§. Qua de causa.

Prætor dabat patrono poßeßionem Contra tabulas, per quam ſemiſſem accipiebat. Porro naturales liberi patronum excludebant, tum qui in poteſtate erant, tum emancipati. Quinimo & filij in adoptionem dati, ſi modo ex aliqua parte minima hęredes ſcripti erant: ueluti Quum ego libertus eßem, habebam patronum, habebam & filium naturalem hunc in adoptionem dedi. Si igitur teſtamento condito, ego eum ex parte hæredem ſcripſero: aditus patrono præcluſus eſt ad hæreditatem meam. Sin uero præterie ro, nihil obſtabit quominus contra tabulas teſtamenti mei bonorum poßeßionem petere poßit. Liberi igitur mei, ſiue in mea poteſtate ſint, ſiue emancipati, quum aut uoluntate mea, aut Iure hæredes mihi ſunt patronum ſuperant. Voluntate mea, quum hæredes eos ſcripſero. Iure, quum aut inteſtatus decedo, aut teſtamento condito eos prætereo. Nam is, qui in poteſtate eſt, ipſo iure ſubuertens teſtamentum: emancipatus uero bonorum poßeßionem Contra tabulas petens, locum in hæreditate mea patrono non relinquunt. Quoniam bonorum poſſeßionem Contra tabulas nunquam dat Prætor aduerſus liberos naturales. Verum enim uero & poſt hoc Ius Prętorium, quo patrono pſpectum uidebatur, adhuc ſuberat ratio, qua libertis nihil relinqueres patrono. Nam ſi libertus filium naturalem habebat, neque lex Duodecim Tabularum opem patrono ferebat, neque item Prætor naturam reuerens.

ARGVM.

ARGVM.

LEGE Papia, quæ olim patronorum præcipuam curam habere contendit, deinde ab Imperatore temperata, ac certis finibus limitata, hodie eorundem in libertorum fucessione hæc ratio habetur: vt libertis, quorum facultates aureos solidos centum minime pertingunt, libere de his testari vel patrono præterito liceat, qui tamen liberis libertorum superstitibus nullis, ipsis patronatus Iure ex lege XII. Tabul. insolidum hæres futurus est. At si superiores centenario fuerint libertorũ facultates, ijsdẽ defunctis ac testamẽto condito, patrono præterito, si liberi non sint, aut qui exhæredes facti sint, quadrans hæreditatis ab omni onere immunis bonorum possessione contra tabulas petita, principali constitutione tribuitur.

§. Postea.

SEd postea lex Papia iura patronorum adauxit, cautum est enim, vt ex bonis locupletioris liberti (eum uero locupletem definijt qui centum millia sestertium possideret) cui pauciores quam tres essent liberi, siue is testamento facto, siue intestatus mortuus fuisset, uirilis pars patrono conseruaretur. Itaque si contigisset, ut libertus lucupletior condito testamento moreretur, vnum relinquens filium aut vnam filiam, lex Papia vna cum filio aut filia patronum admittebat data ei dimidia parte bonorum defuncti, perinde atque si nullus filius, nullave filia extitisset. Sin autem duos filios duasve filias hęredes scripsisset, in tertiam partem admittebatur. Quum autem tres extabant, expellebatur patronus, propter multitudinem liberorum.

§. Sed nostr.

Et hæc quidem olim. Edita est autem Imperatoris nostri constitutio, quam ut omnibus innotesceret

sceret compendioso tractatu habito, Græca lingua euulgauit. Per quam definijt, ut si libertus libertave minores sint centenarijs, id est, patrimonium habeant minus centum solidis, (sic enim à lege Papinia taxatam centum millium sestertium summam interpretatus est; vt mille sestertij solidum unum faciant) nullum locum habeat patronus, quum testamentum factum est, ad hæreditatem eius. Nam si intestatus decedat, nullos relinquens liberos, tunc patronus ex lege XII. Tabul. hæreditatem eius insolidum habebit. Sin autem maior fuerit centenario, & liberos relinquat, qui ad hæreditatem eius vocentur, vel Iure ciuili, vel honorario (quia sint emancipati) siue unus sit siue plures, cuiuscunque sexus, aut gradus: hi in solidum vocabuntur, patrono & filiis patroni ab eiuscemodi hæreditate repellendis. Quod si libertus, quũ maior esset centenario, nullos moriens reliquerit liberos: tunc si intestato decesserit, patronus aut patrona in solidum hæredes erunt. Sin autem condito testamento patronum aut patronam præterierit, quum liberos non haberet: aut quos habebat exhæredasset, aut quum liberta esset defuncta, quæ filium præterierit, aut libertus defunctus, qui nepotem ex filia iam ante mortua, quoniam (vt scis, & secundo libro a nobis dictum est) in his præteritio loco exhæredationis accipitur: nec possint ij liberi mota inofficiosi querela testamentum subuertere: tunc ex constitutione Imperatoris nostri sanctissimi patrono patronæque data contra tabulas bonorum possessione, non dimidiam partem vt olim,

sed

sed tertiam tantum auferent, aut, quod tertię parti deest, supplebitur, Quoniam forte libertus eos ex vncia, aut sextante vel quadrãte hęredes scripserat. Sic autem per bonorum possessionem contra tabulas tertiam partem capient, vt tamen legata aut fideicommissa ideo præstare non cogantur: non solum extraneis personis, sed ne liberis quidem libertis libertæve, (verum quod ab ipsis relictum fuerit, id cohæres agnoscet,) exhæredatis forsitan, aut præteritis, quando præteritio uim exhæredationis habet: qui si hæredes scripti fuerint, nihil debetur patrono. Et si contingat eum hæredem scribi, legata liberis debentur.

ARGVM.

In libertorum succesſione coniunctorum quoque patroni ratio, nedum patronorum ipsorum habetur: ut hi vel ad gradum vsque quintum ad libertorum succesſionem vocentur, seruata tamen inter ipsos, si non æqualis sit, coniunctionis prærogatiua, cessante hodie omni inter libertos differentia ciuis nomen ex principalis beneficentiâ adepti sint.

MVltos autem & alios casus, ad huius iuris dispositionem necessarios collegit dicta cõstitutio. Et enim sanxit, vt tam patroni patronęq; quam liberi eorum, necnon, qui ex transuerso veniunt ad quintum vsq; gradum, ad libertorum libertarumve successionem vocentur. Si igitur eiusdem patroni patronæ ve, aut duorum patronorum duarumve patronarum, aut etiam plurium extent liberi, is qui gradu proximior est, ad liberti libertæve successionem vocabitur. Veluti, decessit libertus aut liberta nullos habens liberos,

§. Moltos.

nec vllo condito testamentum, quum neq; patronus aut patrona superesset: verum extabant liberi nepos forte & pronepos: nepos uocabitur. Et in capita hæreditas, non autem in stirpes diuidetur. Veluti, vnius patroni duo erant liberi, alterius tres: in quinque partes scindetur successio. Idem & ijs, qui ex transuerso patronum patronamve contingunt, obtinebit, vt & proximior potior sit, & in capita hæreditas diuidatur. Quoniam pene consonantia esse ingenuitatis & libertinitatis iura in successionibus dicta constitutio uoluit. Pene dixi, ideo: quod inter ingenuos & vltra quintum gradum deferantur hæreditates: Libertinorum vero successiones intra quintum gradum cognatorum patroni & patronæ consistant. Et hæc quidem de ijs Libertinis hodie tractamus, qui ciues Romani sunt, quum nec sint alij liberti. Didicisse. n. te opinor ex primo libro, deditiorum & Latinorum iura sublata esse. Porro, quum Latinorum usus adhuc receptus esset, de nulla ipsorum successione agitabatur. Quanuis. n. maxime vt liberi uiuerent, tamen vt serui moriebantur, veluti vna cum spiritu libertatem exuentes. Et quasi seruorū bona eorum a manumissoribus possidebantur, non iure hæreditatis: quoniam seruorum nullas dicere possumus hæreditates: sed iure peculij, idq; ex lege Iunia. Postea factū est. S.C. Largianum, quo cautū fuerat, vt liberi manumissoris non nominatim exhæredati, extraneis hæredibus eius in successione Latini præponerentur. Veluti, manumisi seruū meū, et Latinū feci: mortuus sum institutis hæredibus liberis meis & quibusdam extraneis.

Et

Et lege quidem Iunia si contingat Latinorum mori, liberi mei una cum extraneis hæredibus ad bona Latini venißent. Ex S.C. autem Largiano, soli liberi mei Latini succedent, quoniam nominatim exhæredati non sunt. Post S.C. Largianum venit Traiani Imperatoris edictum quo cauebatur, ut si quis Latinus, inuito aut inscio patrono, Ciuitatē sibi Romanam petijßet & obtinuisset, uiueret quidē ut ciuis Romanus, & omnia ageret quæ ciuiū Romanorum sunt, verum ut Latinus moreretur. Sed Imperatoris nostri constitutio, has conditionum mutationes perosa, quum ut ciuis Romanus uiueret, ac ut Latinus moreretur, & alias quoque difficultates hinc nascentes sustulit, ex positis non Latinis tantum & lege Iunia, & S.C. Largiano, sed etiam edicto Traiani: ut iam omnes liberti ciues Romani sint. Et ita ueluti quadam adiectione siue inuentione, quibus modi Latini olim fiebant, qui manumittebantur, ijsdem & ciuitatem Romanam serui adipiscuntur.

De aſsignatione libertorum.

TIT. VIII.

ARGVM.

Aſsignatio libertorum patronis conceſſa, nō ex teſtamēto ſolum, ab inteſtato quoque fieri poteſt. Ea autem facta id liberis, quibus facta eſt, præſtat, ut ſolus liberto is ſuccedat: cui ille a patrono, aſſignatus eſt. Quód ſi is nullis liberis, cui facta eſt aſsignatio, decedat, ad ſuperſtites liberos.

Qu..m

QVum dictum sit de liberis, dicamus ut in summma de assignatione ipsorum. Scis enim liberos patroni quum parem gradū obtinent, simul pariterq́;, & ex æquis partibus ad successionem liberti paterni venire: Factum tamen est postea S. C. quo placuit patrono plures habenti liberos, licere vt vni eorum libertū assignet. Et deinde mortuo liberto, is solus patroni iura habebit, cui ille assignat⁹ fuerit, & cæteri liberi patroni, qui pariter ad eadem bona venturi erant nulla assignatione interuenien te, iam nullum aditum ad hęreditatē liberti habebūt. Quod si is, cui libertus assignatus fuerit, decedat nullis relictis liberis: tūc cęteri patroni liberi pristinū ius recipiunt, & liberto possūt succedere. Nec tantū libertū, sed ēt libertam. Et nō tātum filio nepotive, sed ēt filię nepti ve assignare permittitur. Porro hęc assignandi facultas ei competit, q duos aut plures liberos ī potestate habet. Quoniam emancipato libertus assignari non potest. Quid ergo, si quis libertum suum filiorum in potestate assignauerit, & deinde quum superuixisset filium emancipauerit? Quærimus an euanescat assignatio? Et Iuliano ac plerisque Iuriscon sultis placuit eam euanescere. Possumus autem assignare, non tantum in testamēto, uerum etiā ab ītestato. Neque etiā, hac in re inuēta sunt solēnia quædam, & formalia uerba. Porro S. C. quod de assignatione libertorum loquitur, imperante Claudio factum est Suillio Rufo, & Hostorio Scapulla Cos. ...

§. Datur.

De

De bonorum possessionibus. TIT. IX.

ARGVM.

Prætori Iuris Ciuilis emendandi, impugnandi, aut quod eidē deest, supplendi atque coadiuuandi comprobādique, olim summa cura fuit;ac proinde in hac potissimū parte, quæ de successionibus est,succesuris anxie prouidere curauit. Nan bonorum possessionem tam ex testamento quā ab intestato adinuenit, quæ decem numero olim fuerunt, ex testamento scilicet,contra & secundum tabulas,reliquæ vero ab intestato tributæ. Eas autem Imperator pressiore numero coercuit, & quod pium ui sum est,principali constitutione sanciuit.

QVemadmodum legis XII. Tabularum inuentum est, vt ex testamento uel ab intestato vocaremur:& qui uocantur,alias efficit,vt existant tamen, quod genus sunt necessarij: alias requirit vt adeant,cuiusmodi sunt cęteri præter hos: sic & Prętor bonorum possessiones inuenit, per quas interdū Ius Ciuile emendat. Neque id solum in intestatorum hęreditatibus, ut dictum est (. Nam quum Ius Ciuile capite minutos,& eorum liberos, necnon & eos,qui ex feminis nascuntur,ignoraret: ipse tertio quodam ordine inuento bonorum possessionem,Vnde cognati,eis dedit) uerum etiam in eorum,qui testamento facto decedunt, erratum legis XII. Tabular.correctum est. Nam si quis moriens alienum posthumum hæredem scribat (scire opinor quis sit alienus posthumus, nempe

is qui

is qui si nascatur, suus mihi, futurus non est) is si natus fuerit, quod ad ius Ciuile, adire non posset : reiecit.n.talem institutionem Ius Ciuile: uerum Prætor ei bonorum possessionem secundum tabulas largitur, & bonorum possessorem eum facit. Sed & Imperatoris nostri constitutio, recte hunc hæredem uult institui, quasi nec Iure Ciuili incognitum. Aliquando Prætor non emendat, sed impugnat Ius Ciuile. Veluti (sicut diximus) quum libertus patronum præterit : Lex XII. Tab. nullum dabat patrono, quasi testamento facto superaretur, aditum ad bona liberti. At contra Prętor bonorum possessionem Contra tabulas commentus est. Hic igitur ex aduerso pugnat. Porro non est Prętor acerbus aut contentiosus: quoniam vbi Ius Ciuile probari in uulgus putauit, non emendãdi, neque impugnandi, sed confirmandi eius gratia, suam iurisdictionem interposuit. Nam si quis recte atque ordine facto testamento, hæres institutus sit, non solum Iure Ciuili adire poterit, sed etiam Prętor ei dat bonorũ possessionem secundum tabulas. Et Ius quidem Ciuile ex lege hæredem facit. Prętor vero & ab intestato bonorum possessorem approbat. Nã suos quidẽ hæredes & agnatos uocat Ius Ciuile : atque vt illi existant, & hi adeant efficit. At uero Prætor cum Iure Ciuili concurrens, illis dat bonorum possessionem Vnde liberi, his bonorum possessionem Vnde legitimi. Atque etiam si maxime bonorum possessionem non petierint, nihilominus hæredes fiunt Iure Ciuili. Sic igitur Prætor aut emendat, aut impugnat, aut comprobat. Emen-

dat

dat: ut in extraneo posthumo. Impugnat, vt in patrono præterito. & comprobat, ut in hæredibus scriptis. Et in ijs, qui ab intestato vocantur, ex primo aut secundo ordine.

§. Quos autem

Quos autem solus Prętor, non etiam Ius Ciuile ad successionem uocat hęredes quidem ipso Iure non facit. Nam hæredis nomen nemini Prętor tribuit: sed aut lex, aut quod legi; vicem habeat. Veluti S.C. aut constitutio Principis. S.C. vt Tertullianum & Orficianum: constitutio Principis, ut Imperatoris nostri constitutio, quæ sororis filiũ in numerum legitimorum retulit. Prętor igitur hæredem non facit, sed data bonorum possessione loco hæredis eum constituit: & bonorum possessorem efficit, sic ut utiliter & experiri possit & conueniri.

§. Ad huc.

Neque uero iam dictas bonorum possessiones tantum Vnde liberi, Vnde legitimi, & Vnde cognati inuenit Prętor: sed etiam alias plurimas, quum unus eius sit scopus: ne quis sine successore moriatur. Nam angustissimis finibus conclusum a lege duodecim Tabularum ius percipiendarum hæreditatum, Prętor ex bono & ęquo dilatauit.

Porro bonorum possessiones alię ex testamento sunt, aliæ ab intestato. Et ex testamento quidem sunt hæ duæ. Prima, quæ Contra tabulas dicitur: quam Prætor liberi præteriti pollicetur. Secunda quæ Secundum tabulas vocatur: quam omnibus Iure scriptis hæredibus largitur. Et quum eas primas fecisset, quæ ex testamento dantur, ad eas transiit, quæ ab intestato locum haberent. Ac primo loco suis hæredibus: & ijs qui

inter

inter suos hæredes connumerantur (dico autem emancipatos) bonorum possessionem dedit, quæ uocatur, Vnde liberi. Secundo loco ab intesta tó ijs dedit bonorum possessionem Vnde legitimi, qui Iure Ciuili ad hæreditatem defuncti vocan tur: ut agnatis, & patrono liberisque eius in bonis liberti libertæve. Et ijs qui ex S.C.Tertul liano, uel Orficiano, aut Principum constitu tionibus ius ab intestato percipiendarum hæredi tatum habent. Tertio loco proposuit bonorum possessionem Vnde decem personæ: per quam ex traneo manumissori liberi capitis, decem perso nas cognatorum prætulit, parentum, liberorum, & eorum qui ex transuerso veniunt vsque ad se cundum gradum. Quid autem id sit, dicere ne cesse est, quamuis in usu communi non versetur. Si tibi ego filium meum quem emancipassem, in primum & secundum & tertium mancipium de dissem: tuque eum manumisisses, & sui iuris fecis ses: propter libertatis dationem iura legitimæ successionis in eo habebas ad similitudinem patro ni. Et si contigisset vt hic manumissus, intestatus decederet, tu omnibus cognatis præferebaris. quip pe qui, vt dictum est, iura legitimi haberes pro pter libertatem: & cæteri omnes cognati essent propter capitis diminutionem. Verum quia ini quum erat ob solam, & nudam libertatem om nibus cognatis te præferri: ideo Prætor decem personas uocauit, quæ in successione ab intestato præferri tibi debeant. Filium, filiam, nepotem, ne ptem, siue ex filio sint, siue ex filia patrē, matrem, auum, auiam, siue paterni sint, siue materni: fra-

trem

trem & sororem. Hoc igitur extraneo manumissori prætulit, dans ei bonorum possessionem, Unde decem personę. Ex numero.n.eorum qui petere possent, nomen bonorum possessio hæc accepit. Quarto loco, bonorum possessionem, Unde cognati. Quinto loco, pollicitus est bonorum possessionem, quam, Tanquam ex familia uocant. Est autē huic locus, in casu huiuscemodi. Libertus sine liberis sineq; testamento decessit, quum neque patronus superstes esset. Agnati patroni ad bona liberti veniunt per bonorum possessionem, Tanquam ex familia. Sexto loco inuenit eam, quam patrono patronæque dedit parentibusque eorum, & liberis: & vocauit, Unde liberi patroni, & patronæ, & parentes eorum. Nam si libertus decesserit: & patronus vel patrona liberive eorum per bonorum possessionem, Unde legitimi, venire voluerint, & tempora petendi præterierint, (nam vnaquæque bonorum possessio certo tempore circumscripta est, vt infra latius docebimur) neque rursum eam petierint, quæ, Tanquam ex familia vocatur: per hanc bonorum possessionem venire possunt, aut patroni ipsi, aut liberi eorum, si ipsi non supersit: aut parentes patronorum patronarum ve. Septimo loco inuenit eam, quæ, Unde vir & uxor dicitur. Nam si aut vir aliquis aut mulier aliqua sine testamento decedat, neminem relinquens qui ex aliqua dictarum bonorum possessionum, ad successionem eius vocetur: tunc locus fit huic bonorum possessioni. Et uir uxori, uxorque viro succedit. Octauum locum obtinet inter bonorum possessiones, quæ ab intestato dantur,

ea quæ,

ea quæ, Vnde cognati manumissoris dicitur. Nã si libertus intestatus decedat, nec patronum habens, neque patroni liberos, neque etiam agnatos, cognati patroni ex hac parte bonorum possessionem petunt. Et has quidem bonorum possessiones Prętor inuenit, duas ex testamento, & octo ab intestato. Verum Imperator noster sanctissimus, nihil intactum inexcusumque relinquens: ea, quæ emendatione indigere videbantur, in melius trãstulit, atque eam quidem, quę Contra tabulas dicitur, eamq; item quę Secundum tabulas, vt necessarias, in suo habitu reliquit. Nec non & ex ijs quę ab intestato dantur, eam quę, Vnde liberi, eamq; quæ, Vnde legitimi. Quę autem tertio loco posita est inter eas quę ab intestato dantur, & quinto quantum & ad eas quę ex testamento ac uocatur, Vnde decem personę: eam ex numero bonorum possessionum sustulit, breui ratione superuacaneam esse ostendens. Quum enim pręfata bonorum possessio decem personas cognatorum (sicut dictum est) extraneo manumissori preferret, constitutio autem præfati Imperatoris, quam de emancipationibus conscripsit omnibus patronis, & manumissoribus pręsumptionem contractæ fiducię in manumissionibus dederit: sic ut ipsa emancipatio tacite id in sese habeat: merito & pręfata bonorum possessio pro superuacua habenda est: quũ extraneus posthac manumissor nullus intelligatur. Sublata igitur bonorum possessione Vnde decem personę, quæ quinta erat numero, bonorum possessionem, Vnde cognati, quę prius sexta erat in ordine, quintam fecit.

Porro

Porro eam bonorum possessionem quæ septimo loco erat, tanquam ex familia, eamque quæ octauo, Vnde liberi, patroni patronæque, & parentes eorum: vtranque inutilem fecit, in sacra sua constitutione, quam de Iure patronatus composuit. Quum enim ad similitudinem successionis Ingenuorum & Libertinorũ successiones redegisset: eas vsque ad quintum gradum coarctando vt aliquid esset inter Ingenuos, & Libertinos differentiæ: contentos esse eos voluit bonorum possessionibus, Contra tabulas: & Vnde legitimi, & Vnde cognati. Ex quibus hæreditatem liberi ab intestato cognati patroni sibi uindicare possunt: omni scrupulositate, & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum sublata.

§. Cũq; antea.

Noua autem bonorum possessione, quæ Vnde vir & uxor dicitur, sexto loco posita, decimam bonorum possessionem, qua erat, Vnde cognati manumissoris, pro superuacua haberi voluit, propter rationes in dicta constitutione de Iure patronatus enumeratas. Ita ut iam sex tantum sint ordinariæ bonorum possessiones: duę ex testamento, Contra tabulas, & Secundum tabulas, & quatuor ab intestato, Vnde liberi, Vnde legitimi, Vnde cognati, & Vnde vir & vxor. Sequatur tamen eas, & septima bonorum possessio, quam optima ratione Prætoris introduxerunt: ex ultima edicti sui parte ijs eam pollicentes, quibus eam dari aut lex aut Senatus Consul. aut constitutio Principis iusserit. Hanc autem neque ijs, quę ex testamento

§. Aliam.

§. Septima

dantur, neque ijs quę ab intestato, perpetuo posses annumerare. Sed vt extremum auxilium & prætor ordinem inuentum, eam Prętores dare, quũ necesse fuerit, solent, alias ex testamento, alias ab intestato. Porro nomen ei tale est, Quibus vt detur, uel lege, vel S C. vel Principis constitutione comprehensum est. Potes & aliud ei nomen dare ac vocare, Quibus ex legibus.

ARGVM.

Quas bonorum possessiones Prætor, introduxit, eisdem certo definitoque tempore cõclusit, nedum in capessenda hæreditate inter personas disparis gradus mora sit, suis actionibus experiundi creditoribus occasio præcidatur, ac proinde his per moras fraudentur. Sicque parentibus ac liberis tum naturalibus, tum adoptiuis anni spatium ad bonorum possessionem ex testamento, uel ab intestato prout competit, petendam, indulsit, agnatis vero ac cognatis, & deinceps extraneis centum dierum moras concessit. Eius autem qui intra hæc tempora non petierit, portio his, qui eiusdem gradus fuerint, accrescit: quibus deficientibus reliqui secundum gradus prærogatiuam uocantur.

§. Cũ igitur

Qvum igitur multas bonorum possessionum species Prætor introduxerit, easque per ordinem disposuerit, & in vnaquaque bonorum possessione, nonnunquam multæ supersint personæ dispari gradu: ne actiones creditorum longius differantur, sed ut habeant, quos conuenire possint: ut ne facile in possessionem bonorum defuncti mittantur, & ita indemnitati suę consulant huiusce rei gratia, Prætor vnamquanque bonorũ possessionem certo tempore conclusit: quo elapso ijs, qui sequuntur, locus fit. Parentibus igitur liberisque

que, tum naturalibus tum adoptiuis, anni spatiũ dedit Prætor ad petendam bonorum possessionem ex testamento vel ab intestato sibi competentẽ: hoc autem tempore præterito bonorum possessionẽ sibi competentem amittunt. Cæteris vero agnatis, vel cognatis aut extraneis spatium centum dierũ dedit. Et si intra hos centum dies bonorum possessionem sibi competentem agnoscere neglexerint, tunc siquidem sunt alij eodem gradu, pars non petentis illis accrescit: sin autem nullus ex eodẽ gradu præcedit, qui sequenti gradu sunt, veniunt veluti per successionem: perinde atque si is, qui præcessit, nec petijt ex eo numero non fuisset.

§. Si quis itaq;

Quum delata mihi esset bonorum possessio, & ego eam intra annum petere deberem, quia ex parentibus eram aut ex liberis: vel intra cẽtum dies, quia alius quispiam eram: repudiaui eam. Non dicimus expectandum esse, quoad tempus quod vel anno deerat vel centum diebus prætereat, vt sequenti locus tunc demum fiat: verum statim cæteri, qui sequenti gradu, aut ordine sunt, ad bonorum possessionem vocabuntur.

ARGVM.

Ad petendum bonorum possessionem tempora vtiliter connumerantur, non autẽ continenter supputantur, præsertim ei, qui eam sibi competere sciuit. Cæterum ei, qui ignorauit, aut cum sciret, maiori negotiorum necessitate districtus petere non potuit, huiusmodi tempora non current. Et qui bonorum possessionem petere aut agnoscere uoluerit, libere, ut uolet, citra iuris solennitatem, id efficere potest.

6. Impetenda.

T Empus bonorum possessionis petendæ, vtile est non continuum, hoc est illi currũt dies bonorum possessionis, qui eam sibi scit competere, & eam petere potest. Si enim aut nesciuit ad bonorum possessionem defuncti se vocari, aut ignorauit aliquem cognatorum defunctum esse; aut quũ hæc sciret, petere tamen non potuit, quod maiori necessitate distineretur tempora ei bonorum possessionis non current. Et olim quidem petendę erãt, & in petendo consistebant bonorum possessiones: ac necesse erat Prætorem adire, & specialiter dicere: Da mihi hanc bonorum possessionem: Sed hodie constitutionibus principum effectum est, vt quocũque modo is, cui bonorum possessio competit, intra statutum tempus ostenderit se dictam bonorum possessionem admittere, plenissimum habeat eius beneficium.

De acquisitione per arrogationem. TIT. X.

ARGVM.

Arrogati bona, quanquam olim arrogatori omnia acquirerẽtur, his solum quæ capitis minutione pereunt exceptis: hodie tamen principali constitutione solus ipsi bonorum adscititiorum arrogati usufructus acquiratur: vt conditionis melioris nõ sit is, quẽ ius Ciuile patrem, quã quẽ natura fecit.

D ICTVM est de duob⁹ ꝑ uniuersitatẽ acquirẽdi modis: de hęreditate, quę vel ex testamento vel ab intestato ad nos pertinet. Deinde & de bonorũ possessione, quæ & ipsa

ipsa similiter vel ex testā, uel ab itestato nobis defer tur. Dicamus, & de tertia p uniuersitatē acqsitione. Hæc aūt neque lege duodecim Tabularū, neque edicto Prætoris inuēta: sed eo iure, qd sine scripto et ex apphatione prudētū receptū est, introducta est in communem ciuitatis usum. Nā longe aliud est lex, & aliud ciuilis usus. Quoniā lex est, quæ propriā habet appellationem, ut lex duodecim Tabularum, lex Ælia Sentia, lex Furia Caninia, lex Falcidia. Vsus uero ciuilis est approbatio prudentium nulla scriptura constans, quum quid primum sine scripto indictum est, deinde per usum longius productum: & ad extremum, quum prudentes id utile esse indicassent, approbatione sua confirmarunt: veluti, Ecce si paterfamilias in arrogationem se dederit, omnes illius res corporales & incorporales, quę ei debentur, arrogatori antea quidem acquirebat, dominum eum rerum suarum faciens: ijs exceptis, & quæ per capitis diminutionem pereunt, cuiusmodi est operarum obligatio, (quid autem id sit, infra dicemus) & ius agnationis, nam iure agnationis propter capitis diminutionem ad superiorum agnatorum hęreditatem non vocabatur. Vsus enim & usufructus, quanuis olim hoc quoque modo extinguerentur, Imperatoris tamen nostri constitutione prohibitum est, ne minima capitis diminutione perirent. Sed idem ille sanctissimus noster Imperator, acquisitionem hanc, quæ per arrogationem fiebat, in angustum contraxit, similem eam faciens acquisitioni naturalium parentum.

 Quoniam

Quoniam neque naturali, neque adoptiuo patri quicquam vltra usumfructum in ijs rebus acquiritur, quas liberi extrinsecus, & non ex re patris acquirunt.

ARGVM.

Arrogati hæreditas ad arrogatorē, nisi hi, qui ipsi de Iure præferūtur, supersint, defertur, nec pro nominibus ante arrogationem contractis proprio nomine recte conuenitur, filij autem nomine utiliter impeditur.

§. Mortuo.

SI contingat, ut is, qui in arrogationem acceptus est, apud arrogatorem, inque adoptiua familia decedat: & rerum dominium in arrogatorem transit, nisi supersint aliæ personæ, quę ex constitutione Imperatoris nostri, patri in successione earū rerū, quæ acq̄ri non possunt, præferantur.

§. Sed ex diuerso.

Sin autem is, qui se in arrogationem dedit, debeat aliquibus, ipso quidem Iure, & stricta ratione, arrogator pro eo non tenetur. Quomodo enim ex eo quod alius contraxit, cum alio agetur? Sed nomine filij agetur cum eo: et si nolit eum defendere, facultas datur creditoribus: ut authoritate competentium magistratuum, bona, quæ filij adoptiui cum usufructu futura erant, si sese in arrogationem non dedisset, in possessionem suam redigant, & legitimo modo ea disponant.

De eo cui libertatis causa bona addicuntur.

TIT. XI.

ARGVM.

Testatoris in testamento libertates relinquentis, si hæreditas ab hærede scripto non adeatur, ac proinde

inde ruituræ sint libertates ipsæ: potest idem, cui & libertas relicta est, aut alius quispiam colore cō seruandarum libertatum quæsito, defuncti bona si bi addici petere, & satisdato creditoribus de suo recipiendo, hæreditatem apprehendere, eiusdemq; creditoribus quatenus defuncti facultates ferent satisfacere. Et quibus libertas directo aut per fidei commissum relicta fuerat, hi liberi mox fient, quā libet à fisco bona intercepta fuerint. Quo fit ut eo dem vno remedio simul & defunctorum uoluntati & libertati, & simul creditoribus consulatur.

EST & quarta species acquisitionis per uniuersitatem, noua admodum, & veteribus ignota, ex constitutione D. Marci inuenta. Nā si hi, qui libertatem æcceperunt in testamento, ex quo nemo hæreditatem adit, libertatum conseruandarum causa bona sibi addici petant, id assequentur, quemadmodum dicta Marci voluit constitutio, quam ad Popilium Rufum scripsit in hac specie. Verginius quidem Valens testamento condito, & Titio hærede instituto, seruis suis libertatem reliquit, quum & creditores haberet. Is qui hæres scriptus erat, hæreditatē adire noluit. Futurum erat, vt creditores in bona mitterentur, et ea sicuti uellent disponerent: vnus aliquis eorum, qui libertatem in eo testamento acceperat, nomine Popilius Rufus, bona sibi volebat addici: ut & libertates conseruarentur, & creditores danno non afficerētur. Aditus igitur Marcus Imperator, in hunc modum rescripsit: Si Verginij Valentis, qui quibusdam testamento suo libertatem adscripsit, hæreditatem is, quem hære-

dem scripserat, non vult adire, & ex hoc periculum est, ne bona à creditoribus distrahantur: aditus competens iudex, ab eo, qui libertatem in eo testamento accepit, & sibi bona conseruandarum libertatum gratia cupit addici, rationem desiderij eius habebit, & bona ei addicet. Sic tamen, vt & directæ libertates, & ea, quæ per speciem fideicommissi relicta sunt, præstentur. Dummodo ante omnia datis fideiussoribus, aut aliter idonee, securos faciat creditores, de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et hi quidem, quibus directa libertas data est, perinde sunt liberi, ac si hæreditas ab hærede scripto adita fuisset, hoc est, Orcini fiunt liberti. In ijs autem quibus fideicommissaria libertas relicta est, is, cui bona addicta sunt, factum manumittentis supplebit, & ipsius scilicet fient liberti. Potest autem is, cui bona addicuntur, dicere: Non aliter mihi volo bona addici, nisi hac conditione, vt & ij, qui directas libertates habent, mei liberti fiant. Hoc enim proponens audietur, & postulationem eius confirmat Imperator: duntaxat, si ij, quibus directa libertas debetur, consentiunt. Sed & illud eadem constitutio ad confirmationem suæ humanitatis adijcit. Ait enim, Si nullo adeunte, fiscus vt vacantia, bona defuncti occupare voluerit, non aliter ea capiet, quam si libertatem ijs, qui testamento manumissi sunt, præstet: & defuncti seruetur voluntas ijs, qui, si hæreditas adita fuißet, eam consecuti fuissent.

Præsens rescriptũ non libertatibus tãtũ subuenit,

nit, verum etiam defunctis: ne bona eorum a creditoribus possideantur, & veneant. Bonis enim vni eorum, qui libertatem acceperunt, per occasionem conseruandarum libertatum addictis, cessat bonorum venditio: quoniam idoneus defuncto defensor inuentus est, qui securos, de solido quod debetur soluendo, creditores faciat.

§. hoc rescripti.

ARGVM.

Bonorum libertatum conseruandarum causa addictio, tum demum locum habet, cum aut ex testamento, aut abintestato, libertates relictæ fuerint. Et licet qui semel hæreditatem repudiarit, restitutione petita, eam rursus adire queat, bonorum tamen semel addictio facta, libertatesque datæ minime reuocabuntur. Et quæ inter uiuos libertates datæ fuerint, bonorum addictionem fieri non impedient: quanquam de his cōtendi possit, num in fraudem data sint creditorum.

§. Imprimis

IN primis hoc sciendum est, tūc locum esse huic rescripto, quū libertates testamento datę sunt. Quod ergo si quis intestato decedens codicillis libertates dederit, neque ab intestato quisquā hæreditatem adierit? Et huc quoque sententia constitutionis trahenda est. Sin autem quis testamento facto decedat, nec testamento libertates, sed codicillis relinquat: dubium non est: quin & hic constitutio locum habeat. Tunc autem constitutionis uerba locum ei ostendunt esse, quum nemo ab intestato successor existit: ergo quam diu incertum est an existat quis, an non existat cessat constitutio: quum vero certum fuerit, neminem

R 5 *aditurum,*

aditurum, tunc coſtitutio vires ſuas explicat.

§. Si is qui. *Deceſſit aliquis, libertatibus in teſtamento relictis, minor quiſpiam vigintiquinque annis ad hæreditatem huius uocabatur: abſtinuit ab hæreditate. Locuſne eſt conſtitutioni? an vero quoniam per in integrum reſtitutionem ad hæreditatem redire poteſt, ceſſat conſtitutio? Et dicimus recte ex conſtitutione petenti bonorum addictionem fieri: quamuis is, qui ab hæreditate abſtinuit, poſſit deinde penitentia acta per in integrum reſtitutionem adeam redire. Quid ergo ſi poſt addictionem bonorum & præſtitas iam libertates, adoleſcens in integrum reſtitutus hæreditatem recuperauit? an libertates, quę ſemel competierunt, reuocabuntur? Nequaquam.*

§. hæc conſtitutio. *Hæc præſens conſtitutio conſeruandis libertatibus introducta eſt. Si nulla igitur libertas relicta eſt, tractatus eius non procedit. Titius, quum creditores aliquot haberet, ſeruos ſuos inter viuos manumiſerat, alijs mortis cauſa libertates dedit: dicendo inter manumittendum: Liberos vos eſſe volo niſi ab hoc morbo liberatus fuero. Mortuus eſt Titius. Creditores volebant reuocari libertates, dicentes in fraudem ſui eas datas fuiße. Hi, qui manumiſſi erant, bona ſibi petebant addici creditoribus de indemnitate promittentes. Audient hæc dicentes: quamuis verba conſtitutionis ad hunc caſum non pateant.*

§. Sed cũ multas. *Sed quum multas diuiſiones huic iuri Imperator noſter ſanctiſſimus videret deeſſe conſtitutionem edidit per quam perfectiſſimum eſt Ius huius ſucceſſionis effectum. Porro diuiſiones eiuſcemodi,*

modi, ipsa constitutionis illius verba docebunt.

De successionibus sublatis, quæ fiebant per bonorum venditione & ex Senatusconsulto, Claudiano.

TIT. XII.

ARGVM.

Sublatis, quæ olim per bonorum venditiones, & ex Senatusconsulto Claudiano fiebant, successionibus, hodie per vniuersitatem acquirendi modos sanctissimus Imperator quatuor reliquit: nimirum hæreditas bonorum possessio per arrogationem, & bonorum libertatem conseruandarum causa addictionem. Formula autem, qua in iure olim bonorum venditiones fierent, hic egregiè simul & doctè traditur.

ANte eam per vniuersitatem acquisitionem, quam proximo titulo explicauimus, erant & aliæ per vniuersitatẽ acquisitiones. Quod genus fuerit, Bonorum emptio: quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages multosq; circuitus fiebat. Et tunc locum habebat, quando iudicia ordinaria in usu essent: hoc est, cum vno tantum tempore conuentus haberentur. Porro de conuentu, libro primo abunde dictum est. Hodie vero quum iudicia sint extraordinaria, & quouis tempore exerceantur: non iniuria & bonorum venditiones in desuetudinem abierunt. Et cum pluribus debere quem compertum est, officio iudicis continetur, vt creditoribus bona communis debitoris possidere permittat,

Atque ex eo tempore, præfatæ præscriptioni talia quædam addebant, Verbigratia, Ea quicunque emerit, creditoribus in dimidiam partem eorum, quæ ipsis debentur, respondere debet: sic, vt cui centum aurei debentur, accipiat quinquaginta: & cui ducenti, accipiat centum. Atque quum post hæc, statutum tempus præterisset, tunc emptori patrimonium debitoris addicebatur. Et vocabatur is, qui emerat, bonorum emptor. Actionesque omnes, quæcunque ei vel contra eum, qui passus erat bonorum venditionem, competebant, hæ in bonorum emptorem transferebantur, & vtiliter vel experiebatur, vel conueniebatur: sicut & bonorum possessor. Vterque enim successor Prætorius est. Sed quemadmodum iam ante dictum est, omnes illæ ambages otiosæ sunt atque inutiles, quoniam iudicia sunt extraordinaria.

§.Erat

Erat & alia per vniuersitatem acquisitio, quæ inuenta fuit ex Senatusconsulto Claudiano. Nam si libera mulier serui mei amore accensa, impedimento fuisset, quo minus frequenti diligentiq; eius opera ministerioq; vterer: licebat mihi denuntiationem coram septem testibus ad eam mittere, monendo ac iubendo, ut a seruo meo abstineret. Si non parebat denuntiationi primæ, nec abstinebat, licebat & secunda denuntiatione vti. Et quum illa nihil de consuetudine sua mutaret, denuntiabam ei & tertium. Si neque tunc a seruo meo se continebat: profitebar, ac proferebã denuntiationes meas apud Prætorem aut Præsidem, qui interloquutione sua, eam

mihi

mihi in seruitutẽ dabat: & dominus efficiebar, non mulieris tantum, sed etiam omnium bonorum eius. Id quum Imperator noster religiosissimus temporibus suis indignum iudicasset, sustulit, & e ciuitate sua eiecit, neque Digestis suis passus est inseri. Sic igitur quatuor sunt per uniuersitatem acquisitiones, hæreditas, bonorum possessio, per arrogationem, & bonorum addictio libertatum conseruandarum causa. Et hæ adhuc in communi usu uersantur. Sublatæ autem duæ sunt, & ex Senatusconsulto Claudiano in seruitutem redactio.

De obligationibus.

TIT. XIII.

ARGVM.

Absolutis, ac perfecte Iuris ciuilis partibus prioribus duabus, de personis nempe atque rebus, traditis, nunc ad tertiam partem transiturus, quasi viam præmuniturus, prius de obligationum vi atque natura tractat, vt inde velut fonte & actionum primaria materia ad ipsas actiones, sit huius studij candidatus non modo paratior, sed instructior quoque. Et quoniam hic titulus, aut finiendo, aut diuidendo procedit, argumento summario nõ eget.

QVum de rebus dictum sit, transeamus nunc ad obligationes. Atqui, possit aliquis ordinem hunc reprehendere, & dicere, nos præter quàm promissum est, de obligationibus disputationem instituere. Nam quum libro primo dissereremus, circa quot Ius Ciuile Romanorum versaretur, diximus id omne esse in his, in personis, in rebus, & in actionibus. Quum igitur

igitur tractauerimus de personis, disseruerimus item de rebus, consequens erat de actionibus dicere. Quomodo igitur relictis actionibus, ad obligationes deflexìmus? Verum defensione hic ordo nõ caret. Nam, qui de obligationibus tractat, paulatim taciteque & de actionibus tractat: Quoniam actionum matres sunt obligationes. Defensa ordinis nostri ratione, dicamus quid sit obligatio. Obligatio est Iuris vinculum, quo quisque soluere, quod debet, cogitur, secundum ciuitatis nostræ iura. Nouiße enim te opinor, non omnem debiti solutionem validam & vtilem esse per sese, nisi secundum iura fiat. Id autem dixi ueluti per obscurum significans, ea quæ vel pupillo soluuntur, vel pupillus ipse soluit. Nam & tutoris authoritatem interuenire oportet, aliquando etiam alia obseruari debent. Omnium autem obligationum summa diuisio in his est: Nanque aut Ciuiles sunt aut Prætoriæ. Ciuiles quidem, quæ aut legibus inuentæ, aut Iure ciuili comprobatæ sunt. Prætoriæ vero, quas Prætor ex sua Iurisdictione constituit: quæ & Honorariæ uocantur. Et hæc quidem prima diuisio est. Sequens diuisio hæc est, quæ in quatuor species scinditur. Aut enim ex contractu sunt, aut ex quasi contractu, aut ex delicto, aut ex quasi delicto. Porro prius est, ut de ijs disseramus, quæ ex contractu sint. Contractus autem est, duorum plurium ve in idem conuentio & consensus ad costituendam obligationem, & vt alter alteri fiat obnoxius. Quatuor autem ex contractibus species obligationum nascuntur, quoniam aut re contrahuntur, aut verbis, aut literis,

§. Omnium.

§. Sequẽs.

§. Prius.

ferrum, cera, pix, stannum. Mensura, veluti oleũ, vinum, frumentum. Numero, vt minuti numi. Et (vt vno verbo rem totam concludam) quascunque res aut numerando, aut metiendo, aut appendendo in hoc damus, vt accipientis fiant: non vt eadem nobis reddantur, sed aliæ eiusdem naturæ & qualitatis. Vnde & mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, vt de meo tuum fiat. Ex hoc autem contractu nascitur actio, quæ dicitur Condictio.

ARGVM.

Indebitum quoque errore solutum, accipientem re etiam obligat, quem errore deinceps comperto, ad soluti indebite restitutionem indebiti cōdictione conuenire licet. Ad mutui uero repetitionem, mutui condictio competit. Pupillus tamen tutoris authoritate non interueniente, non magis ex indebite soluto re obligatur, atque ex mutuo, quod cū pupillo subsistere nequit.

Inter obligationes, quæ re contrahuntur, est & Indebitum. Nam si quum ego me tibi debere putarem centum solidos: eos tibi per errorem soluero, dominum te facio. Sed postea cognita ueritate possum eos recipere, per actionem condictitiam. Nam agens dicam, Si appareat hunc dare oportere. Sed & mutuum repetens agam actione condictitia, (vt dictum est) ijsdem vtens uerbis. Sed altera dicitur condictio mutui, & altera condictio indebiti. Quoniam in vtroque factum numerationis procedit. Neque hæc sola est communio condictionis mutui & indebiti, verum etiam illa: Pupillus) vt dictum est

§. I. Is quoque

est libro secundo) sine tutoris authoritate mutuo accepto, non obligatur: neque etiam si indebitum ei soluero tutore non præsente, condictione indebiti mihi tenetur. Et in his quidem communio est: in illo autem differentia, quód condictio mutui ex contractu constituatur. Nam mutuum do, vt tu mihi obligeris. Condictio vero indebiti, nullum in sese contractum habeat. Quis enim contractum vocet, quum animo debitum agnoscentis & obligationem dissoluere volentis, erroneam solutionem facio, non ut obligationem constituam?

ARGVM.

Commodato acceptum re obligationem parit, sicuti & mutuo captum. At inter hæc differentia est, quòd in illo dominium non transferatur, in hóc sic. Ad hæc qui mutuum accepit, quocunque casu res interuersa fuerit, aut perierit, obligatus permanet: in commodato non æque, licet in re custodienda exactissimam diligentiam, præstare debeat. At de fortuitis, si non culpa præcesserit, mini me tenetur. Hoc præterea in se, commodatum habet, vt gratuitum sit, mercede autem constitutæ commodationem amplius non retinebit.

§. Itẽ is cui.

INter obligationes quæ re contrahuntur, refertur & commodatum. Nam si quis me rogarit, ut librum meum sibi commodem, & ego commouerim: ecce factum subsequutum est, & obligationem, quæ re contrahitur, peperit, & commodati actio nascitur. Sed longe distat commodatum a mutuo. Nam in mutuo dominium transfertur, in commodato non transfertur: & ob id, de ea re ipsa restituenda tenetur is, qui vtendum accepit. Est & alia differentia: Nam is, qui mutuum accepit,

pit, ueluti, incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumve incursu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui vtendum accepit sane quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare iubetur, nec sufficit ei, tantam diligentiam rei commodatę adhibuisse, quantam suis rebus adhibet: sed quantam alius quispiam diligentior adhibere posset. Si tamen maiore vi, hoc est, fortuito casu rem commodatam contingat perire, non tenebitur: si modo non ipsius culpa is casus interuenerit. Vnde si commodauerim tibi librum, tuque peregre profectus eum tecum tuleris, & hostium prędonumve incursu amiseris: non dubium est, quin ad eius restitutionem teneearis. Nec enim decebat eum, præter meum consensum tecum peregre ferre. Commodatum gratuitum esse oportet; hoc est, gratis commodanda est quæq; res, nulla data mercede ac ne constituta quidem. Mercede enim constituta aut data, locatus tibi esse libri vsus videtur: nec amplius id commodatum uocabitur. Commodatum enim (vt dictum est) gratuitum esse oportet.

ARGVM.

Obligatio re quoque ex deposito & pignore contrahitur: at depositarius de dolo, creditor vero ob pignus acceptum de leui culpa tenetur. Et electi in deposito negligentia, eligenti imputanda est.

§. Præterea.

INter obligationes, quæ re contrahuntur, est & depositum. Nam si ego rem meam apud te deponam; re mihi obligaris, & teneris actione depositi: quam aduersus te habebo, ipsum depositum repetens. Id autem solum cauendum est, nequid dolo in re deposita cõmittas: sin uero desidia tua,

aut

aut negligentia deterior facta fuerit, non teneberis eo nomine: quemadmodum neque si per negligentiam tuam furto sublata fuerit. Quia qui negligenti amico rẽ suam custodiendam tradidit, suam stultitiam accusare debet. §. Creditor. *Quum centum ego solidos a te mutuo accepissem, seruum tibi meum in causam pignoris tradidi. Re mihi obligaris, & teneris actione pignoratitia, per quam post debiti solutionem, tu mihi rem ipsam restituere cogeris. Porro in vtriusque commodum & vtriusque gratia pignus inuentum est, tum mea qui mutuor: tum tua, qui mutuas. Et mea quidem, quia tu accepto pignore libentius mihi credis centum illos solidos. Tua autem, quia per retentionem pignoris causa crediti tui in tuto est. Itaque ob eam rem, quia scilicet id lucrari videaris, quod de indemnitate consultum tibi sit, exactam diligentiam custodiendo pignori adhibere debes. Quòd si quo fortuito casu pignus perierit, non tenebitur creditor, sed abhuc creditum sine impedimento repetet.*

De verborum obligationibus.

TIT. XV.

ARGVM.

Verbis obligatio tum contrahi dicitur, cum nobis fieri darive stipulamur, interrogatione ac respõsione apte commodeque intercedentibus. Ex ea autem actiones duæ proficiscuntur, cer-

ti sci-

ti scilicet condictio, &, si quid incertum in stipulationem deductum sit, ex stipulatu actio. Quibus autem uerbis stipulatio hodie fiat, nihil omnino refert, si modo contrahentes se mutuo intelligant, & eorum consensus intercedat.

*Q*VVM dictum sit de obligatione quæ re contrahitur, dicamus & de ea, quę verbis. Verbis autem contrahitur obligatio, ex interrogatione & commoda responsione: quum quid fieri, aut dari stipulamur. Dari: vt Promittis mihi dare centum aureos? Fieri: ut, Promittis mihi ędificare domum? Porro ex uerborum obligatione duæ actiones proficiscuntur, Condictio. & Ex stipulatu. Et si quidem certum est, & apertum, stabileq;, et statutum, quod in stipulationem deductum est, competit certi condictio. Dixi enim, Promittis mihi dare hūc fundum aut hunc librum? Quód si incertum sit, ut si dixerim, Promittis mihi dare, quæ in arcula illa sunt, aut quæ in horreo illo habes? tunc nascitur actio ex stipulatu. Stipulatio autem inde appellata est, quód apud ueteres stipulū firmū diceretur: forte a stipite In obligatione verborum talia olim verba fuerūt tradita, ꝓ quæ stipulationes fiebāt. Spondes? spondeo. Promittis? promitto Fide promittis? fide ꝓmitto? Fideiubes? fideiubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam. Nec intererat, Latine, an Græce, an quauis alia lingua, ueluti Syrorum aut Aegyptiorum stipulatio conciperetur.: duntaxat, quum uterq; contrahentium eius lingua intellectum habebat. Nec uero necesse erat utrumq; eadem

§. In hac re

dem lingua uti, verum sufficit conuenienter ad interrogationem dari responsum. Veluti, si me Latine interrogaris, Promittis? possum Græce dicere ομολογων. Aut contra, si mihi Græce dixeris, ομολογεις? possum Latine respondere, Promitto. Possunt etiam duo Græci Latine obligationem verbis contrahere, quod genus est illud, Promittis? Promitto. Sed hęc quidē solennia verba olim usu fuerunt. Postea autem edita est Leonis constitutio, quæ stipulationum solennibus verbis sublatis, consensum ab vtraque parte & consonantem intellectum intercedere requirit, nulla desiderata verborum obseruatione.

ARGVM.

Stipulatio omnis aut pure, aut in diem, aut sub conditione cōcipitur: quæ pure cōcepta est, petitionē statim parit. At in ea quæ in diem collata, & si res in stipulationem deducta, mox cū promissa est debeatur, ante diē tamē collapsum peti nequit. Cæterū si ad uitæ tēpus stipulatio concepta sit, mortis tempore minime perimitur: ut quæ pura ac perpetua sit, verum exceptionis beneficio subuertitur.

§. Omnis. *Stipulationes vero, aut pure, aut in diem, aut sub conditione cōstituuntur. Pure. vt, Promittis mihi dare ducentos aureos? Quæ stipulatio statim parit petitionem. In diem, quum tempus stipulationi adiicitur, quo pecunia soluatur. Veluti, Promittis mihi dare decem aureos proximis Calendis Martij? Id autem, quod in diem stipulamur, statim quidem debetur: sed peti priusquam dies venerit, non potest, quinimo ne ipsis quidem Calendis, quia totus is dies in arbitrio promissoris est, an scilicet soluere uelit. Quamuis*

enim

enim septem aut octo horæ illius diei præterie rint, eo non soluente: nondum tamen cessare vide tur: quoniam fieri potest, vt & decima hora sol uat. Tunc autem cessator esse uidetur, quum to tus dies Calendarum Martij præterierit, illo ni hil præstante. Stipulatus sum ab aliquo in hunc modum: Decem mihi aureos annuos quoad vi uam dare promittis? Talis stipulatio pura est: quo niam ex ea primo anno peti potest. Est autem ea & perpetua, nec tempore vllo perimitur. Nam stipulatio ad tempus constitui non potest. Veluti si dicam: Decem mihi aureos dare promittis vsque ad decem annos: hoc est, vt si intra decem annos eos a te petam, eos habeam: sin prætereat decennium nec petam, vt perimatur actio. Sic igitur perpetua est actio ex stipulatione, & ita con cepta: Decem aureos annuos quoad viuam dabis? Sed mortuo stipulatore, si hæres eius ex stipulatu velit agere, petens summas annorum, qui a morte stipulatoris elapsi sunt, exceptione pacti submoue bitur: quasi stipulatio sub hac conditione, Quoad viuam, concepta fuisset. Hoc enim locum præbuit exceptioni pacti.

§. At si ita.

ARGVM.

Conditionalis stipulatio ea esse dicitur, quæ in aliquem casum dilata cõmitti habet, si quid factũ fuerit, vel id minime. Quæ si negatiue concepta, eum stipulatore viuo impleri nequeat, eius morte effectum consequitur. At hoc habet conditionalis stipulatio, vt ipsius spes ad stipulantis hæredes permeet.

§. Sub conditione.

SVb conditione autem stipulatio constituitur, quum in aliquem casum differtur obligatio, vt si

vt si aliquid factum fuerit vel non fuerit commit tatur stipulatio. Veluti, Quinq; mihi aureos dare promitis si Titius consul factus fuerit? aut si non fuerit?

§. Si quis ita. *Si quis ita stipuletur, Si in Capitolium non ascendero, quinque mihi aureos dabis? perinde est hæc stipulatio, atque si stipulatus essem, Quinque aureos mihi quum moriar, dare promittis? Tunc enim quum moriar, certum planumq; fiet, me in Capitolium non ascendisse. Quoniam quantuncunque temporis me viuo prætereat, & si in Capitolium non ascendam, tamen ad faciendam eius rei fidem non sufficit, quód amplius in Capitolium non ascendam. Fieri.n. potest, vt qui per sexaginta aut septuaginta annos in Capitolium non ascenderit, postea tamen ascendat. At qui iam in vltimo uitæ spiritu est is, ascendere non potest.*

§. Ex conditionali. *Qui sub conditione stipulatus est, spem habet, fore vt sibi debeatur: vnde si decedat, hanc spem ad hęredes suos transmittit. Nam conditionales stipulationes, & mortuis pendente conditione stipulatoribus ad hæredes transibunt. Quamuis dixerimus libro II. legatum conditionale legatario ante euentum conditionis mortuo, ad hæredes ipsius non transmitti.*

ARGVM.

Locus stipulationi insertus tacitum in se continet diem, quo illuc perueniri possit, vbi quod promissum est, præstari queat, vnde fit vt impossibilitas ob temporis concepti angustias stipulationem reddat inutilem.

§. Loca. *Solemus & loca stipulationibus inserere: Veluti, Decem aureos Carthagine dabis? aut in illo*

lo loco? Hæc autem stipulatio, quamuis pura esse prima facie videatur, tacitum tamen in se tempus habet, & dilationem: quantum habere necesse est, vt promissor Carthaginem ad soluendum venire possit. Vnde, si quis quum Romæ sit, ita a me stipuletur: Carthagine dare mihi hodie promittis? inutilis est stipulatio, vt quæ rem impossibilẽ contineat. Nam id fieri non potest, vt quis vno die Roma Cartaginem veniat. Porro stipulationes, quę sub impossibili conditione fiunt, nullius sunt momenti.

ARGVM.

Conditio præteritum aut præsens tempus respiciens, nullo modo obligationem in suspenso constituit: quinimo aut commodum debetur, quod promissum est: aut omnino inutile reddit.

§. Cõditiones.

Conditio, quæ ad præteritum uel ad pręsens tempus refertur, aut statum infirmat obligationem, aut omnino non defert: sed confectim petitur. Veluti ad præteritũ: Si Titius cõsul fuit, decem mihi aureos dabis? Ad præsens: Si Mæuius viuit, decem mihi aureos dabis? Nam si ea ita non sunt, quia nec Titius Consul fuerit, nec Mæuius uiuat, nihil valet stipulatio. Sin autem ita se habent, statim valet stipulatio, & competit ius petendi. Neq; enim quia contingit nos nescire, an hæc ita se habeãt, etiam mora dilatioq; petitioni quo minus nascatur, iniicitur: quoniam quæ per rerum naturam certa sunt, non morantur obligationem, quamuis apud contrahentes incerta sint.

ARGVM.

Facta in stipulatione deduci possunt, in quibus operæ pretium fuerit pœnas quoque adijci: ne sti-

*& ea, disponere prout sibi conducere putabunt. Sed hæc ex latiore Digestorum traditione perfectius cognosci poterunt. Et hunc quidem in modum olim hæc fiebant: Si contigerat, ut quisquam grande æs alienum contraxisset, ac multa nomina confecisset: & postea latitasset, nec defensorem habuisset: creditores in vnum congregati, Prætorem adibant, querelam ei suam exponentes; permittebatq; illis Prætor, ut bona debitoris possiderent: & possidebant ea in certum dierum spatium. Quibus elapsis rursus adibant Prætorem, petentes ut sibi liceret vnum ex numero suo constituere, qui debitoris patrimonium diuendere deberet. Nam quum molestum esset quotidie omnes in unum coire, unum ex numero suo creabant, qui dicebatur * Magister. Et de cætero ille cum iis qui emere vellent, contrahebat. Fiebatq; in celeberrimis quibusque totius vrbis locis proscriptio, hęc significans: Ille debitor noster, in ea causa est, uel bona eius diuendi debeāt. Nos creditores patrimonium eius distrahimus. Quicunque emere volet, adesto. Ac deinde paucis diebus elapsis, iam tertium adibant Prætorem, qua ex re consequebantur, ut sibi liceret legem bonorum vēditorem facere.*

*Magister.] Hinc locus Ciceronis in quandam, quā dū viueret ludū habuisse dicebat, & mortuam magistros habere cępisse. Hinc & ad Fabium Gallum, de Cęsare, Sed heus tu (inquit) Manum de tabula, Magister adest. Curtius.

Atque ex eo tempore, prefatæ præscriptioni talia quædam addebant, Verbigratia, Ea quicunque emerit, creditoribus in dimidiam partem eorum, quæ ipsis debentur, respondere debet: sic, vt cui centum aurei debentur, accipiat quinquaginta: & cui ducenti, accipiat centum. Atque quum post hec, statutum tempus præterisset, tunc emptori patrimonium debitoris addicebatur. Et vocabatur is, qui emerat, bonorum emptor. Actionesque omnes, quæcunque ei vel contra eum, qui passus erat bonorum venditionem, competebant, hæ in bonorum emptorem transferebantur, & vtiliter vel experiebatur, vel conueniebatur: sicut & bonorum poßessor. Vterque enim successor Prætorius est. Sed quemadmodum iam ante dictum est, omnes illæ ambages otiosæ sunt atque inutiles, quoniam iudicia sunt extraordinaria.

§. Erat

Erat & alia per vniuersitatem acquisitio, quæ inuenta fuit ex Senatusconsulto Claudiano. Nam si libera mulier serui mei amore accensa, impedimento fuisset, quo minus frequenti diligentiq; eius opera ministerioq; vtere: licebat mihi denuntiationem coram septem testibus ad eam mittere, monendo ac iubendo, ut a seruo meo abstineret. Si non parebat denuntiationi primæ, nec abstinebat, licebat & secunda denuntiatione vti. Et quum illa nihil de consuetudine sua mutaret, denuntiabam ei & tertium. Si neque tunc a seruo meo se continebat: profitebar, ac proferebã denuntiationes meas apud Prætorem aut Præsidem, qui interloquutione sua, eam

mihi

mihi in seruitutẽ dabat: & dominus efficiebar, non mulieris tantum, sed etiam omnium bonorum eius. Id quum Imperator noster religiosissimus temporibus suis indignum iudicasset, sustulit, & e ciuitate sua eiecit, neque Digestis suis passus est inseri. Sic igitur quatuor sunt per uniuersitatem acquisitiones, hæreditas, bonorum possessio, per arrogationem, & bonorum addictio libertatum conseruandarum causa. Et hæ adhuc in communi usu uersantur. Sublatæ autem duæ sunt, & ex Senatusconsulto Claudiano in seruitutem redactio.

De obligationibus.
TIT. XIII.

ARGVM.

Absolutis, ac perfecte Iuris ciuilis partibus prioribus duabus, de personis nempe atque rebus, traditis, nunc ad tertiam partem transiturus, quasi viam præmuniturus, prius de obligationum vi atque natura tractat, vt inde velut fonte & actionum primaria materia ad ipsas actiones, sit huius studij candidatus non modo paratior, sed instructior quoque. Et quoniam hic titulus, aut finiendo, aut diuidendo procedit, argumento summario nõ eget.

QVum de rebus dictum sit, transeamus nunc ad obligationes. Atqui, possit aliquis ordinem hunc reprehendere, & dicere, nos præter quàm promissum est, de obligationibus disputationem instituere. Nam quum libro primo dissereremus, circa quot Ius Ciuile Romanorum versaretur, diximus id omne esse in his, in personis, in rebus, & in actionibus. Quũ igitur

igitur tractauerimus de personis, disseruerimus item de rebus, consequens erat de actionibus dicere. Quomodo igitur relictis actionibus, ad obligationes deflexim? Verum defensione hic ordo nō caret. Nam, qui de obligationibus tractat, paulatim taciteque & de actionibus tractat: Quoniam actionum matres sunt obligationes. Defensa ordinis nostri ratione, dicamus quid sit obligatio. Obligatio est Iuris vinculum, quo quisque soluere, quod debet, cogitur, secundum ciuitatis nostræ iura. Nouisse enim te opinor, non omnem debiti solutionem validam & vtilem esse per sese, nisi secundum iura fiat. Id autem dixi ueluti per obscurum significans, ea quæ vel pupillo soluuntur, vel pupillus ipse soluit. Nam & tutoris authoritatem interuenire oportet, aliquando etiam alia obseruari debent. Omnium autem obligationum summa diuisio in his est: Nanque aut Ciuiles sunt aut Prętoriæ. Ciuiles quidem, quæ aut legibus inuentæ, aut Iure ciuili comprobatæ sunt. Prætoriæ vero, quas Prætor ex sua Iurisdictione constituit: quæ & Honorariæ uocantur. Et hæc quidem prima diuisio est. Sequens diuisio hæc est, quæ in quatuor species scinditur. Aut enim ex contractu sunt, aut ex quasi contractu, aut ex delicto, aut ex quasi delicto. Porro prius est, ut de ijs disseramus, quæ ex contractu sint. Contractus autem est, duorum plurium ve in idem conuentio & consensus ad cōstituendam obligationem, & vt alter alteri fiat obnoxius. Quatuor autem ex contractibus species obligationum nascuntur, quoniam aut re contrahuntur, aut verbis, aut

§. Omnium.

§. Sequēs.

§. Prius.

literis

literis, aut consensu. De quibus singulis dicendum est.

Quibus modis recontrahitur obligatio.

TIT. XIIII.

ARGVM.

Obligatio, quæ ex mutuo procedit, re contrahi dicitur, ex facto scilicet, siue ex numeratione. Quid autem mutuum sit, aut quibus in rebus cõsistat, hic tam aperte docetur: ut summariam epitomen non ferat. Actio autem quæ pro mutuo compe tit, ex eo que nascitur, condictio dicitur.

RE contrahitur obligatio ex facto, siue ex numeratione, & a manus in manum translatione, & inter eas est Mutui datio. Est autẽ Mutuũ, quũ dominus is fit, qui accepit, & nobis obligatur, nõ ad eadẽ illa, sed ad alia eiusdẽ substantiæ & quãtitatis. Dixi dominũ eũ fieri qui accepit, vt commodatum et depositum vitarem. In ijs enim is, qui acceperit, dominus non fit. Dixi nobis obligari, ut donationem vitarem. Nam dominus is, qui acceperit, fit: sed non obligatur. Dixi non ad eadem illa, sed ad alia eiusdem substantiæ & quantitatis, ne vsum mutuo datarũ rerum tollerem. Mutuo enim vnusquisque accipit, vt id in vsus suos impẽdat: & ꝑ eo aliud redd at. Nã si eadẽ restituere cogatur, superuacaneũ est mutuari. Mutuo aũt dantur, non quæuis res: sed eę tantum, quę põdere, numero, mensurave cõstant: Pondere, veluti, aurum argentum, plũbũ,

ferrum,

ferrum, cera, pix, stannum. Mensura, veluti oleū, vinum, frumentum. Numero, vt minuti numi. Et (vt vno verbo rem totam concludam) quascun que res aut numerando, aut metiendo, aut appen dendo in hoc damus, vt accipientis fiant: non vt eadem nobis reddantur, sed aliæ eiusdem naturæ & qualitatis. Vnde & mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, vt de meo tuum fiat. Ex hoc autem contractu nascitur actio, quæ dicitur Condictio.

ARGVM.

Indebitum quoque errore solutum, accipientem re etiam obligat, quem errore deinceps comperto, ad soluti indebitè restitutionem indebiti cōdictio ne conuenire licet. Ad mutui uero repetitionem, mutui condictio competit. Pupillus tamen tutoris authoritate non interueniente, non magis ex indebite soluto re obligatur, atque ex mutuo, quod cū pupillo subsistere nequit.

INter obligationes, quæ re contrahuntur, est & Indebitum. Nam si quum ego me tibi debere putarem centum solidos: eos tibi per errorem sol uero, dominum te facio. Sed postea cognita ueritate possum eos recipere, per actionem condictitiam. Nam agens dicam, Si apparet hunc dare oportere. Sed & mutuum repetens agam actione condictitia, (vt dictum est) iisdem vtens uerbis. Sed altera dicitur condictio mutui, & altera condictio indebiti. Quoniam in vtroque factum numerationis procedit. Neque hæc sola est communio condictionis mutui & indebiti, verum etiam illa: Pupillus) vt dictum est

§. I. è is qui que.

est libro secundo) sine tutoris authoritate mutuo accepto, non obligatur: neque etiam si indebitum ei soluero tutore non præsente, condictione indebiti mihi tenetur. Et in his quidem communio est: in illo autem differentia, quòd condictio mutui ex contractu constituatur. Nam mutuum do, vt tu mihi obligeris. Condictio vero indebiti, nullum in sese contractum habeat. Quis enim contractum vocet, quum animo debitum agnoscentis & obligationem dissoluere volentis, erroneam solutionem facio, non ut obligationem constituam?

ARGVM.

Commodato acceptum re obligationem parit, sicuti & mutuo captum. At inter hæc differentia est, quòd in illo dominium non transferatur, in hoc sic. Ad hæc qui mutuum accepit, quocunque casu res interuersa fuerit, aut perierit, obligatus permanet: in commodato non æque, licet in re custodienda exactissimam diligentiam, præstare debeat. At de fortuitis, si non cupla præcesserit, mini me tenetur. Hoc præterea in se, commodatum habet, vt gratuitum sit, mercede autem constitutæ commodationem amplius non retinebit.

§. Itẽ is cui.

INter obligationes quæ re contrahuntur, refertur & commodatum. Nam si quis me rogarit, ut librum meum sibi commodem, & ego commouerim: ecce factum subsequutum est, & obligationem, quæ re contrahitur, peperit, & commodati actio nascitur. Sed longe distat commodatum a mutuo. Nam in mutuo dominium transfertur, in commodato non transfertur: & ob id, de ea re ipsa restituenda tenetur is, qui vtendum accepit. Est & alia differentia: Nam is, qui mutuum accepit,

pit, ueluti, incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumve incursu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui vtendum accepit sane quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare iubetur, nec sufficit ei, tantam diligentiam rei commodatę adhibuisse, quantam suis rebus adhibet: sed quantam alius quispiam diligentior adhibere poßet. Si tamen maiore vi, hoc est, fortuito casu rem commodatam contingat perire, non tenebitur: si modo non ipsius culpa is casus interuenerit. Vnde si commodauerim tibi librum, tuque peregre profectus eum tecum tuleris, & hostium prędonumve incursu amiseris: non dubium est, quin ad eius restitutionem tenearis. Nec enim decebat eum, præter meum consensum tecum peregre ferre. Commodatum gratuitum esse oportet, hoc est, gratis commodanda est quæq; res, nulla data mercede ac ne constituta quidem. Mercede enim constituta aut data, locatus tibi eße libri vsus videtur: nec amplius id commodatum uocabitur. Commodatum enim (vt dictum est) gratuitum eße oportet.

ARGVM.

Obligatio re quoque ex deposito & pignore contrahitur: at depositarius de dolo, creditor vero ob pignus acceptum de leui culpa tenetur. Et electi in deposito negligentia, eligenti imputanda est.

§. Præterea.

INter obligationes, quæ re contrahuntur, est & depositum. Nam si ego rem meam apud te deponam, re mihi obligaris, & teneris actione depositi: quam aduersus te habebo, ipsum depositum repetens. Id autem solum cauendum est, nequid dolo in re deposita cõmittas: sin uero desidia tua,

aut

Quoniam neque naturali, neque adoptiuo patri quicquam vltra usumfructum in ijs rebus acquiritur, quas liberi extrinsecus, & non ex re patris acquirunt.

ARGVM.

Arrogati hæreditas ad arrogatorē, nisi hi, qui ipsi de Iure præferūtur, superſint, defertur, nec pro nominibus ante arrogationem contractis proprio nomine recte conuenitur, filij autem nomine utili ter impeditur.

§. Mortuo. *SI contingat, ut is, qui in arrogationem acceptus est, apud arrogatorem, inque adoptiua familia decedat: & rerum dominium in arrogatorem transit, nisi superſint aliæ personæ, quę ex constitutione Imperatoris nostri, patri in successione earū rerū, quæ acqri non possunt, præferantur.*

§. Sed ex diuerso. *Sin autem is, qui se in arrogationem dedit, debeat aliquibus, ipso quidem Iure, & stricta ratione, arrogator pro eo non tenetur. Quomodo enim ex eo quod alius contraxit, cum alio agetur? Sed nomine filij agetur cum eo: et si nolit eum defendere, facultas datur creditoribus: ut authoritate competentium magistratuum, bona, quæ filij adoptiui cum usufructu futura erant, si sese in arrogationem non dedisset, in possessionem suam redigant, & legitimo modo ea disponant.*

De eo cui libertatis causa bona addicuntur.

TIT. XI.

ARGVM.

Testatoris in testamento libertates relinquentis, si hæreditas ab hærede scripto non adeatur, ac pro

inde

inde ruituræ sint libertates ipsæ: potest idem, cui & libertas relicta est, aut alius quispiam colore cō seruandarum libertatum quæsito, defuncti bona si bi addici petere, & satisdato creditoribus de suo recipiendo, hæreditatem apprehendere, eiusdemq; creditoribus quatenus defuncti facultates ferent satisfacere. Et quibus libertas directo aut per fidei commissum relicta fuerat, hi liberi mox fient, quā-libet à fisco bona intercepta fuerint. Quo fit ut eo dem vno remedio simul & defunctorum uoluntati & libertati, & simul creditoribus consulatur.

EST & quarta species acquisitionis per uniuersitatem, noua admo dum, & veteribus ignota, ex constitutione D. Marci inuenta. Nā si hi, qui libertatem æcceperunt in testamento, ex quo nemo hęreditatem adit, libertatum conseruandarum causa bona sibi addi-ti petant, id assequentur, quemadmodum dicta Marci voluit constitutio, quam ad Popilium Rufum scripsit in hac specie. Verginius quidem Valens testamento condito, & Titio hęrede instituto, seruis suis libertatem reliquit, quum & creditores haberet. Is qui hæres scriptus erat, hæreditatē adire noluit. Futurum erat, vt creditores in bona mitterentur, et ea sicuti uellent disponerent: vnus aliquis eorum, qui libertatem in eo testamento ac ceperat, nomine Popilius Rufus, bona sibi volebat addici: ut & libertates conseruarentur, & creditores danno non afficerētur. Aditus igitur Marcus Imperator, in hunc modum rescripsit: Si Verginij Valentis, qui quibusdam testamento suo libertatem adscripsit, hæreditatem is, quem hære-

dem scripserat, non vult adire, & ex hoc periculum est, ne bona à creditoribus distrahantur: adi tus competens iudex, ab eo, qui libertatem in eo testamento accepit, & sibi bona conseruandarum libertatum gratia cupit addici, rationem desiderij eius habebit, & bona ei addicet. Sic tamen, vt & directæ libertates, & ea, quæ per speciem fideicommissi relicta sunt, præstentur. Dummodo ante omnia datis fideiussoribus, aut aliter idonee, securos faciat creditores, de solido, quod cuique debetur, soluendo. Et hi quidem, quibus directa libertas data est, perinde sunt liberi, ac si hæreditas ab hærede scripto adita fuisset, hoc est, Orcini fiunt liberti. In ijs autem quibus fideicommissaria libertas relicta est, is, cui bona addicta sunt, factum manumittentis supplebit, & ipsius scilicet fient liberti. Potest autem is, cui bona addicuntur, dicere: Non aliter mihi volo bona addici, nisi hac conditione, vt & ij, qui directas libertates habent, mei liberti fiant. Hoc enim proponens audietur, & postulationem eius confirmat Imperator: duntaxat, si ij, quibus directa libertas debetur, consentiunt. Sed & illud eadem constitutio ad confirmationem suæ humanitatis adijcit. Ait enim, Si nullo adeunte, fiscus vt vacantia, bona defuncti occupare voluerit, non aliter ea capiet, quam si libertatem ijs, qui testamento manumissi sunt, præstet: & defuncti seruetur voluntas ijs, qui, si hæreditas adita fuißet, eam consecuti fuissent.

Præsens rescriptũ non libertatibus tãtũ subue

nit,

nit, verum etiam defunctis: ne bona eorum a cre ditoribus possideantur, & veneant. Bonis enim vni eorum, qui libertatem acceperunt, per occasionem conseruandarum libertatum addictis, cessat bonorum venditio: quoniam idoneus defuncto defensor inuentus est, qui securos, de solido quod debetur soluendo, creditores faciat.

§. hoc rescripti.

ARGVM.

Bonorum libertatum conseruandarum causa ad dictio, tum denum locum habet, cum aut ex testamento, aut abintestato, libertates relictæ fuerint. Et licet qui semel hæreditatem repudiarit, restitutione petita, eam rursus adire queat, bonorum tamen semel addictio facta, libertatesque datæ minime reuocabuntur. Et quæ inter uiuos libertates data fuerint, bonorum addictionem fieri non impediunt: quanquam de his cõtendi possit, num in fraudem data sint creditorum.

§. Imprimis

IN primis hoc sciendum est, tũc locum esse huic rescripto, quũ libertates testamento datę sunt. Quod ergo si quis intestato decedens codicillis libertates dederit, neque ab intestato quisquã hære ditatem adierit? Et huc quoque sententia constitutionis trahenda est. Sin autem quis testamento facto decedat, nec testamento libertates, sed codicil lis relinquat: dubium non est: quin & hic constitutio locum habeat. Tunc autem constitutionis uerba locum ei ostendunt esse, quum nemo ab intestato successor existit: ergo quam diu incertum est an existat quis, an non existat cessat constitutio: quum vero certum fuerit, neminem

 aditurum,

aditurum, tunc constitutio vires suas explicat.

§. Si is qui.

Decessit aliquis, libertatibus in testamento relictis, minor quispiam viginti quinque annis ad hæreditatem huius uocabatur: abstinuit ab hæreditate. Locusne est constitutioni? an vero quoniam per in integrum restitutionem ad hæreditatem redire potest, cessat constitutio? Et dicimus recte ex constitutione petenti bonorum addictionem fieri: quanuis is, qui ab hæreditate abstinuit, possit deinde penitentia acta per in integrum restitutionem adeam redire. Quid ergo si post addictionem bonorum & præstitas iam libertates, adolescens in integrum restitutus hæreditatem recuperauit? an libertates, quę semel competierunt, reuocabuntur? Nequaquam.

§. hæc constitutio.

Hæc præsens constitutio conseruandis libertatibus introducta est. Si nulla igitur libertas relicta est, tractatus eius non procedit. Titius, quum creditores aliquot haberet, seruos suos inter viuos manumiserat, alijs mortis causa libertates dedit: dicendo inter manumittendum: Liberos vos esse volo nisi ab hoc morbo liberatus fuero. Mortuus est Titius. Creditores volebant reuocari libertates, dicentes in fraudem sui eas datas fuiße. Hi, qui manumissi erant, bona sibi petebant addici creditoribus de indemnitate promittentes. Audient hæc dicentes: quamuis verba constitutionis ad hunc casum non pateant.

§. Sed cũ multas.

Sed quum multas diuisiones huic iuri Imperator noster sanctissimus videret deesse constitutionem edidit per quam perfectissimum est Ius huius succeßionis effectum. Porro diuisiones eiuscemodi,

modi, ipsa constitutionis illius verba docebunt.

De succesfionibus sublatis, quæ fiebant per bonorum venditione & ex Senatusconsulto, Claudiano.

TIT. XII.

ARGVM.

Sublatis, quæ olim per bonorum venditiones, & ex Senatusconsulto Claudiano fiebant, succesfio nibus, hodie per vniuersitatem acquirendi mõdos sanctissimus Imperator quatuor reliquit: nimirum hæreditas bonorum possesio per arrogationem, & bonorum libertatem conseruandarum causa ad dictionem. Formula autem, qua in iure olim bono rum venditiones fierent, hic egregiè simul & doctè traditur.

ANte eam per vniuersitatem acqui sitionem, quam proximo titulo explicauimus, erant & aliæ per vniuersitatẽ acquisitiones. Quod genus fuerit, Bonorum emptio: quæ de bonis debitoris vendendis per multas am bages multosq; circuitus fiebat. Et tunc locum ha bebat, quando iudicia ordinaria in usu essent: hoc est, cum vno tantum tempore conuentus haberentur. Porro de conuentu, libro primo abunde dictum est. Hodie vero quum iudicia sint extraor dinaria, & quouis tempore exerceantur: non iniu ria & bonorum venditiones in desuetudinem abierunt. Et cum pluribus debere quem compertum est, officio iudicis continetur, vt creditoribus bona communis debitoris possidere permittat,

Atque ex eo tempore, præfatæ præscriptioni talia quædam addebant, Verbi gratia, Ea quicunque emerit, creditoribus in dimidiam partem eorum, quæ ipsis debentur, respondere debet: sic, vt cui centum aurei debentur, accipiat quinquaginta: & cui ducenti, accipiat centum. Atque quum post hæc, statutum tempus præterijsset, tunc emptori patrimonium debitoris addicebatur. Et vocabatur is, qui emerat, bonorum emptor. Actionesque omnes, quæcunque ei vel contra eum, qui passus erat bonorum venditionem, competebant, hæ in bonorum emptorem transferebantur, & vtiliter vel experiebatur, vel conueniebatur: sicut & bonorum possessor. Vterque enim successor Prætorius est. Sed quemadmodum iam ante dictum est, omnes illæ ambages otiosæ sunt atque inutiles, quoniam iudicia sunt extraordinaria.

§.Erat

Erat & alia per vniuersitatem acquisitio, quæ inuenta fuit ex Senatusconsulto Claudiano. Nam si libera mulier serui mei amore accensa, impedimento fuisset, quo minus frequenti diligentiq; eius opera ministerioq; vterer: licebat mihi denuntiationem coram septem testibus ad eam mittere, monendo ac iubendo, ut a seruo meo abstineret. Si non parebat denuntiationi primæ, nec abstinebat, licebat & secunda denuntiatione vti. Et quum illa nihil de consuetudine sua mutaret, denuntiabam ei & tertium. Si neque tunc a seruo meo se continebat: profitebar, ac proferebã denuntiationes meas apud Prætorem aut Præsidem, qui interloquutione sua, eam

mihi

igitur tractauerimus de personis, disseruerimus item de rebus, consequens erat de actionibus dicere. Quomodo igitur relictis actionibus, ad obligationes deflexim⁹? Verum defensione hic ordo nō caret. Nam, qui de obligationibus tractat, paulatim taciteque & de actionibus tractat: Quoniam actionum matres sunt obligationes. Defensa ordinis nostri ratione, dicamus quid sit obligatio. Obligatio est Iuris vinculum, quo quisque soluere, quod debet, cogitur, secundum ciuitatis nostræ iura. Nouisse enim te opinor, non omnem debiti solutionem validam & vtilem esse per sese, nisi secundum iura fiat. Id autem dixi ueluti per obscurum significans, ex quæ vel pupillo soluuntur, vel pupillus ipse soluit. Nam & tutoris authoritatem interuenire oportet, aliquando etiam alia obseruari debent. Omnium autem obligationum summa diuisio in his est: Nanque aut Ciuiles sunt aut Prętoriæ. Ciuiles quidem, quæ aut legibus inuentæ, aut Iure ciuili comprobatæ sunt. Prætoriæ vero, quas Prætor ex sua Iurisdictione constituit: quæ & Honorariæ uocantur. Et hæc quidem prima diuisio est. Sequens diuisio hæc est, quæ in quatuor species scinditur. Aut enim ex contractu sunt, aut ex quasi contractu, aut ex delicto, aut ex quasi delicto. Porro prius est, ut de ijs disseramus, quæ ex contractu sint. Contractus autem est, duorum plurium ve in idem conuentio & consensus ad costituendam obligationem, & vt alter alteri fiat obnoxius. Quatuor autem ex contractibus species obligationum nascuntur, quoniam aut re contrahuntur, aut verbis, aut

§. Omnium.

§. Sequēs.

§. Prius.

literis,

ferrum, cera, pix, stannum. Mensura, veluti oleũ, vinum, frumentum. Numero, vt minuti numi. Et (vt vno verbo rem totam concludam) quascunque res aut numerando, aut metiendo, aut appendendo in hoc damus, vt accipientis fiant: non vt eadem nobis reddantur, sed aliæ eiusdem naturæ & qualitatis. Vnde & mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, vt de meo tuum fiat. Ex hoc autem contractu nascitur actio, quæ dicitur Condictio.

ARGVM.

Indebitum quoque errore solutum, accipientem re etiam obligat, quem errore deinceps comperto, ad soluti indebitẽ restitutionem indebiti cõdictio ne conuenire licet. Ad mutui uero repetitionem, mutui condictio competit. Pupillus tamen tutoris authoritate non interueniente, non magis ex indebite soluto re obligatur, atque ex mutuo, quod cũ pupillo subsistere nequit.

INter obligationes, quæ re contrahuntur, est & Indebitum. Nam si quum ego me tibi debere putarem centum solidos: eos tibi per errorem soluero, dominum te facio. Sed postea cognita ueritate possum eos recipere, per actionem condictitiam. Nam agens dicam, Si apparet hunc dare oportere. Sed & mutuum repetens agam actione condictitia, (vt dictum est) ijsdem vtens uerbis. Sed altera dicitur condictio mutui, & altera condictio indebiti. Quoniam in vtroque factum numerationis procedit. Neque hæc sola est communio condictionis mutui & indebiti, verum etiam illa: Pupillus) vt dictum est

§. I. e is qui que.

est libro secundo) sine tutoris authoritate mutuo accepto, non obligatur: neque etiam si indebitum ei soluero tutore non præsente, condictione indebiti mihi tenetur. Et in his quidem communio est: in illo autem differentia, quód condictio mutui ex contractu constituatur. Nam mutuum do, vt tu mihi obligeris. Condictio vero indebiti, nullum in sese contractum habeat. Quis enim contractum vocet, quum animo debitum agnoscentis & obligationem dissoluere volentis, erroneam solutionem facio, non ut obligationem constituam?

ARGVM.

Commodato acceptum re obligationem parit, sicuti & mutuo captum. At inter hæc differentia est, quòd in illo dominium non transferatur, in hôc sic. Ad hæc qui mutuum accepit, quocunque casu res interuersa fuerit, aut perierit, obligatus permanet: in commodato non æque, licet in re custodienda exactissimam diligentiam, præstare debeat. At de fortuitis, si non culpa præcesserit, minime tenetur. Hoc præterea in se, commodatum habet, vt gratuitum sit, mercede autem constitutæ commodationem amplius non retinebit.

§. Itē is cui.

INter obligationes quæ re contrahuntur, refertur & commodatum. Nam si quis me rogarit, ut librum meum sibi commodem, & ego commouerim: ecce factum subsequutum est, & obligationem, quæ re contrahitur, peperit, & commodati actio nascitur. Sed longe distat commodatum a mutuo. Nam in mutuo dominium transfertur, in commodato non transfertur: & ob id, de ea re ipsa restituenda tenetur is, qui vtendum accepit. Est & alia differentia: Nam is, qui mutuum accepit,

pit, ueluti, incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumve incursu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui vtendum accepit sane quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare iubetur, nec sufficit ei, tantam diligentiam rei commodatę adhibuisse, quantam suis rebus adhibet: sed quantam alius quispiam diligentior adhibere posset. Si tamen maiore vi, hoc est, fortuito casu rem commodatam contingat perire, non tenebitur: si modo non ipsius culpa is casus interuenerit. Vnde si commodauerim tibi librum, tuque peregre profectus eum tecum tuleris, & hostium prędonumve incursu amiseris: non dubium est, quin ad eius restitutionem teneari. Nec enim decebat eum, præter meum consensum tecum peregre ferre. Commodatum gratuitum esse oportet; hoc est, gratis commodanda est quæq; res, nulla data mercede ac ne constituta quidem. Mercede enim constituta aut data, locatus tibi esse libri vsus videtur: nec amplius id commodatum uocabitur. Commodatum enim (vt dictum est) gratuitum esse oportet.

ARGVM.

Obligatio re quoque ex deposito & pignore contrahitur: at depositarius de dolo, creditor vero ob pignus acceptum de leui culpa tenetur. Et electi in deposito negligentia, eligenti imputanda est.

§. Praterea.

INter obligationes, quæ re contrahuntur, est & depositum. Nam si ego rem meam apud te deponam, re mihi obligaris, & teneris actione depositi: quam aduersus te habebo, ipsum depositum repetens. Id autem solum cauendum est, nequid dolo in re deposita cōmittas: sin uero desidia tua,

aut

aut negligentia deterior facta fuerit, non teneberis eo nomine: quemadmodum neque si per negligentiam tuam furto sublata fuerit. Quia qui negligenti amico rē suam custodiendam tradidit, suam stultitiam accusare debet. Quum centum ego solidos a te mutuo accepissem, seruum tibi meum in causam pignoris tradidi. Re mihi obligaris, & teneris actione pignoratitia, per quam post debiti solutionem, tu mihi rem ipsam restituere cogeris. Porro in vtriusque commodum & vtriusque gratia pignus inuentum est, tum mea qui mutuor: tum tua, qui mutuas. Et mea quidem, quia tu accepto pignore libentius mihi credis centum illos solidos. Tua autem, quia per retentionem pignoris causa crediti tui in tuto est. Itaque ob eam rem, quia scilicet id lucrari videaris, quod de indemnitate consultum tibi sit, exactam diligentiam custodiendo pignori adhibere debes. Quòd si quo fortuito casu pignus perierit, non tenebitur creditor, sed abhuc creditum sine impedimento repetet.

§. Creditor.

De verborum obligationibus.

TIT. XV.

ARGVM.

Verbis obligatio tum contrahi dicitur, cum nobis fieri darive stipulamur, interrogatione ac respōsione apte commodeque intercedentibus. Ex ea autem actiones duæ proficiscuntur, certi sci-

ti scilicet condictio, &, si quid incertum in stipulationem deductum sit, ex stipulatu actio. Quibus autem uerbis stipulatio hodie fiat, nihil omnino refert, si modo contrahentes se mutuo intelligant, & eorum consensus intercedat.

QVVM dictum sit de obligatione quæ re contrahitur, dicamus & de ea, quę verbis. Verbis autem contrahitur obligatio, ex interrogatione & commoda responsione: quum quid fieri, aut dari stipulamur. Dari: ut Promittis mihi dare centum aureos? Fieri: ut, Promittis mihi ędificare domum? Porro ex uerborum obligatione duæ actiones proficiscuntur, Condictio. & Ex stipulatu. Et si quidem certum est, & apertum, stabileq;, et statutum, quod in stipulationem deductum est, competit certi condictio. Dixi enim, Promittis mihi dare hūc fundum aut hunc librum? Quód si incertum sit, ut si dixerim, Promittis mihi dare, quæ in arcula illa sunt, aut quæ in horreo illo habes? tunc nascitur actio ex stipulatu. Stipulatio autem inde appellata est, quód apud ueteres stipulū firmū diceretur: forte a stipite In obligatione verborum talia olim verba fuerūt tradita, ꝑ quæ stipulationes fiebāt. Spondes? spondeo. Promittis? promitto Fide promittis? fide ꝑmitto? Fideiubes? fideiubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam. Nęc intererat, Latine, an Græce, an quauis alia lingua, ueluti Syrorum aut Aegyptiorum stipulatio conciperetur: duntaxat, quum uterq; contrahentium eius lingua intellectum habebat. Nec uero necesse erat utrumq; ea

§. In hac re

dem

dem lingua uti, verum sufficit conuenienter ad interrogationem dari responsum. Veluti, si me Latine interrogaris, Promittis? possum Grece dicere ὁμολογῶ. Aut contra, si mihi Græce dixeris, ὁμολογεῖς? possum Latine respondere, Promitto. Possunt etiam duo Græci Latine obligationem verbis contrahere, quod genus est illud, Promittis? Promitto. Sed hæc quidē solennia verba olim usu fuerunt. Postea autem edita est Leonis constitutio, quæ stipulationum solennibus verbis sublatis, consensum ab utraque parte & consonantem intellectum intercedere requirit, nulla desiderata verborum obseruatione.

ARGVM.

Stipulatio omnis aut pure, aut in diem, aut sub conditione cōcipitur: quæ pure cōcepta est, petitionē statim parit. At in ea quæ in diem collata, & si res in stipulationem deducta, mox cū promissa est debeatur, ante diē tamē collapsum peti nequit. Cæterū si ad uitæ tēpus stipulatio concepta sit, mortis tempore minime perimitur: ut quæ pura ac perpetua sit, verum exceptionis beneficio subuertitur.

§. Omnis. *STipulationes vero, aut pure, aut in diem, aut sub conditione cōstituuntur. Pure. vt, Promittis mihi dare ducentos aureos? Quæ stipulatio statim parit petitionem. In diem, quum tempus stipulationi adiicitur, quo pecunia soluatur. Veluti, Promittis mihi dare decem aureos proximis Calendis Martij? Id autem, quod in diem stipulamur, statim quidem debetur: sed peti priusquam dies venerit, non potest, quinimo ne ipsis quidem Calendis, quia totus is dies in arbitrio promißoris est, an scilicet soluere uelit. Quamuis*

enim

enim septem aut octo horæ illius diei præterie rint, eo non soluente: nondum tamen cessare vide tur: quoniam fieri potest, vt & decima hora sol uat. Tunc autem cessator esse uidetur, quum to tus dies Calendarum Martij præterierit, illo ni hil præstante. Stipulatus sum ab aliquo in hunc modum: Decem mihi aureos annuos quoad vi uam dare promittis? Talis stipulatio pura est: quo niam ex ea primo anno peti potest. Est autem ea & perpetua, nec tempore vllo perimitur. Nam stipulatio ad tempus constitui non potest. Veluti si dicam: Decem mihi aureos dare promittis vs que ad decem annos: hoc est, vt si intra decem an nos eos a te petam, eos habeam: sin prætereat de cennium nec petam, vt perimatur actio. Sic igi tur perpetua est actio ex stipulatione, & ita con cepta: Decem aureos annuos quoad viuam dabis? Sed mortuo stipulatore, si hæres eius ex stipulatu velit agere, petens summas annorum, qui a morte stipulatoris elapsi sunt, exceptione pacti submoue bitur: quasi stipulatio sub hac conditione, Quoad viuam, concepta fuisset. Hoc enim locum præ buit exceptioni pacti.

§. At si ita.

ARGVM.

Conditionalis stipulatio ea esse dicitur, quæ in aliquem casum dilata cõmitti habet, si quid factũ fuerit, vel id minime. Quæ si negatiue concepta, eum stipulatore viuo impleri nequeat, eius morte effectum consequitur. At hoc habet conditionalis stipulatio, vt ipsius spes ad stipulantis hæredes permeet.

§. Sub conditione.

SVb conditione autem stipulatio constituitur, quum in aliquem casum differtur obligatio, vt si

lo loco? Hæc autem stipulatio, quamuis pura esse prima facie videatur, tacitum tamen in se tempus habet, & dilationem: quantum habere necesse est, vt promissor Carthaginem ad soluendum venire possit. Vnde, si quis quum Romæ sit, ita a me stipuletur: Carthagine dare mihi hodie promittis? inutilis est stipulatio, vt quæ rem impossibilē contineat. Nam id fieri non potest, vt quis vno die Roma Cartaginem veniat. Porro stipulationes, quę sub impossibili conditione fiunt, nullius sunt momenti.

ARGVM.

Conditio præteritum aut præsens tempus respiciens, nullo modo obligationem in suspenso constituit: quinimo aut commodum debetur, quod promissum est: aut omnino inutile reddit.

§. Cōditiones.

Conditio, quæ ad præteritum uel ad pręsens tempus refertur, aut statum infirmat obligationem, aut omnino non defert: sed confectim petitur. Veluti ad præteritū: Si Titius cōsul fuit, decem mihi aureos dabis? Ad præsens: Si Mæuius viuit, decem mihi aureos dabis? Nam si ea ita non sunt, quia nec Titius Consul fuerit, nec Mæuius uiuat, nihil valet stipulatio. Sin autem ita se habent, statim valet stipulatio, & competit ius petendi. Neq; enim quia contingit nos nescire, an hæc ita se habeāt, etiam mora dilatioq; petitioni quo minus nascatur, iniicitur: quoniam quæ per rerum naturam certa sunt, non morantur obligationem, quamuis apud contrahentes incerta sint.

ARGVM.

Facta in stipulatione deduci possunt, in quibus operæ pretium fuerit pœnas quoque adijci: ne sti

pulator eius, quod sua intersit factum quid esse probandi onere grauetur. Cum eius, quod interest, præstatione promissor liberetur.

§. Nō solum

Porro, non solum res stipulationem deduci possunt, ut fundus, seruus, liber; verum etiam facta: veluti si stipuler, ut mihi domū ædifices: aut ut illi non ædifices. In huiusmodi autem stipulationibus, in quibus factum versatur, siue id in faciendo consistat, siue in non faciendo: optimū est pęnam subycere. Veluti, Si feceris aut non feceris, decem mihi aureos dabis? Nam pœna non subiecta, incertum est quid debeat is, qui contra quam promisit, fecerit. Quoniam. n. futurum est ut in id quod interest, condemnetur, & hoc quoque incertum est. necesse erit actori planum facere, quanti sua intersit. Ad vitandas igitur has & tales difficultates, subyicienda pœna est. Et si quidem a te stipuler, quod illud facies: ita & pœnam à te stipulari debeo. Si id factum non erit, pœnæ nomine decem mihi aureos dabis? Sin autē in stipulationem plura facta deduxerim, quorum alia in faciendo, quædam in non faciendo consistant: sic pœnæ clausula subyicienda est, Si quid aduersus hæc factum erit: aut ita, Si quid eorum factum non erit, decem mihi aureos pœnę nomine dabis? Et si contingat, ut contra quam cautum est facias, siue in faciendo, siue in non faciendo, hæc & talis pęnæ clausula, ad multarum pœnarum exolutionem obligauit te.

De

De duobus rei stipulandi & promittendi.

TIT. XVI.

ARGVM.

Rei stipulandi: item & promittendi, qui sint, hic exemplis facillime traditur: quare epitome opus non est. hoc tamen rei promittendi est concessum, vt quamlibet insolidum quilibet obligatus sit, solutione vnius alter liberetur: sicuti contra fit, ut vnius receptione eius, quod debetur, alteri stipulatione correo petendi facultas præcidatur.

EVm, qui de stipulationibus disserit, et de reis stipulandi promittendiq; docere necessariũ est, qui aut duo aut plures fieri possunt. Et rei q-dem stipulandi fiunt in hunc modum: Si primus et Secundus alicui mutuauerint centum aureos, & vterque eorum sibi illum insolidum voluerit obligatum habere, separatim vterque eorum stipulatur, post omnium autem stipulationem, promissor dicet, Spondeo: veluti, Primus stipulatus est à me: Centum mihi aureos dare spondes? Similiter & Secundus. Deinde ad utrunque respondi: dicens: utrique vestrum dare spondeo. Nam si Primo prius respondeam: dicens, Dare spondeo post ea & tantundẽ Secundo respondeã, alia & alia obligatio constituitur, nec duo rei stipulandi fieri dicuntur. Duo autem pluresve rei promittendi, constituuntur in hunc modum: ueluti, si a Mæuio & Seio, quibus quinque aureos mutuo dederim, ita stipuler: Mæui, quinque aureos dare mihi spondes? Sei, eosdem quinq; aureos dare mihi spondes? Et uterq; separatim respondeat: §. duo

 spondeo.

§. Ex huiusmodi.

Spondeo. Ex huiusmodi enim obligationibus, & singulis stipulantium solidum debetur, & singuli promittentium in solidum obligatur. In vtraque enim obligatione, vna res vertitur. Nam & vnus reorum stipulandi debitum accipiendo, aufert & constipulatori petendi facultatem: & vnus reorum promittendi, debitum soluendo, etiam compromissorem liberat.

§. Ex duobus.

Ex duobus autem reis promittendi, alius pure, alius in diem, vel sub conditione obligari potest: hoc est, nihil impedit, quo minus is, qui pure promisit, vel statim conueniri possit, quamuis alter in diem uel conditione spoponderit.

De stipulatione seruorũ.

TIT. XVII.

ARGVM.

SERVVS hæreditatem, quod ex sua stipulatione hæreditate iacente acquirit, hæredi futuro acquirit. Nec refert quomodo stipuletur seruos cum domino ex ipsius stipulatione quæratur: sicuti patri ex filij stipulatione, quibus ex causis acquiri potest, quæritur.

SERVI quum personam non habeant, ex persona dominorum suorum æstimantur, & ex illa intelligendum est, stipulatione possint, aut non possint. Sed id quidẽ quũ stipulatoris serui dominus in viuis est: quod si mortuus est, neque dum quisquam hæreditatem adijt, id ipsa hæreditas serui domina est. Nam & plerisq; in rebus hæreditas uicem personæ defuncti sustinet: ideoq; seruus hæreditarius, quod ante aditam hæreditatem stipulatur, id incor-

porali

porali illi (siue nomen vocas, siue ius) hæreditatis acquirit: & hæres postea adiens, vna cum cæteris rebus actionibusque hanc in hæreditate stipulationem inuenturus est. Nec vero interest quo modo stipuletur seruus: siue enim dixerit, Mihi aut domino dare spondes? siue, Mihi aut conseruo meo dare spondes? siue impersonaliter stipulatus sit, dicendo: Dare spondes domino? ex omnibus huiusmodi stipulationibus acquirit. Idem dicimus & de liberis, qui in potestate parentum sunt: ex quibus scilicet causis nobis possunt acquirere, hoc est, ex re nostra.

§. Siue aũt

A R G V M.

Seruus si quid, quod ipsius personam respiciat, stipuletur, ex huiusmodi stipulatione sibi, non domino actionem quærit.

§. Sed quum factũ.

SEd quum factum in stipulatione, quam seruus noster facit, continetur, persona ipsius non autem domini spectanda est: veluti, si ab aliquo stipuletur, Iter mihi (id est, soli transire) aut actum (id est cum iumento ire) per fundum tuum præbere spondes? Tunc enim siquidem dominus per fundum ire prohibeatur, nulla datur ei ex huiusmodi stipulatione, actio. Seruo autem prohibito, committitur stipulatio, propterea quod factum in stipulationem deductum, ad personam serui referatur.

A R G V M.

Serui multorum dominorum communes, ipsis dominis pro virili ex sua stipulatione quærũt nisi unius aut iussũ, aut nomine sũt stipulati, quod si idefinitè cõcepta sit stipulatio, quod uni dominorũ q̃ri

non poteſt, alteri inſolidum, qui acquiſitionis capax eſt acquiritur.

§. Seruus cõmunis

Serui autem communes ſtipulando vnicuique dominorum pro parte dominij ex ſtipulatione obligationem acquirunt, ſiue æquales partes, ſiue inæquales domini in ſeruo habeant. Inæquales partes habent, vt in hac ſpecie, quum quis moriens Primum & Secundum hæredes inſtituit, alterum ex beſſe, id eſt ex vncijs octo, & alterum ex triente, id eſt, ex quatuor vncijs. Nam eaſdem partes habebunt in ſeruis in hæreditate repertis, nempe aliter duas partes e tribus, & aliter tertiam. Quòd ſi communis ſeruus vnius ex dominis in ſtipulando mentionem fecerit, dicendo: Domino meo Primo dare ſpondes, illi ſoli acquirit. Idemq; eſt, & ſi non ſpecialiter Primi mentionem habuerit in ſtipulando: ſed quum iuſſu Primi ſtipularetur, impersonaliter ſtipulatus fuerit. Nam & hic ſoli Primo acquirit. Propterea quod nominis habita mentio, & præcedens domini iuſſus tantundem præſtent.

*

§. Quòd ſeruus

Quòd ſi indefinite ſtipulatus fuerit ſeruus, & res, quæ in ſtipulationem deducta eſt alteri ex dominis acquiri non poſſit: finge.n.mihi, & Primo communem eſſe ſeruum, eumq; ita a Titio ſtipulatum eſſe, Fundum hunc Titii dare ſponde? ſi meus hic fundus fuerit, quantum ad me attinet ſtipulatio non valet. Quoniam neq; per meipſum recte ſtipulo rem, cuius ſum dominus. Dare.n.eſt dominum facere. At eius qđ meum eſt, amplius dominus fieri non poſſum. Si igitur ex perſona mea, infirma eſt ſtipulatio: quæritur, an quantũ ad id pertinet,

tinet, quod mihi debebat, acquiri, inutilis sit stipulatio, & sine effectu: an uero potius mihi quidem nihil acquiratur, sed socio detur solidum? Quod & placuit, propter regulam, qua dicimus: Quod uni ex dominis acquiri non potest, id alteri, qui acquisitionis capax est, & ad obligationem admittitur, acquiri.

De diuisione stipulationum.

TIT. XVIII.

ARGVM.

Stipulationum species multiplices sunt. Aut cuius Iudiciales sunt, aut Prætoriæ: Conuentionales, aut Communes. Et quid vnaquæque sit, & descriptionibus, & simul exemplis sane quã hic facillime explicatur.

NEC vero absurdum fuerit, & stipulationum diuisionem nouisse; Stipulationum enim aliæ sunt Iudiciales, aliæ Prætoriæ, aliæ Cõuentionales, & aliæ Communes: hoc est, Prætoriæ simul & Iudiciales. Et Iudiciales quidem sunt unius generis, quæcunq; a mero Iudicis officio proficiscuntur. Qualis est de dolo stipulatio. Est autem ei locus, quando cum eo, quæ mihi ex stipulatione seruum debet, ago actione ex stipulatu. At reus pro certo habens fore, ut cõdemnetur, venenum ei dat, quod paulo, post quam seruum mihi dederit, enecare eum, & interimere possit. Officium Iudicis est ab huiusmodi suspicione, cogere reum ut in dando seruo, stipulanti promittat: nihil se dolo malo fecisse, quo seruus læderetur. Iudicialis est stipulatio, & de persequendo

seruo, qui in fuga est. Nam si quis seruum meum ab aliquo bona fide emerit, quum neq; vitium subesset, nihil impedit, quo minus currat vsucapio. Quod si nunc ego ante finem temporis, quod vsucapionem perfici, forte ante duos aut etiam tres menses, cum possessore actione in rem agam: & quum longior mora Iudicis fieret, impleta sit usucapio, ac deinde seruus sine dolo eius, qui cum agitur, fugiat. posteaq; ego petitor dominum me eius esse ostendam: quoniam & illud iniquum, vt reus condemnetur, qui nihil fraudis in fuga serui admisit, & illud absurdum ut absol uatur, ne iudicium illud omne elusoriũ sit: officium Iudicis est, vt reum cautionem præstare cogat: se, quum seruum inuenerit, eum a possessore vindicaturum, uelut, qui per præfatam vsucapionem factus sit dominus. eumq; mihi aut æstimationẽ eius restituturum. Nam si vsucaptus nõ sit seruus, cautione hac nihil indigeo. Dabitur.n. actori aduersus quemuis possidentem potestas rei vendicationem intentandi. Prętoriæ autem sti pulationes sunt, quæcunque a mera Prætoris iurisdictione proficiscuntur, qualis est damni infecti. Est autem ei locus, quum vicini ædes tam vitiosæ putridęq; & iam carie sunt consumptæ, vt ruinam minentur. Etenim si nolit vicinus refectionem earum ad curam suam uocare, neq; spondeat se damnum, quod mihi ex ruina earum, si collapsæ danno me affecerint. illatum fuerit, resarturum; in possessionem aditum ui tiosarũ mittor. Vicinus igitur, qui me nolet ĩ pos sessionem ędium suarum mitti, repromittere mihi

cogitur

cogitur hanc damni infecti stipulationem: hoc est, de damno, quod nondum contigit. Nam inde eam appellationem habet, quod nondum ex ruina ędium damnum vllum factum sit. Huiuscemodi stipulatio est, & ea quæ Legatum dicitur. Nam si quis moriens hæredem te instituerit, & legatum mihi a te sub conditione reliquerit; veluti, Si nauis ex Asia venerit: quoniam pendente conditione, nullam aduersus te hæredem actionem mouere possum: & non mediocris subest formido, ne tu medio tempore, consumptis ac confectis fortunis omnibus, ad inopiam redactus, inane mihi beneficium testatoris facias: iubet te hæredem Prætor repromittere, & ante conditionis euentum: etiam datis fideiussoribus: legatum a te, vbi conditio extiterit, præstitum Iri. Id si hæres facere nolit, ego in possessionem rei legatæ: aut etiam totius hæreditatis mittar. In numero autem Prætoriarum stipulationum habentur, & Aedilitiæ stipulationes. Nam & hæ a iurisdictione Prætoris veniunt. Est autem ijs locus in interrogationibus, quæ de vitijs morbisq; in vendendis seruis fieri solent. Venditorem enim emptori repromittere oportet; se, si quid occulti vitij morbi ue in seruo vendito inuentum fuerit, duplum (verbi gratia) præstaturum. Conuentionales vero sunt, quæcunq; ex communi conuentione vtriusq; partis concipiũtur, hoc est, neque iussu Iudicis, neq; iussu Prætoris, sed ex volũtate contrahẽtiũ Tot.n.sũt genera couẽtionaliũ stipulationum, quot pene & Contractus. Communes autem stipulationes sunt, veluti Rẽ pupiplli salnam

nam

uam fore. Nam Prętor, vt dictum est libro primo, eum qui tutor constituitur, datis fideiussoribus cauere iubet, rē pupilli saluam, & incolumen fore. Quod si contingat, vt ante satisdationem tutor debitorem pupilli conueniat, atq; is neq; respōdere velit, neque iudicium suscipere, quòd nondum tutorem dicat satisdedisse: quoniam aliter iudicium procedere non potest, iubet tutori Iudex, ad quē in Ius additū est vt debitori pupilli satisdet rē pupilli saluā fore. Et ita inenietur hęc stipulatio cōis Iurisdictioni Prætoris & officio Iudicis. Idem est, & in stipulatione, ratam rem dominum habiturum. Quoniam & Prætor eum qui alieno nomine agit, quum dubium est, an ex domini voluntate incedat, satisdationem præstare iubet. Et si contingat, vt aliquis tanquam mandatum habens, mecum agat: quoniam me dubitationem de mādato interiiciente, iudicium procedere non potest. Iudex actorem iubet repromittere, ratam rem dominum habiturum. Et hoc modo, in cōstitutione pręsentis stipulationis communicabūtur, tum Prętor ex cuius Iurisdictione ea res in vniuersum descendit: tum Index, qui, vt iudicium procedat, fieri hæc procurat.

De inutilibus stipulationibus.

TIT. XIX.

ARGVM.

Stipulationem inutiliter concipi uarie contingit: ut si quis rem, quæ nec est, nec natura esset posfit, aut quæ in dominio, uel commercio nostro non sit: stipuletur. Quo fit, vt rei sacræ, aut eius quæ publica est, stipulatio consistere nequeat. Nec proin-

de

de rei euentus, ad quem res non tendit, & si ad illum peruenire possit, spectandus: quandoquidem & quod ab initio ualuit, ex casu inutile reddi possit.

STIPVLATIONVM, aliæ vtiles sunt aliæ inutiles: Et vtiles quidem multæ, inutiles uero paucæ. Necesse est igitur de paucis dicere: etenim per eas & multitudinem utilium cognoscemus: In primis sciendum est, rem quanque, quæ dominio nostro subijci potest, vtiliter in stipulationem deduci, siue mobilis sit, siue immobilis. At si quis rem, quæ in rerũ natura non est, aut esse non potest, dari sibi stipulatus fuerit: inutilis est stipulatio. Et quod rerum natura non est, tale fuerit: veluti, Stichum seruum mihi dare spondes? quum is mortuus sit, & ego eum uiuere putarim: quod esse non potest: veluti, Hippocentaurum mihi dare spondes? qui esse non potest. In his itaque inutilis est stipulatio, vt dictum est.

§. Idẽ iuris.

Idem est etiam, si quis rem sacram aut religiosam stipulatus fuerit, quam humani iuris esse credebat, aut publicam rem, quæ vsibus populi perpetuo destinata, & exposita est: veluti forum, theatrum, arenam, & si qua talia: aut liberum hominem, quem putabat seruum esse: aut rem, cuius commercium non habebat (idest, quam emere non poterat: quoniam commercium, est facultas, vt vendere aut emere liceat.) Sunt enim res quædam, quarum non quiuis iustum habeat commerciũ, veluti Prædium, quod orthodoxa Ecclesia habet, hæreticus comparare non potest. Aut si

 rem

rem meam a te stipulatus fuero dicens. Rem illam dare mihi spondes? quoniam Dare, est dominum facere. At eius, quod meum est amplius non possum dominus fieri. Nec uero dicimus interim in pendenti esse stipulationis potestatem, & constitutionem: ob id quod medio tempore res illa publica in priuati hominis dominium recidere possit, si forte Imperator eam illi donarit. Et qui nunc liber est, seruus fieri possit: forte.n.libertinus est, qui, vt ingratus, a patrono redigi potest in seruitutem. Et sępe commercium aliquis impetret a Principe eius rei, ad cuius cōparatiōnē accedere prohibebatur. Ac fieri possit, vt res mea desinat mea esse. Sic vt deinde res in eum casum veniat, quo sine impedimento dicere possimus, vtilem esse stipulationem. Sed nos eam dicimus statim ab initio inutilem esse. Similiter ex contrario licet ab initio utilis stipulatio fuerit, si postea res in aliquem eorum, de quibus iam dictum est, casum siue facto, & non studio promissoris, deuenerit, extinguitur stipulatio: ueluti, si stipulatus ita sum a te: Stichum seruum dare mihi spondes? At ille Primo seruiebat, & dubio procul ualebat stipulatio. Sed contingit, ut is sine consensu tuo a domino manumitteretur. Aut ita sum stipulatus a te, Locum hunc (qui tum priuati Iuris erat) dare mihi spōdes? deinde is antequam poterem, sacer aut religiosus factus est, inutilis erit stipulatio, ut dictum est. Quum enim res in eum casum deuenit, unde incipere non poterat, extinguitur. At ab initio stipulari, non poteram liberam personā, aut rem sacram religiosam ve. Quid ergo, si quis

liberā

liberam personam ita stipulatus sit, Titiū, quum seruus fuerit, dare mihi spondes? Aut publicam rem ita, Locum hunc, in quo theatrum est vel area, quum priuati iuris fuerit, dare mihi spondes? inutilis est ab initio stipulatio. Quæ autem ab initio non consistunt, ex post facto non confirmantur. Quoniam quæ natura sui dominio nostro exempta sunt, utiliter in stipulationē nō deducuntur.

ARGVM.

Qui alienum factum promittit, inefficaciter promittit: ueluti & qui alij, cuius potestati obnoxius non sit, stipulatur, inutiliter stipulatur.

SI quis alium daturum quid facturum ve promiserit, non obligabitur: veluti si dicam, Titium tibi decem aureos, daturum, aut domum tibi ædificaturum spondeo. Quod si me effecturum procuraturumq́; dixerim, vt Titius tibi decem aureos daret: valet stipulatio, quoniam factum meum promisi. Si quis alij, cuius iuri subiectus non sit, stipuletur: inutiliter stipulatur.

§. Si quis alium

§. Si quis alii.

ARGVM.

Ex solutione facta stipulationi adiecto, soluenti liberatio iure contingit: quamlibet stipulanti soli obligatio quæsita sit, cui ad soluti repetitionem mandati actio superest.

SOlutio tamen in extraneam personam conferri potest. Veluti si ita ego stipuler, Mihi aut Seio decem aureos dabis? Nam obligatio mihi soli, qui stipulor, acquiritur. Soluere autem Seio recte vel me inuito poteris, vt tu ipso iure soluendo libereris. Sed ego deinde mandati actionem aduersus Seium habebo, ad aureorum ei datorum repetitionem.

§. Plane.

ARGVM.

ARGVM.

Qui sibi & alij, non suo iuri obnoxio stipulatur partem rei in stipulationem deductæ tantum ex stipulatione sibi quærit. Et quod filio pater stipulatur, sibi acquirit. Et patris vox in quærendo vicissim, filij vox est, & contra.

§. Qđ si qs. *SI ita stipuler, mihi & Titio (qui in potestate mea non sit) decem aureos dabis? valet quidem stipulatio. Sed utrum, totum id, quod in stipulationem deductum est, debeatur, quasi Titius in stipulatione positus esse non intelligatur, propterea quod acquisitionis non sit capax: an uero dimidia tantum pars, propter coniunctionem, & quæ coniungendi vim habet, dubitatur. Sed placuit, non plus dimidia parte mihi stipulatori acquiri, propterea quod inutiliter Titii mentio stipulationi iniecta sit. Si stipulatus sim, Titio dabis? quum Titius in potestate mea esset, mihi acquiro. Vox enim mea, vox eius, qui in potestate mea est, videtur esse.*

§. Ei uero. *Quemadmodum & filij mei vox, mea intelligitur, in ijs duntaxat rebus, quæ nobis acquiri possunt. Id quod hodie intelligendum est, quæ ex re patris comparantur.*

ARGVM.

Stipulationi non congruenter facta responsio, stipulationem ipsam inutilem reddit. at simplex responsio iuxta præcedentis interrogationis naturam & qualitatem, esse facta, & ad ea, quę in interrogatione contenta sunt, referri intelligitur.

§. Præterea. *PRæter iam dictas stipulationes inutilis est & illa, si quis ad interrogationem congrnenter non respondeat. veluti, Decem aureos dare mihi spondes? si tu dixeris, Quinque aureos dabo. Aut si ego quinque stipulatus sim, & ita decem promittas,*

mittas, Aut si ego pure stipulatus sim, & tu sub conditione promittas. Aut contra si me sub conditione stipulato, tu pure respondeas. Hæc autem ita dico, si aperte id exprimas, quod iis, quæ in stipulatione continentur, contrarium sit. hoc est si me sub conditione uel in diem stipulato, tu te euestigio iam daturum respondeas. Sin autem id solum respondeas, Promitto: compendio sermonis in eandem diem, aut sub eadem conditione, videris respondisse. Nec.n. necesse, est in respondendo ad interrogationem eadem omnia repetere, quæ is qui stipulabatur, expressit. quoniam verbum hoc, Promitto, ad omnia, quæ in interrogatione continentur, refertur.

ARGVM.

Inter patrem ac filium, seruum & dominum stipulatio iure nō subsistit. Sed nec mutus, veluti nec surdus uere, vtiliter stipulatur, aut promittit neque qui furiosus est, quicquam contrahere potest.

§. Itē inutilis.

Similiter inutilis est stipulatio, si ego ab ijs, qui in potestate mea sunt, stipuler, vel illi a me stipulentur: quoniam inter nos iudicium constitui non potest. Sed seruus quidem non solum domino stipulante, non obligatur, sed neq; alio quouis: filiusfamilias vero alijs stipulantibus obligatur. Nam in contractibus, filiusfamil. patrifamilias similis habetur. Mutuum neque stipulari posse neque promittere, in confesso est: quod & in surdo receptum est: quoniam & is, qui stipulatur, verba promittentis: & is, qui promittit, uerba stipulantis audire debet. De illo autem surdo loquimur, non qui tardius audit, sed qui penitus non audit.

§. Mutuū.

Furiosus

§. Furiosus

Furiosus nullum negotium contrahere potest, quoniam nullum eorum, quę geruntur, intellectū habet: animi enim affectione caret. Porro mater contractuum est ipsa animi affectio.

ARGVM.

Pupillus non infans, sed qui iudicium animi habeat altum stipulando, etiam circa tutoris authoritatem, sibi obligat, alij autem obligari nequit. Atqui filius familias est, & impubes, alij uel patris consensu interueniente, obligari non potest.

§. Pupillus

PVpillus quoduis negotium recte contrahit: sic tamen, ut ubi opus est tutoris authoritate, tutor adhibeatur: veluti quum ipse obligatur. Nam alium sibi obligare pupillus & sine tutore potest. Sed quod de pupillis diximus: in ijs scilicet uerum est, qui iam aliquem eorum, quę geruntur, intellectum habent. Nam infans, & qui proximus infantiæ est, non multum á furioso differunt. Qui enim ea ætate sunt, nullum intellectū habere creduntur. Quoniam autem de pupillo sermo incidit: sciendum est generaliter ætatem pupilli, in tria diuidi. Pupillorum.n. alij sunt infantes, veluti qui adhuc lactant, aut ijs, paulo maiores: alij dicuntur proximi infantiæ, ut qui recte loqui incipiunt, alij sunt proximi pubertati. Et infans qdem stipulari non põt, ppterea, qđ ne loq quidem possit. Neque is etiam qui proximus infantiæ est: qualis fuerit, qui septimum aut octauum annum agit. Hic enim quamuis verba proferre possit, id tamen dijudicare non potest, quid sibi velint ea quæ dicuntur. Proximus autem pubertati, qualis ē qui ad pubertatem accedit, utiliter stipulatur: quoniam & uerba pronuntiare potest,

potest, & intelligere ea quæ dicuntur. Placuit tamen non stricta ratione, sed benigniore interpretatione: vt & proximus infanti recte stipularetur, quemadmodum is, qui ad pubertatem accedit. Sed qui in potestate parentis est impubes, ne authore quidem patre obligatur.

ARGVM.

Conditio impossibilis stipulationem inefficacē reddit, ad necessaria negatiue concepta, nec vitiat, nec suspendit: quinimo puram ac efficacem constituit.

§. Si impossibilis

IMpossibilis, quoque conditio stipulationi adiecta, eam vitiat. Impossibilis quoque conditio est cui natura impedimento est, quo minus existat: veluti, si quis ita dixerit: Si digito meo cælum attigero: aut si mare ebibero, decem mihi aureos dabis? At si quis ita dixerit, Dabis si digito cælum non attigero, pure facta obligatio intelligitur: atque ideo statim potest petere.

ARGVM.

Verborum obligatio inter absentes viribus caret: si tamen de præsentia scriptura appareat, tandiu huic inhærendum, quoad legitime de absentia doceatur.

§. Itē verborum.

SImiliter verborum obligatio inter absentes concepta nullius momenti est. Sed quum hoc materiam litium contentiosis hominibus præberet, post multum forte temporis tales allegationes opponentibus, neq; se in ea vrbe aut stipulatores fuisse contendentibus: ideo facta est Imperatoris nostri constitutio, celerem his & talibus litibus diremptionem afferens, quum ad Cæsarienses aduocatos rescripsit, per quam disposuit: tali

pulatio Cum morieris, uel, Cum moriar, ue etiam post alterius mortem collata, olim & hodie utilis est.

§. Itē si quis

INutilis est & preposterа stipulatio, veluti si quis stipuletur, Si nauis cras ex Asia venerit, hodie mihi dare spondes? Inutilis est autem stipulatio, propterea quod datio euentu conditionis prior esse non debeat, sed posterior. Sed quum extet Leonis constitutio, quæ præposteram stipulationem in dote recipiat: iustum putauit esse Imperator noster, ne quia in stipulatione verba prępostere concepta obligationem tollerent. Præpostera stipulatio & in hunc modum fit, si dixero: Decem aureos tibi hodie dare spondeo, si Titius cras Consul factus fuerit. aut in dote, si vir uxori dicat: Ego tibi dotem quum morieris reddere spondeo, si sine liberis decesseris. Quoniam redditio in tempus vitæ confertur: Euentus autem conditionis, id est, orbitatis. Dixerat.n. Si sine liberis decesseris: ad tempus, quod post mortem futurum est, refertur. Placuit igitur non in dote solum, sed etiam in quauis alia stipulatione, præpostera verborum conceptione, stipulationem inutilem non fieri.

§. Ita autem

Stipulatio sic concepta, Quum morieris, vel Quum moriar, valet. Concipitur autem in hunc modum: veluti, si Titius interrogatus stipulanti dicat: Dabo tibi quum moriar. Hęc enim stipulatio & apud veteres utilis erat, & nunc valet. Sed & stipulatio post mortem alterius concepta valebat apud veteres, veluti si quis dixerit. Decem aureos post mortem Titij dare spondeo. Quoniam

niam cueniebat, vt & uiuis contrahentibus moreretur Titius.

ARGVM.

VERBVM promittendi, in instrumento repertum, facit vt interrogationem præcessisse intelligamus, præsumique acta solenniter in eo omnia.

§. Si scriptum

* Si instrumento] Hic in Græcis additum erat χωρὶς τοῦ ἢ διαζευκτικοῦ. quod nihil ad præsentem literam facit. Quapropter ego id in sequentem transtulit quoniam ibi non nihil de coniunctionibus agitur. Nãnius quidam legere fertur. χωρὶς τοῦ ἢ διαζητητικοῦ. quod non intelligo, nisi dicere voluit διαζητητικοῦ. Quoniam apud Græcos ἢ modo disiungit, modo interrogat. Sed mea adhuc mihi coniectura verisimilior uidetur. Non tamen est animus cum quoquam ea de re contendere. Certe ex alijs locis constare potest multa in Græcis perperam esse posita. Curtius

* *Si in instrumento stipulationis scriptũ fuerit, Titium spopondisse, perinde habetur atque si præcedente interrogatione respondisset: quoniã præsumptũ est ex responsione, quæ in instrumẽto conscripta est, & interrogationem in re agenda præcessisse.*

ARGVM.

Pluribus in stipulationem deductis rebus, factaque simpliciter responsione, ad omnes respondisse, ac proinde teneri promissor videtur, alioqui quatenus responsum est, eatenus, non amplius, obligari promittentem iuris est.

Quo-

Quoties multæ res una stipulatione comprehenduntur sine articulo illo, Vel, quod disiungendi vim habet: ueluti, Seruum illum & fundum illum & librum illum & uestem illam dare mihi spondes? si promissor simpliciter respondeat: Dare spondeo: ad omnes tenetur. Sin uero ad unum forte tantum, aut alterũ eorum, quæ stipulatione comprehenduntur, respõdeat: in ijs tantum contrahitur obligatio, ad quæ respondit. Quum igitur multæ fiunt stipulationes (quoniam quot stipulatione res comprehẽduntur, totidem sunt & stipulationes) una ex ijs aut altera, ad quam, s. responsum est, perfecta uidetur esse. Quoniam ad singulas res, quæ stipulatione comprehenduntur, & respondendum est. Sic. n. in omnibus perfecta erit stipulatio.

§. quoties.

ARGVM.

Stipulatio, qua quid alij dari fierive, cum nostra nihil intersit, stipulamur, inutiliter cõcipitur: huic tamen pœnam utiliter adijcimus: ut tandem aut quod promissum est, præstetur: aut quam stipulati sumus pęnam, ad extremum consequamur.

Alteri (ut dictũ est) stipulari, nemo utiliter potest. Ad hoc enim hæ stipulationes inuentæ sunt, ut unusquisq; sibi quod sua interest, acquirat. Cęterum quum quis alteri stipulatur, quoniam id nihil stipulatoris interest, infirmum est quod agitur. Si quis ergo id uelit utile reddere pęnam stipulari debet, ut si id factum non fuerit, pœnæ stipulatio committatur: ueluti, Titio decem aureos dare spondis? Et si non dederis, pęnæ nomine, quinque aut etiam plures forte aureos mihi dabis: competet. n. mihi pœnæ petitio,

§. Alteri.

quam-

quamuis ostendere non possim an mea intersit. Nam quum quis pœnam stipulatur, non illud spectamus, an intersit stipulatoris: sed qualis sit pœnæ quantitas, quæ in conditione stipulationis posita est. Et quæ est stipulationis conditio. i. in ea tale aliquid poni: Si non feceris, dabis mihi pœnæ nomine decem aureos? Itaque si quis stipuletur Titio dari nihil est quod agit: sed si pœnam stipulationi injiciat, fortem dece aureos: consequatur quid cupijt.

ARGVM

Quod alteri dari nostra interest, utiliter stipulamur, at facti alieni, citra pœnam inutilis est stipulatio.

§. Sed & si quis

SEd si quis pœnam in stipulatione non adijciat, intersit tamen ipsius, placuit valere stipulationem. Nam si quum Primus, & Secundus tuto res essent, Primus omnem administrationem Secundo contutori suo cesserit, & ab eo stipulatus fuerit rem pupilli saluam & incolumen fore: quoniam interest stipulatoris id ita fieri, quum teneri possit actione tutelæ Secundo res male gerente, tenet stipulatio: ita vt & Primo aduersus Secundum efficacem actionem pariat. Similiter si a me stipulatus fueris procuratori tuo dari, valet stipulatio. Forte enim quum Procurator tuus alio loco rem gereret, opus habebat pecunia, siue vt in publicum solueret, siue vt ædificia repararet, siue vt fundos excultiores redderet. Et tu quum me scires in loca illa profectu rum, in hunc modum a me stipulatus es: Procuratori meo centum aureos dare spondes? Ecce enim

&

& hic mea interest, ne si pecuniam procuratori meo non dederis ego damnum patiar. Item si quia creditorem haberes, cui res tuas in causam pignoris dedisti, hoc permisso, ut eas pecunia non soluta uenderet, aut etiam pęnam promisisti: si secūdum legem in credendo dictam non soluißet, stipulatus sis a me in hunc modum: Creditori meo tot aureos dare spondes? Nisi id impleam, ego tibi obligabor, in quantum tua interest: quod damnum paßus sis, aut distractis pignoribus, aut exacta pęna. Et hæc quidem de stipulationibus, quæ in dando consistunt.

§. Versa uice

Quod si quis alium quid facturum promiserit, ueluti quod ille tibi domum ædificabit, omnino non tenetur, nisi pena stipulationi adiecta fuerit. Est ergo hæc inter stipulationes, quæ in dando uersantur, & eas, quæ in faciendo, differentia: quod in dationibus ualeat stipulatio, etiám pęna non adiecta, dum tamen stipulatoris intersit: in ijs uero que in faciendo consistunt, quum ea in alium sine pęna conferuntnr, uires stipulatio non habeat.

ARGVM.

Stipulatio eius rei, quæ noſtra futura eſt, in euentum quo noſtra ſit, prorſus inutilis eſt.

§. Itē

DIximus supra, neminem recte rem suam stipulari posse; propterea quod amplius cuiquā re suæ dominiū acquiri non poßit. Vnde illud quæsitum est: Quidā moriens Primum hæredem instituit, Stichumque seruum mihi sub conditione legauit, si nauis ex Asia uenerit. Titius quispiam, qui in decem aureos mihi deberet, pro decem illis aureis stipulanti mihi eundem Stichū

seruum

seruum sub eadem conditione promisit. Mortuo testatore & adita hæreditate, paulo post legati conditio extitit, quæ & ipsa in stipulatione erat. Et certum est, me ex testamento Stichi dominum fieri. Agere cum Titio ex stipulatione non possum ad Stichum, qui iam ex testamento domini mei factus sit. Quemadmodum enim neque si ab initio meus fuisset: utiliter eum potuissem in stipulationem deducere, ita nec casum illum, quo meus futurus esset, in stipulationem conferre potui: quod in præsenti specie contingit.

ARGVM.

§. Si de alia.

Stipulationem in re dissensus inefficacẽ reddit.

Qvoniam item dictum est, cum interrogatione debere responsionem conuenire, quę situm est & illud, si de alia re sentiat stipulator, & de alia promissor. Et nulla itidem contrahitur obligatio, perinde atque si ad interrogatum promissor non respondisset: ueluti, si quum ita a te stipularer Stichum mihi dabis? tu me dicere credas de Pamphilo: quem Stichum putabas necari.

ARGVM.

Stipulatio rei turpis, aut cuius causa turpis sit, iure improbatur: ac merito inutilis est.

§. Quæ turpis.

Qvæ turpi ex causa fit stipulatio, inutilis est: ueluti si quis homicidium, adulteriũ, aut sacrilegiũ se admissurũ promittat.

ARGVM.

Stipulatio conditionalis ad contrahentium hæredes trãsmittitur. Et qui certo tempore dare promisit, ante id collapsum tempus, non utiliter conuenitur: quinimo & simpliciter promittenti, id tẽ

pus

pus ad præstandum concessum intelligitur, quo res tradi præstarive commode possit.

Qum quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit, & ante euentum eius stipulator decesserit: existente postea conditione hæres stipulatoris ex stipulatione actionem habebit. Idem est, si mortuus sit promißor, & deinde existat conditio: nihilo enim minus ab hærede eius peti poterit. Qui hoc anno uel hoc mense dare promisit, nisi omnibus anni uel mensis diebus elapsis, non recte ab eo petetur. Si fundum dare aut seruum promiseris, non statim tecum agetur: nisi tantum temporis spatium præterierit quo traditio fieri poterat.

§. Cũ qs sub aliqua

§. Qui hoc anno.

De fideiussoribus
TIT. XX.
ARGVM.

Fideiussores alienæ obligationi, quo res magis in tuto sit, accedunt: nec id in unum obligationis genus tantum, verum qualisqualis sit obligatio siue Ciuilis, siue Naturalis, siue mistæ naturę sit: siue pro libero, siue pro seruo, recte fideiussor his adhibetur. Quid autem Naturalis, quid ue Ciuilis sit, in quo ue differant hic perbelle traditur.

PRO eo, qui promittit, solent & alij obligari, qui Fideiußores appellantur, quos homines accipere consueuerunt, dum curant, ut diligentius de re, quam geßerũt, sibi prospectum sit. In omnibus autem obligationibus accipi solent fideiussores: hoc est, siue re, siue literis, siue consensu contractæ sint. Ac ne illud

§. In omn. bus.

T qui-

quidem intereſſe putamus : utrum ciuilis ſit, an naturalis obligatio, cui fideiuſſor accedit. Quid autem id ſit, neceſſe eſt dicere. Hæc habet in modum cuiuſdam prçuię inſpectionis. Stipulationũ, aliç ſunt Ciuiles, & aliæ Naturales. Ciuiles ſunt ex quibus actiones naſcuntur, quæ aduerſus eum, qui nobis oblig. tus eſt, intentantur ac efficiunt, ut is condemnetur & ſolutio ex eis ſequuta, repetitionem non admittit. Nam ſi & ab inuito eo, quẽ nobis obligauimus, exigi põt: eius, quod ſolue rit, repetitionẽ habere,

** nõ poterit. Naturales autẽ ſunt, quæ neq; actionẽ pariunt neq; ad condẽnationem proficiunt. Duo tamen in eis inuenias ſigna notabilia: prius, quod ex ſolutione repetitionem non præſtant: alterũ quod fideiuſſores ex tali cauſa*

* Nõ poterit] Hunc locum aliqui inuertũt, eo (ut uidetur) offenſi, quod dicat Teophilus ex ſolutione eius, quod iure Ciuili quis debet: repetitionẽ non Prȩſtari. Quo qd uerius dici potuit quanuis id Ciuilis obligatio cũ naturali obligatio commune habeat.

dati, naturaliter & ciuiliter tenẽtur. Eſt enim regula, qua dicimus, Qũum principales naturaliter tantum tenẽtur, eorum fideiuſſores naturaliter & ciuiliter obligari. Huiuſmodi eſt pupillus, qui ſine tutoris authoritate mutuum accepit. Ipſe enim naturaliter tenetur, ſed qui fidem ſuã pro eo interpoſuit, naturaliter & ciuiliter obligatur. His ita inſpectis: vide deinceps rem de qua agimus. Diximus non ſolum in Ciuilibus obligationibus,

tionibus, ſed etiam in Naturalibus fideiuſſorem recte accipi. Naturales autem dico obligationes: veluti ſi ſeruus alij quam domino obligatus, aut etiam ipſi domino (naturaliter videlicet: quoniã ciuiliter non poteſt) fideiuſſorem dederit extraneo vel domino ſuo pro rebus, quas illi debebat. Tenetur igitur fideiuſſor & naturaliter, & ciuiliter, propterea quòd principalis perſona, id eſt, ſeruus, naturaliter obligetur.

ARGVM.

Fideiuſſoris obligatio ad hæredem permeat. Nec obligationi præſenti tantum adhiberi, ſed & pro futura fideiuſſor ſuam obſtringere fidẽ poteſt.

§. fideiuſſoribus.

PORRO non ſolum fideiuſſor ipſe obligatur, ſed etiam defunctus hæredẽ ſuum relinquit obligatum. Poteſt autem fideiuſſor, & obligationem eius, pro quo fidem ſuam interponit, antecapere, ſiue præcedere: veluti quum mutuum ab aliquo eſſes accepturus, antequam contractus conſtitueretur, fideiuſſorem dediſti. Sed & fieri poteſt: ut poſtquam contractus celebratus fuerit, fidem tuã pro me interponas.

§. Fideiuſſori.

ARGVM.

Fidiuſſorum pluralitas debitum in, uiriles non partitur, quinimo ſinguli ad ſolidum tenentur, quibus tamen Hadriamus ita proſpectum uoluit, ut ipſius oppoſito aduerſus creditores litis conteſt. tempore beneficio, uiriles petere pro rata, ſi modo qui fideiuſſerunt, ſoluendo ſint, cogantur. quod ſi quis opponere neglexerit, ſoluens in totum, fruſtra a cõfideiuſſoribus repetit, aduerſus debitorem principalem remedium duntaxat habens.

SI plures fuerint dati fideiuſſores, quotcunque ſint numero, non pro partibus, ſed ſinguli eorũ

insolidum tenentur, vt liberum sit creditori, qui cum uelit insolidum agere. Sed ex epistola Hadriani Cæsaris, cōpellitur creditor a singulis, qui modo soluendo sint litis contestatæ tempore, partes viriles pro rata petere. Vnde si quis fideiussorum eo tempore, soluēdo esse non inueniatur, eius inopia confideiussores onerat. Veluti, quinque erant fideiussores in debitum centum aureorum. Quum omnes essent soluendo, singuli in vicenos conueniebantur. Sed quum vnus eorum non soluendo factus esset, eius inopia cęteris damno est. Non enim à quatuor, viceni, sed viceni quini petitur. Sin igitur vnum ex ijs post litis contestationem non soluendo fieri contingat: huius inopia, creditori tantum, non etiam fideiussoribus fraudi erit. Sed si cum vno confideiussorum creditor egerit, & solidum ab eo consequutus sit: id eius solius, a quo petitum fuerit, detrimentum est. Quoniam neque aduersus confideiussores aliquā actionē habere concessum est: neque vtiliter aget cum principali qui soluendo non est. Superest vt de seipso quæratur, & sibi imputet, quum conuentus ex epistola Hadriani iuuari potuerit, ac desiderare, ut ex ęquis partibus in confideiussores daretur actio.

ARGVM

Fideiussor in amplius, atque principalis, cui adiungitur, obligari non potest: in minus potest. Quibus autem modis quis in amplius obligari dicatur, hic facile traditur.

Fide-

FIdeiusſores ita obligari non poſsunt, ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam fideiusſorũ obligatio, acceſſio eſse dicitur, & ſequela principalis obligationis. At plus in acceſſione eſse non poteſt, quam eſt in principali re. Verum ex diuerſo, ut minus debeat, obligari poſsunt. Et ideo ſi principalis, ideſt, debitor, decem aureos dare ſpopondit, quinque ab ipſis rectè ſtipulaberis: ſed quum principalis quinque promiſit, non rectè in decem fideiusſor accipitur. Eadem ratione, ſi principalis purè promiſit, fideiusſor ſub conditione expromittere poteſt. Ex diuerſo, quum principalis ſub conditione promiſit, fideiusſor ſub cõditione quidẽ rectè: purè uero, nõ apte expromittit. Quoniam non ſolum in quantitate, ſed etiam in tempore, plus aut minus intelligendum eſt. Plus enim eſt, ſtatim aliquid dare, minus uero, poſt tempus dare.

§. Fideiuſſores.

ARGVM.

Fideiuſſor quod pro debitore diſſoluit, mandati actione ab eodem repetit. Cæterum in ſtipulationibus fideiuſſorum, eatenus ſolennitates intrinſecus deſideratas interueniſſe præſumimus, quatenus uerba ferunt.

FIdeiusſor autem, eius quod pro principali, ſolueri, recuperandi cauſa, habet contra eũ mandati actionem. Græcè fideiusſor ita plerunque ſpondet.

§. Si qd ãt.

Τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω θέλω aut βούλομαι. Sed & ſi dixerit φημὶ, perinde eſt, atque ſi dixiſſet λέγω. In ſtipulationibus fideiusſorum ſciendum eſt, quodcunque ſcriptum ſit quaſi actum,

§. ĩ ſtipulationibus.

per præsumptionem actum videri. Et ideo in cõfessum venit, si quis scripserit se fideiussisse, omnia quę consueuerũt, acta uideri: videlicet eum vt fideiussorem interrogatum esse, & ipsum conuenienter spopondisse.

De literarum obligationibus.
TIT. XXI.

ARGVM.

Obligationis literarum (quæ est nominis, veteris in nouum creditum per uerba solennia ac solennes literas transformatio) formula. Huic autem obligationum generi non numeratæ pecuniæ exceptio utiliter intra biennium hodie, postea inutiliter obijcitur.

Post obligationem, quæ re, item quæ uerbis cõtrahitur, dicemus, & de obligatione literarũ. Habebat aũt apud veteres literarũ obligatio talẽ quãdã definitionẽ: Literarũ obligatio est veteris nominis in nouum creditum per solennia uerba, & solennes literas trãsformatio. Nam si quum quis mihi centum aureos deberet ex emptione, aut locatione, aut mutuo, aut stipulatione (multis enim modis aliquid nobis deberi potest) voluissem hunc mihi obligatum esse literarum obligatione: necesse erat verba hæc dicere, & scribere ad eum: quem literarum obligatione obligatum habere volebam. Sunt autem hæc uerba, quæ dicebantur & scribebantur: Centum illos aureos, quos mihi ex causa locationis debet, tu mihi ex conuentione & promissione literarum tuarum dabis. Deinde adscribebãtur ut ab eo qui

iam

iam ex locatione obligatus esset, hæc verba. Ex cõuentione debeo literarum mearum. Et prior obligatio extinguebatur: nouaque literarum nascebatur. Quę ex eo nomen habet, quod in literis consistat. Sed hodie hęc in usu non sunt. Inuenias tamẽ & hodie si diligentius inspicias, in communi usu uersari quandam literarum obligationem, sed quæ aliam formam aliamque figuram habeat. Nam si quis quũ à me mutari vellet, ea de re mihi loquutus sit, & ego ei iußerim ut schedulam mihi conscribat, atque is illam solus me non pręsente conscripserit, in qua talia quędã dixit. Hodie ego ab illo mutuo accepi, et hæc debeo. nec ulla stipulatio adscripta sit, aut quæ adscripta est, inutilis sit, propterea quod in re gerenda creditor præsens non fuerit: quæritur an multo tẽpore post illa elapso, agi cum eo possit, qui dictam schedulã emisit. Et dicimus, personam hanc ex obligatione, quæ re contrahitur, conueniri non poße: quia nulla numeratio interuenerit. Neq; rursus ex uerborum obligatione, quia stipulatio nulla intercesserit, aut quæ intercessisse dicitur, nõ præsente utraque parte intercesserit. Reliquum est ergo, ut ex solis literis obligata sit. Ecce igitur, quo modo & hodie quis ex literis obligetur, Et olim quidem id, quod dicitur de multo tempore, usque ad quinquennium procedebat. Post hoc enim tempus exceptionem non numeratæ pecuniæ opponere non licebat, & dicere creditori. Tu te numerasse osten de. Nam id multis Imperatorum constitutionibus cautum est. Sed quoniam id creditoribus molestum erat, Imperator noster, ne multo tempore

elapſo, hoc eſt, triennio aut quadriennio, creditores quum poſt tantum temporis iuberentur probare vera omnia eſſe, in difficultates moleſtiasq; probationum, propter longitudinem elapſi temporis inciderent: & ita ex illa re, pecunijs forſitan ſuis defraudarentur: conſtitutionem edidit, qua quinquennij ſpatium intra biennij metas concluſit. Sic igitur intra tempus hoc recte talis exceptio opponi poterit, poſt biẽniũ omnino nõ poterit.

De obligationibus ex conſenſu. TIT. XXII.

ARGVM.

Obligatio ſolo conſenſu contracta in quatuor contractibus hic expreſſit, qui & inter abſentes, & per epiſtolam ac etiam nuntium cõtrahuntur, concipitur. Et obligatio, quæ conſenſu contrahitur, ab alijs quid differat.

QVVM dictum ſit de obligationibus, quæ re, verbis aut literis contrahuntur: dicamus nunc de ea, quæ ex conſenſu eſt. Conſenſu autem conſtituitur obligatio in huiuſcemodi contractibus: in emptione & venditione, locatione, ſocietate, & mandato. Ideo autẽ iſtis modis dicitur obligatio conſenſu conſtitui: quoniam neque ſcriptura, vt in literarum obligatione: neque præſentia, vt in verborũ obligatione omni modo neceſſaria eſt. At neque dari quicquã neceſſe eſt ſicut in obligatione quę re contrahitur, vt obligatio quæ conſenſu fit, ſubſtantiam capiat. Sed ſatis eſt eos inter quos negotium geritur, cõſentire. Huiuſcemodi igitur contractus & inter abſentes

absentes recte cõtrahũtur, veluti p̃ epistolã vel p̃ nũtiũ. Neq; vero ĩ his tãtũ obligatio, q̃ cõsensu fit ab aliis obligationibus distat, verũ ẽt in illo. Nã in cęteris quidẽ obligationibus, unus dũtaxat ob ligatur, & unus alterũ sibi obligat, ueluti in obli gatione q̃ re contrahitur, is q dedit obligat: is qui accepit, obligatur. In ea q̃ uerbis constituitur, sti pulator obligat, obligatur promissor. In ea q̃ literis fit, obligatur q scripsit: obligat is, in quẽ scriptura dirigitur. At uero in hac obligatione, quæ consensu contrahitur, uterque utrique obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præstare oportet: quũ in uerborũ obligationib⁹ alter stipuletur & obliget: alter p̃mittat & obligetur.

De emptione & uenditione.

TIT. XXIII.

ARGVM.

Emptio & uenditio aut cum scriptura, aut sine ea contrahi potest. At quæ sine scriptura fiunt, tum contrahi dicuntur, cum utraque pars de pretio cõ sentit, quamlibet pretium nullum nilque eius nomine datum sit. Quod si scriptura interuenire debeat, tum perfectæ dicuntur, cum in publicam formam redacta, aut a partibus approbata fuerit.

A TQVE in primis de emptione et uẽditione dicamus. Emptio & uenditio contrahitur, simul atque de prętio utraque pars consẽ sit. Nã si ego dixerim, me tibi hãc rẽ centũ aureis uendere, & tu contentus fueris hoc pretio, statim contracta est uenditio: quanuis nondum pretium numeratum sit, ac ne arra

 quidem

quidem data aliqua. Et nascitur venditori quidem actio, Ex vendito: emptori vero, Ex empto. Quod autem arræ nomine datur, argumentum est, & probatio emptionis & venditionis contractæ, non ipse contractus. Hæc de emptione & uenditione intelligimus, quæ sine scriptura consistit. Nihil enim in ea Imperator noster innouauit. In ea uero, quæ scriptura conficitur, non aliter perfectam esse venditionem & emptionem dicimus: nisi & instrumenta venditionis fuerint conscripta, vel manu propria vendentis: vel ab alio quidem scripta, a vendente autem subscripta: sin autem per tabellionem scribantur, nisi & præcedentem subscriptionem completiones sequutæ & instrumenta partibus absoluta fuerint. Nam quandiu aliquid horum deest, & pœnitentiæ locus est, & emptor aut venditor impune recedere a contractu potest. Sic tamen, nisi iam arrarum nomine aliquid fuerit datum. Hoc enim sequuto, siue in scriptis, siue sine scriptis venditio facta sit, is qui recedit a contractu, siquidem emptor sit, amittit arras: sin autem venditor duplum cogitur præstare, hoc est, & ipsum quod datum fuerit, & alterum tantum, quamuis tale nihil in dandis artis conuenerit.

ARGVM.

Emptio sine certo pretio uiribus non subsistit. Quod si in tertij arbitrium pretium definiendum collatum sit, in suspenso erit uenditio, donec tertius definierit: quo non definiente, quod id nolit, aut non possit, res ad nihilum redit. Quod & in locatione quoque locum obtinet.

Pretium

PRetium autem omnino in venditione constituendum est. In vniuersum enim nulla est sine pretio venditio. Sed pretium certum esse debet. Itaque si inter aliquos ita conuenerit: vt quanti Titius fundum illum æstimauerit, tanti sit emptus: magna erat inter veteres controuersia, consisteretne talis venditio, an non consisteret. Sed edita est Imperatoris nostri decisio, quæ hoc ita constituit, vt quoties sic conuenit: Emptus hic tibi fundus esto, quanti eum Titius æstimauerit, in his finibus staret contractus. Vt, si quidem is qui nominatus est, veluti Titius, pretium definierit, omnino secundum illius æstimationem, & pretium soluatur, & res tradatur: quo tandem venditio ad finem perducatur, emptore quidem Ex empto, venditore autem Ex vendito agente. Sin vero Titius, qui nominatus est, pretium definire vel noluerit, vel nequiuerit (forte quòd cognitio de quantitate pretij excedat captum eius) pro nihilo sit placitum venditionis. Et perinde sint ipsi, atque si nihil de vendendo inter eos conuenißet: propterea quód nullum sit pretium statutum. Atque hoc quidem Imperator noster in venditione constituit. Nam absurdum tamen est idem ad locationem & conductionem trahere. §. Pretium.

ARGVM.

Pretium in uenditionibus in pecunia numerata consistere debet: alioqui non tam venditio, quàm permutatio inter se rerum est, quod conuentionis genus Proculi sententia a vẽditione seiunctum est.

NEc vero solum statutum & certum esse debet pretium, ut dictum est: sed necesse §. Itẽ ptium

est etiam, ut in pecunia numerata consistat. Nã in cæteris rebus præter pecuniam; an esse pretiũ possit, quæritur. Veluti an seruus, aut fundus, aut vestis alterius rei pretium esse possit, valde quæsitum est. Ac Sabinus quidem & Cassius etiã alia in re pretium consistere posse existimabant. Et illud scilicet est idipsum quod uulgo iactatur, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eamque speciem venditionis antiquissimam esse. Testeque utebantur Homero poeta: qui in parte quadam suæ poesis, quum exercitum Græcorum vinum sibi emisse fingeret, permutatione quarundam rerum, emptionem ait fieri, idque his versibus.

Iliad

Ευθὲν ἄρ οἰναζοντο καεκκομόοιτες Αχᾶιοι,
Αλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δὲ ἄιρων ισιδή, ω,
Αλλοι δ' ἄν ρινοῖ ες, ἔλλοι δ' αυτοῖ σι βόεσσιν
Αλλοι δ' ανδραποδεασιν.

Id est (ut paulo fucatius transferam)
Tunc sibi criniti coemunt hinc vina Pelasgi:
Aes alij fulgens, nitidum pars altera ferrum,
Aut costis direpta boum dant tergora, totos
Constituunt alij tauros, plerique suorum
Corpora seruorum.

Quod enim ait οἰνίζοιτο, id significat, vinum emebant. Et quum fingeret eos vinum ementes, dixit loco pretij ab ijs datum fuisse æs, aut ferrum, aut corium, aut boues, aut mancipia. Sed Proculiani contradicebãt: & aliud esse existimabant rerum permutationem, aliud emptionem & venditionem.

tionem. Nec posse aiebãt commodo diiudicari per mutatis rebus, quæ res videatur venisse, & quæ loco pretij data esse. Vtranque enim & venisse videri, & loco pretij datam esse, ratio sani hominis non admittit. Sed Proculi sententia dicentis permutationem propriam esse speciem contractus, separatam a uenditione, merito obtinuit: quum & ipse Proculus alios quosdam versus Homeri pro se facientes habeat, & validioribus insuper rationibus vtatur. Sunt autem versus hi:

Ilia. ζ

Ενθ' ἆυτε Γλαυκῳ ζζονιδης φρινας εζελετο-
ξευς
Ος πρὼς Τυδείδην Διομήδεα τεῦχὲ ἄμει-
βεν,
Χρυσεα χαλκιάων, εκατομβο' ἐννεαβόιων.

Idest, (vt qualitercunque res intelligatur)
Iupiter hic Glauco mẽtẽ abstulit, aurea ut amẽs,
Arma, boum centum, mutaret cum Diomede,
Aerea tunc reddente nouemque ualentia bubus.

Ecce enim, quemadmodum hoc loco, rem gestã ἀμειψιν *hoc est, commutationẽ vocauit, non vẽditionem. Hoc autem & priores Principes admiserunt, & latius in Digestis traditur.*

ARGVM.

Rei uenditæ perfecta uenditione, periculum ad emptorem prorsus, quamlibet necdum res tradita sit, si modo venditoris culpa aut dolus coargui nõ posset, pertinet: nisi tamen custodiæ curám in se uẽditor susceperit. Et qui ideo tenetur, quod actionẽ habeat, cedens eam liberatur.

Diximus supra, vẽditionẽ, quæ sine scriptura fiat, ex consẽ & quãtitate pretij, in quod

utraq;

vtraq; pars consensit, contrahi. Contracta igitur venditione statim periculum rei venditæ ad emptorem pertinet: tametsi adhuc ea res ipsi tradita non sit. Itaq; si seruus uenditus est, & is periјt, vel aliqua parte corporis læsus est, pede, manu, vel oculo: aut si venditæ sunt ædes, eæq; aut totæ aut aliqua ex parte incendio consumptæ: aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte inundatione aquarum periјt: aut si arboribus turbine & impetu uentorũ deiectis, longe minor deteriorque factus est fundus, damnum in his omnibus emptorem respicit. Itaque quamuis possessionem rei nactus non sit, pretium tamen soluere cogitur. Id enim in vniuersum sciendum est quicquid sine dolo, & culpa venditoris, rei venditæ acciderit, in eo venditorem securum fore. Et quemadmodum damna, quæ rem venditam aut consumunt aut minuunt, quum casu accidunt, ad emptorem pertinent, ita & si quid lucri emolumentiq; rei venditæ accesserit, id emptori proderit. Vnde si per alluuionem fundo aliquid accreuit, forte enim centum erat iugerum, deinde post contractam uenditionem, per alluuionem adiecta sunt decem iugera, emptor eo lucro fruetur: quoniam eum lucra habere oportet, qui periculum damnorum sustinet. Quod si ante traditionem fugerit seruus qui veniјt, aut subreptus ab aliquo fuerit, ita vt neque dolus, neq; culpa venditoris ea in re argui possit: videndum est, an venditor ex hoc damnum pati debeat. Et ita distingui debet: si quidem custodiam serui qui veniјt, venditor in se suscepit usq; ad traditionem custodiam debet. Est autem custodia,

ſtodia, diligentiſſima & pene modum excedens cōſeruatio. Et damnum quod inde procedit, agnoſcet. Idem & in cæteris animalibus: ueluti in equo, aſino, camelo, & quæcunq; talia ſunt, in a'uſque rebus omnibus intelligimus. Sin autem cuſtodiam non ſuſcepit, non obligatur: ſed hoc ſolum debet uenditor, ut actionem in re, ad uendicandam rem, quæ uenijt, & condictionem exhibeat cedatque emptori: propterea quod ipſe uenditor adhuc ſit dominus, quippe re nondum tradita. Cedet etiam actionem furti aduerſus eos, qui furto ſubripuerit rem uenditam, & ex lege Aquilia, aduerſus eos qui damnum iniuriam in re uēdita dederint.

ARGVM.

Venditio ſub conditione etiam, nedū pure contrahi poteſt. Si quis autem rem, quæ in commertio noſtro non ſit, ſciens emerit, nullam ex hac conuentione actionem habebit. Ignorans autem aduerſus venditorem, quatenus ſua interſit, ex empto actione experietur.

§. Emptio.

VEnditio & pure, & ſub conditione contrahi poteſt. Sub conditione, ueluti: Stichus ſeruus ſi intra menſem tibi non diſplicuerit, emptus tibi eſto decem aureis. Sacra, religioſa, aut publica, ueluti forum uel baſilicam, fruſtra quis ſciens emit, hoc eſt, nullam occaſione contractus habebit actionem. Quòd ſi ea tanquàm priuati iuris emerit a uenditore deceptus: tunc in id, quod ſua intereſt, actionem habet Ex empto: quoniam rem uenditam ei habere non licet. Idem eſto, ſi quis hominem liberum pro ſeruo emerit.

§. Loca.

De

De locatione, & conductione. TIT. XXIIII.

ARGVM.

Locatio ſicuti venditio, conſenſu contrahitur: atque inſtar venditionis, tum demum perfecta eſſe intelligitur, cum de mercede plene conſtiterit. Poteſt autem & mercedis definitio in tertij arbitriũ conferri: & quibus vijs id in venditione procedat, iiſdem & hic procedere intelligatur. Quòd ſi merces indefinita conſtituta ſit, non locatio, ſed contractus innominatus intercesſiſſe præſumitur, ex quo præſcriptis verbis actio naſcetur.

LOCATIO & conductio proxima eſt uenditioni & emptioni; & iiſdem Iuris regulis conſiſtit. Nã quemadmodum uenditio tũ contrahitur, quando utrique parti pretium placet: ita & locatio contrahi intelligitur, ſi merces utriq; parti placuerit. Et quemadmodum illic diximus, certum & in pecunia numerata pretium eſſe debere, ſic & mercedem certam, & in pecunia numerata eſſe oportet. Et competit locatori quidem actio locati: conductori autem, conducti. Illi, ut mercedem exigat: huic, ut rem ſibi locatam habeat. Sed & illud quod nobis in uenditione dictum eſt, cum alieno arbitrio quantitas pretij permittitur, ut Venditum tibi id eſto, quanti Titius definierit, ubi & Imperatoris ſanctiſſimi conſtitutionem adduximus, quæ huius contractus conſtitutionẽ diſtinctioni ſubijcit. Idẽ & in locatione ac conductione dicetur, quũ in alterius arbitrij mercedis quãtitas confertur: qđ & ſupra docuimus. Quòd ſi qs fulloni poliendã, aut

ſartori

ſartori ſarciendã ueſtẽ dederit, nulla ſtatim mer cede conſtituta, ꝑmittes daturũ ſe quantũ inter ambas partes poſtea conuenerit: non ẽ id locatio, ſed alius quiſpiam contractus a locatione, ex quo & præſcriptis uerbis actio datur. At ne putes, hęc Imperatoris conſtitutione deciſa eſſe: quoniã diuerſa in illa caſus ſpecies eſt. Illic. n. ſic habetur: uenditũ tibi id eſto, quãti Titius definierit. Hic uero ſic: Locatum tibi id eſto, quanti utrique parti uiſum erit.

ARGVM.

In pecunia numerata in locatione, ut in ueditione pretium, merces conſiſtere debet: quæ ſi in ſpecie, aut alio, quod eius uicem obtineat, conſtituta ſit, conuentionis nomen demutat, ac proinde qui alioqui nominatus foret, innominatus contractus efficitur, ex quo præſcriptis verbis actio prodibit.

§. Præterea.

Porro adeo omnia eadem & in uenditione & in locatione quæruntur, ut quemadmodum dubitatur, an permutatio rerum uenditio ſit, ita & in locatione quæratur. Si quum rem aliquam tibi utendam aut etiam fruendam dediſſem, tu mihi inuicem rem aliam utendam aut etiam fruendam dederis: in dubium enim uocatur, an ſit locatio. Et placuit locationem non eſſe, ſeu proprium quoddam genus contractus. Vt in hac ſpecie: Duo quidam erant uicini ruſtici, quorũ uterq; unum nec amplius bouem habebat. Neuter igitur fundum ſuum arare poterat, quia tantum unum bouem haberet. Si cõuenerit inter eos, vt per denos dies alter alteri bouem ſuum commodaret, quo opus apud accipientem facerent, & apud eũ bos perierit: neque

locatio

locatio ideſt, propterea quòd certa merces in pecunia numerata conſtituta non ſit : neque rurſus commodatum. quoniam commodatum gratuitũ eſſe debet : at hic, is qui commodauerat, aut habebat, aut ſperabat emolumentum ex compenſatione. Sed aduerſus eum, cuius culpa bos perijt, actionem præſcriptis uerbis decernimus.

ARGVM.

Contractus emphyteuſeos nominatus ac per ſe contractus dicitur, cuius ea eſt natura, ut periculũ rei emphyteuticæ vniuerſale ad dominum, particulare uero, niſi aliud inter partes actum ſit, ad emphyteutam pertineat.

§. Adeo. *ADeo autem familiaritatem inter ſe aliquã habent uenditio & locatio : ut in quibuſdam caſibus dubium eſſe contingat, uenditio ſit id quod agitur, anpotius locatio. id autem maxime contingit in ijs caſibus, qui illis admodum ſimiles ſunt: ueluti, quum de prædijs tractamus, quæ quibuſdam perpetuo fruenda traduntur: ut quandiu merces ſiue penſio, uel reditus ſiue uectigal domino pro ijs præſtatur, nemo conductori ea auferre poſſit, aut hæredi eius: cui ue aut conductor aut heres eius id prædium uendiderit uel donauerit, in dotem ue dederit, uel alio quocunque modo alienauerit. Quoniam ergo inter ueteres dubitabatur, quiſnam contractus hic eſſet, & a quibuſdam locatio, ab alijs uenditio exiſtimabatur : uenditio quidem, quòd & ad heredes trãſiret, & uarijs modis alienaretur : locatio uero, quód per ſingulos annos aliquid domino daretur edita eſt D. zenonis conſtitutio, quæ contractũ hunc Emphyteuſin vocauit, propriam ei naturam aſſignans,*

assignans, quę neque ad locationem in uniuersum, neq; item ad uenditionem spectaret, sed quę suis finibus consisteret. Et si quidem aliquid pactum fuerit inter contrahentes, id ita iustum firmumque esse debet, quasi ea certa natura contra ctus esset. Quoniam pacta contractibus naturam dant. Sin uero nihil pactum fuerit de periculo rerum in causam emphyteuseos datarum: tunc si tota res pereat, ad dominum uidelicet, hoc est, ad eum, qui in causam emphyteuseos dederat, damnum hoc spectat: sin autem ex parte, tunc is, qui in causam emphyteuseos accepit detrimentum hoc agnoscet. Quod & hodie in usu est, eoque in re utimur.

ARGVM.

Qui cum artifice ita conuenit, ut ex propria materia opus efficiat, locationem nō uenditionem inire intelligitur, si uero ex ipsius artificis materia, tum venditio contrahi dicitur. Cæterum conductor in ea est causa, vt quæ cōuentione comprehēsa sunt præstet, neque ea solū, sed quæ ex natura quoque contractus, ex bono & æquo præstanda sunt.

SImiliter & illud sæpe in controuersia uidemus esse: Aurifici cuipiam dedi, uerbi gratia, decem aureos: conuenitque ut is ex auri sui materia, certi ponderis certæq; formę annulos mihi faceret: quæritur uenditione id sit, an locatio. Et Cassius quidem simul, & locationem & uēditionem id esse dicit: ut si materiam auri non satis probam esse causer, Ex empto possim agere: sin de opere ipso ut non recte facto conquerar, Lo

cati

cati actionem habeam. Sed magis visum est, tantũ emptionem & venditionem contrahi: quoniam opera velut accessorij vice fungitur. Quod si aurum ego meũ dederim aurifici, mercede pro opera constituta: dubiũ non est, quin ea res locatio, et conductio sit. Conductor oĩa scd'm legem, & fines conductionis facere debet, hoc est secundum ea, quæ in re gerenda cauta sunt. Et si quid in lege et pactis omißum fuerit, id ex æquo, et bono disponi debet.

§. Cõductor.

ARGVM.

Conductor de leui culpa tenetur: ad cuius hæredes, locationis & conductionis cõtractus pertrãsit.

§. qui pro vsu. §. mortuo.

SI cui vestem, aut argentum, aut animal commodauerim: & pro vsu eius certa pecunia mihi mercédis nomine data sit, aut dare promissa: is, qui accepit, tántam in ijs custodiendis diligentiam debet, quantam diligentissimus paterfamilias rebus suis adhibet. Eam enim si adhibuerit, & casu aliquo fortuito res, quas vtendas accepit, perierint: ad restitutionem earum, aut propter restitutionem non tenetur. Si cui ad quinquenium fundum meum locauero, & conductor secũdo forte aut tertio anno decesserit, hæres eius ĩ cõductionem vsque ad finem quinquennij succedit.

De societate.

TIT. XXV.

ARGVM.

Societas totius patrimonij, ac vniuersorum bonorum, nedum ad certum negotiationis genus contrahi

trahi poteſt. In qua ſi de lucrorũ ac damnorũ communicatione conuentum ſit, conuentis ſtandum eſt, alioqui ex æquo dãna ac lucra communicãda ſunt.

POST venditionem & locationẽ, neceſſe eſt & de ſocietate dicere. Contrahitur autem hæc inter aliquos, aut totorum bonorum, hoc eſt, de vniuerſo patrimonio, quã Græci ꝓprio nomine οινοπραξιαν, appellant. aut vnius alicuius negotiationis, veluti emendorum vẽdendorũq; mãcipiorũ, aut olei aut vini, vel frumenti emendi vendendique. Et ſi nihil conuenerit, quotam quiſque in lucro & damno partem habere debeat: ex æquo lucra & damna agnoſcẽt ſocij. Sin expreſſæ fuerint partes, ſtandum eſt conuentis. Neque enim dubium eſt, quin valeat conuentio, ſi duo inter ſe pacti ſint: vt alter duas lucri damnique partes habeat, alter tantum tertiam.

ARGVM.

SOCIETAS adeo libere contrahitur, vt damni alius plus, alius minus, atque adeo nihil ſentiat: cõmodi autem ac lucri partem maiorem reportet. Lucrum autem id in iure dicitur, quod deducto damno ſupereſt, in quo quæ pars expreſsim adiecta fuerit, eadẽ in dãno adiecta eſſe intelligatur

§. De illa.

SAne de illa conuentione quæritur: ſi Titius & Seius inter ſe pacti ſint, vt Seius duas in lucro partes habeat, & tantum tertiam in danno, contra Titius duas in danno partes habeat, & tantum tertiam in lucro, an ratum

ſit

sit id pactum? Et Q. Mutius conuentionem hanc contra naturam societatis esse ait, & ob id ratã non habendam. Seruius autem Sulpitius (cuius opinio obtinuit) contra sentit: quia sæpe quorũdam sociorum ita excellens est diligentia & opera in societate, vt iustũ sit plus eos lucri habere, & maioris lucri conditione in societatem recipi. Nam & ita coiri societatem posse nemo dubitat, vt alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit. Nam sæpe vnius ex sociis diligentia tantum præstat, quãtum pecunia ab aliis collata. Et adeo hæc Seruij sententia contra Q. Mutium obtinuit, vt illud quoq; extra controuersiam sit: conuenire posse inter socios, vt vnus aliquis eorum, lucri partem habeat, de damno non teneatur. Quod tamen ita intelligendum est, vt si aliqua in parte lucrum, in aliqua damnum allatum sit: compensatione facta id solum quod superest, lucrum esse intelligatur, Veluti, Quidam mancipiorum & vestimentorum negotiationem inierant. In negotiatione vestimentorum damnum centum aureorum acceptum est. In negotiatione seruorum, lucrum trecentorum aureorum accessit. Primo eximuntur centum aurei qui in damno sunt, scilicet vel lucrum trecentorum aurerorum huic damno medeatur. Et ducenti aurei qui supersunt, inter socios secundum legem initio dictam diuiduntur. Ex hoc igitur planum fit, quum simul & lucrum & damnum societas accepit, aut lucrum duntaxat, socium ex pacto non iuuari, quo conuenit, vt partem in lucro haberet, & damnum non sentiret.

§. Illud. † Regulæ eius esse) Græcè est κανὼν

Quum

Quum vero solum damna accepta sunt, tunc quid prosit ea conuentio ostenditur. Nam ecce, si quum millenos singuli aureos in societatem attulissent, subsecuta prædicta conuentione, ducentorum aureum damnum in negotiatione acceptũ sit, & lucri nihil factum: deinde societatem contingat dissolui, alter mille aureos, quos intulit, accepturus est, alter tantum octingentos.

quod deo, q̃ non ui mentẽ habeant q in κοι νὸμ mutãt Corti us.

Illud in confeßo expeditoque est: si in vno tantum eorum quæ accidunt, pars expreßa sit, & in altero pars expressa non sit: id, quod expreßum est, regulam eius esse, quod omissum est: veluti, conuenit, vt quum lucrum continget, alter beßem habeat, alter tertiam partem, nec de damno quicquam dictum est, aut contra. Id, de quo dictum nihil est, æquale fiet ei, quod expressum est.

ARGVM.

Societas, quæ lex partium consensu & conuentione libere initio contrahitur, eadem cõtraria voluntate ac renuntiatione inter partes facta dissoluitur: eaque dissoluta, quod quæritur, soli quærenti cedit, nisi callide ac dolo renunciacio procurata atque expetita fuerit.

§.Manet.

Societas autem eo vsq, manet, donec in eodem consensu partes perseuerant. At quum quis renuntiauerit societati, soluitur societas, quantũ ad ea pertinet, quæ ex illo tempore contingunt. Sed si quis versuta callidaq, mente in hoc societati renuntiauerit, vt obueniens aliquod lucrum solus habeat, lucrum hoc communicabitur. Sin autem quũ nullũ lucrũ expectaret, renuntiauerit: id ipse quod nõ præuidit, habebit solus: veluti,

Primus & Secundus totorum bonorum erant socij: contigit vt Titius hæredem Primum relinquens moreretur, sed & Seij hæreditas eodem tẽpore Primo delata est. Quidam ad Primum venit, ac nuntiauit illi de Titij hæreditate. Sed Seij hæreditatem nõdum sibi delatam esse sciebat Primus. Quum vellet igitur Primus solus hæreditatẽ Titij habere, sciens soluta societate suam solius futuram, ex industria renuntiauerit societati, vt solus hæreditatem lucrifaceret. Hæc eius tam peruersa mens punitur lege, & lucrum, quod ex hæreditate Titij obuenit, communicare cogitur. At Seij hæreditatem, si postea quum delatam sibi esse faceret, agnoscat: solus eam habebit. Neque enim spe eius lucrifaciendæ societatem dissoluit. Nam quomodo is quum & sibi eam delatam esse nesciret. Secundus tamen si quid post renuntiationem societatis ei factam, acquisiuerit, etiam si forte causa acquisitionis, quæ nunc obtigit, antiquior sit renuntiatione, sibi soli id habebit, propterea quòd nullus in eo dolus argui possit.

ARGVM.

Societatem præter renuntiationem modis quatuor resolui, iuris est recepti vnius scilicet socij morte, rei in societatem deductæ interitu, negotioque finito, ac bonorum publicatione, & eorundem ab vno sociorum, aut pluribus facta cessione.

§. Soluitur. *Soluitur ad hæc societas & socij morte, quia qui societatem contrahit, certam & cognitã personam sibi eligit. Nec enim omnino socij mei hæres ad societatem mihi erit commodus. Sed & si inter plures contracta sit societas, vnius morte inter omnes soluitur: quamuis plures supersint, quàm*

quàm mortui sunt. Quid enim si quum quinque aut sex societatem iniissent, duo simul naufragio perierint? Interdum enim propter eos, qui mortui sunt, ijs, qui supersunt, vtilis, & optanda erat societas: vtique nisi in coeunda societate aliud conuenerit, vt vno mortuo inter cæteros maneret societas. Soluitur & societas eo negotio ad finem perducto, cuius gratia contracta fuit. Nam si ad negotiationem mancipiorum forte inita sit societas, & contigerit, vt hæc negotiatio finem acciperet, finitur & societas. Publicatio quoq; vnius ex sociis, societatem dissoluit. Sed tunc quum vniuersum socij patrimonium publicatum fuerit. Nam quum in bona socij publicati alter succedat (nempe Fiscus) & similitudo quædam mortis inducitur. Si enim pars tantum bonorum publicata sit, manet societas. Si socius ære alieno oppressus (siue id publicum sit, siue priuatum) bonis suis cesserit, & patrimonium eius venierit, soluitur societas. Si tamen post cessionem adhuc consentiat in societatem: noua nunc incipere videtur societas.

ARGVM.

Quantam priuatis socius diligentiam adhibet rebus, tantum communibus societatis iure impartiri tenetur: quam si non adhibuerit, dolo tamen careat, leuis nomine culpæ obstringitur.

§. Socius.

Socius socio vtrum eo nomine tantū teneatur actione Pro socio (ea est autē actio quam mutuo inter se habent socij) si qua in re dolo societatem læserit, quemadmodum actione depositi dicimus eum de dolo teneri, qui rem alienam apud se deponi passus est: an vero etiam culpæ

nomine, id est, desidię, & negligentiæ, quæsitum est. Sed tamen præualuit, etiam culpę nomine eum teneri. Culpa autem non ad exactissimam diligentiam refertur. Sufficit enim talem diligentiam communibus rebus adhibere socium, qualē suis rebus adhibere solet. Nam qui minus diligentem socium sibi assumpsit, suam ipse imprudentiā incuset, quum & ipse eius mali sibi causa fuerit.

De mandato.

TIT. XXVI.

ARGVM.

Mandatum modis quinque contrahitur, idque aut mandantis, aut mandatarij alterius ue causa, aut mistim fit. Cuius autem causa fiat, tum apparebit, cum cuius utilitatis causa interuenerit, cognouerimus.

Reliquum nobis est, ex obligationibus quæ consensu contrahuntur, Mandatum. Quinque autem id modis cōstituitur. Aut enim mea solius gratia tibi mando, aut mea & tua, aut aliena tantum, aut mea & aliena, aut tua & aliena. Nam si tua tantum gratia mādatum fiat, superuacuum est quod agitur, ac neque ex consensu constituitur obligatio, neque Mādati nascitur actio.

§. Mādatis.

Et mea tantum mandantis gratia interuenit mandatum: veluti si tibi mandarim, vt negotia mea gereres, vel vt fundum illum mihi emeres, vel ut pro me spōnderes. Mea & tua gratia mandatum fit, quum tibi mando, vt pecuniam Titio sub vsuris credas, qui eam in rem meam versu-

rus

rus est. Nam & tibi prodest id quod agitur, propter vsurarum præsta ionem & mihi, in cuius rē pecunia vertenda est. Aut si quum pro Primo, qui mutuum a te accepit, ego fidem meam interposuißem: & tu mecum ex causa fideiußoria velles agere: mandarim tibi, vt meo periculo cum Primo principali agas. Ecce enim, & ego hic iuuor, præsentem euitans actionem: & tu, qui post acceptum cum principali iudicium: nisi is tibi satisfecerit, contra me reuerti potes. Nam finge sine pignore fideiussionem factam fuisse, & mandatum cum pignore interuenire, vt aliquid emolumenti sit in mandato: aut si quum centum tibi aureos deberem, & tu me in ius vocare velles: debitorem meum tibi delegauerim: deinde mandauerim tibi ego, ut meo periculo ab eo stipulareris: Quoniam timebas forte, ne si stipulando a debitore bonum nomen eius fecißes, debito omni excideres. Quū neq; ab eo quicquā propter inopiā ipsius posses consequi: neque contra me redire posses propter liberationem, quæ mihi ex nouatione contingeret. Ecce enim quemadmodum & hic vtrique prosit mandatum: mihi, quia in præsens molestia liberabor: tibi, quia & debitorem meum ex stipulatione tibi obligatum habebis, & mecum ex mādato agere poteris. Atque etiam, qui vnum antea tibi obligatum habebas, nunc duo habebis: illum ex stipulatione: me, ex mandato. Aliena tantum gratia fit mandatum, quum tibi mando, vt Titij negotia geras: aut ut Titio fundum emas, aut ut pro Titio spondeas. Mea gratia & aliena fit mandatum: si mandauerim tibi, ut mea & Titij com-

munia negotia gereres: aut ut mihi & Titio fundum emeres: aut ut pro me et Titio sponderes. Tua & aliena gratia mando, si quum Titius pecunia egeret, mandem tibi, ut ei sub usuris credas. Hic enim & tibi res proderit, propter usuras: & illi, cuius necessitati succursum erit. Quoniam si, ut sine usuris crederes, mandarim tibi aliena tãtum, non etiam tua qui nihil iuueris, gratia intercedit mandatum.

ARGVM.

Mandatarii causa quod tantũ mãdatur, nõ mãdati vim, sed consilij naturam obtinet: ac proinde mandantem velut consilium præbentem, minime teneri: quandoquidem ex consilio quanlibet non expediat, obligatur nemo.

§. Tua tãtum gratia

TVa tantum gratia interuenit mandatum, quum mando tibi, ut pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloces, quam ut fœneres: aut contra, vt potius fœneres quam prædia emas. Huiuscemodi autem mandatum, consilium potius est, quam mandatum, & id nullam parit obligationem: quia nemo ex consilio mandati obligatur, etiam si non expediat ei cui mandabatur. quum liberum cuique sit apud se explorare, an quod pro consilio ab aliquo accepit sibi conducat. Quapropter si quum vacuam & otiosam apud te pecuniam haberes, hortatus fuero, ut rem emeres aliquam, vel ut eam fœnori dares, quamuis id quod egeris, tibi non profuerit: ueluti quum seruos emisses, si ij mortui sint aut fugerint. aut quũ fœnori dedisses; si non sit soluendo, cui reddidisti: mãdati ego tibi nõ teneor. Et hæc adeo vera sunt, ut apud ueteres dubitatum sit, an mãdati tenear, si man-

si mandarim tibi, ut Titio sub usuris pecuniam crederes, quibusdam dicentibus id consilium esse, & secundum ea, quæ dicta sunt, obligationem nō parere. Sed obtinuit Sabini sententia, dicentis, mandati me obligari. Nam quoniam certam personam Titij, mandato apposui: ideo tibi obligor, veluti ad quandam similitudinem fideiussoris. Si enim indefinite dixerim, Crede pecuniam tuã: mandatum hoc (vt dictum est) non est obligatoriũ. Quòd si certam personam iniecerim, secundum morem qui nunc obtinet, mandati obligabor.

ARGVM.

Rei turpis, mandatum obligationem non parit, sicuti nec illud, quod consilij naturam habet. Quo fit, ut qui huiusmodi mandato paruerit, si quid hoc nomine præstiterit, aduersus mandantem ad ipsius repetitionem actionem non habeat. Hoc tamen in mandato summe obseruandum, ut mandati definitam metam non excurramus: alioqui quatenus excessum est, actio non concedetur.

§. Illud quoq;

QVemadmodum mandatum, quod pro consilio datum est, obligationem mandati non producit: ita nec mandatum, quod contra bonos mores est: ueluti si mandarim tibi, ut res Titij furto tolleres, aut damnum ei dares, aut contumelia eum afficeres. Nam quanuis mandato meo parueris, & pœnam facti istius nomine præstiteris: non tamen ullam aduersus me habebis mandati actionem.

§. Is q. exequitur

Is, qui mandatum suscepit, fines mandati excedere nō dēt. Veluti, mãdaui tibi, ut usq; ad centũ aureos fundũ illum mihi emeres: aut ut usque ad

centum aureos pro Titio ſponderes. Neque pluris emere fundum illum debes, neque in maiorem ſummam pro Titio ſpondere. Nam ſi ſtatutum inter nos modum excedas, mandati actionem mecum non habebis. Adeo, ut Sabinus, & Caſſius exiſtiment, etiam ſi uſque ad centum aureos mecum velis ex mandato agere (hoc eſt, uſq; ad ſummam, quam tibi mandauit) eo quod amplius eſt: omiſſo, inutilem fore litis exitum. Proculiani uero recte vſque ad cẽtum aureos agere te dicunt: quę ſententia ſane benignior eſt. Quod ſi minoris emeris, ueluti octoginta aureis, habebis, ſ. mecum mandati actionem. Qui enim mandat, vt ſibi centum aureis fundus ematur, vtique id mandare videtur, ut etiam minoris (ſi fieri poſſit) ematur, quoniam maior ſumma, minorem in ſe continet.

ARGVM.

Mandatum quamlibet recte contractum, re integra, reuocatum euaneſcit: ignoranti tamen mandatario, ſi quid reuocatione facta egerit, ex naturali æquitate, mandati actio conceditur.

§. Recte quoq;

Soluitur mandatum quamuis recte contractũ ſi re integra ideſt, manentibus rebus, reuocatum fuerit: ueluti, mandaui tibi, ut ſeruum mihi emeres. Antequam emere inciperes, reuocaui mãdatum, ideſt, re integra. Similiter & re integra per mortem eius, qui mandauit, aut eius, cui mandatum eſt, ſoluitur mandatum: propter naturalẽ tamen æquitatem, placuit interdum actionem mãdati dari. Quid enim ſi quum in regionem illam proficiſci parares, ego tibi mãdaui, ut mihi equos emeres: tu ſuſcepto mandato profectus es. Antequam

quã ad emptionẽ accederes,cõtigit vt ego morerer. Tu quũ me adhuc viuere putares,& mãdato pareres,emisti equos. Reuersus,cõperis me defunctũ esse. Mãdati agere cũ hęredib. meis non potes. Quoniã re integra euenit, ut ego mandator tuus obirẽ. Sed quoniam iniquum est,te,quum mortem meam ignoraueris, damno affici: uisum est benignius esse,ut mandati actionem aduersus hæredes meos haberes: ne iusta probabilisq; ignorãtia damnum tibi afferret. Id autem hic contingit exẽplo eius,quod in illa specie traditum est:

**Dispensator est seruus, qui fœnori dare consueuit pecuniã domini. Et hic quidem fœnori dando,neminẽ sibi obligat. Nã quũ, quum seruus sit: sed domino suo actionem ex mutui datione acquirit. Ac qui mutuũ accepit, siue domino soluat, a debito liberatur: quoniam ei soluit, qui actionem cũ eo habebat. Siue seruo: & hunc quoque modum debere desinit. Voluntate enim domini dedit. Nam qui seruo permisit, ut pecuniam suam crederet: idem & debitoribus facultatem dedisse videtur,ut dispensatori soluerent. Et hæc quidem quandiu eodem erga seruum dominus animo est. Si.n. sententiam mutarit, haud recte debitores ei soluunt.*

* Dispẽsator] Martialis, Dispensatorẽ fallax spoliabit amica. Hîc et apud Trãquillũ in vita vespasiani Cæsaris, Dispẽsationẽ ĩpetrare quidã dicitur fratri suo voluisse. Nec.n. de ea loquitur, quã vulgo nunc dispensationem vocãt: nã Veteres in legibus solui dicebant. Curtius.

soluunt. Quid ergo si dominus dispensatorem manumiserit, & deinde ei debitor pecuniam soluerit: an liberatur debitor? Et quidem secundum strictam Iuris rationem liberari non debet: quoniam alij soluit, quam cui dominus pecuniarum volebat. Quum enim eum manumiserit, dubium non est, quin & animum suum erga ipsum mutarit. Sed quoniam iniquum est, vt probabilis iustaque ignorantia soluenti damnum afferat, placuit eum propter naturalem æquitatem obligatione illa liberari. Quemadmodum igitur in dispensatore probabili ignorantię succursum est: ita & mandato, re integra per mandantis mortē soluto, mādati actio locum habebit: propter eandem rationem, idest, propter probabilem ignorantiam.

ARGVM.

Mandatum & si initio voluntatis est, ut nemo inuitus suscipere cogatur, susceptum tamen eius necessitas efficitur, vt executionem desyderet (nisi tēpestiue ei renunciatū sit) alioqui aduersus suscipientē, si non eū iusta tueatur excusationis causa, mādati actio cōpetit.

§. Mādatū.

MAndatum, quod mihi aliquis facit, liberum est non suscipere: susceptum vero aut implere debeo, aut quam primum renuntiare, vt is, qui mihi mandauit, aut per se, aut per alium eam rem exequatur. Nam nisi ita renuntiauero, vt omnia quæ rem contingunt mandanti sint in integro: & eam commode adhuc exequi possit, mandati tenebor. Verbi gratia, Profectionem parabam in regionem

aliquam,

aliquam, volebat autem & Titius, qui & ipse tibi amicus erat, eodem proficisci. Tu mihi mandasti, ut mancipia aliud ve quid tibi emerem. Si mandatum suscepi, eousq; impune renuntio donec nondum Titius profectus est, & ei de eadem emptione mandare potes. Quod si illo iam profecto renuntiauero, mandati tenebor. Quoniam Titio iam profecto per alium mandator implere mandatum non potest. Si tamen iusta aliqua causa intercesserit, quæ ne renuntiarem impedimento fuerit: aut ut tardius renuntiarem fecerit, ignoscendum mihi est. Quid enim si publicę necessitates, aut alię queuis necessariæ causæ mandatum implere mihi non permiserint?

ARGVM.

Mandatum nō modo pure, sed & in diem, & sub conditione fieri potest. At mandatum omne id præcipuum habet, ut gratuitum sit: alioqui mandati nomen nōn meretur, sed alterius contractus vim, ac appellationem consequitur.

Mandatum & in diem differri potest: veluti, Mando tibi, vt biennium hoc agas. Et sub conditione fieri: veluti, Mando tibi vt si nauis ex Asia venerit, hoc facias. Illud autem vt in summa sciendum est mandatum gratuitum esse debere. Nisi enim tale sit, in aliam speciem contractus cadit. Quoniam mercede constituta, locatio & conductio esse incipit. Nam id te generaliter scire oportet, quibus casibus sine mercede suscepto abs te aliquid faciendi officio, mandati aut depositi nascitur actio,

§. Mādatū.

§. In sūma.

in ijs casibus mercede interueniente locationem, & conductionem contrahi. Qua propter si fulloni polienda, aut candefactori cādefacienda, aut sartori sarcienda vestimenta dederis, nulla constituta aut promissa mercede, gratis fullone aut sartore id se facturum pollicente, ad ea recipienda mandati competet actio.

De obligationibus, quæ ex quasi contractu nascuntur.

TIT. XXVII.

ARGVM.

Obligationes non perpetuo ex contractu nasci, sed quandoque cum ex maleficio non prodeant, ex quasi contractu oboriri: vnde fit, vt si quis absentis negotia gerat, nullo intercedente mādato, ex huiusmodi gestione actiōes duæ subnascātur directa scilicet rerū gestarū domino, contraria vero gestori: vt quod impēderit gestor, a dño repetat, & quod ipse imprudētius gesserit, eius rationē domino reddere teneatur: in quo vel leuissima culpa consyderatur.

QVVM sit igitur dictum de obligationibus quæ ortum habent ex contractu, dicamus deinceps de obligationibus, quæ quidem non proprie ex contractu descendūt, sed tamen qa nō ex maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci uidentur. Si quis ergo me absente negotia mea gesserit, vltro citroque inter nos nascuntur actiones: et mihi quidem domino rerum datur directa actio negotiorum gestorum: negotiorum vero gestori, contraria. Has autem ex nullo proprie contractu na-

§. Igitur.

sci

sci apertũ est. Tunc.n.nascũtur, quũ quis sine mandato ad res alienas gerendas accessit, qui ex causa domini rerum gestarum, etiam ignorantes obligantur. Atqui ex contractu nemo ignorans obligatur. Idque vtilitatis causa receptum est, ne negotia eorum desererentur, qui subita & necessaria profectione distenti, nemini rerum suarum administratione demãdata, peregre profecti sunt. Porro utilitas in his est, nimirum in actionibus, directa, scilicet & contraria, ne res desertæ & sine administratore relinqueretur. Neque enim aliter quisquam eas curaret, nisi de eo aliquam haberet actionem, quod in administratione alienarum rerum impendißet. Porro quemadmodũ is qui utiliter aliena negotia gessit, obligatum habet dominum eorum in id quod impendit: ita & ex contrario, ipse negotiorum gestor tenetur, vt administrationis suæ reddat rationem quum ab eo exigatur, ut exactissimam & pene modum excedentem diligentiam rebus gerendis adhibeat. Neque enim ad hoc ut actione negotiorum gestorum non teneatur, sufficit talem diligentiam in alienorum negotiorum administratione adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modo alius diligentior eo commodius administraturus negotia fuißet. Tunc enim non ex negotiorum gestoris, sed illius alterius diligentia, res dijudicanda est.

ARGVM.

Tutorem ac pupillum ex ipsius tutoris gestione inter se ex quasi contractu mutuo obligari: ac proinde obligationes duas directam. s. pupillo, contrariam vero tutori oboriri: vt priore ad reddendam

rationem tutelæ tutorem pupillus cogat, posteriore vero si quid pupilli nomine impenderit tutor, aut alioqui se, aut rem suam obligauerit reputat, & rei suæ liberationem ac indemnitatem consequatur.

§. Tutores.

SEd & tutores, qui tutelæ iudicio tenentur, non proprie ex contractu obligari intelliguntur. Quis enim contractus inter tutorem & pupillum contrahitur? maxime quum infans pupillus est. Sed quoniam tutores hic non ex maleficio tenentur: quod enim maleficium tutela est, quæ ad pupillorum curam est inuenta, quasi ex contractu teneri videntur. Et hic ergo mutuę nascuntur actiones: quoniam non solum pupillus cum tutore tutelæ actionem habet, sed etiam ipse tutori contraria tutelæ actione obligatus est: siue quid tutor impendit in rem pupilli, siue pro eo sese obligauit, siue rem suam creditori pupillari in causam pignoris dedit.

ARGVM.

Ex communione rerum duarum nulla intercedente societate, obligationem quasi contrahi, ex qua aut communi diuidundo aut familiæ erciscundæ actionem nasci, certi iuris est. Et qui hæreditatem adit, ex quasi contractu legatarijs obligari haud dubie dicitur.

§. Itē si īter.

INter obligationes: quæ ex quasi contractu sunt, est & illa: Si inter aliquos res communis sit sine societate. veluti, quod pariter duobus quibusdam eadem res legata aut donata esset. Et hinc alter alteri communi diuidundo iudicio tenetur, aut quod vnus eorum solus fructus ex ea re percepit, aut quod alius solus necessarias impensas in rem communem fecerit. Nam neq;

hæc

hæc actio proprie ex contractu descendere videtur. Quem enim contractum inter se inierunt? sed quoniam ex maleficio alter alteri non tenetur, quasi contractus ea res videtur esse. Idemq́, est, si aliqui sint cohæredes: & deinde alter cum altero familiæ erciscundæ iudicio egerit ex iis causis, quæ in iudicio Communi diuidundo dictę sunt. Ad hæc, si quis moriens hæredem me instituerit, & rē alienam a me legauerit: ego rei nomine quę testamento relicta est, legatario teneor actione ex testamento. Porro actio hæc ex testamento, ex contractu non oritur. Nam cum quo contractum inisse videtur legatarius? non cum defuncto, quoniam ignorante legatario, eam rem testator relinquit. Non cum hærede, quoniam & eo inuito relinquitur legatum. Sed quoniam in hac re maleficium non vertitur, ex quasi contractu hæres obligari uidetur.

ARGVM.

Indebitum per errorem solutum accipēs ex quasi contractu obligatus, ad restitutionem indebiti condictione compellitur. At non quoduis indebitum solutum repeti potest, vt quod ex causa, quæ ex inficiatione succrescit, aut quod uenerabilibus ac pijs locis relictum sit, solutum fuerit.

ITem si quis mihi per errorem id soluerit quod mihi non debebat, quasi ex contractu obligari videor. Adeo enim ex contractu proprie non obligor, vt si quis certiorem rationem sequatur, magis (quod & supra diximus) ex dissolutione eius quod se quis putabat debere, quam ex cōstitutione alicuius contractus obligari videar

hoc

hoc est, ex distractu potius quam ex contractu. Nam qui animo soluendi dat id quod debere se putat: in hoc dat vt obligationem, quam subesse existimat, dissoluat potius & distrahat, quam ut nouam obligationem aliquam constituat ac cõtrahat. Sed tamen is, qui accepit, obligatur: sicut is cui mutuum datur, & condictione indebiti tenetur. Non quauis tamen ex causa ei, qui per errorem soluit, repetendi facultas datur. Quoniã id pro regula tradunt ueteres: Quibus causis id quod uere debetur per inficiationem duplatur, ex ijsdem causis & quod non debitum solutum est, repeti non posse: veluti ex lege Aquilia. Nam si quis damnum mihi dederit, habeo aduersus eũ actionem ex lege Aquilia. Sin vero quum poscerem vt damnum mihi resarciret, inficiatus fuerit se quicquam debere, deinde fuerit conuictus, duplum soluere cogetur. Si quis ergo quum damnum mihi non dedisset, sed dedisse se putaret, id quod non debebat mihi soluerit, non repetet quod dederit. Idem dicebant veteres & in his legatis locum habere, quæ certa constitutione cuicunq; personæ per damnationem relinqueban tur. Certum legatum est, si dixero: Damno te hæres, illi dare centum aureos. Nam si dixero, Damno te dare ea quæ in arca sunt, quoniam quantitas eorum non apparet, incertum legatum est. In certis igitur legatis, quæ per damnationem relicta erant, hæres, qui debitum inficiabatur, conuictus, duplum soluebat. Quod si quũ non deberet tibi, per errorẽ tamẽ quasi deberet, soluisset: repetitionẽ eius non habebat. Sed Imperatoris

§. Ex qbus dam.

nostri

nostri constitutio, quum vnam omnibus legatis & fideicommissis naturam constituerit duplationem hanc quæ ex inficiatione descendit, non solum ad legata omnia verum etiam ad fideicommißa extendi voluit, Non tamen omnibus legatis id indulsit, sed ijs solum legatis ac fideicommissis, quæ sacrosanctis ecclesiis & cæteris venerabilibus locis relinquũtur, quæ aut religionis aut pietatis respectu honoramus. Si ergo quum nullum legatũ fideive commissum venerabili alicui loco relictum eßet, ego tamen quia relictum esse putabam, soluerim: cessat repetitio, propterea quod hęres qui ea vere deberet, per inficiationem ad duplum soluendum cogendus esset.

Per quas personas nobis obligatio acquiritur.

TIT. XXVIII.

ARGVM.

Obligationem nobis liberi & serui nostri quærunt: filij quo ad vsusfrctus emolumentum: serui vero in totum. Alieni autem tum serui tum liberi a nobis bona fide possessi, & ij quoque quorum usufructus noster est, ex re nostra suisq; opis nobis acquirunt. In quib. vero tantum usum habemus, ij ex se duntaxat nostra, non etiam ex operis suis nobis quærunt.

DIXIMVS de obligationibus, quę vel ex contractu, vel ex quasi contractu nascuntur Nunc dicendum nobis est, quod hę obligationes, non solum per nosipsos nobis acquiruntur, sed etiam per eas personas, quæ in potestate nostra sunt: veluti per seruos nostros,

ſtros, aut ſuos, aut liberos quos in poteſtate habemus. Sed ea quidem quę per ſeruos noſtros nobis acquiruntur, tota noſtra fiunt. Quę uero per liberos noſtros, quos in poteſtate habemus, ex obligatione acquiruntur, ea diuiduntur ad exemplũ ſimilitudinemque domini rerum, & uſusfructus: quam Imperatoris noſtri conſtitutio decreuit: ut quod ex actione lucri commodiq; prouenerit eius uſumfructum quidem habeat pater, proprietas autem filio ſeruetur: patre .ſ. actionem mouente, ſecundum recentioris eius & ſacræ conſtitutionis diuiſionem.

§. Itẽ per liberos

Sed & liberæ perſonæ & alieni ſerui, quos bona fide poſſidemus, obligationes nobis acquirunt, ſed duabus tantum ex cauſis: ideſt, ſi quid habeant ex operis ſuis, aut ex re noſtra. Per eum quoque ſeruum, in quo uſumfructum uel uſum habemus, ſimiliter ex duabus iiſdem cauſis nobis acquiritur. Hoc tamen uelut extrinſecus ſciendum eſt, quod ea quæ ex operis ſerui, in quo uſum habemus procedunt: mihi non acquiruntur, niſi ipſe ſe ſeruus forſitan locauerit.

§. Cõmunẽ

Seruus communis pro dominica parte, ideſt pro qua parte vnuſquiſq; dominorum dominus eius eſt, dominis acquirit. Hoc tamen pro certo excepto, quod ſi vni ſoli dominorum nominatim ſtipulatus ſit: veluti, Titio domino meo dabis? illi ſoli acquirat. Quem admodum etiam ſi nomine Titij ſolus aliquid per traditionem acceperit. Sed & ſi cum iuſſu vnius ex dominis ſeruus ſtipularetur, nomẽ eius in ſtipulando omiſerit: magna quidem de ea re erat inter veterres dubitatio.

Sed

Sed tamen edita est Imperatoris nostri sanctissimi decisio, qua cautum est, ut illi tantum acquirat, qui hoc ei facere iussit, quod & supra relatũ est, propterea quod iussus tantundem præstet, quã tum nominis mentio.

Quibus modis obligatio tollitur. TIT. XXIX.

ARGVM.

Solutione eius, quod debetur, aut alterius rei, creditoris uoluntate accedente a debitore aliove eius nomine facta, non modo debitori, sed & his quoque, qui ꝓ eo interuenerũt, cõtingit liberatio.

POSTQVAM dictum est, quomodo, obligationes contrahantur: dicamus etiam quemodo soluantur. Quod enim aliquo modo contractum est, hoc & aliquo modo soluitur. Omnis igitur in primis obligatio tollitur solutione: quum scilicet ipsum quod debetur, exoluitur. Veluti, si quum aurei deberentur, aureos quis soluerit. Quod si pro aureis frumentum aliud ve quid, aut etiam contra, solutum fuerit, & id factum sit consentiente creditore, etiam hunc in modum a debito liberatur debitor. Nec referre putamus, utrum is ipse, qui debet, soluerit, an alius quispiam pro eo. Nã & alio soluente liberatur debitor: siue sciente, siue ignorante, siue ẽt inuito eo fiat solutio. Quum aũt reus soluerit, etiam ij qui pro eo interuenerunt, liberantur, hoc est, fideiussores & mandatores. Sed & fideiussor soluendo, una & principalem liberat, & se exoluit obligatione.

ARGVM.

ARGVM.

Acceptilatione non omnis tollitur obligatio, ſed ea demum,quæ verbis conſtat : reliquæ vero ſi ue re,ſiue literis , aut conſenſu contractæ ſint,non antea acceptilatione tolluntùr, quam in Aquilia. nam in ſtipulationem deductæ,aut in partem , aut in totum acceptum ferendo remittantur.

§. Itẽ per ecceptilationem.

PRæterea & acceptilatio tollit obligationem. Eſt autem Acceptilatio (vt eam definiamus) imaginaria ſolutio ſolennibus quibuſdam verbis conſtans. Quod enim ex verborum obligatione mihi debetur, id ſi velim tibi remittere, ſic remitti poteſt, vt ego te debitorem patiar hæc verba dicere: Quod ego, promiſi tibi, habes ne acceptum? Et ego reſpondeam, Habeo. Sed & Græcè acceptilatio fieri poteſt, dum ita fiat, vt Latino fieri conſueuit: ἔχεις λαϐὼν δηναρια τοσα, ἔχω λαβὼν. *Verum acceptilatio, vt dictum eſt, ſolam verborum obligationem diſſoluit: non etiã cæteras, quæ re videlicet, aut literis, vel conſenſu contrahuntur. Nam id conſequens eſſe viſum eſt, vt obligatio, quæ verbis contracta eſſet, aliis quoque verbis diſſolui poſſet. Quod ſi quis alia ex cauſa obligatus ſit: veluti re, literis, conſenſu, aut negotiorum geſtorum, vel ex teſtamento: atque id debitum remittere tibi velim, in hunc modum a te ſtipulari poſſum: Quod ex illa actione mihi debes, id dare mihi ſpondes? Et te dicente, Spondeo, tollitur prior actio, & naſcitur verborum obligatio. Conſtitutaq́; deinde verborum obligatione, conuenienter & acceptilatio acceptilationi accedit. Et in illo quidẽ eſt inter ſolutionem & acceptilationem differentia, quod ſo-*

luti

lutio omnem obligationem dißoluat : acceptilatio vero, solam verborum. Sed in hoc conueniunt, quod quemadmodum pars eius quod debetur soluta, & ex parte actionem dißoluit: ita & in partem debiti, acceptilatio fieri poßit. Quoniam aũt diximus eum, qui ex alia causa deberet, stipulatione interueniente, debito in uerborum obligationem conuerso, per acceptilationem liberari posse : neceße est de acceptilatione & Aquiliana stipulatione dicere. Quæ stipulatio omnem amplissime obligationem in sese transferre, & per acceptilationem tollere potest. Stipulatio enim Aquiliana omnes obligationes nouat, & ita a Gallo Aquilio Iurisconsulto composita est. Quicquid te mihi ex quacunq; causa dare, facere oportet, oportebat pure uel in diem : quarumq; rerum nomine, mihi tecum actio uel in rem uel in personã est, erit: & quicquid tu meum habes, tenes, aut possides, (est autem differentia inter tenere & possidere, eaq; talis. Tenere enim est, naturaliter detinere, Possidere uero, est animo domini detinere) aut possedisti, aut dolo fecisti ne possideas (nã forte quum hæreditatem mihi delatam inuasisses, aliquas tantum res possedisti : quoniam & de iis teneberis quas dolo non poßederis). Quanticunque earum rerum quæq; res est, tantam pecuniã dari stipulatus est Aul. Augerius spopondit Nu. Nigidius : Et posteaquam stipulatio talis intercessisset, & omnia in uerborum obligationem collata essent: tunc e diuerso per acceptilationem Nu. Nigidius Aul. Augerium interrogabat, Quicquid ego tibi Num. Nigidius per Aquilianam

stipulatio

ſtipulationem hodierno die ſpopondi, idne omne habes acceptum? Reſpondit Aul. Augerius, Habeo acceptum, acceptumq́, tuli. Et ecce per priora verba contracta eſt verborum obligatio, quæ per Aquilianam ſtipulationẽ, omnes priores cauſas nouauit. Et per ſecunda uerba nata eſt acceptilatio, quæ Aquilianam ſtipulationem diſſoluit. Hæc igitur eſt ea, quæ vulgo Aquiliana ſtipulatio uocatur.

ARGVM.

Nouatione, quæ olim nouæ interuentu perſonæ, quopiam etiam adiecto, quod priori non inſuerat obligationi, fieri ſolebat, obligationem tolli, ac nouam obligationem conſtitui, recepti inter ueteres iuris fuit: hodie uero non ſecus nouationẽ fieri intelligitur, atque ſi idipſum inter partes agatur, alioqui quę ſubſecuta eſt priore efficaci permanente, velut acceſſoria promittẽtẽ obligatũ tenet.

§. Præterea.

AD hæc & nouatio actiones tollere conſueuit: nam ſi id quod tu mihi debes, ego a Titio ſtipulẽr, interuentu nouæ perſonæ noua naſcitur obligatio, & prior in poſteriorem trãſlata tollitur. Et adeo hęc uera ſunt, vt quanuis contingat ſtipulationem inutilem eſſe, tollatur tamen prior obligatio, & ſecunda promiſſorem in re non obliget. Veluti, Debebat mihi Titius, id ego a pupillo ſine tutoris authoritate ſtipulatus ſum. Perit mihi in hac caſus ſpecie debitum. Nam & Titius per nouationem liberatur, & pupillus cum tutore authore non promittat, non obligatur. Non idem iuris eſt, ſi quis id quod alter debet, a ſeruo fuerit ſtipulatus. Tunc.n, prior obli

gatio

gatio ĩ suo habitu manet incõcussa, perinde atq; si nulla stipulatio postea interuenisset. Neque dixerit quisquam, seruum promittendo naturaliter obligari, itaque & fideiussores ab eo datos naturaliter & ciuiliter teneri, porro naturalem obligationem vim & ius nouandi habere. Nam ad ea dicendum est, non id nouationi sufficere, quod vel naturalis obligatio nascatur, sed etiam persona vt aliqua sit, requiri. At seruus in iure ciuili personam non habet. Et hæc quidem quum in alteram personam facimus nouationem, hoc est, cum Primo ante mihi debente, uenit Secundus qui pro eo promittat. Quum vero ab eo qui mihi debet stipulor, quæritur an nouatio contingat: & (vt ego tibi rem omnem foris quibusdam assumptis perfecte tradam) si quidem ex obligatione, quæ re contrahitur, aut literis, aut consensu mihi debebas, aut aliqua actione quæ ex quasi cõtractu descendit, tenebaris, dubium non est, quin nouatio contingat. Sin autem & antea uerbis obligatus eras, & nunc idem a te stipulor: tunc demum fit nouatio, quum noui aliquid in posteriore stipulatione adijcitur, quod in priore non erat: quoniam forte aut conditio, aut dies, aut fideiußor adijcitur vel detrahitur, aut quantitas adijcitur. Nam si detrahatur, vt si quum prior stipulatio esset decem aureorum, in secunda quinque sint, nulla contingit nouatio: quoniam in decem aureis, & quinque sunt: nec quicquam noui secunda habet stipulatio. Quod autem dictum est, adiecta conditione nouationem fieri, id ita intelligendũ est, vt tũc

fieri

fieri dicamus nouationem: si conditio extiterit. si enim defecerit, manet prior obligatio, quoniam absurdum est dicere, ualidiorem obligationem (eam scilicet dico quæ pura est) à debito re tolli. Debilem autem uocamus eam, quæ conditionalis est, quãdiu ea pendent quæ in conditione sunt. Sed quũ hoc quidem inter ueteres constaret tunc fieri nouationem, cum nouandi animo ad secundam stipulationem aliqui uenissent. Illud autem in controuersia esset, quando nouandi animo ad eam uenirent contrahentes, & quasdam de hoc præsumptiones, alij alijs in casibus introducerent. Ideo edita est Imperatoris nostri constitutio, quæ aperte definit demum nouationem fieri, quum id ipsum inter contrahentes expressum fuerit: quod propter prioris obligationis nouationẽ, ad hanc uenerunt stipulationem. Hoc autem non facto, & pristina obligatio in habitu manet, & secunda ei accedit. Ac deinceps reus ex utraque causa mihi obligatur, secundum illius sacræ constitutionis definitionem, quam ex ipsius lectione apertius perfectiusque licet cognoscere.

ARGVM.

Quæ consensu contrahi dicuntur, eædem contraria uoluntate: mutuoque inter partes consensu, re integra, dissoluuntur obligationes.

§, hoc amplius.

PRæter hæc, quæ dicta sunt, & obligationes quæ ex consensu nascuntur, contraria uoluntate dissoluuntur. Nam si ego cum Titio egerim de re aliqua uendenda, ita ut ille de me fundum illum centum aureis emeret: ac deinde re

nondum

nondum secuta, idest, neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter ambas partes, ut ab emptione & uenditione discederetur, inuicem liberamur: ita ut neque uenditor ex uendito cum emptore, neque emptor ex empto cum uenditore agere possit. Et hoc scilicet est illud quod dicitur, Re nondum secuta, idest, re nondum impleta recedere. Eadem dicimus & in locatione, omnibusque contractibus, qui ad obligationem, quæ consensu contrahitur, referuntur.

*

INSTITVTIONVM IVRIS CIVILIS,

A THEOPHILO ANTECESSORE in Græcam linguam translatarum,
LIB. IIII.

IAC. CVRTIO IVRISCONS. Interprete.

De obligationibus, quæ ex delicto nascuntur.

TIT. I.

ARGVM.

Rhetoris boni more, quæ superius fusius pertractauit, hic paucis perstringit Imperator, ut ad ea, quæ supersunt dicenda, viam muniat, & rem faciliorem reddat, & discenti memoriam excitam iuuet. Ac mox subijcit, obligationem omnem ex delicto contingentem ad vnum redigi genus, scilicet vt ex re, id est, ex ipso maleficio nasci dicatur: in quo maleficia quatuor spectantur, furtum, rapina, damnum, iniuria. Furtum autem quid sit, aperte tradit.

SVPERIORE libro disseruimus de obligationibus & actionibus, quæ ex contractu nascuntur: consequens est, vt & de obligationibus quæ ex delicto nascuntur, dicamus. Etenim quum sermonem de obligationibus institueremus, diximus eas, aut ex cõ-

tractibus,

ctibus, aut ex delictis nasci. Sed eæ quidem quæ ex contractu nascuntur, in quatuor genera diuisæ sunt: quoniam aut re, aut verbis, aut literis, aut consensu contrahuntur. Hæc vero ad unum genus rediguntur. Quemadmodum.n. illic contractus principatum obtinet, & quatuor obligationes parit: ita & hic delictũ principatum obtinet, & vna ex eo obligatio, tanquam ex re nascitur. Sed inde quatuor deducuntur maleficia. vt furtũ, rapina, damnũ, iniuria. Est autem furtum, contrectatio rei alienæ fraudulenta, lædens eum, cui furtum factum est, aut in re ipsa, aut in vsu eius, aut in possessione. In re ipsa, vt si seruũ tuum subtraxerim. In vsu eius, veluti si id quod mihi utendum datum est in vnum diem, diutius teneam. In possessione, ut si id quod mihi in causam pignoris aut ex causa depositi possidendum datum est, tanquam dominus possideam. Porro delictum hoc furti non solum ciuilis, sed etiam naturalis ratio auersatur. Dictum est autem furtum, a furno .i. a nigro, quod clã & obscure, ac plerunque noctu fiat. Vel a fraude. nam fur omnis, & fraudator est: Vel a ferendo .i. ab auferendo, qđ interuertere & priuare significat: Vel a Græca voce ἀπὸ τοῦ φωρ. Nã Græci φῶρας appellant fures ἀπὸ τοῦ φερειμ .i. a ferendo. Quoniam & Grece dicimus φερειμ, res alienas auferre.

ARGVM.

Furtum omne, aut manifestum, aut nec manifestum est. Quæ autem concepti & oblati appellationem habent, actionũ uerius formæ, quæ ex ipso

nempe furto naſcuntur, ſiue furto ipſi cohærent, quam furtorum genera conferi dcbẽt. Quis autem fur manifeſtus dicatur, propria accomodataque definitione explicatur.

§.Furtorũ. *FVrtorum autem duo eſſe genera apertum eſt: quoniam furtum aut manifeſtum eſt, aut nõ manifeſtum. Conceptum enim & oblatum ſpecies potius quæ ſunt actionum: quæ ex furto naſcuntur ſiue quæ furto cohærent, quam genera furtorum, ſicut infra docebimur. Manifeſtus fur eſt: quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ deprehendi dicunt: nec ſolum is, qui in ipſo furto deprehenditur, ſed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo furtum fit. ue luti quidam in domo furtum fecerat, & nondum ianuam egreſſus deprehenſus eſt. Quod ſi quis in olineto oliuarum, aut in vineto vuarum furtum fecerit, quandiu in olineto aut vineto deprehenſus fuerit, manifeſtus fur eſt. Aliqui & ulterius manifeſtum furtum extendunt, dicentes manifeſtum furem exiſtimari quandiu rem, quam furatus eſt fur tenens, vel uiſus vel deprehenſus fuerit: ſiue in publico, ſiue in priuato loco, ſiue a domino, ſiue ab alio quouis, antequam eo peruenerit, quo perferre rem & ubi deponere conſtituerat. Finge.n.(vt rem clarius apertiuſque intelligas) aliquem antequam furaretur, amicis ſuis ſecreto dixiße, ſe rem illam quam furto auferre in animo habebat, uelle in ædibus Primi (verbi gratia) deponere. Si poſt commiſſum furtum eam rẽ habere uiſus fuerit aut deprehenſus, quocũque in loco id fiat, antequam in ædes Primi perferat, ibique deponat, manifeſtus fur eſt. Quod ſi poſt-*

quam in ædes Primi eam pertulisset, ibique deposuisset, deprehensus fuerit eam non habens: manifestus fur non iudicaretur. Ex his, quæ nunc dicta sunt, facile colligas, quis nec manifestus fur sit. Quod enim manifestum furtum non est id sine dubio intelligere potest, nec manifestum esse.

ARGVM.

Furti concepti, oblati, prohibiti, ac non exhibiti actionibus a communi vsu explosis, qui sciens ac prudens rem furto abreptam suscipit & celat, hic furti nec manifesti se alligat, cuius pęna in duplum excrescit, manifesti autem in quaduplum, nec spectatur seruusne sit, an liber, qui furtum commiserit.

§. Cōceptū

Conceptum furtum est, quum apud aliquem testibus præsentibus furtiua res quæsita & inuenta est. Non aduersus eum, apud quem inuēta fuerit, propria actio constituta est, quæ Concepti dicitur. Neq; referre putamus, fur sit is, apud quem inuenta est, an fur non sit, sed a me acceperit. Oblatū furtum uocatur, quum res furtiua ab aliquo ad me allata, aut mihi data: et deīde apud me præsentibus testibus quæsita & inuēta est. Sed tunc demum, quum eo animo mihi rem furtiuam aliquis dederit, ut potius apud me, quam apud ipsum dantem inueniretur, & ut condemnationis turpitudo penes me potius esset, quā penes ipsum. Hic enim & ego actione Cōcepti teneor, & aduersus eum qui dederit, actionem habeo oblati: etiam si maxime, is qui id fecerit, fur non sit. Quapropter si ea mente mihi rem furtiuam non dederit, tenebor quidem actione Concepti, sed aduersus eū

actionem oblati non habebo. Est & Prohibiti furti actio, aduersus eum constituta qui rem furtiuã præsentibus testibus quærere volentem prohibet. Præter has inuenit Prætor & actionem furti Nõ exhibiti, qui furtiuam rem apud se quæsitam & inuentam passus non est ab eo, qui illam inuenisset, auferri. Has igitur actiones Concepti, Oblati, Prohibiti, & Non exhibiti, genera furtorum esse dicere non possumus; sed species, quæ furto iam commisso accidunt. Itaque & aduersus eum, qui furtum non admisit, hæ actiones competunt. Vnde nec illud fieri potest, vt ex principalia furta esse definiãtur. Sed has actiones, quas incertis furtorum formis competere diximus, hodie in vsu ciuili & agendis rebus non sane uideas. Quum.n. requisitio rei furtiuæ hodie secundum ueterem obseruationem non fiat, hoc est, præsentibus testibus, merito per consequentiam & prædictæ actiones ex communi usu receßerunt. Quoniam illud in confeßum uenit, quicunque sciens rem furtiuam suscepit & celauit, hunc furti nec manifesti teneri. Pœna autem furti manifesti, in quadruplum excrescit: nec manifesti, in duplum: siue liber sit, siue seruus, qui furtum admisit.

ARGVM.

Alienæ rei quæuis contra domini uoluntatem contrectatio, contrectantem obstringit, & furti actionem parit. Et qui aliter re, quam ad usum destinatum utitur, furti alligatur, si idem animo non bono efficiat.

Furti-

§. Furtũ autẽ fit

FVrtiuum autem est, non solum quod noctu aut interdum clam aufertur, sed quicquid alienum mobile malo animo inuito domino contrectatur. Quapropter siue creditor pignore, siue is, apud quem res deposita est, ea re utatur, siue is, qui rem utendam accepit, ad alium vsum eam transferat quam ad quem accepit, furtum in ijs committit. Veluti si quis argentum vtendum a me acceperit quasi amicos conuiuio excepturus, & id peregre secum tulerit: quanuis spoliare me eo non voluerit, tamen furti tenetur: quoniam vltra quam accepit, vsus est. Sed & si quis equum sibi utendum datum gestandi causa ob auræ temporisq; gratiam ad certum spatium, longius aliquo duxerit, furtum committit: quod veteres in eo scripserunt qui equum sibi vtendum datum in aciem abduxerat. Illud tamen in vniuersum placet: omnes eos, qui rebus sibi commodatis aliter quam vtendas acceperunt, vtuntur, furtum committere, & furti teneri. si se intelligant id inuito domino facere, eumque si resciscant non permissurum. Quod si contentum esse dominum nec irasci eam ob rem putabant, extra furti crimen eos esse definimus: optima sane ratione, quia furtum sine malo animo & affectu furandi nõ committitur.

§. Placuit.

ARGVM.

Contrectatio rei alienæ, vt furtum inducat, & si animum non bonum desideret, contraria itidem domini voluntas spectanda sit, non tamen quæuis utentis de domini contraria uoluntate existimatio furtum inducit: sed tum demum, cum id dominus, ubi resciuit, accipit male, nisi de seruo alieno corruptũ contrectans redarguatur. Quamobrẽ ut hæc

actio competat, duo hæc maxime spectanda, sunt nẽpe ut domino inuito, minime ignarus non id gratum ipsi futurum, & eundem quum id resciuerit, nequaquã bene accepturũ, re ipsa contrectans vtatur, quo facto, & furti tenebitur, & corrupti serui iudiciũ subibit, si aliter, atque æquũ ẽ seruo vsus fuerit.

§. Sed & si credat.

Sed & si inuito domino id se facere credebant, & dominus quum rescisset, male id non accepit: neque hic causa furti locũ habebit. Sic igitur vt actio furti competat, duo necesse est cõcurrãt, vt & ego scilicet re inuito domino v:ra, non ignarus id ei minime gratum futurum: & is quũ rem intellexerit, in malam partem accipiat. Quorũ si alterum desideretur, actio furti nasci non possit. Itaque ex hoc tale quiddam quæsitum est. Et hęc habeto in modum præuię cuiusdam inspectionis. Si quis seruum meum corruperit, & mores eius in deterius mutarit: actionẽ aduersus eum habeo, quæ dicitur Serui corrupti. Et ad duplum eius ea competit, quanto minoris pretij seruus factus est. Aut quum is periit, ad duplum æstimationis. His ita pro præuia inspectione cognitis, vide nunc rem de qua agimus. Titius cum seruo mẽo agebat corrumpens eum, & vt fugeret, monebat simul & illo addito, vt rerũ mearum aliquid surriperet. Seruus id non me clã habuit. Ego quũ omnino ei fidem nõ haberem, sed Titium in ipso delicto vellem deprehendere, permisi seruo, vt ea omnia faceret. At is sublata re quadã ex suppellectili mea ad Titiũ abibat. clã ego sequebar, sciẽdi cupidus an vera essent, quæ is mihi dixisset. Quũq; is ad locũ inter se & Titiũ cõstitutũ, uenisset, Titio dedit rem illam surreptam

tã Atque ita ex iis, quæ acta sunt, inueni seruum non mentiri. In quęstionem cadit, quæ mihi actio propter rem gestam competat. Et quidem in primis, vix fieri potest, ut quis actionem furti competere dicat. Vt enim maxime Titius rem illã mala mente & affectu furandi contrectarit, id tamen inuito domino non contingit. An ergo Serui corrupti actio locum habet? Sed tamen ne hæc quidem dari posse videtur, quoniam mores serui non sunt corrupti. quinimo quum antea ignoraretur quam fidelis esset domino suo, id nunc demum apparuit. Futurum est igitur vt vna in re multis delictis commissis Titius, nulla tamen actione teneatur. Quidam tamen apud ueteres furti actionem competere dicebant. Sed quoniam multę ea de re inter vcteres erant altercationes: quum alij actionem omnem negarent, alij solum actionem furti darent, relata res est ad principem nostrum, & edita ab eo est constitutio: quæ huiusmodi calliditatibus obuians, ita vlciscitur Titium, ut non solum actione furti, sed etiam serui corrupti eum teneri iusserit. Nam quanuis mores eius serui in deterius mutati non sint, & ideo cessent regulæ, quæ de actione Serui corrupti traduntur: tamen quum malum consilium ad perniciem probitatis serui tendat, constituit in pœnam Titij, vt actio Serui corrupti daretur, perinde atq; si re ipsa seruus corruptus fuisset, ne ex huiusmodi impunitate Titius & alium quempiam aggrediatur, quem facile sit a bona fruge ad malos mores impellere.

ARGVM.

Furtum non in rebus modo, sed liberis quoque nostris & potestati subditis fieri potest: in quo, id quod nostra interesse potest, consideratur. Item & in re propria nonnunquam quis admittit.

§. Interdũ etiam

INterdũ & in liberis personis furtũ cõmittitur: veluti si quis liberos, quos in potestate habemus clam surripiat, filium filiamve, aut nepotem uel neptem. Furti autẽ agitur in id, quod interest: & quid hic intersit nostra dicendum est. Finge filiũ meum ab aliquo sub hac conditioni hæredem scriptum esse, Si in hac ciuitate uiueret inuentus fuerit. Tu eum furto surripuisti, & in aliam adduxisti ciuitatem. Quum testator moreretur, euenit, vt in ciuitate filius non inueniretur. Deficit conditio, & filius hæreditatem amisit. Ego furti tecum agam: & in quãtum rationes meæ læsæ sunt, consequar. Porro in vsufructu, qui mihi erat acquirendus, ratio mea lęsa est: huius æstimationem petam.

§. Aliquando

Sæpe & in re sua quis furtum committit veluti, si debitor rem, quam creditori pignoris causa dederat, clanculum subtraxerit. Quoniam in eo creditorem lędit, quia commodo eum spoliet, quod in causa pignoris est.

ARGVM.

Furti, qui opem atque consilium furto faciendo præstat, non modo qui furatur, alligatur: quanquã qui per lasciuiam id suaserit a furti actione liber sit, actione tamen in factum conueniendus. Quod si consilium ad furtum faciendum tantum datum sit, nemo obligatur.

§. Interdũ quoq;

INterdum quoq; & is furti tenetur, qui furtum non fecerit. Id autem in eo contingit, cuius ope & con-

& consilio furtum factum est: quo in numero est is, qui quum numos aliquis in mamu sua haberet, eos ipse excussit, ut alius raperet: uel obtentu togę corporisve obiectu aspectui tuo obstitit, ut alius rem tuam surriperet: uel oues tuas aut boues in fugam auertit, ut alius eos caperet. Ecce res tuas hic non attigit, & tamen furti tenetur: duntaxat (ut id obiter, & ἔξωθεμ ac velut foris assumptũ sciamus) si quis alius res tuas amissas contrectauerit. Quoniam sine contrectatione furtum nũnquam intelligitur committi. Et hoc ueteres in eo scripsere, qui rubro panno turbatum armentum fugauerat. Quod si quid eorum per lasciuiam & non data opera, vt furtum admitteretur, factum fuerit: in factum dabitur actio aduersus eum, qui eorum quid fecerit: & furti, aduersus eum, qui abduxerit aut surripuerit. At vbi ope Meuij Titius furtum fecit, vterq; tenetur. Et illius quoq̃ue ope & consilio furtum videtur admitti, qui aut scalas fenestris admouit, aut fenestras ipsas vel ostium effregit, ut alius furtum faceret: aut, qui ferramenta ad seram uel fenestras effringendas, vel scalas, vt fenestris admouerentur, commodauit: non ignarus in quem vsum eas commodaret. Sin autem quis nullam ad faciendum furtum opem adhibuit, sed tantum consilio instruxit, & volentem furtum facere cohortatus est, furti non tenetur.

ARGVM.

Furtum in re nostra si seruus, aut quem in potestate habemus, filius fecerit, nulla inde nobis proponitur actio, aduersus eum autem, qui aut ope, aut

consilio ad id faciendum eos iuuerit, furti actio indubie proposita est.

§. Hi qui in parentum.

SI autem seruus meus, aut filius, quem in potestate habeo, rerum mearum aliquam furetur, furtum quidem admittitur, & res furtiua fit, neque ab ullo usucapi potest, donec in potestatem domini reuertatur. Furti tamen aduersus eos, qui furtum fecere actio non nascitur, quoniam neque alia ulla actio ex contractu vel ex delicto inter hos consistere potest. Quod si ope & consilio alterius furtum ab ijs, qui iuri nostro subiecti sunt, factum fuerit: quoniam furtum utique committitur, consequens est, ut ille furti teneatur, cuius ope id factum est: quanuis cum eo, qui rem subtraxit, propter potestatem quam in eo habemus, nulla furti sit actio.

ARGVM.

Actio furti tum demum competit, cum eius cui cōpetitura est, intersit, neque in eo dominium tantum spectatur, verum & id quod interesse potest, etiam si is dominus non sit, cuius interest. Quamobrem sartor & fullo, qui vestem poliendam, aut alias concinnandam susceperunt, ueste furto subtracta furti agere licet non domini (quoniam eorū interest furtum factum non esse) possunt.

§. Furti autem.

HAec habeto in modum præuiæ cuiusdam inspectionis. Qui nobis ex aliquo contractu obligati sunt, pręstare debent in rebus ad quas tenentur, alias solum dolum, alias etiam diligentiam. Quoniam aut nullum in ijs dolum committere debent, aut negligentes esse in custodiendis non oportet. Sed si quidem nihil inde ad ipsos commodi redit, de solo dolo tenentur. sin autem commodi

modi aliquid habent, & ex negligentia obligantur. Porro commodum dico, non solum quod in pecuniaria præstatione consistit, sed etiam quod in explenda cuiusque intentione. His aũt ita in modum præuiæ inspectionis cognitis, videto nunc rem de qua agimus. Vetus est quæstio, cui furto commisso, actio detur? Et facile quispiam forte dixerit, domino dari. Sed verum id non est: quando iam diximus, ipsum quoque dominum furti teneri, qui pignus a creditore suo subtraxit. Verum ei datur, cuius interest: Eius autem interest, qui furto admisso læditur. Is vero læditur, qui re salua, commodum eius habet, quanuis dominus non sit. Itaque nec domino competit, nisi eius quid interest ratio subsit. Quid autẽ id sit, paulo apertius dicere necesse est. Mutuum ego a Titio accepi, & rem meam ei in causam pignoris dedi: eam aliquis Titio subtraxit. Vtri dabitur furti actio? Et dicimus, creditori. Quam ob rem? Quoniam eius interest: ipse.n. admisso furto læditur. Nam & re salua commodum ex ea habebat, ut pote cui per ea de debito consultũ esset: Itaque & dolum & diligentiam debet: veluti id pro fructu consequens, quod incumbendo pignori, debiti sui causam (vt dictum est) indemnem seruat. Merito igitur ipsi dabitur furti actio, & non mihi domino. Nam ego pignoratitia cum eo agam, vt negligenter in re custodienda versato. Habebit autem creditor actionem furti, etiam si maxime idoneus, & soluendo ego debitor sim. Quia expedit ei, vt pignori potius incumbat, & inde rem suam indemnem seruet: quam ut actione in per-

sonam mecum agat. Porro adeo verum est, creditorem furti actione agere, vt etiam si ego debitor pignus subtraxerim, nihilominus (vt sæpius iam dictum est) creditori furti actio competat.

§. Itē si fullo.

Dedi fulloni poliendam, aut lotori lauandam, vel sartori sarciendam vestem, certa mercede cō stituta: furto admisso ea perijt. Magis est, vt fullo aut sartor actionem furti habeat, quam dominus, quia domini non interest eam rem perire. Nam de indemnitate vestis illi prospectum est, quum locati agere possit cum fullone aut sartore, & ita rem suam persequi. Ideo autem sartor & fullo actionē furti habet, quoniam ipsorum interest furtum factum non esse. Lucrantur enim re salua mercedē constitutam. Sed & is, qui rem alienam bona fide emit, & eam furto amisit, omnino furti actionem habet. Idq́, quum tamen dominus non sit, quemadmodum & creditor. Fulloni autem & sartori non aliter datur furti actio, quam si soluendo sint: hoc est, nisi domino rei, soluere æstimationem possint. Nam si æstimationem rei furto amissæ soluere nō possint, tunc domino furti datur actio: quum ab eis æstimationem rei amissæ non possit consequi. Hic enim ipsius interest, rem saluam esse: quippe, qui ęstimationem eius ex bonis fullonis aut sartoris, seruare, sibi non possit. Et hæc dicimus, siue ex parte, siue insolidum soluendo non sit fullo aut sartor.

ARGVM.

Re commodata, eademque deinde furto subrepta, dominus agere velit furti aduersus furem, aut

com

commodati aduersus commodatarium electionem habet. Quarum alteram actionum, si semel dominus prudens sciensque elegerit, reliquarum remedio non iuuabitur: quibus inscius vti non prohibetur.

Quæ autẽ in fullone aut sartore dicta sunt omnia, eadem ueteres & ad eum cui res commodata est, trãsferebant. Nam si cui librum meum commodassem, & is furto amissus fuisset: quoniam actionem commodati aduersus eum, cui commodassem, habebam, per quam mihi pretium rei commodatæ conseruabatur: non mihi domino sed commodatario dabatur furti actio. Is enim lædebatur furto admisso: quoniam re salua commodum de ea habebat. Commodum aũt hoc, non in eo erat, quod pecuniarum aliquid caperet, sed in eo, quod intentionem suam expleret. Intentionem vero suam explebat, quod vsu eius frueretur. Atque ideo & diligentiam rei debebat, quemadmodum, & fullo, qui mercedem accipiebat. Quod si soluendo non erat commodatarius, insolidum vel ex parte ad me furti actio iure transferebatur. Et hæc quidem apud veteres ita ad exemplum fullonis & sartoris, in eo quoque qui vtendum accepisset tractabantur. Sed quum quæstio hęc ad Imperatorem nostrum relata esset, constitutio est ab eo adita, qua cautum est, vt commodatario furtum passo, in potestate domini rei furto ablatæ sit, commodati actionem aduersus eum, qui rem commodato accepit, mouere: aut furti cum eo agere, qui rem surripuit: ut tamẽ altera electa ad alterã actionẽ dominus ex pęnitentia venire non possit: sed si furem eligat,

§. quæ de fullone.

is

is qui rem vtendam accepit, liberetur. Quod si commodator aduersus eum, qui rem utendam accepit, venerit: ipsi quidem commodatori nullo modo aduersus furem furti actio dabitur, sed eam illi dat constitutio, qui rem vtendam accepit. Tunc autem rei dominus per actionem commodati agendo, amittit actionem furti: quando dominus sciens rem esse surreptam, actionem commodati elegit. Sin autem nescius aut dubitans rem surreptam eße commodati actionem instituerit, & re deinde cōperta post litē cū commodatario contestatam, relinquere velit actionem commodati, & furti malit agere: eadem constitutione id ei facere permissum est, & aduersus furem venire, sublata omni oppositione: quoniam rerum omnium ignarus, iudicium cum commodatario accepit. Nisi forte commodatarius domino rei, antequam eam dominus sciuißet furto ablatam eße, de re furto ablata satisfecerit. Tunc enim fur domino furti non tenebitur, sed a commodatario conuenietur, qui sua pecunia domino rei damnum resarsit. Quoniam & illud in cōfesso est, si dominus quum nesciret rem surreptam esse, commodati actionem instituerit: & postea hoc cognito, ad actionem furti transierit, regressum ei amplius ad actionem commodati nō esse. Nam ab ea liberatus est commodatarius, etiam si non omnino optimum furti actio exitum habuerit: propterea quod sepe fures non esse soluendo deprendantur. Ac obtinent hæc siue in partem siue in solidum par fuerit soluendo pretio rei commodatę.

ARGVM.

ARGVM.

Depositarius etsi de dolo ob rem depositam teneatur, furti tamen aduersus furem actionem non habet, sed dominus.

Rem meam apud Titium deposui. Is in re deposita diligentiam non debet, quoniã nullum habet ex ea commodum, quinimo proprius est, ut ipse domino sit causa commodi, utpote cuius res in tutiore loco collocata sit. Sed tantum in eo depositi obnoxius est, si quid damni dolo ipsius in re acceptum sit. Quam ob causam si res ei surrepta fuerit, quum ad restitutionem rei cum eo non agatur furti agere cum eo, qui illam surripuerit, non potest, propterea quod eius non intersit rem saluam esse: sed ea actio domino cõpetet.

§. Sed is apd quem

ARGVM.

Impubes doli minime capax, furti actione teneri non potest.

Denique non absurdum fuerit & illud scire, quæstionis fuisse, an impubes rem alienam amouendo furti teneatur? quoniam ętas hæc mala mente & furandi affectu caret, & magis per lasciuiam lusumq; quam dolorem videtur auferre. Sed placuit ita demum furti eum obligari, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se furto commisso delinquere.

§. In suma

ARGVM.

Furti actio pęnalis est, siue ad duplũ, siue ad quadruplum agatur, cõdictio uero furtiua & rei uindicatio occasione rei dantur: illa aduersus furem eiusq; hæredes, hæc aduersus possessorẽ competit.

Furti actio siue ex ea duplũ siue ad quadruplũ agatur, pœnę tãtũ psecutionẽ, non ẽt rei cõtinet. Nam rẽ ipsam extrinsecus persequetur

§. Furti actio.

domi-

dominus, aut per rei vendicationem, aut per condictionem. Sed rei vindicatio aduersus quemuis possessorem dabitur: siue fur ipse possidet, siue alius quispiam. Condictio vero furtiua solum aduersus furem hæredemve eius dabitur, etiam si rem surreptam non possideant.

De ui bonorum raptorum.

TIT. II.

ARGVM.

Raptor omnis ĩ bonorum raptorum actione intra annum ad quadruplum tenetur, vt in triplo pœna, in residuo rei persecutio sit: post annum uero in simplum duntaxat conueniri potest. Hoc tamen præcipuum habet actio hæc, ut pro re etiam minima utiliter competat.

EOS, qui res alienas rapiunt, iura impunitos esse non sinunt. Tenētur enim furti, quoniam nemo magis rem alienam inuito domino contrectat: quam qui eam vi rapuit. Vnde rectissime dictum est, raptorem furem esse improbissimum. Sed tamen propriam actionē eius delicti nomine, Prætor introduxit: quæ Vi bonorum raptorum dicitur. Et hæc intra annum ex quo rapina facta est ad quadruplum: post annum ad simplũ dabitur. Atque est ea & illi vtilis, qui vel vnam rem tantum rapina amisit. Nec. n quod actionis nomen plurali numero elatũ est, in rapina vnius rei non competit: quoniam nihilominus datur. Nec putamus referre, magni an minimi pretij sit ea quæq; res quæ rapta est. Porro quadruplum in actione vi bonorum raptorum, non totum

in

in pœna est, & scilicet extra pœnam est rei persequutio. Itaque consequens est ex hac ratione, ut pœna in triplo sit. Hæc autem dicimus, siue raptor in ipso delicto comprehensus sit, siue non sit. Ridiculum enim foret leuioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quam is est, qui clam amouet. Quæ tamen ratio falsa esset, si exemplo furti nec manifesti res hæc exigeretur. Sed ad hoc dictum est in tractatu furti, quum fur visus aut deprehensus esset, esse actionem furti manifesti, quæ pœnā quadrupli continet: quum non visus esset aut comprehensus, tunc ad duplum dari actionem furti nec manifesti. At qui rapinam admisit, semper ad quadruplum tenetur, siue in ipso delicto deprehensus fuerit, siue etiam latuerit. In uniuersum igitur, in furto alias duplum, alias quadruplum: in rapina vero indistincte triplum, in pœna est, siue comprehensus sit, siue non is, qui rapinam commisit. Atq; eam ob rem, aut plus aliquid, aut certe non minus videtur habere.

ARGVM.

Rem suam, aut talem creditam, apud alium constitutam si quis temere ac violenter rapuerit, præter quam quod furti actione tenetur, si dominus non est, ui quoque bonorum raptorum actione tenebitur: & si dominus sit, dominio rei ipsius cadit, & æstimationem eiusdem, siue mobilis sit, siue minime, præstare ei, qui vim passus est, compelletur.

§. Ita tamē·

VI bonorum raptorum agitur, quum dolo malo quis rapuit. Vnde constat: si quis aut errore ductus, aut iuris imprudens rē suam rapuit, quum putaret domino licere, rē suam vel vi possessoribus, auferre, iudicio Vi bonorum raptorum

cum

cum condemnãdum eße. Atq; iis, quæ dicta sunt, & illud consequens est, vt neq; furti obligari intelligatur, qui errans ac simplici animo, non per dolum rapuit. Ne tamen ijs, quibus rapere omnia & trahere in animo est, viam sibi apertam putarent, qua impune improbitatem suam exercere, ac auaritiæ suæ morem gerere poßent: optime per constitutiones Imperatorum & hic in parte prospectum est, & consultum: ne cui liceret rem aliquam mobilem aut immobilem, quanuis eam suam putaret esse, rapere & vi auferre. Namq; ijs constitutionibus cauetur, vt qui tale quid designauerit, raptor, si rem suam se putabat rapere, idq; non falso rei suæ dominio excidat: sin rẽ quę erat aliena, suam credebat esse, in primis rem ipsam restituat, ac deinde etiam æstimationem eius præstet. Quod non solum in mobilibus rebus, in quibus rapina committi potest, constitutiones definierunt: sed etiã in innuasionibus quæ in res immobiles fierent: veluti in domos, aut fundos. Ideo autem hec constituta sunt, vt ab omni rapina & inuasione mortales his modis prudentiores facti abstinerent.

ARGVM.

Actionem vi bonorum raptorum non tantũ mouere potest, qui ui abreptarum rerum dominus est, sed is quoque, qui in rebus abreptis ius qualequale habuit, & cuius rapinam factam non fuisse interest. Ac præterea ex quibus causis furti nec manifesti, re clam subtracta, actio competit, ex eisdẽ quoque causis vi bonorum reptorum actio competet.

§. Sane. *IN actione Vi bonorum raptorum non omnino exigimus, vt rerum raptarum dominus sit*

is,

is, qui rapinam paßus eſt. Nam ſiue in bonis eius id eſt in dominio eius, ſiue non quidem in dominio, ſed tamen ſolum ex bonis eius ſit: locum habebit actio vi bonorum raptorum. Et huiuſcemodi quidem ſunt, quorum ipſi domini non ſumus, ſed quæ in facultatibus noſtris ſunt veluti, Vtendum ab aliquo accepi, aut conduxi ſeruum, aut quum mutuum dedißem accepi pignus, aut apud me res depoſita eſt: ſic vt mea interſit eam rem mihi nõ auferri. Ita autem contingit, ſi quum depoſitum acciperem pactum fecerim, vt & ex negligentia tenerer. Quoniam pacta, quæ inter contrahentes fiunt, naturas contractuum mutare ſolẽt. Ecce enim ex eo quod inter nos conuenit, depoſiti mecum agetur, non ſolum doli nomine, ſed etiam diligentiæ. Sed & ſi bona fide quid poſſideam, aut vſumfructum habeam in re aliena, aut ius aliquod aliud, veluti vſum, vt mea interſit, rem raptam non eſſe: recte dicimus in ijs omnibus ei qui rapinam paßus eſt, actionem Vi bonorum raptorum competere. Et hæc quæ dicta ſunt ꝓcedũt, ẽt ſi ĩ dominio eius nõ ſint, ſed tãtũ in facultatibus. Agẽdo aũt ui bonorũ raptorum, nõ dominiũ rerũ raptarũ cõſequetur: qũo.n. qđ nõ hẽbat? ſed id tãtũ, qđ ex bonis eius ablatum eſt, hoc ẽ, ius qđ ĩ re hẽbat, veluti vſũfructũ, uel uſũ, ĩ eo qđ raptũ ẽ, habebat: quoniã eo ꝑ rapinã ſpoliatus ẽ, is illi & reſtituitur. Et generaliter dicẽdũ ẽ: quibus ex cauſis furti nec manifeſti actio datur re clã amota, ex ijſdem cauſis omnes habere actionem ui bonorum raptorum.

De lege

De lege Aquilia.
TIT. III.

ARGVM.

Legis aquiliæ capite primo is tenetur, qui seruũ alterum, aut quadrupedem, quæ ex eorum est numero quæ gregatim depascuntur, nullo iure occidit, ad id, quanti eo anno, quo quid eorum occisum est, plurimi fuerit, condemnandus.

DE damno alteri dato statuit lex Aquilia eum qui damnum dedit, puniens. Sed constitutio eius omnis ĩ tria capita diuiditur: Et primo quidem capite de pecude cauerit: Sic enim ait: Si quis alienum seruum alienam ve quadrupedem, quę pecudum numero sit, iniuria occiderit: quanti id quod occisum est, eo anno, quo occisum est, plurimi fuerit, tantum is, qui damnum dederit domino, dare condemnabitur. Interpretemur verba legis, quæ nonnihil obscura videtur esse. Et quidẽ quod ait. Si qs alienũ seruũ iniuria occiderit, in expedito est. Qđ vero dixit, Alienamve quadrupedem: nec eo contẽta fuit, ac neq; indistincte loquuta est aut abrupte, sed addidit, quæ pecudum numero sit, id illo spectat. Nã si indefinite de quadrupedibus dixisset, non adiuncto, Vt pecudum numero essent, futurũ erat, vt primum hoc caput & ad feras bestias ad me pertinentes, & ad canes traheretur, si quis ea occidisset. Sed de his loqui lex noluit. De ijs enim solis cauetur, quæ proprie & gregatim pasci solent. Quod genus sunt equi, muli, boues, oues, capræ. De suibus quoq; idem placuit, quoniã

&

& sues pecudũ appellatione continentur. Et eos.n. gregatim pasci, in confeßum venit, quum id, & Poeta Homerus in Odyßea doceat, sicut Aelius Martianus in suis Institutionibus refert, hos ex illo versus adducens:

Δηεις τόνγε συεαρι παρημενον, οι γαρ νεμονται

Παρκόρακος πὲ τρη ἐπι τεκρηνη Αρεθόυση.

idest, Assidet is suibus, quorum grex magnus in agris Pascitur, ad Coracos petram, fontemq; Arethusam. Quod enim ait νεμοιτεα, *id gregatim pasci significat.*

ARGVM.

Iniuria is occidisse, quo ad legem Aquiliam dicitur, qui dolo aut culpa occidit, non etiam qui casu, cuius beneficio excusatur occidens.

§. Iniuria.

POrro quod in lege dicitur, Iniuria occiderit: sic id intelligemus, παρανομως, *idest sine iure. Itaque nisi quum nullo iure cædes facta est, is. qui occidit, extra periculum est, nec erit huic legi locus. Veluti, Si seruum tuum latronem occidam, lege Aquilia non teneor. Sed tunc demum, quum illatum mihi ab eo periculum aliter euitare non potui, quam vulnere illi a me illato. Nã si quum effugere poßem, eum occidi. lege Aquilia teneor. At ne is quidem lege Aquilia tenetur, qui fortuito & casu occidit: dum nulla interuenerit culpa aut negligentia. Quoniam non minus eũ lex vlciscitur, qui per culpam occidit, quam*

qui

qui per dolum. Quapropter, si quis dum iaculis ludit vel exercitatur, seruum tuum transeuntem traiecit, si quidem is, qui hoc fecit miles est, & in campo id fecit, aliove quo loco, vbi se milites exercitare solent, occisor non tenetur. Sin autem paganus est, quanuis in eodem loco occiderit, quoniã tãtũ paganos in armis exercitari receptũ nõ est, lege Aquilia tenetur is, qui seruum traiecit. Idem & in milite dicimus qui alio in loco quam vbi milites exercitare se consueuerunt, tale aliquid amisit. Nam & hic in legem Aquiliam incidet.

§. Itẽ si putator.

Si quis quum arborem putaret, deiecto ramo seruum meum prætereuntem percussit & occidit, lege Aquilia tenetur. Id autem dicamus, quum via publica aut vicinalis suberat. Exclamare.n. debuit, vt omnis qui transiret, futurum rami lapsum caueret. Nam quum hoc non fecerit, negligentiæ seu culpæ nomine lege Aquilia tenetur. Sed si quum ille exclamasset, seruus id contempsit, extra crimen omne & culpam est putator. Et publica quidem via est, quæ et Militaris dicitur, apud Grecos βασιλικυ, qua omnes homines in diuersa loca euntes vtuntur. Vicinalis vero est, quæ in vicos ducit, dicta a vico, quem Græci κώμην vocant. Per hanc enim transit omnis, qui in vicum abit. Si quis tamen seorsum a via, aut in medio sit forte fundo ramos cædebat etiã si non ex clamauerit, quum id eo loco factum sit, vbi nulli extraneorum ius erat versandi, non tenetur occisor.

ARGVM.

ARGVM.

Qui ostentata artis peritia serui curationem su sceperit, eunque deseruerit, aut imperite curauerit, Aquilia tenetur: perinde ac mulio, cuius imperitia, aut imbecillitate mulus seruum alienũ occiderit: quòd ad æquitatem quoque porrigitur, si eius equus alienum seruum interemerit, quorum uterque Aquilia lege obstringitur.

Medicus quidam, quum seruo meo venam secuißet, curationem eius deseruit, mortuus est seruus. Lex Aquilia aduersus medicum competit. Quoniam autem diximus, eum, qui culpa occidit, lege Aquilia teneri, sciendum est & imperitiam ad culpam referri. Veluti, quum se medicum quispiam profiteretur, per imperitiam seruum tuum occidit, quia aut medicamentum, quum nihil opus esset, ei dederit, aut non suo tempore dederit.

§. Impetu.

Sed & mulio, si quum in vehiculo esset, ex imperitia mularum impetum cohibere non potuit, & alterum seruum occidit, vt ex culpa tenetur lege Aquilia. Quin etiam si per debilitatem mulas retinere non potuit, quas tamen alius firmior cohibere poterat: tota res culpæ mulionis adscribetur, & locus erit legi Aquiliæ. Quæ de mulione dicta sunt, & ad eum, qui equo vehitur, trahere poßumus: si quum impetum equi per debilitatem aut imperitiam cohibere non poßet, alienũ seruum occidit.

ARGVM.

Actio legis Aquiliæ quoniam ea pœnalis est, ad hæredes minime transit: in ea tamen, quanti plurimi res eo anno fuerit, æstimatio fit, neque quanti ea res fuerit tantum, sed & quod extrinsecus interesse possit, quandoque spectatur.

Inter-

§. Hic auté.

INterpretati sumus prima legis verba, dicamus & de ceteris. Ait lex: Quanti id in eo anno plurimi fuerit, quid sibi volunt hæc verba? Et dicimus ijs verbis hanc sententiam exprimi: vt si quis alienum seruum, quum is claudus esset aut luscus, aut mãcus occiderit, & is in eo anno, quo vulnus accepit, integer ac ideo maioris pretij fuerit, Iudex rem retro legendo æstimationẽ eius ineat. Et si forte seruus, qui occisus est, integer & sanus ante nouem decem aut vndecim menses fuerit, & ideo maioris pretii: estimatione ad illud tempus relata reum condennet. Ex hoc aũt efficitur, pœnalem esse legis Aquiliæ actionem: quia non tanti quisq; condemnatur, quantũ danni dederit: sed etiam aliquando pluris. Vnde in confeßum venit aduersus heredes actionem hanc tanquam pœnalem non transmitti. Nam si tanti quisq; quãtum damni dedisset, obligaretur, haud dubie & heres eius eadem actione tenetur.

§. Illud.

Et hæc quidem ex verbis ipsis descendunt. Illud autem ex interpretatione quam legis sententia exprimit, placet: non solum peremptiserui æstimationem secundum ea quæ dicta sunt, haben dam esse: hoc est, retro se referente Iudice: sed ẽt, si quid aliud ob peremptum corpus damni nobis illatũ fuerit, & hoc estimãdum est. Veluti, Seruum meum aliquis moriens heredem scripsit: poteram huic iubere, vt hæreditatem adiret, eã que mihi acquireret. Antequam id a me fieret: seruum hunc meum aliquis occidit. Quoniam accidit ut ego & hereditatem amittam, non solum condennabitur is, qui illum occidit, ad corporis æstima-

æstimationem, ut prædictum est, sed etiam ad hæreditatis, quam amisit. Simile quiddã & ex hac specie euenit. Iugum aliquis habebat mularum, quæ sibi inuicem similes erant, & ideo maioris quoq; pretij: ac si quis ambas æstimasset, pretium earum ducentos aureos colligebat: sin singulas, quinquaginta aureis una quæq; ipsarum æstimabitur. Si quis ergo unã earum occiderit, non eius tantum, quæ perempta est æstimationem præstabit, sed etiam quanti pretium eius quæ superest, minutum est, nempe cẽtum aureos. Idẽq; est, si quis quadrigam equorum habeat, & alius eum, qui ex ijs optime se habet, & toti quadrigæ pretium conciliat occid t: aut si quis comœdum & huius histrionem habeat, & quum histrio hic comœdum institueret adiuuaretq;, & semper ei in ludis adhærens omnibus illum admirandum redderet: aliquis hunc histrionem perimat: in utraq; hac specie, occisor non eius tantum æstimationem, qui occisus est, sed etiam quanti pretium eius qui superest, minutum est, præstabit.

ARGVM.

Legis Aquiliæ actio & ciuiliter & criminaliter intentari potest: nec mota ciuili, publica extinguetur], Cęterum quantum ad secundum caput pertinet, in præsentia nullo modo in consideratione est.

§. Liberũ.

LIberum est autem domino occisi serui, & priuato iudicio agere ex lege (inquam) Aquilia, & ita damnum sibi illatum persequi. Faciet etiam ad hæc: & publici criminis reum ex lege Cornelia de sicarijs. Neque enim priuata actione mota, publicæ accusatio extinguitur.

Hucusque igitur primum caput obtinet. Porro secundum in usu non est.

ARGVM.

Et legis Aquiliæ capite tertio, competit actiõ pro omnibus alijs damnis, quæ extra mortis illatione data sunt: in qua rei æstimatio a 30. proxime dieb. collapsis quãti plurimi res fuerit, fieri hẽt. In quo autem primum caput cum hoc conueniat: aut contra, in quo differat, hic facile docetur.

§. Capite.

TErtio capite, de cæteris quæstionibus pertractat lex. Itaque si quis seruum meum, vel eam quadrupedem, quę pecudum numero est, vulnerauerit: aut eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, ut canem feramve bestiam, ursos aut leones aut lupos occiderit vel vulnerauerit, in tertium hoc legis caput incidit. Sed & in cæteris omnibus animalibus, item in rebus, quę animã non habent, damnum domino illatum, ex hoc capite resarcitur. Ait enim lex: quicquid enim ustũ, aut ruptum, aut fractum fuerit, actio ex hoc capite constituitur. Ex abundantia autem videtur lex duabus illis dictionibus Vstum & Fractũ usa esse. Nam sola Rupti appellatio, omnibus his caussis significandis satis erat ac commoda. Ruptum enim intelligitur quod quocunque modo corruptũ est. Vnde non solum quæ usta sunt aut fracta, sed et scissa vestis, aut collisa vasa, siue, ut aliqui dicũt, διπλωθέντα, idest, duplicata (quid. n. si argẽtea erant?) aut etiã effusum vinum vel oleũ, vel si qua talia, & quæcũq; aliquo modo corrupta perempta, aut deteriora facta sunt, sub rupti significatione continentur. Quapropter si quis in vinũ

meum

meum quum id optimum esset, aut in oleum quod excellentissimum erat, tale aliquid miscuerit inie ceritque, quo ea spurcarentur & corrumperentur: ex hoc tertio capite ob eas res tenebitur. Illud autem in confesso est quemadmodum ex primo capite ita demum quis lege Aquilia tenetur, quum dolo aut culpa alienum seruum aut pecudem occidit: ita & ex hoc capite, ob dolum aut culpam quem de damno teneri. In hoc igitur utraque capita conueniunt. In illo plane differunt, quod primo capite de serua aut pecudibus occisis agatur: hoc vero caput quod olim tertium erat, & nunc secundum est, de cæteris omnibus damnis tractet. Neque rursus in hoc tantum differunt, verum & in illo: quod ex primo capite Iudex ad annum retro se referat. in ijs vero quæ ex tertio capite procedunt, ad triginta dies. Sed & illic adiecta est dictio, Plurimi, hic autem omissa est. ut liberum sit Iudici ad eum diem ex triginta diebus æstimationem referre, quo res minimi pretij fuerit: & ita hanc reo gratiam facere: aut ad eam diem quo plurimi fuerit, & actori fauere. Sed recte, ait Sabinus, perinde habendam esse æstimationē, atq; si & hic dictio Plurimi, fuisset adiecta. Nā Plebs Romana, eo tpe quo ĩter Plebē & Patres erat dissensio, Aquilio (is tũc Tribunus Plebis erat) hanc legem rogante, contenta fuit, qđ ĩ primo capite dictione, Plurimi fuisset usus.

ARGVM.

Legis Aquiliæ actio directa, tum demum cōpetit, cum a corpore damnum corpori illatum est. si

uero a non corpore corpori, utilis non directa dabitur. Quod si ex non corpore in non corpus damnū datum sit, locum sibi in factum actio uindicabit.

§. Caeterum

Caeterum generali aliqua regula concludendum est, quando directa actio in lege Aquilia, & quando utilis competat. Atq; illud inprimis sciendum est, tunc legem sese dare, eiq; tunc locum esse, quum corpus læsum fuerit. Sed si corpore datum est damnum, veluti nudis forte manibus meis aut ligno, lapide vel alio quouis instrumento percussum occidi aut vulneraui directa competet actio ex lege Aquilia. Sin autem læsum quidem corpus est, non tamen corpore datum est damnum, tunc utilis datur actio: ueluti, Seruum aliquis meum aut pecus tandiu inclusit, vt fame perirent: aut iumentum meum ita egit, vt tantum iter non ferret, sed rumperetur: aut ouem meā uel bouem ita turbauit, vt in præcipitia fugeret, & ibi periret, vel in aliquo læderetur: aut seruo aliquis alieno persuasit, vt in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, non ignorans difficilem & periculosum ascensum vel descensum esse, & deinde seruus ascendens vel descendens quum pes eum falleret, aut extinctus est, aut aliqua parte corporis læsus. Quid ergo, si quis alienum seruū de ponte, vel de ripa in flumen deiecerit & is in aquas collapsus, suffocatus fuerit? Ei directam hic ex lege Aquilia actionem dari oportet. Qui.n. seruum impulit, is corpore suo occidit. Quod si neque corpore suo quis damnum dederit, neq; corpus sit quod læsum est, & damnum tamen datum sit. Quum & directa actio cesset, quia corpore non

fit

ſit damnum datum, neque locum habeat vtilis, quia corpus læſum non ſit: placuit eum qui damnum dederit, actione in factum teneri. Veluti, Seruum meum ob delictum in vincula conieceram: hunc aliquis humanitate ductus & miſericordia motus quum futurum ſciret vt fugeret ſolutis vinculis dimiſit.

De iniuriis.

TIT. IIII.

ARGVM.

Iniuria in iure multis modis aſſumitur, nempe ut id donec quod non iure fit, comprehendat, aut ſpecialiter, quod in aliquem dictum factumue contumelioſe fuerit: ad hæc & culpam continet.

NOn committunt iura, vt impune ferant, qui alteri iniuriã fecerint. Generaliter autem dicitur iniuria omne, quod nõ iure fit. Specialiter vero, contumelia dicitur, a contemnendo, quã Græci βεκνα appellãt. Dicitur autem & culpa, quod Græci αδικημα vocant, ſicut in lege Aquilia accipitur. Dicimus enim damnum iniuria datum. Aliquando uero dicitur iniquitas & iniuſtitia, quã Græci αδικια vocant. quum.n. Pretor aut Iudex non iure contra quã pronuntiat: dicimus eum iniuriam accepiſſe.

ARGVM.

Iniuria, vt in appellatione multiplex eſt, ita uarie quoque, committitur, nempe facto, verbo ac ſcriptura aliiſque modis, de quibus hic.

§. In iuria.

POrro iniuria committitur, non facto tantũ, ſed etiã verbo. Et facto quidem quum quis aut pugnis pulſatus, aut fuſtibus vel loris caſus fuerit,

aut si cui factum fuerit conuicium. Conuicium autem est, quum quis in celebri aliquo urbis loco, cõtumelia tali me afficit, ut eam ob causam magna hominum turba cõcurrat. Facto etiam iniuria fit, quum quis prudens ac sciens sibi me nihil debere, tanquam creditor in possessione bonorum meorum est. Verbo autem fit iniuria, quum quis in infamiam meam vel prosam orationem vel carmem conscripsit, vel composuit in me, aut edidit: aut eorum quidem nihil fecit, sed dolo ipsius factum est, ut quid eorum fieret. Horũ enim singuli actione iniuriarũ tenentur. Velut Primus famosum in me carmen scripsit, Secundus composuit, Tertius id dedit, Quartus vero, nihil eorum quidem commisit, sed dolo fecit, ut aut scriberetur, aut componeretur, aut ederetur, hæc iniuria in me emissa. Sed & si quis matremfamilias in publico eũdem, aut prætextatum prætextatamve in publico euntes, hoc est, puerum uel puellam: (nam qui minori ætate erant, prætexta vtebantur, gestamen id erat Romanorum). Si quis ergo aliquem horum in publico euntem assectetur, nihil omnino proloquens, aut forte etiam dicens aliquid, quo probi eorum mores corrũpãtur, actione iniuriarum tenetur. Sed & alijs quamplurimis modis iniuriam admitti, in confesso est.

ARGVM.

Liberis, uxori, ac nurui, quæ iniuria infertur eadem parenti, marito, aut socero inferri uidetur, unde, ob eandem iniuriam nonnunquam iniuriarum actio plurib. cõpetere potest, si qua tamẽ uiro iniuria irrogata sit, uxor eam minime uindicat, cum a uiro uxor, non uir ab uxore defendi debeat.

Patitur

§. Patitur.

Patitur autem quis iniuriam, non solum per semetipsum, sed etiam per liberos suos, quos in potestate habet. Item per vxorem. Ex contrario autem, si maritus iniuria sit affectus, vxor iniuriarum agere non potest. Id enim magis placuit, quamuis aliqui contra senserint. Sic igitur, quum aut liberorum aliquis quem in potestate habeo, aut vxor mea iniuriam accepit, ego iniuriarum agere possum. Itaque si filiam in potestate habeā, quæ nupta sit Titio, Tuq; iniuriā ei feceris: & ipsa, quæ iniuriam accepit, & Titius maritus eius, & ego pater ipsius, tecum actionem iniuriarum habemus. E diuerso, si maritus iniuria sit affectus, vxor iniuriarum agere non potest: quoniam a maritis vxores, non ab vxoribus maritos defendi æquum est. Sed & socer, nurus nomine, quæ filio ipsius, quem potestate, habet, denupsit, nihil prohibet quo minus iniuriarum agat.

§. Seruis.

Si seruus meus iniuria affectus fuerit, nulla ei actio competit, sed iniuriam quæ illi facta est, ego dominus passus esse videor. Verum non quibus modis per liberos, vel vxorem iniuria affectos, iniuria mihi datur actio: iisdem in seruo danda est. Tunc enim demum per seruum iniuriam pati videor, quum atrocius in eum quid commissum est, & quod aperte ad domini contumeliam spectet, Veluti, si quis seruum meum flagellis ceciderit. Nam in hoc casu iniuriarum actio mihi competit. Sin autem vel pugno eum percusserit, vel conuicium ei fecerit, nulla mihi datur actio.

§. Si cum.

Cōmunem cum Titio Seruum habebam. Eū tu verberasti. & mihi & Titio iniuriarū actio

 competit.

competit. Neque uero pro ea parte, qua dominus sum serui, fit iniuriæ æstimatio. sed ex qualitate & persona dominorum iniuria æstimatur. Quid. n. si alter e dominis Senator fit, et alter priuatus? Quod si eiusdem serui Titius usumfructũ & Mæuius proprietatem habeat, & tu eum iniuria afficias, iniuriarum soli Mæuio teneberis. Liber aliquis bona fide seruiebat, hunc ego iniuria affeci, non tibi competet iniuriarum actio: sed ipsi qui bona fide seruit, dabitur: ut is suo nomine agere possit. Id autem dico, nisi si fortasse, in tuam contumeliam ei iniuriam fecerim. Tunc enim & tibi dabitur actio iniuriarum. Idemq; dicimus, si seruus alienus bona fide tibi seruiat. Hoc enim iniuriam passo, tum demum tibi dabitur actio iniuriarum, quum docere poteris id in tuam contumeliam factum esse.

§. Sed si libero.

ARGVM.

Pœna ex lege xij. Tabularum ad iniuriarũ coerctionem inducta, ad talionem iniuriantẽ uocãte explosa, hodie ob iniuriã illatã mulcta imponitur pecuniaria, iuxta iniuriam passi æstimationem, aut iudicantis religionem taxanda, qui pro iniuriã passi meritis ac dignitate, rem ex arbitrio temperabit.

§. Pœna.

Poena autem iniuriarum ex lege duodecim Tabularum, si cuius membrum ruptum fuerat, erat talio. Idem enim patiebatur, qui membrum cuiuspiam rupisset: sin uero os fregerat, in pecuniam fiebant condemnationes. Quod & ipsum ueteribus graue erat ob magnam ipsorum paupertatem. Postea autem Prætores, sublatis pœnis, quæ a lege duodecim Tabularum inuentæ fuerant, permittebant ijs: qui passi erant iniuriam

vt iniuriam, quam passi fuerant, quanticunq; vellent: æstimarent. Et forte dicebat is qui affectus erat iniuria: Iniuriam quæ mihi illata est, centum aureis æstimo. Atque is, ad quem ea de re in ius ibatur, modo tanti condemnabat, id est, in centum aureos alias, in minorem summam condemnationem moderabatur, prout ei iustum visum fuerat. Sed pœna quidem quæ a lege duodecim Tabul. introducta est, in desuetudinem abijt: quę vero a Prætoribus inuenta est, frequens est in Iudicijs. Nam secundum gradum dignitatis vitæque honestatem eius, qui iniuriam accepit alias crescit, alias minuitur iniuriæ æstimatio. Finge. n. ab eodẽ homine eandem iniuriam afferri viro alicui Senatorio, & Plebeio cuipiam honeste uiuenti, & item alicui infimæ fortis homini. Nempe. f. senatoris iniuria (verbi gratia) C.L. aureis æstimabitur: plebeij vero honestioris C humilioris autem L. Atque hi æstimationum gradus seruantur & in seruis iniuria affectis. Aliter. n. iniuria æstimabitur in seruo cui omnium mearũ rerum procurationẽ credidi, & aliter in seruo, cui vnius tantum actuų administrationem commisi. Tradita forte cura possessionum mearum, quæ hoc aut illo in loco sitæ sunt. & aliter in uilissimo ac mediastino & compedito seruulo.

ARGVM.

Lex Cornelia in iniurijs quoque locum habet, utpote cum quis liber homo aut se pulsatum, aut verberatum, ait, aut domum suam ui introitam cõ

 queritur.

queritur. Domus autem sua cuiusque dicitur, qui iam conductitiam habet, aut gratis, aut hospitio iure habitat.

§. Sed & lex

ATqui neque lex Cornelia omisit, ut iniuriam præteriret. Nam & ea actionem iniuriarum introduxit, quæ competit, si liber homo pulsatum se aut verberatum queratur, aut aliquem ui in domum suam venisse dicat. Domum autem cuiusque intelligimus siue in proprijs ædibus habitet, siue in conductis, siue gratis, siue ospitio exceptus sit.

ARGVM.

Atrocem iniuriam ex circunstantibus, nempe facti qualitate, loci, ac personarum dignitate ius metitur: unde fit, ut modo grauius, modo leuius ob iniuriam quis puniatur.

ATrox iniuria iudicatur vel ex facto, vel ex loco, vel ex persona. Ex facto, veluti si quis a quopiam vulnera acceperit, aut fustibus cæsus sit. Ex loco, veluti si cui in theatro, aut in foro, uel in conspectu Prætoris, idest, magistratus iniuria facta sit. Ex persona, veluti si magistratus iniuriam passus fuerit, aut si Senatori ab humili persona iniuria illata sit, aut si parentes iniuria affecerint liberi, uel patronos liberti. Aliter enim senatoris, & parentis patroniq́; & aliter extranei, vel humilis personæ æstimatur iniuria. Nonnunquam & uulneris locus atrocem facit iniuriam, veluti si quis in oculo percußus fuerit. Nec intetereße putamus patrifamilias an filiofamilias hæc iniuria afferatur. Nam in omnibus atrox hæc iniuria putanda est.

ARGVM.

ARGVM.

Iniuriarum actio, aut ciuiliter, aut criminaliter intentari potest, at cum criminaliter intenditur, procurator non admittitur. nisi is, cujus occasione intenditur, aut illustris, aut supra eam dignitatem sit. Et qui alij iniuriam irrogari curauit, is iniuriarum actione tenetur.

§. In sũma

Illud autem velut in summa sciendum est, de omni iniuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter iniuriarum agere, vel pecuniariter siue ciuiliter. Et si quidem ciuiliter agitur, æstimatio secundum ea quę diximus fiet & in tantum cõdemnabitur reus. Sin autem criminaliter, officio Iudicis continetur, vt extraordinario, quã velit, reo pœnam imponat: aut relegationem forte, aut partis bonorum publicationem. Hoc tamen seruãdum vbique est, quod D. Zenonis constitutione est introductum, ut uiris illustribus & qui maiore dignitate præditi sunt, uel per procuratorẽ actionẽ iniuriarum exercere liceat: quamuis nemo per procuratorem, reum criminis facere possit. Per procuratorem quoque ijs, quos iam diximus, actionẽ iniuriarum excipere licet: sicut eadem constitutione cautum est. Sed hæc omnia clarius apertiusq; cognoscet, qui dictam constitutionem legerit. Non solum autem is, iniuriarum tenetur, qui me percussit, verum etiam is, cuius dolo id factũ est, aut qui procurauit ut ego percuterer.

ARGVM.

Actionem iniuriarum dissimulatione tolli, iure receptum est.

§. Hęc actio.

INiuriarum actio dissimulatione tollitur. Itaq; si quis iniuria affectus id contempsit, hoc est, nõ

indignatus est, neque vt rem indignam iniquo animo & grauiter tulit, tunc ex pœnitentia remißam iniuriam recolere non potest.

De obligationibus, quæ ex quasi delicto nascuntur.

TIT. V.

ARGVM.

Iudex, qui ob imperitiam male iudicat, ob idque litem suam faciens, ex quasi maleficio tenetur: ac proinde quatenus iudicanti videbitur, damnum passo condemnabitur.

QVum dictum sit de actionibus quæ ex delicto nascuntur, dicamus & de ijs, quæ ex quasi delicto sunt. Quũ inter me & Titium lis eßet, Mæuius ius de ea re dicebat. Et mihi iniuriam fecit. Nã forte quum nihil deberem, condennauit me: &, quod a Iureconsultis dicitur, litem suã fecit. Videamus contractus id sit, an quasi contractus, an vero delictum. Et quidem contractus non est. Nã contractus vtriusq; consensum requirit. Porro nõ de cõsensu meo Iudex mihi iniuriam fecit. Neq; rursus ex quasi cõtractu. Nã quasi contractus quãuis vtriusq; cõsensum nõ requirat: attamen, vt iure ciuili licitus sit ac permißus, oportet: quemadmodum videmus in obligatione negotiorum gestorum: quæ ratio hic cessat. Neq;.n. permissum est iudici, vt quem velit litigantium iniuria afficiat. Atque nec delictum est, quoniam interdum fieri potest, vt non malo animo, sed iuris dicendi imperitia & per imprudentiam tale quid committat. Vnde quoniam ali

quid deliquit, quasi ex delicto tenetur; & tanti condemnatur, quantum iudici, qui inter eum, & illum, cui iniuria facta est, ius dicit, æquum videtur, eum alteri pœnæ nomine dare oportere. Nam ei qui læsus est, actio in factum competit.

ARGVM.

Ex quasi delicto & is quoque tenetur, ex cuius domo siue propria, siue conductitia, aut etiam gratis habitata, quippiam deiectum effusumue fuerit, quod inde transeunti damnum attulerit: aut si quid in eadem appensum sit, quod iter facienti, qua uulgo iri solet, noxium sit, ob idque pœnis, de quibus hic subijcitur.

§. Item is ex cuius.

AD quasi delictũ & illa species pertinet. Habitabam in domo quapiam, cuius forte dominus eram, aut mercede eã habebam, vel gratis. Ex ea tegulam aliquis deiecit, aut lapidem, uel aquam effudit, ita ut alicui eorum, qui transibãt, noceret: In factum mecum agetur. Ideo autẽ hoc non proprie delictum esse intelligitur, quia plerunque ob alterius culpam serui forsitan, aut etiã liberæ personæ, quæ mecum habitat, a quibus id factum sit, ego teneor. Huic & illa species similis est: Habitabam ego in his ædibus, porro fenestræ earum in locum publicum spectabant, qua cuique liberum erat iter facere. Porro in mea fenestra positum erat aliquid aut suspensum, quod si caderet, nocere alicui poterat, Quo casu pœna decem aureorum constituta est. In priore vero specie, quum quid aut deiectum est, aut effusum, dupli, quantum damni datum fuerit, actio est. Quod si liber homo illac, præteriens occisus fuerit

in

in quinquaginta aureos fit condemnatio. Sin vero viuat, nocitumq; ei esse dicatur, in tantum condennabitur domus illius, ex qua id factum fuerit habitator, in quantum ob eam rem eum condemnari Iudici æquum videbitur oportere. Computare enim debet Iudex & mercedes, quæ a medicis præstantur: & cæteros sumptus, qui in curationem facti sunt. Ad hæc & operas, quibus caruit is, qui inter transeundum læsus est. Quoniam forte faber erat, & quum manui eius nocitum esset, opus interim facere non potuit. Spectamus n. quantum ijs diebus, per quos ob afflictam manũ ab opere cessauit, lucrifacturus ex labore suo fuerit. Sed & si inutilis factus est, non solum præteriti tẽporis, sed etiam futuri operas æstimamus.

§. Si filius familias

Filius meus quem in potestate habebam seorsum a me patre suo in ædibus quibusdam habitabat. Ex cœnaculo eius deiectum quid est vel effusum, aut in fenestra eius positum quid est, aut suspensum, cuius casus prætereuntibus nocere possit: placuit Iuliano nullam esse aduersus patrem actionem, sed aduersus ipsum filium. Idemque dicimus, quum tibi is quem in potestate mea habeo iniuriam Iudex fecerit. Quoniam cum ipso in factum agere poteris, non mecum, quamuis pater eius sim.

ARGVM.

Qui naui, cauponæ aut stabulo præficitur, si quid eorum dolo, quorum opera utitur, admissum fuerit, ex quasi delicto obligatus, quod ipsi egerint male, ad eius emendationẽ in factum actione tenetur. Ea aũt in factũ actio, & si ad iniuriã passi heredes transeat, nõ tamẽ exercitoris afficiet hæredes.

Ali-

§. Itē exercitor.

Aliquis exercitor nauis erat, aut cauponæ, aut stabuli. Si in caupona, aut naui, vel stabulo dolo aut furto cuiusdam damnum mihi datum fuerit: ipse actione in factū mihi tenebitur, velut ex quasi delicto. Duntaxat, si nihil ab eo fraudis admissum sit, sed ab aliquo ex ministris aut famulis, quorum opera nauim, cauponam, aut stabulum exercet. Nam ex contractu dominum nauis, cauponæ aut stabuli obligatum esse, non possis dicere. Neque n. quicquam cum eo contractum est. Quoniam tamen nonnihil id culpæ eius adscribi potest, quod opera malorum hominum vtatur, ideo quasi ex delicto tenetur. Hæc autem in factum actio, hæredibus quidem eius, qui iniuriam accepit, dabitur: sed aduersus exercitoris hæredes non competet.

De actionibus.

TIT. VI.

ARGVM.

Absoluto obligationum, quæ actionum uelut matres sunt, tractatu, actiones tertiam iuris ciuilis partem præcipuam plene traditurus, quæ superioribus libris fusissime explicuit, paucis perstringit Imperator, & repetita Iuris diuisione, quæ docenda deinceps supersunt prælibat & serio aggreditur, inde sumens initium, vt vnde actiones sint, hanc appellationem consequuta, & quid itidem sint: finitionem luculentissimę demonstret.

Atque hactenus quidem sedulo de obligationibus disputatum est: nunc ergo ad actiones transeamus, Id. n. ex ijs, quę iā diu promissa sunt superest: quoniā Lib. I. duxi-

primo duximus. Ius oẽ ciuile Romanorum circa personas versari, circa res, & circa actiones. Quũ igitur de personarum differentijs libro primo disseruerimus & docuerimus de rebus Lib. 2. quæ & in magnam partem Lib. 3. excurrunt. meminerimusque & obligationum: dicamus nunc & de actionibus. Sciendum est autem, quas Athenienses δίκας vocabant, eas a Romanis actiones dici. Porro dicuntur Actiones ab eo, quod improbos & perfidos ad iudicia agamus. Verum constituamus quid sit actio. Actio est ius petendi in iudicio quod sibi debetur.

ARGVM.

Actiones primaria sectione, in rem ac in personã distribuit Imperator: ut illæ reales, hæ personales dicantur. Personalibus autem cum eo experimur, qui nobis uno ex quatuor obligationum generibus deuinctus atque obligatus est. Realibus autem & si obligationem non supponant præ existentem, velut materiam, cum eo confligimus iniudicio, qui rei nostræ possessor est.

§. Omnium.

Actionum autẽ, quas aduersus aliquẽ apud Iudices, uel apud arbitros de quacunque re moueremus, summa diuisio in hęc duo genera diducitur: quoniam actionum aliæ sunt in rem, & alię in personam. Agit. n. quisq; cum eo quẽ obligatum habet, vel ex cõtractu, vel ex delicto. Et dicũtur in personã, quoniam aduersus personã, quę contraxit vel deliquit, mouẽtur. Atq; is, qui agit, hæc verba dicit: Si apparet aduersariũ dare, facere oportere, condẽna eũ Iudex. Sed & alijs quibusdã modis talis actio intẽtari põt. Interdum ẽt cum eo agimus, qui nobis obligatus non est: uerũ aliqua

de re

de re corporali, quæ penes eum eſt, controuerſiam ei mouemus. Qua in ſpecies prodita eſt in rem actio. Nam ſi fundum aut domum poſſides, quo rum ego me dominum eſſe contendam, tuq; eadem dicis, teipſum dominum eſſe affirmas, actione in rem tecum agam dicens: Si dominum me eius rei eſſe apparet, aduerſarium Iudex condẽna:

ARGVM.

Cęterum reales quoque actiones non ſolũ pro rebus corporeis, verũ etiam ad iura quãdoque incorporalia, ideſt, ſeruitutes cõſtituendas aut moliẽdas cõpetẽtes, nobis iure ꝓditæ ſunt: q̃ in iudiciũ aut cõfeſſorie aut negatorie ꝓponũtur. In q̃bus & is agere poteſt qui poſſeſſionem rei habet: pro corporeis autem rebus non ęque.

Porro in rẽ agimus, tũ de rebus corporalibus, tũ de incorporalibus: & aut cõfeſſorie aut negatorie. Ac res quidẽ corporales ſunt. fundus, domus. Incorporales uero, vt vſusfructus, ſeruitus. Verum incorporalibus, tantũ confeſſorie agimus: in corporalibus aũt & confeſſorie & negatorie. Et confeſſorie quidẽ ago in corporalibus, quum dico: Si huius fundi dominũ me eſſe apparet. Confeſſorie vero incorporalibus, ueluti in vſufructu fundi aut ædiũ, ſi dicã: Si apparet vſumfructum fundi, ædiumve meũ eſſe. Vel in ſeruitute fundi, ſi dicã: Si apparet licere mihi ire per fundum vicini, aut illinc aquã ducere. Vel etiam in ſeruitute ędiũ: ſi agam, ius mihi eſſe altius ędes meas tollendi, aut ius mihi eſſe in tuo proſpiciẽdi, aut ſtillicidiũ in aream tuam, vel in ędes tuas proÿciendi, aut trabium mearum onera in parietem tuũ qui uicinus es, immittendi. Negatorie vero in rebus incorpora-

§. Aeque ſi agat.

corporalibus in rem agimus, veluti quum dico: Si apparet hunc ius utendi, fruendi ædibus meis aut fundo meo non habere: aut iumenta per fundum meum agendi, aut aquam illinc ducendi, aut ædificium suum altius tollendi, aut in meo prospiciendi, aut stillicidium in ædes meas vel aream meam proijciendi, aut onera in parietes meos immittendi, Oẽs hæ actiones in rem sunt negatorie conceptæ, quæ in rebus corporalibus locum non habent. Quoniam in corporalibus, is solus in rem agere potest, qui non possidet. Nam ei, qui possidet, nulla in rem prodita est, actio, neque possum dicere, Si apparet fundum huius non esse. In uno tamen casu is, qui possidet, in rem agere potest, qui simul & possideat, & vices actoris sustineat: sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit. Itaque (ut rem totam in pauca contraham) in rem agimus in rebus corporalibus, & in rebus incorporalibus. Et in corporalibus quidem tantum confessorie. Est aũt Confessoria actio, quum quis ius, quod sibi adest, confitetur, dicens: Si apparet me dominum esse fundi. In corporalibus vero & confeßorie & negatorie. Confeßorie quidem, quum dico: Si apparet usum fructum meum esse. Negatorie vero, quum id ius nego aduersario adeße, dicens: Si apparet aduersarium ius utendi, fruendi fundo meo non habere. Sic igitur in incorporalibus non idem & confessorie agit & negatorie: sed confeßorie quidem is, qui se ius illud, de quo quæritur, habere dicit, velut usumfructum aut seruitutem, in alterius proprietate. Negatorie vero agit ipse dominus

fun-

fundi aut ædium, affirmans aduersarium vsum fructum aut seruitutem in fundo suo aut ædibus non habere. Et quamobrem tandem in rebus corporalibus confeßorie possumus agere, negatorie vero non possumus? Et eius rei hęc ratio est. Quicunque cum aliquo agit, ex eo iure, quod ipse habet, causam suam iudici probare debet. Veluti, Si hunc fundum meum esse apparet. Nec debet dicere, Si fundum hunc aduersarij non esse apparet. Nam si ita velit agere, dicet ei aduersarius primum, Fundus hic meus est. Deinde, si meus non est, vt tu ais, non tamen ideo tuus, verum alterius est. Neque.n.quod meum non est, id protinus tuum est. Quod si neque meus est neque tuus fundus, vincere tamen te debeo in hoc Iudicio, per regulam, qua dicere solemus, In pari causa meliorem esse conditionem possidentis. Et hæc quidem in rebus corporalibus. In incorporalibus vero, recte & confessoria in rem actione, & negatoria agimus. Et quare non & hic eũ, qui negatorie in rem agit, male agere dicimus? Quum non ex eo iure, quod ipse habet, sed ex vitio iuris, quod aduersarius prætendit, causam suam probare nitatur. Ait.n. Si apparet hunc ius vtendi fruendi non habere. Sed parata est responsio. Nam quum negatorie pro rebus incorporalibus agimus, quamuis ipsa verba actionis in rem negatorie in negationem sonent, tamen effectus ipse actionis confeßorię est. Quum.n.id in concessum veniat, dominum fundi aut ædium eße me, vel ex eo quod aduersarius vsum fructum eorum, aut seruitutem in ijs sibi debere di-

cat:

cat: ego quum dico, Si apparet hunc vsumfructū aut seruitutē fundo meo habere, τῇ δυνάμει est, vi & actionis potestate siue in effectu hoc dicere videor, Si apparet fundum meum ab vsufructu aut seruitute liberū esse. Et ita tacite confessoria in rem agitur, etiam si negatorie concepta sit.

ARGVM.

Prima actionum ciuilium sectione demonstrata, ad secundam, quæ ex Prætoris Iurisdictione desumpta est transitum facit. Sunt autem ciuilium instar, aut in rem aut in personam: quibus nomina aut ab authoribus, aut ab actibus, qui geruntur indita sunt. In rem autem actiones, hac de causa sunt, Iure Ciuili proditæ. Vt quisque per eas dominium suum uindicet. At quoniam Prætori id quandoque durum visum, ex æquitatis suæ scrinio actiones produxit: qualis est & Publiciana, quæ illi competere dicitur: qui rem a non domino, iusto tamen aliquo titulo & ad dominij translationem idoneo nactus ab ipsius possessione, vsucapione nondum completa, ceciderit, & eam velut vsucaptam Publicianæ remedio repetit.

§. Sed istæ. *SEd hę quidem in rem actiones, quarum iam meminimus, & si quæ sunt in similis, ex legitimis ac ciuilibus causis originem suam ducunt. Sunt autem & alię tam in rem quam ijs perso nam quas ex sua iurisdictione Pętor comparatus habet. Ac necesse est & eas exemplis ostendere: veluti, Permißum nobis interdum est in rem agere cum vsu non ceperimus, & dicere: Si appa ret hanc rem meam esse, quasi a me vsucaptam. Vel e diuerso cum aliquo, qui rem meam vsu*

cepit

cepit ac possidet, agere possum ac dicere: Si appa ret hanc rem meam esse, quasi aduersarius eam usu non cepisset Atque in primis dicamus ubi is, qui rem usu non cepit, usucepisse se fingat. Veluti, ex iusta causa rem alienam mihi bona fide accipienti tradidisti, forsan ex causa uenditionis, aut donationis, aut dotis, aut legati: Et ad eam usucapiendam, opus erat mihi triennio. Posse di eam forte duobus annis, deinde casu aliquo possessionem eius amisi. Directa in rem actione agere non possum cum possessore. Nam quomodo, qui nondum eam usuceperim? Quippe ita proditę sunt in rem actiones, ut dominium quisq; suũ per eas vindicaret. Quoniam tamen durius erat, hac in specie nullam actionem dari ei, qui rem bona fide possedit, & casu aliquo possessionem amisit: inuenta est a Prętore in rem actio, qua agendo, (quoniam eam rem ego bona fide possi debam, idque ex iusta causa, velut ex venditione, vel donatione, vel dote, & mihi currebat usucapio, ac medio tempore ante finem usucapionis possessionem eius amisi) perinde quasi usu cepissem: dico. Si apparet hanc rem meam esse. Hęc autem in rem actio Publiciana dicitur: quoniam primus eam Publicius Prætor in edicto suo proposuit.

§. Ns que fi cui.

ARGVM.

Cuius res dum præsens esset, ab absente Reipublicę causa, vel ab hostibus capto, usucapta est, usucapientibus deinde reuersis ei intra annum rescissoriæ actionis beneficio, usucapione rescissa succurritur.

Est

§. Rursus.

Est & in rem actio, quæ ex contrario latere intentatur. Nam si quis rem meam bona fide possideat, ac medio tempore Reip. causa abesse cœperit: veluti in legationem missus, aut in hostium potestate fuerit. Atque interim dum aut ille peregre, aut hic apud hostes est, tempus vsucapionis impletum fuerit, ac deinde ij redierint, alter ex profectione, alter ab hostibus, licet mihi domino intra annum post quam reuersi fuerint, rescissa vsucapione, in rem agere. Etenim quasi aduersarius rē meā nō cepisset: dico, Si apparet huius rei me dominum esse. Atque hoc genus actionis in rem & aliis quibusdam simili æquitate motūs Prætor permisit: sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine licet colligere.

ARGVM.

Pauliana creditoribus, quorum fraudē debitor bona alienauerit, succurritur: ut quasi non alienata per eam an his, qui ea possident, missione in debitoris bona facta, reuocentur.

§. Itē si quis

Porro est & aliena in rem actio a Prætore inuenta, velut in hac specie. Multis aliquis debens, alienauit aliquam rerum suarum, & ut dominus scilicet per traditionem dominium transtulit in accipientem. Creditoribus, qui in bona debitoris ex sententia Præsidis missi sunt, quum alienatio hæc in fraudem ipsorum facta sit, permissū est in rem agere cum eo, qui eam rem possidet. Quę actio vocatur Pauliana, in eaq́, perinde ac si tradita res a debitore non fuisset, dicunt: Si apparet eam rem in bonis debitoris mansisse.

ARGVM.

ARGVM.

Seruiana, & quæ hypothecaria dicitur, quasi Seruiana prætoriæ quoque sunt, at prior in res coloni mercedem non soluentis domino competit, posterior uero ad persequenda pignora eorumque hypothecas creditoribus conceditur. Nec refert quo ad actionē hanc pignus sit an hypotheca, quanquā interim in his nonnihil differentiæ deprehendatur.

§. Itē Seruiana.

EST & seruiana in rem actio, ac quasi Seruiana, quæ etiam hypothecaria vocatur. Atq; hæ & ipsę ex iurisdictione Prætoris substantiam capiunt. Et Seruiana quidem actione tali in specie vtimur. Fundum a me conduxisti, & colonus mihi factus es, ad pręstandos mihi quotannis mercedis nomine centum aureos. Induxisti in eum fundum res complures: veluti equos, boues, seruos, vestem, argentum, cum pacto vt eæ mihi mercedis nomine obligarentur. Si contingat, vt tu in præstāda mercede cesses: possum cum quouis possessore de ijs rebus, quæ in fundum meum inductę aut illatæ sunt, experiri, donec mercedem recepero. Quasi autem Seruianæ actioni, tali fere in specie locus est: Mutuatus es a me decem aureos, & res mihi aliquas in pignoris causam dedisti, aut etiā quasdam hypothecę iure obligasti, dicendo: Huius debiti nomine, hāc & illam tibi rem in causam hypothecæ obligo. Si in soluendo eo quod debes, cessaris: cum quouis poßessore, penes quem sint ea, quæ in causam pignoris dedisti, aut hypothecæ obligasti, vtiliter actione quasi Seruiana experior: ablaturus nisi id quod mihi debetur, solutum fuerit. Inter pignus autem & hypothecam, quantum ad actionem quasi Seruianam

nam

autum erat mandatum, vt mandati actio competeret. Tuam igitur istam improbitatem quum videret Prætor, vt quæ etiam promissis tuis contraria sit: actionem de pecunia constituta proposuit. Atque actioni de pecunia constituta similis erat olim & actio Receptitia: quæ tum competit, quum argentarius constituit. Et id quidem inter actionem de pecunia constituta & actionem receptitiam commune est, quod vtraque ex constituto nascatur. Verum in illo differunt, quod actio de pecunia constituta locum habeat, quicunq; is sit, qui constituerit: receptitia vero, tunc demum procedat, quum argentarius constituit. Differunt item & in hoc, quod actioni de constituta pecunia locus sit, quum ea, quæ numero, pondere, aut mensura constant, constituta fuerint: receptitia vero agere possimus, quicquid sit id quod debetur, mobile an immobile, dum argentarius constituerit. Sic ergo actio de constituta pecunia, latius patet, quod ad personas attinet: nam quilibet constituit, sed in angustius contracta est, quod ad res pertinet. Nam ea constituuntur sola, quæ numero, pondere, vel mensura constant. Ex diuerso actio receptitia, in angustius cõtracta est, si personas spectes, quoniã solus argentarius ea tenetur. Et latius patet, si res inspicias: nam omnia quæ cuiquam debentur, recipit. Atque hæc quidem olim ita in vsu erant. Verum hodie edita est Imperatoris nostri constitutio, qua cauetur: vt sublata actione receptitia, ex sola actione de constituta pecunia, tam cum argentario, quã cũ quouis alio constituẽte agatur. Quin

& illud etiam in actionem, de constituta pecunia translatum est, quod tam late ad res quasi... actio receptitia patebat: ita vt hodie actio de constituta pecunia aduersus quemuis constituentem, & quauis in re debita locum habeat. Inuenit & Prætor actionem de peculio, contra patrem vel dominum, hisce de rebus, quæ cum filijsfamilias aut seruis contractæ fuerint. Proposuit & actionem in factum, cui tali in specie locus est: Si quod mihi debes a te petam, & tu debere te neges: ac deinde iusiurandum mihi deferas egoq; te debere iurem: dabitur mihi ex hoc iureiurando actio in factum. Sed & alias complures actiones Prætor inuenit. Actio autem de constituta pecunia (nam ad eam redeundum est) aduersus quemlibet constituentem locum habet: siue pro seipso, siue pro alio soluturum se constituerit: stipulatione scilicet nulla interposita. Quoniã sequuntã stipulatione iure Ciuili actio ex stipulatu datur.

§. De consti tuta.

ARGVM.

Pater ac dominus pro filij ac serui contractu, Prætoris prouisione eatenus tenentur, quatenus peculij vires sinunt.

§. Actiões autẽ

Actionem vero de peculio, ideo aduersus patrem dominumve Prætor comparauit: quia licet ex contractu eorum, qui aliena in potestate sunt ipso iure patres aut domini non teneantur, (id.n. ius Ciuile ignorat) tamen hoc natura æquũ est, vt vsque ad peculij quantitatem fiat condemnatio, (quod peculium veluti patrimonium est filiorum filiarumq; qui in potestate sunt, item & seruorum) ita vt vsque ad peculij quantitatem domi-

domini patresvè condemnantur.

ARGVM.

Aduersario iuramentum deferente, si quis in Iudicio iurauerit, omissa principali debiti quæstione iuranti ex sacramento actio datur.

Sed & actio, quæ ex iureiurando in factum datur, (nam & de ea latius disserendum est) locum habet, vt dictum est, quum me id quod mihi debetur petente, ac iureiurando mihi delato, tantam summam quantã & peto, debere te mihi iurani. Si.n.eam non solueris, datur mihi in factum actio. Quam intentans planum facere cogor, debeatur ne mihi aliquid an non debeatur. Verum quum id solum planum fecero, me iurasse, necesse erit, vt condemneris. §. Itē si quis

ARGVM.

Præter duo superiora actionum genera, tertium hic actionum prætoriarum genus subdit Imperator, quas pœnales ideo vocitat, quod ad pœnam, non rei persecutionem competant: quales sunt, quæ ob album Prætoris corruptum, & patronum sine venia in ius vocatum & huius generis aliæ ex prætoris iurisdictione introductæ sunt.

Pœnales quoq; actiones introduxit Prętor, Veluti edictum Prætor proposuit. Id aliquis accedens conscidit aut abstulit. Actio aduersus eum in factum datur Albi corrupti. Album.n.dicitur edictum, quod albis literis conscriptum sit. Ad hæc multum patronis ac parentibus, a liberis ac libertis reuerentiæ debetur. Est autem & ea reuerentiæ pars, quod ab ijs in ius vocari non possint, sine permissu ac venia. Finge tamen liberos emancipatos esse, nam aliter non consistit iudiciũ. Si igitur aut filius patrem, aut libertus patro- §. Pœnales.

num, sine venia in ius vocauerit, actione in factũ tenetur, atque in certam pecunię summam condemnatur. Item eum, qui mihi obligatus erat, in ius uocatum aliquis exemit, aut dolo fecit, ne ad iudicem veniret. Hic mihi actione in factum agenti, in tantum condemnandus est, quantũ ab eo, qui in Ius vocatus erat, petebam. Sũt ad hęc & aliæ innumeræ in factum actiones pœnales.

ARGVM.

Sunt & præiudiciales quoque in rem actiones partim prætorię, partim ciuiles, de quibus hic abunde. Præiudicium autem est ex sola intentione formula constans.

§. Præiudiciales.

SVnt etiam quædã præiudiciales actiones, quæ diuersis in casibus procedũt. Præiudiciũ uero est formula ex sola intentione constans. Neq;. n. condẽnationem in se habet. In rem autem est hoc iudicium, veluti in hac specie. Aliquis domino controuersiam sui faciebat, dicens se seruum illius non esse. Aut forte libertus meus proclamabat ad ingenuitatem. Vtraque hac in specie præiudicialis in rem actio moueri potest. Dicere.n. potest is, qui ad libertatem proclamat: Si apparet me liberum esse, nec necesse est subinferre, Condemna Iudex. Pręiudicialis quoque in rem est actio de partu agnoscendo, Veluti, uxorem habebam, quę grauida ex me facta est. Solutum est diuortio matrimonium. Natusq; est infans. hũc ego alere nolebã. Potest mulier mecum agere, vt me cogat ad alendum puerum. Et coget, si planum fecerit, se grauidam ex me factam esse. Tres igitur diximus præiudiciales actiones, quarum duas

Prætor

Prætor inuenit: & vna ex iure Ciuili descendit, qua dicimus, Si apparet me liberum esse.

ARGVM.

Actione personali rem suam nemo dominus prosequitur, nisi si quis forte a fure, ipsius odio, rem suam conducat. Condicere autem iuxta uetustam significationem denunciare est: hodie vero condictio personalis est actio, qua quis dum cum aduersario experitur, dicit: Si apparet hunc dare oportere. Vnde fit, vt reales omnes, uindicationes generali appellatione dicantur: personales uero condictionum nomen sibi per abusionem sumant.

§. Si itaq;.

DIctum est, actionū alias esse in rem, & alias in personā. His igitur sic discretis, ac multū inter se differentibus, illud apertum est: non posse actorem, eam rem cuius dominus sit actione in personā petere, & dicere: Si apparet aduersariū hanc rem mihi dare oportere. Nam cuius quis dominus est, id ei dari non potest: quoniam dare, est dominum facere. At actor rei suæ amplius dominus fieri non potest. Hinc tamen mihi excipe condictionem furtiuam, quam de rebus furto sublatis, aduersus furem mouere possumus. Odio .n. furum, quo pluribus actionibus teneātur, regulas Iuris non perinde hic obseruamus. Nam per actionem furti, duplum quidem aut quadruplum consequimur. Rem vero ipsam, quæ ablata est, petimus, aut secundū regulā iuris per actionem in rē aut contra regulam per condictionem furtiuā dicentes: Si apparet hunc dare oportere. Porro omnes in rem actiones, generali verbo dicūtur, Vindicationes: quemadmodū & omnes in personā, appellātur, Condictiones. Ac vnde dicta sit Cōdictio,

operæpretium est dicere. Condicere prisca & antiqua lingua significat denũtiare. Nam qui olim cum aliquo litem habebat, denuntiabat ei, ut hoc aut illo die ad iudicium accipiendum aut litem prosequendam adesset. Hodie vero καταχαηστικῶς, *idest per abusionem, Cõdictio dicitur actio, quam actor intentans dicit: Si apparet hunc dare oportere. Nulla. n. hoc tempore aduersario fit denuntiatio, quoniam non denuntiat ei petitor, ut hoc aut illo die ad iudicium, vel ad litigandum veniat.*

ARGVM.

Secundam ciuilium nunc actionum sectionem Imperator ingressurus actiones in rei persecutorias, pœnales: & mistam naturam habentes dissecat. Quæ autem sit vnaquæque, ex tractatus progressione facile perdiscetur.

§. Sequens *SEcunda actionum diuisio est hæc: quod quibusdam actionibus agamus ad rei persequutionẽ, hoc est, nudam rem petentes: quibusdam ad pœnæ persequutionem: & quædam mistæ sint, quæ simul & rei persecutionem habent, & etiam pœnales sunt.*

§. Rei persequendæ. *Et ad rei quidem persecutionem comparatæ sunt omnes in rem actiones. Earum quoque quæ in personam sunt eæ, quæ ex contractu nascuntur, fere omnes ad solam rei persecutionem, condemnationem habent. Veluti condictio mutui, ex stipulatu, commodati, depositi, pro socio, ex empto, ex vendito, locati, conducti. Quoniam vero dixi in deposito solam rei persequutionem versari, sciẽdum est, quod si in publico tumultu incendiove, aut cum ruina vel naufragium timeretur rem*

aliquam

aliquam apud Titium depoſuerim: atq; is, quum res illa ab eo repeteretur, moram in reddendo fecerit: actione depoſiti aduerſus Titium vel hęredes eius mota, dum cum hærede de dolo ipſius hæredis agatur: non ſolum ad rem ipſam, verum etiam ad alterum tantum reddendum condemnabitur. Atq; hoc caſu actio depoſiti, quamuis ex contractu naſcatur, ad duplum competet, & miſtis actionibus quæ & rei & pœnæ perſequutionem cõtinent, adnumerabitur. Quæ autem ex maleficio actiones naſcuntur, alias in ſola pœnæ perſequutione verſantur, alias nam pœnæ quam rei perſequutionem continent, vt ideo miſtæ dicantur. Pęnam tantum perſequimur actione furti: ſiue manifeſti agatur ad quadruplum, ſiue nec manifeſti ad duplum. Nam ipſam rem, quæ furto ablata eſt, propria actione perſequimur, aut in rem. ſ. ſiue fur ipſe eam poſſideat, ſiue alius quilibet: aut condictione furtiua, quæ aduerſus ipſum furem competit. Actio autem vi bonorum raptorum miſta eſt, quoniam in quadruplo, & rei perſequutio continetur. Itaque quadruplum in ſola pęna non eſt. Sed & actio legis Aquiliæ miſta eſt, non ſolum quum aduerſus inficiantem in duplum agitur, verum etiam interdum quum in ſimplum actio proponitur. Nam ſi quis hominem meum, quum claudus aut luſcus eſſet, occiderit, atq; is eo anno integer fuerit, ante ſeptem aut octo vel decem forte menſes quam occideretur, didiciſti Iudicem retro ſe ad totum annum referre, quum primum caput legis Aquiliæ exercetur, & quocunque tempore eum, qui occiſus eſt, plurimi fuiſ-

§. Ex maleficijs.

se compererit, ad eius diei æstimationem, condem nationem facere, secundum iam traditam diuisionem. Ecce & hic, quamuis in simplum agatur, habet tamen res pœnæ persequutionem: Nam interdum serui eius nomine, qui quum occideretur, decem aureorum fuerit, condemnatio in centum aureos; propterea quod tanti fuerit eo tempore, quo sanus erat & integer. Mista etiam est actio illa in specie. Decedens aliquis legatum aut fideicommissum ecclesiæ, vel monasterio, vel sacello, vel alij venerabili loco reliquit. deinde is, qui legatum aut fideicommissum debebat, tandiu solutionem distulit, donec in ius vocaretur. Tunc enim & rem ipsam aut summam, quę legata est dare cogitur, & alterum tantum pœnę nomine ut hinc appareat, in duplum condemnationem eius esse.

ARGVM.

Actiones naturam mistam hæ habere dicuntur, quætam in rem, quam in personam actionis vim atque naturam habent: quales sunt, quæ in iudiciis diuisorijs versantur, vt potæ familiæ erciscundæ, communi diuidundo, & finium regundorum actiones. In quibus eæ sunt Iudicis partes, vt si qua in controuersiam res incidat, quæ commodam diuisionē non recipiat, alteri litigatorum rem adiudicet, alteri eius ęstimationem decernat.

SVnt quædam actiones, quæ & actionis in rem & actionis in personã naturam in se habeãt. Talis est familiæ erciscundæ actio, quæ cohæredibus cõpetit de diuidenda hæreditate. Nã & actionis in rem proprietatem habet, quod ea de rebus agatur. Ex parte .n. singuli cohæredũ domini sunt. habet & actionis in personam effectum. Nã capi-

ta

ta quædam in ea & excutiuntur, & in condemnationem deducuntur, quæ actionis in personam, & non actionis in rem propria sunt. Sicut infra fauēte Deo in titulo de officio Iudicis discemus. Idem dicere possumus & in actione Communi diuidundo, quæ inter eos redditur, qui quauis ex causa res inter se communes habent, vt hæ diuidantur. Prædictis actionibus ad numeratur & actio Finium regundorum, qua inter eos agitur, qui confines agros habent, & de finibus inter se contendūt. In his autem tribus iudicijs permissum est iudici rem cōmunem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo addicere, & alteri aliud quid adiudicare: veluti huic rem, quæ centum aureis valeat, & alteri rem, quæ etiam centum aureis valeat. Nam ideo hæc iudicia constituuntur, vt communio, quæ contentiones & discordias gignere solet, tollatur. Quod si vni addictus fuerit fundus mille aureum & alteri ædes octingentorum aureum is, qui fundum mille aureum accepit, quoniam pars eius maior est condemnandus est alteri, qui ædes octingentorum aureum accepit, dare centum aureos: vt ita uterque ipsorum nongentenos aureos habeat.

ARGVM.

Tertia actionum diuisio præcipua est, vt omnis actio aut in simplum, aut in duplum, aut in triplum, vel in summum quadruplum, non ulterius competit. exemplis autem hic positis vnaquæque cuique innotescere potest.

§. Omnes autem.

TErtia diuisio actionum est hæc: quod omnis actio aut in simplum, aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum condemnationem

habebat, vltra quadruplum nullam extendi compertum est. Et in simplum quidem condennationem habent, velut ex stipulatu, ex mutuo, ex empto, ex vendito, locati, conducti, mandati, & aliæ denique compluribus ex causis manentes. In duplũ vero, ut furti nec manifesti, legis Aquiliæ ex inficiatione, & interdum depositi: veluti quum id quod tumultus, aut incẽdij causa depositum est, non redditur. Ad hęc & serui corrupti, quæ competit aduersus eum, cuius hortatu vel consilio seruus meus fugit, aut contumax in me factus est, aut prodige viuit, aut (vt rem verbo absoluam) mores suos quocunque modo in peius mutauit. Quum autem serui corrupti agetur, & earum rerum, quæ ab illo ablatæ fuerint, æstimatio habenda est, In duplum quoque condemnationem habet (vt dictum est) legatum aut fideicommissum, quod venerabilibus locis relictum, nec antequã in ius iretur, solutum est. In triplum fit condemnatio, illa in specie: Constitutio est Imperatoris nostri, quæ litium executoribus certum quid sportularum nomine iubet dari secundum quantitatem in libello conuentionis insertam: veluti (verbi gratia) vsque ad centum aureos constituit, vt dimidium aurei daretur. Quod si maior fuerit quãtitas, maiores esse voluit & sportulas. Quum igitur ego aduersario meo nocere vellem, & curare vt maiores daret sportulas: tale quid cõmentus sum. Etenim quum centum mihi aureos nec amplius deberet, libellũ ei

§. In duplũ

§. Tripli.

* Mille aureorum] Sunt qui hãc literam

** mille aureorum misi: quo facto necesse fuit*

ei

mutent: & quidẽ corruptus ĩ numeris locus uidetur, sed recte ne an falso item quo modo corrigendus sit non possum condicere, quoniam constitutio Cæsaris, qua modum sportulis fecit, maiorum incuria in Codice non extat. Curtius.

ei ob maiorem summã in libello insertam, & maiores dare sportulas. Excussa igitur petitione, compertum est cẽtum tantum aureos mihi deberi. Et quoniam (exẽpli gratia) sex aureos plus dedit, quam ex uero dare debebat, nascetur aduersus me actorem ex dicta constitutione, Condictio ex lege. qua in octodecim aureos conueniat: nempe sex illos, qui supra, uerum edant dati, & alios duodecim. Porro dubium nõ est, quin ex constitutionibus & condictio ex lege nascatur. In quadruplum habent condemnationẽ actio furti manifesti, & actio, Quod metus causa. Nam si cui metum incussi, ac curã ut rẽ suã is mihi traderet, habebit aduersum me actionem, Quod metus causa, & in quadruplum ei condennabor. Sunt & duę in factum actiones, quæ condennationem in quadruplum habeant. Velut in hac specie: Centum tibi aureos dedi, ut Titio controuersiam faceres, nec sine molestiis eum uiuere sineres. Potest Titius tecum in factum agere, & quadringentos aureos a te petere. Aut etiam quidam quum nullam mecum haberet actionem, calumniæ causa ad iudicium me uolebat trahere. Ego id metuens homo ab omnibus litibus abhorrens & negotiorum huiuscemodi imperitus, centum ei dedi aureos, ut iudicium quod mihi minitabatur,

§. quadruplum

tabatur, effugerẽ. Possum ad eũ regredi, & in factũ cum eo agere, ac quadruplum aureorũ, quos ei dederã, persequi. Est & ex constitutione Imperatoris nostri prodita condictio ex lege, quæ & ipsa condennationẽ habet in quadruplum. Velut in tali specie. Litem habebã cũ aduersario meo. Libellũ ei miserã summæ, quã mihi ex vero debebat. Executor quũ sportularũ nomine, duos tãtum aureos accipere deberet, accepit octo. Condictione ex lege, ad quadruplũ octo aureorũ cum eo agetur.

§. Sed furti quidẽ. *Diximus iã dupli condẽnationem versari in actione furti nec manifesti, & serui corrupti, & ex lege Aquilia, & depositi, interdum ẽt in legati, fideicommissi ve, quod venerabilibus locis relictum est petitione. Sed inter eas actiones hæc est differentia, quod furti nec manifesti actio, & serui corrupti, omnimodo habeãt dupli cõdemnationẽ, siue qs negauerit, siue cõfessus fuerit: actio vero legis Aquiliæ, & in ijs casibus, qui relati sunt, depositi, aduersus inficiãtes duplicentur, in cõfitentes uero simpli condemnationem inducant. In legato autem quod ecclesiis aut alijs venerabilibus locis relictum est, non solum quum quis inficiatur in duplum crescat condemnatio, verum etiam quum relicti solutionem tandiu differt, donec iussu competentium magistratuũ, conueniri cœpit. in confitentem vero, & antequam iussu magistratuum conuentus fuerit soluentem, simpli sit.*

ARGVM.

Quamquam inter actiones superius tractatas quæ ob aliquam causam, in condemnatione auger, multiplicari solent, plurimum referre dicatur, eai

tamen

tamen in actione, quod metus causa, ab alijs differentia est, vt si quis ab alio quicquam extorserit, illud ex iudicis præcepto metum passo restituat, quadrupli euitet pœnam quam si non iudicis mandato paruisset, indubie succurrisset, quod in alijs nô itê.

§. Itê actio.

Porro inter actiones, quę quadrupli condemnationem habent, ea est differentia. Nam actio, Quod metus causa, eo differt a cæteris, quod eius natura tacite continetur: vt qui ea conuentus est, si iussu iudicis, rem vi ablatam actori restituerit, absoluatur. Quod in cæteris actionibus haud ita est, quoniam in ijs omni modo quisque in quadruplum condemnatur. Veluti in duabus illis, quæ in factum dantur. Item in condictione ex lege, quæ aduersus executorem cõpetit, qui maiores sportulas quam legibus cautum est, accepit, quemadmodum & in actione furti manifesti.

ARGVM.

Quarta deinceps actionum diuisio est, ut aliæ bonæ fidei, aliæ stricti iuris sint. quæ vero extra hic numeratas conperiuntur, stricti iuris actionibus adscribuntur.

§. Actionum.

Actionum quædam sunt bonæ fidei, alię stricti Iuris. Bonę fidei sunt hæ ex empto, ex vendito, locati, conducti, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciscundæ, communi diuidundo, præscriptis verbis, quæ dicitur ęstimatoria, (hic autem tunc locus est, quum rem aliquam æstimatam tibi trado, vt vendas: dicendo, Aut centum mihi aureos aut rem ipsam referto) & alia pręscriptis verbis quæ ex permutatione competit, item hæreditatis petitio. Nam

quamuis

quãuis ad hunc vsque diem certatũ de ea: & dubium fuerit, in numerone bonæfidei iudiciorum habenda, an non habenda esset, Impratoris tamen nostri constitutio aperte eam bonæ fidei esse voluit.

ARGVM.

Actione rei vxoriæ olim ad dotem cõpetente sublata, hodie ex stipulatu actione ad dotis repetitionem summo fauore agitur, ut in ea quibusuis, creditoribus pari hypoteca subnixis, quamlibet tempore prioribus mulier præferatur, quo fit, ut non stricti iuris nomen, sed bonæfidei mereatur.

§. Fuerat.

Erat olim & actio rei vxoriæ. Hæc autem soluto matrimonio, vxori aduersus maritũ dabatur ad repetẽdas res dotales, & inter actiones bonæ fidei erat. Sed Imperatoris nostri constitutio, hac sublata, actionem ex stipulatu, vt quę plenior sit & latius se porrigat, ad dotis repetitionem concessit: & omne ius, quod actio rei vxoriæ habebat, in hanc transtulit: ac ea in specie actionem ex stipulatu bonæ fidei effecit, multisq; alijs diuisionibus actioni ex stipulatu, quę ad dotem repetendam competit, inuentis, & tacitam hypothecam actioni ex stipulatu ad dotis exactionem dedit, & quibusuis creditoribus, quãuis priores sint tempore, præferri eam voluit. Sed hoc tum demum, quum mulier de ijs ipsis, quæ dotis nomine intulit, uult experiri. Qua propter, si ad exigẽdam ante nuptias vel ob nuptias factam donationem, actione ex stipulatu velit agere, non ijsdem fruetur priuilegijs.

ARGVM.

Sublata, quæ olim in bonæfidei, ac stricti iuris iu

dici

diciis in compensandi ratione fiebat differentia, hodie compensatio, siue in bonæfidei, siue stricti Iuris actionibus obiecta, actiones ipso iure iuxta concurrentem quantitatem tollit omnes, excepta vna depositi actione, quæ omnino compensationẽ non admittit.

§. in bonæ-fidei.

IN bonæ fidei Iudicijs libera facultas est Iudici ex bono & æquo æstimandi, quantum actori reum dare oporteat. Pars autem tam liberæ Iudicis potestatis est & illa. Nam si quis mecũ agat actione bonę fidei, & decem a me petat aureos, atque is inuicem mihi debeat quinque aureos: Iudex compensatione habita cum ijs, quę inuicem mihi debentur, non in decem aureos, sed in quinque me condemnabit. Est autem compensatio Grę ce αντελλογος, hoc est, inuicem imputandi quæ contra debetur ratio. Et hæc quidem est natura iudiciorum bonęfidei. In iudicijs autem stricti iuris, quoniam ibi summa & exacta Iuris constituti ratio habetur, si quis mecum agat ad decem aureos forte, quanuis inuicem mihi quinque debeat, nihilhominus tamen in decem condennãdus sum. Atque id quidem quantum ad strictam Iuris rationem attinet. Sed emissum est Marci Cæsaris rescriptum, quo cauetur: vt quum stricti Iuris actione decem aurei a me petuntur, & quinque inuicem mihi debentur, liceat mihi doli exceptionem agenti opponere. Qua exceptione opposita, potestas datur Iudici, vt compẽsationem admittat, & me in quinque tantum aureos condemnet. Et hæc quidem ex veteribus cõstitutionibus. Sed Imperatoris nostri constitutione cautum est, vt liquidæ, apertæq́; & certæ compensationes ipso Iure

re

re actionem minuant, siue in rem agatur, siue in personam, veluti, mecum aliquis actionem habet decem aureorum, bonæ fidei, aut stricti Iuris. is mihi inuicem debet aureos tres. ipso iure actio, quam mecum is habet, simul atque mihi inuicem debere cœpit, tribus aureis minuta est: sic vt ego non decem iam aureos, sed septem tantum debere intelligar. Locum hæc habere, dixi in quauis actione, tum in rem, tũ in personam, sola depositi actione excepta. Nã si quis decẽ aureos apud me deposuerit, & is mihi inuicẽ tres debeat, depositi mecũ agendo, decem aureos persequi potest, Satis.n.impium esse putauit Imperator noster sanctissimus hac in specie cõpensationis nomine aliquid opponi: & eius prætextu res depositas insolidũ non exigi.

ARGVM.

Sunt & præter superiores, arbitrariæ quædam actiones, tum reales tum personales, quæ ob id ita dictæ sunt quod mero iudicis arbitrio dependeant, vt quatenus ipsi videatur, sententiam siue pro actore, siue pro reo ferat, modo id curet, ne sententiam quocunque agatur iudicio, incertam dictet, quamlibet incerta sit agentis intentio.

§. Præterea.

PRæterea sunt quædam actiones quas ideo Arbitrarias dicimus, quod ex arbitrio Iudicis pendeant. In quibus nisi intercessione, arbitrio & iussu Iudicis, reus rem vel seruum, actori restituat, vel exhibeat, vel soluat, vel noxæ dedat, omnino cõdemnari debet. quod si id egerit & restituerit, aut eorum quæ dicta sunt, quid fecerit, condemnationem effugit, propterea quod specialiter ea ijs actionibus inesse credantur. Porro harum, aliæ in rem sunt, aliæ in personam. In rẽ veluti

luti Publiciana. Hęc autem agimus, quũ id, quod bona fide possidebamus & vsucapiebamus, medio tempore amissum est. Item & Seruiana talis est de rebus coloni, qui ob mercedem agri, quem a me cõduxit, res mihi suas, quas in eum inferret, in hypothecę causam obligauit. Est & quasi Seruiana, quæ & hypothecaria appellatur, & cuius creditori datur ad persequutionem rerum pignori obligatarum. Etenim si qua harum actionum actum fuerit, & reus præcepto iudicis obsequutus, rem ante condemnationem restituerit, absolutione consequetur. Arbitrariæ autem in personam sunt, actio, Quod metus causa & de dolo. Actio autẽ, Quod metus causa est, qua tecum ago ad rem, quæ mihi per vim ablata est. Nam si tu iudice authore rem illã mihi restitueris, quadrupli cõdenationem euitas. Talis est & actio de dolo veluti: il lectum tu me, vino forsitan obrutum, vel aliter deceptũ, eo perduxisti, ut rem tibi meam traderẽ. Tandem ego ad me reuersus & mihi redditus, de dolo tecũ agere cœpi. Si ante condemnationem rẽ illã mihi restitueris, simul & condemnationem effugis & infamiã, quæ inde consequitur. At exhibẽdum quoq; actio arbitraria est. Si.n. rem, quã apud te occultas, exhibueris, condemnãdus nõ es. In omnibus igitur his actionibus, & si quæ similes sunt, permissũ est Iudici ex bono & æquo, secundũ rei cuiusq; de qua actũ est, naturã æstimare ac statuere, quemadmodum satis actori fieri debeat.

§. Curare.

Monemus autem Iudicẽ, vt quatenus id ab eo fieri potest, certę quantitatis, aut certę rei cõdennationem faciat, etiam si de incerta re aut quãti

tate

tate apud eum actum fuerit: ac dicat, Condẽno hunc in centum aureos, aut Condemno hunc in eã rem: nec ita ferat sententiam, Quantum compertum fuerit eum debere: quoniam talis condẽnatio non finem controuersiæ imponit, sed alteri controuersię litique causam dat.

ARG[illegible]M.

Iuris olim is rigor fuit, [illegible] quicunque intentione sua amplius, quam sibi deberetur, siue re, siue loco, tempore, aut causa petijsset, causa omnino caderet: at cum id Iustiniano iniquum valde visum fuisset, cauit, vt, qui re, loco, aut causa plus petierit, ob idque aduersario damnum aliquod illatum fuerit, id damnum triplo compensetur, si uero solutionis tempus duntaxat præuentum sit, induciæ debitori ad duplum porrigantur. Qua autem ratione quatuor his modis amplius petere quis possit, sequentia facillime docebunt.

§. Si quis agens

ADmonendus est & actor, vt intentionem suam & actionem ita constituat, vt non amplius quam sibi vere debetur, petat. Nam si maiorem summam quàm debetur ea complexus fuerit, veluti si quum decem aurei deberentur, ad quindecim egerit: non solum eos, quos præter verum petijt, idest quinq; illos non habebit, sed etiam decem illos, qui uere debentur, amittet. Est autem hic finis plus petitionis, falsa veris miscere. Ac neq; auxilio vllo iuuatur, neq; facile in integrũ restituitur, nisi forte minor sit vigintiquinque annis. Nã adulto sicut plerisque alijs ex causis, Prætor causa cognita, compertum habens eũ per imbecillitatem ætatis circũscriptum esse, succurrit. ita & hic simile auxilium pro more suo fert. Quinetiam interdum & maioribus in inte-

grum

grum datur restitutio, quum scilicet tam magna & iusta occasionẽ errore dedit, vt & vir aliquis admodum prudens decipi potuerit. Veluti in hac specie: Quidam decedens & relinquens quadringentos aureos in bonis, hæredem me instituit: legauit aũt Primo centũ aureos, & Secundo itẽ centum, Quum uero a testamento superuixisset, scripsit & codicillos, quibus Tertio & Quarto singulis centenos aureos reliquit. Sciendum est autem, legata, quæ supra dodrantem relicta sunt, ipso iure per legem Falcidiam minui, & in eã causam cadere, quasi nec relictum fuisset, quod plus iusto relictum est. Si igitur post testatoris obitum, apertum sit testamẽtum, & in obscuro fuerint codicilli, nec quisquam lagatariorum codicillos esse factos sciuerit: ac deinde hæreditate a me adita uenerit Primus, non ignarus quadringentos aureos eße in hæreditate & solum ducentos esse in legata exhaustos existimans atq; ita ratus me non solum quadrantem habere, uerum etiam vltra quadrantem, mecum ad centum aureos egerit hoc est, totũ legatum petens: ac medio tempore prolati fuerint codicilli, quibus Tertio & Quarto legati, erant ducenti aurei, aut etiam pars eorum, qui Primo legati fuerant, adempta: & ita planum fuerit factum Primus ad maiorem summam, quam re uera debebam, mecũ egisse: propter iustissimã erroris causam, venia ei dabitur: & septuaginta quinq; aureos cõsequetur, nec nocebit, qđ cũ septuagintaquinq; petere deberet, centũ petijt, Plus petitio autẽ quatuor modis committitur: Re, Tempore, Loco, Causa. Re, veluti

luri, si quis pro decem aureis ipsi debentur, viginti petat. Aut si fundum, quem tu detines, cuiusq; ex parte dimidia dominus sum, per actionem in rem ita petam, quod dicam eum totam meam esse, aut certe dominum me eius esse in duas partes e tribus. Tempore plus peto, veluti si quod in diem aut sub conditione mihi debetur, antequam dies venerit, aut conditio existat petam. Quemadmodum.n.is qui tardius, idest, post tempus soluit, minus soluere videtur: ita & is, qui ante tempus petit, plus petere videtur. Loco plus petitur, veluti, si id quod certo mihi loco soluendum est, alio loco petam sine commemoratione illius loci in quo id soluendum erat: Vt in hac specie: Ita sum a te stipulatus, Ephesi mihi dare centum aureos spondes. quantum ad ius ciuile pertinet, alio loco id a te petere nõ possum, quam Ephesi. Nam si extra Ephesum petam, loco videor plus petere. Si enim Romæ te inuenero, pureque tecum egero, idest, nulla facta Ephesi mentione introducitur plus petitio. Verum quoniam eueniebat, vt nunquam a te petere liceret, quod ita promissum esset: propterea quod tu nunquam Ephesum venires, neque ego tecum agere possem, primo non Ephesi, quoniam nunquam illhic inuenireris, deinde nec extra Ephesum propter plus petitionem: eiusce rei gratia hanc agendi rationem Prætor excogitauit. Liberum enim mihi fecit, vt & extra Ephesum tecum agerem, dummodo Ephesi mentionem facerem, & ita captiunculas plus petitionis effugerem. Nam si ita tecum Romæ egero: si apparet

paret, aduersarium centum mihi aureos Ephesi dare oportere, plus petere non videbor. Sin vero pure egero, idest, nulla Ephesi mentione facta, haud dubie incurret ratio plus petitionis: quoniam id quod rei interest, & emolumentum quod haberet promissor si Ephesi solueret, auferre ei ac tollere videor. Interdum enim euenit, vt Ephesi sit & facile pecuniam soluere, & extra Ephesum difficilimum. Neque uero in centum aureos, quos promisit, condennari eum extra Ephesum oportet: nam de centum illis aureis deduci debet omne id in quo læditur extra Ephesum soluend: Forte enim Romæ coactus debitum soluere, viginti aureos impendit contrahendis numis quos mihi dari oportet, atque ideo non in centum aureos condennatur, sed in octoginta. Quum autem nullam Ephesi in intentione mentionem faciens, extra Ephesum litem moueo: quoniam tunc omnino id ago ac studeo, vt in centum aureos sequatur condennatio, (nam pura intentio eius quod interest tractatum deductionemq; tollit) ob eam rem, plus petere videor. Id autem quod eius interest, atque vtilitas hæc maximam plerunq; in mercibus vendendis differentiam recipit. vt in vino, frumento, oleo, quæ per singulas regiones diuersa habent prætia. Nam si Romę quis centum aureos a me petat & ita merces quas habeo cogar diuendere, interdum centum solum aureos consequar: quas si Ephesi venderem centum viginti aureos possim consequi. At neq; hisce tantum in rebus, verum in ipsis quoq; pecuniis eius,

quod

*quod intereſt, ratio ex varietate regionum habenda eſt. Quoniam non omnibus in regionibus eadem eſt ratio credēdi ſub vſuris. Nam Romæ quum multi ſint ibi, qui fœnus exercent, interdum is, qui ſub vſuris mihi credidit, quartam centeſimæ partem, ſiue, quadrantes vſuras poſcet, quę res annue colligit ternos aureos in centenos. In prouincia vero, vbi non magnus eſt eorum numerus, qui ſub vſuris credunt, vſurarum nomine fortaſſe ei, a quo mutuum ſumpſi, quod tibi ſolueram dimidium centeſimę prœſtabo, hoc eſt, * ſenos aureos quotannis in centenos. Itaque & ex ratione vſurarum adfert diuerſitas regionis, quod cuiuſque interſit. Quapropter, quum extra Epheſum agere volam, neceſſe erit, vt & Epheſi mentionem faciam, quo ratio eius, quod intereſt, haberi poſſit. Quod ſi contingat, vt tu promiſſor Epheſi deprehendaris, pura intentione tecum agēdum eſt: Nam qui Epheſi agit, loci mentionem habere non cogitur. Quoniam tantundem prœſtat litem in loco mouere, quantum nominatim loci mētionem facere. Nec dubium eſt, quin iudicio Epheſi conſtituto, & eius, quod intereſt ratio lex loco ducenda ſit.*

* Seno aureos) Nota de uſuris cōtra uulgarem Accurſij, & doctorū noſtrorū opinionē. Curtius. §. huic autē qui loco.

Ei, qui plus loco petit, afinis & ſimilis eſt is, qui cauſa plus petit. Et quomodo fiet, vt quis cauſa plus petat? Et maxime id contingit in alternatione. alternatio autem eſt ὁ ἐπαμφοτερισμός, vt Grœci dicunt, id eſt, quæ ex diſiunctione dubiā habet prœſtationem & ancipitem exactionem: veluti, ſtipulatus ſum a te Hominem Stichum, aut decem aureos dare mihi ſpondes? Et deinde ſubla

ta

ta alternatione, decem aureos petij: causa plus peto, quoniam electionem, quam tibi natura stipulationis prębet, tibi adimo. Is. n. a quo ita quis stipulatus est, Decem aureos aut hominem Stichum dare mihi spondes: potestatem habet, utrum uelit soluendi. Qui igitur uel decem aureos tantum, vel solum hominem petit, electionem soluendi aufert, eoque modo, suam quidem conditionem meliorem: eius vero, a quo petit, deteriorem facit. Quoniam interdum minus expedita est decem aureorum solutio, quam hominis. In hoc igitur lęditur, quod electionem non habeat. Quapropter id agendum est, vt petitio similis sit stipulationi, & eodem modo petatur, quo promissum est: atq; ideo sic dicendum est: Si apparet aduersarium, Stichum hominem aut decem aureos dare oportere. Sed & si quis generaliter hominem, siue seruum stipulatus sit, & deinde Stichum specialiter petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & postea specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quoniam electionem aduersarij, quam natura stipulationis ei dederat, tollit. Et. n. qui generaliter hominem, vinum, vel purpuram promisit, liberum est, quocunq; id ex loco acceptum, soluere. Plus dico, licet quod alter petit, vilissimum sit, nihilominus & ita plus actor petit. Nam id interdum accidit, ut eius quod uile habetur, difficilior sit ei a quo petitur solutio: uelut, exempli gratia, uinum Cāpanum, omnium * pessimum est. Si uinum generaliter stipulatus, Campanum petam: ideo plus petere

* Pessimū)

tere videor, quod illi a quo petitur, facilius sit melius aliquod vinum soluere, quam Campanũ: propterea quod vinum Campanum non habeat. Sed hoc quidem ius plus petitionum olim in usu fuerat. Nam postea & lex diui Zenonis, & Imperatoris nostri constitutio rem totam in angustum contraxit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum, secundum ea, quæ diui Zenonis lege tradita sunt, Iudex rem ad exitum perducet. Quod si in quantitate, vel alio quomodo plus petitionem fieri contingat, & damnum aliquod ex ea re fecerit is a quo petitur, veluti si maiores datæ sint sportulæ (vt prædictum a nobis est) in triplum eius, in quo supra uerum iustumque læsus fuerit reus, actor condemnandus est.

ARGVM.

Qui minus in iudicio, quam sibi debeatur, petierit, non prohibetur, vel coram eodem iudice quod superest in petitione, ex Zenonis cautione petere. Quod si quis erranter aliud pro alio in iure petierit, petitionis libellum etiam in eodem iudicio, ex huius iuris benignitate & corrigere & mutare poterit. Quibus autem modis quis aliud pro alio petat, hic exemplo palam fit.

Aliquis quum mecum iudicio consisteret, minus petijt. Nam quũ decẽ deberem, quinque dari intendit. Aut quum fundi, quem ego tenebam, insolidum dominus esset, ad dimidiam eius partem egit. Nihil ex ea re periculi timendum est. Quoniam nihilominus in reliquam quantitatem Iudex me in eodem iudicio ei condemnat: quemadmodum iam relata Zenonis constitutione cautum est.

Si quis aliud pro alio errans petijt, errorem hunc

vlpianus eius exẽplũ pro eo qđ est optimum adducit L. stipulationũ, & L. se. de verbo. ob §. Et hæc quidẽ antea

§. Si minus

hunc ei fraudi esse non placet. Nam eodem in iudicio, cognita veritate errorẽ suum corrigere potest. Duobus autem fit modis, vt quis alind pro alio petat. Aut re scilicet, aut causa. Re, ueluti cui Stichus homo debebatur, Erotem petijt. Causa, ut quum aliã pro alia actionem quis mouit. Quum eum ex testamẽto agere deberet, ex stipulatu egit: aut etiam ex contrario.

§. Si quis aliud.

A R G V M.

Actionum autem hæc nouissima, & ex præcipuis omnium ultima est diuisio, nempe vt quædã sint quibus solidum & omnino quippiam consequimur: quędam quibus non omnino solidum, quinetiam quandoque minus consequimur: præsertim cũ eius sint naturæ, vt qui nobis deuinctus est, nõ in amplius condemnetur, atque facere possit. Quando autem id contingat, exemplis planum fit.

§. Sũt præterea.

EST et alia actionũ diuisio. Quędã.n.sũt actiones, quibus non solidum quod nobis debetur semper cõsequimur, sed alias solidũ alias minus. Veluti, si tecum agam de peculio, ob filium seruum ue tuum, in decem aureos. Nam si locuples est peculium, decem aureos consequar. Sin autem ea, quæ in peculio sunt, quinque tantum aureis ualent, in solos quinq; pater dominus ue condemnatur. Quemadmodum autem peculium intelligendum sit infra lutius discemus.

§. Itẽ si de dote.

Pręter actionẽ de peculio, est et aliæ actioquæ nõ semp in solidum cõdemnationem habeat. Nam si dotẽ ab vxore mea accepero, & matrimonium semel cõstitutũ, deinde solutum fuerit, illa mecũ ad repetitionẽ dotis ex stipulatu agẽs nõ solidum

omnino consequutura est, sed quatenus facultates meæ patiuntur. Et si quidem concurrat quantitas bonorum meorum cum quantitate dotis, solidũ consequutura est mulier. Sin vero quum dos cẽtum aureorum esset, facultates meę tantum quinquaginta colligant, in quinquaginta condemnandus sum. Eatenus.n.facere possum. Interdum quoque & si maxime possim facere, non solidam tamẽ dotem consequutura est mulier, idq́; obiecta retentione, quæ dotis quantitatem minuit. Nam si mihi bona aliqua in dotem data sint, quæ mille aureis valeant: & centum aureos in illa impendero, ac deinde soluto matrimonio summa mille aureorũ a me petatur: obijcere poßum & dicere, sumptum cẽtum aureorum me fecisse in ædes aut fundos mihi in dotem datos. Et quoniam huiusmodi impensę ipso iure dotem minuunt, non in mille aureos condẽnabor, sed tantum in nongentos: dum necessarię fuerint impensæ.i.quas facere necesse fuerit, quoniam forte futurum fuerit, vt ædes collaberentur, nisi in refectionem earum sumptus centum aureorum factus fuisset. Et ideo hac retentione vtar, quæ dicitur, Ob neceßarias impensas. Verum hæc omnia perfectius ex libris Digestorum accipi poterunt. Si quis quum emancipatus esset.s.aut libertus, cum patre patronove suo quacunq; actione egerit, aut si socius cum socio, actione pro socio, non in amplius is, a quo petitur, aduersario suo condemnabitur, quam in quantũ facultates eius facere possint. Idem est, si cui donandi animo centũ aureos dare promiserim. Neque.n.in amplius ei condemnabor, quam in quantum facere possim.

§. Sed & si quis.

ARGVM.

ARGVM.

Petitioni obiecta compensatio, efficit vt compensato debito, minuatur condemnatio bonorum cessio, solidi condemnationem non admittit, quamquam candidior debitori fortuna subriserit.

§. Compensationes

Compensationes quoque oppositæ plerunque efficiunt, vt non totum actor consequatur, quod petere tentat. Nam si mecum agat ad decem aureos, quum mihi inuicem tres aureos debeat, in septem condemnabor, quemadmodum & iam ante dictum est. Ideo autem dixi Plerunque, quia si certum ac liquidum non sit, quod compensationis gratia obijcitur, nihilominus actor totum, quod sibi debetur, repetet.

§. Cũ eo quoque.

Titius graui ære alieno conflato, multis multa debebat. Quum creditores molesti & infesti incumberent, & quod sibi debebatur peterent: bonis suis cessit: quia soluendo omnibus non esset. Si contingat post, Titiũ aliqua bona acquirere, quę dignum emolumentum habeant: poterunt creditores, vt quibus ad plenum satisfactum non fuerit, ex integro reliquas summas petere. Et condemnabitur eis, verum non insolidum, sed quantum facere potest. Nam id inhumanum visum est, eum, qui fortunis omnibus a seipso exutus sit, insolidum condemnari.

Quod cum eo qui aliena in potestate est, negotium gestum esse dicetur.

TIT. VII.

ARGVM.

Serui ac filijfamilias cõtractus, quo ad obligatio

nis vinculũ respectu dñi ac patris iure pari ꝓcedũt

ENTIONEM supra habuimus actionis de peculio, qua in peculium serui aut filijfamilias aduersus patrem aut dominũ agitur. Necesse est igitur & de ea dicere: nã in hoc tempus tractatũ eius reiecimus ac distulimus. Sed enim & de alijs actionibus, quibus seruorum filiorum ve familias gratia, cum patribus ac dominis agitur, diligentius disserere oportet. Ac quoniam siue cum filiofamilias, siue cum seruo negotiũ gestũ fuerit, eadẽ pene iura seruantur, ne cui loquax aut verbosus videar infinitis disputationibus vtendo, verba tantum facturus sum de ijs, quæ cũ seruis gerũtur, & de actionibus quibus cum domino agitur. Eadẽ enim & ĩ filio dici intelligemus, & in patre, qui illum in potestate habet. Quod si quid in ijs proprie obseruetur, id separatim ostendemus.

ARGVM.

Actione, Quod iussu, cum domino in solidum experimur, quod ęque in exercitoria, ac institoria obseruatur. Eę autem competunt, cum dominus cõtra hi cũ seruo mandauerit: aut eundem, vel liberũ hominem naui, alij ue negotiationi præposuerit.

§. Si igitur iussu.

Est igitur cũ domino actio, Qđ iussu, qua de negotijs cum seruo gestis agitur. Nam si iussu domini seruus mecũ cõtraxerit, & mihi obligatus fuerit, habebo cũ ipso domino actionẽ, Qđ iussu. Nam quodã modo cum eo contrahere, & fidẽ eius sequi uideor, ob iussum, quem seruo fecerit. Hæc autem actio, Quod iussu, in solidum habet condemnationem. Ad exemplum actionis, Qđ

iussu,

iussu, & alias duas actiones, quæ & ipsæ condem nationem habeant in solidum, pollicitus est Prætor: quarum una Exercitoria, & altera Institoria vocatur. Et exercitoria quidem tunc locum habet, quum quis seruum suum magistrum naui præposuit, & aliquid cum eo eius rei gratia, cui præpositus est, contractum est. Nanque in hac specie in solidum cum domino habebo actionem exercitoriam. Ideo autem dicta est exercitoria: quia Exercitor is vocatur, ad quem quotidianus nauis quæstus pertinet. Institoria vero tunc locum habet, quũ qs tabernæ forsitan aut cuilibet negotiationi seruum suum præposuit. Nam si quid cum eo eius rei gratia, cui præpositus est, contractum fuerit: in solidum dominus actione institoria tenebitur. Ideo autem appellata est institoria: quia qui negotiationibus præponuntur, Institores vocantur. Est autem his actionibus institoriæ & exercitoriæ tunc locus, quum quis liberam personam aut alienum hominem, naui, tabernę, aut cuicunq; negotiationi præposuit. Nam & hic ratio æquitatis aduersus eum, qui præposuit, exercitoriam aut institoriam actionem dat. Qui enim aliquem præponit, id clara & aperta uoce dicere uidetur. Hunc ego præposui: qui volet, cum eo contrahat.

ARGVM.

Tributoria actio tum competere dicitur, cum seruus domino sciente, licet non mandante, nec præponẽte, in merce peculiari negotiatus, debitor tum domini, tum aliorum quoque effectus est. nam tunc & dominus & creditores pro virili, ac debiti rata portione ad merces peculiares vocantur.

quodsi quid creditorum alicui de suo absit, aduersus eundem dominum hac actione experiri licet, vt si quid mercium penes se habeant dominus in medium afferre cogatur.

§. Introduxit.

INuenit & aliam actionem Prætor, quæ Tributoria vocatur. Nam si seruus meus in mercibus peculiaribus negotietur, neque iubente me, neque præponente, sed tamen sciente, & non vetante, & quid cum eo contractũ fuerit: Prætor ad hunc modum ijs de rebus ius reddit. Nam si contigerit, ut is multis personis deberet, deberet item & mihi domino (quod dixi Debere, non ciuiliter, sed naturaliter intelligendum est) ac seruus cum mercibus suis adfuerit. Creditores Prætorem adibunt, qui dominum cogat merces in medium proferre: & si quid ex mercibus venditum fuerit, pecuniam inde redactam, pro rata inter se & creditores cæteros distribuere. Et si dominus, cui Prætor mercium distributionem permittit, aliquas ex ijs interuerterit, nec omnes in medium attulerit, & aliquis creditorum id moleste ferens dixerit, minus mercium, quam seruus in negotiatione sua habebat, in medium collatum esse: dabitur ei aduersus dominum actio Tributoria: per quam cogetur, quicquid mercium occultauerat, in medium afferre. Dicitur autem Tributoria actio, quasi Græce dicas διαμεριστικήν ab eo quod est distribuere.

ARGVM.

Si quis cum seruo domino inscio contraxerit eatenus dominum obligatum habet: quatenus in domini rem versum est, aut in peculio habetur. Et actio de peculio quanquam vna sit, duas tamen in se habet condemnationes. At in hac actione id

prius

prius iudex expendere debet, num in rem versum sit, quam de peculio sententiam ferat.

§. Praeterea.

SVper actiones iam relatas inuenit & Praetor actionem de peculio, & de in rem verso. Vt quanuis sine voluntate domini negotium cum seruo gestum fuerit, tamen siue quid in rem domini impensum aut versum sit, id totum dominus soluere cogatur: siue quid in rem domini versum impensumq; non sit, id eatenus praestet, quatenus peculij quantitas patitur. Porro in rem domini versum videtur, si quid necessario in res eius impensum fuerit. Veluti, mutuo accepto seruus meus creditores meos dimisit, aut aedes ruinam mihi minantes fulsit, aut familiae meae frumentum mercatus est, aut fundum mihi aliamve quam rem necessariam emit. Si decem igitur aureos a te mutuo sumpsit, & quinque creditori meo persoluit, & alios quinq; quomodolibet consumpsit: pro quinq;, qui in rem meam versi sunt, in solidum condemnor: pro reliquis qui in me impensi non sunt. quatenus peculij quantitas patet, teneor. Vnde apparet, quod si omnes decem aureos in rem meam impendit, non quinq; tantum aureos, sed omnes decem creditor a me repetet. Haec.n. actio de peculio, vna quidem est actio, sed duas habet condemnationes. Quoniam aut de peculio, aut de in rem verso, & actio intentatur, & condemnatio sequitur. Iudex igitur, apud quem de peculio agitur ante solet dispicere, an quid in rem domini versum sit: & si quid versum fuerit, in eam omnino summam dominum condemnat. Alioqui.n. ad aestimationem peculij transibit, si nihil eorum

aut non omnia, quæ seruus mutuo sumpsit, in rē domini versa impensaq; sint:

ARGVM.

Peculiū quid sit, hic finitione luculentissima explicatur. Cæterū in peculio id esse dicitur, quod deducto eo, quod domino, eiusque potestati subditis debetur, superest: modo serui vicario nō debeatur.

§. Cū autē quæritur.

QVū dictū sit de actione de peculio: dicamus quid sit peculiū. Et definitio peculij talis est. Est naturale patrimoniū ei, qui aliena in potestate est, concessum ac permissum, de uolun tate patris aut domini, deductis naturalibus debitis, quæ aut patri debentur aut domino, & ijs, qui in eiusdē potestate sunt. Dixi naturale patrimonium: quoniam per ius ciuile is, qui aliena in potestate est, patrimonium habere non potest. Dixi, Ei qui aliena in potestatē est de voluntate patris aut domini permissum ac concessum: quia id demū peculiū est quod pater dominusve non ignorat. Nam si quid sine voluntate ipsorum serui aut filij habuerint, id peculio annumerandū non est. Adieci, deductis naturalibus debitis, quoniā id proprie peculiū est, quod ijs deductis, quæ naturaliter ab eo debentur, superest: veluti, Centū mihi aureos debet is, qui in ptāte tua est: habetq; peculiū, quod prima facie trecentorum aureum putatur esse. Sed quoniam is patri aut domino centum aureos debet, debetq; itidem ei, qui in eiusdē potestatē est; aut fratri suo: aut filius tuus debet seruo tuo, aut seruus tuus debet filio tuo, quem in potesta-

*potestate habes, centum quinquaginta aureos pu re videtur esse in peculio quinquaginta aurei. Inuenias tamen, quando nec id, quod ei debetur, qui in eiusdem potestate est, deduci debeat in actione de peculio: veluti in hac specie: Seruus tuus in peculio seruum habebat. Iuris prudentes autem primum illum seruum Ordinarium uocant, & seruum * Vicarium. Porro quemadmodum ordinarius, seruus est, ita & vicarius. In eiusdem itaque potestate sunt. Seruus igitur tuus centum aureos mihi debebat. Habebat autem peculium centum quinquaginta aureorum: tanti .n. res peculiares æstimabantur: atque in hac æstimatione erat & vicarius, sed & huic vicario centum aureos debebat ordinarius. Si tecum igitur agam de peculio, non potes dicere, quinquaginta tantum aureos in peculio serui tui eße, & ideo in quinquagtnta solum condemnari te debere: quia ordinarius, cuius gratia tecum de peculio agitur, vicario suo centum aureos debeat. Quoniam debitum hoc deduci non oportet: et quę nam huiusce rei ratio sit, dicendum est. Ac ratio est hæc. Quum peculium ordinarij serui scire ac cognoscere volumus, cæterarum quidē rerum æstimationem ineuntes, addere solemus & æstimationem vicarij. Et ita pronuntiamus, tantum aut tātum esse in peculio. Id quum ita se habet, non pōt vicarius, cuius æstimatione peculiū augetur, & ipse illud minuere, eo nomine, quod sibi aliquid debeatur. Ne eadem persona duas cōtrarias habere functiones videatur, vt in eadē facti specie, & eadem causa simul & augeat & minuat peculiū.*

*. Vicarium) Martialis. Esse sat est seruus, iā nolo vicarius esse.

Idemq; est, si filius tuus, quem in potestate habes, hominem in peculio suo habeat, qui dicitur seruus peculiaris. Ac mihi centum aureos debeat, debeat item & seruo peculiari centum aureos. Nam & hic dicimus debitum hoc deduci non debere, ne seruus peculiaris, simul & æstimationem sui peculium filij tui augeat, & eorum nomine quæ sibi naturaliter debentur, minuat, & eadem persona in eadem causa duas contrarias functiones obire intelligatur, ut & augeat & minuat peculium.

ARGVM.

Ob ea, de quibus nobiscum contraxit seruus, cũ domino multis licet actionibus experiri; nempe aut Quod iussu actione, aut institoria, aut exercitoria: aut denique de peculio. At ea quæ de peculio est, quandoque ut genus, quandoque vt species proponitur: priores autem ut species intenduntur. Hoc tamen in his potisſimum obseruandum est, ut diligenter expendamus quantum vti velimus. Nam quãdoque una, quam alia experiri magis conducit.

§. Cæterũ. *EX ijs quæ dicta sunt, cõstat multas esse actiones, quibus cum domino de ijs, quæ seruus debet, agere possimus. Est enim actio, Quod iussu, est institoria, est exercitoria, est tributoria, est & de peculio. Porro dubium non est, quin omissa actione, Quod iussu, vel exercitoria, aut institoria: de peculio agere liceat. Nam quum actio de peculio generalis sit, cuiuscunq; in locum moueri potest: quoniam cæteræ speciales sunt, hæc autem generalis est. Cæterum stultus admodum sit oportet, qui omissis illis, quæ & facilem habet probationẽ & actori insolidum pariunt condemnationem,*

nem, ad actionem de peculio decurrit. Nam & illud in primis difficile est planum facere, quantum in peculio sit: res enim peculiares, non omnibus extraneis notę sunt: & deinde ubi magno labore planum fecerit, quantum in peculio sit, tunc & quæstio de naturalibus debitis quæ peculium minuunt referri potest. Porro difficile est & illud probare, quid quãtumq; ex ijs quę mutuo seruus sumpserit in rem domini uersum impensumq; sit. Enimuero hæc actio de peculio interdum & vt genus, & vt species mouetur. Et quando id contingit, ueluti, contraxi cum seruo tuo, neque iubẽte te, neque quum præpositus esset alicui negotiationi maritimæ vel terrestri. Hic actio de peculio & vt genus & vt species est. Sed et si tibi actio tributoria cõpetit, potes hac omissa ęque de peculio siue de in rem verso agere. Porro non omnino hic damnandus est, qui omissa tributoria, ad actionẽ de peculio decurrit: quoniam actio de peculio, alias lege præstat actioni tributoriæ: alias minus emolumenti habet quam tributoria: & tunc expedit tributoria agere: veluti, quum multa sunt debita naturalia. Nam quum tributoria agitur, nullam naturale debitum deducendum est. In pari enim causa su t, & quæ domino debentur, & quæ creditoribus. Nec domini conditio in ea precipua est, nec quod ei debetur, deduci potest. Quũ vero de peculio agitur, potior est domini conditio. Quoniam naturale debitum, idest quod domino debetur, deducendum est: & ita in id quod superest, serui dominus creditori condẽnatur. Actio porro de peculio plus adfert emolumenti, hac in

re. Nam quum de peculio agitur, totius peculij ratio habetur. At quum tributoria agitur, id tantum in iudicio spectatur, in quota parte peculij seruus negotietur, forte in tertia, aut quarta, aut etiam sexta. Atqui ne sic quidem tributoria agẽdo sextam insolidum partem peculij consequitur, in qua seruus negotiatur: sed id tantum quod a domino in distributione mercium interuersum ac celatum fuerit. Partis igitur partem fert. Ea vero peculij pars quæ vel in prædijs consistit, uel in mancipijs, vel in nominibus: quoniam forte seruus alijs quibusdam mutuum dedit; ad rationem non vocatur. Necesse est ergo, diligenter secum vnusquisque æstimet, tributoriane sibi conducat agere, an malit actionem de peculio eligere. Quod si probare possit, ea, quæ ipse seruo credidit, in rem domini versa esse, melius est vt actionem de peculio eligat: quo ex capite de in rem verso in solidum condemnatio sequatur.

ARGVM.

Quæ de dominis ac seruis quantum ad actiones pertinet, dicta sunt, eadem & de parentibus ac liberis intelligenda sunt. At ex mutui contractu nec filius, nec pater obstante Macedoniano Senatusconsulto conueniri de peculio possunt. De eo autem, quod iussu, vel in rem verso, aut institoria, vel exercitoria aduersus patrem, vel dominum ex filij aut serui contractu directo experiri licet.

§ Quæ diximus.

QVæ a nobis iam de seruo ac domino dicta sunt, eadem de filio filiaq;, & nepote neptéq;, ac patre auove, quorum in potestate sunt, intelligimus.

§. Illud proprie.

Illud autem proprie in liberis personis, quæ in po-

*in potestate habemus, seruatur: quod aduersus eos, quicunque ijs, qui in parentis potestate sunt mutuum dederint, velut in modum exceptioni, obijci soleat Senatus Consul. Macedonianum s Id autem quid sit latius dicendum est. Fuit. quidam Macedo Romæ (id enim nomen erat homini) qui quum * in potestate patris esset, grande æs alienum conflauit, sperans futurum, vt mortuo patre suo, facile id dissolueret. Quum multum iam temporis transisset, grauis ei & molestus cœperat esse creditor, debitum repetens. Macedo, quum non haberet vnde redderet (nam quomodo, qui in potestate esset?) patrem suum occidit. Relata res est ad Senatum. Et ille quidem pęnas dedit parricidij. Verum S.C. factum est, quod Macedonianum vocatur, quo cauetur, ne qui liberæ personæ alieno iuri subiectæ mutuum dedisset, actionem eo nomine haberet. Vt hoc modo, quum se repetitionem, quisque eius, quod credidisset, nullam habiturum cognosceret, caueret sibi a mutuum dando. Non solum autem a filio filia, nepote aut nepte, non recte petetur, quum adhuc in parentis sui potestate sunt: sed neq; quum sui iuris facti fuerint, vel morte parentis forsan, vel emancipatione. Quinimo nec aduersus patrem auumve de peculio datur actio, siue liberos, adhuc in potestate habeant, siue eos emancipauerint. Hæc autem ideo constituta sunt a Senatu, quoniam sępe compertum est, iuuenes magna æris alieni mole obrutos, quod per luxum libidinemq; prodegerant, uitæ parentum suorũ insidias moliri. Illud autẽ velut in summa debe-*

*. In potestate) Vlpianus in L.i. eius ti. fœne. ratorẽ in s.c. Macedonẽ appellari scribit.

debemus ſcire, ſi domino aut patre iubente, cum eo, qui in poteſtate illorum eſt, contractum fuerit, aut quid in re ipſorum verſum ſit, licere ut omiſſa actione de peculio aut de in rem verſo, directo aduerſus patrem aut dominum condictione agamus, tanquam ſi principaliter cum ipſo domino vel patre, negotium geſtum fuiſſet. Sed & is, qui inſtitoriam habet vel exercitoriam, condictione aduerſus patrem vel dominum agere poteſt. Nam & iuſſu illius cum eo, quem in poteſtate habet, cõtractum intelligitur. Diximus.n.ſupra, eũ, qui negotiationi maritimę vel terreſtri aliquem præponit, hoc velut omnibus dicere videri, vt ſecure cum eo, quem prępoſuit, contrahant.

De noxalibus actionibus.

TIT. VIII.

ARGVM.

Ob delictum a ſeruo, domino ignorante, aut id prohibere nequeunte cõmiſſum, noxali actione dominus tenetur, qua condennato liberũ eſt, aut dam nũ reſarcire, aut noxæ deditione damni præſtationem effugere. Quod ſi ſeruus pro noxa datus, tandem aliquãdo damnũ emendare velit inuito eo, qui pro noxa eum accedit, manumittetur, nec in domini prioris poteſtatẽ redibit. Cæterum noxales actiones aut legibus, aut prætoris edicto cõſtitutæ ſunt.

QVemadmodum ex contractu ſeruorum, cum dominis agitur: & ita ex delicto ſeruorum, domini tenentur. Nam ſi rerum mearum aliquam ſeruus tuus furto abſtulit, aut ui rapuit, vel ſi damnum mihi intulit, aut iniuria me affecit: noxalis mihi datur tecum actio.

Liberum

Liberum autem tibi est noxali actione condemnato, vel quod mea interest præstare, vel seruum noxæ dedere. Noxa dicitur corpus ipsum quod nocuit, quoniam seruus nocuit. Noxia vero ipsum maleficium vocatur: veluti furtum, damnum, rapina, iniuria. Est autem id summa ratione introductum, vt dominus noxali actione condemnatus, seruum illi, in quem deliquit, possit dedere: quoniam iniquum erat, nequitiam seruorum vltra corpora ipsorum dominis damnosam esse. Noxali igitur actione serui mei nomine condemnatus, in nullo alio inuitus lædor, quam vt eum noxæ dedam. Nam delicti æstimationem inuitus nō cogor soluere. Porro quum semel actori seruum qui deliquerat, noxæ dedidi, a noxali iudicio liberor, in perpetuum dominio eius in accipientem translato. Neq. n. dicimus, si seruus vel operis suis atque ministerio, delicti æstimationem ei, in quem deliquit, præstiterit, vel numos alicunde comparatos illi dederit, ad veterem dominum eum redire. Verum Prætorem adire debet, & ei rem omnem exponere, atque ita vel inuito eo, qui noxæ ipsum accepit, a Prætore manumittitur. Constitutæ sunt aūt noxales actiones aut legibus aut edicto Prætoris. Legibus, vt furti. Hanc. n. lex XII. Tabul. inuenit. item & damni iniuria, hanc enim introduxit lex Aquilia. Edicto Prætoris, vt noxalis iniuriarum, & noxalis Vi bonorum raptorum.

§. Dominus noxali.

§. Sūt autem

ARGVM.

Actio noxalis, serui dominum ad quēcunque perueniat, perpetuo prosequitur. Quod si libertatē sit

consecu-

consecutus seruus, noxalis extinguitur, & directa actione delicto competente conuenitur. Et contra, si liber deliquit, eo seruo facto, quæ directa fuit, noxalis efficitur.

§. Omnis autem.

Regula est nobis a veteribus per manus tradita, qua sic dicimus: Noxa caput sequitur. Ea maxime spectatur his in casibus. Seruus tuus res quasdam mihi furto subtraxit. Quandiu in tua potestate est, habeo tecum noxalem furti actionem. Quod si ad alium trãslatus sit, cum eo noxali agetur. Sin uero manumissus fuerit, directam habeo cum ipso furti actionem, & noxalis perimitur. Sed & per contrarium, actio, quæ prius directa erat, noxalis fieri potest: velut, aliquis quum liber esset, furtum mihi fecit. Is postea seruus factus quoniam est forte (vt supra libro primo diximus) ad præcium participandum venundari se permisit, & seruus tuus factus est, actio furti tecum noxalis esse incipit, quæ prius directa fuerat.

ARGVM.

Ex serui proprij delicto domino nulla prodita est actio, quanquam alienatione, aut manumissione seruus conditionem mutet. Quod locum quoque habet in alieno seruo, qui damnum passi prius effectus est. Nec contra à seruo ex domini delicto, licet libero effecto, vlla datur actio.

§. Si seruus.

Seruus meus mihi furtum fecit: nulla nascitur actio: nam inter dominum & eum, qui in potestate eius est, nulla esse potest obligatio. Quod si aut in potestatem alterius seruus peruenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso iam manumisso, neque cum eo, in cuius potestate est, agere possum. Quoniam actio, quæ ex delicto ipso nascitur,

ſcitur, non nata, quia ſeruus qui furtum commiſit, in ea poteſtate eſſet, ex eo nunc naſci non poteſt, quod is qui furtum commiſit, de poteſtate mea exierit. Adeo autem id verum eſt, nullam inter ſeruũ & dominũ obligationem poſſe conſiſtere, ut ſi alienus ſeruus furtũ tibi fecerit, & ea ex re furti actio tibi nata ſit, ac deinde is, in tuam poteſtatem venerit, actio furti iam nata extinguatur, idque per regulam qua dicimus, Rẽ quanque, quum in eum caſum venerit, a quo initium capere non poterat, extingui. Porro quoniam nulla naſcebatur tibi actio, quum is eo tempore furtum feciſſet, quo in tua poteſtate erat, ideo & quum in tua poteſtate eſſe cœperit, actio iam nata perimitur. Adeo autem extinguitur actio hęc quum poſtea tu ſerui dominus factus fueris, vt neque ſi de poteſtate tua exierit, agere iam eo nomine poſſis. Quomodo enim quum extincta ſit actio. Iam ſæpe enim a nobis dictum eſt: dominum cum ſeruo nullam actionem habere poſſe. Quemadmodũ nec dominus ſi quid in ſeruum admiſerit, veluti quod iniuria aut uerberibus eum affecerit, vlla ei teneri poteſt actione, neque ſi ſeruus, in quem id commiſſum eſt, vel manumiſſus fuerit, vel in alterius poteſtatem venerit.

ARGVM.

Noxales actiones in filijs familias hodie locum habere deſierunt, ac pro ſuo quiſque delicto conueniri, & in pecunia puniri poteſt.

§. Sed veteres q. dem.

HAS aũt noxales actiones veteres & ĩ filiis filiabusq; familias admittebãt. Verum poſterior

sterior hominum conuersatio, & viuendi inter se se ratio, merito ac recte huiuscemodi asperitatem eiecit & contempsit, ac penitus a communi usu explosit. Quis enim sanę mentis sustineat filiũ suum, & magis filiam noxæ dedere, vt pene in corpus suum pater qui hęc patitur, magis quam filius, periclitetur. In filiabus vero & pudicitię fauor curaque recte idest communi vita exclusit. Et ideo placuit, vt tantum in seruos, noxales actiones proponerentur: quum & veteres Iuris ciuilis interpretes, sæpius id dixerint: liberas personas, quæ alieno iuri subiectæ sint, ex suis delictis conueniri, & pecuniariter puniri posse: nec secũdum vetera Iura, noxæ dedendas esse.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.

TIT. IX.

ARGVM.

Ex lege xii. Tabul. aduersus eum, cuius animal præter sui generis naturam, feruore, lasciuia, aut feritate damnum dedit, noxalis prodita est actio, qua condemnato liberum est, ad sui liberationem, aut animal pro noxa dedere, aut damni ęstimationem præstare. Cæterum si animal natura ferum sit, actio ex lege xii. Tabul. noxalis locũ habere nequit.

ANIMALIVM quoque rationis expertium nomine quę damnũ dederit, prodita sũt noxales actiones. Verum furti quidem noxalẽ actionem, aut vi bonorum raptorum, vel iniuriarum dicere non possis locum eorum nomine habere. An ergo noxalis actio ex le-

ge Aquilia locum habebit. Et dicimus nequaquã. Quoniam in ea, damni iniuria dati quæstio versatur. Iure autẽ & iniuria quid facere, ab animo, qui iudicium habeat, proficiscitur. At animalia rationis expertia, & bruta, iudicio omni carent. Quid ergo est? Ei ex lege XII. Tabul. in ijs prodita est noxalis actio. Contra dominum igitur noxali actione ex lege XII. Tabul. agetur. Si brutum ergo animal tum aut per lasciuiam, aut per feruorem, aut per feritatem, pauperiem fecerit, id est, damnum mihi dederit: noxali actione tecum agam ex lege XII. Tabul. Quod si quis conuentus animal pro noxa dederit: proficiet ei ad liberationem. Sic enim eadem lege XII. Tabul. cautum est. Veluti, quum equus calcitrosus esset calce in aliquem reiecto nocuit ei. Est autem huic noxali actioni ex lege XII. Tabul. locus in ijs animalibus, quæ contra naturam suam ferocientia, aliquem læserunt. Nam si natiua & a natura insita sit feritas, cessat actio legis XII. Tabul. Itaque si vrsus fugerit, & aliquem læserit, noxali actione is, qui dominus eius erat, nõ tenetur. Ideo autem dixi, qui dominus erat quoniam vrsus, quum fugerit, naturalem libertatem recipit, & in bonis cuiusquam esse desinit. Porro pauperies, dicitur damnum, sine iniuria datum: quod vel maxime in brutis animalibus cõtingit. Neque enim potest animal brutum quod sensu careat, malum aduersus quenquam consilium inire. Et hæc quidẽ, quantum ad noxalem actionem pertinet.

ARGVM.

Si cuius quadrupes natura ferociens, dãnũ cor-

pori

pori dederit libero citra mortis illationem, is ex ædditio edicto quantum ius dicenti videbitur, tanti condemnandus est. si vero rebus damnum datum sit in duplum condemnatio fiet, aut noxalis actio aduersus eundem dabitur Nec quoniam plures actiones ad idem concurrunt, cum pęnales sint, alia aliam consumet.

§. Cæterum

ETenim sciendum est, Aediles edicto suo prohibere, ne quis hominum canem, aprum, ursum, leonem eo loco habeat, quà vulgo iterfiat. Quod si quid aduersus ea factũ fuerit, & per hoc libero homini nocitum sit, tanti dominus bestiæ condennabitur, quantum bonum & æquum ei, cuius erit notio, videbitur. Sin autem aliud quid lęsum fuerit, ueluti seruus aut equus meus, vel aliud quoduis animal, cuius ego sim dominus, duplũ dãni, quod datũ erit, dominus bestiæ præbebit. Veluti, damnũ, quod datum est, est decem aureorum, viginti consequar. Nec uero ædilitiæ actiones tantum, sed etiã noxales in his casibus locum habent. Quoniam id regulariter sciendum est, nunquam in actionibus pœnalibus, quæ de eadem re concurrunt, aliam ab alia consumi.

De ijs per quos agere possimus.

TIT. X.

ARGVM.

Agere pro se, quod & suo nomine dicitur, aut pro alio, quod alieno nomine agere vocatur, quis in iudicio potest. Et qui alieno nomine agũt, aut procuratores sũt, aut tutores, aut curatores vel q eorũ locum teneant. Procuratori autem constituendo solennis verborum forma definita non est, at vt lubet licet. De tutorum vero constituendorum ratione remittit. Qua forma autem iudicium suscipere, aut idipsum intendere, debeat, hic traditur.

Quum

Q V V M dictum sit de actionibus, quibus nobiscũ ex contractu aut delicto eorũ, qui nostri iuris sunt agere quis potest, transeamus nũc ad aliam inspectionem. Et sciendum est, agere nos in iudicio solere aut pro nobis ipsis, quod vocatur suo nomine agere: aut pro aliĳs, quod vocatur alieno nomine. Et alieno quidem nomine agimus, veluti, vt procuratores, tutores, aut curatores. Atque hæc & hodie obtinent. Nam olim id non erat in vsu vt quis alieno nomine ageret, nisi certis quibusdam ex causis. Veluti pro populo quis iudicium suscipere poterat, aut pro libertate: quoniam quum is, qui in possessione seruitutis erat, & ad libertatem proclamabat, per seipsum iudicium suscipere non poterat, ne si probatum fuisset seruum tuum esse, is, videretur esse iudicĳ exitus, vt seruus aduersus dominum consisteret: ideo alius quispiam pro eo agebat, qui & Assertor dicebatur. Ad hæc & pro tutela: nam sæpe tutore opus habebat pupillus. Et duo aliqui inter se contendebant, vter ipsorum tutor esse deberet. Nec erat dubiũ quin alter superior fuerit futurus. Is ergo, qui succunbit, futurũ est vt alieno nomine egerit, hoc est, de tutela, quæ nihil ad ipsum pertinet, sicut euentus litis docuit. Permissũ quoq; est lege Hostilia, ut si cuius res q apud hostes esset, aut Reipublicę causa abesset. furto ablatæ sint, quilibet eo nomine furti agere possit. Sed et si tutor pupilli ego fuissẽ, atq; eo tpe, quo apud hostes eram, vel Reip. causa aberam furtum aliquis ei fuisset, æque quilibet furti age

bat

bat. Verum, quoniam id non minimam incommoditatem habebat, quòd nemo alieno nomine agere aut excipere actionem posset: commenti sunt hoc homines, ut per procuratores litigarent. Nam interdum aut morbus, aut senectus, aut necessaria peregrinatio, itemq; aliæ multæ causæ, impedimẽto sunt, ne principalis rem suam exequi possit. Procurator sic constituitur. si cui mandem, vt pro me litiget, quemadmodum & in mandato diximus: nec vlla certorum verborum præscripta forma opus est. Quibuscunque enim verbis procuratorem constituere possum. Neque etiam refert ab sit aduersarius meus, an præsens sit: plerunque enim & ignorante eo procurator constituitur. Denique (vt rem omnem vno verbo concludam) cuicunque causam tuam agere aut defendere permiseris, is procurator tuus intelligitur.

§. pcurator.

Tutores autem & curatores, quemadmodum constituantur, libro primo exposuimus. Porro (ut aliquid obiter foris assumam) sciendum est procuratorem, si actor est, ita agere debere. Si apparet aduersarium, Titio, cuius procurator sum, dare oportere, condemna eum iudex. Et intentionem quidem, siue initium actionis ex persona domini sumere, condemnationem vero in sese vertere. Quod si quis, vt procurator conuenitur, sic eũ, qui agit, dicere debere: Si apparet Seium decem aureos dare oportere, condemna Primum procuratorem eius in decem aureos.

§. Tutores.

De satisdationibus.

TIT. XI.

ARGVM.

ARGVM.

Satisdationum olim de more in iudicijs seruata rum siue quis iudicium moueret, aut id ipsum suo alieno ve nomine susciperet, obseruatione ab usu reiecta communi, hodie reus quauis actione suo no mine conuentus pro litis æstimatione nullam satis dationem interponit. de iudicio vero sisti, ac pro- sequendo, quando que idonee, quandoque iuramẽ to præstito duntaxat, vel etiam nuda repromissio- ne cauet. Quæ omnia iuxta conuenti aut qui eius partes sustinet, qualitatem, expetenda sunt.

NVNC de satisdationibus dicere necesse est quæ causæ eius, quę in iudicio vertitur, nomine, aut ab actore aut a reo pręstant. Atque illud cum primis inter ipsa proœ mia sciendum est, alienum apud ueteres fuisse sa tisdationum modum, & alium nunc in vsu ver- sari. Quoniam is, qui cum in rem agebatur, cogebatur satisdationem præstare: qua promittebat, si victus rem, de qua quæsitum erat, non restitue ret, neque litis ęstimationem solueret, liberum actori fore, vt cum ipso aut cum fideiussoribus eius ex stipulatu ageret. Appellabatur autem sa- tisdatio hæc, Iudicatum solui. Porro unde id no minis sit sortita, facile est intelligere. Quoniam sic stipulabatur actor Promittis mihi soluere, quod Iudicatum fuerit. idq; quum quis suo nomine in rem conueniebatur. Ac multo etiam magis, si qs alieno nomine actionem in rem excepisset. Nam hunc satisdare Iudicatum solui necesse erat: pro pter regulam Iuris, qua dicimus, Neminem sine satisdatione alienæ rei idoneum defensorem in- telligi. Et hæc quidem in reo. Porro is, qui in rem

agebat,

agebat: si suo nomine agebat, nullam satisdationem præstabat. Quomodo.n.ab eo, qui ipse dominus erat postulari potuisset, vt satisdaret, ratam rem dominum habiturum? Sin uero alieno nomine agebat: præstare debebat satisdationem, quæ dicitur, Ratam rem dominum habiturum, qua dicebat fore, vt dominus litis ea, quę ipse egisset, rata & firma haberet. Periculum.n. erat, ne quando dominus adesset, & diceret non ex voluntate sua procuratorem egiße, atque ab initio ijsdem de rebus experiretur, ac idem eadem de causa secundo impeteretur. Tutor quoque & curator æq; satisdationis onere grauantur, vt edicti verba ostendunt. Interdum tamen agentibus iis satisdatio remittitur. Quod ita intelligendum est, si hoc constat an constituti ac creati sint, hoc est, an hic tutor, & ille curator sit. Et hęc quidem de ijs, qui in rem agebant. Quum vero in personam aliquis agebat: ex parte actoris, eadem obtinebat, quę diximus in actione, qua in rem agitur hoc est, dominus nullam præstabat satisdationem, procurator vero cauebat dominum ratam rem habiturum, similiter & tutor aut curator, si hoc erat dubium, an tutor aut curator esset. Ex latere uero eius, qui conueniebatur, si quis alieno nomine actionem in personam excepißet, omnino cogebatur ad satisdationem, propter prædictam Iuris regulam, qua dicere solemus: Neminem in aliena re sine satisdatione idoneum defensorem credi. Sin autem quis suo nomine actione in personam conuentus eßet, Iudicatum solui satisdare non erat necesse.

Et

Et hæc quidem ſic apud Veteres in vſu erant. Hodie vero alius ordo hiſce in rebus obtinet.quoniam ſiue in rem, ſiue in perſonam cum aliquo ſuo nomine agatur:nullam ſatiſdationem prolitis æſtimatione dat.Sed pro ſua perſona fideiuſſorem præbet, qui promittat,in iudicio reum vſque ad terminum litis permanſurum.Interdum vero ne fideiuſſorem quidem dat,ſed ſuæ promiſſioni committitur, iurando, in iudicio ſe permanſurum, nec inde deſceſſurum, quæ & Romano more,Iuratoria cautio vocatur. Interdum etiam & ſine Iureiurando nudam repromiſſionem emittit. Et hæc omnia ſecundum qualitatem perſonæ, quæ rei ſuſtinet partes, procedere conſueuerunt.

§. Sed hodie

ARGVM.

Qui domini aut actoris vel quaſi procurator eſt, tum demum cauere de rato cogitur cum de mandato non conſtat. Conuenti autem procurator quemlibet de mandato conſiſtet,nihilo ſecius de iudicando ſoluendo idonee,ac rite cauere compellitur, pro quo vel reus ipſe fideiuſſor interueni re poteſt. In quo cautionis genere, bonorum fide iubentis hypotheca contracta intelligitur. Quod ſi reus ipſe litem fuerit conteſtatus,cauebit procurator reum ſententiæ tempore iudicio affuturum & ſententiam excepturum,alioqui ſe iudicatum factum nisi appellatione interpoſita, quod iudicatum fuerit,irritum factum ſit.

SIc itaque is,qui cum ſuo nomine agitur, modo ſatiſdationem, modo iuratoriam cautionem,modo nudam repromiſſionem emittit. Quod ſi aut is qui agit,aut is,qui cũ agitur,procurator eſt:tunc ex latere actoris præſtãda eſt ſatiſdatio

§. Sin autẽ

Ratam rem dominum habiturum, nisi aut mandatum sibi a domino factum cũ professione apud acta ostendat esse: aut præsens litis dominus, in iudicio procuratoris personam confirmet, dicendo: Hunc ego pro me constituo. Eadem forma obseruanda, si aut tutor aut curator per alium agat, veluti per eum, qui actor vocatur: aut aliæ personæ ijs similes, quæ alienarum rerum administrationem receperunt. Multæ. n. sunt species procuratorum vt & nosti & adhuc disces. Et hæc quidẽ in actore: Sin autem cum aliquo agitur: tunc si præsens procuratorem constituere paratus est, potest id facere scilicet, aut ipse in iudicium venire, & personam procuratoris sui approbare, solitis interpositis stipulationibus de satisdatione Iudicatum solui, quæ ab ijs, qui illam præstant, consueuerunt exigi. Ad hæc & illud domino permissum est, vt extra Iudicium fideiussoriam repromissionem exponat, per quam sui procuratoris fideiussor fiat. omnes clausulas stipulationis iudicatũ solui promittens: hoc est, procuratorem in iudicio permansurum, & vsque ad finem litigaturum, ac quod iudicatum erit, soluturum. Simul & bona sua per hanc repromissionem, hypothecæ obligans, siue in iudicio, siue extra iudiciũ hæc cauerit: ita vt & ipse & hæredes eius, hoc nomine teneantur. Alia insuper satisdatione vel repromissione præstanda a procuratore pro persona eius, qui cum agitur (nam vt ex ijs, quæ paulo ante dicta sunt, patet, pro seipso aut satisdationem præstat, aut repromissionem emittit) qua ita cauebit actori, vt eum hoc nomine securum reddat,

dat, illum eo tempore, quo ferenda erit sententia, in iudicium venturum: aut si non aderit, omnia vel a seipso vel a fideiussore suo præstitum iri, quæ in condemnatione continebuntur, nisi forsitan ea per appellationem fuerit facta irrita.

A R G V M.

Litis alienæ siue mandato instructus, siue minime, nulla inter actiones in rem sint, an in personam facta differentia, legitimus defensor aut idoneus intelligitur nemo. Cæterum quæ hic sancita sunt, vbique custodiri iubet Imperator.

§. Si vero reus.

Quod si contingat, vt principalis reus ob quamlibet causam præsto non sit, sed alius quispiam volens absentis defensione subeat, (nulla differentia inter actiones in rem uel in personam introducenda) citra impedimentum velut defensor admittendus est. Sic tamen vt satisdet Iudicatum solui, & caueat actori, a se quod iudicatum erit solutum iri. Idq; propter veterem & sæpe iam a nobis adductam Iuris regulam, qua dicimus, neminem sine satisdatione, alienæ rei idoneum defensorem intelligi. Verum omnia hæc multo clarius perfectiusq; ex Iudiciorum quæ multa quotidie inter homines existunt, vsu, & ex rebus ipsis percipi possunt.

§. quā formā

Porro hanc satisdationum, & repromissionum formam non in hac tātum regia vrbe, sed in omnibus suis prouincijs, Imperator noster sanctissimus obtinere voluit, etiam si forte aliqui per imperitiam aliter vtantur. Quoniam illud necesse est, vt omnes prouinciales, caput ciuitatum omnium, hoc est, regiam hanc vrbem sequantur.

De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad hæredes, & in hæredes transeunt.

TIT. XII.

ARGVM.

Quæ a Iure ciuili, aut eius partibus actiones proditæ fuerant, olim, eæ perpetuæ habebantur, siue in rem, siue in personam forent, hodie vero sua cuique tempora definita sunt. Prætoriæ autẽ, quæ pœnam consectantur, annũ non excedũt: modo perpetuis furti manifesti, actionẽ adijcias: cuius naturæ sunt, quas Prætor ad rei prosecutionẽ induxit.

Actionum aliæ ex Iure Ciuili descẽdunt, aliæ a Prætore inuentæ sunt. Quum autem dico, Ex Iure Ciuili, id intellige, siue ex lege aliqua, siue ex S.C. siue ex constitutione Principis proditæ sint. Et hæ quidem perpetuo solebant competere. Ita enim id vetustissimo iure comparatum erat. Sed constitutiones Principum, quę post editæ sunt, tam in rem quam in personam actionibus certa tempora dederunt. Quæ vero a Prætore inuentæ sunt, plerunque sunt annales, quoniam & Prætoris edictum olim tantum vsque ad annum valebat. Sunt tamen quædam Prætoriæ actiones, quæ perpetuo competant, id est, vsque ad tempora principum constitutionibus statuta. Hæ autem sunt eæ, quas bonorum poßeßori pollicitus est & alijs, qui hæredis vicem obtinent. Satis enim nouisse te arbitror bonorum poßeßorem, succeßorem prætorium esse, quem Ius

Ciuile

Ciuile nesciat: quiq; vt libro tertio diximus, oblique & experiatur & conueniatur. Quoniam igitur actiones, quæ ciuilibus successoribus dantur, hoc est, hæredibus, perpetuæ sunt (Porro & bonorum possessor, & qui uis alius, qui hæredis instar obtinet, quod genus est is, cui ex S.C. Trebelliano hæreditas restituta est, perfictionem sibi hęredis nomen vindicant) ideo, vt per omnia fictio hęc vera sit, neceßarium esse uisum est, vt quemadmodum actiones, quæ hæredibus competunt, ita & eæ quæ bonorum poßessoribus dantur, perpetuę essent. Sed & furti manifesti actio, quamuis Prætoria sit perpetua tamen est, quoniam absurdissimum id erat & iniquissimum, vt anno circunscriberetur. Sed dixerit hic aliquis mihi: Atqui & lex duodecim Tabularum furti actionem nouit: quomodo tu igitur eam Prætoriam vocas? Verum hæc est responsio. Lex duodecim Tabularum, quum furti actionem daret, capitalem in furem pęnam constituit, Prætor vero pecuniariam. Quoniam erga Ius, quod ex lege duodecim Tabularum venit, propter asperitatē explosum est, & magis Iure Prætorio vtimur (iustum enim erat, vt qui in pecunia lęsißet, & in pecunia plecteretur) ideo Prætoriam furti actionem vocamus. Hanc quoq; ob causam perpetuam esse placuit. Quoniam iniquum putauit Prętor, vt in vtroque furibus auxilium ferret, simul & pœnam, quæ capitalis erat, in pecuniariam vertens: & actionem, quæ perpetua fuisset, annalem faciens. Quod igitur ad actionis perpetuitatem attinebat, id in suo habitu statuq; reliquit.

ARGVM.

Quæ ex maleficijs dantur actiones pęnales tum Ciuiles, tum Prætoriæ aduersus delinquentis hære des minime competunt: hæredibus autem offensi, præter unam iniuriarum actionem, aduersus delin quentem conceduntur. Quę au tem ex contractu de scendunt, aduersus hæredes indubie competunt, præter eam, quæ de dolo est, si nihil ad hęredes ip- sos peruenerit, alioqui quatenus peruenerit dabi- tur. Hoc tamē pro regula obseruādum est, vt quæ transitoriæ actiones aduersus hæredes non sunt, si tamen lis a principalibus personis contestata fuit, transitoriæ efficientur.

§. Nō autē.

Porro non omnis actio, quæ aut nobis compe- tit, aut contra nos datur, siue Iure Ciuili, si- ue a Prætore: etiam hæredibus aut contra hære- des datur. Et (vt rem quam simplicissime exponā) actionum aliæ ex delicto nascuntur, alię ex con tractu. Quæ ex delicto dantur, contra hæredes non transeunt. Est enim certissima Iuris regula, qua dicimus: Actiones pęnales ex delictis in hæ- redes non dari: veluti furti, vi bonorum rapto- rum, iniuriarum, & legis Aquiliæ. Sed hæredi- bus hę competunt, excepta actione iniuriarum, & si qua est alia huic similis, veluti actio in fa- ctum, quæ tunc competit, quum sine venia patro- nus in ius vocatus est. Et ratio quidem in prom- ptu est. Nam quoties delictum, fortunas eius, qui moriturus erat, minuit: tunc & hæres vt qui lę sus & ipse sit, agere ex delicto poterit. Quod ac- cidit in actione furti, vi bonorum raptorum legis que Aquiliæ. Actionem enim iniuriarum quum iniuria, quæ mihi illata est, nullum fortunis meis damnum attulerit, merito hęres, vt qui læsus & ipse

ipse non sit, non habebit. Idem est, & in illa in factum actione. Actiones vero quæ ex contractu nascuntur citra impedimentum & hæredibus & in hæredes dabuntur. Videas tamen interdum, vbi nec actio ex contractu in hæredes detur. Nam si rem aliquam apud te deposuerim, ac deinde dolo tuo vel omnino interuersa fuerit, vel deterior facta, nec inde emolumẽti aliquid ad hæredem tuũ peruenerit, actione depositi non tenebitur. Et tamen depositum contractus est. Pœnales autem actiones (quas supra diximus in hæredes non transmittit) si viuis principalibus contestatæ fuerint, circa impedimentum, & inter hæredes exercebuntur.

ARGVM.

Qui pendente iudicio bonam fidem agnouerit, & actori satisfecerit, ab iudicij obseruatione absolui debet. Hinc & vulgo iactatum: iudicia absolutoria esse omnia.

§. Superest

Is, quæ de iudicijs dicta sunt, et illud necesse est addere: si is, qui cum agitur, bonam fidem agnoscens actori satisfecerit, idest aut id quod debet, aut rem, quæ ab eo petitur, reddiderit: nihil opus est cum propterea cõdemnari, quod lis cum eo contestata sit. Sed pudori eius ignoscimus, & absolutione eum dignamur: quanuis accipiendi iudicij litisq; contestãdæ tempore in ea causa fuerit, vt damnari deberet. Et hoc illud scilicet est, quod vulgo iactatur, omnia iudicia esse absolutoria. Hoc est, permissum est Iudici ante condemnationem reum, qui bonam fidem agnoscat, ab actione liberatum dimittere.

De exceptionibus.

TIT XIII.

ARGVM.

Absoluto actionũ tractatu, quæ uelut arma sunt actorum exceptionum quæ in reo clypei loco habentur, vim atque naturam traditurus, rem finitione atque exemplis palam Imperator facit.

QVum dictum sit de actionibus: cõsequens est ut & de exceptionibus dicamus, quæ defendendorum eorum gratia, quibuscum agitur, comparatæ sunt. Et quid est exceptio? Est Iudicialis quædam allegatio reo competens, aduersus actionem, quę Iure quidem Ciuili efficax sit, sed natura iniquas vires habeat: veluti (vt rem exemplo ostendam) metu tibi iniecto, curaui, ut promitteres mihi te daturum centum aureos. Aut dolo aggressus, eo te illectum perduxi, vt promitteres aliquid. Aut etiam per errorem quum debere te putares, promisisti ea mihi stipulanti, quę mihi credebas deberi. Quamuis stipulatio vim suam explicuerit, obligationẽque verborum pepererit, & actionem, quæ ex ea nascitur: vt ego iam efficacem tecum habeam ex stipulatu actionem, aut etiam condictionem, tamen quia iniquum est, vt quod non debeas id propter regulas Iuris soluere cogaris, ideo mihi ex stipulatione agenti, exceptione oppones: Si non per metum promisi: aut, Si non per errorem dare tibi spopondi. Ecce actio iure Ciuili valebat, sed quoniam natura iniquũ erat vt ualeret, data est tibi exceptio, qua teipsum iuuare possis. Hæc autem

tem exceptio erroris, in factum dicitur: quia διηγηματικῶς, id est, narratiue opponitur.

ARGVM.

Exceptione non numeratæ & non receptæ pecuniæ, ei subueniri solet, qui spe numerationis futuræ, scripto stipulatione etiam interposita, mutuum accepisse confessus semel est: si modo intra sua tempora opportune vsus fuerit.

§. Idē Iuris.

Opponi solet exceptio & illa in specie: Centum a me aureos mutuo rogabas, Promisi id facere. Tu igitur priusquam pecuniam exhiberem, literas stipulationis mihi dedisti: Quibus accepta, recepi me facturum, vt postridie tibi pecunia numeraretur: Nec feci tamen. Post hęc, temporis aliquantum prateriȷt. Ego quum scirem efficacem esse stipulationem, condictione tecum agere cœpi, velut ex stipulatione propter exactam strictamq; iuris rationem. Verum quoniam iniquum est condemnari te, vt pote non sequuta numeratione: exceptio tibi dabitur, quam Iurisconsulti vocant, Pecuniæ nō numeratę. Et olim quidem exceptio hęc vsque ad quinquennium opponi poterat, sed hodie (vt supra libro tertio diximus Titu. xxi. quū de literarum obligatione ageremus) constitutio Imperatoris nostri ad biennium eam coangustauit. Atq; ita si intra biennium agam, exceptio mihi obstabit: eo vero elapso, exceptio reo non dabitur.

ARGVM.

Pacti de non petendo exceptio, et si obligationem non perimit, effectum tamen eius collidit.

§. Praeterea.

Huic & illa species similis est: Centum tibi aureos mutuo dedi. Post tempus aliquod cō-

ueni, ne quod mihi deberes, peterem. Pactum hoc ipso iure condictionem non perimit, quoniam stricti iuris est actio. Sed adhuc Iure Ciuili obligatus manes. Quoniam ergo & efficax mihi est condictio, recteq́; intendo, si apparet te dare oportere: & tamen iura naturę lædo, pactionibus meis aduersans, ac modo remittens, nunc iterum petes: pacti exceptio mihi obstabit.

ARGVM.

Iusiurandi quoque exceptioue obligationẽ ipso Iure non tollit, nec liberationem iuranti affert: sed ea opposita tutus, qui iurauerit, & indemnis seruabitur. Ea autem non in actionibus in personã modo, verũ etiam in realibus quoque locũ habet.

§. Aeque si debitor.

CEntum mihi aliquis aureos debebat. Petere ab eo cępi quod mihi debebat. Negauit ille se quicquam debere. Iusiurandum ei detuli. Iurauit se nihil debere, Nihilominus salua & efficax mihi est cõdictio. Quemadmodum enim pactum, ita & Iusiurandum, actionem ipso iure non extinguit. Verum, quoniam absurdum est, vt ego cum eo agendo, de periurio ipsius quæram, iusurandi exceptio mihi obstabit. Quoniam dicetis, qui cum agetur: Si non iuraui, nihil me tibi debere. Non solum autem in actionibus in personam, sed & in actionibus in rem exceptiones opponi possunt: veluti, tenebas rem, quæ ad me pertinet: persequi eam abs te volui. Tu vero tuam esse asseuerabas, Iusiurandum tibi detuli. Iurasti te esse dominum. Si deinde ego tecum in rem agere cœpero (nam adhuc actio mihi

com-

competit, quoniam iusiurãdum dominium meum non extinxit) ex æquitate naturali, exceptio Iusiurandi mihi obstabit.

ARGVM.

Sententia absolutionem rei cõtinens, siue in reali, siue personali tota sit, obligationem iure ipso non perimit, exceptionem tamen rei iudicatæ absoluto, si deinceps conueniatur, parit.

§. Itẽ si in iudicio.

Actio mihi aliqua tecum erat in rem aut in personam. Agere hac institui. Et victus sum, siue quod iudici obreptum fuerit, aut ego me nimia celeritate pręcipitauerim, siue qđ Iudex male pronuntiauerit. Non est dubium, quin actiones mihi efficaces, maneãt. Si tamen iterum petere cępero, exceptione rei iudicatæ submouebor.

ARGVM.

Exceptiones aut Iure Ciuili, eiusque partibus, aut Prætorio introductæ sunt: vnde fit, vt Ciuiles aliæ, aliæ Prætoriæ dicantur. Earum autem omnium aut perpetuæ sunt, siue peremptoriæ: aut tẽporales, siue dilatoriæ. Quid autem vnaquæque sit, & finitionibus & aptissimis exemplis hic facile commonstratur.

§ Hæc exẽpli

Atq; hactenus quidem, species quasdam & exempla enumerasse sufficiat, ex quibus exceptiones nascantur. Porro sunt & alię multæ ac variæ causæ, quæ exceptiones admittant. Sed eas plenius perfectiusq; ex Digestis seu Pandectis discemus. Enimuero illud sciendum est, exceptionum alias esse ex legibus, alias ex ijs, quæ legis vim obtinent, introductas esse, vt S. C. aut Principum constitutionibus, alias item Prætorem inuenisse. Omnium autem exceptionũ quędã perpetuæ sunt, quæ & perempto-

§Apel
lātur.

riæ dicuntur:aliæ temporales, siue dilatoriæ. Et percmptoriæ sunt, quę in perpetuum obstant actori, & semper actionē perimunt:quia.s.vires actionis resoluant. Talis est doli exceptio, & quod metus causa, & pacti conuenti, quum ita conuenit ne vnquā a debitore quod mihi deberet peterem. Temporales autem sunt quæ ad certum tempus obstāt:qualis est tēporarij pacti exceptio, quum.s. conuenit, ne vsq; ad quinque annos debitum peterem: quoniam intra tempus hoc obstat mihi exceptio, sed eo elapso, extinguitur. Itaque si intra annum (vt dictum est) agere velim, obstabit mihi prædicti pacti exceptio, aut alia quæuis similis. Atque ideo actionem in quinquennium differre debeo, & post tempus agere. Nam inde dilatoriæ dicuntur, quod rē differant. Quod si intra tempora quinq; annorum agere pergam, ita mecum in animo rationē subducens, si illum præcipitem dare ante diem & iudici obrepere potero: iam inde confestim, id quod mihi debetur, consequar: sin vero temporarij illius pacti exceptio mihi obstabit, necesse erit omnino, vt post quinquennium consequi liceat. Qui apud sese huiuscemodi cogitationem instituet, non recte sibi videtur consultum ire. Nam intra tempora submouebitur per exceptionem pacti, & post tempora, si pergat agere, habebit aduersum se exceptionem rei iudicatæ: quoniam hæc peremptoria est. Nam illud in vniuersum sciendum est, per exceptionem dilatoriam quæ semel opposita efficax fuerit, hoc est actorem a iudicio repellere potuerit, peremptoriam exceptionem acquirit. Hunc

igitur in modum totam litem actor amittit. Sed olim hæc in vsu fuerunt. Hodie vero Imperator noster Sanctissimus tam iniquæ huic subtilitati locum esse noluit. Sed constituit, vt qui aut ita stipulatus est, Post quinquennium mihi dare spondes: aut qui mutuum dedit, & pactum deinde cū debitore fecit, ne intra quinq; annos id ab eo peteret: si ante quinquennium vel stipulationi insertum, vel in pactum deductum agat: locum in eo haberet Zenonis constitutio, quam de ijs edidit, qui tempore plus peterent. Hac autem ita caueatur, vt qui tale aliquid deliquit, & ante triennium forte, quam quinquennium exire: quod vel in stipulationem deductum, vel pacto indultum fuerit, agit: nihil inde consequatur emolumenti, sed aduersus eum prescripta tempora duplicentur, & ipse sexennium expectare cogatur. Sed & vt quum agere peracto sexennio volet, ita suum actor recipiat, si impensas ac sumptus, quos is, qui ante tempus conuentus erat, fecerit, ei restituerit. Hoc enim modo prudentiores facti creditores, tempora ac inducias, quas ipsi dederint, non tam facile contemnent.

§. Hodie autem.

ARGVM.

Tertiam hic exceptionum diuisionē tradit quæ est, quod dilatoriarum exceptionum aliæ ex re, aliæ ex litigantis persona nascantur.

Dilatoriarū autem exceptionum, aliæ ex re, aliæ ex psona nascūtur. Et ex re quidē, ut tēporarij pacti exceptio. Ex persona vero, vt procuratoriæ. Veluti si quis per militē aut fœminā agere velit, exceptione. n. submouebitur. Nam miles quum totū se debeat armorū studio & exerci-

§. Præterea etiā.

tio dare, ne pro patre quidem aut matre, imo neq; pro uxore, quamuis seruum haberet rescriptum, procuratorio nomine agere potest. Pro se vero agere non prohibetur. Nam id legibus, quæ de re militari latæ sunt, non repugnat.

ARGVM.

Infamia multis modis incurritur, ob quam olim variæ pęnæ inductæ fuerant, atque inter cæteras hæc frequentissima fuit, vt qui semel infamis esset, ad actus legitimos aut honores non admitteretur. Ac proinde in famia procuratorem a iudicio repellebat olim, hodie vero infamiæ exceptio in procuratore, velut ab vsu reiecta, non attenditur.

§. Eas uero.

SVnt & aliæ dilatoriæ exceptiones, quæ ex personis nascũtur: eæq; procuratoribus ex causa infamię opponi solent. Porro quid id sit, dicere operæpretium est. Tu vero hæc habe in modum cuiusdam præuiæ inspectionis. Si quis aut depositi aut iniuriarum condemnatus fuerit, infamis fit. Is autem cui infamię nota inusta est, multis afficitur pœnis. Nam neq; in Senatum allegi, neq; Decurio creari, neque militiæ nomen dare, neque aduocationes subire, neque procurator cuiusquam esse, neque si agat, procuratorem constituere potest. suam tamen litem per se non prohibetur persequi. His ita inspectis, vide nunc deinceps rẽ quam agimus. Volebam tecum agere. Infamẽ aliquem procuratorem constitui, aut quum is integræ famę esset, ego infamis eram. Infamię exceptio obstabit. Dicet.n.is, cum quo agetur: Si tu procurator non infamis es, aut certe non ab infami datus es. Et est hæc exceptio dilatoria ex persona nascens. Facile est autem dilatorias has exceptiones

ceptiones effugere. Nam si dixerit reus infamen eße procuratorem: possum eo submoto aliquem in tegrę famæ constituere, aut per meipsum litigare. Sin autem dixerit, infamen esse qui procurato rem dederit id vitabo, si procuratorem missum faciam, & ipse in causam descendam. Nam qui in famia laborat, quanuis procuratorem non constituat, tamen per sese agere potest. Quod si actor hac exceptione contempta, ita cum animo suo cogitet: Siue fefellero ac causam vicero, siue opposita exceptione illa, per meipsum egero, omninò con sequar id, quod mihi debetur: seipsum plane decipit. Nam si deinde agere cęperit, peremptoria rei iudicatę exceptione submouebitur. Idque propter regulam iam tibi traditam, qua dicimus: per exce ptionem dilatoriam, quæ semel opposita efficax fuerit, peremptoriam, exceptionem acquiri. Verum hæc quę de infamia dicta sunt, olim procedebant. Sed hodie, quum hæc frequenter in Iudicijs non versentur: ne fieri quidem videtur poße, vt aliquid de infamia, quæ procuratoribus obijci posset, propter desuetudinem eius tractemus aut quæramus. Nam & illud absurdum esse visum est, dum de personarum conditione altercamur, ipsius negotij disceptationẽ lõgius differre.

De replicatione.
TIT. XIIII.
ARGVM.

Qua æquitate aduersus agentis in petitiones summo iure nitentes, introductæ sunt his, qui ad iu dicium pertrahuntur, exceptiones, eædem quoque inuentæ sunt aduersus exceptiones obiectas replicatio-

cationes, & contra aduersus replicationes, dictæ sunt duplicationes, & deinceps. Qua autẽ ratione id fiat, exemplis ad hoc propositis hic planũ fit.

*Q Vemadmodum actionibus, quæ iure quidem ciuili efficaces sunt, sed ex æquitate naturali inique nocet, exceptiones opponi solent: ita & exceptionibus, quæ re vera quidẽ validæ sunt, sed ex æquitate iniquæ putantur: allegatio quædã ab agentibus opponitur, quæ replicatio vocata est. Ac inde nomen habet, quod per eã replicatur ac resoluitur vis exceptionis nempe a replicando. Prædicta autem tractari possint tali in specie. Pactũ cum debitore meo feci, ne quod mihi deberet, peterẽ. Post tẽpus aliquod quũ debitor factus esset ditior, aut quũ ego id exprobrassem vel alius quispiã, pactũ mecum iniit, quo mihi permisit pristinũ debitum petere. Si nũc ego post secundũ hoc pactũ conditione aduersus illũ ad ea, quę mihi debẽtur, experiar, atque ille pœnitẽtia ductus pãcti exceptionem mihi opponat, sic dicendo: Si pactum amplius non petendi non fecisti: prima facie, pactum hoc multum videtur petitionem meam lædere. Nam re vera ita conuenit, & nihilominus verum manet. * Nã per secundũ pactũ prius ipso iure * sublatũ non est. Sed quoniam iniquum est: creditorem excludi: ex secundo pacto datur ei replicatio, in qua sic dicet:*

* Sublatũ non est) Græce est ἐγεγονέν quod nihili uerbũ est. Alii ergo legũt γέγονεν: ego vero οὐ γέγονεν. Sic. n.

scribit

ſcribit Iulianus Paulus in l.ſi unus de pactis. Pactus ne peteret, poſtea conuenit ut peteret. prius pactũ per poſterius elidetur: non quidem ipſo iure &c. Quare videant quid agant qui tam temere eius ſtudii libris manum admouent: in quo non ſatis verſati ſunt. Curtius.

Si poſterius inter nos pactum factum non eſt, quo mihi petendi facultas data ſit. Porro quemadmodum exceptioni opponitur replicatio, ita & replicationi, quæ prima facie iuſta eſt, ſed ex æquitate naturali inique nocet, alia quędam allegatio reo opponitur, quę duplicatio vocatur. Veluti pactũ amplius non petendi tecum feci. Dein de poſteriore pacto conuenit vt petere poſſem. Tertium pactum ſequutum eſt, quo debitum tibi iterum remiſi. Quod ſi & duplicatio aliquam ob cauſam inique noceat, alia rurſus allegatione opus eſt actori, ut ea adiuuetur, quæ dicitur triplicatio. Harum autem exceptionum vſum & vlterius interdum quam diximus, varietas negotiorum producit. Nam & triplicationi, quadruplicatio opponi poteſt. Sed omnia hæc & alia facilius ex latioribus Digeſtorum voluminibus cognoſci poterunt.

ARGVM.

Exceptio principali competens, ſi in rem ſit, fideiuſſore oppoſita, ei quoque proderit, quæ vero in perſonã eſt (qualis eſt bonorum ceſſio, huiuſque generis alię) non eundem effectum habet.

§. Exceptiones.

EXceptiones autem, quibus principalis debitor vti põt, plerũq; et fideiuſſor opponit. Merito,

rito, quoniam quod a fideiussore petitur, id ab ipso debitore peti videtur. Nam fideiussor quum soluerit, mandati actionem aduersus eum habebit. Qua ratione, si cum debitore pactum fecerim ne ab eo peterem; exceptio pacti conuenti & ijs dabitur, qui pro ipso obligati sunt, perinde atque si expresse dixissem, Ne a vobis quidem petam, quod mihi debetur. Sunt tamen exceptiones quædam, quæ non æque fideiussori ac debitori competant: veluti, Mutuum dedi Primo, & Secundum fideiussorem accepi. Primus quum nihil haberet, vnde ego meum consequi possem, bonis suis cessit. Si cum eo velim agere, habet is exceptionem quam mihi opponat, sic dicendo: Si bonis non cessi & ita me iudicio potest excludere. Verum exceptio hæc, fideiussores ipsius non iuuabit: hac maxime de causa, quoniam qui fideiussorem a debitore suo accipit, eam ob rem præcipue accipit, vt sibi rebusq; suis consulat, nempe vt si contingat debitorem soluendo non esse, regreßum habeat ad eos, qui pro illo fidem suam obligarunt. Quod si & fideiusori dederimus exceptionē cessionis, futurum est, vt nō admodum bene rem meā gessisse videar accipiendo fideiusores.

De interdictis.
TIT. XV.
ARGVM.

Quoniam de interdictis tractatum facturus est Imperator, & cum in contentionibus maxime, quæ de possessione sunt, versentur; ideo de possessionis multiplici acceptione quædam præfatur, inquiens rei corporeæ possessionem proprie dici; rei

autem

autem incorporalis, siue iuris, quasi possessionem. Interdictum autem quid sit, luculenta sane finitione explicat.

QVI de actionibus, exceptionibusq; & replicationibus disseruit, consequens est vt & de interdictis disserat, siue de actionibus, quę vice interdictorum exercentur. Sed & is, qui de interdictis disputat, scire debet, quando de possessione loquatur, et quãdo de quasi possessione. Et possessio quidem est corporalis rei detentio. Quasi vero possessio est, incorporalis rei vsus. Et corporalis quidem res est, veluti fundus, ædes, & quæcunque ijs similia sunt. Incorporalis vero, vt vsusfructus, seruitus, & si qua talia. Quum igitur inter duos aliquos de possessione, aut quasi possessione controuersia est, Prætorem adeunt, ac totam rem ei exponunt: quoniam in huiusmodi controuersiis sæpe contingit & cędes fieri, & vulnera infligi, et ad manus veniri. Rem itaque omnem Prętori ordine exponunt. At is quędam verba inter eos pronuntiat, non litem dirimens, sed ad pedaneum iudicem remittens, qui de cõtrouersia ipsorum cognoscat. Dicendum est igitur omnibus in vnum collectis, quid sit interdictum. Interdictum ergo est, enuntiatum Prætoris inter duos aliquos, qui de possessione vel quasi possessione contendunt, emissum, factis quidem speciem causamq; non incidens: sed quomodo de ea iudicandum sit: iudicem informans. Hæc autem verba dicit Prætor, aut vt prohibens: aut vt iubens quid fieri. Porro interdictis vel maxime

locus

locus est in possessione, Ideo autem dixi Maxime, quoniam interdum & de possessione quæstio non mouetur, & interdictum tamen competit.

ARGVM.

Interdictorum summa ac præcipua diuisio ea est, vt quędam Prohibitoria, quędam exhibitoria, & quędam sint restitutoria, quę hic aptissimis exemplis ac descriptionibus facile patent.

§. Sūma

SVmma interdictorum diuisio est hęc, quod interdictorum alia sint prohibitoria, alia exhibitoria & alia restitutoria. Et prohibitoria quidē sunt, quibus aliquid fieri Prætor prohibet: ueluti, minas aliquis iactabat aduersum me, quasi ingreßurus & possessionem, quam habebam, turbaturus. Ego Prętorem adij, & minas aduersarij exposui, ac sine vitio me possidere dixi. Prætor itaque sic pronuntiauit: Sine vitio possidenti vim fieri veto. Sed & interdum aliquis mortuū, cuius ad ipsum cura spectet, in locum aliquem, quo ius ei erat inferendi, inferre vult: huic ergo interdictum prohibitorium dabitur, aduersus eū qui prohibere id uoluerit. Aut etiam in sacro loco, uel publico flumine ripaue eius aliquis opus aliquod molitur, quo per flumen peior fiat nauigatio: nam & hic prohibitorium interdictum dabitur. Restitutoria autem sunt, quibus restitui aliquid iubet: ueluti bonorum posseßori, ut reddatur posseßio earum rerum, quas alius quis pro hærede vel pro posseßore possidet. Quid uero sit Pro hærede aut pro posseßore possidere, infra discemus. Aut quum possessionem fundi mihi restitui iubet, de qua vi deiectus sum: Exhibitoria

autem

autem sunt, per quæ quid iubet in medium proferri. veluti, fratrem meum apud te occultas, quod dicas eum seruum tuum esse, quum ego de libertate eius agere velim. Aut libertum meum apud te occultas, cui operas ego uelim indicere. Aut filium meum (quod sæpe contingit) vel nepotem meum, qui in potestate mea sint, apud te occultas, quos ego in medium adduci uelim. Sunt tamen qui dicant ea proprie interdicta uocari, quibus quid fieri prohibet. Ab interdicendo scilicet, quod denuntiare & prohibere significat. Restitutoria vero & exhibitoria, decreta dici: nempe ab eo quod est decernere. Id enim statuere & censere est. Sed tamē obtinuit, ut omnia interdicta appellentur, propterea quod inter duos dicantur.

ARGVM.

Secunda interdictorum diuisio hæc est, ut alia sint adipiscendæ possessionis, qualia sunt interdictum, Quorum bonorum & Saluianum, alia retinendæ, & alia possessionis recuperandę. Quę qualia sunt; & quibus item, & quarum rerum occasione competant, ex progressu liquebit.

Altera interdictorum diuisio est hæc, quod interdictorum alia habeant uim adipiscendę possessionis: quoniam ea petimus quum adipisci possessionem uolumus: alia retinendæ, alia recuperandę. Ei adipiscendę quidem vim habet interdictum. Quorum bonorum, quod bonorum possessori accommodatur. Veluti in hac specie: Mortuus est cognatus meus. In bonis huius petiј bonorū possessionem Vnde cognati. Aliqua ex ijs bonis quidam tenebat. In eorum

ego

ego possessionem per interdictum, Quorum bono rum uenire possum. Sed non omnino aduersus quemuis possessorẽ interdictum hoc mihi dabitur, verum aduersus duos duntaxat, nempe aduersus eum, qui pro hærede possidet, & aduersus eum, qui pro possessore. Et quis pro hærede possidet? Is, qui se hæredem putat. Cur autem sic uocetur, pau lo latius dicendum est. Multæ sunt acquisitionũ rationes: & quot sunt acquisitionum rationes, totidem sunt & tituli. Titulus vero est possessionis causa. Veluti rogo te, vnde hanc rem possides. Et dicis, Quoniam mihi donata est, & titulus est, pro donato: aut quoniam emi, & titulus est, pro empto: aut in dotem mihi data est, & titulus est, pro dote: aut legata mihi est, & titulus est, pro legato. Et hic ergo, si quis rogetur, dicet: Quoniam hæredem esse me puto; & dicitur pro hærede. Quis autem pro possessore possidet? Pro possesso re possidet, & dicitur, qui vi rapuit aut abstulit, nec vllam possessionis iustam habet causam, quique si rogetur vnde possideat dicturus sit, quampiam possideo, & interrogationem in responsionẽ versurus. Hic igitur pro possessore possidere dicitur: nec refert, totam hæreditatem an rem aliquam possideat. Ideo autem in interdicto, Quorum bonorum adipiscendę possessionis potestas versatur, quia ei tantum vtile est, qui nunc primum adipisci vult possessionem. Huiuscemodi est & interdictum Saluianum, quod fundi domino datur aduersus colonum, qui ea quæ in fundum illata & inuecta essent, pignori futura mercedis nomine pepigit. Nam si is cesserit in soluendo, ad

do, aduersus quemuis res coloni possidentem inter dicto Saluiano dominus experiri poterit: Si quis ergo nunc primum adipisci posseßionem velit, necesaria sunt ei interdicta adipiscendę posseßionis. Sin vero semel adoptatus eā amiserit ad ea interdicta transeundum ei est, in quibus potestas recuperandę versatur.

ARGVM.

Retinendæ possessionis interdicta sunt, vti possidetis, & vtrubi, quæ in hoc inter se distant, quod illud in immobilibus, hoc uero rebus mobilibus uersetur.

§. Retinendę.

QVum dictum sit de interdictis adipiscendę posseßionis, dicamus & de interdictis retinendæ posseßionis. Huiusmodi autem est interdictum, Vti possidetis, & interdictum Vtrubi. Quæ tali fere in specie locum habent: Euenit, vt ego seruum aliquem nanciscerer: idque prę sente te. Quum ego meum esse illum dicerem, tu contra, te eius esse dominum affirmabas. Atque ita vterque nostrum ad se trahebat dominium serui. Ad extremum, ego sic locutus sum: Si tu te dominum esse putas, an ego seruum possideo, in rem mecum agito: & si probaris, habebis eum. Eadem & tu dicebas: Imo vero ego eum possideo: & tu potius mecum in rem agito. Initio igitur controuersiæ coorto de serui proprietate, eo veniendum est, vt de posseßione quęramus. Illud .n. in primis discerni, ac cognosci oportet, vter reus sit vter actor. Quoniam neq; Ius ciuile id recipit, neq; naturalis ratio admittit, vt iudicium procedat: nisi nouerimus, quis petitor sit, & a quo petatur. Potior

tior est autem in iudicijs rei causa, quam actoris. Atque ideo plerunque ingentes existunt contentiones de ipsa possessione, vtrius.s.ea sit. Possessionis autem commodum in hoc est, quod quanuis res, de qua agitur, possidentis non sit, interdum tamen causam obtineat, quum videlicet actor probare non potest proprietatem ad se pertinere. Quapropter quum incertum est, actor an reus dominus sit, pro reo fertur sententia. Semper.n.quum actor in probatione deficit (nanque is onus probandi sustinet) victoria reo paratur. Hęc igitur duo interdicta, retinendæ possessionis sunt. Est tamen nonnihil inter ea differentię: nam interdictum, Vti possidetis, in rebus immobilibus, veluti in fundo aut ędibus locum habet: interdictum autem, Vtrubi in rebus mobilibus.

§. Sed obtinet.

ARGVM.

Interdictum, Vti possidetis & Vtrubi, quanquam inter se olim plurimum differrent, tamen hodie eorum iam exæquatis uiribus, is in utroque vincit, qui litis contestatæ tempore ab aduersario possessionem non vi, non clam, non precario habet, nulla differentia facta, sit ne res soli, an mobilis. Possidere autem ipsi non solum per nos, sed etiam si alius nomine nostro possideat, dicimur. Et quanuis possessio solo animo retineatur, non tamen solo amino quæritur.

§. quorum.

IS porro interdicto, Vti possidetis vincit, qui eo tempore, quo Prętor interdicit, sine vitio fundum possidet, hoc est, neque vi inuasum, neque clam arreptum, neque precario concessum. Sed quanuis alteri vim fecerim ut possiderem, aut ab altero clam arripuerim, aut ab altero preca-

rio

rio rogauerim poſseſſionem dum nihil aduerſus te huiuſcemodi commiſerim, uincere te debeo in hoc interdicto. In interdicto autem, Vtrubi, is uincit, qui maiore parte eius anni (qui retro legendus eſt) poſsedit. Veluti, ſeptem ego menſes poſse di, tu quinque poſtremos: ego te uincam : deinceps ergo tu poſseſſione mihi reſtituta, actor factus, onere probandi grauaberis. Et ita quidem olim hæc in uſu erant. Sed hodie aliter ea obſeruantur: nulla facta differentia inter utrunque interdictum, quantum attinet ad quæſtionem poßeſſionis. Is enim uincit ſiue res ſoli ſit, ſiue mobilis, qui litis conteſtatæ tempore ſine uitio poſſidet. Non amplius igitur quærimus uter interdicti reddendi tempore poſſideat, neque uter maiore parte anni poßederit. Poſſidemus autem non ſolum per noſmetipſos, aut eos, quos in poteſtate habemus, uerum etiam per alios qui in poteſtate noſtra non ſunt. Quod genus eſt, qui fundum a nobis conduxit : ac inquilinus, & is apud quem depoſui, uel cui commodaui rem meam. Nam illis naturaliter poſſidentibus, ego ciuiliter poſſideo. Et hoc ſcilicet illud eſt quod uulgo dicitur, Poſſeſſionem retinere me poſse per alium, qui nomine meo in poſseſſione ſit: Enimuero poteſt quis animo poſseſſionem, retinere, quanuis neque ipſe, neque alius quiſquam nomine eius in poſseſſione rerum ſit: nempe ſi non ea mente rem reliquit quod eam aſpernaretur, ſed quum ſperaret fore, ut poſt ea ad eã rediret. Nã & ita poſseſſionẽ uidetur retinere. Id autem maxime contingit in agris & prædijs ſuburbanis: ab his.n. ſub hyemis tempus

§. Poſſidere

discedimus propter incommodam habitationem, sperantes fore ut quum tempus inuitauerit, eodem reuertamur. Iam primum vero possessionem adipisci solo animo non possumus: veluti, Prædia quædam: quæ in illa prouincia sita sunt, mihi vendidisti. Volebas ea mihi tradere. Ego nec accipere ea ex distante terrarum spatio possum: nec aliquem illuc mittere in animum induco, qui accipiat. Dicere ego tibi non potero, Discede a prædijs illis, quoniam ego ea animo possideo. Nam id fieri non potest, vt solo animo iam primum possessionem nanciscar. Sed possessionem semel mihi corporaliter traditam, solo animo retinere possum. Qui autem sint, per quos acquiri possessio queat plane supra libro secundo exposuimus.

ARGVM.

Recuperandæ possessionis interdictum, Vnde vi dicitur, quod occasione possessionis spoliato, competit, quanquam eam a spoliante vi, clam, vel precario, ex interuallo tamen haberet. Si quis tamen hodie alium per uim spoliet, & dominus sit ipse spoliator, rei dominio cadit, si non dominus, & rem & eius æstimationem reddit, ac præterea lege Iulia de ui publica aut priuata, iuxta negotij & uis illatæ qualitatem, reus factus, criminaliter punitur. Cæterum qui armorum appellatione; quantum ad præsens negotium pertinet ueniat, hic ex contextu planum est.

§ Recuperandæ

Recuperandæ possessionis est interdictum, Vnde ui. Nam si quis vi de fundo aut ędibus meis me deiecerit, opus mihi erit prædicto interdicto quo possessionem mihi is restituere compelletur,

tur, quanuis ego iam ante ui eum expulerim, aut clam in poßeßionem venerim, vel eam precario ab eo rogauerim. Et hæc quidem ita tradebant veteres: sed hodie (vt diximus) Principum constitutionibus cauetur, vt si quis rem suam per vim occupauerit, dominio eius priuetur. Sin vero alienam, simul & eam restituat, & æstimationem eius dependat ei, cui vim fecerit. Porro qui aliquem de poßeßione, in qua erat, deiecerit, non solum dicto interdicto tenetur, sed etiam in crimen legis Iuliæ de vi priuata aut de vi publica incidit. Tunc autem locum habet lex de vi priuata, quum sine armis uis facta est. Si enim cum armis vt de poßeßione deiecit, lege Iulia de vi publica tenetur. Armorum autem appellatione non solum scuta & gladij & galeæ intelliguntur, sed etiam fustes & lapides, & omne instrumentum, quod nocere poßit.

§. Sed ex constitutionibus

ARGVM.

Repetitis superioribus duabus interdictorum diuisionibus, nunc tertiam ac vltimam eleganter tradit Imperator, inquiens, Interdictorum quædam simplicia, in quibus quis actor sit, & contra quis reus facile apparet. Quædam vero duplicia sunt in quibus haud facile dignoscitur, vter actor sit an reus. Inter quæ sunt & prohibitoria quædam, uelu ti Vtī possidetis, & Vtrubi. Cæterum hodie reiecta veteri interdictorum proponendorum formula ac solennitate, in eorum locum surrogata in factum proponitur actio.

§. Tertia.

Diximus interdictorũ alia esse prohibitoria, alia restitutoria, & alia exhibitoria: Dein

de fecimus & alteram diuisionem, quum dictum est, alia esse adipiscendæ possessionis, alia retinendæ, & alia recuperandæ. Dicatur nunc & tertia diuisio interdictorum, quoniam alia simplicia sunt & alia duplicia: Et simplicia quidem sunt, in quibus actor a reo discretus est: qualia sunt omnia restitutoria & exhibitoria. Quoniã actoris est, qui aut restitui sibi uult poßeßionem, aut personam, quę cælatur, in medium adduci. Reus vero est is, qui aut restituere poßeßionem aut personam in medium adducere cogitur. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, & alia duplicia. Et simplicia quidem sunt, veluti quum Prætor prohibet in loco sacro, aut flumine publico, ripave eius aliquid fieri. Is .n. qui prohibet, actor est, qui vero prohibetur, reus. Duplicia autem sunt: ueluti: Vti possidetis, & Vtrubi. Porro ideo dicuntur duplicia, quia par utriusque litigantium in his conditio est: neque quisquam eorum præcipue uel actor uel reus uidetur: sed uterque eorum & actoris & rei partes sustinet. Itaque & Prætor in interdicendo media quadam enunciatione vsu, est, neque hunc neq; illum ex verbis suis actorem faciens. Nam in interdicto, Vti possidetis, in hæc verba loquitur: Vti possidetis, quo minus possideatis, uim fieri ueto. Nec dixit, Vti possides: ne ad unum, sermonem suum dirigere uideretur. In interdicto quoque Vtrubi his uerbis vsus est: Vtrubi uestrum seruus ille, de quo agitur, maiore parte huius anni fuerit, quo minus is eũ ducat, vim fieri ueto. Vide quomodo & hic dixerit, Vtrubi, idest, apud ue

rum

rum neq; dixerit, apud te. Enimuero de ordine & exitu interdictorum superuacaneum est hodie dicere. Nam quoties extra ordinem Ius dicitur, qualia sunt omnia hodie iudicia non est necesse interdictum reddi. Sed sine ijs iudicia exercentur utili actione loco interdictorum reddita. Sic igitur quisque intendere consueuit. Constituo aduersus te utilem actionem, velut ex interdicto Saluiano, aut ex interdicto Vnde vi, aut alio quouis.

§. De ordine

De pœna temere litigantium.

TIT. XVI.

ARGVM.

Qui timere litigat triplici Pœnæ obnoxius redditur, nimirum periurij, pecuniariæ, & infamiæ.

QVI nobis olim iura constituerũt, & ordinem Iudiciorum inuenerunt: libidinem eorum qui facile ac temere ad litigandum procederent, reprimere voluerunt: id quod & Imperator noster sibi studio esse dicit. Sæpe .n. fieri posset, vt qui nullam aduersus me actionem haberet, iudicium tamen mihi dictaret hæc secum in animo suo reputans. Si contingit vt iudici imponam, nempe aduersarius mihi condennabitur: sin autem succumbo, nihil est in quo læsus uidear. Et item alius quispiam quum deberet, ad negandum tamen linguam suam verteret, ità apud se cogitans: Si impono iudici, absolutionem consequar: sin id non possum, lædi non videbor, quum id soluam quod debeo. Veteres igitur has & aliàs actorum calumniationes & reorum fraudationes quum excidere cu-

ARGVM.

Mulcta partis decimæ, quæ olim improbis litigatoribus infligi solebat, hodie ab usu reiecta, qui improbe ac temere litigat in periurium incidit, ac præterea damnum, impensasq; omnes ac de causa factas victori dependere compellitur.

Hoc autem iusiurandum Imperator noster, in locum, & pro veteris calumniæ actione introduxit, quæ iam per desuetudinem sublata est. Nam si cum aliquo quauis actione egissem, ac succubuissem, et inuentum fuisset, calumniã reo a me paratam fuisse: habebat is regressum ad me, & de calumnia mecum agere poterat. Quæ actio condemnationem in decimã eorum partem habebat, quę ego in priorem litem deduxeram: veluti, condictione (verbi gratia) ad centum aureos egi, & succubui. Agi mecum poterat de calumnia in decem aureos. Quoniam igitur hæc actio de calumnia in communi vsu non erat, in locum eius introducta est dicti iusiurandi præstatio, & vt improbus litigator impensas & damna litis aduersario soluere cogatur, in quæ temere litigando illum coniecit.

§. hæc autem oĩa.

ARGVM.

Iudicia, de quibus hic, condemnato ignominiã inurunt. Item actiones directæ, licet non contrariæ. Et qui in illis detectus fuerit, ignominiosus atque infamis efficitur.

Præter iam relatas a nobis reorũ pœnas, sunt & aliæ pœnæ. Sunt.n. Iudicia quædã, quibus damnati ignominiosi fiant. Ex delictis quidem, furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum, & de dolo: ex contractibus vel quasi contractibus, tu-

§. Ex quibusdam.

telæ, mandati, depositi, quum scilicet directis actionibus agitur non item cum contrarijs. Nam contrariæ actiones ignominiam non pariunt: veluti, contraria tutelæ actio est, quam tutor aduersus pupillum habet, pro sumptibus & impensis, quæ in eum remve eius fecerit. Contraria mandati est, ueluti quum mihi mandatum est, ut pro te litigem, & impensas litis a te repeto. Contraria depositi est, ueluti seruum tuum apud me deposuisti. Is in aduersam ualetudinem incidit, sumptus aliquos in valetudinem eius feci. hos ego contraria depositi actione a te repeto. Actio quoque pro socio, famosa est. Sed nihil est, cur hic contrariam actionem dicamus: quoniam ex utroque latere directa est. Et quilibet ex socijs eo iudicio dannatus, infamia notatur. Est autem hæc inter delicta, & contractus differentia, quod ex furto & quæ talia sunt, non solum damnatus ignominia notetur, sed etiam extra iudicium pactus. Nam veluti constituendam in sese pęnam redimere pecunia videtur: & de paciscendo, delictum suum fatetur. Ex contractibus vero is tantum notetur, qui & damnatus est. Nam qui decidit, misericordia dignus iudicandus est.

ARGVM.

Iudicia a citatione initium sumunt omnia. Et qui non impetrata venia, eum quem alias citra ueniam vocare non potuerit, Ius uocauerit, vocato in factum actione tenetur, & quinquaginta aureorum pœna punitur.

§. Omnium.

OMnium autem actionum instituendarum principium ab eo Prætoris titulo proficiscitur,

tur, quo de in ius uocando edicit. Qui.n.cum aliquo litigare vult, iudicem in primis adire debet, & ita eum in ius vocare. Quod si aut aliquis, qui e numero parentum sit, in ius uocatur: aut Patronus a liberto vel parentes eius aut liberi, venia a Prætore petenda est. Si enim sine uenia ac permissu eius vocati fuerint: in factum aduersus vocantem datur actio, & quinquaginta aureorum sequitur condemnatio.

De officio iudicis.
TIT. XVII.

ARGVM.

Ius dicentis officium est, ut iuxta iuris præcepta, siue scriptum ius sit, siue minime, iudicet, & sententiam secundum actionis propositę naturam ferat.

Reliquum est, ut de officio Iudicis disputemus. Atque illud quidem in primis obseruare debet Iudex, ne in iure dicendo aliter iudicet, quam constitutionibus, aut legibus scriptis, aut eo iure, quod a sapientibus receptum est, cauetur. Quapropter si noxali actione tecum egero, & quod aduersus me commissum esse dico, probauero: ita pronuntiare debebit iudex. P. Meuium l. Titio actori condemno, decem aureos soluere aut seruum noxa dedere.

ARGVM.

Iudex reũ, siue singulari in rem, siue vniuersali actione in ius pertractũ, ad rei & fructuũ restitutio

nem condemnare, si eum condemnandum perspexerit, debet. Quem si, malæ fidei possessorem fuisse apparuerit, non solum quos percepit fructus, verum & quos percipere potuit, præstare compellet. Si uero bonæ fidei fuerit, ante litis contestationem consumptorum, & eorum, quos culpa nou percepit, occasione minime tenebitur. At post litis contestationem idem de eo, atque de malæ fidei possessore iudicandum. Nam tum iam ab inde omnium fructuum ratio habenda est.

.Et si rē.

Sin autem quis in rem egerit, iudex si contra actorem iudicat, reum debet absoluere. Sin minus habere iuris reum perspicit, rem una cum fructibus restitui iubebit. Quod si reus se neget in præsens rem posse restituere, neq; id ab eo frustrationis causa dicatur: conueniēs est, ut iudex ei inducias alicuius temporis concedat, intra quod rem actori restituat: ut tamen de litis æstimatione caueat cum fideiussoribus nempe, ut si intra tempus a iudice statutum rem non restituerit, constitutam litis æstimationem prestet.

.Et si hære-ditas.

Quod si hæreditatis petitione agatur: eadem circa fructus statuat iudex, quæ quum in rem agitur, dicta sunt. Illorum autem fructuum nomine quos culpa suā ex rebus hæreditarijs possessor non percepit, condemnandus est, si mala fide hæreditatem possidet. Quæ pene eadem obtinent, & circa specialem siue singularem in rem actionem. Nam & in ea, qui mala fide possessionem rei nactus fuerit, eorum quoque fructuum rationem reddet, quos culpa sua non percepit. Cur autem dixerim. Pene, tunc quum de iudicijs agemus, latius discemus. Sin autem bonæ fidei possessor

sor is fuerit, qui cum agitur, nomine fructuum eorum, quorum causa litis contestationem præcedit, neque ij fructus ab eo petentur, quos consumpsit, neque ij, quos non percepit. Post litis autem contestationem, tam ad fructus perceptos, quam consumptos iudex eum condēnat. Et hæc in actione in rē, qua res singulares petuntur, dicta sunt, eadē autem et in hæreditatis petitione dicta credātur.

ARGVM.

Qui ad exhibendum actione conuenitur, non ob id condemnationem euitat, quod rem in medium proferat, nisi eam cum omni causa sua exhibeat, idest, eo statu quo iudicij suscepti tempore fuit, vnde fit, vt qui vsucaptam pendente iudicio exhibet, liberationem minime consequatur. Quam ob rem fructus medio tempore perceptos, præstare compellitur: At si rei exhibendæ promptam non habeat facultatem, tempus ad exhibendum concedetur. præstita tamen prius cautione. Qui si a iudice iussus, intra tempus concessum non exhibeat, neque se postea restituturum caueat, in id quanti actoris tempore litis contestatæ restitutam rem non esse i nteresit, condemnandus est.

§.S ad exhibendum

QVum vero ad exhibendum agitur, non satis est reo, ad euitandam condemnationē, si rem in medium adducat aut proferat: sed & causam rei præstare debet, idest, ea omnia restituere actori, quæ habiturus eßet, si initio constituendæ actionis, res ei fuißet exhibita. Atque ideo, si inter moras & dilationes iudicij ad exhibendum, rem reus vsucaperet nihilominus condemnandus est, non dicere poterit dominum se factum eße per vsucapionem, & ita condemnari se non posse, aut ad reddendum quod ipsius factū

ſit, cogi non debere. Quoniã eo tẽpore, quo lis ad exibendum conteſtata, & iudiciũ acceptũ eſt, non dum cõpleta erat vſucapio, quanuis inter moras ac dilationes iudicij, tempus eius præterierit. Verũ quoniã ad litis cõteſtationem recurri ſolet, quo tẽpore nondũ vſucapta erat res: non immerito perinde reſtituenda eſt, atq; ſi rei facta nõ uideretur eſſe per vſucaptionẽ. Propterea quod (ut dictum eſt) cõdemnationẽ retro trahamus ad hoc, vt ſimilẽ ſibi ac æqualẽ faciat litis cõteſtationẽ. Sed & fructus medij tẽporis, id eſt eius quod inter litis conteſtationẽ & condẽnationẽ eſt, reddendi ſunt a reo. Quod ſi neget reus, idq; ſine fruſtratione, rẽ a ſe reſtitui in p̃ſens poſſe: forte quòd alio in loco ſit, tp̃s ei ad reſtituendũ dabitur. Sic tamen ut eo nõĩe ſecurũ faciat actorẽ, quod rem reſtitururus ſit. Sin uero neque confeſtim iuſſu iudicis rem exhibet, neque ſe poſtea reſtituturum cauet, in id condemnabitur, quod actoris intererat, rem ſibi litis conteſtatæ tempore reſtitui.

ARGVM.

In iudicijs communibus & diuiſorijs, eę ſunt iudicis partes, ut res ſingulas ſingulis adiudicet: & cuius res adiudicata prçualuerit, eundem quatenũs res pluris eſt, alteri in pecũnia eatenus condemnet, quemadmodum & qui ex re hæreditaria fructus p̱ ceperit, aut in ea verſatus male fuerit, quatenus co hęredibus ob id adfuerit, eatenus condemnandus eſt: Quod ſi in cõmuni diuidũdo iudicio res incide rit, quæ commodã ſectionẽ non recipiat, eam uni prorſus adiudicet, quem alteri pro parte rei in pecunia, æquabili ſententia condemnabit.

§. Si fami-liæ.

POrro quũ agitur familiæ erciſcũdę: officiũ Iudicis eſt, ut ſingulas res integras ſingulis hęre dibus

dibus adiudicet:& si cõtingat, vt id, qđ vni adiu dicatũ est, pluris ualeat, quã quod alteri, inuicem hunc debet cohęredi certa pecunia (sicut iã dictum est) condemnare, nimirum, vt æquã vterque partem habeat: ueluti, primo adiudicauit res aliquas, quæ mille aureis ualeãt: Secundo alias, quæ octingentis. primã Secundo in centum aureos condẽnabit, ut ita uterq; nongentenos habeat. Quod si euenit: ut unus aliquis hæredum solus ex rebus cõmunibus fructus colligeret, aut vt rem hæreditariã vel corrumperet, uel consumeret (quid.n. si uinum fuerit, & id aliquis ebiberit?) & earum rerum gratia cohæredi cõdemnandus est. Neq; vero hæc tantum, quum duo hæredes sunt, sed etiã quum plures locum habere debent. Eadem dicemus & in cõmuni diuidundo iudicio: quum de multis rebus inter aliquos communibus diuidendis agetur. Nã quũ de una re, veluti fundo, agitur; tũc si quidem cõmode, & ut id, de quo agitur, nõ lædatur, regionibus diuidi fundus possit, quoniã forte & uineã habet & oliuetum, poterit Iudex uni vineã adiudicare, & alteri oliuetũ. sic tamen, ut is qui potiorem partem accepit, alteri dare pecuniã cõdemnetur. Sin aũt res diuisionem commode non admittat: aut etiam seruus sit, de quo agitur, aut mulus, qui in iudiciũ deducitur, uni tota res adiudicanda est: sic tamen ut is alteri certa pecunia condemnetur.

§: Eadem.

ARGVM.

In finium regundorum judicio, in hoc iudicis est officium ut dispiciat, num iustis modis agrorũ fines distincti sint, cui tum a prioribus ab ire agrorum finibus licet, cum modis euidentioribus,

quam

quam hucusque extitissent, in præsentia distingui non possint, quo eueniente, partem agri huius, alterius agro adiiciet, quē in pecunia ad iustam partis eiusdem æstimationem alteri condemnabit. In quo etiam iudicio id quoq; spectatur, vt si quid circa agri fines maligne gestū ab vno sit, vel alias agros dimetiri passus non sit, is puniatur: Cæterū quod vni adiudicatum in tribus his diuisoriis iudiciis, nimirum familiæ erciscundæ cōmuni diuidundo & finium regundorum fuerit, statim eius sit, cui adiudicatū est. Qui modus est rerū singulariū acquirendarū, s. per adiudicationem ciuilis.

§. Si finiū.

QVum autem finium regundorum inter aliquos agitur: secum ęstimare debebit Iudex an in præsenti specie opus sit adiudicatione: quæ sane vno casu necessaria erit. Si.n. euidentioribus finibus agros distingui melius sit quam antea fuerint distincti, officium Iudicis est, vt ex vnius agro partem aliquam alterius agri domino adiudicet, & ita certos in ea parte fines constituat. Quo casu consequens est, vt cum alteri certa pecunia condemnes. Quod si quis vicinorum aliquid malitiose circa fines commiserit, quoniam forte (verbi gratia) lapides, qui fines ostendunt furatus est, aut arbores, quæ fines dirimunt, excidit: & eius damni nomine aduersario condemnandus est. Interdum etiam is, qui contumaciter aut inobedienter iussis iudicis nō paret, pęnas dat, & eius rei nomine hoc iudicio condemnatur: veluti, Quum de finibus esset inter aliquos quæstio, iussit iudex vtrūq; agrum metiri, id alter litigantium non est passus fieri. is vt in iudicem contumax, sicut iā dictū est, condemnabitur. Porro quod vno ex his iudicis, idest, familiæ erci-

scun-

ſcundæ, communi diuidundo, aut finium regundorum alicui a iudice adiudicatum fuerit, eius is ſtatim dominus ſit, cui adiudicatum eſt. Et hic ergo per adiudicationem acquirẽdi modus, in numerum eorũ actuum per quos ciuiliter res ſingulares acquirere ſolemus, referri debet.

De publicis iudicijs.
TIT. XVIII.
ARGVM.

De publicis Iudiciis tractaturus Imperator, ait primum ea ab actionibus ciuilibus magnopere differre. Deinde quæ publica, & cur ita dicãtur, etymo quodam ac deſcriptione demonſtrat. Poſtremo publica Iudicia diuidit, ut alia capitalia, alia non capitalia ſint.

IN Magna cura legibus ſunt publica iudicia. Porro hæc neq; ordinarias actiones exercent, neque quicquã ſimile inuenimus in his iudicijs diſcutiendis, atq; in alijs cæteris. Magna.n. inter ea differẽtia eſt, tum in inſtituendo, tum in exercendo. Nemo igitur, qui publico iudicio quem poſtulabit, dicere poterit: Hac actione ago, ſed dicere debebit: Hac lege poſtulo. Hic ergo videas & tormenta decerni, ſeu quæſtiones haberi, & alias bona publicari, alias ciuitatem amitti, alias libertatem eripi, alias vitam adimi. Quæ omnia a pecuniarijs iudicijs abhorrent. Publica autẽ dicta ſunt, q̃d cuius ex populo perſecutio eorum plerunq; detur. Dixi Plerunq;, quia quędã perſonæ ſunt, quibus publico aliquem iudicio, poſtulare permiſſum non eſt.

Quem-

Quemadmodum in exactione publicorum iudiciorum doctrina, latius & plenius tradetur.

Publicorum iudiciorum alia capitalia sunt, quędam non capitalia. Capitalia vocamus, quę ultimo supplicio reos afficiunt, id est, animę amissione, vel aquæ & ignis interdictione, vel deportatione vel metallo. Cętera vero quæ publica sunt iudicia, & infamiam cum damno pecuniario irrogant, hæc publica quidem putantur, non tamen capitalia.

ARGVM.

Quoniã proxime dixit iudicia publica in duas scindi partes, ac proinde illa in genere dũtaxat attigit: nũc speciatim recte atq; ordine prosequitur & excutit. Ac primũ de lege Iulia maiestatis cuius crimẽ ne morte quidẽ duobus casibus extinguitur.

§. Publica autẽ.

Erit autẽ operæpretiũ enumerare publica Iudicia. Est igitur lex Iulia maiestatis, quę in eos qui contra Imperatorẽ uel Rẽpub. aliquid moliti sunt cõpetit. Pęna autẽ eius animæ amissionẽ sustinet atque exercetur, (vt supra ini.io libri. 3. diximus) etiam post mortem tyranni.

ARGVM.

Crimẽ quoq; publicũ ex lege Iulia de adulteriis est, cuius pœna nõ ex æquo omnibus imponitur. sed aliter honestiores, aliter abiectiores, puniũtur.

§. Itẽ lex Iulia.

Est & lex Iulia de adulteriis, quæ non eos tantum punit, & capitali supplicio afficit, qui aliena matrimonia violant, sed etiam eos qui masculis miscentur. Eadem lex & stupri flagitium punit, quum quis sine vi virginem aut viduam honeste uiuentem corrumpit: pœnamque in cum

eum qui tale quid admisit, constituit talem, ut si honestior sit, pars dimidia bonorum eius, publicetur: sin humilior, ut post corporis coertionem relegetur.

ARGVM.

Adhæc lex Cornelia de Sicarijs, e publicis quoque iudicis est, a sica gladij genere dicta, vnde & Sicarij homicidæ dicuntur, quorum pœna, ac multorum facinorum alienum hic continetur.

§. Itē lex Cornelia.

Tertio est lex Cornelia de sicarijs, quæ homicidas gladio punit, vel etiam eos qui homines occidendi causa cum telo ambulant. Porro Caius in ijs libris, quibus legem duodecim Tabular. interpretatus est, ita scriptum reliquit, Telum vulgo nō solum βέλος significare, quod ab arcu mittitur, sed etiam omne, quod manu cuiusquam iacitur. Itaque & lapis & lignum & ferrum hoc nomine continetur. Dictum autem ab eo telū uidetur: quod ex spatio, & in longinquum mittatur: a Greca videlicet voce configuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ telum, atque hanc significationem ex Græco nomine inuenire possimus. Quod enim Latini telum appellant, id Græci βελῶν nominant, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι. Eiusce rei vel amplissimus testis est Xenophon, hunc in modū scribens: καὶ τὰ βέλη ὁμοῦ ἐφέρετο, λόγχαι τοξεύματα, σφενδόναι πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. Idest, Et tela simul afferebantur, lanceæ, sagittæ, fundæ, adhæc & plurimi lapides. Nam quum τῶν βελῶν, idest, telorum nomen præmisisset, & cætera deinde subiunxit. Hæc autem lex dicitur, lex Cornelia

Cornelia de ſicarijs. Sicarij vero dicuntur homicidæ a ſica, quo nomine ferreus culter ſignificatur. Eadem lex & veneficos capitaliter punit, qui artibus odio dignis, & venenis, ac magicis ſuſurris ſeu carminibus homines occidunt, vel lethalia medicamenta publice vendunt.

ARGVM.

Lex pompeia de parricidijs teterrimum parricidij ſcelus noua pœna perſequitur. Atrociora enim delicta pœnam atrociorem commerentur.

§. alia deinde.

*Est & lex Pompeia de parricidijs, quæ aſperrimum crimen noua perſequitur pœna. Cauetur autem ea, vt ſi quis aut parentum ſuorum aliquem, aut filium, vel aliquem liberorum eiuſdē affectionis, & qui nomine parricidij comprehendatur, ſiue clam ſiue palam occiderit: necnon is, cuius dolo id factum, aut qui conſcius criminis fuerit, quamuis extraneus ſit, pęna parricidij puniatur. Neq; tamen lex aut gladium minatur, aut ignibus tradit, neq; alia ulla ſolēni pęna eū afficit, ſed in bubulum culeum eum iubet immitti, cum cane, & gallinaceo & vipera, & ſimia, & ita culeo inſui, ab anguſte eum eiuſmodi feris latentem, ſecundum qualitatem regionis in qua punitur, aut in proximum mare, aut ſi mare lōgius abeſt in flumen proijci. vt * omnium elementorum vſu & viuus & mortuus priuetur. Nam & viuus cum culeo inſutus ſit, ac in aqua iactetur, cæli ſiue aeris vſu caret, & mortuus, terræ honorem non conſequitur, quum huc atque illuc fluctus vndæq; culeum ferant. Prædictę autem beſtię ideo vna inſuuntur, quoniam ſimiles ei mores*

* Omniū elementorum) hęc eadē cicero copiosius in oratione ꝓ S. Roſcio Amerino.

res habere videntur. Nam alię ex ÿs parentes oc cidunt, aliæ non se continent, quin & cum illis pugnent. Quod si quis alios, qui cognatione sibi, aut affinitate iungantur, occiderit, is legis Corneliæ de sicarÿs pęnam sustinebit.

ARGVM.

Lex Cornelia de falsis, quæ & publicorum iudiciorum est, aduersus eos competit, de quibus hic disseritur. Eius autem pœna pro delinquentis conditione non ex æquo omnibus imponitur.

§. Itẽ lex cornelia de falsis.

EST item lex Cornelia de falsis, quam & testamentariam uocamus. Hac punitur, qui testamentum, uel aliud instrumentum falsum scripserit, aut recitauerit aut subiecerit: uel qui signo adulterino signauerit: aut signum adulterinum dolo malo sculpserit. Est autem earum rerum pęna, in seruos quidẽ vltimum supplicium, quemadmodum & in lege Cornelia de sicarÿs ac ueneficis: in liberos uero, deportatio.

ARGVM.

Inter publica quoq; iudicia sunt lex iulia de vi publica, & ea, quæ de vi priuata est. Itẽ ea quæ peculatus nomen sortita est. Quarum pœnæ quid per sequantur, hic apertissime traditur.

§. Itẽ lex Iulia de vi.

SVnt adhæc & duæ leges Iuliæ, una de ui publica, & altera de ui priuata: aduersus eos, qui uim uel armatam uel sine armis committunt. Sed.n. si quidem uis cum armis illata fuerit: deportatio ei, qui illam commisit, incumbit. Sin uero sine armis: in tertiam partem bonorum publicatio imminet. Quod si quis per uim uirginem, aut viduam, aut Deo dedicatam, idest asce

triam

triam aut diaconissam rapuerit, vna cum ijs qui operam ei dederint, capitalem pœnam subibit, quemadmodum Imperatoris nostri constitutione cauetur, ex qua omnia ea apertius cognosci poterunt.

§. itẽ lex iulia peculatus.

Addatur his & Lex Iulia de peculatu, quæ eos punit, qui res uel pecunias publicas, aut sacras, aut religiosas furati fuerint. Sed si quidem Iudices, aut Magistratus, eo tempore quo iudices, aut Magistratus erant pecunias publicas subtraxerint: capitaliter in eos animaduertitur, vna cum ijs qui ministerium illis ad hoc adhibuerint. Adhæc eandem pœnam subeunt ij, qui res ab his furto subtractas scientes receperint. Si quis alius præter prædictos in hoc crimen inciderit, is deportationi subijcitur.

ARGVM.

In Iudiciorum quoq: publicorum ordinem coaptata est lex Fabia de Plagiariis: Cuius pœna quãdoque capitalis, quandoque lenior est. Sunt & alia quoq; quæ paucis hic perstringit Imperator, de quibus fusius et plenius in Pãdectis dissertatur.

§. Est & iter

INter publica iudicia habetur & lex Fabia de plagiarijs, quæ interdum ex principũ constitutionibus capitalem pœnam irrogat. Interdum etiam leuiorem, vt ex Codice & constitutionibus cognosci potest.

§. Sũt prætere a.

Sunt & alia publica Iudicia: veluti lex Iulia de ambitu, quæ aduersus eos competit, qui pecuniam aliquibus dederint, vt magistratum aliquem vel honorem consequerentur, Ex lex iulia repetundarũ: quæ vigorẽ suũ extendit aduersus

sus magistratus, aut iudices, vel etiam assessores, qui aliquid ob rem iudicandam acceperint. Et lex iulia de annona, quæ punit eos, qui frumentum siue annonam, quum ad regiam vrbem comportaretur, in alia loca auerterint. Et lex iulia de residuis, qua in eum animaduertitur, qui quum publicæ pecuniæ administrationem habuerit, reliqua tamen non intulit. Atque eæ leges, & de alijs quibusdam capitulis loquuntur, ac animæ quidem nulla earum amissionem irrogat, sed alijs pęnis subduntur, qui præceptis earum neglectis, aliquid contra fecerint. Sed de publicis iudiciis hactenus dixisse sufficiat, vt iuuenes ea per compendiariam traditionem accipere, & summa digito gustare possint. Exactior enim diligentiorque eorum cognitio, ex elatiore digestorum seu pandectarum doctrina, Deo propitio, legentibus contingent.

§. Sec de pu blicis

Libri Quarti & vltimi
Finis.

INDEX RVBRICARVM ac Titulorum Inſtitutionum.

INDEX

INDEX

FINIS.

REGISTRVM.

✠ A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z, Aa Bb Cc.

VENETIIS,
Apud Chrystophorum Zanettum.
M D LXXIII.